

ROBERT M. PIRSIG

LILA

Vizsgálódás az erkölcsről

Európa Könyvkiadó Budapest

1998

Fordította

Csák János

A fordítást filozófiai szempontból ellenőrizte

Demeter Tamás

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Robert M. Pirsig

Lila

An Inquiry into Morals

Black Swan Books, Transworld Publishers Ltd,

London

© Robert M. Pirsig 1991

Hungarian translation

© Csák János

Wendynek és Nellnek

ELSŐ RÉSZ

1

Lilának fogalma sem volt arról, hogy a férfi is ott van. Szuszogása után íté-
ve nyomasztó álom gyötörhette. A sötétben hallatszott, ahogy a fogát csikorgat-
ja, majd hirtelen nagyot rándult, szembeszegülve a fenyegetéssel, amelyet egye-
dül ő ismerhetett.

A kabin nyílásán beszűrődő gyér fény elfedte arcán a kor és a szépítőszerek
véste barázdákat, így szinte angyalnak látszott, szőke hajú, kerek arcocskájú,
pizse orrocskájú kislánynak. Az örök gyermeki arc, amely önkéntelenül vonzal-
mat ébreszt. Ilyen arc láttán azt várná az ember, hogy reggel az új nap minden
izgalmára kész csillogó, égszínkék szemek pattannak fel, a szülők mosolyognak,
a levegőben a vékonyra szelt sült szalonna illata terjeng, és a boldogságot tapin-
tani lehet.

De ilyesmiről szó sem volt. Lila másnaposságtól kábán bámult egy ősz hajú
alak képébe, akiről azonkívül, hogy valószínűleg előző éjjel a bárban szedte össze,
azt sem tudta, ki fia-borja. Talán a fejfájás és émelygés ébresztett a lányban némi
lelkiismeret-furdalást és önmegvetést, morfondírozott a férfi, miközben Lila
lassanként megpróbált visszatérni a berúgás előtti kerékvágásba. Volt gyakorlata
a dologban.

– Menj már odébb! – mordult fel a lány, és még valami végképp érthetetlen
hangot hallatott. Azzal a takarót a fejére húzva összekucorodott, védelmet ke-
resve a nyitott kabinajtón beáramló hideg elől. A mozdulat azonban csak még
jobban egymásnak szorította őket a vitorlás szűk ágyn. A férfi érezte a lány
minden porcikáját, melegét. Ismét feltámadt benne a vágy, átölelte Lilát, s ke-
zével a mellét kereste. Telt volt még, de már renyhült, mint a gyümölcs, amely-
ről érezni, hamarosan összekottyán.

Már kezdte volna ébresztgetni, hogy ismét a magáévá tegye, amikor valami
szomorúság vett erőt rajta, s ez megtorpanásra készítette. A tévovázás csak növel-
te bizonytalanságát. „Ki ez a lány?“, töprengett, és eszébe jutott, hogy előző este
olyan érzése volt, mintha valahonnan régről ismerné.

Hát innen a felemás érzés. A szomorúság szétszivárgott a kabin sötétjében,
és beleolvadt a kabinajtón átszűrődő kétségbe. Úgy tűnt, mintha maguk a csil-
lagok ringatóznának a kabinajtó keretében, bár a hajó ringott a hullámokon.

Most éppen az Orion veszett szem elől, hogy egy pillanat múlva ismét előtűnjön. Hamarosan visszatérnek a téli csillagképek.

A hideg éjszakai levegő a Hudson hídján gördülő autók zaját hozta a távolból. Kingston felé rótták útjukat végig a folyóparti szirtek hátán. Phaidrosz dél felé tartott a vitorlásával, s egy itteni kis öbölben éjszakázott.

Igyekeznie kell. A folyóparton alig látni már zöldet, a fák hullatják leveleiket. Az utóbbi napokban feltámadt az északi szél is. A fákról lehullott vörös, arany, barna és vörhenyes levelek örvényei keresztezték a bóják ösvényén ereszkedő hajó útját. A csatorna kihaltnak tűnt. Néhány elhagyatott hajó szomorodott a dokkokban, miután gazdáik a nyár végeztével más élvezetek után vetették magukat. Vadkacsák és vadlibák csapatai úsztak V alakban az északi szél hátán – Kanada felől jöttek, melegebb tájak felé igyekezve. Közülük sok még fiatal jószág lehetett, amikor a tengernek is beillő Felső-tóról Phaidrosz útnak indult. Mintha ezer év telt volna el, mialatt azt a sok-sok ezer mérföldet maga mögött hagyta.

Igyekeznie kell. Tegnap reggel már az egész fedélzetet jég borította, meg is csúszott, amint hajnalban odafenn tett-vett.

Phaidrosz képtelen volt felidézni, hol találkozhatott Lilával. Mégis úgy érezte, látta már valahol. Mintha akkor is ősz lett volna; igen, november volt, és nagyon hideg. Ott ült a villamoson, rajta kívül csak a vezető meg a kalauz zötykölődött rajta, meg három székkal mögötte Lila a barátnőjével. Az üléseket sárga, hosszú szolgálatra szánt, elnyúhatetlen nádszövet borította, aztán egy napon mégis busz váltotta fel a villamost, s eltűntek a kocsik, a vezetékek.

Az is felrémlt, milyen rossz bőrben volt. Megnézett három filmet, elszívott egy csomó cigarettát, és szörnyű fejfájás gyötörte. És a megkönnyebbülés még a messzeségben, fél óra zötyögés a villamoson, utána kétsaroknyi gyaloglás a sötétben, mire beveheti az aszpirint, és akkor még mindig másfél óra, hogy enyhüljön a fejfájás. Ilyen állapotban hallotta meg a két lány kuncogását hátulról. Hátrafordult, mire a lányok azonnal elhallgattak, és olyan arccal meredtek rá, amiből világos volt, hogy csakis őrajta vihorászhatnak. Nagy orrával, rossz tartásával nem volt egy férfiszépség, és nem is igen jött ki az emberekkel. A bal oldalon ült Lila, minden jel szerint ő vitte a prímet. Ugyanaz az arc, aranysárga haj, sima bőr, kék szempár, s azt hitte, a visszafojtott mosolygás kellőképpen leplezi, min is mulatnak olyan jól. Néhány sarokkal odébb szálltak le, de még akkor is sugdolóztak és nevetgéltek.

Pár hónappal később a csúcsgorgalom kellős közepén látta újból. Egy pillanattig tartott, Lila felismerte, meg is állt, mintha várná, hogy a férfi mondjon

vagy tegyen valamit. De ő nem mozdult, és már el is sodródtak egymástól. Nem volt érzéke a gyors kapcsolatteremtéshez, és a pillanat elillant. Egész délután és utána még napokig azon törte a fejét, ki lehet ez a lány, és mi lett volna, ha sikerül valamit kinyögnie. Következő nyáron mintha megint őt látta volna a tengerparti strandon. Elment mellette, és ahogy lepillantott egy napozó lányra, felismerte. Egészen izgatott lett. Most aztán nem szalasztja el a pillanatot! Most majd megmutatja! Azzal minden bátorságát összeszedve visszament, és megállt a homokban a lány lábánál. De a jobb profilját mutató arc mégsem Liláé volt. Máig emlékszik, milyen szomorúság fogta el. Hiányzott neki egy társ akkoriban.

De ez olyan rég volt – évekkel ezelőtt. Nyilván megváltozott azóta. Nem, képtelenség, hogy ez ugyanaz a lány legyen. Persze, nem is ismerte, akkor meg mit izgatja magát? És egyáltalán, mi a fenéért emlékszik egy ilyen jelentéktelen esetre még ma is?

Ezek a félig elfeledett képek olyasfélék, mint az álmok. Lila, aki mellette szuszogott, és akivel csak tegnap óta ismerték egymást, másvalaki is volt egyben. Nem pontosan egy másik személy, hanem valaki, aki kevésbé egyedi, kevésbé individuális. Létezik a valóságos Lila, aki megszületett, eszik-iszik, egy napon meghal, és van valaki más – nevezzük *lilá*-nak -, aki halhatatlan, s aki most épp ebben a lányban testesül meg. Holnap meg másban. Lilával tegnap találkozott csak, de az ő *lilá*-jával, aki sohasem pihen, régóta szemmel tartják egymást.

Milyen fura! Hányszor megtette már ezt az utat, és még csak eszébe sem jutott, hogy a lány is vele van. Lehet, hogy amikor Troynál zsilipelt, rá is pillantott a lányra, de a sötétben nem látta jól? A térképe mutatta ugyan, hogy zsilipek sora követi egymást, de azt már nem, hogy micsoda kavarodást okozhat a rossz távolságbemérés, amikor az ember amúgy is kimerült és késésben van. A baj akkor ütött be, amikor már a zsilipkapun belül próbált tájékozódni a piros, fehér, kék fények között, amelyek jöhettek akár a zsilipfalról, akár az irányítóházból, vagy éppen a szembejövő hajók és a távoli hidak felől. A végén már azt sem tudta, hányféle formában fenyegeti az ütközés vagy megfeneklés veszedelme. Ilyen kiélezett helyzetbe még nem keveredett. Feszültség ide vagy oda, mintha Lilát pillantotta volna meg az egyik szomszédos hajón.

Az égből ereszkedtek alá. Nem tíz-tizenöt, hanem vagy száz méterről. A hajók egyre lejjebb és lejjebb süllyedtek, az égből jöttek lefelé: ott voltak egészen addig, csak nem tudták. Az utolsó zsilipkapu után sötét, olajos folyón találták magukat, amely egy óriási csarnoképítkezés mellett hömpölygött Troy távolban derengő fényei felé. A hajó egyenesen csurgott a város felé, amíg egy beömlő

folyó torkolatában az örvények ki nem fordították az irányból. Innen már csak teljes erőre kapcsolt motorral lehetett átvágni a túloldali mozgó kikötőhöz.

– A dagály jó méteres errefelé – figyelmeztette a kikötőmester.

Dagály! Hiszen akkor ez már a tengerszint, nincs több zsilip. Innen már csak a hold óceán feletti útja irányítja a hajó emelkedését és süllyedését. A tudattól, hogy nincs többé semmilyen akadály közte és az óceán között, a tágasság csodálatos érzése töltötte be.

Erről a tágasságról szól az egész vitorlázás. Erről próbált Rigellel és Capellával beszélgetni aznap este a parti bárban. Rigelt nem érdekelte az egész, máshol járt az esze meg fáradt is volt. Bill Capella, a társa annál inkább lelkesedett, és látszott, tudja is, miről van szó.

– Emlékszem, Oswegóban pont így volt – magyarázta. – Miközben a zsilipnyitásra várva hőzöngtünk, hogy nem haladunk, éppen hogy belekóstoltunk az élet javába.

Phaidrosz szeptemberben, a hurrikán okozta esőzésekkor találkozott Rigellel és Capellával. Az áradás a csatornák gátjaival együtt elsöpörte a bójákat, a szemét eltömte a zsilipeket, úgyhogy az egész csatornát két hétre lezárták. A Nagy-tavakról a tenger felé igyekvő hajók feltorlódtak, és utasaik nem tudtak mit kezdeni az életükben hirtelen támadt űrrel. Váratlanul az ölkibe pottyant két hét. A meglepetés elsőre bénultságot okozott. Csak ülni és nem csinálni semmit? De hiszen ez szörnyű! A hajósnak megvan a saját öröme, bánata, és nemigen kívánczik másokkal beszélgetni. De most, más teendő nem lévén, nap nap után átrándultak egymáshoz diskurálni. Nem felszínes csevegésre, hanem bele a velejébe. Rövidesen mindenki jöttment, bulik voltak hajnalig egyszerre többfelé. Még helybéliek is csatlakoztak, és összeismerkedtek a hajósokkal. Nem felszínes csevegésre, hanem bele a velejébe. Buli bulit ért.

A természeti csapás, amely miatt a siránkozás kezdődött, végül úgy sült el, amint azt Capella mondta. Mindenki belekóstolt az élet javába. A tér tette őket boldoggá.

A kocsmában alig lézengett pár ember hármójukon kívül. Jellegtelen kis hely volt, néhány biliárdasztal az egyik sarokban, az ajtóval szemközt söntés, egyébként ütött-kopott asztalok körben. A hely közönségességét semmilyen jellegzetes vonás nem zavarta meg. És az ember mégis jól érezte magát, mert békén hagyták. A hely nem akart másnak látszani, mint ami: egy kocsmá bár-miféle világmegváltó szándék nélkül.

– Azt hiszem, a tér teszi – fordult Phaidrosz Rigelhez.

– Hogy érted? – kérdezett vissza Rigel.

– A teret?

Rigel rásandított. Csíkos inge és kötött tengerészsapkája vidámságot sugárzott, de látszott rajta, hogy valami nyomasztja: valami, amiről nem akar beszélni. Meglehet, egész úton csak az járt a fejében, hogy Connecticutban túlad a hajóján.

– Azt hiszem, a hajókkal a teret, a semmit, az ürességet vásároljuk meg. – Phaidrosz óvatosan fogalmazott, nehogy vita kerekedjék. – A nyílt vízen végigsöprő szelet... az idő jókora szeletét, amikor semmit se kell csinálni... Ez aztán minden pénzt megér. Ezt ma már másképpen aligha lehet elérni.

– Zárkózz be a szobádba, és kész – vetette oda Rigel.

– Nem jó, csörög a telefon.

– Ne vedd fel!

– A postás kopog, ha akarod, ha nem.

– A postás ritkán jár, különben sem kell ajtót nyitnod. – Látszott Rigelen, hogy kötözködős kedvében van.

– Majd a szomszédok átveszik a küldeményt – kapcsolódott a beszélgetésbe Capella, jó mulatságot szimatolva.

– Hazajönnek a gyerekek, bekapcsolják a tévét.

– Mondd nekik, hogy zárják el! – segített Rigelnek Capella.

– De ahhoz ki kell jönni a szobából.

– Na jó, akkor ne vegyél tudomást róluk! – tartott ki Capella.

– Rendben, így nem megyünk semmire. Nézzük másképp a dolgot! Mi történik az olyan emberrel, aki bezárkózik a szobájába, nem veszi fel a telefont, nem hajlandó kidugni az orrát, ha valaki bekopog a házba, sőt még a gyerekek miatt sem bújjik elő? – Ezen a kérdésen elrágódtak egy darabig, aztán összenevettek.

Amikor beléptek, a csapos arcáról – semmi dolga nem lévén – mérhetetlen unalom sugárzott. Mostanra viszont négy-öt új vendég is beállított. A csapos beszélgetésbe melegegett kettővel, akik szemmel láthatólag otthonosan mozogtak. Törzsvendégek lehettek. Két másik dákót szorongatott, ami nyilván a biliárdszobából maradt a kezükben.

– Itt egyáltalán nincs tér – kötözködött tovább Rigel. – Ha te is itt születnél volna, tudnád.

– Ezt meg hogy értsem?

– Itt nincsen tér – ismételte meg Rigel. – Minden tömve van történelemmel. Neked halott az egész, de ha ismernéd ennek a vidéknek a történetét, ak-

kor belátnád, hogy itt nincs szabad tér. Minden zug tele van réges-régi titkokkal. Mindenki rejtegetni próbálja őket.

– Miféle titkokról beszélsz? – kérdezte Phaidrosz.

– Minden más, mint aminek látszik – magyarázta Rigel. – Itt van például ez a folyócska. Tudod-e, hol a vége? Nem hiszed, hogy néhány száz méternél hosszabb lenne a kanyar után, ugye? Mit gondolsz, milyen messze juthat az ember ezen a kis folyón?

Phaidrosz harminc kilométert tippelt.

– A régi szép időkben a végtelenségig mehettél volna – mosolygott Rigel. – Egyenesen az Atlanti-óceánba fut, de ezt ma már szinte senki sem tudja. Megkerüli egész New Jerseyt. Ebbe a folyóba futott a hegyeket meg Delaware-t összekötő csatorna, itt úsztatták le a pennsylvanai szemet szállító bárkákat. A nagyapám ezzel foglalkozott, meg mindenféle más befektetése volt a környéken. Jól is ment a bolt.

– Szóval a családod idevalósi? – érdeklődött Phaidrosz.

– A forradalom után költöztek ide, és csak vagy harminc éve álltak odébb.

Phaidrosz hosszabb történetet várt, de Rigel elhallgatott.

Hideg húzott végig a termen, amint újabb társaság tódult a kocsmába. Egyikük integetésére Rigel visszabiccentett.

– Ismered? – kérdezte Phaidrosz.

– Igen, torontói a fickó.

– És miféle?

– Valamikor versenyeztem ellene – merengett el Rigel. – Kanadaiak mind; ilyentájt leruccannak ide.

Az egyik vörös kardigánt viselt, a másik hátrafordított kék tengerészsapkát, a harmadik meg világoszöld dzsekit. Úgy mozogtak, mint akik egymást jól ismerik, de a helyet még nem. Akkorra lendületük volt, mint valami turnézó hokicsapatnak.

Phaidrosznak beugrott, hogy odafenn Oswegóban látta őket. A *Karma* nevű hajóval voltak, és valami törzsi összetartás sugárzott belőlük.

– Úgy viselkednek, mint akik nem tartják valami nagyra ezt a helyet – méltatlankodott Capella.

– Egyszerűen csak mennének már tovább – védte őket Rigel.

– Valahogy betolakodónak látszanak – tartott ki Capella. – Mintha *elutasítanák* azt, amit látnak.

– Hát, *ebben* fején találtad a szöveget – mondta Rigel.

– Ezt hogy érted? – kérdezte Capella.

– Úgy, hogy ezek erkölcsös emberek. Volna mit tanulnunk tőlük.

Az egyik kanadai egy darabig a zenegép kínálatát tanulmányozta, majd a helyiség egyszerűen villódzó fényekkel telt meg.

A túl hangosra állított gépből hatalmas robajjal tört elő a zaj. Phaidrosz még próbált valamit mondani Capellának, aki kezéből tölcseért csinálva fülelt, majd tehetetlenül elnevette magát. Nem volt mit tenni, hátradőltek, hallgattak és itták a sörüket.

A kocsmá megtelt étellel, helybéliek és hajósok jöttek, keveredtek, mint akik már összeszoktak. A söröskriglik, a zajok, az összemelegedő idegenek nyomán a kocsmá kezdte valami jó kis lebuji képét öltetni. Phaidrosz ivott, hallgatta a zenét, és figyelte a zenegép fénycsóvíait a falakon.

A gondolatai ide-oda csapongtak, aztán visszatértek arra, amit Rigel mondott. A keleti rész másféle vidék *volt*. A különbséget nehéz meghatározni, inkább csak érezni, semmint látni.

A Hudson menti építészet részben tizenkilencedik század eleji „Currier-and-Ives” érzetet kelt. Ez afféle komótos, kiszámítható és visszafogott, ipari forradalom előtti életérzés. Phaidrosz szülőföldjén, Minnesotában ilyesminek nyoma sem volt. Akkoriban ott még erdők, indiánok és rönkházak uralták a vidéket.

Vízi utakon utazgatni Amerikában időutazásnak is beillik: látni, milyen lehetett az élet réges-régen, mielőtt a kereskedelemben a vasút át nem vette a víz szerepét. Csodálatos, hogy a Hudson partja erdeivel, távoli hegyeivel néhol még mindig olyan képet mutat, mint amilyennek azt a régi Hudson-iskola festői ábrázolták.

Dél felé haladva egyre inkább érezni a társadalmi lét hatásait. A legszembe-tűnőbbek a határvidéki stílustól olyannyira elütő udvarházak. Ez már közelebb áll Európához, mint az amerikai nyugathoz.

A söntésnél egy kanadai pár nyalta-falta egymást. A szám éppen lejárt, és Phaidrosz odabiccentett Rigelnek és Capellának, vajon ők is látják-e. A kanadaiak egyre jobban belemelegedtek, a férfi a nő combját markolászta, aki csak nevetgélt és ivott, mintha mi sem történné.

– Szóval ezek azok az erkölcsös kanadaiak – nézett Phaidrosz Rigelre.

Capella jót röhögött. Rigel rosszálló pillantást vetett a söntés felé.

– Kétfajta van belőlük. Az egyik fele elutasítja a sok szemetet, amit itt talál, a másik meg épp a szemetet *imádja* ebben az országban. – Rigel folytatta volna, de a zene és a fények újra átvették az uralmat. Vállat vont, mialatt Capella még

mindig a helyzet fonákságán mulatott. Nem volt mit tenni, üldögéltek a kaval-kádban.

Megborzongtak. A nyitott ajtóban új vendég, egy nő állt, szeme a termet pásztázta, mint aki keres valakit.

– Ajtó! – kiabált oda valaki.

A nő Rigelre meredt, mintha ő lett volna, akit keres, aztán mégis tovább-siklatta tekintetét.

– Csukd már be az ajtót! – hallatszott egyre türelmetlenebbül.

– Lila, neked beszélnek – szólt oda a nőnek Rigel is.

– Így megfelel? – kiabált a lány, mint aki csak erre várt, azzal dühösen be-vágta az ajtót.

Rigel kifejezéstelen arccal még egy pillantást vetett rá, aztán visszafordult az asztalhoz. Phaidrosz a szám végén támadt pillanatnyi csendet kihasználva Rigelre kacintott:

– Ez abba a fajtába tartozik, aki kedvel bennünket, amerikaiakat, ugye?

– Dehogy, még csak nem is kanadai.

– Hanem?

Rigel egy szót sem szólt.

– Ki ez a lány? – próbálkozott Phaidrosz ismét.

– Semmi közöm hozzá – zárkózott be Rigel. Azzal a felülvöltő zene minden további kérdezősködést lehetetlenné tett.

„ENGEDD EL MAGAD...” – lüktetett a zene, és a fények körbe-körbe cikáztak a termen. „GYERE ÉS ÖLELJ ÁT...”

Capella a söntés felé indultában felemelte üres korsóját, kérdőn tekintve társaira. Phaidrosz kapott az alkalmon, és még egy sört kért.

„NE GYÖTRÖDJ, CSAK TEDD, AMI JÓLESIK... GYERÜNK...” A zene tovább hömpölygött, úgyhogy Rigel és Phaidrosz egy hangot sem értett egymás szavá-ból. A taperolós kanadai közben táncolni vitte a barátnőjét. Jól csinálták.

„TÁNCOLJUNK, SZERETKEZZÜNK, MIÉNK AZ ÉJSZAKA...” Micsoda magával ragadó, érzéki lüktetés! Mint valami zsigerekbe hatoló fekete szertartás.

Phaidrosz Lilát figyelte, aki magányosan üldögélt a söntéspultnál. Volt benne valami figyelemre méltó. Talán csak az, hogy szexis, gondolta Phaidrosz.

Szókített hajában, vörös körmeiben nem volt semmi különös, de valahogy mégis lerítt róla, hogy ez a nő tizennyolc éven aluliaknak nem ajánlott! Áradt belőle valami, ami azonnal világossá tette, mi a foglalkozása. És minden moz-dulatán érződött a lobbanékonyság.

A szám végeztével a kanadai pár levonult a parkettről. Már-már megálltak Lila mellett, aztán mégis továbbmentek. Phaidrosz látta, hogy Lila valami megjegyzést tehetett, amitől megdermedt a levegő. A kanadai fickó elkapta kezét táncpartnerétől, és elképedt arccal Lilához fordult. Őt kereste volna a lány? Lila és a kanadai néhány szót váltottak, majd a fickó visszatért partneréhez, és attól kezdve tudomást sem vettek a lányról. Lassanként felengedett a feszültség.

Phaidrosz már érezte a sör hatását, gondolkodása mégis teljesen tisztának tűnt.

Tovább tanulmányozta Lilát: lábát keresztbe vetve ült, hogy a szoknya a térde fölé csúszott. Széles csípő. V kivágású selyemblúz, szorosan a szoknyába tűrve. Melle olyan hangsúlyosan rajzolódott ki a feszes blúzban, hogy lehetetlen volt nem azt bámulni. Kihívó szemérmelenség sugárzott belőle. Mintha csak azt búgná: gyerünk, öreg, mutasd meg, mit tudsz!

A nőn járt az esze. Nem érdekelte, van-e benne eredetiség vagy nincs, magával ragadta a vadászösztön. A hosszú vízi egyedüllét után teste követelte a jussát.

„TÁNCOLJUNK, SZERETKEZZÜNK, MIÉNK AZ ÉJSZAKA...”

– Ismered azt a nőt? – fordult ismét Rigelhez, a zenét túlkiabálva.

– Semmi közöm hozzá – rázta a fejét Rigel.

– Mégis hová való?

– A *csatornába* – mondta Rigel lesújtóan, szúrós tekintetet vetve Phaidroszra.

Milyen segítőkész ma ez a fiú!

Újabb sereg vendég érkezett. Capella is előkerült egy rakás dobozos sörrel a karján. „TÁNCOLJUNK, SZERETKEZZÜNK...”

– MICSODA JÓ KIS CSENDES, NYUGODT HELYRE AKADTUNK – üvöltött Capella. Phaidrosz vgyorogva bólintott vissza.

Közben Lila szóba elegyedett valakivel, aki úgy válaszolgatott, mint aki tudja, mi a dörgés. A többiek viszont távolságtartón viselkedtek, mintha tartának valamitől.

„TÁNCOLJUNK, SZERETKEZZÜNK, MIÉNK AZ ÉJSZAKA...”

Phaidrosz magát figyelte, vajon vágyik-e rá, hogy összeismerkedjen ezzel a nővel.

„ÉDESEM...”

De még mennyire, hogy össze akar ismerkedni vele!

Komótosan felhajtotta a sörét, ami kellemesen ellensúlyozta az előrelátható kaland okozta izgalmat. Attól azért messze állt, amit józanságnak lehetne nevez-

ni. Jó ideje figyelte a lányt, és tudta, hogy Lila észrevette figyelő tekintetét. Tudta, a lány tudja, hogy ő tudja, a lány észrevette, hogy figyel. Úgy volt ez, mint mikor az ember két tükör között állva az eredeti kép végtelen számú tükrképével szembesül.

Végül elszánta magát, felkapta sörösdobozát, és a lány mellé ült a pultnál. A dohány- és pálinkabűzbe a lány kölnijének szaga keveredett. Egy idő után a lány odafordult hozzá. Arca vastagon ki volt sminkelve, de mégiscsak áttetszett mósolya, amely azt sugározta: no lám, csak nem bírtad tovább.

– Találkoztunk már? – szólította meg a lány. Ahogy kell, kezdődik a jópofizás, nincs mit tenni.

Hú, de berozsdásodott az agya! Most helyeket és embereket kéne sorolnia, ami után rá lehet térni bensőségebb kérdésekre. De hiszen ez ő, a lány a vilamosról. És még azt kérdi, találkoztunk-e már? Phaidroszt magával ragadta a pillanat. A lány sugárzott, de a fény mintha nem az arcáról jött volna, hanem egy képernyőről, amit hátulról világítanak meg. Édes istenem, hiszen ez tényleg ő.

– Hajós vagy? – kérdezte a lány.

– Ja, persze – kapott észbe Phaidrosz.

– Richard Rigel hajójáról?

– Ismered? – kérdezett vissza Phaidrosz.

– Sok embert ismerek.

Phaidrosz kifizette az újabb söröket, aztán újból a lányra figyelt.

– Richarddal utazol vagy sem?

– Nem. Csak a nagy forgalomban egymás mellé keveredtünk, és most az ő hajója mellett áll kikötve az enyém.

Hová tűntél annyi éven át?, szerette volna Phaidrosz megkérdezni, de a lány nem is értené, miről beszél. Miért nem vártál még egy pillanatot ott a tömegben annak idején? Miért neveltél ki mindig? De most nem ezt várja tőle, hanem valami dumát a hajókról.

– Oswego óta együtt jövünk – mondta. – Akkor hogyhogy nem találkoztunk odafenn?

Sokkal régebben találkoztunk, gondolta Phaidrosz.

Valami megszakadt, a lány arcáról eltűnt az a fura sugárzás, hangja ismét idegenül csengett, és már semmi sem különböztette meg egy idegentől.

– Richarddal találkoztam fenn a folyón Rome-ban és Amsterdam-ben is, de téged nem láttalak – mondta a lány.

– Nem jártam be a városba, inkább a hajómon tettem-vettem.

– Tök egyedül vagy?

– Úgy néz ki.

Lila elgondolkodva nézett rá egy darabig.

– Meghívhatnál az asztalotkhoz! – mondta, aztán jó hangosan, hogy mindenki hallja, hozzátette: – Ki nem állhatom ezt a sok mocskot.

A két kanadai, akiknek az üzenet szólt, sokatmondóan egymásra pillantott, de a világ minden kincseért sem néztek volna Lilára.

Rigel éppen nem volt az asztalnál, de Capella fennhangon köszöntötte Lilát, aki széles mosollyal nyugtázta sikerét.

– Mi újság, Bili?

– Minden a legnagyobb rendben.

– Hova tűnt Richard? – kérdezte a lány.

– Biliárdozik.

– Richard régi jó barátom – fordult Lila magyarázatképpen Phaidroszhoz, aki erre nem tudott mit mondani.

Kis szünet után a lány újra a hajózásra terelte a szót. Hová tart Phaidrosz, mert ő a tél idejére lehúzódná délre. De Phaidrosz maga sem tudta, mit akar. A lány megpróbálkozott még csevegést kezdeni Phaidrosz szülőföldje ürügyén, de hallván, hogy a férfi Közép-nyugatról jött, letett a kísérletezésről. Aztán Phaidrosz tett egy erőtlen próbálkozást: megemlítette, hogy a lány hasonlít egy ismerősére.

– Azt mondják, sokan hasonlítanak rám. – Ezzel aztán végképp megakadt a beszélgetés.

Capella ital után nézett. Kettesben a csend egyre kínosabbá vált. Valamit mondani kéne. Nem illenek egymáshoz. A sör jó ilyenkor. Csak eleget kell inni, és mindjárt megszűnnek a különbségek. Minden átmosódik, és csak a férfi és nő közös biológiai célja marad fenn a rostán.

Lila kitalálta, hogy táncolni kéne, de Phaidrosz nem állt kötélnek, így hát csak üldögéltek és nézték, ahogy a kanadaiak újra táncba lendültek. Nagyon jól csinálták. Tökéletes összhangban mozogtak. Lilát ugyanaz a düh öntötte el, amely már a belépésekor is sugárzott róla.

– Micsoda szemétláda! – robbant ki belőle a méreg. – Eddig jó voltam neki. Még ő kért, hogy velem jöjjenek! És most meg ezt a cafatot hajtja. Mindjárt felrobbanok.

A zene újra felharsant, és Lila úgy nézett Phaidroszra, mint aki forgat valamit a fejében. Egy pillanatig tartott csak, de ez elég volt ahhoz, hogy a férfinak feltűnjön Lila gyönyörű, halványkék szeme. Teljesen elütött attól a képtől, amit

a lány egész megjelenése és beszéde sugallt. Ég és föld. Egy ártatlan gyermek szeme.

Phaidrosz kapott az alkalmon, hogy az elfogyott sörök helyébe újakat hozzon, de a lány ezúttal határozott volt.

– Gyere, táncoljunk!

– Á, nem tudok – ellenkezett Phaidrosz.

– Nem számít, csak engedd el magad. Én majd követlek.

A következő pillanatban már táncoltak is, és a lánynak igaza lett. Egyre jobban belemelegedtek, forogtak a lámpák, a párok, a világ.

– Nagyon jól csinálod! – mondta a lány, és Phaidrosz tudta, hogy csakugyan jól csinálja.

„MIÉNK AZ ÉJSZAKA...

MIÉNK AZ ÉJSZAKA...”

Phaidrosz érezte, hogy mindenki őket figyeli, de ő csak Lilát és a kavargó fényeket látta maga előtt. Csak körbe, csak körbe, vörös, kék, arany mindenfelől, a fénycsóvák ide-oda csapkodtak, a falra, a plafonra, Lila arcára, aztán át a másik falra, onnan újabb villanás a szembe. Újra és újra narancs – kék – lila, megállás nélkül, csak körbe, csak körbe.

„TÁNCOLJUNK...

SZERETKEZZÜNK...

MIÉNK AZ ÉJSZAKA...

CSAK A MIÉNK...”

A sör, a zene és Lila kölnije legyőzött minden tartózkodást. Lila tekintete azt kérdezte, *te volnál az igazi?*, amire minden idegszála azt felelte, *hát persze, én.* És ez az érzés lassan szétterjedt minden porcikájában, onnan Lila testébe, hogy a lány dühe lassacskán elcsitult, és a férfi félszége is feloldódott.

„TÁNCOLJUNK...

SZERETKEZZÜNK...

MIÉNK AZ ÉJSZAKA...

CSAK A MIÉNK...”

Lila testén minden érzélem átsugárzott. Szinte tapintani lehetett elégedettségét, amikor az egyik kanadait, aki le akarta kérni, elküldte a búsba. E pillanatban mindketten érezték, hogy egymáshoz tartoznak, ha csak erre az egyetlen éjszakára is.

Phaidrosz képtelen volt felidézni, hogyan keveredtek a hajóhoz. A zene lüktetésére és a halványkék, kérdő tekintetre emlékezett, meg arra a kétségbe-

esett szorításra, amellyel Lila szeretkezés közben nekifeszült, mint akinek ez az utolsó lehetősége az életben.

„Táncoljunk...
szeretkezzünk...
miénk az éjszaka...
csak a miénk...”

Ismét rátört az álmoság.

Milyen fura. Valahányszor az ember bevet minden furfangot, színészkedik és ígéreteket tesz csak azért, hogy megszerezzen valakit, akkor semmi sem jön össze. Aztán egyszer csak szembejön valaki, akiről álmában sem gondolná, hogy köze lesz hozzá, másnap reggel mégis ott találja maga mellett az ágyban.

„Ki a fene érti ezt...”, gondolta már félálomban. „Ki a fene...”, próbált a kérdés végére járni, de csak az előző esti dallam visszhangzóit a fejében, körbe-körbe ugyanaz a sor, míg el nem nyomta az álmot.

„Táncoljunk...
szeretkezzünk...
miénk az éjszaka...
csak a miénk...”

Phaidrosz a fedélzeti feljárón beszűrődő derengésre ébredt. Hajnalodott.

Aztán észrevette, hogy nincs egyedül. Mi több, a kajüt folyosójától egy test rekesztette el. Ő lehet Lila, idézte emlékezetébe a történeteket.

Némi erőfeszítéssel talán el tudja érni a feljárót, körbemege a fedélzeten, és visszajön az első lejárón, latolgatta.

Óvatosan felhúzódkodott és kibújt a nyíláson. Jól van, nem ébredt fel!

A maradék álmoságát a talpát dermesztő fedélzet űzte el. Az üvegszálás padló érintése olyan volt, mintha jégen járna. A vacogás elnyomta fejében a hasogató másnaposságot. Nincs jobb módszer a friss ébredésre, mint hajnali fagyban vitorlás fedélzetén mezítláb mászkálni.

Körös-körül fenséges nyugalom honolt. A pirkadatban épp csak felsejlett a folyó kanyarulata. Ki hinné, hogy valaha szénszállító bárkák ereszkedtek a kanyaron túl az óceán felé, ahogy Rigel mesélte.

Ellenőrizte a kötéletet, amellyel vitorlását Rigel hajójához rögzítette. Kissé meglazultak, ezért nekiállt, hogy megfeszítse őket. Már lefekvés előtt meg kellett volna tennie, csak hát amilyen részeg volt, nem efféle apróságokon járt az esze.

Ahogy körültekintett, a hajnal varázslatos szépsége még a hideget is elfeledtette vele. Az éjszaka újabb hajók horgonyoztak le a környéken. Az egyikén érkezhettek Lila is. A kikötő patinásnak és ódonnak tűnt, néhol az újjászületés jelei mutatkoztak. Pszeudoviktóriánusnak tetszett, de nem szemet szúróan. Távolabb daruk és árbocok vonalai rajzolódtak ki. A Hudsonból semmi sem látzott.

Phaidroszt jó érzéssel töltötte el, hogy semmiféle kötelék nem fűzi ehhez a helyhez. Mit sem tudott a rakpart és a kikötői épületek mögötti világról, nem ismerte a környékbeli utakat. Nem tudta, kik a házak tulajdonosai, miféle emberek fordulnak meg erre felé, és kikkel hozhatja össze a sors. Mintha képes könyvet nézegetne, gyermekként izgulva, vajon mit hoz a következő oldal.

Összerázkódott, s azzal oda lett az igézet. Csupa libabőr volt. Hátramászott a tatra, fél kézzel kiemelte az árboc emelőrúdját, és leeresztette a vízbe. Megfordult és visszament a kormányosfülkébe. Ahogy eltolta a lépcsőlejáró súlyos tölgy fedelét és leereszkedett, a megszokott mozdulatok kegyelme áradt szét benne. Kemény lecke révén jutott el a mozdulatok élvezetéig. Első alkalommal úgy járta körbe a hajót, mint valami lakást. Megcsúszott egy olajfolton, és fejével lezuhant a lépcsőn, ráadásul még a kulcsontját is eltörte. De most már ügyes

volt, mint egy pókmajom, s ez főleg a viharos időben összevissza imbolygó hajón vált hasznára.

A kabinban első mozdulattal megtalálta a kapcsolót. A tölgy- és mahagóni-bútorok testéből otthonosság áradt a sötétben.

Ruháit a Lilával szemközti ágyon találta meg. Átellenben a lány már a másik oldalára fordult. A fény és árnyék játékában felsejlettek ismerős vonásai.

Becsukta a kabinajtót, előbányászta és magára húzta régi barna pulóverét. A kabinajtó csapódása törte meg a csöndet. Visszamászott, helyreillesztette a csapóajtót, és ráhúzta a súlyos reteszt.

Hűvös volt.

A lépcső melletti térképasztalon gyufát és alkoholt is talált. Töltött egy pohárkával, majd óvatosan átbotorkált a kabin ellenkező végében álló kályhácskához, hogy a faszénre loccsintsa. A kinti képeskönyv-világban minden mintha varázslatra történne. Ott a fűtés meg a világítás a világ legtermészetesebb dolga. Itt viszont, ezen a talpalatnyi imbolygó helyen semmit sem kínálnak tálcán, mindent magadnak kell megszervezned.

Gyufát gyújtott, és figyelte, amint a sápadt, kék-bíbor lángok sutorogva birtokba veszik a tűzteret. Milyen előrelátó volt, hogy már tegnap megrakta a kályhát. Egyetlen porcikája se kívánta volna a nyűglődést ma reggel. Vagy nem is tegnap volt? Mintha már egy hete történt volna.

Bezárta a kályhaajtót, és elmerengett egy pillanatra. Azon kapta magát, hogy szeme sarkából hatalmas, ismeretlen bőröndöt lát.

Hát ez meg hogy került ide?, értetlenkedett.

Az biztos, hogy nem az övé.

Akkor viszont csak Liláé lehet.

Meggyújtotta a réz petróleumlámpát, de az esze még mindig a bőröndön járt. Beállította a kanócot, hogy ne kormozzon. Lekapcsolta a villanyt, és összekert hálózásakat gyűrve maga mögé, kényelembe helyezkedett.

Nyilván megegyezett valamiben a lánnyal, másképp csak nem hurcolkodott volna ide, erőltette az agyát.

A petróleumlámpa fénye ragyogott a fán, a réztárgyakon meg a szövetek hajlataiban, miközben a kályhából a meleg láthatatlan hullámai áradtak szét, a szén megnyugtató ropogása kíséretében, így már mindjárt másképpen festenek a dolgok.

Csak ez a bőrönd ne kuszálná össze a képet. Amire vissza tudott emlékezni, az egyáltalán nem volt megnyugtató. Például amikor a lány elejtette a bőröndöt Rigel hajóján. Hatalmasat döndült. Pedig még mondta is neki, hogy vigyázzon,

ne csapjon zajt. Egyik hajóról a másikra másztak, a lány meg csak azért is úgy kiáltott vissza, hogy az egész kikötő belezengett:

– Nekem ugyan senki meg ne mondja, mikor legyek csöndben!

Most már tisztán emlékezett a legkisebb részletre is. Ahogy átkísérte a lányt a másik hajóra, türelmesen kivárta, hogy összepakoljon, végighallgatta tirádáit az álnok és mocskos George-ról meg arról a céda Debbie-ről.

Hát igen.

Végül is nem olyan veszélyes a dolog. Lecsorognak Manhattanig, aztán szépen elválnak útjaik. Senki nem tartozik senkinek.

A bőrrönddel Lilának sikerült a jegyzettartó szekrényt is fölborítania. A katalógus jegyzetcédulákkal volt tele – Phaidrosz megírandó könyvéhez készültek. A négy fiók egyikét egy hajszal választotta el attól, hogy kibukjon. Na, még csak az hiányozna, hogy háromezer kis cédulában kelljen gázolnia, borzongott meg még a gondolattól is.

Felpattant, és helyükre erősítette a cédulákat tartó síneket. Aztán jól betolta az egészet az ágy mögé, mielőtt további bonyodalom támadt volna. Visszakuorodott a helyére.

Még a hajó elvesztése sem okozna akkora fájdalmat, mint a cédulaké. Tizenegyezer jegyzetlapot írt tele négy év alatt. A sok osztályozás és újrarendezés után már úgy érezte, mintha egy hangyabolyt kellene megszerveznie. Épp ott tartott, hogy feladja.

A fő téma a Minőség Metafizikája, időnként az Érték Metafizikája. Vagy egyszerűen csak MM.

A parti házak világától merőben különbözik az a világegyetem, amelyhez a cédulák tartoznak. A cédulavilág különös vidék. Egyszer majdnem el is tévedt, mert ha nem jegyzetel szorgosan az ember, a frissebbnél frissebb élmények el-mossák a fel nem dolgozott ismereteket. Most végre úgy tűnt, összeáll a kép, és egyetlen porcikája sem kívánta, hogy az egészet újra kelljen kezdenie.

Volt haszna is annak, hogy egy ideig nem foglalkozott a dologgal, mert az újrarendezés rengeteg új információt hozott elő. Az elsődleges feladat ezek fel-dolgozása lett, mielőtt még az információ tömege meghaladná az agy befoga-dóképességét. A cédulák most már nem az emlékezést, hanem a felejtést szol-gálták. Ez meghökkentően hangzik, de a cél éppen agyának kitisztítása volt: ha elboronálja az elmúlt négy év töprengéseit, akkor többé nem kell azokon törnie a fejét. Ez volt a cél.

A teaivással sincs ez másképpen. Ha az ember nem akar a kicsurgott teában tocsogni, jobban teszi, ha kiönti a régít, mielőtt a frissen forrázott italt a csészébe töltené. A fejünk meg miért lenne másmilyen? Annak sem végtelen a befogadóképessége, úgyhogy ha valaki meg akarja érteni a világot, ébernek kell lennie. Túl könnyű az állott teát kavargatva üldögélni egy életen át. Ámíthatja magát az ember azzal, hogy micsoda ízletes ital, de csak azért, mert sohasem próbált valami újat. Az új dolgok azért nem férnek be, mert tele a padlás régi-ekkel, így persze az ember elégedett a megszokottal, és meg sem próbál új irányokba indulni. És ez így megy unos-untalan körbe-körbe.

Phaidrosz ívpapír helyett cédulákat használt, mert ezekkel sokkal egyszerűbben tudott egyik témáról a másikra ugrani, új és új összefüggésekkel kísérletezni. Az ismeretek használhatóbbak, ha elemeikre bontjuk őket, és ezen elemek között építünk fel kapcsolatokat, mint hogyha információhalmazokat próbálunk összehangolni. A postán is könnyebb például, ha a számozott postafiókok tulajdonosai akkor férnek hozzá leveleikhez, amikor nekik tetszik. Mennyivel jobb ez, mint amikor sorba kell állnunk, majd egy ablaknál átvenni a postánkat egy szerencsétlen Joe Smithtől, aki minden áldott alkalommal végignyálazza az ábécérendbe rakott leveleket, és egyébként is reumás, nemsókára nyugdíjba megy, és kisebb gondja is nagyobb annál, mint hogy valaki megkapja-e küldeményeit vagy sem.

A merev sorbarendezéses hozzáférési formák esetén mindig felbukkannak azok a szereplők, akik meghatározzák a feldolgozás módját. Ez a merevség halálos.

Néhány cédula épp a véletlen hozzáférés és a minőség kapcsolatáról szól. A kettő szorosan összefügg. A véletlen hozzáférés a szerves növekedés lényege. Az egyes cellák, miként a postafiókok, egymástól viszonylag függetlenek. A városok is ezen az elven alapulnak. A demokráciák pedig városok talaján jöttek létre. A szabad piac, a szólásszabadság meg a tudomány térhódítása is erre az elvre épül. A katalógusrendszer teszi a könyvtárat az emberiség egyik leghatékonyabb eszközévé. A korlátlanul kiterjeszhető Dewey-féle osztályozási rendszer nélkül a könyvtár megfoghatatlan, haszontalan jószággá nőtte volna ki magát, és alighanem már meg is szűnt volna.

Persze a fiókokon mi sem látszik abból, micsoda hatalmas erő rejlik a katalógusrendszerben. Ez a rendszer tisztán tartja a fejet, és a lehető legkevesebb energiát kell keresésre fordítani. Nincs ötlet, amire ne jutna idő, vagy elkerülné a figyelmet. Ilyen rendszerben nincsen Joe Smith, aki elvetne egy ötletet pusztán azért, mert az ő világába nem fér be.

Amikor az ember fontolgatás nélkül engedi, hogy magukkal ragadják az új ötletek, gyakran még arra sincs érkezése, hogy emlékeztetőül néhány szót lejegyezzen. Phaidrosz a metafizikáról akart könyvet írni, s a téma a gondolatok valóságos lavináját indította meg. A cédulák utalások sokaságát fialták. Minden új gondolat mögött töprengenivalók serege sejlett fel. Pontosan úgy, mint a fizikában a Venturi-hatás, amely újabb és újabb alkalmazásokat gerjeszt. Phaidrosz csak azt érezte, hogy az információtömeg előnti, a hullámok átcsapnak fölötté, s hogy egy teljes élet nem elegendő a befogadásukra és feldolgozásukra. Az egész mindenség a nyakába szakadt.

Időről időre erőt vett rajta az érzés, hogy legjobb volna szép sorjában a tűzre vetni az összes cédulát, és csak élvezni az emésztő tűz pattogását. Ezzel tényleg megszabadulna a megszokott gondolatoktól, és ismét ártatlanul rácsodálkozhatna a világ dolgaira.

Csakhogy mégse lenne igazán szabad, hiszen agya újra csak az osztályozáson járna.

Így aztán a java időt a káosz kellős közepén töltötte, tudván, minél tovább próbál valamiféle rendet teremteni, annál nehezebbé válik a dolga. Azt is érezte azonban, hogy türelmének gyümölcseként előbb-utóbb ki kell alakulnia valamiféle alkalmas keretnek.

És reményei végül is beigazolódtak. Voltak időszakok, amikor tétlenül üldögélt cédulái előtt, és egyetlen újat sem írt. Igen, ezek jó idők voltak a rendteremtésre. Örömmel tapasztalta, hogy a cédularendszer önmagában hatalmas előnnyel jár. Ahelyett, hogy azt a megválaszolatlan kérdést tenné fel: „Hol kezdődik a világegyetem metafizikája?“, csak elő kell húznia két cédulát, és tessék, ott a kérdés: „Melyik is van előbb?“ Ez sokkal egyszerűbb módszer, és úgy tűnt, az esetek többségében működik is. Aztán fogta a harmadik cédulát, és összevetette az elsővel: itt melyik van előbb? Ha a cédulán lévő megállapítás az első után következett, akkor a másodikkal kellett összevetni. Már kész is volt a hármas szerkezet. Ezt aztán csak ismételtetni kellett céduláról cédulára.

Idejekorán rájött, hogy bizonyos cédulák természetük szerint külön kategóriát képeznek. Ahogy nőtt a feldolgozott jegyzetek száma, úgy különültek el az egyes osztályok. Ha egy-egy osztályban a cédulák száma úgy kívánta, főcímet szerkesztett hozzájuk. Fogott egy műanyag tartót – a katalógusszekrénykével együtt vette őket –, és egy papírdarabot, amelyre az osztály elnevezését írta, és a közönséges cédulák közé rakta.

Mostanra vagy négy-ötszáz ilyen indexlap segítette a tájékozódást.

Phaidrosz mindenfélét kipróbált, kezdve az altémákat jelző színes kártyáktól, a fontosságot jelző megcsillagozáson át, egészen a kettéosztott cédulákig, ahol az osztás szolgált az adott jegyzet érzelmi és értelmi vonatkozásainak megkülönböztetésére. Ezek a próbálkozások azonban nemhogy javítottak volna a helyzeten, hanem inkább növelték a zűrzavart, úgyhogy végül az tűnt a legtisztábbnak, ha minden információt elkülönítve illeszt a rendszerbe.

Lenyűgöző volt, ahogy a rendszer magától növekedett. Nem ismert senkit, aki valaha is átfogó dolgot írt volna a metafizikáról, nem léteztek bevett szabályok, amelyekhez tartania kellett volna magát. Ki láthatta volna előre, hova lyukad ki a kutakodásával?

A témák szerinti csoportosítás mellett öt másik osztály is kialakult, amelyeknek Phaidrosz különös jelentőséget tulajdonított.

Az elsőt MEGEMÉSZTETLEN-nek nevezte el. Ide kerültek azok a dolgok, amelyek megzavarták abban a foglalatosságban, amit éppen művelt. Akkor villantak az agyába, amikor a cédulákat rendezgette, vitorlázott, vagy éppen javította hajóját, vagyis amikor a legkevésbé kívánta, hogy bármi is elterelje a figyelmét. Az agy normális reakciója, hogy egyszerűen elhessegeti a zavaró gondolatot: tűnj innen, nem látod, hogy mással vagyok elfoglalva? Ez bizony halálos csapás a minőségre. A MEGEMÉSZTETLEN kategória volt az orvosság erre. Az efféle gondolatokat szépen beillesztette e jel mögé, hogy majd ha érkezése és kedve lesz hozzá, csak elő kelljen húznia őket.

A következő, nem egyetlen konkrét témához kapcsolódó kategória a PROGRAM volt. Ezek a többi cédula feldolgozásához adtak útmutatást. Ezek segítették a tájékozódást az erdőben, miközben a sétáló figyelmét az egyes fák kötötték le. Abban az erdőben, ahol tízezer fa által hullatott százezer mag szökkenet szárbá, elengedhetetlenül szükség volt egy eszközre, amely segítette a tájékozódást.

A PROGRAM-cédulák ereje éppen abban rejlett, hogy ők maguk is a rendszer részei voltak. Minden parancsot egymástól függetlenül el lehetett érni, és bármilyen kapcsolatot fel lehetett építeni közöttük, így aztán nem is okozott nehézséget egy-egy változtatás vagy újrendezés. Fölrémlett Neumann Jánosnak, a számítógép feltalálójának megjegyzése, mely szerint a számítógépet az teszi hatékony eszközzé, hogy a program maga is adat, és ugyanúgy lehet bánni vele, mint bármely közönséges adattal. Phaidrosznak első olvasásra kissé homályosnak tűnt ez a kijelentés, de mostanra tökéletes értelmet nyert.

A következő csoportot CSIGAVÉR-nek nevezte. Ezt használta azokon a napokon, amikor bal lábbal kelt, és mindenben csak hibát talált. Megtanulta,

keservesen megbánhatja, ha enged rossz hangulatának, és a szemétre veti jegyzeteit. Ehelyett nemhogy azt jegyezte fel, amit dühében eldobott volna, de még az eldobás melletti érveit is. A CSIGAVÉR-cetlik aztán nevükhöz híven vártak napokat, sőt hónapokat, amíg nyugalmasabb idők eljöttével érdemük szerinti ítéletet mondott felettük.

Az utolsó előtti osztályba a FOGÓS-cetlik kerültek. E jegyzetek ígéretesnek tűntek, de valahogy egyetlen témához sem illeszkedtek. Féltreállításukkal el lehetett kerülni az idővesztéséget: nem töprengett fölöslegesen olyan dolgokon, amelyek később pofonegyszerűen a helyükre kerültek.

Az utolsó osztályt egyszerűen MIHASZNÁ-nak nevezte el. Ezek a jegyzetek születésükkor lényegesnek, mostanra azonban borzalmasnak tűntek. Néha feltűnt egy-egy lapocska, amelyből kettő készült. A duplumokat kidobta, más azonban nem dobott a szemétre. Újra meg újra rá kellett döbbsennie, hogy ez az osztály valójában aranybánya. Persze sok cédula haszontalannak bizonyult, néhány viszont új életre kelt. Sőt némelyik alkalmasint a leglényegesebb meglátások sorát gyarapította.

A legtöbb gondot a FOGÓS- és a MIHASZNA-jegyzetek okozták. Minden erőfeszítése arra irányult, hogy minél kevesebb cédula essen e két kategóriába. Amikor effélék kerültek útjába, önmagával kellett megküzdenie a lelkicsinylés, a szőnyeg alá söprés, a kidobás és a felejtés kísértésével szemben. Ezek voltak a számkivetettek, a kívülállók, a páriák, a rendszer bűnösei. Phaidrosz meg volt győződve róla, hogy az általa létrehozott gondolati építmény ereje és minősége éppen azon áll vagy bukik, hogy ezekre mekkora gondot fordít. Ha az efféle hajléktalanok méltányos elbánásban részesülnek, jó a rendszer. Ha nem képes a helyüket megtalálni, a rendszer gyenge lábakon áll. Ez persze nem azt jelenti, hogy a rendszer egyébként működő részeit fel kellene áldozni értük, de nem is szabad szőnyeg alá söpörni őket. E cédulák némán és vádlón körbevették, és neki meg kellett hallania panaszuikat.

A témák százai fő irányokba szerveződtek, azok fejezetekbe csoportosultak, míg végül ki nem alakult egy olyan könyv tartalomjegyzéke, amely az elemekből épült, és nem fordítva. Nem korlátozta magát egyetlen kiválasztott üzenetre, amelynek fényében megrostálta volna a felhasználandó jegyzeteket. Nem volt Joe Smith – a rendező elv a cédulák demokratikus választása nyomán alakult ki. Ennek ellenére elégedetlen volt, mert a MIHASZNA- és a FOGÓS-jegyzetek kimaradtak a rendszerből. De hát ki látott már tökéletesen működő rendszert, vizsgálta magát Phaidrosz. A MIHASZNA kupacot önbecsapás nélkül, a tőle

telhető legszűkebb körre igyekezett korlátozni, s ennél többet igazán senki sem kívánhatott.

A rendszer leírása persze jóval egyszerűbben hangzik, mint a létrehozása volt. Gyakran előfordult például, hogy a témakörök létrehozása tévútnak látszott némely FOGÓS vagy MIHASZNA gondolat fényében. Néhány cédula minden nehézség nélkül befért volna akár két-három osztályba is, míg mások sehova sem illeszkedtek. Ilyenkor vett erőt rajta az az érzés, hogy akár darabokra is szaggathatná az egész rendszert, és nekiállhatna egy újabb létrehozásának, mert ha nem teszi, az egyre duzzadó MIHASZNA, FOGÓS és CSIGAVÉR kupacok úgyis kikövetelik az újakezdést.

Ezek rossz emlékű napok voltak. Az újrendezés végén nemegyszer arra eszmélt, hogy a MIHASZNA és FOGÓS kupac nemhogy fogyott volna, de még az eredetinel is terjedelmesebbre duzzadt, és korábban már otthonra lelt cédulák szabadultak el. Nem volt más hátra, mint nekiállni és visszacsinálni mindent. Ezek szörnyűséges napok voltak.

Időnként PROGRAM-készítéssel kezdte az átrendezést, hogy szükség esetén visszataláljon az eredeti állapothoz. Csakhogy maga a kidolgozott PROGRAM is módosításra szorult, majd ez a változat sem lévén megfelelő, újra változtatott. Persze rövidesen kiderült, hogy ez az eljárás sem tökéletes. Ráadásul a legrosszabb pillanatban megcsörrent a telefon, valaki éppen el akart adni neki valami kacetot, gratulálni akart az előző könyvéhez, vagy éppen előadás tartására akarta rávenni. Rendszerint jó szándékú emberek hívták, mégis, mire végzett a beszélgetéssel, nem bírt visszazökkenni a korábbi kerékvágásba.

Kezdeti reménye, hogy ha hajóra száll és eltűnik az emberek szeme elől, akkor elegendő ideje lesz a dolgok végiggondolására, hiú ábrándnak bizonyult. Itt is voltak, csak másféle okok, amelyek elvonták figyelmét. Ha vihar jött, jobban tette, ha a horgonyra figyelt. A vízen időről időre mellésodródott egy-egy hajó, amelynek utasai egyszerűen csak társaságot kerestek. Aztán ott voltak a részegségre torkolló kikötői bulik, meg ki tudja, még miféle alkalmak.

Feltápaszkodott, és rakott a tüzre. Most már igazán jó idő volt.

Kiemelte az egyik katalógusfiókot, és belekukkantott. A fedlap festékén már átütött a rozsdá. Egy hajón még a rozsdamentes eszközök is berozsdálnak, nemhogy az ilyen hagyományos lágycél lapok. Időt kellene szakítania arra is, hogy összeüssön néhány új fiókot furnérból, gondolkodott el. Na, majd odalenn délen lesz rá idő, nyugtatta meg magát.

A legrégebbi fiók akadt a kezébe, amelyet már jó egy éve ki se nyitott.

Átemelte az asztalhoz.

A legelső témakör neve DUSENBERRY volt. Melegség öntötte el a név láttán. Volt idő, hogy úgy gondolta, a könyv középpontjába DUSENBERRY-t helyezi.

Elidőzött az emlékeknél, majd üres jegyzetömböt húzott elő a fiók hátuljából. Tetejére felírta: PROGRAM, majd alá: „Függeszd fel egyéb dolgaidat, amíg Lilával vagy.” A megírt lapot letépte és berakta a fiók elejében sorakozó PROGRAM-csomag elé. A jegyzetömb is visszakerült a fiók hátuljába. Megtanulta, hogy érdemes PROGRAM-ként rögzíteni, amit éppen csinál, írás közben haszontalannak tűnik, és csak akkor értékeli igazán az ember, amikor már ötvenötödször zavarják meg.

A CSIGAVÉR-cédulák már hónapok óta azt sutyorogták, DUSENBERRY-nek mennie kell, de Phaidrosznak eddig még nem sikerült elegendő erőt gyűjtenie, hogy megszabaduljon tőle. Nagyon úgy festett a dolog, hogy az érzelgősségen kívül már semmi nem tartja a rendszerben. Az újabb és újabb cédulák könyörtelenül szorították egyre közelebb ahhoz, hogy a MIHASZNÁ-k közé zuhanjon.

Kiemelte az egész DUSENBERRY csomagot. Már a papír is megsárgult, és az első lapon barna színben játszott a régi tinta: „Verne Dusenberry, társprofesszor, Angol tanszék, Montana! Állami Egyetem. Elhunyt 1966-ban, Calgaryben. A halál oka: agydaganat.”

Talán azért írta ezt a cédulát, hogy emlékezzen az évre.

Ezerkilencszázhatvanhat. Jóságos Isten, hogy elszálltak az évek, merengett Phaidrosz.

Vajon mire vitte volna Dusenberry, ha még ma is élne. Meglehet, nem túl sokra. Halála előtt Phaidrosz úgy látta, lecsúszóban van. Amikor megismerte a montanai Bozemanben, ahol mindketten az angol tanszéket erősítették, Dusenberry még ereje teljében volt.

Annak ellenére, hogy Dusenberry Bozemanben született és a helyi egyetemen is végzett, a tanszéken eltöltött huszonhárom év után még mindig csak három, elsőéveseknek szóló tárgyat tanított. Tudományos szempontból már réges-régen abba a FOGÓS dobozba eső oktatók közé sodródott, akikől a tanszék mielőbb szabadulni igyekezett. Csakis a kora mentette meg attól, hogy a MIHASZNÁ-k közé kerüljön. A legcsekélyebb mértékben sem barátkozott a tanszék többi oktatójával. Kollégái közt mindössze annyi különbség volt, hogy ki milyen mértékben idegenedett el tőle.

Phaidrosz mindezt kissé különösnek találta, ő ugyanis egészen könnyen tudott beszélgetni Dusenberryvel. Ívelt szemöldökével és lebiggyedt ajkával néha valóban visszahúzódo ember benyomását keltette, de miután megismerkedtek, Dusenberry éppen hogy szószátyárnak bizonyult a maga magasröptű, jókedélyű és összekacsintós módján. Volt a stílusában valami, ami a homokosokra emlékeztetett, valami maró gunyorosság. Phaidrosz e tulajdonságai számlájára írta népszerűtlenségét. Egy vérbeli montanainak az idő tájt egyébként is úgy kellett festenie, mint valami Marlboro-reklámnak. Dusenberry magányossága mégsem ebből, hanem az egész lényéből áradó különcségből fakadt. Zárt közösségben az évek alatt még az enyhe hóbortosság is egykönnyen súlyos nézeteltérésekbe torkollhat, mit lehetett hát várni Dusenberry esetében, aki bizarr jelenség volt a javából. A legfőbb különcségét Phaidrosz szerint össze lehetett foglalni egy számtalanszor hallott, lenéző megjegyzésben: „Na persze, Dusenberry meg az ő indiánjai!”

Dusenberry hangjából ugyanez a lekicsinylő hangsúly csendült ki, amikor az angol tanszék került szóba. Már amikor egyáltalán vette a fáradságot, hogy a tanszékre szót vesztgeessen. Egyedül az indiánokról tudott őszinte lelkesedéssel beszélni. Közelebről a kanadai határ mentén élő csippeva-krí törzshöz tartozó Rocky Boy indiánokról áradozott, akikről egyébiránt doktori disszertációját is írta. Nem rejtette véka alá, hogy – az indiánokat leszámítva, akiket a szívébe

zárt – a tanszéken töltött huszonhárom esztendőből huszonegyet tökéletesen kárba veszett időnek tekint.

Emberemlékezet óta az egyetemen tanuló indián diákok patrónusa volt. A diákokon keresztül kapcsolatba került rokonságukkal, hogy aztán családlátogatások révén közéjük keveredjen. Minden szabad idejét a rezervátumban töltötte, részt vett a szertartásaikon, eljárt ügyes-bajos dolgaikban, gyerekeiket kórházba szállította, és ha bajba keveredtek, helyettük tárgyalta a hatalom képviselőivel. Mindezeket túl teljesen belefeledkezett az indiánok szokásaiba, személyiségükbe, titkaikba és legendáikba, amelyeket százszor jobban szeretett, mint a sajátjait.

Pár évvel azután, hogy lediplomázott, Dusenberry úgy döntött, hogy végleg otthagyja az angoltanítást, és helyette az antropológiára tér át. Ezt mindenki elfogadható megoldásnak tartotta, de – amint azt Phaidrosznak mesélték – ez is zsákutcának bizonyult. Nemcsak az angolban, de az antropológia területén is különöncnek találták.

Különcségének magva abban rejlett, hogy minden további nélkül visszautasította az objektivitást mint az antropológia egyik alapelvét. Dusenberry szerint az objektivitásnak semmiféle keresnivalója nincs egy értelmesen lefolytatott antropológiai kutatásban.

Ennyi erővel azt is mondhatta volna, hogy a pápának nincs helye a katolikus egyházban. Az amerikai antropológia szemszögéből Dusenberry kijelentése a legmegátalkodottabb istenkáromlásnak számított, és ezt rövid úton értésére is adták. Nem akadt olyan amerikai egyetem, amelyik elfogadta volna a doktori disszertációját. De még ez sem térítette jobb belátásra. Kötötte az ebet a karóhoz, míg végül az amerikai egyetemi rendszer megkerülésével a legősibb svéd egyetemen, Uppsalában doktorált Ake Hultkranz professzornál. Dusenberry önelégült mosollyal emlegette, hogyan játszotta ki a tudományos fokozatokkal taktikázó amerikai rendszert. Hogy egy amerikai Svédországban doktoráljon az amerikai indiánok antropológiájának tárgyában? Ez volt az év vicce.

„Az a baj az objektív megközelítéssel, hogy az ember így nem sok mindent *ismer* meg. Az indiánokat csak az értheti meg, aki *törődik* velük, elnyeri szeretetüket és megbecsülésüket... Ha sikerül, akár tűzbe is mennének érted... De aki erre nem képes...” Dusenberry ilyenkor megcsóválta fejét, s egy pillanat múlva gondolatai már ide-oda kalandoztak.

„Láttam már jó néhány afféle »objektív« megfigyelőt dolgavégezetlenül eloldalogni a rezervátumból”, tette még hozzá. „Létezik egy áltudományos mítosz, amely szerint »objektív« megközelítéssel az ember felülemelkedik környezetén, mindent úgy lát, mintha Isten oldalán üldögélne a mennyekben. Ez aztán jó-

kora sületlenség. Az objektív ember távolságtartó magatartást vesz fel, képére merevség és elutasítás ül ki. Az indiánok meg persze látják ezt. Hamarabb megérik, mint mi, fehérék. És ez a hozzáállás egyáltalán nincs a kedvükre. Fel nem foghatják, mi rejlik az »objektív« antropológusok ábrázata mögött, s ez gyanakvóná teszi őket. Így aztán szépen visszahúzódnak, és egy mukkot sem szólnak. Néha meg a bolondját járatják velük, összehordanak fűt-fát, amit az antropológusok persze készpénznek vesznek. Miért is ne? Hiszen »objektív« úton nyerték ismereteiket. Az indiánok meg jót röhögnek rajtuk. Néhány antropológus aztán mindenféle bombasztikus elnevezést gyárt, mert ehhez a zsargonhoz kötődik a tudásuk. Közben feleannyit sem értenek az egészből, mint ahogy hiszik. Attól meg végképp a falra másznak, ha valaki ezt a szemükbe is vágja. Én meg mást se teszek”, nevetett jót Dusenberry.

„Hát emiatt nem tudok objektíven közeledni az indiánokhoz. Hiszek bennük, és ők hisznek bennem. Mindössze ennyi a különbség. Tudják, soha ki nem adnám őket, és ezért olyan dolgokat is megosztanak velem, amiket fehér ember soha nem hallott. Én teljesen más ösvényen járok, mint a többi antropológus. Nálam az indiánok vannak az első helyen, és az antropológia csak utánuk következik. Persze sok hátrányom is származik ebből. Jó pár dologról nem írhatok. De kit érdekel, hiszen sokkal jobb érteni a dolgokat és keveset beszélni, mint keveset tudni és locsogni. Hát nincs igazam?”

Az angol tanszék új jövevényéhez, Phaidroszhoz különös figyelemmel közeledett Dusenberry. Az amúgy is kíváncsi természetű tanár érdeklődése annál inkább nőtt, minél jobban összeemelegedtek. Álmélkodva vette észre, hogy Phaidrosz talán még nála is idegenebbül mozog a tanszéken, ráadásul hindu filozófiát hallgatott az indiai Benáresben. Végre akadt valaki, akinek volt némi fogalma a kultúrák közti különbségekről. A legfontosabb mégis az volt, hogy Phaidrosz éles, elemző elmével volt megáldva.

– Ez hiányzik belőlem – kesergett Dusenberry. – Folyót lehetne rekeszteni azzal a rengeteg információval, ami a fejemben van, de egyszerűen képtelen vagyok rendszerbe szedni őket. Valahogy nem áll rá az agyam.

Így aztán, amikor csak tehetette, amerikai indiánokról szóló információk zuhatagát zúdította Phaidroszra, abban a reményben, hogy annak a fejében majd csak összeáll valamiféle átfogó kép, ami a jelenségeket nagyobb összefüggésekbe ágyazná. Phaidrosz figyelt is, de mindhiába, sehogy sem tudta megragadni a lényegét.

Dusenberry különösen sokat beszélt az indiánok hitvilágáról. Biztosra vette, hogy valahol itt rejlik a magyarázat arra, miért megy olyan vontatottan az indi-

ának beolvadása a fehér társadalomba. Megfigyelte, hogy a fehér mérce szerint leginkább elmaradottnak tartott törzsek vallási szokásai a legsokszínűbbek. Phaidrosztól pedig azt várta, hogy valamiféle elméleti magyarázatot adjon erre a megfigyelésére. Phaidrosz hitt ugyan Dusenberry igazában, de semmiféle tudományos magyarázatot nem lelt igazolásul, sőt az egész kérdésfelvetést erőltetettnek és a valóságtól elrugaskodottnak találta. Dusenberry azonban mit sem törődött ódzkodásával. Kitartóan zúdította Phaidroszra az indiánokról szóló ismereteket, függetlenül attól, hogy cserébe mit sem kapott. Néhány hónappal azelőtt, hogy Phaidrosz véglegesen elhagyta Bozeman, hogy elfoglaljon egy másik katedrát, Dusenberry újabb ötlettel állt elő:

– Van valami, amit szeretnék megmutatni neked.

– És hol van? – kérdezte Phaidrosz gyakorlatiasan. – Az Északi Sájén rezervátumban, Busby felé. Jártál már arra?

– Nem.

– Hát, elég nyomorúságos egy hely. Mindenesetre leviszek néhány diákot, és te is eljöhetsz velünk. Szeretném, ha megnéznéd az amerikai indián egyház szertartását. A hallgatók ide nem jönnek velünk, de neked ott kell lenned.

– Csak nem akarsz megtéríteni? – kötözködött Phaidrosz.

– Még az is meglehet – mondta Dusenberry elgondolkodva.

Aztán elmagyarázta, hogy a szertartás résztvevői az egész éjszakát egy sátorban ülve töltik, hajnalhasadtáig. Phaidrosz, csakúgy, mint a résztvevők közül bárki, éjfél után kiszállhat, de előtte egyetlen lélek sem hagyhatja el a sátrat.

– De mit lehet csinálni egy álló éjszaka hosszát? firtatta Phaidrosz.

– A szertartás a sátor közepén rakott tűz körül zajlik. Énekelünk és dobolunk, beszéd nemigen hangzik. Aztán hajnalban ünnepélyes étkezéssel záródik a szertartás.

Phaidrosz úgy gondolta, nincs mit vesztenie, így aztán ráállt a dologra, de azért még megkérdezte, miféle étkekre számíton.

– A dolog úgy fest, hogy valami olyan ételt kell enniük, amit a fehérek megjelenése előtt is ettek már. Vadhús, áfonya, miegymás – válaszolt Dusenberry ravaszka mosollyal. – De egyszer előhúztak három DelMonte kukoricakonzervet, és kezdték bontogatni. Egy ideig még el is néztem, de végül már nem bírtam tovább, és szóltam nekik: „Csak ezt ne! Bármilyen, csak ne konzervkukoricát!” Látnod kellett volna, hogy nevettek. „Pont úgy csinálsz, mint a fehérek. Hogy nekik mindig mindennek klappolnia kell!” Aztán egész éjjel mindent úgy tettek, ahogyan én mondtam, és ezen borzasztó jól mulattak. Hogyne lett volna ez jó szórakozás számukra? Nem volt elég, hogy a fehér em-

ber konzervét ették, de a tetejébe még a szertartás vezetését is egy fehér vette át. Az egész társaság rajtam szórakozott. Csinálhatunk bármit, mindig valahogy így zajlanak a dolgok. Egyszerűen szeretjük egymást. Nincs az életemben ahhoz fogható dolog, mint mikor köztük vagyok.

– És minek kell átvirrasztani az éjszakát? – kérdezte Phaidrosz.

– Látomásokért – mondta jelentősegteljesen Dusenberry.

– A tűzből?

– A látomásokat egy szent növény fogyasztása okozza, amit pejotnak hívnak.

Phaidrosz sohase hallott még erről a növényről. Leary és Alpert még nem voltak hírhedett figurák, a hippik, hobók és virággyerekek kora még a jövő zenéje volt. A hippikorszak kialakulásában a pejot és szintetikus megfelelője, az LSD kiemelkedő szerepet játszott. Néhány indiánüggyel foglalkozó antropológus és kutató kivételével ekkortájt a kutya sem hallott a pejotról.

A kartotékok között a Dusenberry-részt a pejotszekció követte. Ott volt az egész története, attól kezdve, hogy a tizenkilencedik század végén Mexikóból terjedni kezdett. Az indiánok a pejot evése nyomán önkívületi állapotba estek, amit ők a vallásos egybeolvadás formájának tekintettek. Dusenberry azt találta, hogy a pejotot az indiánok tulajdonképpen arra használják, hogy gyorsabban és biztosabban eljussanak a hagyományos látomáskeresés során elért lelkiállapothoz. Régen az indián sötét helyiségben, magányba húzódva, napokig csak koplalt, imádkozott és elmélkedett, mindaddig, amíg fel nem tárult előtte a Nagy Szellem akarata, vagy belehalt a kísérletbe.

Phaidrosz az egyik cédulán éppen egy olyan szöveget rögzített, amely a régi látomáskeresés és a pejotfogyasztás hatásainak hasonlóságát írja le. A leírás szerint mindkét eljárás „szédületet, szétáradó elégedettséget, a külvilág jeleinek és a benső lelki jelenségeknek a felfokozott érzékelését” idézi elő.

Az érzékelés módosulásai kezdetben káprázatos látványok önkéntelen tobzódásában jelentkeznek, majd érzéksalódások vesznek erőt az emberen, végül a valóság teljesen összekeveredik a hallucinációkkal. A felfokozott érzelmek a legkülönbözőbb módokon törhetnek elő – eufória, eltompultság, derű vagy szorongás formájában. Az értelem a maga összetettségében próbálja feldolgozni a világ dolgairól összeálló információtömeget, vagy éppen transzcendentális kérdésekben mélyül el. A tudat párhuzamosan dolgozza fel a felmerült kérdésekre beérkező válaszokat. Nagyobb adag kábítószer fogyasztása esetén a következő stációban az ember átélheti a személyiség feloldódását és egyesülését a természettel, ami gyönyörézetet, időnként ekstázist okoz. Ugyancsak előfordulhat, hogy az ember teljesen elveszti valóságérzékét. Átéletheti a testtől való elszabadulás élményét, megtévesztésig valóságghú látomásokat láthat, halálfélelmet érezhet,

s ez erőszakos viselkedéshez vagy pánikhoz vezethet. A kábítószer által gyakorolt hatást az ember idegállapota, személyisége, környezete és kulturális háttere befolyásolja.

A forrás, ahonnan Phaidrosz a fenti idézetet ollózta, a következőképpen zárult: „Jelen tanulmányt és értekezést politikai és társadalmi megfontolások árnyékolják be” – ez a megállapítás a hatvanas évek óta feltétlenül megállta a helyét. Az egyik jegyzet szerint Dusenberryt tanúként a montanai törvényhozás színe elé is beidézték e tárgyban. Az egyetem rektora – minden bizonnyal a politikai következmények elkerülése végett – értésére adta, hogy inkább semmit se mondjon. Dusenberry meg is fogadta a tanácsát, bár Phaidrosznak megvallotta, hogy a hallgatása miatt később furdalta a lelkiismeret.

A hatvanas éveket követően a pejot-kérdés a személyes szabadság és a demokrácia körüli politikai játszmák egyik színterévé vált, ahol mindkét oldal csak veszíthetett. Az mindenki számára világos volt, hogy az LSD előidézte hallucinációk néhány ártatlan ember halálát okozták. Az amerikaiak többsége az LSD-féle kábítószeres betiltását kívánta. Csakhogy az amerikaiak többsége nem indián és még kevésbé tagja az Amerikai Indián Egyháznak, így aztán nem másról volt itt szó, mint egy vallási kisebbség üldöztetéséről, aminek ha valahol, hát Amerikában nem lett volna szabad megtörténnie.

A pejotot ellenző többség se tudományos, se történelmi bizonyítékokkal alá nem támasztott kulturális elfogultságból kiindulva úgy ítélte meg, hogy a hallucinációval szerzett tapasztalás csakis rossz lehet. Mivel a hallucináció nem más, mint az elmebaj egy formája, a hallucinogén, a kábítószer kizárólag pejoratív jelentést hordozhat. Akárcsak az olyan régi leírások esetében, amelyek a buddhizmust pogány vallásnak vagy az iszlámot barbárnak ábrázolták, a hallucinációról szóló vélekedés kapcsán is felvetődnek bizonyos metafizikai kérdések. A pejotot használó indiánok joggal hívhatnák a szert kábításmentesítőnek, abból kiindulva, hogy nem tesznek mást, mint hogy megpróbálnak megszabadulni a jelenkor érzéksalódásaitól és visszatérni ahhoz a világhoz, amit az évek során a lelkük mélyére temettek.

Mi tagadás, ez az indián megközelítés némi tudományos támással is bír. Kísérletek bizonyítják, hogy az LSD-vel táplált pókok nem futkosnak ok nélkül fel s alá, ahogyan azt várnánk. Éppen ellenkezőleg, abnormálisan tökéletes, szimmetrikus hálót szőnek. Ez bizony nyomós érv amellest, hogy az LSD éppen hogy megszünteti az érzéksalódást. Csakhogy a politika elvélve támaszkodik tényekre, amikor út a döntéshozatal órája.

A PEJOT cédula mögött újabb kártya lapult: REZERVÁTUM. Több mint száz cédulából álló gyűjtemény szólt – meglehetősen bő lére eresztve – a szertartásról, amelyen Dusenberry és Phaidrosz részt vett. A zömét már szemétre kellett volna vetni. Annak idején azért készítette el őket ilyen gondosan, mert úgy gondolta, hogy ez a hajnalig tartó szertartás lesz majd az egész könyv gerince. Ez lett volna az összetartó erő, ahonnan szerteágaznak az összetett valóságról szóló elemzések és azok a transzcendentális kérdésfelvetések, amelyek épp ezen a szertartáson merültek fel Phaidroszban.

A szertartás helyszínét nem nehéz észrevenni a 212-es főútról, hiszen mindössze egy hatvan méterre van onnan. Igaz, csak néhány kátránypapír-tákolmány és loboncos kutya látszik, esetleg feltűnik valami rongyos indián, amint éppen elballag a földutat szegélyező autóröcskék mellett. Mintha csak a lepusztultságot akarná kiemelni, a tér közepén a misszionárius templom maku-látlan fehér tornya ágaskodik.

A templomtoronytól távolabb magányos tipi állt, amelynek mára talán csak hűlt helye látszik. Olybá tűnt, mintha afféle turistalátványosság gyanánt verték volna fel, csak éppen a bekötőút hiányzott, meg a hirdetőtáblák, vagy legalább felirat arról, hogy itt valami eladó.

A tipi az úttól vagy hatvan méterre állt, de azon az éjszakán kulturális értelemben ezredékeket ugrottak át Dusenberryvel. Phaidrosz pejot nélkül képtelen lett volna ilyesmire. Csak gubbasztott volna, mint egy mintaszerűen kiképzett antropológus-hallgató, és próbálta volna megfigyelni az objektív valóságot. De a pejottal az efféle falak fel sem épülnek. Nem megfigyelést végzett, hanem a valóság része volt, pontosan úgy, ahogy azt Dusenberry akarta.

Szürkületkor magukhoz vették a pejot-labdacsokat, aztán éjfélig Phaidrosz a szertartási tűzbe meredve üldögélt. A tűz lángjai első látásra baljóslatú árnyék-táncot jártak a sátorlapok tövében gubbasztó indián arcokon. Az eltorzult arcvonások a régi képeskönyvek öreg, vészjósló tekintetű indián ábrázolásait idézték. Aztán a kép ellillant, hogy helyét kifürkészhetetlen arcok sora vegye át.

A gondolatok fokozatosan tisztultak, mint amikor az új helyzetbe csöppent ember próbál első rémületéből magához térni. Mit keresek én itt?, töprengett Phaidrosz. Mi van most otthon?... Te jó ég, hétfőre még ki kell javítanom az angoldolgozatokat is!, kattogott az agya. Aggodalmaskodása aztán alábbhagyott, és fokozatosan átadta magát a sátor hangulatának, kezdte meglátni, amit addig csak nézett.

Órákon át egyre mélyebbre süllyedt a kántálás és dobszó világába, mígnem éjfél után valami új érzés lepte meg. Lassan eltűnt az idegen világ különlegessége. Külső szemlélői szerepe tovatűnt, sőt érzékei éppen az ellenkező irányba hajtották. Mintha régről ismerős dallamokat hallott volna. Szomszédjához, Faláb Johnhoz hajolt, hogy megossa vele, ami a szívéből fakadt:

– John, micsoda gyönyörű dal! – Az indián igencsak meghökkent képpel pillantott vissza rá.

Phaidroszt váratlanul ismeretlen érzések öntötték el a dalok és a körülötte éneklő emberek iránt. Magával ragadta ezeknek az embereknek a beszéde, a puszta létezésük a világ dolgai között, az, ahogyan egymáshoz viszonyultak. Valami megrezdült Phaidroszban, valami, amit olyan mélyre temetett, hogy lehetőleg semmi ne akadhasson az életben, ami a közelébe férközhet.

Rá nem tudott jönni, honnan ez az érzés. Az csak nem lehet, hogy a pejot egyszeriben szentimentálissá változtatta? Nem, ez túl egyszerű volna. Emögött valami mélyebb magyarázat bujkál. A szentimentalizmus éppen hogy érzelmileg befogadhatóra szűkít minden benyomást. Most viszont mintha valami új dolog ébredne. A kettő sehogyan sem fért össze. Nem tudta máshoz hasonlítani, mint amikor az embert melegség önti el, ha meglátja a fát, melyre oly sokszor felmászott gyermekkorában, vagy a régi kerti hintáját. A hazaérkezés meghittsége. De hazaérkezni valahova, ahol azelőtt sohasem járt?

Honnan ez az érzés? Ha valahol, hát itt biztosan nem érezhetné otthon magát.

És valóban. Bár énjének egyik felében az otthon képe idéződön fel, másik fele továbbra is idegenül mozog, készenlétben tartva az elemző és távolságtartó értelmet. Mintha két személyiség bújt volna a bőrébe, s az egyik szívesen itt maradna az örökkévalóságig, a másik meg azon nyomban kerekelt volna. Azt, aki maga mögött hagyta volna ezt az egészet, jól ismerte, de ki lehet az a másik odabenn? Ez rejtély volt számára.

Személyiségének titokzatos, árnyékban rejtőzködő fele az indiánok között ragadt volna, ő volt az, aki ritkán hallatta hangját, és alig-alig mutatkozott meg a külvilág felé. Phaidrosz mindig is sejtette, hogy ott rejtőzködik valahol a mélyben. Könnyebb volt azonban nem gondolni rá. Ez az oldal sötét, konok és elővigyázatos volt. Nem bírta elviselni semmiféle fensőbbiséget, soha nem vitte és ezután sem viszi semmire. De bármennyire tudatában volt is ennek, bárhogy bánkódott is miatta, orvosság nem volt rá. Soha nyugalalmat nem találhatott, mindegyre csak ment volna, mindegy, hogy merre, hová.

A kántálás és a dobszó, a tűz villódzása és egyben változatlansága közepette ez az oldal sugallta most: „Nyugodj hát, vándor, ez a te néped.” „Rossz” énje mintha testvéreire akadt volna az indiánok közt. Az ő nyelvén hallotta: „*Pontosan* tudjuk, mit érzel. Mi magunk is így érzünk.”

„Jó”, elemző elméje ideig-óráig ellenállt, míg lassacskán – akárcsak a kábítószerral táplált pók hálója Phaidrosz fejében is kibontakozott a megértés minden korábbinál tökéletesebb és arányosabb szerkezete.

A szövedék középpontjában a sátorba ki-be jövő, a tűzre fát vető vagy épp a pejotot, pipát, élelmet körbeadó indiánok cselekedetei álltak. Nem „végezték” cselekvéseiket, hanem pusztán tették, amit tettek. Nyoma sem volt felesleges mozdulatnak. A fát nem „helyezték” a tűzre, csak rárakták. Mozdulataikban semmi nem jelezte a szertartás emelkedettségét. Testüket-lelküket átadták a szertartásnak, ugyanakkor magatartásukban szemernyi mesterkéeltség sem mutatkozott.

Normális körülmények között nem tulajdonított volna jelentőséget a dolognak, a pejot révén felfokozott érzékelése és a zárt környezet hatására azonban elemi erővel vájt a jelenség mélyére.

Ez a nyíltság és egyszerűség mutatkozott meg az indiánok beszédében is. Nem kinyilvánítottak gondolatokat, hanem beszéltek. Mintha egyenesen a szívükből szóltak volna. Elmondták, amit mondani akartak, aztán elhallgattak. És a lényeg nem pusztán abban rejlett, ahogyan a szavakat kiejtették. Valami volt a viselkedésükben – Phaidrosz úgy érezte, szókimondás, nyílt beszéd...

Nyílt beszéd. Igen, a tágas füves síkságok, a préri nyelve ez. Ez volt a tiszta középanyugati dialektus, amelyet indiánok és fehérek egyaránt beszéltek. Ez a vadnyugati akcentus köszön vissza Woody Guthrie dalaiból vagy a cowboyfilmek vásznáról. Az *Érik a gyümölcs*-ben így beszél Henry Fonda, vagy a számtalan westernben Gary Cooper, John Wayne, Gene Autry, Roy Rogers vagy William S. Boyd. Nem valami egyetemi tanár kifinomult angolsága ez, hanem a préri beszéde: szófukar, a mondanivalót bagatellizáló beszéd, ahol a hangszín alig, a kifejezőmód pedig egyáltalán nem változik. És az ember mégis melegséget és törődést érez a felszín alatt, anélkül, hogy forrását meg tudná nevezni.

A filmek révén az egész világ ismeri ezt a nyelvet, hangzása szinte közhellyé vált, de az indiánok olyan magától értetődő természetességgel beszéltek, hogy elcsépeltségnek nyoma sem volt. Olyan hitelesen beszéltek a vadnyugati dialektust, hogy az bármelyik cowboynak becsületére vált volna. Sőt az indiánok nem beszéltek a nyelvet. Maguk voltak a nyelv.

De hiszen az indiánoknak még csak nem is anyanyelve az angol, bontakozott ki a szövedék újabb köre Phaidrosz fejében. Egymás között nem ezen a nyelven beszélnek. Hogyan lehetséges hát, hogy ez a nyelvileg idegennek számító nép nemhogy beszéli a vadnyugati dialektust, de még le is pipálja fehér szomszédait? Hogyan lehetnek képesek ilyen tökéletesen másolni a kiejtést, amikor szertartásaikból nyilvánvalóan látszik, mi sem áll távolabb tőlük, mint hogy bármit is utánozzanak?

És a háló nőttön-nőtt. Tehát nem utánoznak. Ha valamit, hát azt nem. Mindent úgy tesznek, ahogyan a szívük sugallja. Úgy tűnt, itt van a kutya elásva – tégy mindent úgy, ahogyan a belső hang sugallja, ne töprengj, tégy úgy, és ne másolj. De ha nem másolnak, akkor miért beszélnek ezen a nyelven? Miért utánoznak másokat?

És akkor megvillant a pejot tüze:

– Hát persze, hiszen tőlük indult ki az egész!

Ez a gondolat megtermékenyítette egész gondolkodását, míg végül úgy érezte magát, mint aki nézőből egy film kellős közepébe csöppent, és a szereplők egyszerűen hús-vér emberek lettek.

A katalógus darabjai, az ezernél is több, előtte halmozódó cédula jórészt közvetlenül ebből az eredendő felismerésből hajtott ki.

Az egyik cédulán a Tíz Medve nevű komancs főnök 1867-ben, a Medicine Lodge-i tanácson mondott beszéde volt leírva. Phaidrosz egy eredeti indián szövegeket tartalmazó kötetből másolta ki, példaként arra, hogy milyen is a préri nyelve olyasvalaki szájából, aki egészen biztosan nem tanulhatta azt fehérektől. Újraolvasta.

Tíz Medve az összegyűlt törzsekhez intézte beszédét, különös tekintettel a washingtoni kormány képviselőinek jelenlétére.

Néhány dologgal nem értek egyet veletek abból, amit az imént elmondatok. Ezek a dolgok nem édesek, mint a cukor, de keserűek, mint a tök. Azt mondtátok, rezervátumba kell vonulnunk, ahol házat építetek nekünk, ahol felhúzókat Medicine Lodge-ot. Nekem ez nem kell.

Én a prérin születtem, ahol a szél szabadon száguld, és semmi sem állja a nap-sugár útját. Ahol én születtem, nem húztak sövényeket, és minden élőlény szabadon lélegzett. Ugyanott akarok meghalni, nem holmi falak között. Ismerek minden fát és patakot a Rio Grandétól Arkanszig. Itt éltem és vadásztam világleletemben. Úgy élek, ahogyan ősapáim éltek, és éppolyan boldog vagyok, mint ők voltak az ő idejükben.

Amikor Washingtonban jártam, a Nagy Fehér Főnök azt mondta, a komancs föld a miénk, és senki meg nem akadályozhat bennünket abban, hogy itt éljünk.

Akkor hát miért álltok ti elő most azzal, hogy adjuk fel folyóinkat, a napot, a szelet, és költözünk házakba? Ne akarjátok, hogy birkára cseréljük bölényeinket. Fiatalkoraink jól hallották, amit mondtatok. Elszomorodtak, és elfogták a düh. Többé erről egy szó se essék! Nincs más, amit jobban szeretnék, mint folytatni azt a beszélgetést, amit a Nagy Fehér Főnökkel elkezdtünk. Néppel együtt boldog vagyok, amikor ajándékokat és árukat hoztok, mert ez annak a jele, hogy a Nagy Fehér Főnök figyelmét ránk fordítja. Ha a texasiak távol tartják magukat földünkötől, békesség lesz. De amit most nekünk kívántok adni, hogy azon éljünk, az túl kevés.

A texasiak már elvették tőlünk a legdúsabb legelőket és erdőszékeket. Ha még meglennének, talán el is fogadnám mostani kéréseket. De elkéstemek. A fehér ember már régen elragadta tőlünk szülőföldünket, és már csak annyit kérünk, hogy halálunkig vándorolhassunk a prérin. Nem fogom elfelejteni jó szavaitokat. Ott adok helyet nektek szívemben, ahol gyermekeim is vannak. Oly sűrűn fogom felidézni őket, ahányszor a Nagy Szellem nevét a számra veszem. Nem akarom, hogy vér tapadjon földünkhöz. Azt akarom, hogy minden tiszta és ártatlan maradjon. Úgy akarom, hogy aki meglátogatja népünket, békességre találjon közöttünk érkezésekor, s távozásakor ugyanolyan békességet hagyjon maga mögött.

Most, hogy újraolvasta ezt a szöveget, Phaidrosz úgy érezte, nem is hasonlít annyira a cowboyok beszédéhez, mint először gondolta. *Sokkal* jobb volt, mint egy cowboyszöveg, mégis közelebb állt a fehérek beszélte prérialektushoz, mint az európai fehérek angolságához. Tíz Medve egyenes, köntörfalazás nélküli kijelentő mondatai mentesek voltak bármiféle stilisztikai cicomától, mégis olyan költői erő áradt belőlük, hogy az minden bizonnyal megszegyenítette a cirkalmas hivatali beszédben jártas vitapartneréit. Ez bizony nem lehetett az akkoriiban, 1867 táján dívó túlfinomult viktoriánus kifejezőmód majmolása!

Phaidrosz azt a megfigyelését, hogy az indiánok voltak az amerikai beszédmód kialakítói, magára az amerikai életvitelre is kiterjesztette. Az amerikai személyiség az európai és az indián értékek ötvözete. Ez a felfedezés egy csapásra megvilágít számos olyan jelenséget, amire azelőtt nem volt magyarázat.

Phaidrosz ekkor beleütközött abba a kérdésbe, hogyan is tudná mindezt meggyőző erővel könyvbe rendezni. Felfedezése olyannyira elűtött Amerika hagyományos értelmezéseitől, hogy az olvasók soha az életben el nem fogadnák a gondolatait. Nyilván azt gondolnák, hogy csak összehord hetet-havat. Jól tudta, hogy vesztébe rohan, ha nem lép túl az általánosságokon. „Tessék, megint egy újabb fantazmagória, amilyenekkel kéthetente találkozni a bestsellerlistákon”, mondanák.

Vagy egy másik közhellyel hozakodnának elő, csak hogy ne kelljen végig-gondolni az állításait: „Na nem, nem lehet ilyen könnyen általánosítani az indiánokról, hiszen minden törzs egy-egy külön kultúra.”

Arra gondolt, hogy kerülő úton közelítve, teljesen egyértelmű és célratörő példaként a mindenki számára ismerős *Butch Cassidy és a Sundance kölyök* című westernfilmmel rukkol elő.

A nyitójelenetet barnás szűréssel forgatták, valószínűleg azért, hogy patinás, legendás hangulat lengje körül a filmet. Sundance kölyök éppen pókerezik, míg a háttérben, a drámai feszültséget fokozandó, óvakodva mozognak az emberek. A képet a kölyök arca tölti be. Időnként a kártyapartnerek vonásai villannak fel, miközben Sundance kölyök arca előtt dohányfüstfoszlányok lengedeznek. A kölyök kifejezéstelen arccal ül, de az álarc mögött fokozott készenlét és önuralom feszül.

– Hát, haver, úgy nézem, mindenkit megkopasztottál. Egy kört sem vettél, mióta leültünk – hallatszik az egyik játékos hangja.

A kölyök arckifejezése jottányit sem változik.

– Vajon mi lehet a szerencséd titka? – folytatja fenyegetően a partnere. Viharfelhők gyülekeznek.

Sundance lehajtja fejét, mintha csak a válaszon töprengene, aztán ismét a partnerére néz.

– Imádkozom – mondja, a legkisebb látható érzelmi rezdülés nélkül.

Persze maga sem gondolja komolyan, hangjában azonban szemernyi gu-nyorosság sincs. A kétértelmű kijelentés pattanásig élezi a feszültséget.

– Gyere, játszunk egy partit egymás ellen. Csak mi ketten – mondja a ki-hívója.

Ez maga a vadnyugati sablon. Ez a felállás ismétlődik újra meg újra a mozi-vásznakon és tévéképernyőkön pergő filmekben. A feszültség a végletekig foko-zódik, de Sundance kölyök arcán semmiféle változás nem mutatkozik. Szemé-nek mozgása, nagy hallgatásai azt sugallják, hogy valamiféle nyugodt harmóni-ában összeolvad a környezetével, miközben mindenki tisztában van az életét fenyegető veszéllyel, amely elkerülhetetlenül élethalálharcba torkollik.

Phaidrosz ezt a jelenetet akarta felhasználni kiinduló példaként. Egyetlen, mások által még soha nem észlelt összefüggést akart megvilágítani e jeleneten keresztül. „Amit látnak, nem más, mint az amerikai indián kultúra stílusjegyei-nek megjelenítése”, szólna a magyarázat.

A magyarázat nyomán a napnál világosabban kitűnnének az amerikai indiánnal azonosított vonások: hallgatagság, méltóságteljes viselkedés s a hirtelen, aránytalan mértékű erőszakra való veszedelmes hajlam.

Ez aztán drámai módon rámutatna a lényegre, gondolta Phaidrosz. Az ember szinte csodálkozik, hogy eddig nem verte ki a szemét, hisz oly nyilvánvalónak tűnik, miután felhívták rá a figyelmét. Az értékek forrása, amelyből Robert Redford merített, és amelyet az amerikai közönség oly elsöprő lelkesedéssel fogadott, nem más, mint az amerikai indiánokat jellemző kulturális jegyek csokra. Redford arca a fekete-fehér kópián még indián színt is öltött.

A filmnek bizonyosan nem az volt a célja, hogy egy indián személyiséget jelenítsen meg. Akaratlanul is ezt kívánta azonban a vadnyugat ábrázolása. Phaidrosz ennél is tovább ment, és azt állította, az ábrázolás azért olyan természetes, és a közönség azért fogadja el olyan magától értetődően”, mert a film az amerikai érzélemvilág mélyrétegeiben jónak értékelt viselkedésformákat pendít meg. A jó forrásvidéke az amerikai értékek történelmileg kialakult kulturális rendszerének környekén keresendő, ott, ahol az indián értékek rejtőznek.

Ha az ember felsorolja azokat a jellemvonásokat, amelyekkel az európai megfigyelők az amerikai fehéreket jellemzik, valamint azokat, amelyekkel az amerikai fehérek általában az indiánokat ruházzák fel, akkor a két leírás között erős hasonlóságot fedezhet fel. Ha továbbmegyünk, és összevetjük az amerikai indiánokban az amerikai fehérekről élő képet azzal a leírással, amit az amerikai fehérek alkalmaznak az európaiak jellemzésére, megint csak efféle hasonlóságokra bukkanunk.

Az állítás bizonyítására Phaidrosz megvizsgálta a dolgot a másik oldalról is. Most nem a cowboyban rejlő indián vonások felől közelített, hanem azt mutatta meg, mennyiben emlékeztet az indián a cowboyra. Forrásként egy E. A. Hoebel nevű antropológus leírása szolgált, melyet egy saját férfiről vetett párra.

Tartózkodó és méltóságteljes... [a saját férfi] mozdulataiból a hivalkodás árnyéka nélkül sugárzik a magabiztosság. Választekósan beszél, de soha nem szószátyár. Figyelmes mások érzékenységére, jóindulatú és nagylelkű. Nehezen gerjed haragra, és még akkor is próbál érzelmein uralkodni, ha kihozzák a sodrából. Vadászatkor minden erejét latba veti, háborúságban nagyra becsüli azt, aki kiveszi a részét a harcból. Ellenségeivel lelkiismeret-furdalást és irgalmat nem ismerve bánik el, annál jobban teszi a dolgát, minél kíméletlenebb munkát végez.

Jártas a vallási rítusokban. Álláspontjában nem ingatag, de nem is csökönyös. Rendszerint hallgatag, és finom humorérzéssel bír. Szexuális élete elfojtásoktól

terhes és mazochista, bár utóbbit a kulturálisan elfogadott kereteken belül gyakorolja. Nem mutat kiemelkedő fogékonyságot a művészi kifejezés iránt, de magabiztos valóságérzettel rendelkezik. Az élet nehézségeit a belenevelt minták alapján próbálja megoldani, ugyanakkor figyelemreméltóan rugalmas, ha új körülményekhez kell alkalmazkodnia. Lényegében racionálisan gondolkodik, felfogását mégis miszticizmus hatja át. Énképe erős, nehezen megfélemlíthető. Felettes-énje erőteljes és uralkodó, amint az kifejtett közösségi érzékében és alapösztoneinek kimunkáltságában megmutatkozik. Érett, higgadt és összeszedett, önbizalommal tölti be társadalmi szerepét, tehetséggel ápolja közösségi kapcsolatait. Szorongásra hajlamos, de ezen a közösségben elfogadott intézményes csatornába terelve kielégítő eredménnyel uralkodik. Időnként idegi problémák jegeit mutatja.

Ha ez nem a Hopalong Cassidyt játszó William S. Boyd leírása, akkor nincsenek szavak, amelyekkel jellemzést lehetne adni róla. Az egyetlen, sajátosan indián miszticizmus kivételével tökéletesen ül a jellemrajz.

Az, hogy az amerikai cowboy valóban úgy festett-e, mint William S. Boyd, mit sem számít ebben a levezetésben. Csak az számít, hogy a harmincas években, a nagy gazdasági összeomlás legkeservesebb éveiben az amerikaiak számolatlanul költöttek dollármilliókat arra, hogy megnézzék a filmjeit. Senki sem kényszerítette őket. Senki sem terelte a jónépet erőszakkal a moziba. Csak mentek önfelédten, ugyanúgy, ahogy évek múltán elmentek a *Butch Cassidy és a Sundance kölyök*-re is.

Bementek, mert e filmekben saját értékeik visszaigazolását látták. E filmek rítusok, valósággal vallási szertartások, amennyiben Amerika kulturális értékeit ültetik a fiatal nemzedékekbe, ezzel megerősítve az amerikai világhoz való tartozásukat. Szó nincs itt valami gondosan kitervelt, tudatos folyamatról. Az emberek azért mentek és vettek jegyet, mert úgy érezték, helyesen cselekszenek. Csak annak tűnik fel, hogy itt az indián értékek befogadása történt, aki elemezni kezdi, valójában miben is lették örömeiket ezek a nemzedékek.

Phaidrosz céduláinak ezreire húzódott végig ez a fonal. Számos európai úgy hiszi, az amerikaiak felületesek és rendetlenek, jóllehet nem annyira, mint az indiánok a rezervátumokban. Az európaiak szerint a fehér amerikaiak túlságosan is szókimondóak, nem tudnak viselkedni, és bármihez fognak, valahogy mindig arcátlanul viselkednek, no persze nem annyira, mint az indiánok. A második világháborúban az amerikai katonák európai szemmel nézve túl sokat ittak, aztán részegen egyik botrányt a másik után okozták. A hasonlóság az indiánokkal a napnál világosabb. Másrészt viszont az európai parancsnokok nagy-

ra értékelték az amerikai katonák helytállását és kitartását a csatában, ami ugyancsak jellemző az indiánokra.

Az a rettenthetetlen arckifejezés – „Mutasd, hogy nem félsz, mosolyogj!” –, amellyel a cowboyfilmek reklámjai tele vannak, tisztán indián eredetű, azzal a kiegészítéssel, hogy az indián esetében ugyanaz az arckifejezés nem mindig hordoz magában fenyegetést. A rettenthetetlen pillantás sokkal mélyebbről fakad.

Az indiánok nem azért beszélnek, hogy elüssék az időt. Ha nincs mondani-valójuk, nem jártatják a szájukat. Amikor viszont nem beszélnek, mintha kissé baljóslatú hangulatot árasztanának. A fehérek az efféle indián csend hatására rendszerint kezdik kényelmetlenül érezni magukat, és valamilyen félreértelmezett udvariasság vagy előzékenység kényszerének engedelmessé válnak, amiből gyakran olyasmi sül ki, amit eszük ágában sem volt mondani. Ez az arisztokratikus európai nyelvhasználatot jellemző jól nevelt szószaporítás kétértelműsége miatt felbőszíti az indiánt. Ez merénylet az indián erkölcsi érzéke ellen, amely szerint valaki vagy a szívéből beszél, vagy befogja a száját. Annak ellenére, hogy a modern fehér amerikai személyiség magában hordozza ezen évszázados indián-fehér konfliktus mindkét oldalának jegyeit, maga a konfliktus napjainkban is létezik.

Az európaiak mind a mai napig abban a tévhitben élnek, hogy az amerikaiak nagy gyerekek, naivak és éretlenek, hajlamosak erőszakosan viselkedni, de csak azért, mert még nem tanultak önfegyelmet. Ugyanez a félreértés vet árnyékot az indiánokról alkotott ítéletre. Az indiánok szerint ugyanakkor a fehér amerikaiak kivétel nélkül sznobok, akik azt hiszik, az indiánok olyan agyalágyultak, hogy még azt sem ismerik fel, hogy milyen hamisak és álnokok a fehérek. A fehér amerikaiak véleménye cseppet sem hízelgőbb az európaiakról.

Az amerikaiak, de különösen a középnyugatiak irtózása a sznobériától egyenesen ebből az indián megközelítésből ered. A saját *wihio*-nak, póknak hívják a fehér embert. Az arapahók a *niatha* szót használják rájuk. Az indiánok szemében a fehérek beszéde a pókra emlékeztet. A fehérek mosolyognak, beszéd gyanánt fűt-fát összehordanak, miközben egész idő alatt csak azon jár az eszük, miképpen hálózhatnak be vendéglátóikat. Úgy belemegednek a figyelem elterelésébe, hogy még azt sem veszik észre, hogy az indiánok is figyelik őket, és világosan látják, miben sántikálnak.

Phaidrosz szerint ide vezethető vissza az amerikai elzárkózási politika is, amely kerek perccel visszautasította, hogy „belegabalyodjon az európai politika

szövevényeibe”. E politikai eszme képviselői az indiánokkal legközelebbi szomszédságban lévő régiókból kerültek ki.

Az európai és az indián kultúra közti eltérésekről és ezek hatásairól szóló cédulák burjánzottak, miközben egy újabb, a fentiekből egyenesen következő állítás körvonalazódott: az indián értékek térnyerése és befogadása még korántsem fejlődött be. Itt bolyonganak, és a mai Amerika nyughatatlansága és kiélégületlensége jórészt visszavezethető erre a folyamatra. Az amerikaiakban ezen értékek harca a mai napig nem csitult el.

Phaidrosz szerint épp ez a küzdelem fedi el a többség szeme elől azt, ami az ő számára a pejot-szertartás során megvilágosodott. Amikor ellenséges kultúrák jegyeivel és viselkedésformáival él az ember, nem hajlik arra, hogy ezt el is ismerje. Ha, mondjuk, egy alabamai fehérnek azt állítanánk, hogy déli kiejtése a négerek angolságával szól, valószínűleg zokon venné, és azon nyomban kikérné magának. Tenné ezt még akkor is, ha a déli akcentust beszélők és a fekete népesség által lakott területek egybeesése ezt a feltevést igazolja. Egy montanai fehér hasonlóképpen még akár sértésnek is venné, ha valaki azzal állna elő, hogy kiejtése a megtévesztésig emlékeztet a szomszédos rezervátumban hallotthoz. Ha meg száz évvel ezelőtt próbálkozott volna ezzel az ember, alighanem le is puffantják. Az indiánok annak idején a pokolból elszabadult bitangoknak számítottak, akik közül jó indián csak a halott indián lehetett.

Jóllehet az indiánok soha nem kapták meg az őket megillető elismerést azért a szerepért, melyet az amerikai határvidék tipikus személyiségének kialakulásában játszottak, bizonyos, hogy ezek az értékek csakis tőlük származhattak. A határvidéki értékekről az ember úgy beszél, mint amelyek a sziklák, a folyók és a fák világát idézik, de a határvidék kövei, vizei és növényei nem hordoznak magukban társadalmi értékeket. A természet alkotóelemei ott voltak már Európában is.

Az erdők, hegyek és folyók között élő *emberektől* származnak a határvidéki értékek. A első „hegyi emberek” és a határvidéken élő többi fehér kényszer és fenntartás nélkül utánozta az indiánok viselkedését. A legnagyobb dicséretnek számított, ha valakiről az találták mondani, hogy a megtévesztésig hasonlít az indiánokra. Az utóbb bevándorolt telepések már a gyökerek ismerete nélkül a hegyi emberek viselkedését követték, vagy ha volt is kapcsolatuk indiánokkal, nem ismerték el a vadnyugati stílusra gyakorolt hatásukat, hanem azt kizárólag a kemény munka és az elzártság következményének tekintették.

Az indián és az európai értékek csatája megszakítás nélkül dúlt, ahogyan azt Phaidrosz saját példáján is érezte. Ezért töltötte el a hazatérés meghittsége a

pejot-szertartás során. A zűrzavar, amit saját benső megosztottságának vélt, korántsem csak róla szólt. Szembetalálkozott személyiségének egy addig soha fel nem ismert és fel nem dolgozott ősforrásával. Phaidrosz saját bőrén érezte az amerikai kultúra meghasonlását. Nem volt egyedül ezzel az érzéssel.

Phaidrosz töprengései során egy alkalommal Mark Twain neve bukkant fel. Twain az amerikai Keletet és Nyugatot elválasztó hatalmas folyam, a Mississippi melletti Hannibalban, Missouri államban született. Egyik legismertebb hőse, a vérszomjas gazember Indián Joe magában hordozta a telepesek által leginkább rettegett indián tulajdonságokat. Életrajzírói ellenben rámutatnak, hogy hősei-nek megformálásában az író személyiségének kettőssége vezérelte. Míg Tom Sawyer személyében jelenítette meg a rendes, értelmes, engedelmes, tiszta és saját tetteiért nagyjából felelősséget vállalni képes fiatal fickót, addig Huckleberry Finnben öltött testet a vad, a szabadságát mindennél többre becsülő, képzetlen, hazudozó, a társadalmi ranglétra alján tengődő alak, akire semmit sem lehet rábízni.

Phaidrosz megfigyelése szerint a Twain által leírt kulturális konfliktus az író személyiségében rejlő megosztottságot képezte le. Tom keletiként az új-angliai stílust képviseli, amely sokkal közelebb áll az európai viselkedésformákhoz, mint az amerikai Nyugaton bevett szokásokhoz. Huck vérbeli nyugati, akinek állandó nyughatatlansága, függetlensége, a társadalom gögjére fittyet hányó személyisége az indiánokra emlékeztet. Ez a fajta semmit nem becsül többre, mint a szabadságot.

Szabadság. Ebben rejlik az indiánok megértésének kulcsa. Az indiánokkal kapcsolatos jegyzetei között a szabadságról szólók bírtak a legnagyobb jelentőséggel. Valamennyi dolog közül, amelyet Amerika a világnak adott, a legnagyobb a szabadság eszménye. Szabad vagy, bárhol is állsz a társadalmi ranglétrán. Ezért küzdöttek a függetlenségi háborúban, és e gondolat érvényét erősítette meg az amerikai polgárháború. A szabadság mind a mai napig a legmagasztosabb és a legmagávalragadóbb eszmény, amely az amerikai társadalmat egybefogja.

Jóllehet Jefferson magától értetődő tényként beszélt a társadalmi egyenlőségről, a dolog nem feltétlenül ilyen pofonegyszerű. Tudományos és társadalomtörténeti bizonyítékok tanúsítják, hogy e kijelentésnek éppen az ellenkezője igaz. Az európai történelemnek nincs olyan mozzanata, amelyből az következne, hogy minden ember születésénél fogva egyenlő. Nincs olyan európai nép, amelyik ne vezetné vissza történetét azokig az időkig, amikor minden ember szüle-

tésénél fogva megkülönböztetések tárgya volt. Az egyenlőség mint eszmény megalkotójának tartott Jean-Jacques Rousseau bizonyosan nem vehette ötletét az európai, ázsiai vagy afrikai történelemből. Elmélete az Újvilágnak Európára gyakorolt hatását tükrözi, amit a „nemes vadember” képében meg is személyesített. Ő volt az az elképzelt ember, aki az Újvilágban nőtt fel, és Európa értékeivel találta szemben magát.

Az egyenlőség eszménye az amerikai indiánok ajándéka a világnak. Az Amerikában megtelepedett fehérek csak átvették e tételt, s aztán kényük-kedvük szerint alkalmazták vagy szegték meg. A valódi forrást azon emberek között kell keresni, akik számára az egyenlőség nem pusztán tantétel volt, hanem minden porcikájukban ott lakozott. Az ilyen emberek számára egyszerűen felfoghatatlan a világ másféle berendezése. Ugyan mi más módon működhetnének a dolgok? Tíz Medve ezt próbálta elmagyarázni a Washingtonból szalajtott küldötteknek.

Phaidrosz bízott abban, hogy legalább ez még nem veszett ki az indiánokból. Jól tudta, hogy a küzdelem még nem dőlt el, a csata javában zajlik. Ez a kettőség feszül a mai Amerika vitáinak mélyén. Ez a törésvonal hasítja félbe Amerika kulturális arculatát. E meghasonlás a kezdetektől meghatározta az amerikai történelem menetét, és minden jel arra mutat, hogy az amerikai nép nagyszerűsége és esendősége a mai napig e töről fakad. Phaidrosz mind mélyebbre jutott az összefüggések elemzésében, mígnem ráébredt, hogy az európai és az indián értékek összeütközésének tájékán, a rend és a szabadság határvidékén kell választ keresnie kérdéseire.

Miután Bozemant elhagyta, Phaidrosz mindössze kétszer látta még Dusenberryt. Első alkalommal Dusenberry tette tiszteletét új helyén, aztán ott is ragadt néhány napra, mert valami „fura érzése” támadt. Másodszorra az Alberta állambeli Calgaryben futottak össze. Addigra már kiderült, hogy a különös érzést agydaganat okozta, és Dusenberry napjai meg voltak számlálva. Attól kezdve szomorúan, magába zárkózva tengette napjait. A halálra készülődött.

Szomorúságához hozzájárult, hogy úgy érezte, cserbenhagyta indián barátait. Még oly sok mindent szeretett volna adni nekik. Hosszú éveken át élvezte vendégszeretetüket, és most esélye sem maradt, hogy valamit is törleszthessen adósságából. Phaidrosznak meg attól volt lelkiismeret-furdalása, hogy nem segített Dusenberrynek feldolgozni az indiánokról összegyűjtött hatalmas mennyiségű anyagot. Phaidrosz feje fölött önnön életének hullámai csaptak össze. Minden energiáját arra kellett fordítania, hogy saját dolgait rendbe szedje, s mire ez sikerült, Dusenberry már nem volt az élők sorában.

Hat év múltán, egy sikeres könyvvel a háta mögött, korábbi nehézségei kámforrá váltak. Amikor újabb könyv megírásán kezdett tűnődni, nem sokat kellett a témán töprengenie. Felmálházta öreg Fordját, és nekivágott Montana keleti felének. Itt kezdődött a préri és a rezervátumok vidéke.

Ez idő tájt a Minőség Metafizikájának még a gondolata sem fordult meg fejében. Első könyvében kifejtette, amit a Minőségről mondani akart. A tárgy további fejtegetésével úgy járt volna, mint az egyszeri ügyvéd, aki – miután a maga oldalára állította az esküdteket – vég nélkül folytatja védőbeszédét, míg nem az esküdtszék megelégedi a szófia beszédet, és a vád álláspontja mellett teszi le voksát. Phaidrosz ezúttal az indiánokról akart írni. Mondanivalóban hiány nem volt.

A rezervátumokban, amikor szóba elegyedett a Dusenberry révén ismert indiánokkal, abban reménykedett, hogy talán ráakad néhány, Dusenberry által félbehagyott gondolati szátra. Amikor kibökte, hogy Dusenberry a barátja volt, mindig ugyanazt a választ kapta: „Hát igen, Dusenberry. Jó ember volt.” Még szóltak pár szót, de aztán a beszélgetés akadozni kezdett, míg végül menthetetlenül megfeneklett.

Az égedta világon semmi nem jutott az eszébe. Vagy ha mégis, azt olyan sületlen buzgólkodással bökte ki, hogy akkor meg ez akasztotta meg a beszélgetést.

Egyszerűen nem volt olyan érzéke a keresetlen beszélgetéshez, mint Dusenberrynek. Az biztos, hogy Phaidrosz hamar éhen halt volna, ha ebből kell megkeresnie a betevő falatra valót. Dusenberrynek a legkisebb fáradságába se került akár hétvégehosszat összevisza beszélgetni az indiánokkal a családjukról, barátaikról vagy bármiről, ami csak az eszükbe jutott, sőt ekkor volt igazán elemében. Ezért volt ő igazán felkenve antropológiából. Számára valahogy így festett egy nagyszerű hétvége. Phaidrosz sohasem szerzett gyakorlatot az efféle tárgyalásban, és ha egyszeregyszer el is tudta engedni magát, agya minduntalan visszakalandozott saját kis elvonatkoztatásokkal teli világába, amitől aztán a beszélgetés szépen megfeneklett.

Kézenfekvőnek látszott a gondolat, hogy néhány antropológiai mű tanulmányozása révén szerezzen mankót, s legalábbis a megfelelő kérdéseket tegye fel az indiánoknak. Bevágta magát kocsijába, és a forró prérít odahagyva felhajtott a Sziklás-hegységbe, ahol nem messze Bozemantól kötött ki. A legközelebbi főiskola – ma már egyetem – könyvtárából kivette az antropológia tárgyában fellelhető legjobb könyveket, kiválasztott egy csendes, az erdőövezet határához közeli táborhelyet, és nekiveselkedett az olvasásnak. Ha minden jól megy, addig maradok, míg a könyv vázlata össze nem áll, gondolta.

Szívmelengető érzés volt visszatérni a törpefenyők, vadvirágok, a borzongató éjszakák és forró nappalok földjére. Élvezte az ismétlődő hajnali szertartást: a didergős ébredést, a melegítő bekapcsolását meg a reggeli futást az erdei ösvényen. Mire a futásból visszatért, a szállás már bemelegedett, a tea és a reggeli után nekiláthatott a délelőtti olvasásnak és jegyzetelésnek.

Aligha képzelhető el kellemesebb környezet könyvíráshoz, Phaidrosz mégsem ment semmire. Mennél több szövegen rágta át magát, annál jobban elcsüggedt, mígnem végképp elment a kedve az olvasástól.

Először csak hitetlenkedett, később már egyenesen felbőszült, látva, az antropológia darabjai úgy illeszkednek egymáshoz, hogy az nemhogy segíti az indiánokról szóló gondolatainak megfogalmazását, de egyenesen elfogadhatatlannak minősíti azokat. Tévedés kizárva. Oldalról oldalra haladva egyre világosabbá vált, hogy zsákutcába jutott. Senki meg nem akadályozhatta, hogy őszinte, igaz és értékes könyvet írjon az indiánokról, de abban a szempillantásban, amint antropológiai műnek merészelt volna nevezni, a szaktudósok vagy sarlatánságnak minősítették volna, vagy miszlikre aprítva irtották volna ki az antropológiának még a környékéről is.

Felrémlt neki a Dusenberry szavaiból sütő ellenségesség és keserűség, valahányszor csak az „objektív antropológiára” terelődött a szó. Annak idején úgy

gondolta, Dusenberryben valamiféle tekintélyromboló düh munkálkodik. Most rájött, hogy mélységesen igaza volt.

Könyvének szaktudományos cáfolata valahogy így hangzott volna:

Az efféle dolgozat, jóllehet színes és érdekesítő módon mutatja be tárgyát, tapasztalati tények hiányában az antropológia tudománya szempontjából nem bír haszonnal. Az antropológia az emberről szóló tudomány, nem pedig holmi mendemondák és ösztönös megérzések egyvelege. Nem tekinthető antropológiának, ha valaki előképzettség és gyakorlat nélkül néhány indián társaságában tölt egy éjszakát valahol a pusztában, és kábítószert fogyaszt. Ha ezek után veszi a bátorságot és azt állítja, hogy olyan jelenségeknek bukkant nyomára, amelyeknek mindaddig a szakszerűen kiképzett, életük javát a terepen töltő, módszeres munkát végző antropológusok sora még a színét sem látta, akkor az illető minden kétséget kizáróan éppen azt a fajta túlzott önbizalmat engedi sejtetni, amelynek elkerülésére az antropológia tudománya oly nagy gondot fordít.

Érdemes itt megemlíteni, hogy az efféle dolgozatok nem új keletűek az antropológiában. Az antropológia hőskorában az ilyesfajta próbálkozások uralták a terepet. Ez a századfordulőig tartott, amikor is Franz Boas és munkatársai először vetették fel komolyan a kérdést: „Mely anyag tekinthető tudománynak, és melyik nem?” A módszeres gyomlálás aztán megtisztította a terepet a semmiféle valóságos ténnyel alá nem támasztott elmeszülemények és ösztönös megérzések számárságaitól.

Nincs antropológus, akit előbb-utóbb meg ne kísértene egy-egy, az éppen vizsgált kultúrára vonatkozó spekulatív magyarázat. Ez ugyanabból az igézetből fakad, ami miatt az antropológus e szakma művelésére adja a fejét. De minden igazi antropológus jól tudja, hogy meglátásait mindaddig nem hozhatja nyilvánosságra, amíg minden kétséget kizáróan, a tények és bizonyítékok tanulmányozása révén meg nem bizonyosodik állítása helytállóságáról.

Ez aztán óriási! Majd ha a mi nyelvünkön beszélsz, társalaghatunk. Ezt a hozzáállást Phaidrosz úgy ismerte, mint a rossz pénzt.

Az efféle elzárkózás mindig annak a jele, hogy az ember előítéletek láthatatlan falába ütközött. A fal másik oldalán állók a büdös életben meg nem hallanak. Nem mintha mondanivalód ne lehetne akár igaz is. Dehogy, pusztán arról van szó, hogy kívül rekedtél, nem vagy közibük való. Később, ahogy Phaidrosz előrehaladt a Minőség Metafizikájában, egy, a jelenség összetettségét jobban tükröző külön nevet is ragasztott a szóban forgó falra. Kulturális védekezőrendszernek nevezte el. Ebben a szakaszban még csak annyit fogott fel, hogy mindaddig, amíg e láthatatlan falon rést nem üt, nem jut előbbre az indi-

ánokról szóló mondandójával sem. Gyökértelenségével és őrült ötleteivel fabatkát sem ért az antropológia szempontjából. A legokosabb dolog, amit tehetett, hogy összeszedi minden erejét és fejjel rohan a falnak.

Egyre kevesebbet olvasott, de annál többet töprengett ezen az új kihíváson. A lakókocsiban szertehányt könyveknek semmi hasznát nem vette. Az antropológusok zöme értelmes, érdekes és jóérzésű embernek tűnt, csak az volt a bökkenő, hogy valamennyien bezárkóztak az antropológia köré épített kulturális védelmi fal mögé. Egy-egy antropológus munkájából kitűnt, hogy szíves örömmel kitörne a falak mögül, csak hogy odabenn nem álltak rendelkezésére azok az érvelési módok, amelyekkel e vállalkozás kivihető lett volna.

A fal körüli vizsgálódásai közben Phaidrosz azt találta, hogy minden út Franz Boashoz vezet, aki 1899-ben lett a Columbia Egyetem első antropológia professzora. Boas olyannyira uralta a terepet, hogy Amerikában még manapság is az ő árnyéka vetül mindenre, aminek köze van az antropológiához. Tanítványai, akikkel együtt dolgozott, hírnévre tettek szert, köztük Margaret Mead, Ruth Benedict, Robert Lowie, Edward Sapir, Alfred Kroeber, Paul Radin és még jó néhányan. Munkásságuk nyomán nagyszerű és gazdag antropológiai irodalom bontakozott ki, úgyhogy az az illúziója is támadhatott az embernek, hogy az ő munkáikon kívül nincs is másféle kulturális antropológia a nap alatt. A falon való áttörés záloga a Boas nézeteit jellemző filozófiai megközelítés felülvizsgálata körül volt elrejtve.

Boas a tizenkilencedik századi Németországban tanult matematikát és fizikát. Hírnevét nem valamiféle antropológiai elmélet kifejtésének köszönhette, hanem annak, hogy ő fektette le az antropológiai adatfelvétel módszertanát. Az általa kidolgozott módszertan pedig – tanulmányait figyelembe véve nem megfelelő módon – az egzakt tudományok területén alkalmazón alapelveket követte.

„Úgy félt a túl korai általánosítástól, mint ördög a tömjénfüsttől. Nem győzte elégszer ismételni, hogy a vérünk ké váljon”, emlékezett tanítványa, Margaret Mead. „Az általánosítás csakis és kizárólag tényeken alapulhat.”

„A tudomány minden kétséget kizáróan a vallás szerepét töltötte be nála”, gazdagította a képet Kroeber. „Korai meggyőződését materialisztikusnak nevezte. Szemében a tudomány összeférhetetlen volt bármiféle »szubjektivitással« vagy értékítélettel. Az értékeket szerinte még a vizsgálódás tárgyainak sorából is kíméletlenül ki kell zárni.”

Egy „Goldschmidt” című cédulán Phaidrosz a következő állítást örökítette meg: „Ezt a fajta empirizmust, a tények, a részletek és a bizonyítékok szolgáló dokumentumok mindenhatóságába vetett hitet ültette Boas hallgatóiba és az

antropológia tudományába is.” Ez a megközelítés olyan mélyen beleágyazódott az antropológiai gondolkodásba, hogy az „íróasztal-antropológus” fogalma a legnagyobb szidalomnak számít. Két nemzedékkel Boas után még mindig az a hiedelem járja, hogy az antropológiai kompetencia előfeltétele a terepmunka.

Mire a Boasról szóló írásokkal végzett, Phaidrosz érezte, ráakadt a korábban Dusenberry nézeteit is kerek perec elutasító immunrendszer forrásvidékére. Ez a pont a tizenkilencedik századi tudományfelfogás volt, amely szerint a tudomány tárgya kizárólag azon módszerek meghatározása, amelyek révén a valóság hű leírásáig el lehet jutni, de a feltárt tények megítélése már nem tartozik a hatáskörébe. A Boas-féle iskolán kívül számos más antropológiai irányzat létezett, de Phaidrosz egyre sem akadt közöttük, amelyik a tudományos objektivitás kérdésében más álláspontra helyezkedett volna.

Olvasmányai során Phaidrosz szeme előtt egyre-másra bontakoztak ki azok a károk, melyek a viktoriánus tudomány szemléletnek a kulturális antropológiára való alkalmazásából származtak. Boas egyszerűen a kulturális antropológia nyakába ültette az egzakt tudományok területén alkalmazott módszereket. Ezzel azonban nemcsak az íróasztal-antropológusok alól húzta ki a tudomány szőnyegét, de azt is elismerte, hogy egyetlen antropológiai elméletet sem lehet tudományos módszerrel igazolni, mert azok nem állják ki a Boas saját tudományában, a fizikában alkalmazott szigorú bizonyítási eljárások próbáját. Úgy lehet, Boas abban reménykedett, hogy egy szép napon a tények közül egyszer csak kipattan a szóban forgó szakadékat áthidaló elmélet, de a Boas óta eltelt közel egy évszázad e várakozást nem igazolta. Phaidrosz szerint meg soha az életben nem is fogja. A kulturális összefüggések nem a fizika szabályai szerint működnek. Hogy az ördögbe lehetne a fizikai törvények értelmében igazolni, hogy egy bizonyos kultúrában egy viselkedésforma létezik, egy másik meg nem? Hogyan lehet a viselkedésmód fogalmát a molekulák együtthatásainak nyelvére lefordítani? Mi az, hogy kulturális érték? Mi módon lehet *tudományosan* bemutatni, hogy egy adott kultúra bizonyos értékeket hordoz magában?

Eleve reménytelen vállalkozás.

A tudomány értékmentes. Legalábbis a hivatalos felfogás szerint. Az antropológia elemei például úgy állnak össze, hogy senki semmiről ne tudjon semmiféle általános jellegű megállapítást tenni. Az ember mondhat akármit, az első jöttment lesöpörheti az asztalról azzal, hogy nem tudományos.

Ami elmélet mégiscsak áttört a szűrőn, annak útját olyan kérdések körül zajló keserény viták kísérték, amelyeknek vajmi kevés közük volt az antropológiához. A megfigyelés pontosságának kérdése körül gyakorlatilag nem zajlottak

csatározások. Annál több puskaport pufogtattak el elvont fogalmak jelentésének tisztázására. Úgy tűnt, abban a minutumban, hogy valaki elméleti állítást kockáztat meg, mintha parancsra történe, ádáz küzdelem bontakozik ki a semmiféle antropológiai információ alapján meg nem válaszolható kérdések körül.

A helyzet szitkozódó sofőrökkel teli zsúfolt autópályára emlékeztetett, ahol mindenki a másik vezetési ismereteit gyalazza, miközben az igazi probléma az autópálya áteresztőképességével van. Az autópályát a fizikai tudományokban bevett eljárások alkalmazásával, az ember tudományos, objektív tanulmányozása alapján tervezték meg. A dolog ott hibádzik, hogy az ember valahogy kilóg a tudományos, objektív tanulmányozás kereteiből. A tudományos vizsgálódás tárgya nem mozdulhat el minduntalan a megfigyelő nagytója elől. Az ok és okozat egyszerű törvényének kell engedelmeskednie, mégpedig úgy, hogy azonos ok mindig ugyanazt az okozatot váltsa ki, akárhányszor ismétlődjék is a kísérlet. Az embert nem ilyen fából faragták. Még ha vadember, akkor sem.

Az egész konstrukció elméleti káoszba torkollott.

Phaidrosznak leginkább az a megfogalmazás tetszett, amelyet Robert Mannersnek és David Kaplannak, a Brandeis Egyetemen tanító szerzőpárosnak *Az antropológia elmélete* című könyvében talált: „Az antropológiai irodalomban mindenféle sejtések és megérzések, feltevések és általánosítások diribdarabjaiba ütközünk. Ezek a szilánkok, félbehagyott töredékek az esetek többségében nem állnak össze kerek egészé, újabb és újabb ismeretek rétege rakódik rájuk, vagy egész egyszerűen megfelelnek róluk. Ezért érzi úgy minden antropológus-nemzedék, mintha előtte senki nem járt volna az úton.”

„A kulturális antropológia elméletének felállítása már-már a vándorló-életéses gazdálkodásra emlékeztetett – folytatták a szerzők –, amikor is a bennszülöttek időről időre visszatérnek a már elburjázott szántókra, kiirtják és felégetik a tenyészetet, majd néhány évig ismét ezen a földdarabon termesztik növényeiket.”

Amerre csak nézett, Phaidrosz irtásokat és felégetett tarlókat látott. Az egyik antropológus arra esküdött, hogy az antropológia lényege maga a kultúra, míg a másik a kultúra pusztá létezését is tagadta. Az egyik tábor azt fújta, bármiféle jelenséget csakis történelmileg lehet értelmezni, a másik szekértábor mást se volt hajlandó meglátni, mint időtlen struktúrák nyomait. Megint másik közösségi funkciókról beszélt. Őket egészítette ki egyfelől az értékekben hívók, másfelől a Boas vegytiszta tudományosságát követő értéktagadók hada.

Phaidrosz az antropológia értékmentességéről szóló tételt vette célzógömbje közepébe. Oda érdemes löni, ahol a legnagyobb az esély a fal áttörésére. Szóval

nincsen érték? Nem létezik a Minőség? Pörköljünk csak oda, ahol ilyeneket állítanak, fogta el Phaidroszt a vadászszenvedély.

Ennek számosan úgy veselkedtek neki, hogy – kézenfekvő módon – először is maguknak az elméleteknek az elutasításával kívül rekesztették a metafizikai csetepatékat. A megegyezés úgy szólt: egyetlen fejtegetés sem hangozhat el, ami akár csak érintőlegesen is arra utalna, hogy mit is tesznek a civilizálatlan emberek *általában*. Megállapításaik arra szorítottak, hogy a konkrétan megfigyelt vadember konkrétan mit tett előző szerdán. Ez az eljárás tudományosan bombabiztos volt, és persze tökéletesen hasznavehetetlen.

„Az antropológiában éppen azért tapad elutasító értelmezés az »univerzalizitás« fogalmához – fejtegette Marshall Sahlins –, mert már maga a szó is széles körű általánosítást sugall. Ezt azonban a huszadik századi tudomány szemlélet ezen belül az amerikai antropológia alapján tudománytalannak bélyegezte.”

Phaidrosz feltételezte, az antropológusok azt képzelték, hogy az ily módon végzett munka tudományosan értelmezhető gyümölcsöket terem. Csakhogy e vegytiszta megközelítés szorításában mindössze annyit értek el, hogy az antropológia mint tudományág légüres térbe került. Mi haszna adatok gyűjtögetésének, ha az ember nem képes általános következtetéseket kihámozni belőlük?

A tudomány általánosítás nélkül hajtófát sem ér. Képzeljünk magunk elé valakit, aki éppen Einsteinnek szegezi: „Uram, ön nem állíthatja, hogy $E=mc^2$. Nem gondolja, hogy ez kissé túl általános? Ön túl messzire megy. Nekünk a fizikai világban játszódó tények kellene, nem holmi fellengzős elméletek.”

Hoppá! De hiszen az antropológiában meg pontosan ezt állítják.

Adatok felsorolása általánosítás nélkül nem több, mint fecsegés. Phaidrosz pedig, bármennyit olvasott is, nyomát sem látta másnak, mint adatok sorolásának. Vademberekről szóló egyedi beszámolók töltötték ki egyik poros kötetet a másik után. Phaidrosz arra lyukadt ki, hogy a tudomány századában az antropológia, „az emberről szóló tudomány” szinte semmiféle iránymutatással nem szolgál abban a kérdésben, mit miért tesz az ember.

Ostoba tudomány. Az antropológusok saját hajuknál fogva próbálják kihúzni magukat a csávából. Ha „A” dobozban benne van „B” doboz, akkor „A” doboz nem lehet egyidejűleg „B” dobozban. Ez sületlenség a javából. Mégis van képük azt állítani, hogy tudományuk tárgya az ember, aki természetesen magában foglalja a tudományt, amelynek viszont a tudományt magában foglaló ember a tárgya – és a kört a végtelenségig lehetne folytatni.

Phaidrosz idézetekkel és jegyzetekkel telerótt cédulák és jegyzetfüzetek zsákmányával vonult le a hegyről. A tanulás mégis az volt, hogy az antropológia korlátai között nincs keresnivalója.

A síkságra visszaérkezve Phaidrosz egyéb olvasmány híján a motelszobában talált számárfüles Yankee magazint lapozgatva múltatta az esti órákat. Szeme megakadt a Cathie Slater Spence által jegyzett „Április bolondja nyomában” című cikkben.

Az írás egy csodagyerekről szólt, aki a valaha megfigyelt legmagasabb intelligenciával rendelkezett, élete mégis zsákutcába jutott.

Az 1898. április elsején született William James Sidis ötéves korára öt nyelvet beszélt, és görög eredetiben olvasta Platónt. Bár nyolcéves korában sikeresen felvételizett a Harvardra, csak három évvel később kezdhetette meg egyetemi tanulmányait. Még így is az egyetem legifjabb hallgatója volt, aki mindössze tizenhat évesen, 1914-ben cum laude tette le záróvizsgáit. Számos alkalommal szerepelt a Ripley-féle „Ha hiszi, ha nem” sorozatban, és tizenkilencszer került fel a *The New York Times* címlapjára.

A Harvard elvégzése után a csodagyerek homályos és látszólag értelmetlen kedvteléseinek hódolt. A sajtó, amely korábban istenítette, most ellene fordult. A legkíméletlenebbül a *New Yorker* bánt el vele 1937-ben. Az „Április bolondja” című írásban egytől egyig kigúnyolták Sidis hobbijait, és még külső tulajdonságait sem kímélték. Sidis válaszul becsületsértésért és a személyiségi jogok megsértéséért beperelte a lapot. A rágalmozási ügyet kisebb összeg fejében peren kívül rendezték, de a személyiségi jogi pert végül a Legfelsőbb Bíróság példaértékű ítélete szerint Sidis elvesztette. A bíróság rögzítette, hogy „A cikk kíméletlenül járt el alanya legbensőbb személyes életének taglalásakor”, Sidis azonban mint „nyilvánosság előtt szereplő személyiség”, nem tarthat igényt a sajtó érdeklődésével szembeni védelemre. Ezek után a sajtó zaklatásaitól csak 1944-ben bekövetkezett halálával szabadult meg. A megjelent nekrológok „hamvába holt tehetségnek” és „kiégett zseninek” titulálták, aki tehetsége ellenére semmire sem vitte.

Dán Mahonyiak, aki 1976-ban a Massachusetts állambeli Ipswichben olvasott az esetről, szöveget ütött a fejébe: „De mi az ördöggel foglalkozott ez az ember oly hosszú éveken át?” Csak találgathatott. „Tény, hogy rosszul fizetett állásokban dolgozott, de hát Einstein is csak alkalmazott volt a Szabadalmi Hivatalban, amikor egyszer csak előállt a relativitás elméletével. Volt egy olyan érzésem, hogy Sidis súlyosabb dolgokon tépelődött, mint azt a legtöbb ember gondolta volna.”

Mahonyiak az elmúlt tíz évet arra áldozta, hogy beleássa magát Sidis munkáiba. Egy poros padlásterben akadt rá *A törzsek és az államok* című vaskos kéziratra, amelyben Sidis nagy meggyőző erővel amellettt érvel, hogy a penakuk indiánok

demokratikus föderációja alapvető hatást gyakorolt az új-angliai politikai rendszerre.

E kijelentés szíven ütötte Phaidroszt, de nem ért rá most ezzel foglalkozni, a cikk folytatódott.

Mahony később Sidis egy másik, *Az eleven és a holt* című művét megküldte az ugyancsak hóbertos zseniként ismert Buckminster Fullernak. Fuller „kiváló kozmológiai írás”-nak ítélte, amely elképesztő módon a fekete lyukak létezését vetette fel – 1925-ben!

Mahony mindezek mellett előbányászott még egy tudományos-fantasztikus regényt, gazdasági és politikai tárgyú írások egész sorát, és egy nyolcvankilenc heti folytatásból álló írásművet, amelyet Sidis álneven írt Bostonról. „Elképesztő, hogy még mindig nem tudjuk, mi minden rejlik Sidis hagyatékában”, áradozott Mahony. „Vegyük csak azt a közelmúltban fellelt kéziratoldalt, amely a *Békeössvény* című írás része. Akik ismerték, azt mondják, még sok-sok kéziratot láttak nála. Azt hiszem Sidis még számos meglepetést tartogat számunkra.”

Phaidrosz hátrahanyatlott, és úgy érezte magát, mint akin átment az úthenger. Szinte bódulatban újra meg újra elolvasta a cikket, miközben annak tartalma szinte a lelkébe ivódott. Aznap éjszaka le nem bírta hunyni a szemét.

Sidis ezek szerint a harmincas években ugyanolyan következtetésre jutott az indiánokkal kapcsolatban, mint most ő. Sidis meg akarta osztani az emberekkel felismeréseit, amelyek kulcsfontosságúak Amerika megértése szempontjából, azok meg hálából bolondot csináltak belőle, és még ahhoz sem vették a fáradságot, hogy kiadják műveit. A leghalványabb jele sem mutatkozott annak, hogy valaki egyáltalán érdeklődött volna Sidis munkája iránt.

Phaidrosz sikertelenül próbált Mahony nyomára bukkanni, amit részben annak a számlájára írt, hogy Mahony csak felszínesen foglalkozott a témával. Tudta, hogy még ha hozzá is férhetett volna Sidis hagyatékához, túl sokat akkor sem igen tehetett volna. Nem az hibádzott, hogy az anyag ne lett volna értékes. A baj az volt, hogy a kutyát se érdekelte.

Lehűlt a levegő, úgyhogy Phaidrosz néhány darab faszenet vetett a tűzre.

A hegyen végzett kutakodás siralmas eredménye láttán a legszívesebben valami új, fényesebb eredményekkel kecsegtető téma felé fordult volna. Elkeseredése azonban csak ideig-óráig vetette vissza lendületét. Nem történt más, mint hogy túl volt az indiánok átfogó és alapvető megértésének nyitányán. A következő felvonásban már nem a fehér antropológia keretein belül fogja vizsgáim az indián-fehér összefüggéseket. Korábban senki még csak nem is próbálkozott azzal, hogy a fehér antropológia által alkotott fehérember-képet az „indián antropológiában” felvázolható indiánképpel vesse össze. A holtpontról történő ki-mozduláshoz az értelmezési keretek megváltoztatásán keresztül vezetett az út.

Meg volt győződve arról, hogy a dolog nyitja az értékekben keresendő. Ez volt az antropológusok által húzott kulturális védőfal leggyengébb pontja. Elkerülhetetlen volt az érték fogalmának használata, holott Boas tudományszemlélete szerint érték még csak nem is létezett.

Phaidrosz viszont konyított valamit az értékek dolgához. Mielőtt a hegyek közé bujdosott volna, egész könyvet szentelt a témának. Minőség. A Minőség maga az érték. A két fogalom ugyanazt a jelenséget takarja. A várvédők szénája rosszul állt, mert az ostromra leginkább felvértezett ember szúrta ki a fal leggyengébb pontját.

A csata megvívásához Phaidrosz meglepő módon éppen a Boas-tanítvány Alfred Kroeber személyében lelt szövetségesre, aki Clyde Kluckhohn harvardi antropológia-professzorral együtt azon munkálkodott, hogy visszahelyezze az értékeket az antropológia tudományába. Kluckhohn azt vallotta, hogy „a kultúrának a maga teljességében való megértéséhez csakis az értékeken keresztül vezet az út, mert az egyes kultúrák felépítésének háttérében elsődlegesen az ott vallott értékek rejlenek. Ez a napnál is világosabbá válik abban a pillanatban, amikor valaki az értékekkel mit sem törődve próbál lefesteni egy kultúrát. Az értékeket nélkülöző leírás események és jelenségek felsorolásába torkollik, amelyek között az összekötő kapocs nem több és nem kevesebb, mint hogy történetesen egyazon helyen és időben fordulnak elő. Ennyi erővel ábécérendben is fel lehetne sorolni az elemeket, annyi a haszna, mint holmi bevásárlólistának.”

„Megdöbbenő az a fortélyos félelem, amellyel az antropológusok még a látszatát is messziről kerülték annak, hogy bármiféle közülük lenne az érték fogalmához”, állapította meg Kluckhohn, majd így folytatta: „Az ózdkodást min-

den bizonyos a tudományunkat előnyére vagy hátrányára átható természettudományi szemlélet okozza.” Később, a *Kultúra: elméletek és meghatározások felülvizsgálata* című írásukban már úgy vélik: „A kultúra megértésének magában kell foglalnia az értékek és értékrendszerek világos és rendszeres vizsgálatát oly módon, hogy e jelenségeket megfigyelhető, leírható és összehasonlítható természeti jelenségekként vesszük számba.”

A szerzőpáros szerint az értékek vizsgálatával szembeni vonakodást az objektivitásnak való megfelelés kényszere sugallta. Phaidrosz jól emlékezett rá, hogy Dusenberrynek éppen az effajta objektivitással szemben támadtak kétségei. Kroeber és Kluckhohn szerint „az értékekbe elválaszthatatlanul beivódott szubjektivitás vezetett oda, hogy létüket a természettudomány által tudomásul vett világban hosszú ideig tabuként kezelték. Az értékeket rövid úton a szellemi tevékenységeket vizsgáló szellemtudományok táborába száműzték. Az értékeknek örökkévalóságot tulajdonítottak, mert Isten vagy valamilyen természetfeletti erő által vezérelt, de legalábbis az ember lelkes mivoltából fakadó dolgokként fogták fel őket. Az értékek az egyik, míg a test, a világ kézzelfogható darabjai egy másik világba tartoztak. A kialakulóban lévő, helyét kereső antropológia a fizika, az asztronómia és az anatómia vagy a pszichológia két évszázaddal korábbi kezdetlegességének jeleit mutatta. Hogyan engedte volna át az antropológia szíves örömet az értékek járatlan, váratlan kihívásoktól hemzsegó világának vizsgálatát a filozófusoknak és teológusoknak, miközben cserében megtartotta a mechanikus módszerekkel hozzáférhető részeket.”

Kluckhohn elismerte, hogy az értékek meghatározásának versenyében egymástól elütő, pontatlan eredmények adódhatnak, de úgy tartotta, az értékek szóbeli meghatározása nem feltétlenül szükséges terepmunka végzéséhez. Szerinte lényegtelen egy definíció pontossága, ha a tényleges alkalmazásakor mindenki azonosan értelmezi az éppen vizsgált jelenséget. Az általa kezdeményezett értékelmélet-kutatásban bárki kénye-kedve szerint határozhatta meg az értékeket, ami szóba sem jöhetett volna szabályszerű kutatás esetében.

Az *Értékelmélet* című munkájában Kluckhohn öt délnyugat-amerikai indián kultúrát írt le annak alapján, ahogyan az adott népcsoportot szomszédai látták. A módszer meglehetősen jó jellemzéseket eredményezett. Csakhogy az értékek vizsgálata sem kerülhette el az általánosítások tiltott földjére merészkedő, más tárgyú antropológiai munkák sorsát, a várvédők görcsös támadásait. Judith Blake és Kingsley Davis szociológusok a következőt találták mondani az értékek tárgyában:

Amennyiben a vizsgálódás kiindulópontját és a végső magyarázó tényezőket kulturális konfigurációk, alapvető értékirányultságok, magatartást meghatározó szokások és ezekhez hasonló jelenségek képezik, úgy azok elemzés nélküli feltevések státusával bírnak. Éppenséggel azok a kérdések szoktak elmaradni, amelyek a normák megértését lehetővé tennék, s ennek következtében a társadalomban előforduló bizonyos tények nehezen vagy egyáltalán nem értelmezhetőek.

Szokások, magyarázó tényezők, normák... ilyen szociológiai tolvajnyelven beszéltek a jelenségekről, amelyeket kelepcébe akartak ejteni. Ezekről visszhangzik a védfalon belüli világ, gondolta Phaidrosz. A zsargon. Elszigetelték magukat a világtól, és azt a tolvajnyelvet beszélik, amit rajtuk kívül a kutya sem ért meg. A szerzők továbbmentek:

A helyzetet csak súlyosbítja, hogy a normák és értékirányultságok magyarázatának látszólagos könnyedsége érzéketlenné teszi a kutatót a metodológiai problémák iránt. Szubjektív érzelmi és etikai tartalmuknál fogva a normák, de különösképpen az értékek a világ legnehezebben megragadható jelenségei közé tartoznak. Az értékek vitát és egyet nem értést szülnék... a kutató mintha ismeretlennel magyarázna ismert tényeket, homályos megérzéseket hívna konkrét megfigyelések igazolására. Az átfogó törvényszerűségek körülírásának kódössége odáig mehet, hogy úgy tűnik, a világon bármire univerzális magyarázattal szolgálunk. Ilyen megközelítéssel könnyen állíthatnánk, hogy az amerikaiak azért költenek rengeteg pénzt italra, színházra, mozira, cigarettára, illatszerre és ékszerre, mert az „érezd jól magad” ideológiáját vallják. Azt is állíthatnánk, hogy ha a négerék és a fehérek közötti társadalmi érintkezés hiányzik, annak magyarázata az értékékként felfogott rasszizmus. A cinikus kritikus egyenesen azt mondhatná, hogy az oksági magyarázat megkönnyítése érdekében kivétel nélkül minden „kulturális” értéket ellentétpárokban kell megfogalmazni.

„Amint világos meghatározást találunk, előtűnik az »érték« homályossága”, szövegezte Blake és Davis ítélete. A példa kedvéért lássuk a következő definíciót az „értékirányultságra”, amely egy erről szóló, 437 oldalas könyvben jelent meg:

Az értékirányultság komplex, ugyanakkor kétségkívül strukturált (rangsorba rendezett) alapelvek, amelyet a kiértékelési folyamat három, analitikusan különválasztható – tudati, érzelmi és cselekvést vezérlő – elemének tranzakcionális kölcsönhatása hoz létre. Az értékirányultság tart rendet és mutat irányt az emberi cselekedetek és gondolatok soha meg nem szakadó folyamatában, amennyiben ezek a „közös emberi” problémák megoldásához kapcsolódnak.

Szerencsétlen Kluckhohn, sajnálkozott Phaidrosz. Pont az ő meghatározását állították pellengérré. Ekkora kolonccal a nyakában Kluckhohnnak fikarcnyi esélye sem volt a sikerre.

Phaidroszt elragadta a hév, és a csata kellős közepébe vetette magát. Először is nem igaz az állítás, mely szerint az értékek homályosak, és ezért nem alkalmazhatók elsődleges osztályozási támpontként. Az értékítéletekben nincs semmi homályosság. A választó értékítéletet hoz, amikor a szavazófülkébe lép. Hol itt a homály? Talán a választás nem kulturális tevékenység? Mi volna homályos a New York-i Értéktőzsdében? Talán nem értékek cserélnek gazdát? És mi a helyzet az amerikai pénzügyminisztériummal? Nincs még egy olyan átkozottul konkrét dolog a világon, mint az adóhivatal! Kluckhohn nem győzte ismételni, hogy az értékek a legkevésbé sem homályosak, mihelyt az ember a gyakorlatban találja velük szembe magát. Abban a szempillantásban viszont, hogy valaki megpróbál ítéleteket megfogalmazni az értékekről és az antropológia nyelvi kalodájába zárni őket, homályba burkolóznak.

A Kroeber és Kluckhohn által az értékekről mondottakat ért támadás kiváló példája volt annak, ami Phaidroszt visszatartotta attól, hogy a témába ártsa magát. Tapodtat sem lehet előrejutni, ha az embernek lépten-nyomon magyaráznia kell az általa használt fogalmakat. A szüntelen metafizikai viták nélkül is épp eléggé meggyűlt a baja azzal, hogy az indiánokról összeszedje mondandóját. E vitának már az antropológia kialakulása *előtt* a végére kellett volna járni, nem most bajlódni vele.

Itt volt a kutya elásva. A kulturális antropológia vára homokra épült. Alig-hogy az ember nekiáll valami elméletileg is nyomós adatelemzéshez, a vár megröggyan és a nyakába omlik. Az egyik leghasznosabb és legmesszebb mutató eredményekkel kecsegtető tudomány semmivé foszlott. Nem mintha művelői nem értették volna a dolgukat, vagy a téma érdektelen lett volna, hanem mert a támasznak hitt tudományos alapelvek hasznavehetetlennek bizonyultak a felmerült kérdések megoldásában.

Teljesen világos volt, hogy ha bármihez is akar fogni az antropológia tárgyában, akkor mindenekelőtt az antropológiát megalapozó feltevések mélyére kell hatolnia. A meglévő antropológiai akadály legyűréséhez nem új elméleti struktúrára keresztnél, hanem egy ilyen struktúra megalkotásához szükséges szilárd alap felfedezésén át vezetett az út. Ezzel a következtetéssel Phaidrosz a filozófiában metafizikaként ismert terület kellős közepébe csöppent. A metafizika az a tágas gondolati keret, amelyben a fehérek és a fehér antropológia anélkül

helyezhető az indiánok és az „indián antropológia” mellé, hogy a vizsgálódást a fehér antropológia tolvajnyelvvél körbebástyázott szemlélete megrontaná.

Ejha! Ez aztán derekas feladat! Phaidrosz eltöprengett, vajon nem akar-e túl sokat markolni egyszerre. Egy polc könyvet tele lehetne írni a témáról. Mit polcot, egész falat! Mennél többet törte fejét a dolgon, annál inkább megerősödött benne az érzés, hogy jobb, ha felhagy vállalkozásával.

Megkönnyebbült a döntésétől. Nem volt olyan tárgy, ami jobban foglalkoztatta volna, mint a metafizika, így volt vele filozófiahallgatóként Amerikában, és később is, amikor – már diplomával a zsebében – Indiában tanult. Olyan érzés fogta el az antropológia végeláthatatlan szövevényekkel teli, szokatlan világa után, mintha ismét a szabad levegőre jutott volna. Visszaérkezett hát kedves virágoskertjébe.

Arisztotelész a metafizikát az Első Filozófiának nevezte, amely a gondolkodás hierarchikus szerkezetének legáltalánosabb megállapításait gyűjti magába. Egyik céduláján a következő meghatározást jegyezte fel: „a filozófiának a valóság természetével és szerkezetével foglalkozó ága”. Olyasféle kérdéseket feszeget, mint hogy vajon az általunk érzékelt tárgyak valóságosak vagy csak annak képzeljük őket? Létezik-e a világ tudatunktól függetlenül? Redukálható-e a világ egyetlen, mindent magába tömörítő lényegre? Ha igen, akkor az szellemi vagy anyagi jellegű? Vajon a világegyetem felfogható, és valamiféle rend uralkodik benne, avagy áttekinthetetlen és kaotikus?

Az ember azt gondolhatná, hogy az ilyen alapkérdéseket megfogalmazó metafizika létezését és értékét mindenki magától értedődőnek tekinti, ez azonban koránt sincs így. Jóllehet már az ókori görögöknél is a filozófia legfőbb területének számított, mégsem tekintik a tudás teljes körűen elfogadott kútfejének.

A metafizikát két oldalról is érik támadások. Az egyik oldalon sorakoznak a tudományfilozófusok, különösképpen a logikai pozitivizmus hívei. Ők azt állítják, hogy csakis a természettudományok vizsgálhatják hitelesen a valóság természetét, és a metafizika nem más, mint bizonyíthatatlan kijelentések gyűjteménye, melynek semmi keresnivalója a valóság tudományos megfigyelésében. A valóság igaz megértéséhez a metafizika túlságosan „misztikus”. E táborba tartozik Franz Boas és rajta keresztül az egész modern amerikai antropológia.

A másik arcvonala a misztikusoké. A misztikus fogalma a köznyelvben gyakran keveredik mindennel, ami „okkult” vagy „természetfölötti”, sőt a varázslat és boszorkányság tárgykörével is. A filozófiában másról van szó. A filozófia legnagyobbjai közt számos misztikus található: Plótinosz, Swedenborg, Loyola,

Shankaracharya és még jó néhányan. Mindannyian osztoznak abban a meggyőződésben, hogy a nyelv alkalmatlan a valóság végső természetének kifejezésére. A nyelv a valóság dolgait darabokra bontja, miközben a valóság valódi természete szerint oszthatatlan. A zen, amely misztikus vallás, azt tanítja, hogy e látszólagos megosztottságtól meditáció útján vissza lehet térni a világ egységes szemléletéig. Az amerikai indián egyház tanítása szerint a pejot révén még olyan embereket is rá lehet vezetni a misztikus befogadásra, akik egyébként ezt a megközelítést elutasítják. Az indiánok a régi időkben ugyanilyen befogadásra törekedtek látomásuk során. Dusenberry úgy gondolta, hogy ez a látásmód képezte a hagyományos indián élet abszolút magvát. Boas pedig kinyilvánította, hogy a miszticizmusnak semmi keresnivalója a pozitívizmus alapján álló tudományok között, ideértve azokat az antropológiai megközelítéseket is, amelyek a misztikus álláspontot magukévá tették.

A metafizika a misztikusok szemében túlságosan „tudományos” volt ahhoz, hogy a valóság igaz megértéséhez eljuthasson. A metafizika nem a valóság. A metafizika *nevet* ad a valóságnak. Étterem, ahol az ember kezébe nyomnak egy harmincezer oldalas étlapot, de egy falat nem sok, annyi ételhez sem juthat.

Phaidrosz szerint a Minőség Metafizikájának megírásához nagyon is jó előjel volt, hogy *mind* a miszticizmus, *mind* pedig a tudomány elvetette a metafizikát, csakhogy homlokegyenest ellenkező érvek alapján. E tény azt sugallta, hogy ha létezik egyáltalán átjárás a kettő között, ha az indiánok és az antropológusok felfogása valaha is összetalálkozik, akkor az az út a metafizikának nevezett tájon vezet majd keresztül.

A metafizikára acsarkodó két tábor közül Phaidrosz a misztikusokét találta fantáziadúsabbnak. A misztikusok magabiztosan állítják, hogy mihelyt engedték a metafizika csábításának, azon nyomban búcsút inthetsz a valóság hamisítatlan megértésének. A gondolkodás tapodtat sem visz közelebb a valósághoz. Amikor az ember olyasmit szeretne megérteni, ami a gondolat előttről való, akkor a gondolkodás nemhogy a jobb megértés felé vezetne, hanem épp ellenkezőleg, akadályt gördít az elé. A töprengés a megértéstől csak *távolabb* sodor. Egy dolog meghatározása egyúttal egy gondolati konstrukció összefüggéseinek történő alárendelését is jelenti. A meghatározás aktusával az igazi megértés sorsa megpecsételődött.

A miszticizmus középpontjában álló valóság, amit Phaidrosz első könyvében „Minőségnek” hívott, nem holmi metafizikai sakkjátszma. Semmi szükség a Minőség meghatározására. A Minőséget az ember anélkül érti, hogy meg kéne

határoznia, már a definiálás előtt ott van. A Minőség közvetlen tapasztalat, érzékelése megelőzi a szellemi absztrakciókat, és így független tőlük.

A Minőséget nem lehet részekre osztani, meghatározni vagy megismerni abban az értelemben, ahogy megismerő és megismert dolog néz farkasszemet egymással. Ezzel a helyzettel a metafizika nem tud megbirkózni. A metafizika vagy részekre bontható, meghatározható és megismerhető, vagy nem létezik. Na már most, ha a metafizika lényegében egyfajta dialektikus definiálás, és a Minőség gyakorlatilag mindenfajta meghatározás fölött áll, akkor a Minőség Metafizikája kész önellentmondás, logikai abszurditás.

Az ötlet majdnem olyan fantom, mint a véletlen matematikai fogalma. Mennél pontosabban akarja az ember meghatározni, annál kevésbé beszél véletlenről. Vagy lehetne sorolni a „zérus” vagy az „úr” fogalmát. Manapság e fogalmaknak már vajmi kevés közük van a „semmi”-hez. A „zérus” meg az „úr” a „valamicsodák” összetett kapcsolatrendszereiben értelmeződik. Ha Phaidrosz bármilyen megjegyzést tesz a misztikus megértés tudományos jellegéről, abból a tudomány még tán hasznot is húzhatott volna, de a misztikus világlátás – ha egyáltalán reagálásra méltónak találta volna az ilyesfajta próbálkozást – legfeljebb csonkításnak ítélte volna. Phaidrosz azzal tehetette a legnagyobb szolgálatot a Minőségnek, ha messziről elkerüli még a tájkát is.

Phaidrosz istenigazából azon rökönödött meg, hogy a könyvében ő maga érvelt a Minőség meghatározhatatlansága mellett, most meg a meghatározásán járt az esze. Vagy csak újabb bőrt akar lehúzni a bevált témáról? Újra és újra átgondolta ezeket a kérdéseket.

Egyik fele azt szajkózta: „Hagyd a fenébe! Csak bajt zúdítasz a fejedre. Olyan ügyben akarsz perújrafelvételt, amelyben a védő és az ügyész már rég elmondta a magáét, és az ítélet megszületett. Ellenséges seregek uszulnak majd ellened, miközben egyetlen árva barátot nem találsz. Amint a szádra veszel bármilyen megjegyzést a valóság természetéről, rosszakarók hada kel ellened, hiszen ők már egy másik álláspont mellett tették le voksukat.”

A kavarodást az okozta, hogy másik énje sem fojtotta vissza véleményét. Ez az oldal csak azt szajkózta: „Na és akkor mi van? Ugorj neki! Kell annál több, hogy élvezetes a dolog?” Ez az intellektuális oldal képtelen volt megállni, hogy mindent kielemezzzen. A Minőséget nem ízekre szedni éppoly lehetetlennek tűnt, mint egy haspókot távol tartani a hűtőszekrénytől vagy egy alkoholistát a söntéspulttól. Az elemző elme éppen a benne rejlő minőség miatt ki nem hagyhatta a Minőség meghatározásának kísérletét. Egy efféle vállalkozás még a kijózanodás keservét is megéri, akárcsak a túlzásba vitt dohányzás vagy egy túl hosz-

szúra nyúlt buli, ha közben élvezi az ember. Vagy vegyük csak Lilát a múlt éjszaka. Szépség örökké nem tart, az élvezet múlandó. Milyen szót is találna rá? Romlás, töprengett Phaidrosz. A legszigorúbban misztikus értelemben véve a metafizikáról írni nem más, mint romlottság.

De a romlottságtól való ilyen könnyörtelen, dogmatikus irtózat, bonyolódott a gondolatmenetbe Phaidrosz, már maga is elfajulás. Ilyen fából faragták az elfajzások elleni harc fanatikussait. A tisztaság, amint néven nevezik, már el is illant. A környezetszennyezéssel szembeni fellépés maga is a környezet-szennyezés egy *formája*. Az az ember, aki nem szentségteleníti meg a világ misztikus valóságát, még nem látta meg a napvilágot. Mi több, nemzésének még csak a gondolata sem fordult meg senki fejében. Egyikünk sem jobb a Deákné vásznánál, jobban tesszük hát, ha megbékélünk tökéletlenségünkkel. Jól berúgni, valami konzumnőt felszedni meg a metafizikáról írogatni, ezek az élet darabkái.

Phaidrosz ennyit szegezett szembe a Minőség Metafizikájának misztikus ellenzőivel. Ideje volt a logikai pozitívizmus érveit is szemügyre venni.

A pozitívizmus olyan filozófiai irányzat, mely szerint a tudás egyedül a tudomány tövéből fakad. Élesen kettéválasztja az értékeket és a tényeket, és ellenségesen viszonyul a valláshoz, valamint a hagyományos metafizikához. A pozitívizmus az empirizmus egyenes ági leszármazottja, mely szerint ismeretre kizárólag tapasztalás útján lehet szert tenni, és bármiféle gondolat – legyen akár tudományos kijelentés – gyanús, ha nem közvetlen megfigyelésen alapul. A pozitívizmus szerint a filozófia feladata mindösszesen a tudományos nyelv elemzése.

Phaidrosz Herbert Feigl, a logikai pozitívizmus híres-neves Bécsi Köréhez tartozó filozófus kurzusán hallgatott szimbolikus logikát. Jól emlékezett izgalomára, amikor a filozófiai vagy egyéb matematikán túli kérdéseket a matematika szabatosságával megoldó logika feltárult előtte. De még ezután sem bírta bevenni a gyomra, hogy a metafizika értelmetlenség. Ha belsőleg logikus és következetes gondolatvilághoz tartja magát az ember, akkor nincs menekvés a metafizika elől. Az, hogy mi számít a logikai pozitívizmus követelményei szerint „értelmesnek”, metafizika a javából, vont le a következtetést Phaidrosz.

De még ez sem számított. A Minőség Metafizikája nemhogy *megfelelt* a logikai pozitívizmus vizsgáján, de kitüntetéssel végzett. A Minőség Metafizikája a logikai pozitívizmus empirikus gyökereit minden korábbinál átfogóbb hatókörrel és nagyobb szabatossággal, valamint magyarázó erővel ruházta fel. Szemben a pozitívizmus önkorlátozásával, a metafizika azt állítja, hogy az értékek is a ta-

pasztalható világ részei. A tapasztalás *veleje* rejlik az értékekben. Valójában az értékek messze *jobban* tapasztalhatók, mint az objektumok és szubjektumok.

Aki forró tűzhelyen ül, az egykettőre megfedkeznek filozófiai meggyőződéséről és ilyen-olyan észérveiről, és rögtön belátja, hogy ez bizony kétségkívül gyenge minőségű helyzet: kínos pozíciójának *értéke* negatív. A gyenge minőség nem holmi körvonalazatlan, zavaros, mélyen vallásos metafizikai elvonatkoztatás, hanem hús-vér tapasztalat. Nem valamiféle tapasztalatról alkotott vélemény. Nem a helyzet leírása. Magát az értéket lehet megtapasztalni. Mint tapasztalható dolog, tökéletesen előre jelezhető. Aki rászánja a fáradságot, igazolhatja. Bármikor megismételhető. Ezt nem lehet félreérteni vagy eltéveszteni. A pórul járt ember szitkozódhat, hogy hangot adjon méltatlankodásának, de mindig az érték az első, s csak utána következik a káromkodás. Akinek nem füstöl a nadrágja, minnek is átkozódna.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni e jelenséget ahhoz, hogy a kulturálisan belevenelődött szitán átlásson az ember. Neveltetésünkénél fogva úgy gondoljuk, hogy a káromkodást közvetlenül a forró tűzhely okozza. Ügy tanuljuk, hogy az alacsony érték a szentségelő személy tulajdona.

Nagy tévedés. Az érték a tűzhely és a káromkodás *között* történik. A szubjektum és az objektum *között* leledzik az érték. Az értéket bármi mást megelőzve és közvetlenebbül érzékeljük, mint bármifajta személyiséget vagy tárgyat, amihez később hozzárendeljük. *Kézzelfoghatóbb*, mint maga a kályha. Hogy a kályha vagy valami más okozza-e az alacsony értéket, azon még el lehet vitatkozni. De hogy a minőség adott esetben rossz, az vitathatatlanul *tény*. Létezik egy elsődleges tapasztalat, amelyből aztán gondolatilag tűzhely és forróság, átkok és káromkodó személy szerkezete bontakozik ki.

Amint erre az elsődleges tapasztalatra fény derül, garmadával világosodnak meg régi titkok. Az empiristák számára zagyvaságnak tűnnek az értékek, mert állandóan valami személyhez vagy tárgyhoz akarják őket rendelni. Ilyet nem lehet csinálni. Még szép, hogy belezavarodik az ember, ha egyszer az értékek egyik csoportba sem tartoznak. Az érték külön kategóriát képez.

A Minőség Metafizikája venné tehát a Minőséget mint külön kategóriát, és bemutatná, hogyan is tartalmazza mind a szubjektumokat, mind pedig az objektumokat. Ha az ember elfogadja, hogy a Minőség a valóság elsődleges tapasztalata, akkor a Minőség Metafizikája révén feltárul, hogy a dolgok milyen lenyűgözően összetartoznak, milyen hihetlenül összefüggenek...

...ember legyen a talpán, aki ennek bemutatására vállalkozik...

...Phaidrosz furcsa, a hajó ismerős zörejeitől elütő, ismeretlen zajra riadt töprengéséből. Fülelt, míg rá nem jött, hogy a zajok az előkabinból szűrődnek ki. Lila motozott. Hortyogott, és valamit dűnnyögött mellé. Aztán elhallgatott.

Kisvártatva közeledő csónak evezőinek csobbanása törte meg a csendet. Valami hajnali horgász ereszkedhet lefelé a folyón. Pillanatok múlva az egész kabin billegett, a lámpa is átvette a hajótest ringását. A nesz elült, ismét csend honolt...

...Kéne még aludni egyet, gondolta Phaidrosz. A régi szép időkben, mikor még „éjjeli bagolynak” számított, hajnali három-négy óra körül került ágyba, és délig húzta a lóbórt. Akkoriban úgy vélte, az égvilágon semmi lényeges dolog nem történik hajnal és késő délután között, és tett is afelől, hogy ezeket az órákat kellemesen túlélje. Most meg átesett a ló túlsó oldalára. Ha nem a tyúkokkal kelt, úgy érezte, valamit elszalasztott. Mit sem számított, hogy semmiféle teendő nem akadt ezeken a korai órákon.

Phaidrosz összekotorta a Dusenberry-cédulákat, visszarendezgette őket a fiókba, majd az egészet visszatolta eredeti helyére, az ágy mögé. A kabinablakon keresztül beszűrődött a világosság. Kissé felhősnek találta az eget. Majd csak kitisztul, gondolta futólag. A kikötői házak szürkék voltak. Néhány parti fa még őrizte leveleit, de a levelek barnasága már az elválást ígerte. Októberi színek.

Phaidrosz félretolta a tolóajtót, és kidugta fejét.

Hideg volt, bár enyhébb, mint korábban. A tat felé lengedező enyhe szellőtől megborzongott.

Richard Rigel felébredt, és az órájára pillantott. Már háromnegyed nyolc volt. Nyomottnak és ingerültnek érezte magát. Nem tudott rendesen visszaaludni, mióta az az eszement író meg Lila Blewitt átcsörtettek a hajóján.

A folyón fel s le járó hajók ringatták az író vitorlását, az meg a lendületet az ő hajójának közvetítette, úgyhogy minduntalan arra riadt, hogy a hajó oldala a mólónak döndül. Mintha egy pullmankocsiban zötyögte volna át az éjszakát. És egyszerűen nem tehetett semmit.

Igaz, felkelhetett volna, hogy megigazítsa az író hajójának kötélzetét. De ez nem az ő feladata lett volna. És még csak nem is *engedélyezte* az írónak, hogy az ő hajójához kötve tutajozzon! Ez dühítette a legjobban. Oswegóban világosan megmondta neki, hogy tekintettel a veszélyhelyzetre rákapcsolódhat, de ez az alak, úgy látszik, az egyszeri engedélyt életfogytig tartó privilégiumnak vette.

Nem volt több idő alváásra. Most már nem volt mit tenni, legalább a legjobbat kellett kihoznia a helyzetből. Billnek is fel kéne kelnie. Rengeteg tenni-való vár rájuk.

Richard Rigel előrement a hálófülkébe, és lehúzta Capella fejéről a párnát:

– Ébresztő, Bill! – tette hozzá.

Capella felnyitotta szemét, körülnézett, mint aki nem tudja, hol van, majd hirtelen felült.

– Tömérdék dolgunk van – mondta Rigel.

– Azt mondták, kilencre jönnek értünk, hogy az árbocot a helyére rakjuk – nézett Capella az órájára, és közben megeresztett egy ásítást.

– Hamarabb kész kell lennünk, hátha közbejön valami, és előbb jönnek – felelte Rigel.

Visszament a hátsó kabinba, levetette pizsamáját, és precízen összehajtogatva a fiókba rakta. Már csak egy hét, és irány haza. Megkérheti Simonsent, hogy helyettesítse a bíróság előtt, de ha minden jól megy, és nem merül fel újabb akadály, még időben oda is érhet... Micsoda elfaragott szabadság ez.

– Mi újság a szomszédságban? – hallatszott Capella hangja.

– A Nagy Író felől érdeklődsz? – mondta Rigel. – Az a gyanúm, hogy nem bír ma reggel kikászálódni az ágyból.

– Már miért ne bírna? – kérdezett vissza Capella.

– Nem hallottad az éjszakai műsort?

– Nem én.

– Akkor jó mélyen aludhattál... Ja, persze! Te az első kabinban voltál. Ez a félnótás az én kabinom felett bukott orra.

– *Orra bukott?*

– Ahogy mondom. Ő meg az a nő átmasíroztak a fedélzeten, és taknyoltak egy nagyot. Nem akartam belekeveredni az ügyeikbe, úgyhogy nem mentem fel. Micsoda zűrös alak!

A hajó elején Richard Rigel meleg vizet eresztett a kagylóba, hogy megmosdjon és megborotválkozzon. Aztán hangosan kiszólt:

– Mielőtt elindulunk, el kell kötnünk a hajóját. Át kéne menned, hogy felébredsz.

– Ébresszem fel? – ismételte meg Capella.

– Úgy bizony – vágta rá Richard Rigel. – Nem volt olyan állapotban, hogy felhúzza a csörgőórát. Kíváncsi volnék, miféle ember, ha ilyen nőszemélyekkel kezd – tette hozzá jóval tartózkodóbban.

A víz otthonosan gőzölgött, de sok öröme mégsem telt benne. Két éve a gatyáját is ráfizette, hogy bevezesse a folyó meleg vizet. Egész nyarat várt rá. És most tessék, eladja a hajót. Minden megváltozik. Semmit sem lehet előre látni.

Rigel beszappanozta a törülőkendőt, és végigsimította az arcát. A Nagy Író tisztelt olvasóinak látniuk kellett volna, amint kedvencük tegnap este Lilával táncolt. Persze az is lehet, hogy szemük se rebbenne. Egy *efféle* író olvasóinak valószínűleg a „Minőség” jele a részegség meg a kurvák hajkurászása.

Azért érdekes dolog ilyen szerzetet közelről látni. Oswegóban még teljesen visszafogottnak tűnt. Az ilyen alakok roppant tiszteletreméltónak látszanak, amíg nem ismeri őket az ember, aztán ha közelebbről szemügyre veszi őket, kiütöközik, hogy a máz repedezett és lepattogzott. Egyáltalán nem volt tartózkodó. Sőt úgy viselkedett, mint egy faragatlan tuskó.

A tegnap estét filmre kellett volna venni. Miután az író kiélte magát a „semmiről” szóló vég nélküli eszmefuttatásában, Rigel saját álláspontját egy horgásztörténettel próbálta szemléltetni. De a Nagy Író a füle botját se mozgatta. Rigel figyelmeztette, milyen veszélyek leselkednek azokra, akik magányosan kihajóznak az óceánra, de mintha a falnak beszélt volna. Aztán intette Lilától, de ez csak olaj volt a tűzre, mert a végén az író még az asztalukhoz is meghívta a lányt.

Faragatlan fráter! A legrosszabb az volt az egészben, hogy nem megjárásról volt szó. Ennyi tellett tőle... Olyan ártatlanul tudta előadni a dolgokat, és mégis volt benne valami.... agyafúrtság, amit Rigel ki nem állhatott. Mégsem kellett

volna megengednie, hogy így kihozza a sodrából. Ennyit nem érdemel egy ilyen alak... Rigel kis híján megvágta magát a borotvával.

Persze akad épp elég ilyen szerzet, de ezt az embert az tette ennyire kibírhatatlanná, hogy a tetejében még volt képe a nagybetűs Minőség felkent szakértőjének színében tetszelegni. És eddig még mindig *megúszt*a, hogy fülön csípjék. Olyan, mint valami zugüggyvéd, aki lyukat beszél a bíró hasába. Ha egyszer érzelmileg a maga oldalára fordítja az embert, nem lehet kikeveredni a befolyása alól.

Richard Rigel leeresztette a vizet, és gondosan kitörölte a kagylót, majd öszszehajtogatta a törülközőt és elrendezte az akasztón, hogy megszáradjon.

– Ha felébresztem, mit mondjak neki? – kérdezte Capella.

– Azt hiszem, nekem kell beszélnem vele – mondta Rigel kis gondolkodás után.

Fondorlatosan kell intézni a dolgot. Mondjuk, meghívja reggelire, és mire az író visszautasítja a meghívást, addigra fel is ébred annyira, hogy meg lehet mondani neki, vigye odébb a hajóját.

Tisztán és frissen borotváltan Richard Rigel kissé jobban érezte magát a bőrében. Kedvtelve nézte, ahogy haja a fésű alatt tiszteletreméltó frizurává alakul, aztán nyakkendő próbált magához. Nem állt jól. A Cary Grant-kinézethez sehogy se illett a túlóltözöttség, kivált nem ilyen helyen. Levette a nyakkendőt, és gondosan részre nyitotta gallérját. Na, így már mindjárt jobban mutat.

Felkapaszkodott a fedélzetre, és körbetekintett a kikötőn. A víz tele volt rothadó fadarabokkal meg rozoga hajómaradványokkal, amelyeket imbolygó pallókon keresztül kellett a szárazföldre vonszolni. Nyaktörő mutatvány. Jó az esély, hogy itt bajlódhatnak majd álló nap.

Richard Rigel megfordult, és meglepődve vette észre, hogy a Nagy Író a szomszéd kormányállásból őt figyeli.

– Heló! – kiáltott át Richard Rigel.

– Heló!

A szomszéd arca szinte nyájásnak látszott. A tegnapi inget viselte, az egyik zseb felett még mindig ott éktelenkedett az ételfolt.

– Nem gondoltam volna, hogy ilyen korán kelsz – kezdte Richard Rigel.

– Ha le akarsz menni az átemelő dokkhoz, elköthetem a hajómat – előzte meg az író.

– Már biztosan elfoglalták – felelt Rigel, magában azt gondolva, hogy valami gondolatolvasóval hozta össze a sors.

– Nem, nem. Üres.

Úgy tűnt, Phaidrosz az előző napi kiruccanás ellenére feltűnően jó bőrben van. Csak *szeretnél*, gondolta Rigel.

– Amúgy is korán van még – magyarázkodott Rigel. – Biztosan besoroltak valaki mást élém. Mit szólnál inkább egy reggelihez?

Amint kimondta, észbe kapott, hogy már nem kellett volna felhozni a beszélgetési ürügynek kigondolt reggelit, de már késő volt.

– Jól hangzik – szólt a válasz –, megyek, megnézem, fel tudom-e kelteni Li-lát.

– Micsoda!? – Richard Rigel nem tudta leplezni megdöbbenését. – Azt már nem. Hadd aludjon csak az a nő. Egyedül gyere!

– De hát miért? – kérdezte az író.

Már megint ez a pofátlanság, gondolta Rigel. Nagyon is jól tudja, miért ne hozza. De hangosan csak annyit mondott, mosollyal az arcán:

– Mert kétségkívül ez az utolsó alkalom, mielőtt elválnak útjaink. Veled szeretnék szót váltani.

Capella előbújít, és hármásban vágta át a pallón a szárazföldre.

– Ki hinné, hogy tegnap ugyanezen a helyen voltunk – mondta Capella, miután beléptek a kocsmába.

Rigel a zenegépre pillantott, amelyből most egy hang sem hallatszott.

– Adjunk hálát az ég apró adományaiért – sóhajtott fel.

A bártükörrel szembeni tábla mutatta a reggeli menüt. Mellette a koros felszolgálónő a pulton áthajolva diskurált három reggeliző munkással. Valószínűleg a tegnapi csapos felesége, futott át Rigel agyán.

Az író megint hozta a formáját. A figyelme láthatólag az ablakból látszó kikötői szemétdombok és dokkok körül járhatott. Talán azt figyelte, Lila jön-e utánuk.

– Hol tanultál meg így táncolni? Az egész terem ámuldozott – fordult hozzá Capella.

– Hogyhogy? – tért vissza az író révedezéséből. Csak nem minket figyeltek?

– Minden teremtett lélek – erősítette meg Richard Rigel.

– Dehogy tudok én táncolni – vigyorgott rájuk kihívóan az író.

– Na, csak ne szerénykedj – mosolyodott el Rigel. El voltunk kápráztatva... kivált az a nő.

– Á, csak húzni akartok. – Az író kezdte komolyan venni a két másik szavait.

– Csak nem ittál annyit, hogy már arra sem emlékszel, mit csináltál? – Capella jót nevetett.

– *En* nem rúgtam be annyira – jelentette ki az író.

– *Te* aztán nem – fokozta Rigel –, meg az sem te voltál, aki hajnal kettőkor olyan finoman átcsőrtettél a hajómon.

– Bocsánat, Lila kezéből kicsúszott a bőrönd – ismerte el az író.

– Bőrönd!? – nyögte ki Capella, és Rigelre meredt.

– Persze – hangzott a felelet. – Átköltözött hozzám. Leviszem Manhattanbe, hogy meglátogassa néhány barátját.

– Anemjóját! – bukott ki Capellából, és jelentőségteljesen Rigelre nézett. – Egy tánc, mire a nők kapják a motyójukat, és követik, mint a pincsikutyá.

Aztán Rigelhez fordult:

– Bár tudnám, hogyan csinálja! Mit gondolsz, mit tud ez a fickó?

Richard Rigel a homlokát ráncolta és a nyakát tekergette. Egyáltalán nem tetszett neki ez az egész. Legalább a pincér felvenné a rendelést, fohászzkodott. Intett neki.

Amikor végre az asztalhoz fáradt, sonkás tojást, pírítóst és narancslevet kért. A többiek is rendeltek.

Míg várták az ételt, Richard Rigel megemlítette, hogy úgy tíz óra tájban megfordul az áramlás. Az a legjobb stratégia, fejtegette az írónak, ha az ember vár vagy kilenc óráig, amikor már csak egy óra van dagályig, de akkor aztán meglövigolja az apályt, és amilyen gyorsan csak lehet, elhúz innen, mielőtt az áramlás megfordul. Éjszakára le lehet horgonyozni, és a következő apály már bevisz Manhattanig. Az író megköszönte a jó tanácsot.

Szótlatlanul falták reggelijüket. Rigel úgy érezte, sarokba szorították. Az íróból sugárzott valami, ami belefojtotta a szót, mintha már minden elhangzott volna, és minden további beszéd csak szószaporítás lenne. Úgy dőlt belőle a szó a Minőségéről, mintha más világból szabadult volna közéjük.

Mikor a reggelivel végeztek, Richard Rigel az íróhoz fordult. Nem fűlött a foga ahhoz, amit mondani készült, de kötelességének tartotta, hogy elmondja.

– Semmi közöm ahhoz, hogy kivel utazgatsz – vett nagy lélegzetet. – Úgy csinálsz, mintha nem hallottad volna, amit tegnap mondtam neked. Na mind-egy, kötelességemnek érzem, hogy még egyszer utoljára figyelmeztesselek: szabadulj meg Lilától!

– Korábban éppen te javasoltad, hogy szerezzek valakit segítségnek – csodálkozott az író.

– De nem *ő*!

– Mi bajod vele? Már megint kezdi.

– *Ennyire* azért nem lehetsz naiv – mondta Rigel.

– Lilában több is rejtőzködhet, mint ami a felszínen mutatkozik – dűnyögte az író inkább csak úgy magának.

– Éppen hogy sokkal rosszabb, mint amire a külseje alapján számítanál – erősködött Richard Rigel.

Az író a vigyorgó Capellára nézett, aztán összeszűkült szemmel Rigelhez fordult:

– Miből gondolod?

Richard Rigel figyelmesen tanulmányozta az író arckifejezését. Ez *tényleg* ilyen együgyű.

– Emberemlékezet óta ismerem Lila Blewitt-tet – mondta türelmesen. – Higgy a szavamnak, tudom, mit beszélek.

– Beszélj róla valamit! – kérte az író.

– Lila nagyon szerencsétlen és gyenge minőségű ember – hangzott a válasz.

A minőség szó hallatán az író felkapta fejét, mintha kesztyűt vágtak volna az arcába. Úgy is volt.

– Miből él? – kérdezte az író kitérően.

Richard Rigel nem tudta megállni mosolygás nélkül, mikor megérezte, hogy Capella rápillant, miközben válaszol.

– A *magadfajta*val szokta összeszűrni a levelet, barátom. Senki sem *beszélt* még neked az efféle nőkről?

Újabb kihívás. Szinte látszott, ahogyan a szerző fejében egymást kergetik a gondolatok.

Rigel azt mérlegelte, hogy üssön-e rajta még egyet, így is elég szépen elintézte már. De a szerző önelégültsége, meg ahogy előző este előadta magát, fölszakította Rigelben a gátakat. Aztán mégis meggondolta magát.

– Ha segítség kell, miért nem maradsz pár napot Manhattanben, amíg Bill felszabadul? Bill elég tapasztalt, kettesben biztosan elboldogultok – mondta Rigel.

Bill még mindig mosolyogva bólintott.

Még elbeszélgettek arról, hogyan jutnak le Manhattanbe. Sima ügy volt. Telefonálni kell a Hetvenkilencedik utcai kikötőbe, mert még az év vége felé is nehéz foglalás nélkül helyet kapni. Egy októberi út Chesapeake-hez neki is jót tenne, vágyakozott Rigel. De hiába, idő, az nincs.

– Nem hinném, hogy tudod, mit beszélsz – zavarta meg az író a csendes pergő beszélgetés menetét. Honnan szeded ezeket a dolgokat?

– *Mit* honnan szedek? – kérdezte Rigel.

– Amit Liláról mondtál.

– Onnan, hogy én vittem egyik barátom válási ügyét – válaszolt Richard Rigel, felidézve, ahogy Lila és Jim kart karba öltve közeledtek az irodájához. Szerencsétlen Jim, szánakozott még most is. – A kis barátnője, Lila a földig rombolta az életét. Akkoriban sokkal jobb nő volt. Úgy tűnik, gyorsan csúszik a lejtőn.

– Erről még soha nem beszéltél – szólt közbe Capella.

– Nem tartozik senkire – mondta Rigel –, és ezért nem is mondom a barátom nevét, Bill, nehogy még felismerd.

Aztán komoly arccal visszafordult az íróhoz:

– Az életben nem láttál még egy ilyen szomorú és cserbenhagyott szerzetet. Elvesztette a feleségét, a gyermekeit meg a barátai többségét is, és oda lett a becsülete. Ott kellett hagynia fényes karrierrel kecsegtető banki állását, ahol már karnyújtásnyira volt attól, hogy ügyvezető igazgató legyen. Nem tehetett mást, mint hogy végül is elköltözött. De ahogy a bank elnökét ismerem, nem mulasztotta el berakni az egész történetet Jim személyi irataiba, úgyhogy a karrierre – attól tartok – keresztet vethet. Nem termett még olyan igazgatóság, amelyik ilyen háttérrel bármiféle felelős állást bízna rá.

– Ez igazán szomorú – mondta az író, és az asztalra szegezte a tekintetét.

– De logikus – folytatta Rigel. – Nincs ember, aki dollármilliókat bízna valakire, aki még egy közönséges kocsmai kurvával szemben sem bírja türtőztetni magát.

Újabb kesztyű a képhe. Az író erre már jeges tekintetet vetett Rigelre. Lát-szott, kezd kijönni a béketűrésből.

– Kit okoltak a történetekért? – kérdezte szárazon.

– Hogy érted? – hökkent meg Richard Rigel.

– Úgy értem, hogy kinek a nyakába varrták a barátod szerencsétlenségét. Lilát okolták vagy tán a feleségét, vagy az állítólagos barátait, netán a feljebbvalóit a bankból? *Valójában* kinek köszönhette, hogy olyan helyzetbe jutott?

– Nem értem, mit beszélsz – értetlenkedett Richard Rigel.

– A *lány* szerelme vagy a *többiek* gyűlölködése okozta a szerencsétlenségét?

– Nem nevezném éppen szerelemnek.

– És a *többiek* reakcióját gyűlöletnek neveznéd? Mit követhetett el, ami ilyen gyűlöletet váltott ki belőlük?

- Na nem, azért ennyire nem lehetsz naiv – mondta Richard Rigel. – Szándékosan játszod itt a hülyét. Csak nem akarod azt mondani, hogy a feleségének nem volt *joga* ahhoz, hogy felháborodjon?

- Nem is tudom. Csak érzem, hogy valami sántít – töprengett az író.

- Úgy, ahogy mondd – kapott a szón Rigel.

- Valami nem stimmel logikailag – fejtegette az író. – Hogyan fordulhat elő, hogy a szerelem, ami senkinek kárt nem okoz, olyan ördögi színben tűnik fel?... Gondold meg. Ki szenvedett itt kárt?

Richard Rigel megfontolta válaszát:

- Szó nem volt szerelemről. Lila Blewittnek gőze sincs arról, mi a szerelem. Fondorlatról beszélünk, nem másról.

Rigel dühe nőttön-nőtt.

- Annyit hallottam már szajkózni a „szerelem” szót, hogy már magam sem tudom, mit jelent. – Szinte maga előtt látta Jim feleségét, amint az irodájában fogadta. Az asszony eltakarta a szemét, és alig bírta fegyelmezni a hangját. *Az szerelem volt.*

- De nézzünk csak egy másik szót: azt, hogy „becsület” – ütötte a vasat Rigel. – Ez a jóember megbecstelenítette a feleségét, a gyermekeit és mindenkit, aki belevetette a bizalmát, ráadásul saját magát is. Az emberek megbocsátották az esendőségét, de oda lett az iránta érzett tisztelet, és ezzel számára bezárult a kapu: többé nem kaphat semmilyen felelős állást.

- De itt szó sincs Lila esendőségéről. Ó nagyon is jól tudta, mit csinál – meredt az író Rigelre.

Együgyűnek tűnt.

- Hát én nem ismerem a családi körülményeidet, barátom, de most szólok, ha nem vagy résen, te magad is pórul jársz.

Kis gondolkodás után Rigel még egyet csavart a srófon:

- Hacsak be nem hálózott máris.

Rigel az írora nézett, hogy lemérje szavai hatását. Az arc jottányit sem változott. Ennek aztán vastag bőr van a pofáján.

- De kinek okozott Lila sérelmet? – kapcsolódott Capella a beszélgetésbe.

Rigel elképedve nézett Bilire. Hát már ez is kezdi. Capelláról eddig azért jobb véleménye volt. Ide fajul a világ.

- Vagyunk még egynéhányan a világban – fordult vissza az íróhoz –, akik kitanaknak a te hedonisztikus Minőség-elméleteddal szemben, vagy hogy a francba is hívod.

- Én semmit se csináltam, csak kérdéseket tettem fel – felelte az író.

– De már a kérdéseid alól kilóg a lóláb – vágott vissza Richard Rigel –, és az ilyen hozzáállást az a *néhány* magamfajta ember megbotránkoztatónak találja.

– Még mindig nem értem, mi a bajod. Édes istenem, hát még ehhez is van pofája.

– Rendben, akkor most szépen elmagyarázom. Végighallgatsz?

– Hát persze.

– Azt kérdezem, valóban odafigyelsz arra, amit mondok?

Nem jött válasz.

– Azt mondtad a könyvedben, hogy a Minőséget mindenki ismeri és azonosan fogja fel. Ez koránt sincs így! Azzal, hogy a Minőség meghatározását elvetted, meggátoltad azt is, hogy vitatni lehessen az álláspontodat. Az összes „dialektikust”, aki vitatkozni merészel, szélhámosnak bélyegzed. Gondolom, a jogászokat is ide sorolod. Ügyes, mondhatom. Szépen megkötöd kritikusaidd kezét-lábát, úgy, hogy ne tudjanak szembeállni veled, nevetségessé teszed korábbi munkáikat, aztán nagy hangon kiabálsz: „Na, gyertek szépen, lássuk, ki mer velem megverekedni!” Ez aztán derék! Micsoda bátorság!

– Akkor most szólhatok egy szót? – vágott közbe az író. – Egészen pontosan azt állítottam, hogy az emberek véleménye eltér arról, hogy mi a Minőség, de ez az egyet nem értés csak azokra a tárgyakra terjed ki, amelyekről azt hiszik, hogy a Minőség megtalálható bennük.

– És mi a különbség?

– Minőség az, amiről mindenki ugyanazt gondolja, a dolgok egyetemes forrása. Az emberek által vitatott tárgyak csak közvetítő szerepet töltenek be.

Mekkora duma, gondolta Rigel.

– A dolgoknak *miféle* „egyetemes forrása”? Néhányan elég jól megvagyunk a te egyetemes forrásod *nélkül* is, amiről persze rajtad kívül senkitől egy mukkot sem hallani. Mi vagyunk azok, akik inkább kitartanak a jó öreg közvetítő tárgyak mellett. Ha már szóba került, mondd csak, hogyan tartod a kapcsolatot azzal a híres „egyetemes forrással”? Valami különleges rádiót használsz talán? Nos? Hogyan érintkeztek?

Az író egy mukkot sem szólt.

–Várom a válaszod – mondta Rigel. – Hogyan érintkezel a Minőséggel?

Még mindig a levegőben lógott a kérdés.

Richard Rigel kezdett felengedni. Sokkal jobban érezte magát, mint reggel óta bármikor. Végre valamit sikerült átpréselni az író agyán.

– Megvannak a válaszok – szólalt meg végül az író –, de ez a reggel nem alkalmas arra, hogy most megvitassuk őket.

Tévedsz, ha azt hiszed, ilyen könnyen megúszhatod.

– Akkor válaszolj egy könnyebb kérdésre – ütötte a vasat Richard Rigel. – Te kapcsolatban *vagy* a „dolgok egyetemes forrásával”, ugye?

– Igen – hangzott a válasz –, és te is. Bárcsak értenéd!

– Éppen *azon* vagyok, úgyhogy segíts csak egy kicsit – mondta Richard Rigel. – Ez a „dolgok egyetemes forrása” azt is megmondja neked, mi a jó és mi a rossz, ugye? Jól gondolom?

– Igen.

– Na, akkor most hagyjuk ezeket az általános megfogalmazásokat! Hadd kérdezzek valami egészen konkrét dolgot: a „dolgok egyetemes forrása”, ahonnan a mennyek országa és a földi világ ered, adott-e neked olyan üzenetet – miközben hajnali kettőkor keresztülcsörtettél a hajómon –, hogy az a nő, aki melletted botladozik, a Minőség Angyala?

– *Mit?* – kérdezte az író.

– Elmondom újra. – Rigel nyeregben érezte magát.

– Sugallta-e Isten neked, hogy a New York állambeli Rochesterből származó Lila M. Blewitt kisasszony, akivel tegnap éjjel kettőkor volt szerencséd keresztülcsörtetni a hajómon, *Minőséget* képvisel?

– Miféle istenről beszélsz?

– *Felejtsd el* Istent. Te személyesen úgy tartod-e, hogy Lila M. Blewitt kisasszony a Minőség Asszonya?

– Igen.

Richard Rigelnek elakadt a lélegzete. *Ezt* a választ nem várta.

Ennyire hülye még a Nagy Író sem lehet... Lehet, hogy tartogat még valamit a tarsolyában... Richard Rigel várt, de mindhiába.

– Na, úgy látom – mondta hosszú hallgatás után –, a Mindenható Ősforrás valóban tartogat meglepetéseket.

Előrehajolt, úgy intézte szavait ünnepélyesen a Nagy Íróhoz:

– Leköteleznél, ha a jövőre nézve elgondolkodnál azon az eshetőségen, hogy a kizárólag hozzád, de hozzám nem leereszkedő Mindenható Ősforrás csakúgy, mint termékeny képzelőerőd még jó néhány szüleménye másra se jó, mint hogy Istentől valónak mutassa be a romlottságodat. Én úgy tartom, hogy ez a te meghatározhatatlan Minőséged igencsak veszélyes jószág. Ebből az anyagból gyúrnak a bolondokat meg a fanatikusokat.

Rigel azt várta, hogy az írónak legalább a szeme rebben vagy az arcizma rándul, elfehéredik vagy legalább dühbe gurul, felfortyan vagy a vereség bármi

jelét mutatja, de mintha mi se történt volna, csak ült ott szokásos szenvtelen közönyébe burkolózva.

Veszített a fiú, gondolta Rigel. De nem is ez számít. A fő, hogy vesszőpariája, ez az egész Minőség-dolog derékba tört.

Az író akkor szólalt csak meg, amikor a felszolgálónő leszedte a terítéket.

– Te tényleg tökéletesen *elboldogulsz* Minőség nélkül?

Világos, elfogytak a védelmére szolgáló érvek, és most ellentámadásba lendül, gondolta Rigel. Az órájára nézett. Még volt elég idő.

– Dehogyan, nem boldogulok teljesen Minőség nélkül – válaszolta.

– Akkor hogyan definiálad magadnak?

Richard Rigel hátradőlt a széken.

– Hát, először is, a tapasztalattól független minőség nem létezik – jelentette ki. – Eddig is elég jól megvoltam nélküle, és biztos vagyok benne, hogy eztán is minden nehézség nélkül el fogok éldegélni.

– Egy szóval sem mondtam, hogy a Minőség független a tapasztalástól – vágott szavába az író.

– Na látod. Megkértél, határozom meg a minőséget – ütötte el a közbevetést Richard Rigel. – El is kezdtem. Miért nem hagyod, hogy végigmondjam, amit gondolok?

– Rendben.

– Számomra a minőség mindig valamilyen konkrét dolog megtapasztalásával jár együtt. De ha most azt kérdezed, mely dolgokban rejlik minőség és melyekben nem, akkor nehéz lenne anélkül válaszolnom, hogy felsorolnám őket. De általánosságban azt mondom, hogy a minőség – jó pár megszorítással – azokban az értékekben található, amelyeket gyermekkorom óta tanultam, egész életemben használtam, és semmi kivetnivalót nem találtam bennük. Ezeket az értékeket osztják családom tagjai, barátaim, a jogáskollégák és más ismerőseim. Hiszünk ezekben a közös értékekben, és ezért erkölcsösen tudunk eljárni egymás irányában. A jogi gyakorlatban ellenben – pontosított Rigel – nem kevés olyan emberrel kerülünk szembe, akik nem osztják a hagyományos erkölcsi értékeket, hanem leginkább úgy vélik, hogy saját független véleményük irányadó a jó és rossz megítélésében. Ismerősen hangzik?

Az író bólogatott. Nemigen tehetett mást.

– Na, akkor nevezzük nevén a gyermeket – készült a végső csapásra Rigel. – Az efféle elemeket mindegyeszerűen bűnözőknek nevezzük.

Az író úgy nézett, mint aki mondana valamit, de Rigel leintette.

– Most ellenvethetnéd, és számosan teszik is, hogy a közösség meg az általa alkotott törvények a rosszak. Megengedem. A törvény garantálja a jogodat, hogy ezt a véleményt valld. Sőt a törvény számos politikai és jogi utat biztosít, amelyekkel a közösség „rossz” törvényeit meg lehet változtatni. De mindaddig, amíg ezek a törvényes utak rendelkezésre állnak és azok a törvények élnek, sem neked, sem Lilának, sem pedig senki emberfiának nincs joga mások figyelembe vétele nélkül kényre-kedvre zavarogni, és eldönteni, miben rejlik „Minőség” és miben nem. Erkölcsi és jogi kötelességed betartani ugyanazokat a szabályokat, amelyeket mások is betartanak.

Tudod, engem igazán kihozott a sodromból a könyved – folytatta Rigel. – Először is azért, mert pontosan akkor jelent meg, amikor szerte az országban rengeteg fiatalember követett el bűncselekményeket, s magát a törvény fölé helyezte. Frontlógósok, gyűjtogatók, politikai szerencselovagok, forradalmárok, sőt gyilkosok mind-mind azzal magyarázták tettüket, hogy Isten nekik nyilatkozta ki az igazságot, amit senki más meg nem érthet. Könyvedben egymást érik a fejezetek, amelyek a motorkerékpár eredeti állapotának megőrzéséről szólnak, de egy szó nem sok, annyi sincsen arról, hogyan lehet a társadalom összetartását megőrizni. Ezért lehetett akkora keletje a könyvednek a radikálisok meg a kultuszcsoporthoz, akik efféle dolgokhoz keresték a szavakat. Bármit befogadtak volna, csak igazolja, ha úgy tesznek, ahogy nekik tetszik. És te lovat adtál alájuk. Meg ostort a kezükbe. – Rigel belelovalta magát mondanójába. – Nem kételkedem a jó szándékodban, de akkor is ördögi munkát végeztél.

Rigel visszaereszkedett székére. Az író zavarodottnak látszott. Jó. Capella is visszatért a rendes kerékvágásba. Jó. Bill jó fiú. Ezek a radikális értelmiségiek néha behálózják az ilyen korú fiatalokat, teletömik a fejüket az átkozott agyszüleményeikkel, és még azt is elérik, hogy a srácok higgyenek bennük, mert még nem elég idősök ahhoz, hogy tudják, milyen is a világ valójában. De Bill Capella józanságában bízott.

– Amit csinálok, az nem ördögi munka – hangsúlyozta az író.

– Olyasmiket próbálsz csinálni, amikben „Minőség” van, vagy nem?

– De igen.

– Akkor látod azt is, mi a következménye, ha belekavarodsz a szépen csengő szavaiddal valami olyanba, amit senki nem bír meghatározni. Azért *vannak* törvényeink, hogy megmondják, *mi* a minőség. Lehet, hogy nem olyan tökéletesek, mint ahogy te szeretnéd, de biztosíthatlak, százszor jobb eredménnyel szolgálnak, mintha mindenki azt tenné, amire éppen kedve szottyán.

Az író teljesen zavarodottnak látszott. Capella ámulva nézte. Richard Rigel elégedett volt az eredménnyel. Szépen felépítette mondandóját, kiemelte a lényegét, és ebben mindig kedvét lelte, még akkor is, ha egy vasat sem kapott a produkciójáért. Ez volt a szakmája. Talán nekem kéne könyvet írnom arról, hogy mi is a minőség *igazából*, fordult meg a fejében.

– Valld be nekem, de őszintén – nyomult a végső győzelem felé Rigel –, tényleg úgy gondolod, hogy Lila Blewittben minőség rejlik?

– Igen – válaszolta az író hosszas töprengés után.

– Akkor miért nem próbálsz legalább megmagyarázni, hogy ezt miből gondolod? Nos, meg tudod magyarázni?

– Nem, nem hinném.

– Miért nem?

– Túlságosan nehéz feladat.

Ez már megint nem a Rigel által várt válasz volt. Úgy érezte, itt az ideje lezárni az egész beszélgetést, s aztán ki-ki menjen a dolgára.

– Hát – ütött meg Rigel békülékeny hangnemet –, lehetséges, hogy én nem értek valamit.

– Úgy bizony – helyeselt az író.

Betegesnek hangzott. Elég régóta vitorlázik egyedül. Richard Rigel ismét az órájára nézett. Ideje volt indulni.

– Hadd mondjak valamit befejezésül, remélem, nem veszed sértésnek, hanem inkább valami rágódnivalónak: tegnap is, de már Oswegóban is úgy láttam, hogy kevés nálad zárkózottabban élő ember szaladgál a földgolyón. Azt hiszem, nem is fogsz kikászálódni ebből a helyzetből, amíg ki nem ötlöd, hogyan lehet a saját és a körülötted lévő közösség értékei között megértést és összhangot teremteni. Más emberek is számítanak. Gondolkodj el ezen.

– Értem én... – kezdte az író. De Rigel tudta, gőze sincs.

– Mennünk kell – szólt oda Capellának, azzal felálltak az asztaltól. Rigel a pulthoz ballagott, fizetett, és az ajtónál érte utol az írot.

– Azért megleptél azzal, hogy így végighallgattál monda, a móló felé sétálva. – Nem gondoltam, hogy képes vagy erre.

Amikor a hajók előtűntek, Lilát pillantották meg a fedélzeten. Integgett feléjük. Mindannyian visszaintettek neki.

Kingstonban Phaidrosz kikötött hajójából nézve a móló és a kikötő olyan volt, mint egy meghitt, családi házas lakótelep. De ennek itt, a folyó hátán nyoma sem volt. A fedélzet alatt megbúvó zugok inkább raktárnak hatottak, ahol a legnagyobb fejtörést annak elkerülése okozta, hogy a tárgyak elmozduljanak és darabokra törjenek, ha feltámad a szél. Phaidrosz most a fedélzeten tett-vett, figyelmét a vitorlák feszülésére, a szél fordulására és a folyó sodrására összpontosította. Mellette széthajtogatva feküdt a térkép, amelyen parti tájékozási pontok, folyami jelzőfények meg az óceánhoz vezető utat mutató piros és zöld bóják jelzései tarkállottak. A folyó hordaléktól és szeméttől barnállott, de ezeket gond nélkül el tudta kerülni. Kellemes, egyenletes szellő fújdogált, amelybe időnként kisebb lökések és forgók keveredtek, ahogy a levegő mozgása a folyó völgyébe fordulva megtört.

Nyomott hangulatban volt. Rigel alaposan beletaposott a lelkivilágába. Talán eljön majd a nap, amikor nem veszi fel az ilyen alakok kötekedését, de az még odébb van. Az volt az álma, hogy a vitorlásan megtalálja a magányt, békeséget és lelki nyugalmat, hogy nem zavarja majd semmi, és nyugodtan, szabadon elmélyülhet gondolataiban. Ez azonban hiú ábrándnak bizonyult. A vitorlásan az embernek másra sincs ideje, mint hogy sorban megküzdjön a hajózás során előálló veszélyekkel. A mólónál kikötött hajó látványa meg ellenállhatatlan mágnesként vonzza a csevegésre vágyó járókelőket.

Beletörődött a megváltoztathatatlanba. Rigel is csak egyike volt a sok száz, ma itt, holnap amott-féle embereknek, akikkel a vitorlázás révén keveredett ismeretségbe. És ilyen Lila is... Aki vándoréletre adja a fejét, az sosem tudhatja, másnap kivel hozza össze a sors, vagy ki bújjik az ágyába.

Phaidroszt leginkább a saját hülyesége bántotta: szinte felkínálta magát, hogy Rigel beleköthessen. A reggelit is biztosan azért fundálta ki, hogy kioktathassa. Most aztán napokig tépelődhet, szóról szóra átrághatja a beszélgetés minden részletét, amíg minden megjegyzésre meg nem találja a tökéletes választ. Eső után köpönyeg.

Szemből kis motorcsónak közeledett. A kormányos kiintegetett fülkéjéből, Phaidrosz pedig viszonzta a köszöntést.

Az idő derűsebb lett, mint reggel gondolta volna. Az előző napi heves északi szél megtört, és lassacskán délnyugat felől érkező meleg vette át a helyét, ami néhány enyhébb napot ígért. A folyó ezen a szakaszon szélesen hömpölygött, az

áramlás majd' egész nap neki kedvezett. Milyen szép is volna a nap, csak azt a reggelt feledni tudná.

Phaidroszon mélységes zavarodottság és kimerültség lett úrrá. Vissza a kályhához, visszhangzott benne, ami akkor szokott rátörni az emberre, amikor úgy gondolja, hatalmas lépésekkel jutott előre, aztán egyszer csak, mint derült égből a villámcsapás, beüt egy kérdés, és romba dönt minden eredményt: lehet az egészet előlről kezdeni. Még a gondolattól is menekült.

Se szeri, se száma a Rigel-féle rögeszmés alakoknak, gondolta Phaidrosz, de mind közül az erkölcs bajnokaiként tetszelgők a legvisszataszítóbbak. A világ legjobb üzlete. Tanácsokat osztogatnak arról, hogy másoknak hogyan kellene élniük, de persze ők maguk nem isszák meg okoskodásuk levét. Nem biztosak magukban. Az erkölcs csak arra kell nekik, hogy másokat hitvány színben tüntessenek fel, s így rájuk előnyösebb fény vetüljön. Édes mindegy, hogy kétszínűségük miféle erkölcs – vallási erkölcs, politikai erkölcs, faji erkölcs, tőkés erkölcs, feminista erkölcs vagy a hippie erkölcs – mezében jelenik meg, mind egykútya. A változó színű erkölcsi mez alatt mindig ugyanolyan közepszerű és önző szív kattog.

Rigel közepszerűsége mégsem volt tökéletes magyarázat a reggel történetekre. Más is lappangott a háttérben. Miért kellett *Rigelnek ilyen* korai órán erkölcsi kérdéseken rágódnia? Valahogy nem passzolnak össze a részek... s főleg egy efféle hajós-ügyvéd nem illik a képbe. Legalábbis nem ebben az évszázadban. 1880 körül igen, akkortájt még el is lehetett képzelni, hogy az egyházközségi gondnokság tagja, aki történetesen ügyvéd, ilyen hévvel papol, na de manapság?! Rigel csupa olyan dolgot hordott össze a kötelességről, otthonról és családról, amik vagy ötven éve kimentek a divatból. Nem, nem emiatt húzta fel magát Rigel. Ez sehogyan sem stimmel. Fogja magát és nekiáll erkölcsprédikációt tartani... reggel nyolc órakor... a *szabadsága* kellős közepén. Az ég szerelmére!

Még csak vasárnap sincs.

Az egész annyira mesterkélte...

Valami más hozta ki a sodrából. Rigel azzal próbálkozott, hogy Phaidroszt a szexuális erkölcs csapdájába ejtse. Ha Phaidrosz azt feleli, Lilában ott rejlik a Minőség, akkor annak olvasata úgy hangzik, hogy a szex volt jó, ami nem igaz. Ha viszont azt feleli, hogy Lilában nyoma nincs Minőségnek, akkor ott a csapda: „Akkor miért feküdtél le vele?” Ez a legősibb bűn képlete. Ha nem használod ki az alkalmat, álszent vagy. Ha kapsz a lehetőségen, mocskos szatír. Akár így, akár úgy, bűnös vagy, és szégyellheted magad. Ezt a csapdát legelőször a paradicsomban állították fel, s azóta fényesre kopott a használatból.

A vízpartot kísérő sziklák tövében ápolt park nyújtózott egy ligetig, amely mögül *fin de siècle* stílusú terpeszkedő viktoriánus udvarház bukkant elő. A kert ugyanolyan kietlen volt, mint amelyet előző nap látott – sehol egy lélek. Se gyerekek, se állat.

Mint annyiszor, most is felöltött Phaidroszban, mennyire hasonlított errefelé a Hudson-völgy azokra a festményekre, amelyek vagy száz éve készültek ugyanitt. A meredek, erdős part nyugalmat és békességet kölcsönzött a folyónak. A tárgyak időtlenné látszottak. Az Erie-csatornarendszeren ereszkedve egyre öregebbnek és elcsigázottabbnak látta a környezetet. Ez az érzés újult erővel tört rá.

Pár száz éve még csak ezek az öreg vízi utak szolgáltak közlekedésre a kontinensen. El is töprengett, vajon miért tűnik úgy, hogy a kikötők minden egyes város legpatinásabb részén helyezkednek el. Csak később jött rá, hogy a városok a csónakok kikötőhelyei körül nőttek ki a földből.

Manapság szomorúság lengi körül a valaha virágzó folyóparti és tavi kikötőket. A vasút megjelenése előtt a Hudsonon és az Erie-csatornarendszeren keresztül folyt a kereskedelem a Nagy-tavak vidékével és a Nyugattal. Egy-két olajuszálytól eltévelyedve mára szó nem volt kereskedelemről. A folyó szinte kiüresedett.

Phaidroszon levertség vett erőt minden alkalommal, valahányszor csak Kelet felé hozta útja. A környék öregsége és elhagyatottsága önmagában nem magyarázta meg a hangulatát. Középnagyati volt, és zsigereiben érezte az összes előítéletet, amit földije a keleti régióval szemben tápláltak. Nem volt ínyére, ahogy mindent és mindenkit belegyömöszöltek egy-egy skatulyába. A gazdag még gazdagabb lett, a szegényről még jobban lerítt szegénysége. Az egészben az a legszörnyűbb, hogy mindenki úgy viselkedik, mintha ez volna a világ *rendje*. Ennyivel is beérik. Sehol egy jele annak, hogy ez másképp fordulhatna.

Minnesota vagy Wisconsin vidékén az ember szegényen is érezheti magát valakinek, ha keményen dolgozik, rendben tartja a háza táját, és sorsa jobbra fordításán szorgoskodik. New Yorkban, ha szegény vagy, tótágast állhatsz, akkor is csak nyomorult maradsz. Ezen a földön ez mindközönségesen azt jelenti, senki vagy. Nem létezel. Ha van pénzed, akkor vagy valaki. Úgy látszott, a világnak ebben a szegletében ez a tény magyarázza a dolgok folyásának kilencvenöt százalékát.

Meglehet, azért figyelt föl erre, mert annyit járt az esze az indiánokon. Jó néhány dolog egyszerűen város és vidék különbségéből fakad, és a Kelet jóval városiasabb. Más jelenségek viszont az európai értékek számlájára írhatók. Vala-

hányszor erre járt, egyszerűen meghökkentette az emberek szabályozottsága, személytelensége és ...*kimódoltsága*. Mohó kizsákmányolók. Európaiak. Kicsinyesek és zsigoriak.

Odaát Nyugaton, az indiánok közt közmondásszámba megy, hogy a törzsfőnök a legszegényebb ember. Ha valaki hiányt szenved valamiben, a „határvideki nagylelkűség” indián szokása szerint a főnökhöz fordul, akinek aztán kutya kötelessége a segítségnyújtás. Phaidrosz nem sok esélyt adott arra, hogy efféle viselkedés a Hudson környékén előfordulhatna. Önkéntelenül elképzelte, amint egy egyszerű hajós kiköt Astor házánál, és csak úgy tiszteletét teszi: „Láttam, fény van, gondoltam, megállok és beköszönök.” A komornyikon fönnakadna. Elszörnyednének az arcátlanságán. Nyugaton bezzeg valószínűleg úgy éreznék, kötelességük behívni és elbeszélgetni vele.

Phaidrosz egyre kényelmetlenebbül érezte magát. A gazdagok csillogása mind hivalkodóbb lett, a szegényeknek még a kopottsága is fakóbb, míg végül az ember New York Citybe érkezett. Hajléktalan szerencsétlenek kucorognak a ventilátorok rácsos fedelein, miközben a milliárdosok centiméterekre tőlük egyenruhás portások kíséretében lépkednek limuzinjaik felé. És a szín összes szereplője olyan közömbös, mintha Isten rendelte volna így.

A Hudson-völgy fura módon a legrosszabb. Vermont vagy Massachusetts vidékén jobb a helyzet. Phaidrosz nem talált magyarázatot érzéseire. Valami történelmi tapasztalat dolgozhat a zsigereiben.

A új-angliai betelepülés teljességgel különbözött a többitől. Itt van a kutya elásva. A kezdetek kezdetén Új-Anglia egyetlen nagy fehér-angolszász-protestáns család bázisa volt, míg ebben a folyó völgyben mindenki csak átmenetileg fordult meg. Hollandok, angolok, franciák, németek és írek, akik között sokszor ellenségeskedés dúlt. A legeslegelejétől fogva erőszakosság s kapzsiság hatotta át a léghört. Meglehet, Új-Angliában ugyanígy fenekedtek egymásra az emberek, ugyanígy vagy még durvábban szipolyozták ki egymást, de némán peregetek a játszmák, nehogy túllépjék a családibotrány-küszöböt. A folyó mentén az indulatokat nem rejtették véka alá. A Hudson-menti kastélyok az élő példák, a jólét hivalkodó emlékművei.

Phaidrosz úgy vélte, részben ez a keleti gondolatvilág rejtett Rigel reggeli kirohanása mögött.

...Nem, mégsem. Másról van itt szó. Egy vérbeli keleti nyilván méltóságteljesen átnézett volna rajta, és még távolabb húzódik tőle. Miért érezte, hogy meg kell győznie Phaidroszt? Semmi oka nem volt rá. Egyszerűen felhúzta magát.

... Talán a hírnév.

Ha az ember egyszer híres lesz, akár akarja, akár nem, sokan abban lelik örömiüket, hogy megpróbálnak fölbe kerekedni. Idén nyáron Phaidrosz megúszta, hogy bárki is ok nélkül, pusztán azért, mert hírességnek gondolja, fogja magát, és se szó, se beszéd, nekiugorjon. Lehet, hogy ez tört ki Rigelen. Phaidrosszal eddig rendszerint este, néhány ital elfogyasztása után fordult csak elő, hogy valaki belekötött. *Reggeli közben* még soha.

Rendszerint már akkor látszik, hogy gyülekeznek a felhők, amikor egymást túlharsogva dicsérik az embert. Ez biztos jele annak, hogy elhitettek magukkal valami hamis képet, és azt kérik számon a hús-vér embertől. Rigel pont így viselkedett még Oswegóban, csak az már olyan régen történt, hogy Phaidrosz teljesen megfeledkezett róla.

A hírnév körüli felhajtás megint csak jó példája az indián és az európai értékek összeütközésének. Sajátos amerikai jelenség, hogy a kiválasztottat egyik pillanatról a másikra reflektorfénybe lökik, magasztaló szavakat és földi javakat zúdítanak rá, de abban a pillanatban, amikor végül már maga is elhiszi, hogy méltó az ünneplésre, lerántják és megpróbálják a sárba taszítani. A bokájánál kezdik ki, de a végén a torkát akarják átharapni. Phaidrosz szerint az egész abból fakadt, hogy egyszerre kell megfelelni az európai örökségnek, mely szerint az embernek a társadalom fölé kell emelkednie, illetve a társadalmi egyenlőség indián követelményének. Azzal senki sem törődik, hogy e két istennek nem lehet egyszerre hódolni.

Ebből aztán egyenesen következik az üzletembereket jellemző feszültség. Mutasd, hogy te vagy a világ leglazább, legmosolygósabb és leggondtalanabb fickója. Az ember persze a felszín alatt tökéletesen kikészül a kíméletlen küzdelemben, hogy helytálljon a versenyben és előbbre jusson. Mindenki a saját gyermekét szeretné a pódiumon látni az évvárón, egyébként mindenki egyenlő. Az alsóbb osztályokból származó, bűnökkel nyomorított, önsorsrontó kölyök meg azt gondolja: „Még mit nem! Mindenki egyenlő!” És a híres-neves John Lennon a világ legtermészetesebb módján nyúl a cetliért, hogy aláírást adjon. Itt a vége, fuss el véle, John Lennon.

Kísérteties. Amíg híres az ember, fel sem tűnik, mennyire az. Imádnak, hiszen a rajongók is olyanok akarnak lenni, amilyen te vagy, ugyanakkor gyűlölnek azért, mert nem vagy olyan, mint ők. A hírnévben mindig ott lappang e kettősség, és sohasem tudni, hogy a következő pillanatban melyik arcát mutatja. Rigel a legjobb példa. Elsőre szélesen mosolygott, gondolván, hogy valami nagyágyúval hozta össze a sors, ami teljesen megfelel az európai gondolkodás-

módnak. Amint azonban a fejébe vette, hogy a nagyágyú gögösen viselkedik, előntötte a mérég.

A régi indiánok tudták, hogyan rakják helyre ezeket a dolgokat. Szépen megszabadultak mindentől, ami másban vágyat ébresztett. Nem volt vagyonuk, rongyokkal fedték testüket, legalábbis néhányuk. Nem ugráltak, nem akarták megmutatni, hogy ők is valakik. Hagyták, hogy az arisztokraták és az egalitáriánusok, a hízelgők és a gyilkosok egyaránt lesajnálják őket. Többre vittek így, mint ha a nyomorult hírnév után futottak volna.

Ezért jó egy ilyen hajó. A isten háta mögötti vízi utakon csordogálva nem búvik az emberekbe a hírnév kórsága. Rigel a kivétel, amely erősíti a szabályt.

Motoszkálás hallatszott a kabinból. Phaidrosz találgatta, vajon valami elszabadult-e. Aztán beugrott, hogy utasa is van. Biztosan öltözködik, rendbe szedi magát.

– Egy *falat* kaja sincs ezen a hajón – hallatszott Lila hangja.

– Valaminek kell lennie odalenn – szólt vissza.

– Azt csak hiszed. Tök üres minden.

Lila kidugta fejét a feljárón. Hadban álló ellenség kifejezése ült az arcán. Phaidrosz jobbnak látta meg se említeni, hogy ő már reggelizett.

A lány másképpen festett. Rosszabbul. A haja kócosan ágaskodott. Szeme kivörösödött, és mély barázdák övezték. Sokkal öregebbnek látszott, mint előző este.

– Ne add fel olyan könnyen – mondta Phaidrosz. Kukkants be a jegesládába is.

– Azt meg hol eszi a fene?

– A fartóke mellett van egy karikafogójú nagy fafedél.

A lány újra eltűnt, és hamarosan a kutatás neszei szűrődtek ki.

– Úgy nézem, valami maradék akad még az aljában – közvetített Lila lentről –, három doboz félkész kaja meg egy üveg mogyorókrém. Alig maradt valami az alján... Ez minden. Se tojás, se szalonna, az égvilágon semmi...

– Akárhogyan is, már elindultunk – magyarázkodott Phaidrosz. – Ki kell használnunk az áramlatot, különben egy egész napot veszünk. Este majd jól bekajálunk.

– *Este?!*

– Aha. – Nem aratott tetszést az ötlet.

– Mogyorókrém meg ez a félkész szar – morgott a lány. – Nincs itt semmi ehető?... Na, nézzük csak, itt egy fél tábla csoki.

Aztán csak annyi hallatszott: – Pfuj!

– Mi baj? – kiáltott le Phaidrosz.

– Valami nem stimmel. Olyan seízű... Kávéd legalább van? – Már esedezően csegett a hangja.

– Persze – örült meg Phaidrosz, hogy végre valami jó hírt is mondhat –, gyere fel és kormányozz, én meg lemegyek kávéát főzni.

Ahogy a lány teljesen előbukkant a feljáróban, Phaidrosz szeme megakadt a testre feszülő fehér pólón, amelyen hatalmas vörös betűk virítottak: L-O-V-E.

A lány észrevette a rámeredő tekintetet:

– Elővettem a nyári cuccomat. Klassz idő van.

– Le merném fogadni, hogy tegnap este nem gondoltad volna, hogy ma reggel így állunk – mondta Phaidrosz.

A lány megkerülte Phaidroszt. A L-O-V-E felirat ringó betűi szemből meredeztek.

– Kormányoztál már ilyen hajót? – kérdezte Phaidrosz.

– Persze – felelte a lány kurtán.

– Akkor gyere, és tarts annak a piros bójának a jobb oldala felé – mutatott Phaidrosz előre, hogy a lány is lássa. Aztán felállt, és a kormányosfülkéből hátrament a lejáróhoz és lemászott.

Végignyitogatta a dobozokat, de be kellett látnia, hogy a lánynak igaza volt, egy morzsa étel sem akadt a hajón. Észre sem vette, hogy így kifogytak a készletei. Előkotort egy doboz sajtos kekszket, aminek csak a harmada volt már meg.

– Mit szólnál sajtos kekszhez a kávé mellé? – kérdezte.

Semmi visszhang.

– Rákenhetjük a mogyorókrémet... afféle „kontinentális reggeli” – tett még egy próbát.

– Jöhet – hallatszott kisvártatva.

Phaidrosz kiakasztotta a felfüggesztést a kályháról, amivel az szintbe került az árboctalppal, majd az egyik polcról levette a propán hegesztőpisztolyt, hogy előmelegítse a tűzhely petróleumégőjét.

Az égő volt az igazi feladvány. A sárgaréz túszelepek ajtógombban végződő karokkal működtek, így aztán egyetlen mozdulat az egész mechanizmust tönkretethette.

– Mikorra érünk már valahova? – türelmetlenkedett Lila.

– Nem állhatunk meg – ismételte Phaidrosz –, már mondtam. Kiesnénk az áramlat ritmusából, márpedig el kell jutnunk West Pointig.

Phaidrosz kételkedett, vajon a lány tudja-e, hogy a folyó napjában kétszer visszafelé folyik.

– Rigel szerint Nyacknél jó kikötők vannak – tette még hozzá –, onnan már könnyűszerrel leereszkedünk Manhattanba. Az utolsó szakaszt rövidre akarom szorítani... Kell egy kis ráhagyás... A fene tudja, hogyan fest odalenn a helyzet.

Gyufával lángra lobbantotta a hegesztőpisztolyt, és az égő egyik felére irányította, hogy felforrósodjon, s a petróleum párologni kezdjen. Ezek a tűzhe-lyek csak gázzal működnek, a folyékony petróleumra meg se sercennek.

– Richard is ott lesz? – kérdezte Lila. – Hol?

– Ahol kikötünk.

– Nem hinném – felelte Phaidrosz. – Illetve biztos vagyok benne, hogy nem.

Amikor a hegesztőpisztoly már vörösre izzította az égőt, Phaidrosz fordított egyet a kapcsolón. A forró kék láng folyamatosan égett. Kikapcsolta a hegesztő-
pisztolyt, és óvatosan visszatette a polcra úgy, hogy a forró fúvóka semmihez se érhesen hozzá. Aztán feltöltötte a kannát vízzel, és feltette főni.

– Mióta ismered? – fordította vissza a szót Lila. – Kit?

– Richardot.

– Túl rég – felelte Phaidrosz.

– Ezt meg hogy érted?

– Inkább magamban szeretek lenni – magyarázta Phaidrosz.

– Szóval magányos lélek vagy, mi? – mondta Lila. Pont, mint én.

Phaidrosz felkapaszkodott s kikukkantott, hogy tartják-e az irányt. Minden a legnagyobb rendben volt.

– Biztos nagyon kellemes lehet, ha az embernek saját hajója van – folytatta Lila. – Senki bele nem ütheti az orrát, hogy mit csinálsz. Csak mész, amerre látsz.

– Úgy valahogy – mondta Phaidrosz. Most először látta a lányt mosolyogni. – Bocs a reggeli miatt. A javítódokk mellett voltunk kikötve. Éppen a daru alatt. El kellett húznunk, hogy dolgozni tudjanak.

Amikor a kávé elkészült, felhozta, és szemből átvette a lánytól a kormány-
rudat.

– Most jó – mondta Lila. – A másik hajó annyira zsúfolt volt. Egymás he-
gyen-hátán nyomorogtunk.

– Hát, itt az nem fordulhat elő – erősítette meg Phaidrosz.

– Mindig egyedül vitorlázol? – Lila nem fogyott ki a kérdésekből.

– Néha egyedül, néha barátokkal.

– Nős vagy, ugye?

– Elváltam.

- Mindjárt láttam – mondta Lila. – És nem is túl régen, mi?
  - Hát ezt meg honnan veszed?
  - Onnan, hogy semmi *kaja* sincs a hajón. A vérbeli agglegények állandóan főznek. Nem érik be mindenféle fagyasztott kajával a jegesládában.
  - Jól van na, megígérem, hogy Nyack legnagyobb marhaszeletét esszük meg, mihelyt odaértünk.
  - Hol a csudában van az a Nyack?
  - Nem messze Manhattantól, a New Jersey felőli oldalon. Talán néhány mérföld lehet a távolság.
  - Helyes.
  - Sok embert ismersz New Yorkban?
  - Egy csomót. – Most Lilán volt a válaszolgatás sora.
  - Éltél is ott?
  - Igen.
  - Mivel foglalkoztál?
- Lila egy pillantást vetett Phaidroszra.
- Dolgoztam.
  - Hol?
  - Mindenféle állásokban.
  - Miket csináltál?
  - Titkárnyöködtem – nyögte ki Lila.
  - Aha.

Ez a téma ezennel kimerült. Phaidrosz nem kívánt Lila gépelési tudásának mélységeibe merülni.

Valami új témán törte a fejét. Nem értett a cseverészeshez. Soha nem volt hozzá érzéke. Dusenberry kellene ide. Éppolyan a helyzet, mint a rezervátumi fiaskó volt.

- Szereted New Yorkot? – erőlködött Phaidrosz.
- Persze.
- Miért?
- Olyan barátságosak az emberek.

Most gúnyolódik? Nem, az arcán nyoma sem volt semmi ilyesminek. Teljesen közömbös volt. Mintha soha életében nem járt volna New Yorkban.

- Hol laktál? – kérdezte Phaidrosz.
- A nyugati oldalon, a Negyvenedik utca felé.

Phaidrosz várta, hogy a lány folytatja, de az hallgatott. Ennyi az üzenet. Nem szószátyár fajta. *Roszzabb*, mint az indiánok.

Micsoda változás az előző naphoz képest. Semmiféle bódulat. Csak ez a tompa tekintetű, egykedvűen a semmibe meredő arc.

Phaidrosz rövid ideig a lány arckifejezését vizsgálgatta.

Az biztos, hogy semmi ördögi nincs benne. Sem gyenge minőség. Ha az ember jobban belemélyed, még szépnek is nevezhető.

Valahogy széles a feje, méregette Phaidrosz. Brachycephalicus, ahogy az orvos-antropológusok neveznék. Valószínűleg szász fej, legalábbis a nevéből ítélve. Egy közember feje, egy középkori kisbirtokos feje, kemény, mint a bunkósbot. Az ajka kicsit lebígyed. De nem ördögi fej.

A szemek sehogy sem illettek a képbe. Az arc, a test, a beszédstílus, a viselkedés mind-mind durvaságot árasztott. Az ilyen bármit képes megtenni. De az a szempár, amikor szembenézett vele, valami mást sugárzott. Megszepent gyermek, aki verem mélyéről tekint a napvilágra. Nem, a szeme sehogy sem illett hozzá.

Itt van ez a csodálatos, szemet gyönyörködtető völgy, a csodás nap, de ő észre sem veszi. Phaidrosz oldalát leginkább az fúrta, vajon miért vágott bele a lány a hajójásba. Arra már rájött, hogy Lila összeveszett a másik hajó utasaival, s még mindig morcos emiatt, de a részleteket nem is akarta tudni.

– Hogy jössz ki Richard Rigellel? – kérdezte.

– Miből gondolod, hogy nem jövök ki vele? – kérdezett vissza a lány meglepetten.

– Tegnap este, mikor bejöttél a kocsmába, rád szólt, hogy csukd be az ajtót, emlékszel? Te meg jól bevágtad, és visszakiáltottad, „így megfelel?”, szóval ebből gondoltam, hogy ismeritek egymást, meg hogy nem vagytok valami jóban.

– Ismerem – mondta Lila –, meg van pár közös ismerősünk.

– Szóval, mitől volt olyan dühös rád?

– Nem volt ő dühös. Egyszerűen ilyen a stílusa.

– Miért?

– Azt én nem tudom – mondta Lila. Aztán még hozzátette:

– Összevissza ingadozik a hangulata. Egyszer barátságos, a következő pillanatban meg úgy viselkedik, mint tegnap. Ilyen, nincs mit tenni.

Hogy valaki így jellemezzen egy embert, ahhoz nagyon jól kell ismernie, gondolta Phaidrosz. A lány nyilván nem mondott el mindent, de amit elmondott, az igaznak hatott. És olyan magyarázattal szolgált Rigel reggeli viselkedésére, ami Phaidrosznak soha eszébe nem jutott volna. Rigel szeszélyes, rögeszmés alak, aki bármiféle ok nélkül ráronthat az emberre.

Phaidrosz gyomra valahogy mégsem vette be ezt a tetszetős magyarázatot. Kell hogy legyen valami mélyebb ok. Csak még nem derült ki. Csupán a szeszélyességgel nem lehet megmagyarázni Rigel támadását, meg azt sem, miért védené Rigelt a lány. A gyűlölet rendszerint kölcsönös.

– Milyen becsülete van Rigelnek Rochesterben? – kérdezte Phaidrosz.

– Mire gondolsz? – mondta Lila.

– Szeretik az emberek?

– Igen, népszerű.

– Annak ellenére, hogy szeszélyes, és olyanokba is beleköt, akik semmit sem ártottak neki?

Lila komor képpel meredt rá.

– Mondanád rá azt, hogy olyan igazi „erkölcsös” ember? – firtatta tovább Phaidrosz.

– Hát, azt éppen nem – válaszolt végre Lila. – Csak annyira, mint bárki más. – Látszott, nincs ínyére a beszélgetés. – Miért faggatózol? Miért nem *őt* kérdezed? A *te* barátod, vagy nem?

– Ma reggel visszataszítóan előítéles, moralizáló és kioktató módon viselkedett, én meg gondoltam, hátha te, aki ismered őt, meg tudod magyarázni a dolgot – felelte Phaidrosz.

– Richardról beszélsz?

– Úgy tűnt, nem tudja elfogadni, hogy mi ketten együtt töltöttük az elmúlt éjszakát.

– Mikor beszéltél vele?

– Ma reggel. Váltottunk egy-két szót, mielőtt kifutottunk volna.

– Semmi köze hozzá, hogy mit csinálok – mondta Lila.

– Hát pont ez az, akkor miért csinált akkora felhajtást?

– Már mondtam, néhanapján kitör rajta a hoppáré. Változékony természet. És kedvét leli abban, ha kioktathat másokat.

– Az előbb azt mondtad, nem különösebben erkölcsös alak. Akkor meg miért ez a vesszőparipája?

– Gőzöm sincs. Az anyjától örökölte. Mindenben az anyjára ütött. Néhanapján így beszél. De nem gondolja ám komolyan. Csak szeszélyeskedik.

– Jó, de hát...

Lila kék tekintetét jégpáncélként keményítette meg a harag.

– Mi a francot foglalkozol te ennyit ezzel az emberrel? Mintha valamit rá akarnál bizonyítani. Nem tetszenek már a kérdéseid sem. Egy hangot sem akrok erről többet hallani. Én meg azt hittem, a barátod.

Állkapcsát összeszorította, arcizmai megmerevedtek. Elfordult Phaidrosztól, és a hajó korlátja fölött a vízbe meredt.

A parton vonat robogott, valószínűleg Albanybe tartott. A levegő megtelt a csattogás zajával, majd a szerelvény eltűnt észak felé. Phaidrosz nem is tudta, hogy ott vezet a vasút.

Mi minden kerülte el Phaidrosz figyelmét? Azt volt az érzése, hogy rengeteg dolog. „Titkok”, ahogy Rigel mondta. Tiltott dolgok. Innen kezdődött az Atlanti-partvidék, egy teljesen más kultúra.

A parton, kissé beljebb, újabb udvarház bukkant elő, hasonló ahhoz, amelyet feljebb Phaidrosz már látott. Ezt szürke kőből emelték, barátságtalan volt és nyomasztó, mintha csak valami nagy történelmi tragédia helyszíne lenne. Ismét egy keleti rablólovag, gondolta Phaidrosz. Vagy a leszármazottai... vagy tán hi-telezőik.

Szemügyre vette a házat, amely nagy kert ölében feküdt. Minden mértani pontossággal volt elhelyezve. Levelek összegereblyézve, fű lenyírva. Még a fákat is szabályos távolságra ültették és gondosan metszették. Olyan volt, mintha valami engedelmes kertész türelmesen, egész életét erre szentelte volna.

Lila kiegyenesedett, és közölte, hogy megmosdik. Haragosnak tűnt az arca, de Phaidrosznak fogalma sem volt, mivel engesztelhetné ki. Elmagyarázta, hogyan kell vizet pumpálni a mosdáshoz, aztán a lány fogta a kiürült kekszesdobozt meg a bögréjét, és elindult a lépcsőn.

Félúton visszafordult, és odaszólt: – Add ide a tiedet is, elmosogatom – mondta változatlan arckifejezéssel. Phaidrosz odanyújtotta a bögrét, a lány pedig fogta, és eltűnt a lejáróban.

Phaidrosz vissza-visszapillantott a fák között emelkedő házra. Hatalmas, szürke, irigy és valahogyan fenyegető volt. Ezek aztán tudták, hogyan kell elnyomni és uralni a környezet hangulatát.

Távcsövet fogott, hogy tüzetesebben szemügyre vegye a házat. A folyópart melletti tölgyligetben fehér székek és egy asztal árválkodott. A kacsaringós alakzatról Phaidrosz arra következtetett, hogy öntöttvasból lehetnek. Megjelenésük tökéletesen tükrözte a hely hangulatát. Rideg, merev és kényelmetlen. Ez a viktoriánus szellem: az élethez való viszonyulásuk jelképe. Ezt nevezték ők „Minőségnek”. Európai minőség. Tele rangsorokkal és protokollal.

Ugyanolyan hangulat áradt a helyből, mint Rigel reggeli kirohanásából. A Rigel erkölcsi kioktatásából felsejlő elképzelés a társadalomról és az ilyesfajta épületeket létrehozó lelkiület egy és ugyanaz. Nem pusztán európai, de velejéig

viktoriánus. Phaidrosznak ez eddig eszébe sem jutott, pedig az udvarházak, kertek és hajlított öntöttvas bútorok félreérthetetlenül ezt sugallták.

Felrémlett egyik egyetemi oktatója, az ősz hajú Alice Tyler professzor képe. A viktoriánusokról szóló előadássorozatát azzal a kijelentéssel kezdte: „Az amerikai történelem e szakaszát egyszerűen *utálok* tanítani.” A kérdésre, hogy miért, csak annyit válaszolt: „Mert annyira lehangoló.”

Az amerikai viktoriánusok, magyarázta, olyan úrgazdagok, akiknek semmiféle minta nem lebegett a szemük előtt arról, mit is kellene tenniük hirtelen támadt gazdagságukkal és megnövekedett lehetőségeikkel. A lehangoltságot ezeknek az embereknek a visszataszító lezüllése okozta. A saját erkölcsi mércéjét vesztő ember lealjasodásának folyamata.

Nem tudták, hogyan viszonyuljanak a pénzben megtestesülő kísértésekhez. Itt volt a kutya elásva. Részben erre az időszakra tehető a polgárháború utáni ipari forradalom kora. Acélból, fából, marhából, gépekből, vasútból és földből rengeteg ember csinálta meg a szerencséjét. Újabb és újabb találmányok pattantak elő a semmiből, és tengernyi vagyont fialtak. Európából ömlött az országba az olcsó munkaerő. Se adók, se társadalmi normák nem készítették a szereplőket vagyonuk megosztására.

A vagyon megszerzéséért folytatott harc szétrágta őket, s így már képtelenek voltak arra, hogy csak úgy osztogassanak. Minden összezavarodott.

Összezavarodott, ez a jó szó rá. A folyamatban saját maguk körül tekeregtek összevissza, ahogyan fafaragványaik meg tárgyaik mintázata is magábfordulón kacskaringózik. Viktoriánus férfiak szakállal. Viktoriánus nők hosszú, csomós mintázatú ruhában. Phaidrosz szinte látta őket, amint szárazon és mereven sétálnak a kertben. Szemforgatás az utolsó részletig.

Phaidrosz emlékei közül gyermekkora idős viktoriánusai bukkantak fel, akik kedvesek voltak hozzá. A kedvesség ingerelte leginkább. Meg akarták javítani. Meg voltak győződve róla, hogy odaadásuk a gyermek épülésére szolgál. A viktoriánusok mindig komolyan vették saját magukat. Ám valamennyi dolog közül legkérdelhetlenebbül erkölcsi tanításaikhoz, vagy ahogyan ők nevezték, az „erényhez” ragaszkodtak. A viktoriánus arisztokraták *tudták*, mi a minőség, és nagy gondot fordítottak arra, hogy ezt a náluk kevésbé szerencsés csillagzat alatt született embertársaik számára világosan el is magyarázzák.

Látta maga előtt, ahogyan a reggelinél a szemüket mereszti Rigel válla mögül, s helyeselnek minden egyes szavára. Naná, hogy helyeselnek. A Rigelből sugárzó felsőbbrendűség pontosan az a póz volt, amely őket, a viktoriánusokat is mindig jellemezte.

Az ember tökéletesen utánozhatja őket, ha egy európai ország, lehetőleg Anglia vagy Németország királya helyébe képzeletben magát. Bármit tégy is, alá kell rendelned magad a szerepednek, meg kell felelned a szerep követelményeinek. Tisztelned kell magadban azt, hogy mire vitted. Belső érzéseidnek nem engedhetsz szabad folyást. A viktoriánus számára az élet célja, hogy elérje és tökélyre vigye a szerepnek való megfelelést.

Az agyongyötört viktoriánus leszármazottak gyakran „puritánságnak” vélik erkölcsi rendszerüket. Ez vérig sérti a puritánokat. A puritánok soha nem voltak ízléstelen, csalárd, cifrázkodó pávák, mint a viktoriánusok. A puritán erkölcsi normák éppoly egyszerűek és mesterkéletlenek voltak, mint a ruhák, amelyeket hordtak, és a házak, amelyekben laktak. A dolog szépségét az adta, hogy – legalábbis az első időkben – a puritánok valóban hitték ezeket a tanításokat.

A viktoriánusok a korabeli Európából szereztek erkölcsi útmutatást, és semmi közük a puritánokhoz. Azt hitték, a legmagasabb angol erkölcsi normákat követik, holott Shakespeare számára ezek aligha hatottak volna ismerősen. Viktória királynőben is több volt a német romantikus hagyományból, mint bármiféle angol tradícióból.

Stílusukat az önelégült magamutogatás jellemezte. Képmutatás sűt az udvarházakból, a tornyocskákból, a mézeskalácsból meg az öntöttvas díszítésekből. Ugyanilyen képmutatóan kínozták saját testüket a farpárnákkal felpolcolt szoknyákkal és fűzőkkel. Nem volt ez másként társadalmi és fizikai létükben sem, kezdve az étkezéseknél alkalmazandó képtelen illemszabályoktól, beszédmodjukon és testtartásukon át a szexuális elfojtásokig. Festményeik hű képet adnak erről a világról. Kifejeztelen, buta, kifestett nők kifogástalan tartásban üldögélnek egy görög mintás takaróval bevont régi görög oszlop mellett. Az egyetlen kakukktójas egy ruhából kibuggyanó női mell, amit feltehetően azért nem vett észre senki, mert mindannyian oly emelkedett és tiszta lelkiállapotban leledztek.

És ezt hívták ők „minőségnek”.

Számukra a pózolás *maga* a minőség. A társadalmi kaloda, az öntöttvas dísz *maga* a minőség. Az emberi mesterkéeltség, önzés és elhallgatások minősége ez a szemlélet. Amikor a viktoriánus gyakorolja erkölcsseit, a kedvességnek nyoma sem látszik. Mindent bevettek, ami divatos volt a megfelelő körökben, és mindent elfojtottak vagy kitöröltek, ami nem felelt meg ennek a mércének.

A korszak akkor omlott össze, amikor viktoriánusok és edwardiánus leszármazottaik egy egész nemzedéket vetettek az első világháború poklába az általuk oly gondosan és örök időkre szólóan kinyilatkoztatott „Igazság”, „Erény” és „Minőség” zászlai alatt. Le is mészárolták őket. A nagy semmiért. Az a háború a

viktoriánus önzés erkölcsének egyenes következménye volt. A háború végeztével azok, akik egyáltalán túléltek, nem győztek nevetni a Charlie Chaplin filmjeiben kifigurázott selyemkalapos, túlóltözött, fennhéjázó vénembereken. A húszas évek fiatalsága Hemingwayt, Dos Passost és Fitzgeraldot olvasott, védelte a csempészett gint, éjszakánként a tangót járta, roadstereken száguldozott, fűvel-fával ágyba bújt, és magát „elveszett nemzedéknek” nevezte. Hallani sem akartak semmiről, ami a leghalványabban is a viktoriánus erkölcsökre emlékeztetett.

Ötöttvas dísz. Ha kovácskalapáccsal odavág az ember, még csak be se horpad. Alaktalan, torz darabkákra hullik szét. Az értelem e századi társadalmi forradalma ízzé-porrá zúzta a viktoriánusokat. Elhagyatott helyeken néhol még előbukkan a viktoriánus életmód ötöttvasának egy-egy szilánkja, ahogyan e folyóparton az udvarházak környékén vagy reggel Rigel lelki-fröccsében.

Ahelyett, hogy magasröptű erkölcsökkel örök időkre megjavították volna a világot, éppen az ellenkezőjére futotta: a világot máig tartó erkölcsi űrbe taszították. Rigellel egyetemben. Rigel reggeli beszédének se füle, se farka, összeviszsa vagdalkozott. Még csak azt sem tudta, mit beszél. Megpróbált valamiféle viktoriánus mezbe öltözni, mert azt gondolta, az jól mutat.

Phaidrosz reggel azt felelte Rigel kérdésére, hogy azért nem tud válaszolni, mert az túl bonyolult lenne. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a kérdést nem is lehet megválaszolni. De még mennyire, hogy meg lehet, csak előtte még van egy s más tisztázni való. A kultúrának, amelyben élünk, frappáns, találó válaszokkal kellene szolgálnia, csakhogy kultúránk tarsolyában egy megveszekedett válasz sincsen Rigel kérdésére. A válaszhoz vissza kell kanyarodni oda, hogy vajon mit is értünk erkölcsön. A mi kultúránkban azonban semmiféle alapértelmezés nem nyújt támpontot e kérdés megválaszolásához. Csak régi, hagyományos társadalmi és vallási elképzelések léteznek, ezek azonban nélkülöznek mindenféle valóságos értelmi alapot. Nem mások, mint egyszerű örökségek.

Ez zaklatta fel annyira Phaidroszt. Irány vissza a kezdetekhez. Erre sodort az áramlás, más választás nem volt.

Mert a Minőség *maga* az erkölcs. Semmi tévedés. A kettő *azonos*. És ha a Minőség a világ elsődleges valósága, akkor az erkölcs is a világ elsődleges valósága. A világ elsősorban erkölcsi rend. Olyan erkölcsi rend, amellyel Rigel és a pózoló viktoriánusok még legvadabb álmaikban sem találkoztak.

A gondolat, hogy a világ nem másból, mint erkölcsi értékekből áll, első hallásra sületlenségnek hangzik. A tárgyaktól várnánk azt, hogy valóságosak legyenek. A „Minőség” csak amolyan homályos toldalékszócscsa, amely a tárgyak világáról vallott nézeteinkre vonatkozik. Az az elgondolás, hogy a tárgyakat a Minőség teremtheti, teljesen légből kapottnak tűnik. Csakhogy a valóságot ugyanazért látjuk szubjektumokban és objektumokban, amiért a világ fejjel fölfelé jelenik meg előttünk, noha szemlencséink fejjel lefelé közvetítik a képet az agyunknak. Annyira megszoktunk bizonyos értelmezési mintákat, hogy el is feledkezünk e minták ottlétéről.

Phaidrosznak eszébe jutott, hogy egyszer olvasott egy kísérletről: a résztvevők különleges szemüveget kaptak, amelyen keresztül mindent fejjel lefelé láttak. Agyuk hamarosan megszokta az újfajta látásmódot, és a világ ismét *normálisnak* tűnt számukra. Néhány hét múlva, amikor a szemüvegek lekerültek, megint fejjel lefelé láttak mindent, újra kellett tanulniuk a hagyományos látásmódot, holott a kísérlet megkezdése előtt mi sem volt annál természetesebb számukra.

Ugyanígy van ez a szubjektum-objektum dolgában. A bennünket körülölelő kultúra a világ magyarázatára hivatott értelmi szemüveget csíptet az orrunkra, amelybe eleve be van építve a világ szubjektumokra és objektumokra való elsődleges felosztása. Ha aztán valaki netán másféle szemüveget hord, vagy ne adj' isten leveszi az okulárét, akkor kijelentéseit a még mindig pápaszemet viselők a világ legtermészetesebb módján furának, ha ugyan nem hibbantnak fogják tartani.

Csakhogy miért lenne hibbant? Az ötlet, hogy az objektumokat értékek hozzák létre, egyre kevésbé tűnik furcsának, ha az ember kicsit szoktatja magát a gondolathoz. Hiszen a modern fizika is annál furábbban fest, minél jobban elmélyül benne az ember, és már a fizika mai állásából kiviláglik, hogy ez még csak a kezdet. Mindkét esetre igaz azonban, hogy pusztán a szokatlanság még nem hordoz üzenetet a dolog igazságtartalmára nézve. Einstein azt mondta, a józan ész – esetünkben a megszokottság – nem más, mint egy rakás előítélet, amellyel tizenhét éves kora előtt teletömik az ember fejét. Az igazság próbája a logikai következetesség, a tapasztalatokkal való megegyezés és a magyarázat szabotossága. A Minőség Metafizikája kielégíti ezeket a követelményeket.

A Minőség Metafizikája osztja az úgynevezett empirizmus nézeteit. Eszerint helytálló emberi tudás érzékszerveinkből, illetve az érzékszerveink által nyert

információkon való töprengésből származik. Az empirizmus legtöbb híve elutasítja bármely olyan ismeret érvényességét, amelyre képzelet, felsőbb utasítás, hagyomány vagy tisztán elméleti levezetés révén tesz szert az ember. Szerintük a művészetek, az erkölcs, a vallás, a metafizika és az egyéb effajta tevékenységek nem igazolhatók. A Minőség Metafizikája eltér ettől, amikor azt mondja, hogy a művészetben, az erkölcsben, de még a vallási miszticizmusban megjelenő értékek is igazolhatók, valamint hozzáteszi, hogy az ilyen irányú vizsgálódásokat a múltban nem tapasztalati okok miatt, hanem metafizikai okoskodás következtében zárták ki az értelmezhetőnek tartott világmindenségből. A kizárás hátterében az a metafizikai feltételezés áll, hogy a világegyetem kizárólag szubjektumokból és objektumokból áll, és ami e két kategóriába nem fér bele, az nem létezik. Erre a feltételezésre semmiféle tapasztalati bizonyíték nincs. Pusztán feltételezés, semmi több.

Ráadásul szemérmetlenül szemben áll a hétköznapi tapasztalattal. A forró tűzhelyen való üldögeléshez társuló alacsony érték kétségkívül tapasztalás, még akkor is, ha nem tárgy, és nem is szubjektív. Az alacsony érték jön először, s csak másodjára a szubjektív gondolatok, amelyek tűzhelyről, forráságról és fájdalomról szólnak. Az érték a valóság, amely a gondolatokat szüli.

A fizika egyik alapelve, hogy ha egy dolgot nem lehet megkülönböztetni semmi mástól, akkor nem létezik. Ezt a Minőség Metafizikája egy másik alappal egészíti ki, mely szerint ha egy dolognak nincsen értéke, akkor semmi mástól nem különbözik. Ha a két állítást összevonjuk, azt kapjuk: *amely dolognak nincsen értéke, az nem létezik*. A dolog nem fial értéket. Az érték szüli a dolgot. Amennyiben megértjük, hogy a tapasztalatok homlokterében az érték áll, eltűnnek az empiristák problémái. Egyszerűen megerősítést nyer abbéli hitük, hogy a valóság kiindulópontja a tapasztalat. A magát empirizmusnak nevező szubjektum-objektum metafizika viszont felkötheti a gatyáját.

Úgy hangozhat, mintha a Minőség Metafizikájának célja minden szubjektum-objektum logika szemétdombra hajítása volna. Ez azonban nem így van. A szubjektum-objektum metafizikával ellentétben a Minőség Metafizikája nem köti meg magát egyetlen kizárólagos igazság megléte mellett. Ha a szubjektumokat és objektumokat fogadjuk el végső valóságnak, akkor a dolgok elrendezésének csak egy lehetséges formájára korlátozódunk, ami ez esetben az „objektív” világhoz kapcsolódik, és bármilyen másfajta összefüggérendszer a valóságtól elrugaszkodottnak minősül. Ha azonban a Minőséget vagy kiválóságot értjük a végső valóságon, akkor többféle igazság létezése is lehetséges. Ez esetben pedig nem kell az abszolút „Igazságot” keresni. Az ember a jelenségek legjobb

minőségű értelmi magyarázatára szánja erőfeszítéseit, abban a tudatban, hogy e magyarázatokat – ha a múlt bármiféle tanulságot hordoz a jövőre nézve – ideiglenesnek kell tekinteni, s amelyek addig tesznek jó szolgálatot, amíg valaki elő nem áll egy helytállóbb elképzeléssel. Ekkor a valóságról vallott értelmezések pontosan úgy vizsgálhatók, ahogyan valaki a galéria falán lógó festményeket nézegetve nem arra törekszik, hogy eldöntse, melyik az „igazi” festmény, hanem csak gyönyörködik bennük, és magába szívja azokat, amelyekben ott rejlik az érték. Számptalan értelmezés létezik a valóságról. Benyomásaink szerint egyik jobb, másik rosszabb minőségben tükrözi a valóságot. Az éppen kialakuló kép azonban a történelmünk és az általunk vallott értékek szűrőjén átbocsátott változatot mutatja.

Avagy, másik analógiát használva, az a kijelentés, hogy a Minőség Metafizikája hamis, és a szubjektum-objektum metafizika igaz, olyan, mintha azt állítanánk, hogy a derékszögű koordináták igazak, a polárkoordináták meg hamisak. Az Északi-sarkot középre helyező térkép első látásra zavarosnak tűnik, de attól még hajszára olyan pontos, mint az, amelyiknek közepén az Egyenlítő húzódik keresztül. A sarkvidéken csak e térképnek veheti hasznát az ember. E két nézet egész egyszerűen a valóság megértésének egy-egy értelmi keretét mutatja, és az ember csak annyit mondhat, hogy bizonyos körülmények között a derékszögű koordináta-rendszer alkalmazása révén jobb és egyszerűbb magyarázatot nyerhetünk.

A Minőség Metafizikája azért nyújt jobb koordináta-rendszert a világ magyarázatához, mint a szubjektum-objektum metafizika, mert a világ nagyobb szelete fér bele. Több dolgot magyaráz meg a világból, s ráadásul pontosabban is. A Minőség Metafizikája gyönyörűen megmagyaráz szubjektum-objektum összefüggéseket, de – amint Phaidrosz alaposan megtapasztalta az antropológiával – az olyan szubjektum-objektum metafizika, amelynek nincs mondanivalója az értékekről, egy lyukas garast sem ér. Amikor az értékekről kell valamit mondani, csak holmi zavaros, meggyőzőerő nélküli pszichológiai hókuszpókusz a nekiveselkedés vége.

Évekig az a feltevés tartotta magát, hogy az értékek az agy „alsó” központjaiban helyezkednek el. A pontos helyet azonban soha senki sem tudta meghatározni. Az értékeket őrző mechanizmus teljességgel ismeretlen. Soha senki nem volt képes értéket táplálni valakibe oly módon, hogy azt beillesztette az agy megfelelő részébe. De arra sincs példa, hogy valaki az értékek változása nyomán az adott helyen bármiféle változást ki tudott volna mutatni. Nincs bizonyíték arra, hogy ha az agy ezen részét elaltatják, vagy akár lebenymetszést végeznek

rajta, akkor a beteg nagyobb eséllyel lehet jó tudós, mivel a döntései garantáltan „értékmentesek” lesznek. Mégis azzal tömik a fejünket, hogy az értékeknek – már amennyiben léteznek egyáltalán – itt és itt kell elhelyezkedniük, mert hol a csudában lehetnének másutt?

A tudománytörténetben járatos elmék már érezhetik is a phlogiston édeskés illatát vagy a fénygerjesztő éter langyos izzását. Két olyan jelenségről van szó, amelyeknek létezésére dedukció útján bukkantak, de amelyeket az égvilágon senki nem látott mikroszkóp alatt vagy bárhol másutt. Ha a dedukció útján felismert jelenségek létét évekig senki sem képes bizonyítani, az a legbiztosabb jele annak, hogy a dedukciók alapjául szolgáló előfeltevések közé hamis premissza keveredett, azaz a dedukció alapjául szolgáló elmélet mélyén valami alapvetően hibádzik. Ez a valószínű oka annak, hogy az empiristák mind ez ideig kerültek az értékek világát. Nem mintha az értékeket nem tapasztalnánk. Arról van szó, hogy amikor az ember megpróbálja az értékeket valami lehetetlen agytekervény mélyére erőltetni, akkor rátör a süllyedés viszolyogtató érzése, jelezvén, hogy valahol korábban elvesztette a fonalat, és a legjobb lenne az egészet hagyni a fenébe, és belevágni valami új dologba, ami több sikerrel kecsegtet.

Az a vállalkozás, hogy az értéket a szubsztancia kategóriájával próbálják leírni, éppen olyan, mintha egy nagyobb dobozt akarna az ember egy kisebbbe gyömöszölni. Az érték nem a szubsztancia alfaja. A szubsztancia az érték alfaja. Abban a minutumban, hogy az ember megfordítja a képletet, és az érték értelmében határozza meg a szubsztanciát, az egész varázslat szertefoszlik: ekkor a szubsztancia nem lesz más, mint „szervetlen értékek stabil rendszere”. Ezzel a probléma meg is szűnt. Az objektív tárgyak és az értékek világa egyesült.

A hagyományos szubjektum-objektum metafizikának az értékek tisztázására való képtelenségét Phaidrosz szemében remekül példázta a „kacsacsőrű emlős” jelensége. Az első zoológusok emlősnek osztályoztak minden kicsinyeit szoptató jóságot, és hullőnek a tojást rakót. Egy szép napon Ausztráliában rábukkantak a kacsacsőrű emlősre, amely szorgos hulló módjára tojásokat pottyantott, majd, miután azok kikeltek, emlősöket megszégyenítő módon, vígan szoptatta a kicsiket.

A felfedezés hatalmas port vert fel. Micsoda talány!, tört ki mindenkiből. Mily csoda! A természet micsoda játéka! Amikor a tizennyolcadik század vége felé megérkeztek Angliába az első kitömött példányok, sokan azt gondolták, hogy közönséges hamisítványokkal van dolguk, amelyeket különböző állatok részeiből raktak össze. Természettudományos folyóiratokban még ma is találni

olyan cikkeket, amelyek a következő elmés kérdést vetik fel: „Hogyan is létezhet ilyen természeti paradoxon?”

A válasz az, hogy sehogyan. A kacsacsőrű emlős ugyanis egyáltalán nem paradoxon. Köszöni szépen, remekül érzi magát. A kacsacsőrű jó egymillió évvel azelőtt is költötte tojásait és szoptatta kölykeit, hogy újszülött zoológusok illegálisnak minősítették a tevékenységét. Az igazi talány és csoda abban áll, hogy érett, objektív és képzett természettudósok nem képesek elismerni saját hülyeségüket, és az egész problémát erre a szerencsétlen, ártatlan jószágra kenik.

A jószág okozta kavarodás elsimítása érdekében a zoológusoknak új kategóriát kellett kifundálniuk. Az új rend, a monotremata, a kacsacsőrűt meg a tobzoskát foglalja magában. Nép, amely két főből áll.

A szubjektum-objektum osztályozás világában a Minőség úgy árválkodik, mint a kacsacsőrű emlős. Nem képesek osztályba sorolni, ezért a szakértők nyilvánkoztatják, hogy a szóban forgó dologgal valami hibádzik. A Minőség persze nem az egyetlen kacsacsőrű. A szubjektum-objektum metafizika hemzseg a jókora, súlyos és szörnyszülött kacsacsőrűektől. A szabad akarat és a determinizmus, az anyag és tudat kettőssége, az anyag eltűnése a szubatomi szinteken, vagy a világegyetem és benne a lét cél nélküli valósága mind egy-egy, a szubjektum-objektum metafizika által kiizzadt szörnyszülött kacsacsőrű.

A nyugati filozófia – amikor a szubjektum-objektum metafizika kerül középpontba – majdhogynem „kacsacsőrű anatómiaként” *határozható meg*. A teremtmények, amelyekről az a hiedelem él, hogy a filozófia színpadának örök szereplői, a Minőség Metafizikájának reflektorfényében egy csapásra kámforrá válnak.

A világ mozaikdarabkák végeláthatatlan szemerkélésével jut el hozzánk. Dédelgetjük az álmod, hogy a darabok valami módon összeilleszthetők. Ez azonban hiú ábránd. Mindig lesznek a kacsacsőrűhöz hasonlóan kilógó darabocskák, amelyekről vagy tudomást sem veszünk, vagy se füle, se farka okoskodásokkal áltatjuk magunkat. Megtehetjük azonban, hogy szétszedjük az egész, már összerakott képet, és nekiveselkedünk egy új, az előzőnél több mozaikot hasznosító tabló összeállításának. Ha valaki veszi a fáradságot és szétszedi a világ szubjektum-objektum észjárással készült félresikerült, rozoga képét, és helyette az értéket középpontba helyező metafizika látásmódja szerint újra összerakja, akkor munkája gyümölcseként annak örvendezhet, hogy a korábban soha be nem illeszthető, árva mozaikdarabkák szép sorban megtalálják helyüket.

Az egyik kacsacsőrű tehát az „érték”, s vetekszik vele egy másik: az úgynevezett „tudományos realitás”. A Minőség Metafizikájának ehhez is van egy-két szava. Ez a természetes jószág már hosszú ideje tör borsot szép számú ember orra alá. A kérdést egy évszázada egy Henri Poincaré nevű matematikus és csillagásztette fel: „Miért van az, hogy a tudomány számára leginkább elfogadható valóságkép megértését nem várhatjuk el egy gyermektől?”

Vajon a valóságnak tényleg olyannak *kell* lennie, hogy azt a világból csak maroknyi tehetséges fizikus legyen képes megérteni? Azt gondolhatnánk, hogy erre legalábbis az emberek többsége képes. Vajon a valóság leírása csakis olyan szimbólumok révén lehetséges, amelyek használatához egyetemi szintű matematikai ismeretek szükségeltetnek? Kell-e a valóságnak évről évre *változnia*, igazodva az új tudományos elméletekhez? Olyasvalaminek kell-e lennie a valóságnak, amiről a fizika különböző iskolái végeláthatatlan *vitákat* folytathatnak, anélkül, hogy dűlőre jutnának a vitás kérdésekben? Ezek után tisztességes dolog-e bárkit is mindennemű tárgyalást és esküdtszékét mellőzve, a szabadulás esélye nélkül életfogytiglan bolondokházába zárni azzal, hogy „képtelen megérteni a valóságot”? Ennyi erővel nem kellene-e a maroknyi felkent fizikuson kívül mindenkit egy életre a rács mögé dugni? Ki itt az örült, és ki az épelméjű?

Az érték köré épülő Minőség Metafizikájában a „tudományos realitás” kacsacsőrűje semmivé foszlik. Az értéként felfogott valóságot minden gyermek érti. A valóság a tapasztalás kiindulópontja, amelybe mindenki mindig beleütközik. A Minőség Metafizikájában a tudomány a valóság leírásának statikus szellemi rendszere, amely azonban *nem* maga a valóság, amelyre a leírás vonatkozik.

A Minőség Metafizikája harmadikként az „okság” névre hallgató kacsacsőrűvel is elbánik. Évszázadok óta köztudott, hogy az ok-okozati viszony empirikus szempontból nem létezik. Az okságot soha senki nem látta, érintette, halotta vagy érezte. Nincs az a módszer, amellyel megtapasztalhatnánk. Ez bizony nem valami incifinci filozófiai vagy tudományos kacsacsőrű. Ez valóban beleköp a levesünkbe. Önmagában az a papírmennyiség, amit erről az egy metafizikai problémáról született disszertációtengerre eltékoztaltak, bizonyosan egész erdőt emésztett fel.

A Minőség Metafizikájában az okság olyan metafizikai fogalom, amely behelyettesíthető az „érték” fogalmával. Az az állítás, hogy „A okozza B-t”, egyenértékű azzal az állítással, hogy „B adja A értékét”. A különbség csak a szavakban van. Ahelyett, hogy kijelentenénk, „a mágnes a vasreszelék mágnes irányába

való mozgását okozza”, azt állíthatjuk, hogy „a vasreszelék értéket kölcsönöz a mágnes irányába történő mozgásnak”. Tudományos szempontból egyik állítás sem igazabb, mint a másik. Kissé nyakatekert ugyan a megfogalmazás, de ezt az érzést nem a tudományos tartalom, hanem nyelvhasználati szokások keltik. Az adott tény leírására alkalmazott nyelvezet változott, de a tudományos megfigyelés tárgya maga jottányit sem módosult. Ugyanez igaz minden tudományos megfigyelésre, ami csak Phaidrosz eszébe ötlött. A „B adja A értékét” kijelentéssel az „A okozza B” állítást mindig be lehet helyettesíteni, anélkül hogy a tudományos tényekhez egyetlen ujjal is hozzáérnénk. Az „ok” fogalma írmagjáig kiirtható a világegyetem tudományos leírásából, s a pontosság vagy teljesség semmiféle csorbát nem szenved.

Az okság és az érték közötti egyetlen különbség az, hogy míg az „ok” szó abszolút bizonyosságot sejtet, addig az „érték” arra utal, hogy az adott jelenség egyik – leginkább elfogadott – értelmezésével van dolgunk. A klasszikus tudomány abból a feltételezésből indul ki, hogy a világ mindig abszolút bizonyosság módjára működik, és az „ok” a legalkalmasabb szó e tény körülírására. Csak hogy a modern kvantumfizika felborította ezt az elképzelést. Az egyes részecske viselkedése nem abszolút módon meghatározott és előre jelezhető. Ami abszolút oknak tűnik, nem más, mint a preferenciák nagyon konzisztens rendszere. Ebből következik, hogy az „ok” szónak a nyelvből való száműzése, és az „érték” fogalommal történő helyettesítése nemcsak egy tapasztalati szempontból értelmetlen kifejezés szabatos fogalommal történő lecserélését jelenti. Ezzel a tényleges megfigyeléseknek jobban megfelelő fogalmat vezetünk be.

A listán a „szubsztancia” névre hallgató kacsacsőrű várja sorsát. Az oksághoz hasonlóan a szubsztancia is gondolati termék, közvetlen megfigyeléssel közelébe férközni nem lehet. A szubsztanciát soha senki nem látta, és nem is fogja látni. Amit az ember valaha is lát, azok az adatok. Feltételezik, hogy az adatokat az cementezi konzisztens rendszerekbe, hogy a szubsztancia összetevői. Csak hogy John Locke már a tizenhetedik században rámutatott arra, hogy ha rákérdezzünk, mi is az a tulajdonságok nélküli szubsztancia, akkor azt találjuk, hogy a nagy semmin gondolkodunk. A kvantumfizika tényei arra mutatnak, hogy a szubatomi részecskék nem nyújtanak támpontot a szubsztancia meghatározásához. A tulajdonságok kvantumokba verődnek, amelyek hol léteznek, hol eltűnnek, kisvártatva ismét felbukkannak, hogy aztán megint tovatűnjenek. E csomósodások időben nem folytonosak, márpedig a szubsztancia alapvető, definíció szerinti jellemzője, hogy időben folyamatosan *megvan*. Abból, hogy egyrészt

a kvantum nem szubsztancia, másrészt létezik az a szokásos tudományos feltevés, hogy szubatomi részecskékből tevődik össze minden, az a következtetés adódik, hogy sehol a világon nincsen szubsztancia, és soha nem is volt. Az egész fogalom csak egy óriási metafizikai szemfényvesztés. Phaidrosz első könyvében hevesen kikelt a szemfényvesztő Arisztotelész ellen, aki a fogalmat kiagyalta, és az egész lavinát elindította.

De ha a szubsztancia nem létezik, fel kell tenni a kérdést, vajon miért nem fullad minden káoszba? Miért viselkednek úgy tapasztalataink, mintha valami nagyobb összefüggés részei lennének? Miért nem pattannak ezer és ezer szilánkra a vizespohárban megtestesülő tulajdonságok? Vajon mi tartja egységben e tulajdonságokat, ha valami szubsztanciának nevezett dolog nem teszi meg ezt a szívességet? Ez az a kérdés, amely tulajdonképpen megszülte a szubsztancia fogalmát.

A Minőség Metafizikájának e kérdésre adott válasza hasonlít ahhoz, amit egy másik kacsacsőrű emlősről, az okságról mond. Ki a szövegekből a „szubsztancia” szóval, és állítsuk helyébe „az érték stabil, szervesen rendszere” kifejezést. Megint csak azt találjuk, hogy a különbség pusztán nyelvhasználati. Fikarcnyi eltérést sem okoz, hogy egyiket vagy másikat használjuk a laboratóriumban. A mérce sohasem változtatja meg a mért dolgot. A laboratóriumban megfigyelt adatok tökéletesen ugyanazok mindkét esetben.

Az „okság” és a „szubsztancia” felváltása az „érték” fogalmával abban hordozza legnagyobb áldását, hogy megnyitja az utat a természettudományok és más tapasztalási módok integrálásához. Ezzel a tapasztalatnyerés olyan területei is hasznosíthatók, amelyeket hagyományosan a tudományos gondolkodás hatókörén kívül esőnek könyvelnek el. Phaidrosz felismerte, hogy a szubatomi részecskéket irányító értékek nem azonosak az emberek által a festményeknek tulajdonított értékekkel. Tudta azonban, hogy a két dolog közeli rokonságban áll egymással, és a rokonság foka nagy pontossággal megállapítható. Amint ezt a hidat leverik, az emberrel foglalkozó tudományágak és a természettudományok nagyszabású integrációja tárul szemünk elé, s nyomban kacsacsőrűek százai és ezrei lelnek otthonra.

Phaidrosz legnagyobb öröme az egyik első, helyére fészkelődő kacsacsőrű az egész gondolatmenetet elindító antropológiai elmélet volt. Ha a tudomány tárgya a szubsztanciák és az azok közötti összefüggések feltárása, akkor a kulturális antropológia tudományos képtelenség. A szubsztancia kategóriáiban nem létezik olyasmi, hogy kultúra. A kultúrának se tömege, se energiája. Nem talál-

ták még ki azt a tudományos laboratóriumi műszert, amellyel a kultúra és a nem-kultúra megkülönböztethető.

Ha viszont a tudomány az értékek stabil rendszereivel foglalkozik, a kulturális antropológia a legteljesebb mértékben tudományos tereppé változik. A kultúrát az értékek társadalmi rendszereinek szöveteként határozhatjuk meg. Amint az „értékelmélet” atyja, Kluckhohn mondta, az antropológus kutató-sainak velejét az értékrendszerek vizsgálata adja.

Kluckhohn azonban ordító hibát követett el, amikor az értékek meghatározására tett kísérletet. Feltételezte, hogy a világ szubjektum-objektum szemléletébe beilleszthető ez a meghatározás. Kísérlete nem azért mondott csődöt, mert megfigyelései pontatlanok voltak. Abba bukott bele, hogy megfigyeléseit nem szakította el az antropológiát megbéklyózó szubsztanciaelvű metafizikai feltételezésektől. Mihelyt sikerül az elszakadás, az antropológia kievíckél a metafizikai futóhomokból, és végre biztos talajon veti meg a lábát.

Phaidrosz mindegyre oda lyukadt ki, hogy a világ Minőség-központú térképe összehasonlíthatatlanul világosabb magyarázatokkal szolgál ott, ahol azelőtt vastag köd ülte meg a gondolkodást. A művészetben, ahol az érték a tevékenység elsődleges tárgya, ez magától értetődő. A legnagyobb meglepetéssel ugyanakkor azok a területek szolgáltak, amelyek kapcsán az érték csak elvétve került szóba. A matematika, a fizika, a biológia, a történelem és a jogtudomány mindmind olyan terület, amely alapvetően magában hordozza az értékgyökereket. E gyökök válnak a vizsgálódás tárgyává, s egy sor meglepő dolog kerül napvilágra.

Ha a tolvajt fülön csípi, addig felderítetlen bűntények egész sorára derül fény.

A metafizikai osztályozási rendszer döntő kérdése az első felosztás, mert ez határoz meg minden alacsonyabb szintű osztályt. Ha az első felosztásnál mellé fog az ember, akkor keresztet vethet arra, hogy valaha is jó osztályozási rendszer kerekedjen ki a kísérletből.

Phaidrosz első könyvében arra törekedett, hogy a Minőséget kimenekítse a metafizika karmai közül. Azzal, hogy nem határozta meg a Minőséget, kívül is helyezte a dialektikus játéktéren. Amit egyszer nem lehet meghatározni, az automatikusan kikerül a metafizika fénypázmájából, mert az csak definiált fogalmakat képes kezelni. Amit nem lehet meghatározni, arról vitatkozni sem lehet. Bemutatta, hogy jóllehet a Minőséget definiálni nem lehet, létezését azonban még így is el kell fogadni, máskülönben a világ, amelyből az értéket kivonják, felismerhetetlenné válik.

Phaidrosz tisztában volt azzal, hogy hamarosan fel kell hagynia a szubjektum-objektum metafizika kipellengérezésével, és valamilyen pozitív javaslattal kell kirukkolnia. Előbb-utóbb kézbe kell vennie a szikét, és a Minőséget a szubjektum-objektum felosztásnál valóságosabb módon kell keresztülmetszenie. Vagy veszi a bátorságot a metszéshez, vagy a metafizikát, úgy, ahogy van, békén kell hagynia. Az rendben volna, hogy valaki más elfuserált metafizikáját kárhóztatja, de a helyébe egyetlen szóból álló metafizikát állítani mégiscsak több a soknál.

Azzal, hogy Phaidrosz a „Minőség” fogalmát egyáltalában a szájára vette, máris megsértette a misztikus valóság ürességét. A „Minőség” fogalmának használata eleve felvet egy sor kérdést, amelyeknek semmi közük a misztikus valósághoz, s ennek megfelelően a felvetett kérdések le is peregnek róla. Már az elnevezés, a „Minőség” is amolyan meghatározásféle, hiszen a misztikus valósággal kapcsolatban bizonyos határozott és korlátozott értelmezéseket körvonalaz. Phaidrosz máris csapdában vergődött. Vajon a világegyetem misztikus valósága tényleg mélyebben áthatja a hentesüzlet drágábban mért portékáit? De hiszen ezek már mind „minőségi” húsok, vagy talán nem? Vagy tán a hentes helytelenül használja a fogalmat? Phaidrosz elbizonytalanodott.

...Ugyanígy járt reggel, Rigellel is. Akkor is elbizonytalanodott; nem voltak válaszai. Ha valaki egyáltalán a szájára akarja venni a „Minőséget”, akkor annak az ilyen Rigel-félék kérdéseit is felkészülten kell fogadnia. Ott kell hogy lapuljon a tarsolyában a Minőség Metafizikája, készen, hogy aztán az alkalmas pillanat-

ban, mint valami katekizmust, az ilyen kötekedő alakok képébe lehessen vágni. Phaidrosznak pedig nem volt a zsebében a Minőség Katekizmusa, így aztán meg is kapta a magáét.

Phaidrosz igazi problémája nem is az volt, hogy vajon szükség van-e a Minőség Metafizikájára, vagy sem. A minőség metafizikája már úgyis *létezik*. A szubjektum-objektum metafizika tényleges metafizika, amelyben a Minőség, mint az osztatlan tapasztalat első és legszélesebb kerete, a szubjektumok, illetve az objektumok osztályába sorolódik. Amint ez az alapmetszés megvan, valamennyi emberi tapasztalatnak vagy az egyik, vagy a másik osztályba kell sorakoznia. Az a hiba, hogy ez sehogyan sem sikerül. Phaidrosz látta, hogy e két doboz felett ott terebélyesedik még egy metafizikai doboz, maga a Minőség. Ezzel együtt azt is jól látta, hogy a Minőség felbontásának számos útja lehetséges. Ezek közül csak egy ösvény a szubjektumokra és objektumokra való feldarabolás.

A kérdés az, vajon melyik a legjobb út?

Az elmúlt évszázadok során a valóság feldarabolásának különféle metafizikai útjai olyasféle legyezőszerűen szétterülő struktúrát mutattak, mint valami sakkmegnyitásokról szóló könyv. Ha azt állítja valaki, hogy a világ egy, valaki más máris rákontráz: „Akkor miért tűnik úgy, hogy egynél több?” Arra a válaszra pedig, hogy ez csak érzékcsalódás, már jön is a következő kérdés: „Honnan lehet tudni, melyik érzékelés a hamis, és melyik az igazi?” Akkor aztán *erre* a kérdésre kell választ adni, és a kérdések tovább sorjáznak.

A tökéletes metafizika megalkotása olyasféle próbálkozás, mint a verhetetlen sakkstratégia kifundálása. Lehetetlen vállalkozás. Messze meghaladja az emberi képességeket. Édes mindegy, hogy az ember milyen álláspontot foglal el egy metafizikai kérdésben, ebben az intellektuális sakkjátelmában mindig akad valaki, aki további kényszerítő kérdéseket vet fel, majd az adott válaszokra újabb kérdésekkel felel. A játéknak akkor van vége, ha a két fél megállapodik, hogy valamely érvelés nem logikus. Ez olyasmi, mint a sakk-matt. Csakhogy az egymással ellentétes álláspontok között évszázados viták dúlnak, és soha senki nem hajlandó elismerni, hogy mattot kapott.

Phaidrosz rengeteg időt szánt a probléma végiggondolására, de a nagy erőfeszítésből csak nyamvadt kis ujjgyakorlatra futotta. Ideje javát arra fordította, hogy az elsődleges határvonalat a világegyetem *klasszikus* és *romantikus* vonásai mentén húzza meg, ahogyan azt első könyvében kifejtette. A könyvben azt akarta bemutatni, hogy e kétféle szemléletet miképpen egyesítheti a Minőség. Az a tény azonban, hogy a Minőség bizonyult a legalkalmasabbnak arra, hogy

benne egyesüljenek, még nem jelentette azt, hogy ez fordítva is így működik, és a Minőség felosztásának legkívánatosabb útja a klasszikus-romantikus elválasztás. Nem is volt az. Példának okáért az amerikai indián miszticizmus pont olyan árva kacsacsőrű emlős a klasszikus-romantikus metszés mentén felosztott világban, mint a szubjektum-objektum rendszerben. A látomás, amelyet az indián magányosan koplalva keres, nem a világ felszínén látható szépség valamilyen romantikus megértésére irányul. És arra sem törekszik, hogy klasszikus értelmezési formában lássa a világot. Valami másról van itt szó. Az egész metafizika azzal indult, hogy Phaidrosz az indián miszticizmus meghatározására tett kísérletet. A kudarc láttán végül feladta azt az elképzelést, hogy a Minőség Metafizikájában az elsődleges felosztáskor a klasszikus-romantikus utat válassza. Az a felosztás, amely mellett végül is kikötött, nem éppen szabad választása alapján került terítékre. Inkább a felosztási mód választotta ki magának *öt*.

Ruth Benedict *Kulturális rendszerek* című munkájának lapozgatása közben Phaidrosz fennakadt egy viszonylag jelentéktelen történeten, ami aztán hetekig motoszkált az agyában. Egyszerűen képtelen volt kiverni a fejéből.

A történet egy erkölcsi dilemmáról szóló esetleírás volt. A főhős az új-mexikói Zuñiban, a tizenkilencedik század végén élt puebló indián volt. Mint valami zen *kóan*-nak – amely eredetileg ugyancsak „esetleírást” jelentett –, ennek a történetnek sem volt egyetlen helyes megoldása, hanem inkább számos értelmezése, s ez Phaidroszt örvényként ragadta a szóban forgó erkölcsi helyzet egyre mélyebb bugyraiba.

Benedict a következőket írja: „A legtöbb etnológussal... előfordult már, hogy olyan esetre bukkant, amelyben a társadalomból kivetett és megvetéssel sújtott emberek nem azok, akiket egy másik kultúra hasonlóképpen számkivetésre ítélne...”

„A dilemma gyakran úgy oldódik fel, hogy a szóban forgó személy visszafojtja természetes indíttatásait, és olyan kulturális szerepeket játszik el, amelyeket az adott kultúra megbecsül. Amennyiben olyan személyről van szó, aki igényli a társadalmi elismertséget, akkor rendszerint nincs is más választása.”

A szerző hozzáteszi, hogy a kérdéses személy Zuñi egyik legkülönösebb jelensége volt.

Hősünket a természet személyes varázssal áldotta meg, aminek következtében a bárminemű tekintélyre rendíthetetlen bizalmatlansággal tekintő társadalom minden csoportjából kilógott. Abban a társadalomban, amely a mérsékletet dicsőítette, és a legkisebb ellenállással járó utakat becsülte, ő szilajnak minősült, aki alkalmanként erőszakra ragadtathatja magát. Az alkalmazkodó, bőbeszédű – azaz barátságos tereferékre képes – személyiséget elismerő társadalomban szülk-

szavúnak és zárkózottnak számított. Zuñiban az ilyen személyiséggel szemben az egyetlen járható út a boszorkányként való megbélyegzés volt. Azt mondták róla, hogy leskelődik az ablakokon, ami boszorkányságának ékes bizonyítéka. Mindenesetre egy szép napon a sárga földig leitta magát, majd a mellét döngötte, hogy őt márpedig senki sem bírja megölni. A hadipapság elé hurcolták, majd a hüvelykujjánál fogva a szarufára kötözték azzal, hogy ott fog lógni, amíg csak be nem vallja, hogy boszorkány. Boszorkányvád esetén ez bevett eljárás. Ő azonban futárt menesztett a kormánycsapatokért. Mire azok megérkeztek, vállá egy életre tönkrement, úgyhogy a törvény embere nem tehetett mást, mint hogy börtönbe hurcolja a döntésért felelős hadipapokat. Az egyik tag, aki valószínűleg a jelenkori zuñi történelem legnagyobb tiszteletben álló és legfontosabb személyisége, az állami börtönben lehúzott idő után soha nem lépett vissza hadipapi méltóságába. Úgy vette, hogy hatalma megtört. A boszorkány a zuni történelemben minden bizonnyal egyedülálló módon vett elégtételt sérelmeiért. A jelenség persze egyúttal kihívást jelentett a haditanács intézményével szemben is, amellyel a boszorkány nyilvánosan szembeszegült.

Az összeütközést követő negyven év mindazonáltal előre nem látható fordulatokat hozott. A boszorkány nem szorult ki a kultikus csoportokból, nem volt megvetés az osztályrésze, már csak azért sem, mert rendelkezett a kultusz szempontjából nagy becsben tartott tulajdonságokkal: Figyelemreméltó szóbeli memóriával és kellemes énekhanggal volt megáldva. Hihetetlen mennyiségű mitológiai ismeretet, ezoterikus szertartást és kultikus éneket sajátított el. Mielőtt meghalt, oldalak százait töltötték meg az általa tollba mondott történetek és vallási költemények, s azt állította, hogy ennél sokkal több dalt is tud. A szertartások nélkülözhetetlen résztvevője lett, és halála előtt megtették Zuñi kormányzójának. Veszületett hajlamai látszólag kibékíthetetlen összeütközésbe sodorták saját közösségével, s ezt a dilemmát ő korábban homályban maradt tehetségének kiaknázásával oldotta fel. Amint arra számítani lehet, nem volt boldog ember. Zuñi kormányzójaként, a kultikus csoportban oly fontos szerepet betöltő emberként, akinek homlokára saját közössége nyomott bélyeget, a halál megszállottja volt. Csalódott emberként tengődött egy mérsékelt boldog nép körében.

El lehet képzelni, micsoda életet élhetett volna a síksági indiánok között, akiknek minden intézménye azokat a tulajdonságokat tartotta becsben, amelyekkel hősünk rendelkezett. Személyes tekintélye, szilajsága, szükszavúsága, saját erejéből való felemelkedése mind-mind olyan tulajdonság, amellyel kezdettől fogva megbecsülést vívott volna ki magának. Sájén törzsfőnökként nyoma se lett volna annak a vérmérsékletétől elválaszthatatlan boldogtalanságnak, ami sikeres papi és kormányzói mivoltából szervesen következett. A gond nem eredendő tehetségének jellemzőiben rejlett, hanem abban, hogy az őt körülvevő közösségben nem volt hely igazi természetének kiélésére.

A fenti passzus első olvasásakor Phaidrosz hátán borzongás futott végig, mint amikor az ember valami sejtelmes tükör mellett elsuhanva olyasvalaki árnyékát látja megvillanni, akiről az életben nem gondolta, hogy összeakad vele. Hajszára ezt érezte a pejot-szertartáson is. Ez a zuñi indián sem ütött el azoktól.

Itt nem pusztán a zuñik között megesett történetecskéről volt szó. Az egész világegyetem szempontjából jelentős esemény zajlott le. A mi zuñink *maga volt az ember*. Nincs élő ember, aki így vagy úgy ne kerülne olyasféle helyzetbe, mint amibe a mi „boszorkányunk” keveredett. Esetünkben a körülmények egzotikussága és szélsőségekbe hajlása szembetűnővé tette az eseményeket, és kiélesítette annak minden részletét.

A történet a jó és a gonosz között dúló harcról szól, csakhogy a hozzá tartozó *kóan* arra kérdez rá: „Vajon melyik a jó, és melyik a gonosz?” Tényleg emberünk volt a jó, vagy netán ő maga is gonosz?

Első olvasatra úgy tűnhet, főhősünk a megtestesült jóság, a magányos, éretnyes férfiú, akit gonosz bitangok vesznek körül. Ez a magyarázat azonban gyenge lábakon áll. A történet részletei ellentmondanak e képletnek. A kínzók egyike „valószínűleg a jelenkori zuñi történelem legnagyobb tiszteletben álló és legfontosabb személyisége” volt. Ha ez az ember tényleg olyan ördögi volt, akkor hogyan bírhatta mégis közössége megbecsülését? Csak nem szállta meg a gonosz az egész zuñi kultúrát? Nevetséges feltevés. Valahol másutt volt a dolog nyitja.

Phaidrosz úgy érezte, hogy a „boszorkány” szóba ivódott jelentéseket kell tüzetesebben megvizsgálni. A szó maga rögtön a tanács tagjaival szembeni véleményt erősíti, hiszen aki leboszorkányozza a másikat, az nyilvánvalóan megveszekedett gonosztevő. De valóban boszorkányt kiáltottak? A boszorkány eredetileg druida papnő volt, s csak az idők folyamán silányult pöttyös fekete kalapot viselő vén banyává, aki mindenszentek előestéjén seprűn furikázik a hold fénykörében. Így nevezték főhősünket?

Phaidrosz addig örölgette magában a *kóan*-szerű történetet, mígnem arra jutott, hogy az események Benedict által tálalt értelmezése nem felel meg az igazságnak. Benedict számos történetet ismert arról, hogy a különböző kultúrák különböző személyiségjegyeket hoznak felszínre, ami fontos és kétségkívül igaz megállapítás. De a történet főhőse nemcsak egyszerűen „kilógott” a képből. Ennél azért súlyosabb események zajlottak.

A „kilógó” szó egyike azoknak a szavaknak, amelyek mintha magyarázó erővel bírnának. Ez azonban tévedés. A „kilóg” csak annyit rögzít, hogy valaminek *nincs* magyarázat. Ha kilógott a sorból, miért nem hagyta el a népét? Mi

készítette arra, hogy maradjon? Bátortalansággal biztosan nem vádolható. Mi vitte arra a zuñikat, hogy a korábban „boszorkánynak” bélyegzett társukat emeljék a kormányzói tisztségbe? A történet lejegyzője azt mondja, hogy főhősünk korábban „homályban maradt tehetségének kiaknázásával” érte el, hogy az általa vágyott társadalmi elismerést elnyerje. Engedjük meg még ezt is, bár zuñik ide vagy oda, a szép énekhangon meg a társadalmi elismerés iránti forró vágyakozáson túl kell még egy s más nyomós társadalmi kényszer arra, hogy a sorból kilógó, fizikailag megkínzott áldozat kormányzóként végezze.

Mit tett főhősünk azért, hogy ez így történjék? Miben rejlett az „ereje”? Volt-e valami különös oka annak, hogy a tízezer éve folyamatosan élő kultúrát a zsigerekben hordozó puebló indiánok egyszerűen hagyták, hogy ez az iszákos, leskelődő alak megszegje a szabályokat, és mégis szárazon megússza?

Phaidrosz szerint semmi nem támasztotta alá a boszorkány szó használatát. Szerinte jobban illett volna főhősünkre a *varázzló*, a *sámán* vagy a *brujo* kifejezés, amit a spanyolok használtak azon a környéken a többiek közül valami miatt kirívó indiánok megnevezésére. A *brujo* nem holmi félig misztikus, félig nevetséges figura, aki seprűnyélen lovagol, hanem hús-vér ember, aki túlvilági hatalommal bír, és a hivatalos helyi egyházi fennhatóság keretein kívül – sőt időről időre azzal akár még szembe is szegülve – a maga útját járja.

Nem a papok által üldözött ártatlan ember története volt ez. Itt a felkent pap és a sámán feszült egymásnak. E. A. Hoebel antropológus egyik passzusa megerősítette Phaidrosz feltevését:

Számos primitív kultúrában világosan elválnak a papok és a sámánok szerepe. Mégis, fejlettebb kultúrákban, ahol a kultikus tevékenységek szigorúan szervezett egyházi formát öltenek, a papság könyörtelen háborút folytat a sámánok ellen... A papok a hagyományok biztos talajára épített, aprólékosan kidolgozott hierarchiában működnek. Hatalmuk a szervezetből ered, és azt erősíti. Ők alkotják a vallás hivatali rendszerét.

A papokkal szemben a sámánok bolygó lények. Mennek a maguk feje után, semmiféle fensőbbség meg nem parancsolhatja nekik, mit tehetnek és mit nem. Így aztán a sámán mindig is fenyegetést hordoz a szervezett egyház rendjével szemben. A papok szemében a sámán vélelmezett trónkövetelő. Jeanne d'Arc sámán volt, hiszen közvetlen kapcsolatban állt Isten angyalaival. Rendíthetetlenül visszautasította, hogy megtagadja hitét és elismerje, hogy érzékcsalódás áldozatául esett. Az egyház szolgálai el is rendelték máglyára vettetését. Úgy lehet, a papok és sámánok küzdelme élethalálharc.

Phaidrosz hetekig rágódott ezeken a kérdéseken, mire rájött, hogy a megfejtés a hadipap-tanács lemondott tagjának abban a kijelentésében rejlik, hogy

„megtört a hatalma”. Valami nagyon nagy horderejű dolog esett itt meg. A pap nem tért vissza papi hivatalába a büntetés letöltése után. Óriási esemény történt.

Phaidrosz arra a következtetésre jutott, hogy a zuñik lelkében és fejében hatalmas csata dúlt, A papok kisajátították maguknak a jót, és a *brujo*-t gonosznak bélyegezték. A *brujo* saját magáról állította, hogy jó, és a papokra nyomta a gonosz jelét. A csatát megvívták, és a *brujo került ki győztesen!*

Phaidroszban az a gyanú támadt, hogy Benedict figyelmét azért kerülhette el mindez, mert a Boas-féle „objektív” tudomány emlőin nevelkedett. A zuñi kultúrából csak azokat a vonásokat próbálta feltárni, amelyek a fehér megfigyelőtől függetlenek voltak.

Így történhetett, hogy a *brujo*-t csak saját kultúráján belüli kapcsolatrendszerében elemezte, bár azt Benedict maga is tudta, hogy hősünk széles körű kapcsolatokat ápolt a fehérekkel. Fehéreket hívott segítségül, és azok meg is mentették. Minden bizonnyal fehér antropológus vetette papírra dalait és történeteit, könyvek által tett szert hírnévre, és ezt közösségének tagjai nem hagyhatták figyelmen kívül.

Phaidrosz arra lyukadt ki, hogy a fehérekkel való kapcsolatnak kellett az igazi oknak lennie, amiért a zuñik a *brujo*-t tették meg kormányzójuknak. A *brujo* megmutatta, hogy sikerrel tud egyensúlyozni egy olyan törzzsel való kapcsolatban, amelyik kénye-kedve szerint bármikor letörölhetné őket a föld színéről. Nem a szép hangja tette őt a zuñik kormányzójává. Igazi politikai erényeket csillogtatott meg.

Gyakran megesisik, hogy az ember világosabban megérti a saját társadalmát emésztő gondokat, ha azok ilyen *brujo*-szerű egzotikus köntösben jelennek meg. Már ezért megérte megmártózni az antropológiában. Mennél többet gondolkodott a dolgon Phaidrosz, annál tisztábban látta, hogy itt bizony kétféle ördöggel és kétféle jóval van dolga.

A *brujo*-t kiközösítő törzsi értékrendszer, amely a büntetéshez is vezetett, jelentette a jó egyik fajtáját, amire Phaidrosz a „statikus jó” címkét tűzte. Minden kultúrában megtalálható a statikus jó rendszere, amely az értékeiket megjelenítő törvények és hagyományok talaján áll. A statikus jó rendszere a kultúra teste-lelke, maga a kultúra. Kétség nem fér ahhoz, hogy statikus értelemben a *brujo* gonoszságot művelt, amikor törzse felkent vezetőivel szembeszegült. Mi történt volna, ha mindenki így tesz? Ezredéveken át sikeresen fennmaradtak, s most az egész zuñi kultúra káoszba süllyedt volna.

Csakhogyn létezik a minden kultúrában idegen *dinamikus* jó, amelyet semmiféle előírásrendszer nem tud keretekbe szorítani, hanem a kultúra változásával párhuzamosan újra és újra megmértetik a változó körülmények mérlegén. A jó és a gonosz felismerése nem *pusztán* törzsi szokások kérdése. Ha így volna, akkor a törzsek jottányit sem változnának, mert a bevett szokások nem tudják saját magukat megváltoztatni. A jónak és gonosznak kell hogy legyen a törzsi szokásokon túli forrása, amiből a változások fakadnak.

A *brujo* valószínűleg nem tudott volna választ adni arra a kérdésre, hogy milyen erkölcsi alapelveket követ. Nem is értette volna, hogy mire akar a kérdező kilyukadni. Valami homályos érzés ösztökélésének engedett. Érezte, mi lenne „jobb”, de meghatározni nem tudta volna. A hadipapok azt gondolhatták, hogy valami túltengő önbecsülésben szenvedő fiatal akarja magát előnyösebb fényben feltüntetni azáltal, hogy a törzsi vezetést ócsárolja. Később azonban kiderült, hogy ilyesmi esze ágában sem volt. Ha ilyen önző lett volna, akkor sorsára hagyta volna törzsét, és nem segítette volna abban, hogy fennmaradjon.

A *brujo* értékei legalább részben azért kerültek szembe a törzs által vallottakkal, mert ő képes volt megtanulni a szomszédok életvitelének egy-egy vonását, a többiek meg nem. Ő képviselte a gyökeres kulturális változás előszelét. Egy törzsben az értékek változása csak emberről emberre mehet végbe, és valakinek elsőnek is kell lennie. S bárki legyen is az, az összeütközést a többiekkel el nem kerülheti. Nem kell képmutatásba menekülnie, hogy megfeleljen a kultúra elvárásainak, mert a kultúra maga is változik, hogy be tudja fogadni az őbenne megtestesült új értékeket. Ezért lesz vezér. Valószínűleg már csak azért sem parancsolhatja meg, hogy mások mit tegyenek és mit ne, mert egyedül van. Egy szál magában. Talán soha meg nem fordul a fejében, hogy ami zajlik, az több, mint egyszerű személyes küzdelem. Csakhogy a változó kultúra közepette többben találhatták úgy, hogy a *brujo* által jelzett irány jobb Minőséget képvisel, mint amit a papok kínáltak, s így aztán őhöz akartak hasonlítani. Dinamikus értelemben tehát a *brujo* jó volt, hiszen hamarabb felismerte a jó és gonosz új formáit, mint törzsbéli társai. Kétség nem fér ahhoz, hogy élete során rengeteget tett a zuñi népet létében fenyegető kulturális összeütközés elkerülése érdekében.

Függetlenül attól, hogy miféle személyiségjegyek miatt emelkedett társai közül lázadóvá, ez az ember nem „lógott ki” a sorból. Szőröstül-bőröstül a zuñi kultúra része volt. Az egész törzsnek, amely évszázadokkal korábban még sziklába vájt telepek tökéletes elszigeteltségében élt, most szembe kellett néznie a megszokott világ átalakulásának minden kockázatával. Kikerülhetetlenül magasodott elébük a fehérekkel való együttműködés kihívása, és mindinkább a fehé-

rek törvényeinek kellett engedelmeskedniük. A törzs társadalmi evolúciójának ostorcsapásai rajta csattantak, személyes konfliktusai beépültek a törzs kulturális emelkedésébe.

Phaidrosz úgy érezte, hogy az öreg puebló indián sorsának illetően olvasata mély és a konkrét eseten túlmutató jelentést nyert, ami igazolta a hatására támadt megrendülését. A hónapokig húzódo töprengés két gyümölcsöt termett. A születő Minőség Metafizikájának első két osztálya a dinamikus jó és a statikus jó lett.

Megnyugtató eredménynek látszott. A valóság megértése nem szubjektum meg objektum kérdése, az alpmegosztás a statikus és dinamikus között húzódik. Amikor A. N. Whitehead azt írta, hogy „az emberi nemet a meglévő nyelv keretében csak ködösen kifejezhető, elmosódott megérzések viszik előre”, nem írt másról, mint a Dinamikus Minőségről. A Dinamikus Minőség a valóságnak a racionális feldolgozást megelőző érzékelése, a világ minden dolgának alfája, tökéletesen egyszerű és mindig új. Erkölcsi erő hajtotta előre a zuñi *brujó*-t is. Itt nincsenek előre kitűzött díjak és belátható veszteségek. Csak annyi látszik, hogy a szabadság jó, a statikus minőség pedig maga a gonosz, amely kordában tartaná és megsemmisítené az élet zabolátlan folyását.

A papok erkölcsi ereje, a statikus minőség a Dinamikus Minőség fényében válik láthatóvá. Régről való és mindenre kiterjed. A hátán mindig ott púposodik az emlékek batyuja. Jó az, ami a megszabott értékek és a hozzájuk kapcsolódó tárgyi világ bevált rendszeréhez alkalmazkodik. A törvény és az igazság itt egy és ugyanaz. A statikus erkölcs világa hősökéről és gonosztevőkről, imádott és gyűlölt lényekről, szép szavakról és erőszakról szól. A statikus minőség értékei maguktól hogyan is változnának meg? Hacsak a Dinamikus Minőség ki nem bilentli a szokott kerékvágásból, ugyanazt a csapást járja, mint valami nyomtató ló egyik évről a másikra. Néha akadozva, néha könnyedebben, de mégiscsak egyazon csapást.

Phaidrosznak úgy rémlett, hogy a következő hónapokat a zuñi erkölcsi konfliktus révén kihámozott statikus-dinamikus felosztás más, látszólag teljesen elütő területekre történő átültetésével töltötte. A korábbi példa tűzhelyén tapasztalt rossz esztétikai minőség a Minőség statikus-dinamikus szemüvegén át nézve új értelmezést nyert. A tűzhely forróságának rossz minőségére rádöbbenő ember első érzése dinamikus. Meg sem fordul a fejében, hogy „a tűzhely forró”, aminek nyomán meghozza a racionális döntést, mármint hogy leugrik róla. Valami „homályos megérzés, amiről még nem tudja, mi a csoda lehet”, ugrasztja

le a forró lapról. Később a gondolatok statikus rendszerében megmagyarázza majd a történeteket.

A szubjektum-objektum metafizika azt mondja, ilyesfajta tudatosság nélküli dinamikus akciók ritkán esnek meg, és ha mégis, akkor sem fordít különösebb figyelmet az ilyen esetekre. A misztikus tanítás épp ellenkezőleg közelít, és minden tapasztalásból – legyen az akár pozitív, akár negatív – a dinamikus mozzanatot próbálja megragadni, beleértve még magának a gondolkodásnak a dinamikus villanásait is. Phaidrosz eljátszott a gondolattal, hogy ha két diák közül az egyik csak szubjektum-objektum tudományt hallgat, a másik pedig kizárólag meditatív miszticizmust, a miszticizmus-hallgató ugrana le gyorsabban a tűzhelyről. A misztikus meditáció célja nem az ember eltávolítása a tapasztalástól, hanem éppen az, hogy a múltból ráüledett száraz, kusza, statikus értelmi vonatkozásoktól szabadulva, még közelebb férközzön hozzá.

A szubjektum-objektum metafizika az erkölcsök és művészetek világát kettészakítja, az erkölcsök gondnoksága alá helyezi a minőség szubjektumokat illető részét, míg a művészetre a tárgyak minősége marad.

A Minőség Metafizikájában ilyen szétszakadásról szó sincs. A kettő ugyanaz. E két dolog sokkal világosabban feltárul, mihelyt a szubjektív és objektív oldalakra vonatkozó hivatkozásokat mindenestül elvetjük, és helyette a dolgok statikus és dinamikus mivoltára kérdezzük.

Phaidrosz a muzsika világában is akadt példára. Mondjuk, hogy valaki sétál az utcán, és egyszer csak egy közeli autóból kiszűrődő, előtte soha nem hallott dallam üti meg a fülét. A dallam szépsége annyira megragadja hősünket, hogy az élménytől földbe gyökerezik a lába. Hallgatja, amíg a dallam el nem enyészik. Napok elteltével is emlékszik, milyen volt az utca elrendezése, ahol az a zene szólt. Emlékszik a kirakatban virító árukra. Megragad emlékezetében az autók színe, a felhők alakzata, az egész annyira *elevenen* pörög az ember lelki szemei előtt, hogy azon kezd töprengeni, vajon mit is játszhattak, és mikor is hallgathatja újból. Ha tényleg jó, akkor még előkerül valahogyan, hiszen mások is hallhatták, és a bennük támadt érzések növelik a dallam népszerűségét.

Egy szép napon tényleg felhangzik a rádióban, visszatér a régi érzés, de most már az elcsípett név nyomán sikerül a lemezboltban megszerezni a felvételt. Emberünk alig várja, hogy hazaérjen, és végre meghallgathassa vágyott muzsikáját.

Hazaér. Meghallgatja. Ez tényleg jó. Nem fordítja ki a világot a sarkaiból, de tényleg jó. Meghallgatja még egyszer. Elég jó. Na még egyszer. Még mindig

jó, de kérdés, hogy még egy lejáttszást megér-e. De mégis, még egyszer. Minden rendben van a zenével, de most már azért elég lesz belőle. Félrerakja.

Következő nap is felrakja, olyan, mint amit várt az ember, de a varázs megkopott. Kedves dallam, mindig is az marad, mondja az ember. Még egyszer lejátssza. Igen, tényleg jó zene. De aztán bekerül a többi lemez közé, és néhanapján kerül csak elő, hogy megmutassa egy barátoknak, vagy hogy felidézze, miért is volt úgy oda hónapokkal vagy évekkal korábban.

Mi zajlik itt? Mondhatjuk, hogy belefáradt a dallamba, de mit is értünk ezen? Tán a dallam minősége romlott? Ha így van, miért mondja még mindig azt, hogy jó felvétel? Most vagy jó, vagy nem jó. Ha jó, miért nem játssza le? Ha meg nem jó, akkor micsoda dolog azt állítani a barátoknak, hogy jó?

Ha az ember elég időt szán töprengésre, láthatóvá válik, hogy hajszálra az erkölcs világában már látott dinamikus és a statikus minőség jelenik meg a művészet vidékén. Az első jó, ami a lemezboltba kergette az embert, maga volt a Dinamikus Minőség. A Dinamikus Minőség olyan, mint derült égből a villámcsapás. A felvétel egy pillanatra széttörte a meglévő statikus kereteket, és hirtelen mindent a Dinamikus Minőség ragyogása töltött be. Szabad érzés, statikus formák béklyója nélkül. A második jó akkor következik be, amikor az ember a felvételt barátainak figyelmébe ajánlja, jöllehet a kezdeti lelkesedése már elenyészett. Ez a statikus minőség. Az ember általában statikus minőségre van felkészülve.

Röviddel ezek után Phaidrosz újabb példára bukkant, amely már nem is a művészetek, nem is az erkölcs világába tartozott, hanem közvetetten magát a misztikus valóságot idézte.

Walker Percy *A delta tényező* című esszéjében akadt rá. A szerző kérdése így hangzott:

Vajon miért érzi magát rosszul az ember egy szerda délután, a New Jersey állambeli kies Short Hillsben? Miért van az, hogy ugyanez az ember egy igencsak rázós helyzetben, mondjuk egy Key Largó-i ósdi hotelben, miközben kint tombol a hurrikán, jól érzi magát? Miért van az, hogy egy ember, aki a Larchmontból New Yorkba tartó vonaton üldögél, semmiben hiányt nem szenved, vágyai teljesülnek, szép otthona, szerető felesége és családja, jó munkahelye van, „kulturális és szórakozási lehetőségek” sosem látott kínálatában tobzódik, mégis úgy érzi – anélkül, hogy az okát tudná –, hogy valami nem jó?

Hogyan történik az, hogy ha ez az ember szívrohamot kap, és New Rochelle-ben leveszik a vonatról, majd magához térve valami ismeretlen helyen találja magát, ahol hosszú évek óta először, vagy tán egész életében első alka-

lommal ébred saját lényére, a rácsodálkozás és az elbűvöltség érzésével fedezi fel saját kezét?

Visszajáró lelkek e kérdések, de a statikus és dinamikus részre osztott Minőség segít abban, hogy közelebb jussunk a válaszhoz. A New Jersey állambeli Short Hills-i otthon egy szerda délután telis-tele van *statikus* keretekkel. Key Largóban a hurrikán a statikus keretekből való *dinamikus* kiszabadulás ígéretét hordozza. A szívrohamot szenvedett férfiban, akit New Rochelle-ben leszednek a vonatról, szétrobban minden statikus rendszer, sehol egy támasz, abban a pillanatban csak a *Dinamikus Minőség*-hez kaphat. Ezért fedezi fel saját kezét a rácsodálkozás és az elbűvöltség érzésével.

Phaidrosz tudta, hogy nemcsak a szívrohamból feltámadt férfi, de a kisbaba is misztikus csodálattal és elbűvölve nézegeti kezét. Visszaidézte a Poincarénál említett gyermeket, aki ugyan nem értette az objektív tudomány által festett valóságot, de az érték valóságát tökéletesen fel tudta fogni. Amint az érték valóságához a statikus és dinamikus megosztás útján közelítünk, sok – azelőtt homályban maradt – részlet megvilágosodik e gyermek fejlődéséről.

Az ember elképzeli, amint a gyermek az anyaméhben megismeri az olyan egyszerű dolgokat, mint a nyomás, a hang, majd megszületik, és elrendezi fejcskájában a fény, a meleg és az éhség bonyolultabb jelenségeit. Felnőttként tudjuk, hogy e különbségek nyomást, zajt, fényt, meleget és éhséget jelentenek, de a baba mit sem tud minderről. Mi ingernek neveznénk őket, de a baba nem így érzékel. A baba szempontjából annyi történik, hogy nem tudja, micsoda, de valami magára vonja a figyelmét. Ez az általánosítható „valami”, amit Whitehead „homályos megérzésnek” nevez, a Dinamikus Minőség. A néhány hónapos csecsemő a kezét vagy a csörgőjét tanulmányozza, de nem tudja, hogy ez kéz, amaz meg csörgő. A rácsodálkozás, a titokzatosság és az izgalom érzése ugyanaz, mint az előző példákban a dallam vagy a szívroham által kiváltott érzület.

El lehet játszani a gondolattal, hogy ha a csecsemőt nem érinti meg a Dinamikus Minőség ereje, akkor visszamarad a fejlődésben. Ha azonban a Dinamikus Minőség megragadja, hamarosan felismer különbségeket, rájön, melyik melyikkel jár együtt, és hogy milyen szabályszerűségek alapján kapcsolódnak össze. Mégis hosszú hónapoknak kell eltelniük, amíg a baba eléggé érti a *dolog*-nak nevezett valamit körülvevő érzékelések, korlátok és vágyakozások bonyolult összefüggését ahhoz, hogy képes legyen kezét nyújtani érte. Ez a dolog nem elemi tapasztalás számára. A dolog statikus értékek összetett rendszerét testesíti meg, amit az elemi tapasztalásból *vezet le*.

Ha a baba egyszer ráértett az értékek dolognak nevezett összetett rendszerére, és úgy érzi, hogy az érzékelés jól működik, akkor egykettőre kialakítja azt a tudást és sebességet, ami a végeredményhez vezető dedukciók során – mintha világléteiben mást se csinált volna – végigvezet. Hasonlóan működik az autovezetés is. Elsőre szép óvatos próba-szerencse játék zajlik, ki kell próbálni, ha ezt teszem, így viselkednek a dolgok, ha azt, amúgy sül el a kísérlet. De aztán gyorsan megjön a rutin, az ember már nem is töpreng a miérteken. A tárgyakkal ugyanez a helyzet. Az ember úgy használja ezeket az összetett rendszereket, mint ahogy valaki mindenféle gondolkodás nélkül sebességet vált. Csak akkor kell bíbelődni a dolog dedukciós levezetésével, amikor a váltó beragad, vagy egy dologról kiderül, hogy nem valóság, csak káprázat volt. Ezért gondoljuk, hogy a szubjektumok és objektumok az elsődlegesek. Emlékezetünk nem nyúlik vissza azokig az időkhöz, amikor ezek még egészen másként látszóttak.

Ily módon az érték statikus rendszerei egymástól megkülönböztethető dolgok tárházává változnak. A jelenségek közötti olyan elemi statikus megkülönböztetések, mint „előtt” és „után”, „hasonló” vagy „eltérő”, egyszeriben az egyik nemzedékről a másikra szálló tudás rendkívül bonyolult rendszereivé alakulnak, olyanokká, mint a velünk élő mítoszok és a kultúra.

Phaidrosz ebben látta annak az okát, hogy a kisgyerek hamarabb felismeri a Dinamikus Minőséget, mint az idősebb, a kezdőnek élesebben vág az esze, mint a szakértőnek, a primitív népek időnként gyorsabban reagálnak, mint a „fejlettebb” kultúrákban élők. Az amerikai indiánoknak különös érzékük van ahhoz, hogy a világ állandóan változó középpontjához tartásuk magukat. Ez az igazi oka annak, hogy beszédük és viselkedésük nélkülöz bármiféle mesterkéeltséget. A mesterkéeltség sértené misztikus egységüket. Csaknem teljes egészében a Nagy Szellemmel összhangban álló mozgás, viselkedés és beszéd képezte életük ősi középpontját.

Az indiánok által használt *manito* kifejezést a fehérek gyakran az „Isten” szóval felcserélve használják, mert az van a fejükben, hogy minden vallás istenhitre alapul. De az indiánok maguk is felváltva használják a két szót, mert nem sok jelentőséget tulajdonítanak a szavakban megjelenő különbségtételnek. Dávid Mandelbaum azonban *A préri elenyészik* című könyvében a dolog mélyére ásott: „A *manito* szócskával elsődlegesen a Legfelső Lényt illetik, de számos további használata ismeretes. Alkalmazták ügyesség, jósors, lelki kegyelem, szerencse kifejezésére, titokzatos események néven nevezésére. A szót a hétköznapi tapasztaláson való felülemelkedés hangulata lengi körül.”

Más szóval, „Dinamikus Minőség”.

Azzal, hogy a statikus és Dinamikus Minőséggel elintézte a világ alapfelosztását, Phaidrosz úgy érezte, hajója valamiféle révbe érkezett. Ezzel a metszéssel a Minőség Metafizikája magában foglalta a tapasztalatok világát a primitív miszticizmustól a kvantummechanikáig. A munka következő szakaszára a rendszeren még tatóngó lyukak lehető leggondosabb és legmódszeresebb feldozása maradt.

Régebben Phaidrosz radikális elfogultsága miatt mást se látott, mint a Dinamikus Minőséget. Vak volt a minőség bármiféle statikus formájával szemben. Mindaddig az volt az érzése, hogy a statikus rendszerek halottak. Nincs bennük semmi szeretnivaló, unalmasak és mit sem ígérnek. Aki beadja a derekát a statikus rendszereknek, a halállal enyeleg, mert ami nem képes változni, az nem képes élni sem. Most kezdett csak rádöbenni, hogy elfogultsága saját érvelését gyengíti. Az élet nem nyugodhat kizárólag a Dinamikus Minőségen. Abból hiányzik a megtartó erő. Kizárólag a statikus rendszerektől megcsupaszított Dinamikus Minőségen való csimpaszkodás egyenlő a káoszhoz való ragaszkodással. Phaidrosz látta, hogy a Dinamikus Minőségről többet meg lehet tudni annak tanulmányozásával, hogy mi nem tartozik alá, mint azzal, ha hiábavalóan a fogalom meghatározásán fáradozik.

A statikus minőség rendszerei halálosak, ha kizárólagosak, ha vak engedelmességet kívánnak, és elnyomják a dinamikus változást. Másfelől viszont a statikus rendszerek jelentik a stabilitást, amely a dinamikus fejlődés rohanásában megment az elfajulásoktól. Bár a Dinamikus Minőség, a szabadság Minősége adja világunk savát-borsát, a statikus minőség, a rend minősége őrzi meg azt. Sem a statikus, sem a Dinamikus Minőség nem létezhet a másik nélkül.

Ha ezzel az észjárással vesszük szemügyre a zuñi *brujo*-féle eseteket, feltárul valós jelentésük. Bár úgy tűnik, a dinamikus *brujo* és az őt megkínzó statikus papok halálos ellenségek, valójában szükségük van egymásra. Mindkét oldalnak léteznie kell. Ha a zuñik többsége ivásra adja a fejét, hencegésre és ablakon való leskelődésre vetemedik, akkor az ősi életnek írmagja sem maradt volna. A *brujó*-hoz hasonló vad, megvetett csavargók nélkül, akiket a külvilág minden újdonsága izgalomba hozott, és akik mindezt be is hozták a közösségbe, a zuñik elvesztették volna a túléléshez szükséges rugalmasságot. A két erő közötti feszültség kellett ahhoz, hogy az élet evolúciója tovább hömpölyögiön.

Phaidrosz szerint az volt a legszebb a történetben, hogy úgy tűnt, az öreg indián mindezt pontosan tudta. Nem csak az érdekelte, hogy jól beolvasson társainak, aztán szépen eltűnjön a balfenéken, valamiféle erkölcsi győzelemmel a tarsolyában. A régi papos világ visszatért volna, és minden erőfeszítése kárba vész. De ő nem ezt tette. Egy életre gyökeret vert, beilleszkedett a törzs statikus

rendszerébe, és elnézte, ahogyan az általa megindított alkalmazkodás fokozatosan a törzs kultúrájának részévé válik.

Phaidroszban lassacskán megerősödött az a meggyőződés, hogy jó helyen kereskedik, ezért figyelmét a Dinamikus Minőséggel kapcsolatos további magyarázatoktól a statikus rendszerek feltárása felé fordította.

Lila a kabinban üldögélt, és a kávé kellemetlen utóízén tűnődött. Olyan fura volt. Ugyanaz a gumis íz, amit a csapvízben is érzett. Az is elég rohadt volt, most meg ugyanezt érezte a kávéban is.

Nem volt valami jó bőrben. A feje kitartóan hasogatott. Nesze neked mulatozás. Mennyi pénzt is verhettem el?, tűnődött. Az biztos, hogy nem sok maradt. Aztán bevillant: hiszen a férfi fizette majdnem az egész cechet... Ismét éles fájdalom hasított a fejébe.

Istenem, fohászzkodott korgó gyomorral. No, este lenyúlja a fickót egy jó kis marhasültre... gombásan... hagymával... Már alig bírta kivárni!

Hát megint fordult a kocka. Tegnap még úgy volt, hogy a *Karma* fedélzetén Floridába vitorlázik. Most meg ezen a hajón eszi a fene. Napról napra egyre nyomorultabb az élete. Lila nagyon is tisztában volt ezzel. Régebben még legalább voltak tervei. Mostanra odáig jutott, hogy nem érdekelt semmi – ahogy esik, úgy puffan.

Találgatta, merre járhat a *Karma*. George-dzsal meg Debbie-vel. Valószínűleg együtt vannak még! Hogy fulladna a vízbe mind a kettő! Még a pénzét se kérte vissza. Persze, úgyis tudta, hogy fülük botját se mozdítanák.

Azért mégiscsak meg kellett volna próbálni. Jól jönne most. Lilát megint előntötte a harag ismerős árja. Ez bajt jelent. Mindig bajba keveredett, amikor rájött a roham. Ha nem akadt volna ki George meg Debbie miatt, még most is a *Karma* fedélzetén lógná a lábát. Még George-ot is visszahódíthatná. Nagy hülyeség volt, hogy úgy nekiugrott. Minden csak még rosszabbra fordult.

Most meg az új kapitány miatt dül-fül. Az élő fába belekötött volna mostanában. De végtére is mi a gond? Semmi különösebb baj nincs a fickóval. Annyi csak a hibája, hogy ostoba. Az a sok se füle, se farka kérdés Richardról. Lila azt latolgatta, mi dolga lehet egyáltalán Richardnak ezzel az alakkal. Lehet, hogy csak összeakadtak valahol, és csak ő hitte, hogy jó barátok.

Lehet, hogy Richard már New Yorkban lesz, mire ők leérnek.

Mindegy, most már ezzel a kapitánnyal kell maradnia. Legalábbis New Yorkig, vagy ameddig éppen elérnek estig. Addig fél lábon is kibírja.

Sőt lehet, hogy még New Yorkban is hasznát veheti.

Lila elnézte a férfit a lépcsőfeljáró ajtaján keresztül. Iskolai tanítóra hasonlított, abból a fajtából, amelyik Lilát sosem kedvelte. Mint aki állandóan dühbe

gurul, mert a lány olyasmit tesz, amit szerinte nem szabadna. Olyan volt az arca, mint aki időtlen idők óta rosszallja a lány viselkedését.

Lila érezte, valahogy le kell küzdenie rossz érzéseit. Tudta jól, mi fog történni, ha nem tartja kordában magát. Most az egyszer még meg kell próbálnia, hogy kikecmeregjen a gödörből. Nem kell odafigyelni a férfira. Majd szépen meghúzódik.

Még vizsgálgatta egy ideig a kapitányt, aztán nekiveselkedett, mosolyt erőltetett magára, felment a fedélzetre, és letelepedett.

Idefenn rögtön kellemesebben érezte magát. Felkelt, hogy magára húzza a pulóverét.

– Kezd lehűlni a levegő – magyarázta.

– Szerencse, hogy nincs hidegebb – válaszolt a kapitány. – Ilyenkor már nem lehet kiszámítani, milyen időt fog ki az ember. A szél teszi – tette még hozzá. Vigyázz, nehogy megüssön a vitorlarúd. Az ilyen folyóvölgyekben kiszámíthatatlan a széljárás.

– Merre járunk? – kérdezte Lila.

– Poughkeepsie-től délre – válaszolta Phaidrosz. Errefelé már több ipari telep van. Ott elöl meg már néhány hegy is dereng.

– Elnéztelek az előbb – bökte ki Lila.

– Mikor?

– Az imént.

– Nocsak.

– Sokat ráncolod a homlokod. Megállás nélkül beszéltél befelé. Morris csinált így mindig.

– Hát az meg ki?

– Barátom. Órákig tud ülni anélkül, hogy egy árva szót szólna. Mindig azt hiszem, hogy dühös rám, közben meg semmi baja velem. Van a férfiak közt ilyen fajta. Valami máson töri a fejét.

– Igen, én is valahogy így vagyok vele.

A lány azt vette észre, hogy a vizén mindenféle hulladék úszik. Ágak meg valami fűféle úszkált, és mindent tajték fogott körbe.

– Mi ez a csomó minden? – érdeklődött.

– Hurrikán lehetett – válaszolt Phaidrosz. – Úgy látszik, belefutottunk egy nagyobb hordalékfoltba, de majd csak átevickélünk rajta.

– Mocskosul néz ki – jegyezte meg Lila.

– Castletonban említették – folytatta Phaidrosz. Azt mondták, jön az égviágon minden. Fák, szemeteskukák, régi piknikpadok. Csak a fele látszik a víz

felett... Ezért is van, hogy most vitorlázunk. Nem szeretném, ha valami megsértené a motor propellerét.

Előremutatott. – Amikor beérünk a hegyek közé, a szél biztosan bemutat majd egy-két trükköt. Az a motor ideje. – Amerre mutatott, a folyó mintha a hegylépcsőbe torkollott volna. – Azt a helyet „Világvégé”-nek hívják.

Néhány perc múltán Lilának feltűnt egy messze előttük úszó tárgy. Ág vagy mi a csuda meredezett ki a vízből. Vagy valami állat, lábait az ég felé meresztve.

Közelebb érve látszott, hogy kutya. Teljesen felpuffedve sodródott, oldalára dőlve, két lábbal felfelé.

Lila egy szót se szólt.

A kapitánynak sem volt szava.

Később, ahogy elhaladtak mellette, a lány orrát megcsapta a bűz, és tudta, a férfi is érzi.

– Olyanok ezek a folyók, mint valami szennyvízcsatornák – mondta a kapitány. – Összegyűjtenek minden szemetet meg mérget a partról, és viszik a tengerbe.

– Miféle mérgeket?

– Sókat meg vegyi anyagokat. Ha csatornázás nélkül öntöződ a földet, felhalmozódnak benne a mérgek, és egy idő után tönkremegy. Semmi meg nem él rajta. A folyó tartja a szárazföldet tisztán és frissen. Ez a sok mocsok ugyanazt az utat rója, mint mi.

– Merre? Hogy érted ezt?

– Az óceánba.

–Na igen... de mi csak New Yorkba megyünk – mondta Lila. A kapitány ezt válasz nélkül hagyta.

– Mikorra leszünk már ott? – kérdezte a lány.

– Ha minden jól megy, holnapra – mondta a kapitány. – Miért, sietsz valahova?

– Nem – mondta a lány. Igazából az égvilágon semmi dolga nem volt ott. Még olyan ismerőst se tudott meghívódhatott volna, kivéve Jamie-t meg még néhány fickót a társaságból, de az olyan rég volt, hogy valószínűleg már mind szétszéledtek a világ négy sarkába.

– És a vevővel ott találkozol? – kérdezte a lány.

– Miféle vevővel?

– Hát, aki megveszi a hajódat.

– Én ugyan el nem adom. Meg se állok Floridáig.

Florida? Lila agya beindult.

– Úgy rémlik, mintha azt mondtad volna, hogy New Yorkban eladod a hajódat.

– Én ilyet nem mondtam.

– Dehogyanem, tegnap este.

– Nem én – tartott ki a kapitány. – Az Rigel volt. Én Floridába megyek. Biztos rosszul hallottad.

– Hú – sóhajtott Lila. – Én meg azt gondoltam, *Richard* megy Floridába.

– Szó sincs róla... Én viszont el akarom hagyni Cape Hatterast még a hónap vége előtt – magyarázta a kapitány –, de minden keresztbeáll. Ez az őszi viharok ideje, és ha kifogunk egyet, napokig rostokolhatunk.

Florida. Még mindig ez járt Ula fejében. Floridában a fények mindig aranynarancsban játszanak, és minden olyan másnak látszik. Ott még a homok árnyalata is más. Végigsimogatta a Fort Lauderdale-i strand, a pálmák, a törülköző alatti meleg homok és a hátát melengető napfény emléke. Milyen csodálatos volt.

– És egy szál magadban akarsz odáig vitorlázni? – kérdezte Lila.

– De még mennyire.

– Kaja nélkül?

– Majd veszek valamit.

Floridában minden van, ami szem-szájnak ingere. Tengeri finomságok, makréla, garnélarák, teknőc. Nem kéretné sokat magát, ha most megkínálnák. *Jaj*, de még *gondolnia* sem szabad rá.

– Szakács kéne neked – mondta Lila. – Te nem főzöl, tehát kell valaki, aki ellát.

– Elvagyok magamban.

Lila emlékezett, hogy egyszer éjszakai rákászatot rendeztek valami kivilágított híd alatt. A garnélát megfőzték, és a strandon hideg sör kíséretében eszegették, de a végén a rák fogott ki rajtuk, nem bírták mindet megenni. Uhh, hogy az milyen csuda klassz volt. Lilában minden felidéződött, a meleg, puha szél, meg ahogy teli hassal, rumos kólát szopogatva végigdőltek a pálmák alatt, és egész éjjel beszélgettek, szeretkeztek, amíg csak meg nem csillan az első nap-sugár az óceán fölött. Elmerengett, ki merre járhat abból a társaságból. Nagy az esélye, hogy soha többé nem látja őket.

Meg az a rengeteg hajó, futott át az agyán. Mindenütt csak hajót lehetett látni.

– Milyen hosszú az út? – folytatta Lila hangosan.

– Elég hosszú – mondta Phaidrosz. – Beletelhet egy hónapba is.

- Az hosszú... és mióta hajózol így egymagad?
- Augusztus tizenegyediké óta.
- Nyugdíjas vagy?
- Író.
- És miről írsz?
- Hát, leginkább azt lehet mondani, utazásokról felelte a férfi. – Jö-vök-megyek, látok ezt-azt, aztán megrágom magamban a dolgokat, és leírom, amit gondolok. Az írók közül sokan nagyjából így csinálják.
- Szóval arról is írsz, ami most történik?
- Úgy ám.
- De mit lehet erről írni? Semmi nem történik.
- Valami mindig történik – mondta Phaidrosz. Amikor azt mondjuk, „nem történik semmi”, az csak azt jelenti, hogy nem történik semmi, amit mi valami-nek gondolnánk.
- Mit zagyváltsz?
- Elég nehéz elmagyarázni – kezdte a férfi újra. Valami történik most, de mi jelentéktelennek tartjuk, mert még nem láttuk filmen. De ha úgy vitorláz-nánk most, hogy, mondjuk, láttál volna már vagy három filmet a Hudson vi-torlásairól, meg, mondjuk, egy dokumentumfilmet Irving Washingtonról és a Hudson történetéről, akkor egyből azt mondanád, „Azt a mindenit, öreg, ez aztán valami!”, mert az egész történet valahogy beilleszkedne a fejvedben már megrögzült mintába.
- Lilának gőze se volt, hova akar a férfi kilyukadni. Úgy beszélt, mintha meg lenne győződve róla, hogy valami nagyon okosat mond.
- Egy ideig vizsgálta a kapitányt, latolgatva, hozzáfűzzön-e valamit a mondókájához, de aztán mégis annyiban hagyta a dolgot. A könyöke alatt elfu-tó vizet bámulta.
- Komolyan gondoltad, hogy este jól bekajálunk? – kérdezte.
- De még mennyire.
- Majd én készítek valamit – ajánlkozott Lila.
- Te?
- Veszünk marhahúst, te meg végignézed, ahogy elkészítem. Benne vagy?
- De hát erre semmi szükség.
- Semmiség az egész. Tudok sütni-főzni. *Imádok*. Az egyik legkedvesebb szórakozásom.

A lány lenézett az ingére. Hatalmas ételfolt éktelenkedett a zsebe fölött. Megpróbálta felidézni, mióta hordja már. Rá kellett jönnie, hogy napok óta nem váltott inget.

– New Yorkban ki kell mosatnom ezt az inget.

A férfi elnyomott egy mosolyt.

Lila még mindig Rondán jártatta az esztét. Kis idő múlva ismét Phaidroszhoz fordult.

– Akarsz látni valami igazán gyönyörű dolgot?

– Mi lenne az?

– Várj egy kicsit.

A lány lement a kabinba, és az ágyon kinyitotta a bőröndjét. Az egyik sarokzsebben vörös szalaggal átkötött paksaméta lapult. Kioldotta a masnit, és előhúzott a halomból egy füzetet, amelyen nagy vörös betűkkel a „DZSUNGEL KIRÁLYNŐJE” felirat virított. Alatta a világ legszebb hajójának képe. Lila széthajtogatta a képet, és gondosan kisimította az egyik számárfüles sarkot.

Felvitte a fedélzetre, a kapitány mellé telepedett, és a képre mutatott. Jó erősen tartotta, nehogy a szél kitépje kezéből.

– Ezzel a hajóval jártam három éve Fort Lauderdale-nél, Floridában – magyarázta. – A barátnőmmel voltunk. Látod azt a keresztet? Na, ott szoktunk üldögelni.

A hajó úgy nézett ki, mint valami szép nagy, kétemeletes esküvői torta, terelajzolva cukorcirádákkal. Az orrán ott lobogott Florida zászlaja. Lila mindent tudott róla. Hiszen már utazott a *fedélzetén*. Nem is egyszer. Az ég rózsaszínben és kékben játszott, a szél itt-ott vastag, puha felhőket kergetett. Az égbolt fényei alapján a kép naplemente előtt készülhetett. A hajó minden zászlócskája lobogott a passzátszél fúvásában. A háttérben a kókuszpálmák sötétzölden bólogtak a passzátszélben, a víz fodrozódó felszínén az ég rózsaszín és kék fényei ringatóztak. És a valóságban minden pontosan ugyanígy festett. A kép annyira valószínű volt, hogy az embernek kedve támadt a vízbe dugni az ujját, hogy kipróbálja, milyen meleg.

A kapitány egyik kezében a füzetet tartotta, a másikkal kormányzott. Nézegette egy ideig a címlapfotót, aztán elolvasta a kép alatti szöveget. Lila kívülről fújta:

NE HAGYJA KI Fort Lauderdale-ben

AZ EREDETI, VILÁGHÍRŰ

DZSUNGEL KIRÁLYNŐJÉT

„Florida legnagyobb
esti szórakozóhelyeként ünneplik”

Látogasson el új, 550 utast befogadó hajónkra.

Vacsorával egybekötött körút este 7 órakor.

Lávakövön sült húsok, rákkülönlegességek.

Szeszes italok kaphatók.

Helyfoglalás szállodájában vagy telefonon keresztül.

A férfi arcáról semmit sem lehetett leolvasni. Olyan volt, mint az orvosé, amikor a betegét vizsgálja. Aztán felhúzta a szemöldökét.

– Csak nem ismered a tulajdonost, vagy valami ilyesmi?

– Dehogy – felelte Lila. – Egyszerűen csak jegyet vettünk rá pár évvel ezelőtt.

– *Orrnehéz* hajó.

– Mi az, hogy orrnehéz?

– Le kell terhelni az orrát, mielőtt kihajóznak vele.

– Persze – mondta Lila. Nem értette, miért fanyalog a férfi. – A jegy is tök olcsó. Nyisd csak ki.

A kapitány *A Dzsungel Királynőjé*-nek újabb képére nyitott.

– Mi olyan fontos neked ebben? – kérdezte.

– Nem is tudom – bizonytalanodott el Lila. Felnézett, vajon a férfit tényleg érdekli-e a mondandója. Olyan sokféle világra emlékszem – folytatta akadozva. – Nem is tudom, mit akartam mondani ezzel... az ember ide-oda vetődik, belekóstol az egyik világba, olyan, mintha egész életére ott maradna, aztán egyszeriben egy másik világba csöppen... Ott van például a nagyapám háza, ahol kis-koromban játszogattam. Meg a kutyám, akinek... na mindegy, efféle dolgok. Az egészségnek nincsen jelentősége, csak néhanapján, amikor valakinek éppen mesélsz róluk.

A kapitány megint a füzetbe pillantott. „Harminc éve Lauderdale nevezetessége... terülj-terülj asztalkám, revüműsor, közös éneklés – ezt nem szabad kihagynia Fort Lauderdale-ben. Nincs, ami ehhez fogható...”

– Mi az a közös éneklés? – kérdezte Phaidrosz.

– Ő volt a kedvencem.

– Kicsoda?

– A nő, aki előénekelte. A nővérem lehetett volna. Bárcsak a nővérem *lett volna!* Az elején mindenki degeszre zabálta magát, és senki nem akart énekelni,

de ő aztán felrázta a társaságot. Egyáltalán nem olyan volt, mint én – tette hozzá Lila. – Sötét haja, igazán gyönyörű sötét haja és jó alakja volt, és ráadásul az a fajta nő, akit „magával ragadó egyéniségnek” mondanak. Tudod, mire gondolok. Mindenkit a szívébe fogadott, és a közönség is nagyon szerette. Nem úgy viselkedett, mint aki a többiek felett áll... Őt előttünk egy öregúr, aki az istennek se szólt volna egy mukkot sem... Pont úgy nézett ki, mint te... – Lila a kapitányra pillantott. – Ő meg szépen odament, átkarolta, és énekelni kezdte az „Ölelj át, édesem” című dalt, úgyhogy nem sokáig tartott az öreg mogorvasága. Az a nő nem hagyta, hogy bárki is csak üldögéljen és úgy csináljon, mint aki magányos. Nagyon értette a dolgát. Úgy értem, hogy nagyon gyorsan érzékelte a helyzet változását. Egy fickó le akarta tapizni, de ő csak édesen mosolygott, mintha egy tízdolláros vagy ilyesmit kapott volna ajándékba. Aztán odavetette neki: „Ezt tartsd meg a feleségednek, édes”, és mindenki nevetett. Még *annak* is tetszett, akit éppen kiosztott. Az a nő aztán tudta, hogyan vigyázzon magára. Az „Ó, drága, nagy játék babám”, „Igen uram, ő az én szerelmem” meg a „Nincs jobb hely, mint Carolina” című dalokat meg hasonlókat adott elő. Bárcsak megjegyeztem volna őket! Mindeközben a hajó a pálmafák között a sötétben ereszkedett a folyón. Az egész olyan fantasztikus volt. És mikor azt énekelte, hogy „Ott ragyog a hold tükrében”, a hajó épp abban a pillanatban ért a folyókanyarulatba, és tényleg ott volt. A telihold. Mindenkinek elállt a lélegzete. Látod, ő meg pontosan úgy *tervezte*, hogy amikor odaér a hajó, pont ez a dal következzen.

– Pfuj! – A kapitány dühösnek látszott.

– Valami baj van?

– Ez azért már mégiscsak sok.

– *Mi* a sok? – csodálkozott Lila.

– Ez mind statikus – válaszolta.

– *Az* meg mi a fene?

– Ez a sok előregyártott fordulat egymás után! Rábökött *A Dzsungel Királynője* képeré.

– Nézd meg ezeket a füstcsíkokat. Füstöt a gőzhajók eregetnek. Ennek viszont semmi köze a gőzhajóhoz.

– De jól néz ki, nem?

– Egyáltalán nem. Egy szép hajón nyoma sincs ennek a sok mézeskalács kacskaringónak meg hamisított füstcsíknak.

– Ez igenis szép hajó – mondta Lila, azzal visszavette a füzetet.

A kapitány a fejét csóválta.

– A szépség nem az, hogy más színben próbálnak feltüntetni dolgokat, mint amik valójában.

Ezzel a *fickóval* valami hibádzik, gondolta Lila.

– Szép az, ami annak látszik, ami – lendült bele a férfi. – Szerintem azon a hajón egyetlen darab sincs, ami eredeti lenne.

– Már miért kéne eredetinek lennie?

– Mind csak *színjáték*. Úgy teszünk, *mintha* elhinnénk.

– De *attól* még mi lenne más? Ha egyszer az emberek így is szeretik.

Erre nem volt Phaidrosznak válasza.

– Disneyland is csupa látszat – tette hozzá Lila –, gondolom, azt se szereted?

– Nem.

– Hát a filmekkel hogy állsz? Tévé? Azok is mind csak csinált dolgok, ha jól értesültem, nem?

– Az attól függ, hogy mit csinálnak – mondta a kapitány.

– Hát, gondolom, boldog vagy a magad hülyeségével – fordult el Lila. Gondosan összehajtogatta a posztert. Úgy tűnt, a kapitány nem tűri az ellentmondást. Nem szereti, ha vitatkoznak vele.

– Gondolom, éppenséggel jól csinálják, amit csinálnak, máskülönben nem bírtak volna hárommillió jegyet eladni. De az egész – rázta meg a fejét Phaidrosz – prostitúció.

– *Prostitúció?*

– Az. Nem történik más, mint hogy a kedves vendég a pénzéért pontosan azt kapja, amire vágyott, aztán mégis szegényebben távozik, mint amikor belevágott a dologba. Éppen ezt tette az a nő a dalaival. Énekelhetett volna valamilyen saját dalt is, ami a közönség épülésére szolgál, de ő erre nem vállalkozott, mert ha olyasmit ad elő, amit a közönség még sose hallott előzőleg, akkor megvan a kockázat, hogy nem tetszik nekik, elfordulnak tőle, vagy egyenesen tüntetnek ellene, és akkor oda az állása meg a keresete. Nagyon is tisztában volt ezzel, és ezért nem énekelt semmit, ami tényleg a lelkéből jött. Vagy igen? Csak utánzott olyanokat, akikről biztosan tudta, hogy a közönség kedvencei, a közönség meg, mint valami birkanyáj, elfogadta ezt. Ez tette kurvává. Azért *fizettek*, hogy úgy tegyen, mintha szeretné őket.

Hohó, vigyázat, gondolta magában Lila. Kezdett dühbe gurulni. Az a nő igenis önmagát adta! Micsoda szemétség ilyeneket mondani! Honnan a fenéből tudhatná ez az alak, mi lakott annak az énekesnőnek a lelkében? A bűdös életben nem járt *ott*.

– Az embernek önmagát kell adnia – folytatta a férfi. – Nem hamis dalokat fújni egy álhajón.

Csak nyugalom, Lila.

Elnyomott egy mosolyt, és azt mondta:

– Kezdek fájni. – Azzal felállt, és visszament a kabinba.

Ott aztán kieresztette a dühét.

Ez azért mégiscsak több a soknál!

Felfújtt hólyag! Egy bazi nagy, fellengzős hólyag ez az alak. Álnok *felfújtt hólyag*. Nincs rá jobb meghatározás, gondolta Lila. Nagyokosnak képzeli magát. Lerí az ábrázatáról. Pedig nem egy észkombájn. Egy *hülye*. Fogalma sincs *sem-miről*. Azt se tudja, milyen egy kurva. Észre sem veszi, hogy *valójában* mennyire hülye.

Lila kinyitotta a bőröndjét, gondosan összehajtogatta a plakátot, visszakötötte a vörös szalaggal átfogott paksamétába, és betette az erre szolgáló zsebbe, majd bezárta a bőröndöt.

Csak nyugi, Lila! Soha ne hagyd, hogy ilyen ostoba fickók kihozzanak a sodrodból, hajtogatta magában. Uralkodj magadon! Ne add meg nekik az örömet, hogy dühösnek láthassanak!

Remegett a keze.

Hajjaj.

Tudta, minek az előjele ez.

Előkapta a pénztárcáját, kinyitotta, kikaparászta a gyógyszerét, és a csapból eresztett pohár vízzel lenyelte. Sietnie kellett, különben nem hat. Egész reggel olyan érzése volt, hogy rátör a roham. Túl hosszú ideje már, hogy sikerült kicsúsznia a markából. Mégiscsak ki kellett volna eresztenie a mérgét az előbb. Akkor most semmi baj nem volna.

A felfújtt hólyagja! Úgy méregette azt a képet, mint valami csúszómászót vagy mi a nyavalyát. Jellemző az ilyen felfújtt hólyagokra. Minden csak arra kell nekik, hogy megmutassák, milyen nagyokosok. Lila tudta, *mind* ilyenek. Ha egy kicsit is engedsz nekik, mindjárt a fejedre másznak. Egyetlen dolog van, amit szeretnek, saját ostobaságaik pufogását hallgatni.

Na jó, nincs mit tenni, gondolta Lila. *Ezen* a hajón most már nemigen várható fordulat New Yorkig. Aztán isten vele.

Hirtelen kirázta a hideg. Mindig a kézremegés után jött. Reménykedett, hogy a tabletták időben hatnak. Néha elkésett velük. Kinyitotta a bőröndöt, kivett még egy pulóvert és a másik fölé húzta, aztán bezárta a táskát, és visszarakta a helyére.

Jó lenne újra a szárazföldön élni, vágyakozott. Elege volt már ebből a hajós-életből. Nem azt kapta, amit várt. Soha semmi nem úgy sült el, ahogy akarta. Csöppet sem vágyott rá, hogy még egy éjszakát ezzel az alakkal töltsön, de buszra sajnálta volna a pénzt.

Az ágy párkányán rádió szerénykedett. Megpróbálta bekapcsolni. Mindhiába. Nyomogathatta a gombokat ki-be, meg se nyikkant. Végre eltalálta a megfelelő gombot, és kicsikart valami recsegést. Működik.

Egyik állomás a másikat érte. Egy bemondó Manhattanról mondott valamit.

Belehallgatott. Már nagyon közel voltak. A másik adó lassú, ábrándos dalt adott, olyat, amire mindenki tud táncolni.

Vágyakozás fogta el New York után. Négy éve lenne? Dehogy, már *öt!* Öt teljes év. Hogyan is repülhet ilyen gyorsan az idő?

Jamie *holtbiztos*, hogy odébbállt. Jó volna megint látni az arcát meg a mosolyát. Ahogy akkor mosolygott, amikor minden rendben volt köztük. Ez volt Lila minden vágya. Meg persze egy kis pénz.

Persze, nehéz üggy a nyomára bukkanni. Mindenfelé kérdezősködni kell utána. Mindy talán tud róla. De lehet, hogy ő is elköltözött. Senki sem marad egy helyben túl sokáig. Majdcsak talál valakit, aki útba tudja igazítani.

Elképzelte, hogyan fest a régi törzshelyük most. Egyszer-egyszer régi lassú számot is játszottak, mint ez a rádióból szűrődő dal. Jamie-vel ilyenkor összebújtak. Hogy tudta a kezét fogni! Milyen finoman irányította tánc közben! A dal hallatán minden érzés visszatért. Igazi hercegnő vált belőle ilyenkor, csak nem vette észre.

„Lila – még Jamie hangját is hallotta –, te valamin töröd a fejed. Én aztán *látom* rajtad. Na ki vele, mi az?”

Aztán tényleg mindig kibökte, ami a szívét nyomta, és a férfi mindig végighallgatta, nem vitatkozott vele, bármit is talált mondani. Elment az esze, hogy elhagyta. Jamie-t sohasem szabadott volna elhagynia.

A két pulóver ellenére Lilát tovább rázta a hideg. Emlékezett rá, hogy az éjszaka volt rajta takaró, de most nem látta sehol. Előrement, és a másik kajútból hozott egyet.

Egyre jobban remegett a keze. Mindig így járt, ha dühös lett, és nem tudta kidühöngeni magát. Ordítani kellett volna a kapitánnyal, de most már az is késő. Néhanapján az is elég volt a remegés megállítására, ha üvölthetett valakivel, vagy odacsaphatott egyet, vagy egyszerűen csak lehordhatott valakit.

Kikapcsolta a rádiót.

Hallgatta a szél zúgását meg a hajó oldalát paskoló víz neszezését. Milyen nyugodt minden. Egészen más itt, mint a *Karmá*-n. Törte a fejét, mihez kezd Manhattanben. Pénzt kell kerítenie. Beáll valahova pincérnek. Másra már nemigen használható. Csak talál magának valakit. Mindig akadt valaki. Bárcsak a kapitányt más fából faragták volna, kívánta Lila, akkor együtt mehetnének Floridába. De hát csak egy bunkó hólyag. Sidneyre emlékeztette. Sidney az a fajta volt, akiről lerítt, hogy valami doktor, ügyvéd vagy efféle válik belőle. Annyira kedvesen társalgott mindenkivel, hogy nem lehetett vele igazán megbeszélni semmit. Mindig mindenkit lenézett, és közben azt hitte, hogy ezt senki nem veszi észre.

Ezt a fajtát emlegette mindig az anyja, hogy próbáljon ilyet szerezni magának. A kapitányról ugyanez sugárzott – mintha mindig valamin törné a fejét. Sidneyből gyerekorvos lett, rengeteget keres, és négy gyereket nevel. Szinte halotta anyja hangját: „Ugye, hogy megmondtam!”

Jaj istenem, csak *ő* ne jöjjön most elő. Miért mindig anyja bukkan elő a homályból, valahányszor remeg a keze? Anyja mindig a gazdag férfiakat kedvelte. Olyanokat, mint ez a kapitány itt. Meg Sidney. Azok a nők az igazi kurvák, akik a pénzükért ilyenekhez mennek. Nem szabad, hogy gondolatai leragadjanak anyjánál. Még csak rágondolnia sem szabad.

Nem volt megállás. A roham feltartóztathatatlanul közeledett. A tabletták-nak már nem volt idejük megálljt parancsolni.

A kapitány azért mégis más, mint Sidney. Tényleg furcsa, de mintha tudna valamit, amit nem akar elmondani.

Az előző napi tánc közben is, idézte fel Lila, elsőre úgy tűnt, mintha teljesen hétköznapi alak volna, aztán fokozatosan valaki mássá alakult. Könnyed lett, mintha súlytalanná vált volna.

Valamit *tudott*. Bárcsak emlékezne, miről is beszélt, gondolta Lila. Az indiánokról emlegetett dolgokat, meg a jóról és a gonoszról mondott valamit.

De miért pont ezekről beszélt?

Még valami beugrott. Valami, ami nagyapja házával kapcsolatos.

Törte a fejét.

Nagyapja mindig a jóról és a gonoszról beszélt. Prédikátor volt.

Valami, ami a kapitányhoz is kapcsolódott. Volt valami a tekintetében, ahogy azt a döglött kutyát nézte a vízen, és nem szólt egy szót sem. Vagy nem is, de *még mennyire, hogy* mondott valamit. Azt mondta, hogy mind odamegyünk, ahová a kutyát viszi a víz.

Hát persze, nagypapa nappalijának falán hatalmas festmény díszelgett, amely egy embert ábrázolt, amint csónakban állva szeli át a folyót a szigetre tartva. Az alján valami német felirat volt. Nagypapa szerint az volt odaírva: „Halottak Szigete”. Amikor nagypapa meghalt, úgy maradt meg az emlékezetében, amint éppen a szigetre hajózik. Lucky már ott várta. Biztosan találkoztak, mikor nagypapa átért a folyón.

Mindig a jóról meg a gonoszról papolt, és azt hajtogatta, hogy Lila pokolra jut a bűneiért, ha nem viselkedik jól. A csónakos azért vitte a halottakat a pokolra, a szigetre, mert életükben bűnöket követtek el.

Lila foltos kutyáját hívták Luckynak. Pont úgy nézett ki, mint az a lábát az égnek meresztő kutya a vízben.

Miért törtek rá éppen ezek az emlékek? A kép elégett, mikor nagypapa házában tűz ütött ki. Isten azért égette porig nagypapa házát, hogy a pokolra küldje. Minden összekavarodott.

Az egészen semmi teteje, gondolta Lila. Soha nem is volt, de ez most még rosszabb.

Ki *lehetett az a férfi?*, találgatta. Minden olyan álomszerű volt. Mintha Lila nem is igazán ide tartozna. Valami baj volt vele, és Lila tisztában is volt ezzel. Csakhogy senki nem mondta meg, hogy mi hibádzik.

A szélre fülelt. Egyre erősebben zúgott. A hajó mind hevesebben dülöngélt jobbra-balra. Miért nem jár erre több hajó? Miért olyan magányos ez a folyó? Nem arról volt szó, hogy New York felé tartanak? Hol a többi hajó?

Miért süvölt egyre erősebben a szél?

És az emberek a parton. Mintha megkukuláltak volna, egy hang el nem hagyja a szájukat. Mintha *észre sem vették* volna a hajót.

Hirtelen szállökés dobott nagyot a hajón. Lila megkapaszkodott, és ahogy felnézett a feljáró résén, a kapitányra látott. Amaz nem látta, hogy a lány nézi, arcára komor szomorúság terült, mintha csak valami temetésen volna. Mint egy gyászhuszár. Valami baj volt.

Valami rettenetes dolog közeledett. Valami történni fog. Ez nem mehet így tovább. A lány minden porcikájában érezte a feszültséget. A roham közelített. Csak azt a kutyát ne látta volna ott a vízben.

Szakasztott, mint Lucky. Miért jött most vissza?

Aztán rádöbbsent! Hiszen a hegyek alatti kanyarhoz közelednek! Hogy is mondta a kapitány? „*A Világvége!*” De mit értett ezen?

Mi a fenét értett ezen?

Lila visszahanyatlott az ágyra. Bebújt a takaró alá és hallgatózott. Csak a szél süvített, meg a hajó oldalán csattogott a víz.

A lányt hirtelen hatalmas roham rázta meg!!!...

Üvöltött!

Phaidrosz üresbe tette és feltúrázta a motort. Aztán a vitorlát ostorként csapkodó, tomboló szél irányába fordította a hajót. Előreküszködte magát, és kiszabadította a vitorlahúzó kötelet. Amilyen gyorsan csak bírta, bevonta a vitorlát és egyetlen lendülettel feltekerte, aztán szedte a lábát, hogy visszaérjen a kormányállásba, mielőtt a hajó kisodródik a menetirányból.

Szilaj egy szél. Az a rohadt vihar idáig elért. Castletonban erről egy szót sem említettek. A francba!

A víz csupa tajték és hab volt. Látnia kellett volna, hogy viharzóna jön, még mielőtt így beleszaladt. Nem figyelt eléggé.

Kiakasztotta a vitorlarúdtartó kötelet, a rudat az alsó állásba illesztette, aztán visszaült.

A vitorla bevonása és a motor beindítása után úgy tűnt, minden a rendes kerékvágásba került. Jobbról a Storm King-hegység, balról a Breakneck gerince meredezett felette. Elöl a messzeségben West Point, köztük meg a folyó „Világvége”-nek nevezett éles kanyarja húzódott. A szél tulajdonképpen az így kialakuló csatornahatás eredménye volt.

Némi idő elteltével megállapította, hogy a vihar nem erősödik. Közepes erősségű szél tartotta magát.

Phaidrosz abban a hiszemben vette a hajót, hogy vitorlázás közben mást sem kell majd csinálnia, mint üldögelni és gyönyörködni a tájban. A dolog azonban úgy festett, hogy nem akadt öt perc pihenő, amikor ne kellett volna igazítani valamin.

Most éppen a hevenyészetten feltekert és így aztán kibomló vitorlavásznon akadt meg a szeme. Rögzítette a kormányt, és ismét előremászott. Ezúttal szabályosan csavarta fel a vitorlát, minden egyes fordulat után gondosan csomót kötve rá.

Csodálkozott, hogy Lila még mindig odalenn van, és egy szava sincs az egész felforduláshoz. Fontolgatta, hogy felhívja a lányt, tartsa a kormányt, amíg ő végez a vitorlával, de valami azt súgta neki, mégiscsak jobb lesz a dolgot saját erőből megoldani. Lila nem volt az „értettem, uram”-féle készséges matróz, aki-re itt szükség lett volna.

Ahogy meresztette a szemét előre, jó nagy hullámokat látott: a folyó sodrásirányának átfordulása okozta őket. A víz tajtékzott a dühtől, amiért kitérítik

irányából. Közelebb érve látszott, hogy a mélységben zajló küzdelem örvények formájában tör a víz színére. Phaidrosz elkormányozta a hajót a veszélyes helytől.

Mondhatott akármit a lánynak, minden rosszul sült el. Semmi értelme nem volt tovább feszíteni a húrt. A lány egészen más világban él. A szó szoros értelmében. Soha az életben meg nem lehet rendíteni egy efféle világot, hiába is próbálsz a saját világlátásodat a másakra erőltetni.

Annak például, amit arról az orrnehéz hajóról mondott neki, hasznát is vehetné, ha egyáltalán odafigyelt volna rá. De oda se bagózott. Nem az az odafigyelős fajta. Ott van a fejében az általa értéknek tekintett dolgok statikus rendszere, ha valaki vitába száll vele, legfeljebb annyit érhet el, hogy a lány egyszerűen megharagszik vagy lepecskondiázza. Phaidrosz nem egy ilyet látott már. Egész életében ilyenekbe ütközött.

A Katonai Akadémia déli bejáratánál a szél közepes szellővé csendesült. A hajó magas, várszerű falak alatt siklott, Phaidrosznak megfordult a fejében, hogy felhívja Lilát, lássa ő is, de aztán mégis úgy döntött, jobban teszi, ha békét hagy neki. Biztos nem érdekelné.

Aztán az Akadémia eltűnt szem elől, a szél újra vitorlázáshoz alkalmas erőre kapott. A nap lassan elcsordogált. Ki is fáradt. Innen már a motor is megteszi.

Egyetlen porcikája sem kívánt ma este csatangolni. Már csak aludni vágyott.

Van-e Lilában Minőség? Már megint felötlött benne Rigel dühítő kérdése. Addig meg nem szabadulhat tőle, amíg helytálló választ nem talál rá. Így működik az agya. Miért is mondta, hogy „igen”? A lány mintha eltökélte volna, hogy bebizonyítja Rigel igazát. El kellett volna engednie a kérdést a füle mellett.

Vajon van-e a kutjának Buddha-természete? Ugyanaz a kérdés. Pontosan ugyanaz.

Pontosan beleillik Mumonnak abba a zen *mondó*-jába:

Van-e Lilában Minőség?

Ez a legfontosabb kérdés.

Mondhatsz igent vagy nemet,

Elveszted saját Minőségedet.

Tökéletesen beleillik. És pontosan így történt. Phaidrosz válasza „igen” volt. És ezzel hibát követett el. Hagyta, hogy belerángassák a zenben kényesen kerülendő, mustrálgató-válogató játékba, és most aztán nyakig benne ül a pácban.

...Nem az hibádzott, hogy a kérdésre nem találni választ. Volt válasz, csak-hogy az végeláthatatlan magyarázatokat igényelt volna.

...Nem Lilában rejtőzött a minőség; a Minőség ragadta meg Lilát. A Minőséget senki, semmi sem bírhatja. Valamit bírni azt jelenti, valamit birtokolni, és valamit birtokolni annyit tesz: valami felett uralkodni. De a Minőségen semmi nem uralkodik. Ha uralkodásról és birtoklásról van szó, akkor a Minőség az, ami birtokolja Lilát és uralkodik felette. A Minőség alkotta meg Lilát. Benne testestül meg a Minőség változó statikus rendszere. Ennyi és nem több a lány. Az általa használt szavak, végigrágott gondolatok, általa vallott értékek az egész világ három és fél milliárd éves történetének termékei. Benne mutatkozik meg az értékek rendszerében lejátszódó fejlődés afféle őserdeje. A lánynak magának fogalma sincsen róla, hogyan is szivárgott belé a világ, mint ahogy az őserdő sem tudja, miként jött létre.

A „Lila-őserdő” közepében mégis előtűnedeznek múltbéli civilizációk ősi, történelem előtti maradványai. E romok úgy tárulnak fel időben visszafelé haladva, mint ahogy az archeológus a talaj vastagságát mérve, szintről szintre sorjában feltárja a civilizáció évszázadait.

Ez bizony izgalmas elképzelés volt. Az egész elemzés egy személy köré épülhet, akiről beszélgetések nyomán körvonalazódik, milyen értékeket vall, és az egész metafizika egy különös eset fényében bontakozik ki... A metafizika epedve várt valamire, ami a mindennapok szintjére hozza. Floridáig rengeteg idő lesz arra, hogy Lilát kikérdezze.

Eltöprengett az ötleten.

Tökéletes interjúhelyzet.

Mit is lehetne kihúzni a lányból? Lehet, hogy a bensejében ott vannak az értékminták, de a lány nincs tudatában, mik is azok. Nyilván mesélne a gépelési tudásáról, az orrnehéz hajóról meg mindenféle ételekről, amiket szívesen eszik, vagy panaszkodna a kávéra, de mindennek Phaidrosz semmi hasznát sem venné. Szép kis utazgatás volna.

Valami más is sántított. Az egész kísérlet túlságosan is mesterkélt volt, tele objektív, „megfigyelési” maszlaggal. Az utolsó szemig hiányzott belőle a dinamikus megközelítés. Pedig a dinamikus meghatározatlanságot lezárni soha nem lehet. A lány mondhat, amit akar, lehetetlen a mondanivalójából bármilyen következtetést levezetni.

Másrészt Lila nem sokra becsüli őt. Lehet, hogy nem is osztaná meg vele, mit gondol a világról. Úgy járna, mint az „objektív” antropológusok az indiánokkal.

Dusenberry kéne ide. Ő aztán tudná a módját, hogyan bírja szóra a lányt. Én csak elméletgyártásra vagyok alkalmas, kesergett Phaidrosz.

De az elmélettel legalább minden rendben. Lila értékek statikus rendszereiből áll, amelyek egy Dinamikus Minőség irányába formálódnak. Legalábbis az elmélet szerint. Lila, csakúgy, mint bárki más, valahol útközben van ahhoz, hogy önmagára találjon. De hogy az merre leledzik, megmondani senki sem tudja.

Jó néhány hónappal korábban összeállt a fejében az egész elméletet átfogó megállapítás: „Az élet a minőség statikus rendszereiből a Dinamikus Minőség irányába való fokozatos átmenet.” Ez a gondolat azóta is ott bolygott a fejében.

A hagyományos, szubsztanciaközpontú metafizikában az élet nem fejlődik az égvilágon semmi felé. Az élet nem több, mint atomok jellegzetességeinek rendszerekbe fejlődése. Úgy is kell lennie, hiszen e metafizika nem ismer mást, mint atomokat meg az energia változó formáit. A Minőség Metafizikájában nem atomok szerkezetei fejlődnek. Itt az értékek statikus rendszerei bontakoznak ki, és miközben az evolúció méréséhez megfigyelt adatok nem változnak, az evolúció mibenlétéről szóló magyarázatok teljességgel új színben tűnnek fel.

Történetileg a szubjektum és az objektum szétválasztásán nyugvó metafizika feltevése, mely szerint a világ anyagból áll, az első pillanattól fogva megmerevítette a fejlődésméletet. A fejlődéstörténet keletkezésekor még nem is hallottak arról, hogy a fotonok, elektronok és más elemi részecskék szintjén az okozat törvényei nem működnek; hogy az elektronok és fotonok egyedileg előrejelezhetetlenül és külön-külön meg nem magyarázható okoknál fogva hol felbukkannak, hol meg felszívódnak, így eshet meg, hogy a fejlődéstörténetben az „ember” könyörtelenül ki van téve a világot irányító ok és okozat törvényének, miközben azok a részecskék, amelyekből a teste felépül, nincsenek. Azzal, hogy ez micsoda képtelenség, a kutya sem törődik. A probléma semelyik tanészék kutatási területébe nem illeszkedik. A fizikusok figyelmen kívül hagyhatják, mert tudományuk nem az emberrel foglalkozik. A társadalomtudósok meg azért, mert az elemi részecskék nem tartoznak kutatásaik körébe.

Annak ellenére tehát, hogy a modern fizika már évtizedekkel ezelőtt végső csapást mért a fejlődés determinisztikus magyarázatára, az elmélet pusztán azért tartja még magát, mert nem akad más elfogadható magyarázat, ami a helyén támadt úrt kitölthetné. Az anyagi szubsztanciára mint alapzatra épített evolúció elméletét a kezdet kezdetétől fogva nyomasztja egy fogas kérdés, amelyen sohasem tudott túllépni. Könyvtárakat töltenek meg a legrátermettebb fennmaradá-

sáról szóló munkák, de egyetlenegy sem akad, amelyik arra adna választ, hogy miért van ez így.

Ez amolyan lényegtelennek hangzó kérdés: első hallásra apróságnak tűnik, s az ész gyors választ keres, hogy léphessen tovább. Úgy hangzik, mint azok az ellenséges, ostoba kérdések, amikkel rögeszmés prédikátorok szoktak előállni. De mégis, miért a legrátermettebb marad fenn? Miért marad fenn bármiféle élet? Ez nem logikus. Önellentmondás azt mondani, hogy az életnek élnie kell. Ha az élet szigorúan a természet fizikai és kémiai erőinek eredménye, akkor miért kell az életnek a túlélésért folytatott küzdelemben ugyanezen erőkkel mérkőznie? Az élet vagy a fizikai természet része, vagy szemben áll vele. Ha része, akkor nincs mit túlélni. Ha szemben áll a fizikai természettel, akkor kell lennie valaminek a természet fizikai és kémiai erőin kívül, valaminek, ami az életet a fizikai természet ellen mozgósítja. A termodinamika második törvénye szerint minden energiarendszer „lejár”, mint valami óra, és soha nem képes újratölteni magát. Csakhogy az élet nem egyszerűen csak „felhúzza” magát – azaz alacsony energiájú tengervízből, napfényből és levegőből magas energiájú vegyi anyagokat állít elő –, hanem egyre több és jobb óra formájában sokszorozza meg saját magát, ami a „felhúzást” egyre gyorsítja.

Miért kell például egyszerű, stabil szén-, hidrogén-, oxigén- és nitrogénrészecskék egy csoportjának évezredek át küszködni, hogy végül elegyűk egy kémia professzorban öltön testet? Mi indítja őket erre? Ha professzorunkat elég hosszú időre egy szikla hátára fektetjük a forró nap alatt, akkor a természet erői szépen átalakítják őt szén-, oxigén-, hidrogén-, nitrogén-, kalcium-, foszfatomokra meg pár más vegyi elemre. A folyamat csak az egyik irányban működik. Mindegy, miféle kémia professzor az áldozat, mindegy, milyen folyamatban bontjuk részekre, a részekből nem tudunk ismét kémia professzort eszkábálni. A kémia professzorok elsődlegesen laza vegyületek változékony keverékei, amelyek a nap hőségének védtelenül kitéve, visszafordíthatatlanul egyszerűbb szerves és szervetlen vegyületekké bomlanak. Ez tudományos tény.

Na már most a kérdés így fest: miért fordítja e folyamatot a természet a visszájára? Mi a csoda készíti a szervetlen részecskéket, hogy a másik irányba csoportosuljanak? A nap energiája nem lehet. Épp az imént láttuk, mit tesz a napenergia. Valami másnak kell itt rejtőzködni. De minek?

Phaidrosz sok mindent elolvasott az evolúcióról, de sehol nyomát sem lelte a válasznak. A teológiai válaszokat természetesen ismerte, de azok nem támaszkodtak tudományos megfigyelésekre. Az evolúció hívei válaszukban egyszerűen

annyt szögeznek le, hogy a világegyetem lényének tudományos megfigyelése során az élet előtt lebegő semmilyen cél vagy minta nem mutatkozik meg.

Ez utóbbi kijelentés annyira tetszetősen a szőnyeg alá söpri az egész kérdést, hogy az ember fejében meg sem fordul, hogy az evolúció hívei egyáltalán komolyabb energiát fordítottak volna a tisztázására. Csakhogy az evolúcióelmélet korai története azt mutatja, hogy igenis foglalkoztatta őket a dolog. Az első jelentős evolucionista, aki nem Darwin, hanem Jean Baptiste Lamarck volt, amellel tett hitet, hogy az élet a tökéletesség felé fejlődik, ami a Minőség szinonimája. Alfred Wallace – aki azzal, hogy a maga útján hasonló elmélethez jutott, Darwint saját elméletének nyilvánosságra hozatalára készítette – hasonlóképpen azt a meggyőződést vallotta, hogy a természetes kiválasztódás nem szolgál kielégítő magyarázattal az ember fejlődésére. Darwin után még számosan ugyancsak visszautasították azt, hogy az élet céltalan volna.

Phaidrosz az egész gondolatkör jó összefoglalását találta meg egy Ernst Mayr-cikkben, amelyet a *Scientific American*-ben olvasott:

Azok, akik akár vallási, akár filozófiai alapon, vagy pusztán azért, mert túlságosan esetlegesnek tartották, visszautasították az evolúciónak a természetes kiválasztódáson alapuló magyarázatát, az évek során kitartóan alternatív megoldásokkal álltak elő, s ezeket az ortogenezis, a nomogenezis, az arisztogenezis vagy – Teilhard de Chardin elméletében – az „Ómega-elv” elnevezésekkel illették. Ezek az elképzelések egytől egyig abból indulnak ki, hogy létezik valamiféle beépített fő irány vagy hajtóerő, amely az életet a tökéletesség vagy a haladás felé viszi. Valamennyi ilyen elmélet finalisztikus: természetesnek veszik a kozmikus teleológia, a végcél vagy a világot irányító program valamilyen formában való létezését.

A teleologikus elméletek hívei minden erőfeszítésük ellenére képtelenek voltak olyan mechanizmust feltárni – a természetfeletti változatoktól eltekintve –, amely alátámasztotta volna a feltételezett végcél. A molekuláris biológia eredményeinek tükrében ma már gyakorlatilag kizárható egy efféle mechanizmus létezése.

Az evolúció hanyagul opportunistá: kapva kap bármilyen variáción, amely versenyelőnyt biztosít a kérdéses élőlény számára a hozzá hasonló organizmusok között vagy a tőle eltérő fajok egyedeivel szemben. Ez a folyamat fűtötte évmillióardon át automatikusan azt, amit evolúciós haladásnak nevezünk. A haladást semmiféle program nem ellenőrzi vagy irányítja. A természetes kiválasztódás pillanatnyi ingerek hatása alatt hozott döntéseinek eredménye az, ami szemünk elé tárul.

Mayr láthatólag úgy könyvelte el, hogy a dolgot ezzel le is lehet venni a napirendről. Megközelítése kétségkívül sokak által vallott álláspontot tükrözött,

kivéve azokét, akik az evolúcióelméletet elvetették. Mégis, sorainak olvastán Phaidrosz a következőt jegyezte fel egy cédulára: „Az világosnak látszik, hogy nem létezik olyan mechanisztikus minta, ami felé az élet törekedne, de azzal a kérdéssel megbirkóztunk-e már, hogy vajon az élet nem távolodik-e a mechanisztikus mintáktól?”

Az volt a sejtelme, hogy e kérdés körül még egyáltalán nem folyt vizsgálódás. Az ehhez szükséges fogalmak sem voltak kéznél. Az egyetemes statikus törvényeket mindenek kiindulópontjaként elfogadó metafizika számára az a gondolat, hogy az élet a feltárt törvényektől távolodna, csak tanácstalanságot váltana ki. Az ilyen metafizikában az egész kérdés értelmetlen. Ebben az olvasatban úgy hangzana a kijelentés, hogy minden élet a káoszba tart, mert a törvényekhez kötött metafizika logikája a rendezett szerkezetek egyetlen alternatívájaként a káoszt ismeri.

Csakhogy a Dinamikus Minőség nem strukturált, de nem is kaotikus. Érték, amely sehogyan sem fér be a statikus rendszerekbe. A szubsztancia-központú evolucionisták által képviselt álláspont a végső „mechanizmusok” vagy „programok” hiányának ellenére sem szolgált támadhatatlan magyarázattal az élet biológiai célnélküliségére. Ellenben szándékaik ellenére kiváló példáját adták annak, hogy az értékek mi módon szülik a valóságot.

A tudomány statikus rendszereket értékel. A tudomány tárgya ezek kutatása. Amikor szokatlan jelenségbe ütközik, azt sokkal inkább a rendet megzavaró tényezőnek tekinti, mintsem a normális jelenlétének. A szokásos statikus rendszerektől való eltérést úgy kezeli, mint amit meg kell magyarázni, és ha lehetséges, ellenőrzés alá kell vonni. A tudomány azt a „valóságot” magyarázza, amely mechanizmusok és programok szabályait követi. Mindazok a haszontalan dolgok, amelyek nem követik a mechanizmusokat és programokat, semmiféle figyelemre nem számíthatnak.

Látszik már, hogyan működik a dolog? A dolog azért nem létezik, mert még soha nem figyeltük meg. Azért nem figyeltük meg, mert még sohasem kerestük. És azért nem kerestük, mert lényegtelen, értéktelen, meg amúgy is vannak fontosabb tennivalók, mint ezekkel vesződni.

Phaidrosz más metafizikai szemszögből tekintett a helyzetre, s így azonnal kiviláglott, hogy a látszólag magától értetődő, lényegtelen, a Mayr által emlegett „pillanatnyi ingerek” hatására hozott döntések, amelyek az evolúció haladását irányítják, valójában a Dinamikus Minőség megelevenedései. Minden dolgok forrása, a Dinamikus Minőség, a valóságnak az értelem általi felfogását

megelőző érzékelése, mindig „pillanatnyi ingerként” tűnik fel. Hogy is lehetne másképpen?

Amint a „pillanatnyi inger”-ben fogant Dinamikus Minőséggel szembeni előítélet falai leomlanak, a valóság új világai nyílnak meg. Természetesen nincs mechanizmus, amely felé az élet törekedne. A mechanizmusok az élet ellenségei. Minél statikusabbak, minél merevebbek a mechanizmusok, az életnek annál többet kell lavíroznia, hogy elkerülje vagy maga alá gyűrje őket.

A gravitáció törvénye például alighanem a rend legkönyörtelenebbül statikus kerete a világban. Ennek megfelelően nincs egy árva élő dolog, amely ne ütközne nap mint nap ebbe a törvénybe. Az ember majdhogynem azt mondhatná, hogy az élet nem más, mint a gravitáció törvényével szembeni szervezett engedetlenség. Valaki ki is mutathatná, hogy egy organizmus evolúciós szintjét az mutatja, milyen mértékben szegül szembe ezzel a törvénnyel, így például a protozoonok, ezek a kezdetleges lények éppen csak el bírják evickélni a csillószőrök erdejében, a földgiliszta már alakját és menetirányát is képes irányítani, a madár az égbe száll, az ember pedig meg sem áll egész a Holdig.

Hasonlóképpen meg lehetne vizsgálni egyéb fizikai törvényeket is, mint például a termodinamika második törvényét. Phaidrosznak úgy tűnt, ha valaki venné a fáradságot, és elegendő mennyiséget összegyűjtene a világegyetem törvényeinek efféle tudatos megsértéseiből, majd azokat az általánosítás szintjére emelné, akkor az evolúció egészen eltérő elmélete rajzolódna ki. Ha az életet a fizikai törvények alapján kell magyarázni, akkor nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat az elsöprő bizonyítékokat, amelyek tanúsítják, hogy az élet szándékosan megkerüli a szóban forgó törvényeket. Annak oka, hogy miért válnak atomok kémia professzorrá, abban keresendő, hogy van valami a természetben, ami ki nem állhatja a kémiai egyensúlyok törvényét, a gravitáció törvényét, a termodinamika törvényét vagy bármilyen más törvényt, mely korlátozza a molekulák szabadságát. A molekulák csak azért követnek bármiféle törvényt, mert nem tehetnek mást. Előnyben részesítik azonban azt a létet, amelyben egy fia törvényt sem kell tiszteletben tartani.

Ez megmagyarázza azt is, hogy az élet változásai nem írhatók kizárólag okási „mechanizmusok”, „programok” vagy a fizikai törvények vak működésének a számlájára. Nem változnak csak úgy, minden értéktől függetlenül. A változás során az élet hol kitér ezek elől a törvények elől, hol legázolja az útjába akadókat, hol meg egyszerűen túljár az eszükön. Az élet formái folyamatosan afelé fejlődnek, hogy az ezen törvények által kínált lehetőségeknél valami „jobb” tegyenek eleget.

Ez a kijelentés első látásra ellentmond annak, amihez az evolucionisták foggal-körömmel ragaszkodnak: hogy az élet nem tesz eleget semminek, csak a természetes szelekció törvényeinek: annak, hogy a „legrátermettebb marad fenn”. Igen ám, de a „legrátermettebb fennmaradása” egyike azoknak a divatos jelszavaknak, amelyek – mint a „mutáns” vagy a „deviáns” – csak addig hangzanak oly nagyszerűen, amíg az ember rá nem kérdez, mit is jelentenek egészen pontosan. Legrátermettebb, de mire? A fennmaradásra? Ezzel azt mondják: „a fennmaradók fennmaradása”, ami zagyvaság. A „legrátermettebb fennmaradása” kifejezésnek csak akkor van értelme, ha a legrátermettebb azt jelenti, a legjobb, ami ugyanaz, mintha a „Minőség” szót használnánk. És a darwinisták nem ám valami ósdi minőséget értenek ezen, hanem a meghatározatlan „Minőséget”. Mayr cikkéből a napnál világosabban kitűnik, hogy halálbiztosak abban, nincs mód a „legrátermettebb” meghatározására.

Jó! Az ő „meghatározatlan legrátermettebbjük” azonos a Dinamikus Minőséggel. A természetes kiválogatódás a Dinamikus Minőség működés közben. A Minőség Metafizikája és a darwinista evolúcióelmélet között nyoma sincs vitának. Semmi vita a Minőség Metafizikája és az élet valamiféle célja mellett kitarító „teleologikus” elméletek között. A Minőség Metafizikája egy nagyobb metafizikai struktúra alatt ellentmondások nélkül egyesítette a korábban szembenálló tanokat.

A folyó hatalmas tóvá szélesedett, melynek a Phaidrosz mellett fekvő tékép szerint Tappan Zee volt a neve. Hasonlított a Zuider Zee-re, gondolta. Kedves, hogy megtartották a régi holland neveket. Hátrafordult, és végighordozta tekintetét a maga mögött hagyott hegyek láncolatán. Az utolsó vonulat. Rövidesen itt az amerikai kontinens széle. Erős, súlyos hajója hamarosan első alkalommal szeli majd az Atlanti-óceán hullámain. Az az igazi eleme. Izgalom fogta el: annyi egyhangú hét után végre itt a nagy változás. A hajót óceánjárásra és kontinensek közötti átkelésre építették, nemcsak „bóják kerülgetésére” holmi sekélyes szárazföldi vízi utacskákon.

Még csak kora délutánra járt az idő. A hajó bőszen vágatott a hullámok hátán. Arra gondolt, hogy a folyó kiszabadult a hegyek szorításából, és emiatt támadt fel a szél. Úgy számította, a dagály hamarosan megfordítja a folyásirányt, és azután lassabban tud majd haladni.

Akárhogy is, a „statikus rendszerek Dinamikus Minőségbe való fokozatos átmenete”, amelyen annyit törte a fejét, minden jel szerint megállt a lábán.

Amikor a múltban az efféle gondolatok kudarcot vallottak, mindig a hagyományos, szubsztanciaelvű metafizika feltételezései küldték padlóra. A Minőség Metafizikájával a hátuk mögött azonban már álltak a sarat. Tucatszor is nekiveselkedett, hogy olyan érvet találjon, amelynek nyomán még ilyen erősítés mellett is összeomlik az állítás, de semmit sem talált, így aztán figyelmét az elmélet csiszolására fordította.

Az a magyarázat, hogy az élet „statikus rendszerek Dinamikus Minőségbe való fokozatos átmenete”, nemcsak beilleszkedett az evolúció által feltárt tények sorába, de azok értelmezésének új útjait nyitotta meg.

A biológiai evolúciót úgy is fel lehet fogni, mint amelynek során szubatomi szinten a gyenge dinamikus erők furfangokhoz folyamodnak az ugyanezen a szinten uralkodó roppant statikus szeretlen erők legyőzésére. Olyan szubatomi mechanizmusokat alkalmaznak, amelyekben az egyes választási lehetőségek annyira egyforma eséllyel következhetnek be, hogy még a gyenge dinamikus erő is képes a mérleg nyelvét egyik vagy másik irányba befolyásolni.

Az a különleges atom, amelyet a dinamikus szubatomi erők a maguk szolgálatába állítanak, a szén. A szén az élet minden formájában megtalálható annak ellenére, hogy – mint azt egy tanulmány bemutatta – egyik kristályformájának rendkívüli keménységén kívül semmiféle szokatlan vonással nem bír ki a többi elem közül. Minden más fizikai jellemvonásában úgymint olvadási hőmérséklet, vezetőképesség, ionizáció és a többi – pontosan azt mutatja, amit a periódusos rendszer adott helyén elhelyezkedő elemtől el is várna az ember. Az bizonyos, hogy nyoma sincs semmiféle csodálatos erőnek, amely hőn várja azt a pillanatot, amikor kémia professzorokat szabadíthat valami élettelen bolygóra.

A szénet egyvedivé tevő egyik fizikai jellegzetessége az, hogy az atomok IV. csoportjában, ahol az elemek kémiai kötési tulajdonságai a legváltozékonyabbak, ez a legkönnyebb és legaktívabb elem. Az I. és a III. csoportban lévő pozitív vegyértékű fémek rendszeren az V.-től a VII.-ig terjedő csoportok negatív vegyértékű nemfémek elemeivel alkotnak vegyületeket, nem pedig saját csoportjuk többi elemével. A szén is magában foglaló csoport félúton van a fémek és nemfémek között, így aztán a szén hol fémekkel, hol meg nemfémekkel képez vegyületeket. Előfordul, hogy magában áll, és nem kapcsolódik más elemekhez, máskor viszont más szénatomokkal egyesülve láncokat, szerteágazó szerkezeteket vagy gyűrűket alkot.

Phaidrosz úgy vélte, hogy a dinamikus szubatomi erőknek a szén kötési hajlamaiban rejlő változékonyságra van szükségük. A szénkötés olyan kiegyensúlyozott mechanizmus, ami felett át lehetett venni az uralmat. Ezzel az eszköz-

zel gyakorlatilag korlátlan döntési szabadság adódott. Egyszer egyfajta kötési hajlamot választottak, aztán meg másikat, attól teljesen elütő változatot.

És micsoda kavalkád alakul ki a választások nyomán. Mára több mint kétmillió szénvegyület ismert, mintegy hússzor annyi, mint bármilyen más, ismert kémiai elem esetében. Az élet kémiája a szén kémiája. A növények és állatok fajtáit egymástól végső soron megkülönböztető tényező a szénatomok által választott kötések sokféleségében rejlik.

Ám a dinamikus szénkötés feltalálása csak egyike az evolúciós fortélyoknak. A másik nagy találmány a megőrzésével kapcsolatos. A dinamikus fejlődés értelmetlen, hacsak nincs a láthatáron valamilyen statikus rendszer, amely megővja az eredményeit, azaz biztosítja, hogy az anyag ne zuhanjon vissza abba az állapotba, amelyben a fejlődési lépést megelőzően leiedzett. Az evolúció nem lehet folytonos előremenetelés. Reteszelésszerű lépések folyamatára van szükség, amelynek során a dinamikus mozgás magasabb szintre nyújtózik, és amennyiben az eredmény sikeresnek látszik, a nyereséget biztosítandó rá kell csapni a statikus reteszt; akkor jöhet a következő dinamikus nekiveselkedés és az azt követő statikus biztosítás.

Ahhoz, hogy a dinamikus erő molekuláris szintre lépjen és ott stabilan megmaradjon, azt kellett kimódolni, hogy a szénmolekula megőrizhesse a szertetlen világ törvényeitől való korlátozott dinamikus szabadságát, ugyanakkor ellenálljon annak, hogy ismét közönséges szénelemekké bomoljon. A természet vizsgálata azt mutatja, hogy ezt a követelményt a dinamikus erő nem tudta teljesíteni, ezért két molekula létrehozása útján megkerülte a dolgot: a statikus molekula képes ellenállni a kopásnak, hőnek, kémiai behatolásnak és más efféléknek; a dinamikus molekula képes a szubatomi szinten létező meghatározatlanságot molekuláris szintre emelni és a „próbáljunk ki mindent” elvét érvényesíteni a kémiai kombinációk révén.

A statikus molekula, a jókora, kémiailag „halott”, műanyagszerű proteinek nevezett szerzet körülveszi a dinamikus molekulákat, és megvédi a fényt, a hőt, valamint más vegyi anyagokkal szemben, amelyek ott ólálkodnak, hogy kihasználva gyengeségét, elpusztítsák. A dinamikus molekula, amelyet DNS-nek neveztek el, azáltal mozgatja a rendszert, hogy parancsot ad a statikus molekuláknak, mit kell tenniük. Ha elhasználnak, lecseréli őket, sőt még akár elkopva is módosít önmagán, és megváltoztatja természetét, hogy győzzön a környezet ellenséges körülményei között. Vannak olyan vírusok, az élet legegyszerűbb formái, amelyek másból se állnak, mint e két, egymással együttműködő molekulából.

A biológiai evolúciós minták dinamikus és statikus funkciókra való szétválasztása töretlenül működik az evolúció magasabb szintjein is. A sejtfal a táplálékot átereszt, de a mérgekkel kirekesztő zárszerkezetként áll szemben. Ugyanígy tesznek a csontok, páncélok, irhák és szövetek, odúk, ruhák, házak, falvak, várak, rítusok és jelképek, törvények és könyvtárak. Mind az evolúciós hanyatlás megelőzését szolgálják.

Másfelől a sejtújratermelésben a számtartó sejtmagoszlástól a meioziszra való áttérés dinamikus fejlődés, mert utat nyit a nemi választásnak, és ezzel elképesztő DNS-sokszínűséget hoz létre. Ugyanígyen dinamikus fejlődés a sejtek többsejtű közösségekbe szerveződése, amiket növényeknek és állatoknak hívunk. Ilyen a szexuális választás, az életközösség, a halál és a megújulás, a közösségi indíttatás, a kommunikáció, a spekulatív gondolkodás, a kíváncsiság és a művészet. Ezek többségéről a szubsztancia-központú evolúció azt tartja, hogy itt pusztán a molekuláris gépezet véletlenül kialakuló tulajdonságairól van szó. Az evolúció érték-központú magyarázata szerint magához a dinamikus folyamathoz hasonlítanak azáltal, hogy az élet szerveződését a sokoldalúság és a szabadság magasabb szintjei felé terelgetik. A dinamikus előőrs időnként nem talál fogódzót az újonnan felfedezendő területeken, ezért visszacsúszik az előző szintre, ahol a reteszek már stabilizálták a helyzetet. Egész fajok és kultúrák tűntek már le emiatt a színről. Előfordul, hogy a statikus rendszerek annyira megerősödnek, hogy bármiféle dinamikus előrehaladás elé akadályt gördítenek. Az evolúció folyamata egy időre mindkét esetben megfeneklik. Amikor azonban ereje teljében van, ez növeli az ellenséges erőkkel szembeni felkészültséget és ellenálló képességet, vagy gazdagítja a rendszerek változatosságát, vagy mindkét folyamat egyszerre zajlik. Az ellenséges erőkkel szembeni erősödés a statikus minőség irányába mutat. Dinamikus Minőség nélkül viszont az organizmus képtelen növekedésre. Statikus minőség nélkül az organizmus nem képes fennmaradni. Mindkettőre szükség van.

Most elővéve a töprengő kémiaprofesszort, aki az összegyűjtött empirikus adatokat vizsgálja, és azokból valamiféle következtetéseket próbál levonni, látjuk, hogy mégiscsak van valami értelme annak, hogy ez az alak itt tesz-vesz. Többé már nem afféle úrból pottyant pártatlan látogató, akinek a megfigyelésen kívül semmiféle célja nincsen. Nem is valami statikus, molekuláris, objektív, biológiai gépezet, amely teljesen cél nélkül ödöng. Azt látjuk, hogy pontosan ugyanolyan célból folytatja kísérleteit, mint a milliárd évekkorábban az ő megalkotásába belevágó szubatomi erők. Olyan ismeretek után kutat, amelyek révén tágíthatók az evolúció statikus rendszerei, és a természet ellenséges statikus erőivel szemben

nagyobb változatosságot és stabilitást nyújtanak. Emellett hajthatják személyes célok, például „tisztán élvezetből”, azaz a munkájában rejlő Dinamikus Minőség miatt is dolgozhat. De ha kutatási pénzekért pályázik, kérelmét általában – és a valósághoz híven – az emberiség evolúciós céljainak valamely vonatkozásával fogja indokolni.

Phaidrosz a metafizikát egykor az „értelem felföldjének” nevezte. Nagy fáradtságba kerül, hogy feljusson az ember, s még több erőfeszítést igényel, hogy megvesse a lábát odafönn, de ha nem vág bele a kalandba, élete végéig egyetlen gondolati völgyben bolyonghat csupán. A Minőség Metafizikáján át vezető földi csapás másik gondolati völgybe nyitja meg az utat, ahol az élet tényei az addig ismertnél színesebb magyarázatot kapnak. Ez a völgy a megértés végelethatatlan, dús termőföldjére nyílik.

Ezen a vidéken az érték statikus rendszerei négy fő rendszerbe tagozódnak: szeretlen rendszerek, biológiai rendszerek, társadalmi rendszerek és szellemi rendszerek. Ezzel minden le van fedve. Mindennek megvan a helye. Ha az ember e négy tárgy köré Szeretlen, Biológiai, Társadalmi és Szellemi – enciklopédiát épít, abból semmi sem marad ki. Úgy érte, hogy semmilyen „dolog”. Csak a Dinamikus Minőség hiányzik, amelyet nincs enciklopédia, mely leírhatna.

Annak dacára, hogy a négy rendszer kimerítően magában foglal mindent, mégsem kizárólagosak. Ugyanazon időben és egyazon módszerekkel működnek, mégis majdnem teljesen függetlenek egymástól.

A rendszerek ilyenét felosztása nem hangzik valami egetverő újdonságnak. A Minőség Metafizikája azonban szokatlan csavart visz a dologba. Azt mondja, hogy nem folytonosan következnek egymásból. Külön állnak. Alig van valami közülük egymáshoz. Jóllehet minden egyes magasabb szint valamilyen alacsonyabb szint talapzatán áll, de ez még nem jelenti azt, hogy csupán az alacsonyabb szint kiterjesztett változatáról volna szó. Épp ellenkezőleg. A magasabb szint sokszor az alacsonyabb szint ellentettjeként mutatkozik, eluralkodik felette, és ahol csak tudja, azt saját céljai szolgálatába hajtja.

Ez a megfigyelés lehetetlen a szubsztanciaelvű metafizikában, ahol minden csak az anyag kiterjedése lehet. A mi esetünkben azonban az atomok és molekulák történetesen a statikus rendszerek négy szintjének egyikébe vagy másikába esnek, és semmiféle értelmezés nem követeli azt, hogy bármelyik szint uralkodjék a másik három felett.

A szintek függetlensége, gondolta Phaidrosz, kiválóan megvilágítható a számítógép hardvere és szoftvere között fennálló kapcsolattal. Ebben még akkor tett szert némi jártasságra, amikor bonyolult katonai számítógépekhez írt technikai kézikönyveket. Megtanulta, hogyan lehet a számítógépek hibáit elektronikus úton feltárni. Mi több, az integrált áramkörös chippek megjelenése előtt

maga is bütykölt digitális áramköröket, amelyek egymástól független, drótokkal és forrasztásokkal egybekötött tranzistorokból, diódákból, ellenállásokból és kondenzátorokból álltak. De még négy évvel azután is, hogy kitanulta ezt a mesterséget, csak egészen halovány elképzelése volt arról, mi is egy program. A vele együtt dolgozó elektromérnökök közt egy sem akadt, aki konytított volna a programokhoz. A programozók valamelyik másik telephelyen dolgoztak.

Később, már programozókkal együtt dolgozva, legnagyobb elképedésére arra kellett rájönnie, hogy még egy tehetséges programozónak is vajmi kevés fogalma van arról, hogyan működik egy váltó. Ez aztán meghökkenítő volt. A váltó olyan áramkör, amely vagy „1”, vagy „0” állásban van. Ha az ember nem tudja, hogyan működik a váltó, akkor ugyan mit tudhat a számítógépről?

Azt kapta válaszul, hogy a programozó munkájához nincs szükség arra, hogy ismerje az áramkörtervezés csínját-bínját. Ahogyan arra sincs szükség, hogy a hardverszakember értsen a programozáshoz. A két rendszer független egymástól. A memóriatérképen és az alig egy oldalt kitevő „Gépi parancsnyelvlistát” tartalmazó szűk mezsgyén kívül az egyazon időben, egyazon számítógép részeit képező elektronikus áramköröknek és programoknak az égdta világom semmi közük egymáshoz.

Phaidrosz rácsodálkozott a „Gépi parancsnyelvlistára”, melyet ő annyira más nézőpontból látott. Sok száz olyan alapidokumentumot írt át hardverkézikönyv formába, amelyek arról szóltak, hogyan kerül át a feszültségi szint a váltók egyik érintkezőjéről a másikra, hogy ezáltal egységes gépi parancsnyelv alakuljon ki. A gépi parancsnyelv volt az a végső cél, amelyre az áramkörök törekedhettek. Ez volt a működés során zajló váltások szimfóniájának végső harmóniája.

Amikor aztán a programozásba csöppent, rá kellett jönnie, hogy az elektronikus áramkörök szimfóniája csak árva kis hangocskának számít egy sokkal nagyobb összhangzatban, amiben semmi sem emlékeztet arra az egyetlen kis csendülésre. A beléptető áramköröket, a töltési és lecsengési időket, a feszültségszintávokat mintha csak a föld nyelte volna el. Még a váltók érintkezőit is átkeresztelték „regiszterek”-re. Minden a logikai kapcsolat tiszta és szimbolikus világának szempontjából esett a latba, amely egy pillanatig sem emlékeztetett arra az „igazi” világra, amely körülvette. A „Gépi parancsnyelvlista”, amely az előbb még tervezési végcél volt, most a legelemibb szintű programnyelv legalacsonyabb szintű elemévé törpült. A programozók többsége életében kezébe nem vett ilyen listát, sőt azt sem tudta, mi fán terem.

Bár mind az áramkörtervező, mind a programozó tudta, mit jelent az a parancs, hogy „Indítsa el az akkumulátort”, két tökéletesen eltérő jelentést rendeltek a parancshoz. Az egyetlen összekötő kapocs a hasonlatosság. A regiszter hasonlatos a váltó érintkezőjéhez, a feszültség szint változása hasonlatos a számérték változásához. De nem ugyanazok. Még a hardver és a szoftver két statikus rendszere közé ékelődött kis mezsgyén sem sikerült az értelmezések közvetlen cseréje. Ugyanaz a gépi parancsnyelv tökéletesen eltérő dolog a két különböző rendszer szempontjából.

Ennek az alacsony szintű programnyelvnek a hátán magasodott egy magasabb szintű – azokban az időkben FORTRAN vagy COBOL – programnyelv, amely éppolyan független volt az alatta lévő alacsonyabb szintű nyelvtől, mint az az elektronikus áramköröktől. A magasabb szintű programnyelv felett pedig újabb rendszerszint emelkedett, az alkalmazás, ami lehet, mondjuk, egy szövegszerkesztő programban készülő regény. Phaidroszt az képesítette el végképp, hogyan lehetséges, hogy valaki az örökkévalóságig dugdoshatja rezgésérzékelőjét az adott számítógép elektronikus elemei közé, és soha nem bukkan a regény nyomára.

A Minőség Metafizikája szempontjából ennek az egésznek a jelentőségét az adja, hogy megdöbbenő a párhuzam a számítógép működése, illetve a minőség különböző szintű statikus rendszereinek együttműködése között.

Az egyszer biztos, hogy a regény nem létezhet a számítógépben a megfelelő feszültségrendszer támogatása nélkül. Ez azonban nem jelenti, hogy a regény ennek a feszültségnek volna a kifejeződése vagy jellegzetessége. Egyáltalán nem kell elektronikus áramkörökben léteznie. Ugyanúgy elhelyezkedhet egy lemez mágneses tartományában, mágnesdobon vagy szalagon, de ez esetben sem mágneses terekből áll, és nem is képezi azok részét. Jegyzetfüzet lapjaira róhatják, attól még nem tintából meg papírból van, és nincs is benne sem a tintában, sem a papírban. Ott lehet szerzője agyában, de attól nem áll agyból, és nem is annak része. Ugyanazt a programot számítógépek végtelen során le lehet futtatni. A program futás közben átkapcsolhat egy másik programra. Be tud kapcsolni egy másik számítógépet, áttöltheti magát, és aztán kikapcsolhatja az első gépet, úgyhogy eredetének utolsó nyoma is eltűnik. Ez a folyamat sok tekintetben hasonlít a biológiai újratermeléshez.

A társadalmi erkölcsi rendszerek magyarázatára a szervetlen kémiai rendszerek apparátusával kísérletet tenni olyasféle próbálkozás, mintha a számítógépelektronika segítségével akarná valaki egy szövegszerkesztőben írott regény cselekményét megvilágítani. Lehetetlen vállalkozás. Azt meg lehet érteni, hogyan

teszik az áramkörök lehetőségessé a regényt, de nem lehet belőlük történetet kicsiholni. A regény saját összefüggéseinek rendszere. Hasonlóképpen az élet biológiai rendszerei és a szerves kémia molekuláris szerkezetei is rendelkeznek – a DNS-nek nevezett – „gépi közvetítő nyelv”-vel, de ez még nem jelenti azt, hogy a szén-, hidrogén- vagy oxigénatomok birtokolják vagy irányítják az életet. Az evolúció minden szintjének elsődleges funkciója – úgy látszik – abban áll, hogy az alacsonyabb evolúciós szintek számára szabadságot kínál. De ahogy ez a kialakuló magasabb szint egyre kifinomultabban működik, úgy mindinkább saját céljait követi.

Ha az ember felfogja, hogy az érték statikus szintjei egymástól függetlenek, akkor rengeteg ide-oda hanyórázó mozaikdarab a helyére illeszkedik. Az első mindjárt maga a szokásos értékdarabka. A szubjektum-objektum metafizikában az érték mindig is a leghalványabb és legbizonytalanabb fogalom volt. Mi a csuda az? Mi az ördögről beszél, aki azt állítja, hogy a világ másból sem áll, mint értékekből?

Phaidrosz ennek tudta be, hogy még soha senki nem állt elő azzal az elképzeléssel, hogy a világ elsődlegesen érték. Maga a szó homályos. Az az „érték”, amely egy pohár vizet tart egyben, illetve az, amelyik egy nemzetet, nyilvánvalóan nem lehet ugyanaz. Ebből következően az a kijelentés, hogy a világ nem áll egyébből, mint értékből, nemhogy tisztázna valamit, hanem éppenséggel értelmezavaró.

Az értékeknek az evolúció szintjei szerint történő szétválogatása nyomán ez a homály eloszlik. A pohár vizet egybentartó érték az értékek szeretlen rendszerébe tartozik. A nemzetet egybeforrasztó érték az értékek társadalmi rendszerébe tagozódik. Homlokegyenest különböznek egymástól, mert más-más evolúciós szintet képviselnek. És mindkettő teljesen eltér a biológiai rendszertől, amely a legkétkedőbb természetű értelmiségit is arra készíti, hogy lepattanjon a forró tűzhelyről. Ezen rendszerek egyetlen közös jellemvonása, hogy egytől egyig a történeti evolúciós folyamat termékei. De ez a folyamat az érték evolúciójának folyamata. Ezért alkalmazható mindegyikre az „értékek statikus rendszere” megnevezés.

Ez a mozaikdarab a helyére került. A következő jókora falat az anyag-tudat kettősség.

Ha a világ kizárólag anyagi és tudati rendszerekből áll, akkor hogyan fest a kettő közötti kapcsolat? Ha az ember átböngészi az e tárgyban íródott filozófiai művek százait, akkor arra a következtetésre juthat, hogy senki sem tudja, vagy

legalábbis nem képes másokat meggyőzni az igazáról. Létezik a materialista iskola, amely szerint a valóság csak és kizárólag anyag, amely a tudatot is megteremti. Az idealista tanítás azt mondja, minden csak és kizárólag tudat, amely megszüli az anyagot is. Ismeretes a pozitivista elmélet, amely szerint e vita feloldhatatlan és a végtelenségig folyhat, úgyhogy elfordul a kérdés tárgyalásától.

Kényelmes lenne így tenni, de sajnálatos módon az a probléma, amelynek láttán a pozitívizmus elbizonytalanodik, a fizika egyik legkínzóbb kérdése. És ezt a kint nem valamiféle laboratóriumi felfedezés okozza. Az adat csak adat. A baj az értelmezési kerettel van, amelyhez akkor nyúlhat valaki, amikor hibás adatba ütközik. A hiba magában a szubjektum-objektum metafizikában rejlik.

A hagyományos szubjektum-objektum metafizika hajszájra ugyanazt a négy statikus rendszert használja, mint a Minőség Metafizikája, csak két csoportba osztja őket: az egyik a szervetlen-biológiai rendszerek csoportja, amit „anyag-nak” mond, a másik a társadalmi-szellemi rendszereké: ez a „tudat”. A probléma éppen ebből a csoportosításból fakad. Amikor a szubjektum-objektum metafizika az anyagot és a tudatot az örökkévalóságig elkülönültnek és különbözőnek tekinti, akkor nagyobb kacsacsőrűt ötöl ki, mint a naprendszer.

Azért kell ezt a végzetes kettéosztást megtennie, mert a szubjektumokat és az objektumokat helyezi középpontba. Mindennek vagy objektumnak, vagy szubjektumnak kell lennie, szubsztanciának vagy nem-szubsztanciának, mert ez a világmindenség elsődleges felosztása. A szervetlen és a biológiai rendszerek „szubsztanciából” állnak, így aztán objektívek. A társadalmi és a tudati rendszerek nem „szubsztanciából” vannak, ezért azokat „szubjektívnek” minősítik. A „szubsztanciára” épülő önkényes kettéosztás nyomán a hagyományos metafizika azt kérdezi: „Mi is a szubjektum és az objektum közötti kapcsolat?”

Az egyik válaszlehetőség a tudat és az anyag, meg az ebbe a körbe tartozó minden kérdés összehoronzása egy másik kacsacsőrűvel, amit „embernek” hívnak. Az „embernek” van teste (így aztán a test nem ő maga), de van tudata is (ezért aztán a tudata sem ő maga). De ha valaki akadékoskodik, hogy mi is az „ember” (aki se nem test, se nem tudat), akkor semmire se megy. Nem létezik e rendszerektől független „ember”. E rendszerek jelentik magát az embert.

A kiagyalt ember számos álnéven fordul elő: emberiség, nép, közönség, de még olyan névszókban is, mint „én”, „ő”, „ők”. Nyelvünk ezek köré szerveződik, és kényelmes használatuk miatt lehetetlen megszabadulni tőlük. Valójában nem is kell elhagynunk őket. Éppúgy, ahogy a „szubsztancia”, a fenti szavak is használhatók addig, amíg szem előtt tartjuk, hogy ezek rendszerek összefoglaló

megnevezései, és önmagukban nem jelentenek valamilyen független, elsődlegesen létező valóságot.

Az értékközpontú Minőség Metafizikájában a négy statikus rendszer nem különül el a tudat és az anyag két cellájába. Az anyag pusztán bizonyos szervesen értékrendszer elnevezése. A biológiai, társadalmi és szellemi rendszerek támaszkodnak az anyagi rendszerre, de attól függetlenek. Megvannak a saját szabályaik és törvényeik, amelyeket a szubsztancia törvényeiből vagy szabályaiból nem lehet levezetni. Elsőre nem valami szokványos észjárás ez, de ha az ember nem az okoskodás szokatlanságán töpreng, akkor egyszer csak felocsúdva kérdezi, hogyan lehetett, hogy valaha is más rugóra járt az esze. Végül is mekkora a valószínűsége annak, hogy egy atom struktúrája New York városának megépítéséhez elegendő információt hordozzon? A szubsztancia nem birtokolja a biológiai, társadalmi és szellemi rendszereket. Azok a törvények, amelyek ezeket létrehozzák és megsemmisítik, távolról sem az elektronok és protonok meg más elemi részecskék törvényei. Teremtésük és elpusztításuk erői az értékek erői.

A Minőség Metafizikája arra lyukad tehát ki, hogy az anyag-tudat kérdésben valamennyi iskolának igaza van. A tudat statikus szervesen rendszerekben található. Az anyag statikus tudati rendszerekben. Mind az anyag, mind a tudat az érték statikus rendszereinek teljesen elkülönült evolúciós szintjén áll, és eként képes a másikat ellentmondásmentesen magában hordozni.

Az anyag-tudat paradoxon, úgy rémlik, csak azért létezik, mert a kétféle értékrendszer szintje közötti összekötő kapcsokat nem vették figyelembe. Két kapocs hiányzik: a biológiai és a társadalmi. Tudati rendszerek nem pattannak ki a szervesen természetből. A tudat a társadalom talaján terem, ami viszont a biológiából alakul ki, ami viszont – továbbhaladva a szervesen természetből ered. És amint azt az antropológusok oly jól tudják, a tudat útjait legalább annyira befolyásolják a társadalmi szerveződések, mint ahogy azokat uralják a biológiai rendszerek, és ahogy a biológiai rendszereket a szervesen rendszerek uralják. Az anyag és a tudat között nincs semmilyen közvetlen tudományos kapcsolat. Úgy van, ahogy az atomfizikus Niels Bohr mondta: „Fennakadtunk nyelvünk korlátain.” A természet szellemi leírása mindig kulturálisan meghatározott.

A rendszerek szellemi szintje abban a történeti folyamatban, amelynek során felszabadította magát a társadalmi szint – név szerint az egyház – korlátozósa alól, tulajdon jól felfogott érdekében hagyta, hogy elterjedjen a mítosz, miszerint a szellemi szint független a társadalmi szinttől. Tudomány és értelem – e mítosz tanítása szerint – csakis az objektív világból jöhet, sohasem a társadalom

világából. A tárgyak világa a társadalmi közeg bármiféle közvetítése nélkül egyenesen a tudat méhében terem. Nem nehéz felfedezni e függetlenségi mítosz történeti mozgatórugóit. Enélkül a tudomány talán soha nem tudott volna a világon gyökeret eresztetni. A tüzetesebb vizsgálat azonban azt mutatja, hogy hamis mítosszal van dolgunk.

A Minőség Metafizikája megvilágít egy harmadik mozaikdarabot is, a „szabad akarat és determinizmus” ősi ellentmondását. A determinizmus az a filozófiai tantétel, amely szerint az ember csakúgy, mint a világmindenség bármilyen más tárgya, rögzített fizikai törvényeket követ, s ez alól soha nincsen kivétel. A szabad akarat filozófiai iskolája szerint az ember döntéseit szabadon hozza meg, függetlenül a testét alkotó atomoktól.

A csata kitartó és zajos, mert bármelyik álláspont feladása elsöprő logikai következményekkel fenyeget. Ha a szabad akaratba vetett hit megrendül, akkor a szubjektum-objektum metafizikában látszólag az erkölcs is odavész. Ha az ember a szubsztancia ok-okozat törvényét követi, akkor aligha választhat jó s rossz között.

Másrészt viszont, ha a determinizmus hívei adják fel álláspontjukat, az olyan színben tűnik fel, mintha a tudomány igazságába vetett hitüket adnák fel. Ha valaki következetesen ragaszkodik a hagyományosan tudományosnak tekintett metafizikához, a szubsztancia metafizikájához, akkor óhatatlanul el kell fogadnia a determinizmus filozófiáját. Ha „minden” beletartozik a „szubsztancia és annak jellegzetességei” osztályába, és ha a „szubsztancia és annak jellegzetességei” beletartoznak a „törvényeket minden körülmények között követő dolgok” osztályába, és ha az „ember” beletartozik a „minden” osztályába, akkor az a kikezdhethetetlen logikai következtetés adódik, hogy az ember mindig a szubsztancia törvényeit követi.

Persze nem úgy tűnik, mintha az ember vakon követné a szubsztancia törvényeit, de a determinisztikus magyarázat szerint ez csak egyike azon káprázatoknak, amelyeket a tudomány öröktől fogva leleplezni hivatott. Minden társadalomtudomány, beleértve az antropológiát is, arra az alapvető metafizikai hiedelemre épül, hogy az emberi viselkedésnek léteznek efféle fizikai, ok-okozati törvényei. Az erkölcsi törvények, már ha valaki állíthatja, hogy ezek egyáltalán léteznek, tisztán mesterséges társadalmi viselkedési szabályok, amelyeknek az égvilágon semmi közük a világ valódi természetéhez. Az „erkölcsös” ember a megszokás útját járja, „vigyáz, nehogy bajba keveredjen”, „nem üti az orrát mások dolgába”, és kész.

A Minőség Metafizikájában ez nem mutatkozik problémaként. Addig a határig, amíg az ember magatartását a minőség statikus rendszerei határozzák meg, nincs választása. De amikor ugyanazon ember a – meghatározhatatlan – Dinamikus Minőséget követi, szabad abban, amit tesz.

A Minőség Metafizikájának mindenesetre jóval több mondanivalója van az erkölcsről, mint a szabad akarat és a determinizmus ellentmondása. A Minőség Metafizikája azt állítja, hogy ha az erkölcsi ítéletek alapvetően értékek megerősítései, és ha az érték a világ sarkalatos alapeleme, akkor az erkölcsi ítéletek a világ sarkalatos alapelemei.

A Minőség Metafizikája azt mondja, hogy az érték statikus rendszerei és az erkölcsi ítéletek még akár a világmindenség legalapvetőbb szintjén is azonosak. A „természeti törvények” erkölcsi törvények. Persze elsőre elrugaszkodottnak, meghökkenőnek és haszontalannak hangzik az a kijelentés, hogy a hidrogén és az oxigén azért képez vizet, mert ez erkölcsös dolog. De ez a kijelentés csak épp annyira elrugaszkodott, meghökkenő és haszontalan, mint az, hogy a kémia-professzor azért pipázik és jár moziba, mert a világegyetem ellenállhatatlan ok-okozati erői erre kényszerítik. A múltban a logika úgy festett, hogy ha a kémiaprofesszor kizárólag atomokból áll, és ha az atomok az ok-okozat törvényét követik, akkor a kémiaprofesszornak ugyancsak kutya kötelessége, hogy az okozat törvényét kövesse. Csakhogy ezt a logikát meg is lehet fordítani. Rövid úton következtethetünk az atomok erkölcsére abból, hogy a megfigyelések szerint a kémiaprofesszorok – általában – erkölcsös emberek. Ha a kémiaprofesszor lehetőségek között választ, és kizárólag atomokból áll, akkor ebből az következik, hogy az atomoknak is választásukat kell végezniük. A kétféle nézőpont különbsége filozófiai, nem pedig tudományos. Az, hogy vajon egy elektron azért tesz-e bizonyos dolgokat, mert meg kell tennie, vagy mert meg akarja tenni, teljességgel lényegtelen az elektron viselkedését rögzítő adatra nézve.

Phaidrosz tehát arra a megállapításra jutott, hogy nemcsak az élet, de minden jelenség is erkölcsi tevékenység. Erről szól a történet. Amikor a valóság szeretlen rendszerei létrehozzák az életet, a Minőség Metafizikája azt állítja, hogy azért teszik, mert így „jobb”. A „jobbság” – azaz a Dinamikus Minőségre adott kezdeti válasz – meghatározása az erkölcs elemi része, amelyre minden jó és rossz felépíthető.

Amikor Phaidroszban először felöltött a felismerés, hogy az erkölcs és a tudomány váratlanul egyetlen rendszerben egyesül, a dolog annyira a rögeszméjévé vált, hogy napokig másra se bírt gondolni. Ennél jobban csak egyszer szeretett bele egy elvont elképzelésbe, amikor először rábukkant a meghatározhatat-

lan Minőség eszméjére. Annak idején az élmény katasztrofális következményekkel járt, ezért most alig győzte lehűteni saját lelkesedését, hogy nekiálljon és felfedezését tüzetesebben körbejárja. A dinamikus áttörésen már túl volt, de hogy megőrizhesse e nagyszerű áttörés eredményét, minél gyorsabban és átfogóbban statikus reteszekkel kellett körbekerítenie.

Reteszelésre van szükség, úgy bizony. A múltban minden, a tudomány és az erkölcs egyesítését célzó erőfeszítés csúfos kudarcba fulladt. Nem lehet egy rakás amorális objektív anyag tetejébe erkölcsi rendszert tapasztani. Az amorális objektív anyagról soha nem fog ez a címke hiányozni. Az anyag úgy rázza le magáról, mint kutya az esővizet.

Csakhogy a Minőség Metafizikája nem hagyja ennyiben a dolgot. Először is azt állítja, hogy az „amorális objektív anyag” az erkölcsiség alacsony szintű formája. Az erkölcsöt lerázni tehát nem lehet. Másodsorban kijelenti, hogy még ha az anyag nem volna is az erkölcsiség alacsony szintű formája, akkor sem lenne semmilyen metafizikai szükség arra, hogy bemutassuk, hogyan vezethetők le az erkölcsök belőle. Az értékek statikus rendszereinek négyes osztályozása után a hagyományos erkölcsi rendszereknek majdhogynem semmi közük a szervesetlen vagy a biológiai természethez. A hagyományos erkölcsi rendszereket úgy helyezi a szervesetlen természet jelenségei fölé, ahogyan a regényt a számítógépbe. Az erkölcsök többször mondanak ellent a biológiai rendszereknek, mint ahányszor egy irányba húznak.

Itt van a kutya elásva.

A Minőség Metafizikájának evolúciós struktúrája azt mutatja, hogy nemcsak egyetlen erkölcsi rendszer létezik. Se szeri, se száma az ilyeneknek. A Minőség Metafizikájában helye van a „természeti törvényeknek” nevezett erkölcsnek, amely alapján a szervesetlen rendszerek diadalmaskodnak a káosz felett; de ott van a „dzsungel törvénye” is, ahol a biológia győzedelmeskedik az éhezés és a halál szervesetlen erői felett; és ott van az az erkölcs – a „törvény” –, amelynek keretében a társadalmi rendszerek a biológia fölébe kerekednek; s végül létezik a szellemi erkölcs, amely a mai napig küszködve kísérelte meg a társadalom feletti ellenőrzés megszerzéséért. Ezeknek a különböző erkölcsi szabályoknak nincs több közük egymáshoz, mint amennyi a regénynek a számítógép áramköreihez.

Amit a fentiek közül manapság erkölcsnek szokás nevezni, csak az egyik, a társadalmi-biológiai szabályrendszert fedi le. A szubjektum-objektum metafizikában ezt az egyetlen, társadalmi-biológiai szabályt úgy tekintik, mint a világmindenség valami aprócska, „szubjektív”, fizikailag nem is létező részét. A Minőség Metafizikájában viszont a négy erkölcs, kiegészítve a dinamikus erkölccsel, nemcsak hogy valóságos, de óroluk szól minden.

Általánosan fogalmazva, ha két választási lehetőség adódik, akkor – minden más tényező azonossága esetén – a dinamikusabb, azaz az evolúció magasabb szintjét képviselő választás az erkölcsösebb. A fenti megállapítást a következő példával lehet megvilágítani: „Erkölcsösebb dolog, ha az orvos megöli a baktériumot, mint ha engedné, hogy a baktérium ölje meg a betegét.” A bacilus élni akar. A beteg is élni akar. A betegnek azért van előnye, mert az evolúció magasabb fokát képviseli.

Ez, ha önmagában nézzük, elég kézenfekvőnek látszik. Az már kevésbé világos, hogy vajon az értékközpontú Minőség Metafizikájában miért tökéletesen és tudományosan erkölcsös az, ha az orvos a betegét részesíti előnyben. Ez nem valami önkényes társadalmi megszokás, ami az egyik orvosra igaz, a másakra nem, az egyik kultúrát köti, a másikat nem. Ez bizony minden emberre most és mindörökké igaz, annyira valóságos erkölcsi minta, mint amennyire a H₂O igaz. Végre-valahára az értelem mezején foglalkozunk az erkölcsökkel. Most már következtethetünk az evolúción alapuló szabályokra, amelyek révén a korábbiaknál jóval tüzetesebb vizsgálódás alá vethetők az erkölcsi érvek.

A bacilus és a beteg közötti evolúciós erkölcsi konfliktusban az evolúciós távolság nagy, és ennek következtében az erkölcsi helyzet könnyen megítélhető. De ha a konfliktusba keveredő statikus rendszerek közelebb esnek egymáshoz, a helyzet erkölcsi megítélése kevésbé kézenfekvő.

A bacilus-beteg dilemmához hasonló a vegetarianizmus közismert erkölcsi problémája. Erkölcstelen dolog-e állatok húsának fogyasztása, amint azt a hinduk és buddhisták állítják? A fennálló erkölcsi szabályok szerint a válasz az, hogy csak akkor erkölcstelen, ha az ember hindu vagy buddhista. Egyébként semmi gond, hiszen az erkölcs nem több, mint társadalmi konvenció.

Az evolúciós erkölcs ugyanakkor azt az álláspontot képviseli, hogy a húsevés bárki esetében erkölcstelen, mert az állatok a magvaknál, gyümölcsöknél és zöldségeknél magasabb evolúciós szintet képviselnek, azaz dinamikusabbak. E parancs erkölcsi ereje azonban nem annyira átütő, mert az állatok, illetve a növények evolúciós szintje közelebb áll egymáshoz, mint a betegé, illetve a bacilusé. Azt is hozzá lehet tenni, hogy a szóban forgó parancs csak akkor tartandó be, ha megfelelő készletek állnak rendelkezésre magvakból, gyümölcsökből és zöldségekből. A hinduk esetében például erkölcstelen volna, ha éhínség idején nem lakmározna be a teheneket, mert ekkor emberi lényeket áldoznának fel alacsonyabb rendű organizmusok miatt.

Mivel a Minőség Metafizikája értékközpontú, s ezáltal nincs a szubsztanciához béklyózva, szabadon elmélkedhet a bacilusok, gyümölcsök és zöldségek

világánál magasabb evolúciós szinteken felmerülő erkölcsi kérdéseken. Itt már izgalmasabb feladványok kínálóznak.

Vajon tudományosan erkölcsös-e az, ha a társadalom megöl egy emberi lényt? Hatalmas erkölcsi kérdés ez, amely körül bíróságokon és törvényhozó testületekben világszerte folyik a csata.

Az evolúciós erkölcs elsőre mintha azt mondaná, igen, a társadalomnak joga van megölni az embert, hogy megelőzze saját lerombolását. Egy banditáktól fenyegetett, világtól elzárt, primitív falu népének erkölcsi joga és kötelessége, hogy önvédelemből megölje a banditákat, mert a falu magasabb evolúciós forma. Amikor az Egyesült Államokban a polgárháború idején embereket soroztak be, mindenki tisztában volt azzal, hogy ártatlanokat fognak lemészárolni. Az északiak hagyhatták volna, hogy a rabszolgatartó államok függetlenné váljanak, és ezzel életek százazreit óvhatták volna meg. Az evolúciós erkölcs azonban azt mondja, hogy az északiaknak mégiscsak igazuk volt abban, hogy belevágtak a háborúba, mert a nemzet az evolúció magasabb formája, mint az emberi test, és az emberi egyenlőség eszméje még a nemzetnél is magasabb forma. John Brown igazsága sosem volt valami elvont dolog. Mindmáig büszkén tör előre.

Amikor nem maga a társadalom áll szemben fenyegetéssel, mint az egyes bűnöző kivégzése esetében, a kérdés fogósabbá válik. Árulás, felkelés vagy háború esetén a bűnöző társadalmi veszélyessége nagyon is valós lehet. Ha azonban a bűnöző nem fenyegeti komolyan a fennálló társadalmi rendszert, akkor az evolúciós erkölcs amellet érvel, hogy a bűnöző megölésének nincs erkölcsi igazolása.

Megölését az teszi erkölcsstelenné, hogy a bűnöző nem pusztán biológiai organizmus. Amikor ember embert öl, akkor a gondolat forrását is megöli. Az emberi lény eszmék összessége, és ezek erkölcsileg előnyt élveznek a társadalommal szemben. Az eszmék értékrendszerek. Az evolúció magasabb szintjén állnak, mint a társadalmi értékrendszerek. Ahogyan erkölcsösebb, ha az orvos öli meg a bacilust, mint hogy az ölje meg a beteget, ugyanúgy erkölcsösebb, ha az eszme öli meg a társadalmat, mint hogy a társadalom ölje meg az eszmét.

Ezen túl van még egy ennél is erőteljesebb ok: a társadalmak, az eszmék és az alapelvek maguk sem mások, mint statikus rendszerek. Ezek maguktól nem tudják sem érzékelni a Dinamikus Minőséget, sem alkalmazkodni hozzá. Erre csak élőlény képes. A halálbüntetés ellen felhozható legnyomósabb erkölcsi érv az, hogy ezzel gyengül a társadalom dinamizmusa kevésbé lesz képes változni és fejlődni. Sosem a „rendes” alakok idézik elő az igazi társadalmi változásokat. A „rendes” alakok épp attól rendesek, hogy alkalmazkodnak. A társadalmi evolú-

ció dinamikus erejének igazi hordozói a „rossz” fiúk, akik csak néhány évszázad múltán látszanak rendeseknek. Ez a zuñi *brujo* igazi erkölcsi tanulsága. Ha a papok megölték volna, azzal sokat ártottak volna saját társadalmuknak, amely így kevésbé tudott volna növekedni és változni.

Nagy volt a kísértés, hogy Phaidrosz sorra vegye a világ valamennyi erkölcsi konfliktusát, és megvizsgálja, hogyan illeszthetők ebbe az elemzésbe, de rá kellett jönnie, ha belevág, soha a végére nem ér. Amerre csak nézett, amilyen példa csak az eszébe ötlött, úgy látta, mindegyikre illik ez az elemzési keret, és a konfliktusok természete ezúton rendszerint tisztábban kivilágolt.

Sőt mi több, úgy tűnt, hogy a fenti gondolatmenet megadja a választ Rigel kérdésére, amely azóta is állandóan ott motoszkált a fejében: „Bír-e Lila Minőséggel?”

Biológiailag igen, társadalmilag nem. Pofonegyszerű! Az evolúciós erkölcs úgy reccsent ketté a kérdést, mint valami görögdinnyét. A biológiai és a társadalmi rendszereknek alig van valami közük egymáshoz, ezért Lila egy időben bír is minőséggel, meg nem is.

És pontosan ilyen benyomást tesz az emberre – a minőség és a minőség nélküliség zűrzavaros egyvelegét sugallja. Hát ez az oka.

Ez aztán egyszerű. Na persze, minden jó minőségű elmélet egyszerű. Az ilyen elméletek nem valami körmönfont csűrés-csavarással adnak választ a kérdésre. A jó elmélet szétporlasztja a kérdést, hogy az ember a végén csodálkozik, hogyan is kérdezhetett ilyesmit.

Biológiailag minden rendben, társadalmilag igencsak a skála alsó szintjén tengődik, szellemileg meg sehol sincs. De dinamikusan... Hohó! Erre érdemes odafigyelni. Valami vadul dinamikus dolog vibrál belőle. Az agresszivitás, a durva beszéd, a különös, zavarba ejtő kék szem. Olyan, mintha az ember egy morgó, itt-ott gőzhasadékotól sístergő hegy lábánál állna... Érdekes volna többet beszélgetni vele.

Phaidrosz a lejárathoz lépett és lekukkantott. Lila a priccsen feküdt; úgy látszott, alszik. Neki sem ártana. Estére a lány biztos üdén ébred, és nem bír majd magával. Ó meg teljesen ki lesz nyúlva.

Phaidrosz látta, hogy a hajó felé sodródó egyik közeli bója áramlat felőli oldalán kis fodor habzik. A folyó visszafelé folyt, s ez lassította a haladást. Hamarosan besötétedik, de szerencsére már közel a kikötő.

Egy szemben haladó uszály helyzete úgy mutatta, hogy Phaidrosz hajója túlságosan a folyó New York felé eső oldalára sodródott. Néhány fokkal odébb

igazította a hajó orrát, hogy kikerüljön a szembejövő forgalom útjából. Az előtte elterülő tározón vontatóhajó toltá uszály látszott közeledni. Az uszály fedélzetén csövek kígyóztak, ami arra mutatott, hogy valószínűleg olajat vagy vegyszert szállít. Feléje tartott, és bár becslése szerint nem állt fenn ütközés veszélye, mégis úgy változtatott az irányon, hogy még nagyobb legyen a távolság köztük.

A „tenger” partjai távol voltak, de az látszott, hogy a házak és part menti építmények városi jellegűek. Mögöttük nem dombok, hanem tompa ipari szürkeség magasodott. Phaidrosz az órájára pillantott. Három harminc. Még mindig van pár óra naplementéig. Úgy látszott, még sötétedés előtt eléri Nyackot. Jól teljesített a hajó. A természetes folyóáramlat, az árapály meg az azt megtetőző, hurrikán okozta áradás mind hozzájárult az aznapi jó teljesítményhez.

Akárhogy is, megvolt a válasz Rigel kérdésére. Phaidrosz elengedhette magát. Rigel azt a szűkkeblű hagyományokba burkolózó szocio-biológiai erkölcsi szabályrendszert erőltette, amelyet – mint az világosan látszott – ő maga sem értett.

Ahogy Phaidrosz az erkölcsök világába keveredett, rájött, mennyire fontos a statikus erkölcsi szabályok különválasztása. Mindegyik egy-egy kis erkölcsi birodalom saját határain belül, annyira elszigetelve a többitől, mint amennyire az a négy statikus szint különválnak, amelyek konfliktusait feloldják.

Elsőként vannak erkölcsi szabályok, amelyek a biológiai élet felsőbbrendűségét alapozzák meg az élettelen természet felett. Másodsor, vannak erkölcsi szabályok, amelyek a társadalmi rend felsőbbrendűségét alapozzák meg a biológiai élet felett: ezek a szokványos erkölcsi szabályok, mint a kábítószert-fogyasztás, gyilkosság, házasságtörés, lopás és effélék tiltása. Harmadsor, vannak erkölcsi szabályok, amelyek a szellemi rend felsőbbrendűségét alapozzák meg a társadalmi rend felett, úgymint demokrácia, esküdtszék általi ítékezés, szólásszabadság, sajtószabadság. Végül van egy negyedik, dinamikus erkölcs, amely nem szabály. Phaidrosz hajlott arra, hogy ezt a „Művészet Szabályának” vagy valami effélének lehetne nevezni, csak hogy a művészetet általában afféle fennhéjázásnak tartják, s emiatt ez a megnevezés csorbítaná a dolog jelentőségét. A zuñi *brujo* erkölcsé dinamikus erkölcs volt.

Eredményként az adódott, hogy a szervezet egyik szintjén összetartó erőként szolgáló statikus rendszerek éppen azok, amelyek ellen gyakran – saját létének fenntartása érdekében – egy másik szervezeti szintnek harcolnia kell. Az erkölcs nem szabályok egyszerű sora, hanem értékek egymással ellentmondásban álló rendszereinek nagyon is összetett küzdelme. A konfliktus az evolúció

hozadéka. Az új rendszerek felütik fejüket, és konfliktusba keverednek a régiekkel. Az evolúció minden állomása problémák sorát veti a felszínre.

A jó és a rossz fogalma az egymással szembefeszülő statikus rendszerek küzdelméből bontakozik, így aztán a betegség formájában megjelenő gonosz, amely ellen az orvos erkölcsileg magától értetődően köteles fellépni, egyáltalán nem számít gonosznak a baktériumok alacsonyabb szintű statikus erkölcsi rendszerének mércéje szerint. A bacilus maga is erkölcsi erőfeszítéseket tesz annak elkerülése végett, hogy a gonosz alacsonyabb szintű szervesen erői megsemmisítsék.

Phaidrosz úgy látta, hogy az értékekkel kapcsolatos csatározások zöme evolúciós okokra vezethető vissza, és ez a visszavezetés időnként ésszerű alapot teremt a viták osztályozására és ésszerű megoldására. Az evolúciós szintekbe rendezett erkölcs egyszeriben formát ad a napjaink kulturális örökségében ide-oda kóválygó, elmosódott és zavaros erkölcsi eszméknek. A „bűn” kiváló példa erre. Az evolúciós erkölcsben a bűn jelentése meglehetősen tiszta. A bűn a biológiai és társadalmi minőség közötti összeütközés. A szex, az ivás, a kábítószer-fogyasztás és a dohányzás magas biológiai minőséget képvisel: vagyis kellemes érzésekkel töltik el az embert, de társadalmi okok miatt károsak. Elrabolják a pénzedet. Szétbomlasztják a családot. Veszélyeztetik a közösség stabilitását.

Éffélét vagdalt Rigel reggel a fejéhez, a régi viktoriánus erkölcsöt. Érvéleése egyetlen – a társadalmi – szabályrendszer körül forgott. Phaidrosz úgy gondolta, hogy ez a szabályrendszer önmagában nem rossz, csak éppen nem vezet semerre. Nem tudja, honnan ered, nem ismeri saját küldetését, s ezek híján reménytelenül statikus, reménytelenül ostoba erkölcs, magának a gonosznak az egyik formája.

Gonosz... Ha százötven évvel ezelőtt illette volna ezzel a szóval ezt a jelenséget, akkor jól megkapta volna a magáét. Az emberek akkoriban gyorsan türelmüket veszítették, ha társadalmi intézményeiket támadás érte, és rendszerint elégtételt is vettek a sértésért. Egykettőre száműzetésben találhatta volna magát, mint valami közellenség. Hatszáz évvel ezelőtt meg rövid úton máglyára is vethették volna.

Manapság nincs ilyen kockázat. Ez már csak amolyan nesze semmi, fogd meg jól. Néhány vallási vagy szélsőjobboldali fanatikuson és fafejű nyomoroncon kívül mindenki azt mondja, hogy a viktoriánus erkölcsi szabályok ostobák és gonoszak, de legalábbis régimódiak. Ezért tűnt Rigel reggeli kirohanása olyan különösnek. Az ilyen Rigel-féle alakok a lelkifröccsöt valamilyen általuk népszerűnek vélt eszme jegyében eresztik meg. Így biztonságban

érezik magukat. De azzal vajon nincs tisztában, hogy az egész viktoriánus maszlag már évek óta kiment a divatból? Hol a csudában volt a hatvanas évek forradalma idején?

Hol volt ebben az egész évszázadban? Az egész évszázad a szellemi és társadalmi rendszerek között dúló csata története. Ez a huszadik század dallama. A társadalom fog-e uralkodni a szellem felett, vagy a szellem veszi át a társadalom feletti irányítást? Ha a társadalom győz, akad-e majd hely, ahol a szellem meghúzhatja magát? Ha a szellem kerekedik felül, mi marad a társadalomból? Ezt a helyzetet világította meg a napnál fényesebben az evolúciós erkölcs. A szellem éppen úgy nem a társadalom valamiféle kiterjesztése, mint ahogy a társadalom sem a biológia kiterjesztése. A szellem rója saját útját, és eközben háborút visel a társadalom ellen azzal a céllal, hogy leigázza és lakat alá vesse. Az evolúciós erkölcs jóvá is hagyja, hogy a szellem erkölcsösen cselekszik, amikor így tesz, de hozzátesz még egy figyelmeztetést: ahogy a társadalom saját stabilitását veszélyezteti, ha tagjainak fizikai egészségét gyengíti, ugyanúgy a szellemi rendszerek, amelyek aláássák és rongálják saját társadalmi bázisuk egészségét, saját stabilitásukra hoznak veszedelmet.

Úgy kellene fogalmazni, hogy „hoztak veszedelmet”. Már megtörtént a dolog. Évszázadunk a csodálatos szellemi növekedés és a fantasztikus társadalmi romlás százada. Az egyetlen kérdés az, vajon meddig tarthat még e folyamat.

Kisvártatva Phaidrosz meglátta a nyacki Jachtklub kikötőjét ott, ahol Rigel elbeszélése szerint lennie kellett. Az asznapra rendelt hajózás a vége felé járt. Ahogy közelebb értek, lecsendesítette a motort, és kiszabadította a csáklját.

Lila arca tűnt fel a feljáróban.

Phaidrosz elcsodálkozott egy pillanatra. Végül is a lány valóságos létező. Itt van egyfelől a „Lilá”-nak nevezett magas szintű metafizikai elvonatkoztatásról szóló töprengése, másfelől a hús-vér lány, aki most a maga fizikai valóságában áll előtte.

Lila megfésülködött és kardigánt húzott, amelynek résén csak az O-V látzott a póló feliratából.

– Már jobban vagyok – mondta.

Nem látzott rajta. A festék csak rontott az arcán... mintha valami maszkot húzott volna. Púderezett fehér bőr. A szőke hajától élesen elütő műszempillák. Fenyegető pokolkapuja benyomást keltő szemhéjfesték.

Kicsivel előrébb néhány piros-fehér jelölésű kikötőbóját fedezett fel, amelyek úgy festettek, mintha az érkező vendégeknek szánták volna őket. Levette a

gázt, és fordulóra állította a kormányt, hogy nagy ívben a legtávolabbi kikötőbójához sodródjanak. Amikor már látszott, hogy a hajó saját lendületéből eléri a célt, üresbe kapcsolt, és kézbe kapta a csákyát, hogy a hajó orráról elkapja az úszó kikötőt. Épp annyi fény volt, hogy látta a bóját. Fél óra, és besötétedik.

Lila a nyakát tekergette, hogy rájöjjön, hol is vannak. Előttük hosszú-hosszú híd nyújtózott, amely a tó hatalmas víztükrén túl felsejő partvonalig nyúlt. A hídon hatalmas volt a forgalom. Valószínűleg New Yorkba tartanak, gondolta. Most már nagyon közel voltak a városhoz.

Más hajók is horgonyoztak a környéken, de egyikén sem látszott, hogy bárki is tartózkodna a fedélzeten. Mind üresnek, kihaltak tűnt. Mintha mindenki lelépett és eltűnt volna. Hová tűnhettek az emberek? Olyan volt, mintha a folyó itt érne véget. Túlságosan nagy csend uralkodott. Mi is történt a délután? Lila fejében kissé homályosan álltak össze a dolgok. Valamitől megrettent, próbálta felidézni a történeteket. Talán a szélről a zajoktól. Aztán álomba zuhant. Most meg itt van. De miért?

Mit is keres itt, tűnődött. Fogalma sem volt. Egy újabb város a nagyvilágban, egy újabb férfi és egy újabb éjszaka. Ez a mai hosszúnak ígérkezett.

A kapitány visszajött, furcsa pillantást vetett rá, majd így szólt:

– Gyere, segíts vízre tenni a csónakot. Egyedül is megy, de kettesben mégis csak könnyebb.

Átsegítette a lányt az árbochoz, és megkérdezte, tudja-e, hogyan kell a csörlővel bänni. Tudja, felelte a lány. A férfi beakasztotta az árbochról lógó kötelet a fedélzeten lefordítva fekvő csónak karikájába, és odaszólt a lánynak, hogy feszítheti. Az darabos, kapkodó mozdulatokkal nekiesett, pedig láthatta, hogy a férfinak egyáltalán nem tetszik, ahogyan csinálja. Nem zavartatta magát. Végül a csónak nagy nehezen felemelkedett, és a kapitány kitolta a hajó mellett a víz fölé. Szólt a lánynak, hogy lassan eressze. A lány hagyta, hogy a csörlőről fusson a köté.

– Lassan! – szólt rá Phaidrosz.

A lány visszafogta, miközben a kapitány a víz felett ügyeskedett, hogy a csónak ne verődjön a hajónak. Aztán hátrafordulva odaszólt: – Most jó. – Na végre, valamit jól csinált. A férfi még el is mosolyodott.

Lehet, hogy az este jobban sül el.

Lila lement a kabinba, előszedte régi törülközőjét, utolsó váltás tiszta ruháját, a hajszárítót meg az arcfestés kellékeit. Egy szappant rakott a mosdóeszköztübe, és az egészet a hóna alá csapta.

Mire felért, a kapitány már felszerelte a hajó oldalára a létrát, amin leereszkehdettek a csónakba. A lány lemászott és elhelyezkedett, aztán a férfi is követte

néhány vászontáskával a kezében. Lila el nem tudta képzelni, mit akar kezdeni velük.

A part csak pár evezőcsapásra volt. Néhány farúd meredezett a vízből a kissé rozogának tűnő, fából készült stég környékén, kicsit távolabb fehérre festett ház állt. A ház mögött domb emelkedett, s amögött lehetett a városka.

A házban eligazították őket a zuhanyzó irányába. A kapitány kifizette a kötői díjat meg a zuhanyhasználatot. Aztán végigmentek a hosszú folyosón, és Lila befordult a „Hölgyek” feliratú ajtón. Odabent ütöttkopott, sötét zuhanyzót talált meg egy szűk helyre beszorított fapadot. Jó ideig matatott a villanykapcsoló után. Megeresztette a vizet, hogy meleg legyen, mire levetkőzik, aztán levetett ruháit a padra dobálta.

A forró víz jólesett. Igazán jól. Vannak helyek, ahol csak hideg víz van. Állt a vízszög alatt, és élvezte. Nem fürdött, mióta a *Karmá*-val Troynál megálltak. Most nem tudott betelni vele. A hajók nem éppen a tisztaság tanyái.

A férfiak sem. Jól megcsutakolta azt a részét, ahol a kapitány előző este benne járt.

A kapitánynak épp ilyen lányra van szüksége, gondolta. Bűdös volt, mint valami olajos motor. Az ingén látszott, hogy hetek óta nem cserélte. Nagy szíveséget tenne neki, ha mindezek ellenére vele menne Floridába, gondolta Lila. Ez a pasas nem képes gondoskodni magáról. De majd ő kézbe veszi a dolgot.

Azért nem akart túlságosan összelegedni vele. Nemcsak vele, de senki mással sem. Egy idő után a kelleténél közelebb kerülnek egymáshoz, mint Jim esetében is történt, aztán csak baj származik belőle.

Megtörülközött, és nekiállt felöltözni. A blúz meg a szoknya gyűrött volt, de majd kirúgják magukat. A pad feletti tükör mellett talált konnektort, bedugta a hajszárítót, és nekiállt hajat szárítani.

Manhattan itt van a szomszédban. Ha Jamie-t megtalálja, biztosan segít elrendezni a dolgait. Milyen jó volna újra látni. Talán sikerül. Sose lehetett tudni, hányadán áll vele. Lehet, hogy nem is lesz már ott. Akkor viszont nagy baj van. El nem tudta képzelni, mihez kezd abban az esetben. Még gondolni sem akart rá.

Eszébe jutott a kapitánynak tett ígérete, hogy vacsorát készít.

Hát persze, a bevásárlás végett hozta a szatyrokat. Ha sikerül megfogni a hasán keresztül, lehet, hogy vele maradhat egészen Floridáig.

Nagy gonddal és ráérősen kifestette magát, aztán visszament a váróba, ahol a kapitány már várta. Ahogy közeledett, látta, hogy a kapitány összeszedte ma-

gát: most tűrhetően nézett ki. Megfürdött, megborotválkozott, tiszta inget húzott.

Odakinn már besötétedett. A domboldalon felkaptattak a városba. Az utcán alig lehetett embert látni, azok is leszegett fejjel jártak.

Nem olyan volt, mint egy kisváros. Inkább valami nagyváros külterületére jellemző hangulat uralkodott. A nem túl széles utca nagyvárosi módra szutykos és lehangoló volt. Beljebb érve Lila megnézegetett néhány kirakatot, de nem sok látnivalót talált.

Míntha sült krumpli szaga csapta volna meg az orrát. De semerre nem látott se McDonald'sot, se Burger Ringet, se bármilyen más gyorsétkezdét.

Soha nem vágyott még így a sült krumpli után! Majd éhen halt!

Vehetnének egy-két csomaggal, ábrándozott. A baj az, hogy kihűlne, mire visszaérnek a hajóra. Talán neki kéne megsütöni. De ahhoz valami edény is kell. Megkérdezte a kapitányt, van-e krumplisütője. De az nem tudta megmondani, úgylát a lány csak reménykedett.

Az élelmiszer-áruház drága volt. Vett két szelet vesepecsenyét, hatalmas Idaho krumplikát, olajat a sült krumplihoz, pár csokipudingot édesség gyanánt, meg pirítani való kenyeret reggelire. Meg tojást, vaját, szalonnát. És persze tejet.

Ahogy a hűtőben a tej után hajlogatott, valaki nekitolta a bevásárlókocsiját. Bocsánat, mondta Lila. Nem az ő hibája volt ugyan, de a nő, aki alighanem a boltban dolgozott, csak egy kimért pillantást vetett rá, és egy szóval sem kért elnézést.

Lila annyi mindent összeszedett, hogy megtölthette a két nagy táskát. Majd éhen veszett. De szeretett vásárolni is. Meg se bírják enni ezt a sok mindent.

Persze sose lehet tudni. Lehet, hogy az este összemelegszik a kapitánnyal. Aztán New Yorkban elmennek vásárolni. Lilának sok mindenre szüksége lett volna.

Mikor végzett, előrement a pénztárhoz, ahol ugyanazt a nőt találta, aki az imént nekitolta a kocsit. Arcáról le sem lehetett volna mosni azt a kimért ábrázatot. Lilát az anyjára emlékeztette. Amilyen udvariasan csak tőle tellett, megkérdezte, hogy elvihetik-e a kocsit a kikötőig. Könnyebb lenne, mint a két szatyrot cipelni. „Nem”, felelte a nő.

Lila a kapitányra nézett, de az nem szólt semmit. Kifejezéstelen arccal fizetett.

Átpakoltak a szatyrokba, és éppen indultak volna kifelé, amikor hirtelen kiabálás törte meg a csendet. „AUUU”, aztán „ENGEDJEN EL!”, majd „MEGMONDOM AZ ANYUKÁMNAK!!!”

Lila visszafordult és látta, hogy a pénztáros egy fekete kislányt rángat a nyakánál fogva, az meg csépelő mozdulatokkal próbál ellenállni, és közben kiabál: „ENGEDJEN EL! ENGEDJEN EL! MEGMONDOM AZ ANYUKÁMNAK!!”

– Megmondtam, hogy BE NE TEDD ide a lábad! – sziszegte a boltos.

A lányka tíz-tizenkét éves lehetett.

– Gyerünk! – mondta a kapitány.

Lila egyszer csak saját hangját hallotta:

– Engedje el a kislányt!

– Hagyd a fenébe! – szólt megint a kapitány.

– IGENIS BEJÖHETEK, HA AKAROK! – kiabált a kislány. – Nem mondhatja meg nekem, mit tegyek!

– HAGYJA MÁR BÉKÉN! – emelte fel Lila a hangját. A boltos döbönt arccal meredt rá.

– Ez itt a MI BOLTUNK! – vágott vissza.

– Az ég szerelmére, menjünk már innen! – próbálkozott újra a kapitány.

A pénztáros még mindig nem engedte el a kislányt. Lila elvesztette béketűrését.

– Most azonnal ENGEDJE EL, vagy hívom a rendőrséget!

Végre elengedte. A kislány Lila és Phaidrosz mellett kiszárgult a boltból. A pénztáros jól megnézte magának. Aztán Lilát méregette. Méregethette, már nem volt mit tenni.

A csetepaté befejeződött. Lila és a kapitány kimentek. Kint ott várt a kislány, Lilára mosolygott, azzal elinalt.

– Miért ártottad bele magad? – kérdezte a kapitány.

– Az a nő kihozott a sodromból.

– Mindenem feldühíted magad.

– Nem tehetek róla – mondta Lila. – Ezzel egész estére jól fogom érezni magam.

Az italboltban vettek két üveg whiskyt és két üveg kevertet meg egy zacskó jeget. Semmi mást nem bírtak volna már el, ahogy a keskeny utcán a kikötői fehér épület felé ereszkedtek.

– Miért avatkoztál a vitába? – kérdezte a kapitány. Semmi közöd nem volt a dologhoz.

– Az emberek olyan ridegek a gyerekekkel – válaszolta Lila.

– Szerintem meg neked megvan a saját bajod – vetette oda a kapitány.

Lila nem válaszolt. Jól érezte magát. Mindig felszabadult, ha így kijött a sodrából. Nem tudta, miért, de ő már csak ilyen volt.

A folyóig a kapitány egy szót sem szólt. Fortyogott benne a düh. Úgy kell neki, gondolta a lány. Majd lenyugszik.

A stégnél már olyan sötét volt, hogy alig látták a csónakot. Az embernek a lába alá kellett néznie. Lila nem akarta a vízbe pottyantani a kaját.

A kapitány a stégre rakta az élelmiszeres táskákat, és elkötötte a csónakot. Betessékelte Lilát, beadogatta a szatyrokat, és ő is bekászálódott. A sok csomagtól nem bírt evezni, úgyhogy fogta az egyik evezőt, és hol az egyik, hol a másik oldalon mártogatta a vízbe. A lány visszanezett s látta, hogy a híd árnyként emelkedik a New York fényeitől derengő égbolt előtt. Csodaszép volt. A vízbe dugta a kezét, és élvezte, milyen langyos.

Hirtelen jókedv töltötte el. Szíve mélyén érezte, együtt mennek majd Floridába. Az este szépnak ígérkezett.

Amikor a hajó sötét oldalára értek, a kapitány megtartotta a csónakot, hogy előbb Lila másszon fel a létrán. Aztán a sötétben feladogatta a csomagokat, a lány meg lepakolt a fedélzeteién.

Amíg a férfi felkapaszkodott és rögzítette a csónakot, a lány lecipelte a szatyrokat a kabinba.

Felkattintott egy kapcsolót, amit a plafonvilágításnak vélt. Működött is, bár elég halovány fényt adott. Kivette a whiskyt és a kevertet, aztán a jeget meg az egyik kevertet bedugta a jegesládába. A maradék élelmiszert is kipakolta, hogy hozzáférjen a fürdésnél használt holmijához. Azt is kiszedte, és a nedves törülköző kivételével visszarakta a bőröndjébe. A törülközőt az ágy fejfájára terítette száradni.

A kapitány szólította, hogy világítson neki az elemlámpával. A lány felment és tartotta a lámpát, amíg a férfi az egyik csapóajtón keresztül egy tároló mélyén kajtatott. Először egy köteg régi kötél került elő. Aztán hevederek és egy régi horgony. Vezetékek, végül egy négy lábú rozsdás vasüst, tetején rostélyal.

Az elemlámpa fényében nézegette. – Hibachi... jegyezte meg. – A Felső-tó óta nem használtam... Odalenn a kabinban kell lennie faszénnek is.

Ez azt jelentette, menj és szedd elő. A lány le is ment, és feladta a zacskó faszénet, amit odalenn talált. De legalább kinyitotta a száját, gondolta a lány.

A lépcsőről figyelte, ahogy a férfi kiönti a szénet.

– Csak jössz-mész ezzel a hajóval, amerre kedved tartja, ugye? – szólt oda neki. – Senki nem parancsol. Senki nem mond ellent.

– Ahogy mondd – felelte a férfi. – Add még ide a petróleumot a térképasztal mögül... van ott egy kis polc. Itt alattam lehet kábé.

Odébb hajolt, és mutatta is, merre. A lány megtalálta és felnyújtotta.

– Elkezdem a krumplisütést – mondta lila –, ha megmondod, hol találom a tálakat meg a sütőket.

– A térképasztal mögött. Valamelyik tároló mélyén lehetnek – magyarázta a kapitány –, csak szedd le a tetejét és meglátod.

Lila felkapcsolta a térképasztal világítását, és mély tárolót talált, ahova vagy tucatnyi edény volt egymás hegyén-hátán besuvasztva. A tároló annyira mélyen benn volt, hogy nem volt más hátra, mint ráhasalni az asztal tetejére, és úgy kihalászni a megfelelő darabokat. Az edényhorgászat hatalmas csörömpöléssel járt. Lila reménykedett, hogy a kapitány veszi a háztartás állapotáról szóló tudósítást.

Olajsütő nem került horogra. Kezébe akadt egy lapos serpenyő, azt kihúzta. Jó kis rozsdamentes sütő volt, majdnem új. Csakhogy nem volt elég mély a krumplisütéshez.

Visszatornázta magát, és addig csörömpölt, míg a kezébe nem került egy mélyebb lábas, a hozzá való fedővel. Ez megteszi.

– Ha jól sejtem, nincs drótkosarad a sült krumplihoz – mondta reménytelenül.

– Ráhibáztál – vágta rá a kapitány. – Legalábbis nem tudok róla.

Így is jó. Valahogy majd csak elboldogul a lyukacsos merőkanállal.

Tovább kutatott, és talált merőkanalat meg zöldséghámozót is. Ki is próbálta egy krumplin. Vitte, ahogy kell. Nekiállt krumplit hámozni. Szerette ezeket a hatalmas, kemény és sima Idaho krumplikat hámozni. Ezekből aztán jó kis sült krumpli lesz. Hagyta, hogy a héj a kagylóba hulljon, ahonnan könnyedén kiszedheti majd, ha végzett.

– És mihez kezdesz Florida után? – érdeklődött a kapitánytól.

– Gondolom, megyek, amerre az orrom mutat. Láng csapott fel a Hibachiból, és Lila hirtelen meglátta a kapitány arcát a fényben. Fáradtnak látszott.

– Mégis merrefelé?

– Délnek. Van Mexikóban egy városka, ahol egyszer éltem, a Campeche-öböl partján. Kis időre visszamennék. Körülnézni, van-e még ott valaki a régi időkből.

– Mit csináltál ott?

– Hajót építettem.

– Ezt?

– Nem. Az a hajó sohasem készült el – mondta a férfi. – Minden rosszul sült el.

Közben a rostély sarkával a Hibaehiban lévő faszenet piszkálta.

– Aki hajót épít, annak egyszerre ezerféle baj szakadhat a nyakába – magyarázta. – A tökesúly kész volt, a keretet összeraktuk. Már kezdtük volna a héj palánkolását, amikor a kormány rendeletet hozott, hogy az erdőben, ahol mi voltunk – amint nevezték „veda” következik, ami azt jelenti, nincs több fa. Leментünk Campechébe, hogy fát szerezzünk, ki is fizettük, de soha meg nem érkezett. Mexikóban meg semmi értelme, hogy külföldi bepereljen egy helybelit. Ki is használták a helyzetet. Aztán az összes feszítőnek, amit Mexikóvárosból vártunk, „nyoma vezett”. A festék legalább odaért, de alighogy elkezdtek felhordani a hajóra, annak is lába kelt.

– Kik voltak ott?

– Én meg a hajóácsom.

A kapitány lemászott a létrán, miközben a lány a krumplit hámozta. Meggyújtotta a petróleumlámpát, és lekapcsolta a villanyt, aztán poharakat vett elő, és a jegesládához lépett. Megtöltötte jéggel a poharakat, s kevertet loccsantott rá. Töltés közben a fénynek tartotta a lány poharát, hogy az szólhasson, mikor elég.

– Igyunk Pancho Piquete! – emelte poharát. Lila megízlelte az italt. Finom volt.

A lány megmutatta a hámozott krumplit.

– Olyan éhes vagyok, hogy nyersen be tudnám vágni.

Megtalálta a vágódeszkát, és elkezdte felszeletelni a krumplit, először hosszában oválisokat vágott, aztán ceruzavékony pálcikákra szabta őket. Jó kis kés. Éles. A kapitány mellette állt és figyelte.

– És ki az a Pancho Piquet? – kérdezte a lány.

– *Carpentero de ribera*. Öreg kubai. Úgy hadarta a spanyolt, hogy még a mexikóiak is alig értették. Szakasztott Boris Karloff. Egyáltalán nem kubainak vagy mexikóinak nézett ki. De ő volt a legfürgébb kezű ács, akivel életemben összeakadtam – mesélte a kapitány. – Mégis gondos munkát végzett. Soha nem lassított, még az őserdei hőséggel is dacolt. Nem volt áram, de ő a kéziszerszámokkal gyorsabban haladt, mint más elektromos készülékekkel. Az ötvenes-hatvanas éveiben járhatott, én meg huszon-egynéhány voltam. Mindig azzal a Boris Karloff-mosollyal figyelte, ahogy igyekszem lépést tartani vele.

– És miért iszunk az egészségére? – kérdezte Lila. – Hát, többen figyelmeztettek, „*El tome!*”. Iszik.

Úgy is volt – magyarázta a kapitány. – Egyik éjszaka a nagy *Norte*, az északi szél betört a Mexikói-öböl felől, és vadul tombolt. Hatalmas szélvihar volt! Majdnem a földig hajlította a pálmákat. Az ő házának meg lekapta tetejét és elvitte. Ahelyett, hogy megcsinálta volna, berúgott, és egy álló hónapig csak rátöltött. Pár hét múltán a felesége pénzért könyörgött, hogy valami enivalót vegyen. Lehangelő volt. Azt hiszem, részben azért menekült az italba, mert érezte, hogy rosszra fordulnak a dolgok, és a hajó soha nem készül el. Igaza is lett. Kifutottam a pénzből, és annyi.

– Ezért iszunk órá?

– Igen. Olyan volt, mint valami előjel – folytatta a kapitány. – Meg egy kicsit felnyitotta a szemem valamire. Hogy valójában mi is rejtőzik a trópusokban. Ahogy itt Floridáról meg Mexikóról beszélünk, minden emlék visszatér.

A krumpliszálak már egész hegyet alkottak. Túl sokat vágott. De mit számít. Különben is inkább több legyen, mint kevesebb.

– Mit akarsz csinálni odalenn? – firtatta Lila.

– Nem is tudom. Ott lent állandóan a reménytelenség érzése lebeg. „*Tristes tropiques*”, ahogy Lévi-Strauss antropológus nevezte. Valahogy visszafogja az embert. A mexikóiak tudják, miről beszélek. Az emberek úgy érzik, hogy a dolgok igazi arca ebben a szomorúságban mutatkozik meg, és jobb a szomorú igazsággal élni, mint azzal a boldog haladásról szóló dumával, amivel odafenn északon etetik az embereket.

– Szóval ott akarsz maradni Mexikóban?

– Nem, főleg nem ezzel a hajóval. Ezzel elmehetek bárhova, Panamába, Kínába, Indiába, Afrikába. Nincs kész tervem. Az ember sose tudhatja, miként fordulnak a dolgok.

Lila az utolsó krumplit is felvágta.

– Hogy kell életet lehelni a tűzhelybe? – fordult a kapitányhoz.

– Majd én begyújtom.

– Miért nem tanítasz meg rá? – méltatlankodott Lila.

– Túl sokáig tartana.

Amíg a kapitány tüzet csiholt, a lány felhajtotta az italt, felfrissült, és töltött még egyet magának.

A férfi visszament a fedélzetre, hogy a Hibachi után nézzen, a lány meg a bolti olajjal színültig töltötte a lábast, és rátette a fedőt. Eltart egy ideig, amíg felforr.

Előszedte a húst, kicsomagolta, hogy megszórja sóval és borssal. Az arany-színű fényben ínycsiklandóan csillogtak a szeletek.

A bors ment is, de a sórtartó eltömődött. Lecsavarta a fedelét, és az asztalhoz verte, de a lyukacsok így sem tisztultak ki, úgyhogy inkább felcsipett egy sórögöt, és azt morzsolta a húsrá.

Az elkészített húst felnyújtotta a kapitánynak. Aztán nekilátott a salátának, a káposztát két tányérba reszelte, és az éles késsel paradicsomot szeletelt rá. Munka közben káposztadarabokat tömködött magába.

– Ó! Ó! Ó! – hallatszott.

– Mi a baj? – kiáltott le a kapitány.

– Meg is feledkeztem róla, milyen éhes vagyok. Fel nem foghatom, te hogyan bírsz álló nap étlen-szomjan hajózni. Hogyan csinálod?

– Ami azt illeti, én reggeliztem – vallotta be Phaidrosz.

– Tényleg?

– Még mielőtt felébredtél.

– És mért nem keltettél fel engem is?

– A barátod, Richard Rigel nem akarta, hogy velünk gyere.

Lila hosszan méregette a kapitányt a lépcsőfeljárón keresztül. Az meg azt fürkészte a lány arcán, vajon mit szól a dologhoz.

– Richard csinál ilyeneket néha – nyögte ki Lila. Biztos azt gondolta, hogy valahol megebédelünk.

Már megint Richardot cseszteti, gondolta magában Lila. Megint ki akar hozni a sodromból. Nem hagyná egy pillanatra sem békén. Ilyen szép este az ember azt várná, hogy nem hozakodik elő ilyesmivel. Olyan szép minden. Érezte, hogy az ital a fejébe száll.

– Ha akarod, elmegyek veled Floridába – mondta. A férfi nem szólt semmit. Tovább szurkálta a húst a villával.

– Na, mit szólsz? – kérdezte a lány.

– Hát, nem is tudom.

– Mit nem tudsz?

– Hogy jó lenne-e.

– Tudok főzni, megvarrom a cuccodat, meg melléd is bújok az ágyban – sorolta Lila. – Ha meg megszunsz, egy szavadba kerül, és már itt sem vagyok, így már jobb?

Phaidrosz még mindig nem bírta kinyögni semmi értelmeset.

A kabinban egyre melegebb volt, úgyhogy a lány felhúzta pulóvere szélét, hogy levegye.

– Hidd el, kellek neked – mondta közben. Lehúzta a pulóvert, és látta, hogy a férfi tekintete szinte rátapad. A pasasok mindig így bámulják a vetkőző nőt. Lila nagyon is jól ismerte ezt a fajta tekintetet. Na, mindjárt kezdi.

– Azon töprengtem délután, míg te aludtál, hogy kérdeznék tőled pár dolgot. Össze akarok kalapálni néhány gondolatot a fejemben, ahhoz kéne a segítség – váltott témát a kapitány.

– Miféle kérdések volnának azok?

– Hogy is mondjam – kereste a szót Phaidrosz –, nagyjából olyasmik, hogy miket szeretsz, meg mik azok, amiket nem bírsz.

– Semmi gond, a többi mellett erre is szakítunk időt.

– Olyasmire gondoltam, hogy megbeszélhetnénk, miként állsz hozzá bizonyos dolgokhoz. Milyen értékeket vallasz, és hogyan fejlődtek ki benned. Efféleket. Feldobnék kérdéseket, és lefirkantanám a válaszaidat. Még nem tudom, mire is lyukadunk ki, de azt majd később együtt megpróbáljuk kiötleni abból, amit összegereblyéztünk – folytatta a férfi.

– Aha – nyögte ki a lány. – Miféle kérdésekre gondolsz? – Na, erre majd csak előjön a farbával, gondolta. Észrevette, hogy a férfi pohara majdnem kiürült. Felnyúlt az üvegért, és színültig töltötte.

– Az ember olyan szerkezet, ami az általa kedvelt és utált dolgokból áll – magyarázta Phaidrosz. – A társadalmat is ilyesféle szerkezet tartja egyben. Sőt a világot is szeretett és gyűlölt dolgok szerkezete fogja egybe. A történelem nem más, mint önéletrajzok kivonata. A társadalomtudományok ugyancsak. A múltban az antropológia közösségi témák körül kutakodott, én meg azt akarom kideríteni, hogy jobb megoldásra lehet-e jutni, ha az egyéni értékekből kiindulva akarunk általánosat mondani. Egyszerűen van egy olyan érzésem, hogy a világról a végső igazságot nem a történelemben vagy a szociológiában kell keresni, hanem az egyéni élettörténetekben – fejezte be.

A lánynak fogalma sem volt, hogy miről hadovál. Egyedül Florida lebegett a szeme előtt.

Odanyújtotta a férfinak a poharat. Az olaj alatt kékes lángot vetett a tűz. Felemelte a fedőt, és látta, hogy az olaj már elkezdett áramolni a lábosban. Ahhoz azonban túl sötét volt, hogy megítélhette volna, vajon be lehet-e már dobni a krumplit.

– Te másféle kultúra vagy – folytatódott a lecke. Egyedi kultúra. A kultúra pedig a minőség kibontakozó statikus rendszere, amely képes a dinamikus változásra. Pontosan ez vagy te. Ez a valaha megalkotott legjobb meghatározásod. Gondolhatod ugyan, hogy amit mondasz vagy gondolsz, az te vagy, de a való-

ságban az általad használt nyelv, a benned megtestesülő értékek mind ezredéves kulturális evolúció gyümölcsei. Úgy látszik, mintha egy rakás egymással semmiféle kapcsolatban nem álló szemét lenne, közben meg az utolsó szemig egy hatalmas alkotás részei. Lévi-Strauss úgy tartotta, hogy a kultúrát csak úgy érthetjük meg, ha a más kultúrákkal való kapcsolatokra vonatkozó információk cserépdarabjaiból újraalkotjuk az adott kultúra gondolkodási folyamatát. De van ennek valamiféle értelme? Én inkább számba veszem a te emlékezeted cse-repeit, és abból próbálom a dolgokat újraépíteni.

Egy merülő hőmérő kéne ide, gondolta Lila. Kettétört egy darab krumplit, és a lábasa dobta, de az sístergés helyett még csak lassú szörcsögést hallatott. Kihalásza a krumplit, és befalt egy újabb káposztalevelet.

– Hallottál már Heinrich Schliemannról? – kérdezte a férfi.

– Heinrich kifeneről?

– Régész volt, aki Trója városa után kutatott, amiről az emberek úgy tartot-ták, hogy csak a mitológiában létezik. Mielőtt Schliemann az általa rétegrafi-kusnak nevezett technikát bevezette, a régészek inkább csak amolyan képzett sírrablók voltak. Ő aztán megmutatta, hogyan lehet módszeresen, egyik rétegről a másikra haladva feltárni a különböző korokban egymásra rakódott városréte-geket. Azt hiszem, ugyanez megtehető az egyes emberrel is. Fogom az általad használt nyelv és értékek darabkáit, és követem nyomaikat az évszázadok mé-lyében rejtőzködő rendszerekig, amelyek végső soron meghatározzák, hogy ki is vagy te.

– Hát, nem hinném, hogy túl sokra mész velem – mondta Lila.

Kezd a fejébe szállni az ital, gondolta a lány. Egész nap olyan volt, mint aki megkukult, most meg le se lehetne lőni.

– Jól van na, tényleg kicsit erőszakos voltam abban, hogy Floridába mennék veled – mondta a lány.

– Hogy érted ezt?

– Egész nap azt hittem, hogy te amolyan magadnak való, hallgatag fajta vagy. Most meg lyukat beszélsz a hasamba.

A férfi úgy nézett rá, mint akinek a lelkébe gázoltak.

– Szóval, rendben – tette hozzá Lila békítőleg –, kérdezz, amit csak akarsz.

Végre az olaj eléggé felforrósodott. A lyukacsos kanállal a lábas aljára nyomta az első adag krumplit, mire légbuborékok tülekedtek felfelé, majd gőz-felhő áradt. – Hogy állnak a húsok? – kérdezte közben.

– Kell még pár perc, és készen van.

– Az jó – mondta Lila. A hús és a sült krumpli elegyedő illatára majd' elhagyta az erő. Meg nem tudta volna mondani, mikor volt ilyen rettenetesen éhes. Amikor az első adag krumpli sistergése lecsendesedett, kiemelte a papírkendőre, megsózta, és bezúdíttotta a következő adagot. Mikor végzett, megvárta, hogy a kapitány elkészüljön a hússal, aztán tányérokat adott fel a kész szeleteknek.

Mikor meglátta a sült húst, csak annyi futott át az agyán, hogy „ó, ez maga a mennyország”. A papírtörölről a húsról szórta a friss sült krumplit.

A kapitány is lemászott. Szétnyitották az asztalt, megterítették. A whisky, a hús meg a sült krumpli egyszeriben csodálatos vacsorává állt össze. Egymásra néztek. Ilyen lehetne minden esténk, gondolta a lány.

Ó, a hús olyan omlós volt, hogy a lány sírni tudott volna az élvezettől. És a sült krumpli! A salátáról nem is beszélve!

– El nem tudod képzelni, hogy mit tesz velem ez a fenséges kaja – mondta a lány.

– Miért, mit tesz? – kérdezte a férfi kis mosollyal.

– Ez már az egyik kérdés? – kérdezte teli szájjal. Kicsit lassítani kéne.

– Dehogyan – nevetett a férfi –, ez még nem az. Először szeretnék megtudni rólad ezt-azt.

– Mint egy állásinterjúban?

– Így van, ez a bemelegítés.

A férfi felállt, és újratöltötte a poharakat. A lány töprengett egy darabig. – Rochesterben születtem. Van egy nővérem... Ilyesmikre gondoltál?

– Pillanat! – vágott közbe a férfi. Felpattant, jegyzetömböt és ceruzát kapott elő.

– Csak nem azt akarod mondani, hogy leírod, amit beszélünk?

– De még mennyire.

– Elment az eszed.

– Miért?

– Mert én nem akarom.

– Mi a kifogásod?

– Az, hogy eszegecssünk, dőljünk hátra, és lazítsunk, mint két barát.

A férfi a szemöldökét húzogatta, aztán vállat vont, és újra felállt, ezúttal azért, hogy elrakja a jegyzetfüzetet.

A lány a következő falatot forgatta a szájában, és azon töprengett, hogy mégsem kellett volna ilyen keményen elutasítani a férfit. Főleg akkor, ha vele

akar menni Floridába. – Na, halljam azokat a kérdéseket – mondta. – Válaszolok. Úgyis szeretek beszélni.

A kapitány átnyújtotta a lánynak az italt, és mellé telepedett.

– Jó. Miket kedvelsz a legjobban?

– A kaját.

– Mit még?

– Még több kaját.

– És aztán?

A lány elmerengett egy pillanatra. – Azt, amit éppen most csinálunk. Láttad azokat a fényeket, amelyek a híd mögül a város felől derengtek? Hirtelen olyan gyönyörűség töltött el tőlük.

– Aztán?

– A férfiak – mondta hahotázva.

– Mifélek?

– Mindenfélék. Azok, akik engem kedvelnek.

– És mi az, amit a legkevésbé szeretsz?

– A nagyképű embereket... Például azt a nőt a boltban. Rengeteg van belőlük, és én mindegyiket külön-külön gyűlölöm. Mindig másokat becsmérelnék, hogy saját maguk nagynak látszódnak... Te is ilyen vagy, ugye tudod?

– Ééén?

– Te bizony.

– Mikor?

– Ma délután is. Olyan fitymálóan beszéltél arról a hajóról, amit még csak nem is láttál.

– Ja, szóval innen fúj a szél.

– Azt mondom, ne légy nagyképű, és akkor minden rendben lesz köztünk.

Egy dolog tud kihozni a sodromból, ha valaki fenn hordja az orrát.

– Mi következik a nagyképűek után? – kérdezte a kapitány.

– Azok, akik magukat a másíknál többre tartják.

– Tovább!

– Mindenféle dolgok.

– Mifélek?

– Hát, van egy rakás dolog, amit nem akarok. Nem akarok megöregedni. Nem akarom, hogy az emberek nagyképűek legyenek. Ja, ezt már mondtam.

A lány megint elgondolkodott. – Néhanapján nem szeretnék magányos lenni. Tudod, egy időben azt hittem, hogy George-nak meg nekem sikerül összejönnünk. Aztán közbejött ez a Debbie, és most úgy fest, mintha soha nem is

találkoztunk volna. Pedig én aztán semmivel meg nem bántottam. Hát ez a nagyképű viselkedés.

– Mi van még?

– Ennyi nem elég? Nincs semmi különleges dolog, amitől rosszul érezném magam. Mit tudom én addig, amíg meg nem esik velem – pillantott a férfira. – Néhanapján van úgy, hogy előnt egy érzés, és megrémülök... Mint ma délután is.

– És mi volt az?

– Amikor beindítottad a motort.

– Az csak az az átkozott szél lehetett – vágta rá a férfi.

– Nemcsak az. Ez az érzés semmihez sem hasonlítható. Mint amikor vihar közeleg, és sehol egy menedék, ahol meghúzhatnád magad. – Bekapott még egy falatot. – Jó ez a hajó. Voltál már viharban vele?

– Ez olyan hajó, mint a parafa. A hullámok átcsapnak felette.

– Az igen. Ezt szeretem.

– Mit keresel ilyen magányosan ezen a folyón?

– Nem vagyok egyedül. Veled vagyok.

– Úgy értem, tegnap este – erősködött a férfi.

– Nem voltam egyedül – kacagott Lila. – Hát nem emlékszel? – Átkarolta a férfit, és megsimogatta az arcát. – Nem emlékszel?

– Arra gondolok, mielőtt megismerkedtünk.

– Mielőtt megismerkedtünk, öt percig nem voltam egyedül. Azzal a csirkefogó George-dzsall voltam. Nem rémlik? Egész tavasszal arra gyűjtöttem, hogy megtehessem ezt az utat vele. Aztán így faképnél hagyott. Még a pénzemet se adták vissza... Ej, az ördögbe is, hagyjuk már a francba. Elment, hát elment.

– És hova indultatok?

– Floridába.

– Vagy úgy – bólintott a kapitány. – Szóval ezért akarsz velem jönni Floridáig.

– Hmm.

Míg a férfi az elhangzottakon törte a fejét, a lány a salátához látott. – Többet ne tégy velem ilyet – mondta. – Mindig legyen elég kaja a hajón, rendben?

– Még mindig nem válaszoltál a kérdéseimre mondta a férfi. – Mielőtt velem meg azelőtt George-dzsall találkoztál, miért nem voltál férjnél?

– Volt férjem – mondta Lila –, de annak már régen vége.

– Elváltál?

– Nem.

- Még mindig házas vagy?
- Nem, meghalt.
- Bocsáss meg, nem akartalak bántani.
- Semmi baj.

A hús tökéletes volt, de egy kis borsot még kívánt. A lány átnyúlt az asztalon a vágódeszkáig, elvette a borstartót, a húsrá hintett egy keveset, és átadta a szórót a kapitánynak.

- Nagyon régen történt – magyarázta. – Sohasem gondolok rá.
- Mivel foglalkozott?

– Kamionsofőr volt. Élete javát az úton töltötte. Elég ritkán láttam. Aztán egy este nem jött haza, hanem a rendőrség telefonált, hogy meghalt. Ennyi volt az egész.

- Aztán mi történt veled?

– A biztosító fizetett valamennyit. Állták a temetést is, ott voltam fekete ruhában meg minden, ahogy illik, de ma már nem jelent semmit.

- Miért, nem szeretted? – firtatta a kapitány.
- Állandóan csak gyötörtük egymást – hangzott a válasz.
- Min?

– Mindenben... Állandóan gyanakodott. Hogy mit csinálok, amíg ő oda van... Azt hitte, átverem.

- És úgy volt?

Lila végigmérte. – Na, várjunk csak egy pillanatra... Amikor férjnél voltam, akkor férjnél voltam. Nem tettem semmit, amit nem szabadott volna. Ne húzz fel!

– Jó, jó, csak kérdeztem – visszakozott a kapitány. A lány tovább ette a salátát. – Sose volt benne tisztelet irántam.

- Akkor miért mentél hozzá?
- Teherbe estem – mondta a lány.
- Hány éves voltál?

- Tizenhat. Tizenhét évesen szültem meg a kislányomat.
- Ez aztán korai – hökkent meg a kapitány.

A vacsora előtti poharazás hatása most kezdett látszani a lányon. Jobb lesz egy kicsit lassítani, gondolta magában, figyelni kell, nehogy valami hülyeséget csináljon, mint amikor be szokott rúgni. Már így is túl sokat jártatja a száját.

Tériszony fogta el. Aztán a lámpa is mintha megmozdult volna. – Mi folyik itt? – kérdezte.

– Csak egy hullám – nyugtatta meg a kapitány. Nagyocska... Ez volt az első. Egy pillanat, és itt a második... hopp, már itt is van...

Aztán még nagyobb hullám érkezett, ami az egész hajót meglendítette, majd kisebb szünetekkel egyre kisebb hullámok ringatták a vitorlást.

A kapitányt felkelt az asztaltól, és felment a fedélzetre.

– Mi az? – aggódott a lány.

– Nem tudom – szólt vissza a férfi. – Nem uszály... Valami nagyobbfajta vontató lehetett. Talán a híd másik oldalán van.

Jó ideig kinn álldogált, a sötétségbe kémelve. Aztán lenézett a lányra.

– És mennyi idős a lányod most? – kérdezte.

Ez a kérdés meglepte Lilát. Új irányt vettek a dolgok. – Hát azt meg minek akarod tudni?

– Már mondtam, még mielőtt elkezdtelek kérdezzetni.

– Meghalt.

– Hogyan halt meg?

– Én öltem meg.

A lány a férfi szemébe nézett. Nem nagyon tetszett neki a férfi kimért tekintete.

– Úgy érted, hogy baleset történt? – kérdezte a férfi.

– Nem jól takargattam be, és megfulladt – mondta Lila. – Rég volt.

– De senki nem vádolt téged, ugye?

– Semmi szükség nem volt rá. Mít mondhattak... amit ne tudtam volna magamtól is?

Lilának eszébe jutott, hogy még megvan a fekete temetési ruhája. Abban az évben háromszor kellett viselnie. Nagypja temetésére, aki prédikátor volt, százak jöttek el, sok barát volt Jerry búcsúztatásán is, de senki nem volt ott, amikor Dawnt temette.

– Ne akard, hogy ezen kezdjek rágódni – kérte a lány.

Először, mióta ettek, hátravetette magát az ágyon, és abbahagyta a falást. – Kérdezz valami mást mondta. – Például, hogy mennyi idő alatt értünk le Floridába.

– Szóval aztán már nem mentél újra férjhez? – kérdezte a férfi.

– Nem hát! Az isten szerelmére, mit képzelsz? Soha többé! Ilyet az életben többé nem csinálok. Mi lesz azokból, akik megházasodnak!? – háborgott. – A legsilányabb csapda, amibe az ember beleléphet. Add fel a szabadságodat azért a napi betevő szexért. Ettől aztán senki boldog nem lesz. A házasemberek mást se csinálnak, mint azt keresik, hogyan szabadulhatnak ki a hurokból. Kérsz még

egy kis sült krumplit? Én csak meg akarom őrizni a szabadságomat – folytatta. – Erről szól Amerika, vagy nem?

A kapitány vett még a krumpliból, aztán a lány a vágódeszkához lépett, és a tányérjába söpörte a maradékot. – Add a poharad! – mondta a kapitánynak.

A férfi odanyújtotta, a lány pedig jeget szórt bele, italt loccsantott rá, és magának is töltött. Ránézett az üvegre, már a címke felénél jártak, amikor DURR! Valami megint a hajó oldalának csapódott.

– Na, és ez mi volt? – kérdezte.

A kapitány tanácstalanul rázta a fejét. Aztán annyit mondott: – Lehet, hogy valami nagyobb sodródó faág vagy efféle. – Felkelt, és a lány mellett fellépett a fedélzetre. A lány enyhe ringást érzett, ahogy a férfi ide-oda járkált odafenn.

– Látsz valamit? – kiáltott fel.

– Csak a csónak volt.

Kis idő múlva hozzátette: – Ilyen még nem fordult elő... Gyere, segíts, leeresztünk pár ütközőpárnát a két hajótest közé. Reggel aztán ráérünk felhúzni a csónakot.

A lány felkapaszkodott a fedélzetre, és végignézte, ahogy a férfi két nagy gumipárnát a hajókorláthoz erősít, hogy azok a hajó mellett lógjanak. Aztán a fedélzet másik oldaláról hosszú csákllyákat hozott. A lány mellette állt, míg a férfi megcsákllyázta a csónakot, és a hajóhoz vonta.

– Itt tartsd meg! – mondta, azzal a lány kezébe nyomta a csákllyát.

A férfi az árboc melletti ládából kötelet hozott. A kötelet a csónakba dobta, aztán átlépett a hajókorláton, és leereszkedett.

A lány körülnézett. Fenséges csend uralkodott. Csak a hídon gördülő autók kerekei surrogtak. A város fényei továbbra is narancssárgára festették az égboltot, de az egész olyan nyugalmat árasztott, hogy az ember elvesztette a távolságérzékét.

Miután a férfi végzett odalenn, megragadta a korlátot, és visszakapaszkodott a fedélzetre.

– Rájöttem a dologra – szuszogta. – Megfordult az áramlás... Életemben ilyet még nem láttam... Nézd csak a többi hajót. Emlékszel, amikor kikötöttünk, az orruk a híd felé mutatott? Mostanra mind elmozdult.

A lány körülnézett, és valóban, a hajók erre-arra imbolyogtak.

– Egy idő után lehet, hogy a híddal ellenkező irányban rendeződnek – találgatta a férfi. – Elég meleg van, gyere, üljünk le és nézzük meg, mi lesz. El vagyok képedve, hogy mik vannak – tette hozzá.

Lila felhozta az italt és a jeget, meg pulóvereket és takarót, ami alatt összebújhattak. A férfi mellé kucorodott, és átvette a lábukon a takarót. – Hallod, milyen nagy a csend? – mondta. – Az ember nem is gondolná, hogy karnyújtásnyira van New York.

Jó ideig csak hallgatóztak.

– Mihez kezdesz Manhattanben? – kérdezte a férfi.

– Megkeresem az egyik barátomat, hátha tud segíteni – válaszolta Lila.

– De mi van, ha nem találod meg?

– Gőzöm sincs. Van pár lehetőségem. Elmehetek felszolgálni meg ilyesmi...

– A férfi arcát fürkészte, vajon mit szól a válaszhoz, de semmit nem tudott leolvasni róla.

– És ki az, akihez el akarsz menni New Yorkban?

– Jamie? Csak egy régi jó barát.

– Mióta ismered?

– Vagy két-három éve – mondta a lány.

– New Yorkból?

– Persze.

– Ezek szerint elég sokat éltél ott.

– Nem volt az olyan sok – mondta Lila. – De nagyon szerettem. New Yorkban saját magad lehetsz, senki nem akar megváltoztatni.

A lánynak hirtelen eszébe ötlött valami. – Tudod mit? – kérdezte. – Lefogadom, hogy te is kedvelnéd. Biztos nagyon jól kijönnétek. Ő is matróz. Dolgozott is hajón egyszer. Sőt még jobb ötletem van. Bevehetnénk, hogy segítsen elvitorlázni Floridába... Persze csak ha te is akarsz... Úgy értem, hogy én főznék, ő kormányozgatna, te meg... na, te meg adnád a parancsokat.

A kapitány a pohara fenekét bámulta.

– Gondold meg! – biztatta Lila. – Hármásban, amint hasítjuk a vizet Florida felé...

Kis idő után még hozzátette. – Tényleg nagyon barátságos fickó. Mindenki odavan érte.

A lány hiába várt választ, a kapitány hosszú ideig nem szólalt meg. – Ha rá tudom beszélni, te benne vagy a dologban? – kérdezte megint.

– Nem éppen – hangzott a válasz. – Hárman sokan lennénk.

– Csak azért mondd, mert még nem találkoztatok – erősködött Lila.

A lány felkapta a kapitány poharát, újratöltötte, aztán odatörleszkedett, hogy melegedjenek egy kicsit. Egyszerűen hozzá kell szoknia a gondolathoz.

Adj neki egy kis időt, okoskodott magában Lila.

Az autók kitartóan gördültek a hídon. A fehér fényszórók húztak az egyik irányba, a piros helyzetjelzők a másikba, végtelen sorban.

- Emlékeztetsz valakire – mondta Lila. – Valami régi-régi ismerősre.
- És ki az?
- Pont ez az, amit nem tudok... Mit csináltál középiskolában?
- Nem túl sokat – felelte a férfi.
- Kedveltek a többiek?
- Nem.
- Utáltak?
- Nemigen figyelt rám senki, se így, se úgy.
- Benne voltál valamilyen csapatban?
- A sakk-klubban benne voltam.
- Táncolni jártál?
- Nem.
- Akkor hogy tanultál meg táncolni?
- Nem is tudom. Néhány évig jártam tánciskolába – válaszolta a kapitány.
- Jó, ezeken kívül mi történt még veled a középiskolában?
- Tanultam.
- A középiskolában?
- Kémiaprofesszornak készültem.
- Inkább a táncban kellett volna továbbképezned magad. Irtó jól csináltad tegnap este.

Lila hirtelen rájött, kire emlékezteti a kapitány. Sidney Shedar!

- Nem vagy amolyan nők kedvence típus, ugye?
- A legkevésbé sem – vallotta be a férfi.
- Az se volt az, aki eszembe jutott rólad.
- A kémia nem olyan nagy hülyeség, ha az ember közelebről szemügyre veszi – magyarázta a férfi. Egy idő után még izgalmas is. Az egyik haverommal megszereztük az iskola kulcsát, és néhanapján éjjel tíz-tizenegy felé visszaosontunk a kémialaborba, aztán hajnalig mindenféle kísérleteket végeztünk.
- Elég furán hangzik.
- A fenét. Ami azt illeti, fantasztikus volt.
- Mégis, miket csináltatok?
- Amolyan kamaszdolgokat... Az élet titkát kutattuk. Rengeteg energiát öltem bele.
- Maradtál volna a táncnál – mondta Lila. – Az az élet titka.

– Teljesen biztos voltam abban, hogy a proteinek, a genetika meg effélék világában ráakadok a titok nyitjára.

– Eszement dolognak hangzik.

– Ilyesfajta volt az is, akire emlékeztetek?

– Sidney? Azt hiszem, ilyesmi. Igazi okostojás volt.

– Nocsak – hökkent meg a kapitány –, és ebben is emlékeztetek rá?

– Ugyanúgy beszéltek. Ő is állandóan kérdezett. Mindig tele volt ötletekkel meg elméletekkel.

– Miféle alak volt?

– Senki sem kedvelte igazán. Nagyon vágott az esze, és állandóan olyasmivel akarta tömni az ember fejét, amire az nem volt kíváncsi.

– Mégis, miket mondott?

– Ki emlékszik már! Valami áradt belőle, amitől mindenki egyből kiakadt. Pedig tényleg nem csinált semmi rosszat. Csak éppen – nem is tudom, mi a fene lehetett vele –, valahogy nem tudta... Szóval okos volt, de ugyanakkor hülye is. A hülyeségéről meg nem is tudott, annyira meg volt győződve róla, hogy mindent tud. Mindenki csak Kétbalkezesnek hívta.

– És én hasonlítok rá?

– Úgy ám.

– Ha tényleg olyan okostojás vagyok, akkor miért táncoltál velem tegnap? – kérdezte a kapitány.

– Mert felkértél.

– Én úgy emlékszem, te akartál mindenáron táncolni.

– Az is lehet – hagyta rá Lila. – Már nem emlékszem. Talán másnak néztél ki, mint a többiek. Bár mindenki másnak látszik első látásra. Sidney tényleg nagyon okos volt – folytatta. – Úgy két éve egyszer egy étteremben ültem, egyszer csak felnézek, s hát ott áll előttem, no persze, megöregedett, szemüveges, kopaszodik. Orvos. Négy gyereke van. Nagyon kedvesen viselkedett. Szia, Lila, mondta, aztán jó hosszan elbeszélgettünk.

– Miket mondott?

– Érdeklődött felőlem meg mindenféléről. Férjhez mentem-e, mire mondtam, hogy nem, mert még nem jött el az igazi. Nagyot nevetett, és azt mondta, egy szép napon eljön... Érted, hogy értem? – mesélte Lila.

Elnézést kért, és lement a fürdőkabinba. Visszafelé erősen kapaszkodnia kellett, hogy orra ne bukjon. Nem számít. Nem akart semmit elérni. Visszaült a kapitány mellé, aki újra kérdezett. – Mióta ismered Richard Rigelt?

– Második korom óta – felelte Lila.

– Második óta?

– Most meglepődtél, mi?

– Azt a szentjít, nem mondom! Nem gondoltam volna.

A lány szépen elrendezte a takarót, kényelembe helyezkedett, és az égboltot fürkészte. A város fényei annyira erősek voltak, hogy alig látszott néhány csillag. Csak narancs és fekete derengés. Mint mindenszentek előestéjén.

– Hú! – mondta a kapitány.

– Mi a baj?

– Nem tudok magamhoz térni – válaszolt. – Másodikos korod óra!? Egyszerűen hihetetlen!

– Mi olyan hihetetlen ebben?

– Azt akarod mondani, hogy ott ültetek egymás mögött, grimaszoltatok a tanítónak meg minden ilyesmi?

– Nem, csak egy osztályba jártunk. De mi ebben a hihetetlen?

– Nem is tudom – mondta a kapitány. – Nem olyan embernek látszik, mint aki valaha is gyerek volt. Bár anélkül persze nincsen.

– Jóban voltunk egymással – tette még hozzá Lila.

– Gyerekkori szerelem?

– Nem, csak barátság. Mindig is barátok voltunk. Még mindig nem értem, mi ezen olyan meglepő.

– Hogyhogy mi? Ha egy zsúfolt teremből barátot kéne választani, ő volna az, akire ráböknél?

– Másodikosok voltunk, amikor ő az osztálytársunk lett, és én voltam az egyetlen, akinek volt egy jó szava hozzá.

A kapitány a fejét csóválta. Egy idő után csettintésfélét hallatott. – Ccsss!

– Te nem ismered – folytatta Lila. – Csendes volt és ségyenlős. Dadogott is. Persze hogy kinevették.

– Hát, ma már nem dadog, az egyszer biztos – mondta a kapitány.

– Semmit nem tudsz róla.

– Szóval együtt jártatok általánosba meg középiskolába is?

– Nem, mert hatodik után ő átment az előkészítő iskolába, úgyhogy aztán már ritkán találkoztunk.

– Az apja mivel foglalkozott?

– Nem is tudom. Elváltak. Valamerre New Yorkban élt. Vagy tán Kings-tonban, azt hiszem. Ahol tegnap este horgonyoztunk...

– Hát, engem az izgat – mondta a kapitány –, hogy ha másodikos korotok óta ismeritek egymást, akkor miért volt veled olyan rideg tegnap?

- Richard kedvel engem – jelentette ki Lila.
- Nem. Ez nem igaz – vitakozott a kapitány. – Pont ez nem stimmel. Miért volt olyan durva? Miért nem akart egy szót se váltani veled?
- Ja, annak más oka van. Hosszú történet – mondta Lila.
- Tegnap arra nem volt képes, hogy köszönjön neked.
- Tudom. Ez rávall. Nem veszi be a gyomra azt, ahogyan élek.
- Ez igaz – helyeselt a kapitány.
- Lila felemelte az üveget, és meglötyögtette a kapitány felé. – Tudod, mire gondolok?
- Mire?
- Arra, hogy kicsit kezdünk berúgni... Én legalábbis. Úgy nézem, te nem iszol annyit.
- Valami nem stimmel itt nekem – kanyarodott vissza a kapitány az iménti témára.
- Micsoda?
- Soha nem láttad, miután az előkészítőbe került?
- Dehogynem, rengetegszer.
- Úgy érted, hogy jártatok?
- Mindenki járt velem – tisztázta Lila. – Nem is tudod, milyen voltam akkoriban. Bárcsak láttál volna, amikor fiatalabb voltam. Fantasztikus alakom volt... Hengegésnek hangzik, de tényleg így van. Ma már nem sok látszik belőle, de csak láttál volna akkor. Bomlottak utánam. Mindenki odavolt értem... Irtó népszerű voltam.
- Szóval jártatok?
- Párszor együtt voltunk, de aztán az anyja rájött, és eltiltotta tőlem.
- Miért?
- Tudod, hogy van ez. Ők gazdagok voltak, én meg nem ütöttem meg az ő mércéjüket. Ráadásul a nők általában nem bírják elviselni a magamfajta. És ez sokszorosan igaz az anyákra, akik féltik a kicsi fiacskájukat tőlem.
- Az ital teljesen beindította. Jobb, ha leállítja magát, gondolta.
- Így vagy úgy, Richie kedves alak – mondta a lány.
- A kapitány hallgatott.
- ...te meg nem – tett hozzá Lila.
- Rigel azt mesélte, hogy valami Jim nevű fickó miattad került bajba.
- Ilyeneket mondott? – rázta a fejét Lila.
- Mi történt valójában?
- Édes istenem! Bár ne beszélt volna róla!

– Mi a fene történt?

– Semmi. Nem csináltunk semmi különöset... semmi olyat, amit mi ketten ne csinálnánk ezen a hajón. Direkt mondtam Jimnek, hogy soha senkinek el ne mondja, ami köztünk van. Aztán csak elmondta Richie-nek, Richie rohant az anyjához, az meg ment egyenesen, és elmesélte az egészet Jim feleségének, így kezdődött az egész kínszenvedés. Te jó ég, micsoda botrány kerekedett... És az egész azon múltott, hogy Richie anyja nem bírta elviselni a kapcsolatunkat.

– Az anyja?

– Figyelj, Richie rajong az anyjáért, ott lebzsel a szoknyája körül reggel, délben, este. Tőle kapja a pénzét. Szerintem még le is fekszik vele! Az a nő ki nem állhat engem! – magyarázta Lila.

– Miért utál annyira?

– Már mondtam. Attól szart be, hogy elveszem tőle a drágalátos fiacskáját. Még arra is rávette Jim feleségét, hogy nyomozókat fogadjon.

– Nyomozókat?!

– Éppen egy motelben voltunk, amikor elkezdték verni az ajtót. Mondtam Jimnek, hogy csináljunk úgy, mintha nem is hallanánk, de nem hallgatott rám. Azt mondta, hogy vált velük pár szót. Hát persze... amazok pontosan ezt akarták elérni. Éppen csak szót váltani... Olyan ostoba volt. Rossz volt nézni. Amint kinyitotta az ajtót, berontottak, és fényképeztek mindent, ami a szemük elé került. Aztán alá akartak vele íratni egy vallomást. Azt mondták, nem indítanak eljárást, ha aláírja. Nem fogod elhinni, alá is írta... Nem fogadta el egyetlen tanácsomat sem. Ha megfogadja, semmit sem tehetek volna ellenünk. Nem volt engedélyük vagy ilyesmi. Mikor végre eltakarodtak, tudod, mit csinált Jim?... Sírva fakadt... Ez a kép örökre megmarad az emlékezetemben, ahogy ül az ágy szélén, és záporoznak a könnyei. Ha valakinek, hát akkor nekem lett volna okom a sírásra! És mit gondolsz, miért sírt?... Azért, mert nem akarta, hogy a felesége elhagyja... A gyomrom fordult ki. Mindenki undorodott tőle. Gyenge ember volt. Állandóan siránkozott, hogy a felesége nem hagyja nyugton egy pillanatra sem, közben meg nagyon is tetszett neki, hogy irányítják. Mi másért vágyott volna vissza a felesége mellé? A pasasok mindig azt mondják, hogy így otthagyják a feleségüket, meg úgy, aztán soha nem lesz belőle semmi. Mindig visszaoldalognak.

– És a felesége visszafogadta?

– Nem... Nem ment el az esze. Csak a pénzére tette rá a kezét. Volt vagy százezer dollár... Az után, ami történt, ő se állhatta jobban, mint én.

– Találkoztál még ezek után Jimmel?

– Egy ideig találkoztunk. Csakhogy bennem már nem volt fikarcnyi tisztelet sem iránta. Aztán kirúgták a bankból is. Nem bírtam már elviselni, aztán meg találkoztam Jamie-vel, a New York-i barátommal, és odaköltöztem hozzá.

– Mintha Rigel azt említette volna, hogy ő volt Jim ügyvédje.

– Az volt, de a képekkel meg az aláírt vallomással szemben nemigen tehetett semmit.

– Miért vállalta el az ügyet?

– Miattam. Én küldtem Jimet hozzá.

A kapitányból megint kiszaladt egy csettintésféle. Cccss! – Hátravetette a fejét, és az égboltot kémlelte.

Hosszú ideig nem szólt egy szót sem. Csak az eget bámulta, mintha a csillagokat kémlelné.

– Nem látni a csillagokat – szólalt meg Lila. – Már ellenőriztem.

– Rigel nős? – kérdezte a kapitány.

– Nem.

– Miért nem?

– Nem is tudom. Össze vannak zavarodva a dolgai, mint mindenkinek... te, figyelj csak!

– Na?

– Te kevesebbet iszol, mint én. – A fénynek tartotta az üveget és belenézett. – És mondok még neked valamit.

– Mit?

– Hogy vége a mesedélutánnak, mostantól kezdve nem válaszolok több kérdésre.

– Miért?

– Te is nyomozó vagy. Úgy bizony. Azt hiszed, megtudsz valamit. Nem tudom, mire akarsz kilyukadni, de tőlem ugyan semmit meg nem tudsz... Nem fogsz kiismerni, mert én nem vagyok akáarki.

– Ezt meg hogy érted?

– Nem vagyok akáarki. Hiába kérdezzetsz, csak az idődet vesztegeted. Tudom, arra akarsz rájönni, hogy miféle ember vagyok, de kárba veszett fáradság erőlködnöd, nincs itt elrejtve semmi egetverő dolog.

A lány szavai kezdtek egymásba gabalyodni. Érezte is, ahogy beszéde elmosódik.

– Úgy értem, elegendem van azokból a játékokból, hogy egyszer ilyen szerepet játszom, máskor meg másféle arcot mutatok. Belefáradtam, és nincs is semmi

értelme. Ha egymás mellé tesszük az életben eljátszott szerepek mozaikjait, se-hogy sem jön ki belőlük valami egységes kép. Én magam volnék az a sok kü-lönböző személyiség, aki itt felvonul, ugyanakkor egyik sem az, aki én vagyok. Nem vagyok akárki. Nem vagyok sehol. Vegyünk téged, ebben a pillanatban. Látom rajtad, hogy egy csomó rossz benyomást szereztél rólam. Azt hiszed, hogy ezek a benyomások arról az emberről szólnak, akinek a hangját hallod, de tévedsz, mert nincs itt senki. Érted, amit beszélek? Senki porhüvely. Ez Lila. Senki porhüvely. Eszembe jutott valami – fakadt ki Lila.

– Micsoda?

– Valamiféle szerepbe akarsz engem beszorítani, amihez semmi közöm.

– Épp az ellenkezőjét szeretném.

– Csak hiszed. Olyasmit próbálsz csinálni velem, ami nekem egyáltalán nincs az ínyemre.

– És mi lenne az?

– Hogy... hogy megsemmisíts engem.

– Dehogy.

– De!

– Úgy látom, teljesen félreértetted, hogy miért is kérdezgetlek – mondta a kapitány.

– Nincs itt semmi félreértés. Kristálytisztán értem, hogy mit akarsz – mondta Lila. – Minden férfi ezt akarja. Nehogy azt hidd, hogy te más vagy. Jerry is ezt akarta. Mind ezt akarjátok. Mondjak valamit? Soha nem fog sikerül-ni.

– Nem akarlak megsemmisíteni – mondta megint a férfi.

– Ezt gondolod. Kerülgeted szépen a forró kását, nemde? Csak nem tá-madhatsz szemtől szembe! Hiszen még nem tudod, hol vannak az érzékeny pontok!

Erre már nem tudott mit felelni a férfi.

– Nem vagy nő, tehát nem érted a dolgot. Amikor a férfi szeretkezik, akkor valójában meg akarja semmisíteni a nőt. A nőnek nagyon erősen vissza kell fog-nia magát, mert ha a férfi megérzi a kezdeményezést, akkor azonnal felül akar kerekedni, meg akarja ölni a próbálkozását. De nagy tévedésben van, mert nem a nőben lakik az, amit meg akar semmisíteni, hanem a saját fejében. Miután sikerült kiirtani, amit kellett, a maradvány utálat tárgya lesz. A maradék neve „Lila”, és Lilát szívből gyűlöli. Csakhogy Lila nem akárki. Ez így igaz. Lehet, hogy te nem hiszed el, de így van. A nő egyéniségének hatalmas mélységei van-nak – folytatta Lila. – Csakhogy ezt a férfi soha fel nem ismeri. Ahhoz túl önző.

Mindig csak azt várja, hogy a nő értse meg őt. Ezenkívül más nem is érdekli. Ezért akarja újra és újra megsemmisíteni.

– Én csak feltettem pár kérdést – mondta a kapitány.

– Baszd meg a kérdéseidet! Az lesz belőlem, amivé a kérdéseid tesznek. Észre se veszed, mi? A kérdéseid által alakul ki az, hogy ki vagyok. Ha azt gondolod, angyal vagyok, akkor az vagyok. Ha azt, kurva, akkor az. Az vagyok, akinek te nézel. És ha menet közben valami mást gondolsz, én aszerint változom. Szóval bármit mondjon is Richard, az úgy igaz. Nem létezik, hogy ő hazugságot vegyen a szájára, ha rólam van szó.

Lila megragadta az üveget, és nagyot kortyolt belőle. – Francba a pohárral! – hözöngött. – Mindenki csak Lilát akarja megváltoztatni. És a legtöbb nő be is adja a derekát, mert gyereket, pénzt meg divatos ruhákat akar. De velem meggyűlik a bajotok. Én Lila vagyok, és ez így lesz az idők végezetéig. És ha a férfiaknak nem kellemes így, ahogy vagyok, akkor le is üt, fel is üt. Nem nekem van ráatok szükségem. Nem kell nekem senki. Inkább meghalok, mint sírjak valaki után. Én ilyen vagyok.

Kis idő múlva Lila körülnézett, és látta, hogy a környékbeli hajók szépen beálltak a híddal ellenkező irányba, ahogyan a kapitány korábban jósolta. Ez már valami. Jól kifundálta. Meg is mondta neki, de a kapitány hallgatásba burkolózott. Jó ideje nem szólt semmit.

Rossz hangulat kezdett úrrá lenni. A férfi nem ivott. Dühbe gurult volna? Így van, ha az ember nem iszik együtt a társasággal. Előbb-utóbb dühös lesz.

A lány túl sokat jártatta a száját. Nyugodj le, Lila, mielőtt még túl késő. Szedd össze magad. Nyugi!

– Van egy ötletem – szólt Lila.

– Mi az?

– Elég volt abból, hogy rólam beszéljünk. Nézzünk valami más témát.

– Kezd lehűlni a levegő – mondta a kapitány.

Felállt. – Alig aludtam tegnap éjjel – tette hozzá. Ma korán lefekszem.

Lila is felkelt, és követte a kabinba. A férfi előrement az orrkabinba, ahonnan Lila hallotta a lefekvéssel járó motozást, aztán ismét csönd lett.

Körülnézett a kabinban. Rendet kéne rakni. Micsoda felfordulás.

Hirtelen eszébe ötlött, hogy a csokoládépudingot elő se vették.

Lehet, hogy már nem is lesz alkalma, hogy megkóstolja, gondolta.

Az első kabinban Phaidrosz félrehajtotta az ágytakarót, az ágy szélére ült, és lassan lehámozta magáról a pulóvert meg a többi ruhát. Ki volt merülve.

Mint valami régészeti feltárás, gondolta. Szemétretegek egymás hegyen-hátán.

A régész tényleg nem egyéb, mint magasan képzett szemetes. A múzeumokban látható a sok csodálatos lelet. De hogy mi mindent kellett átforgatni, hogy az a pár darab odakerüljön, az nincs kiállítva... Phaidrosz úgy tudta, a régi városmaradványok jórészt szeméttelpek alól kerülnek elő.

Rigel biztosan a kezét dörzsölgetné. – Na, most mit gondolsz? – kérdezné kárörvendőn. – Rejteznek Lilában Minőség? Hadd halljam a választ!

Fénypászta vágott be az ablakon, aztán eltűnt. Elemlámpa vagy jelzőfény lehetett. Bár a jelzőfény szabályosabban viselkedik. Phaidrosz várt, hátha újra villan, de nem volt folytatás.

Ez aztán nem az ő napja volt. Érdekes, hogy ennek a lánynak az életében minden a középiskolai években gyökerezik. Erről szólt a történet. A szokásos középiskolai tragédia: túl korán kíséred haza a lányt ahhoz, hogy jóéjt-csókot adj neki, s amikor később még szeretnél találkozni vele, biztosan azt kapod válaszul, hogy más programja van.

Tényleg Lilával találkozott a villamoson.

És Phaidrosz volt az a fickó. Ó bizony. A fickó, aki sohase tudja megszerezni a lányt.

Mit is mondott arról a Kétbalkezesről?... Hogy hallgató volt... Azt hitték, azért hallgat, mert figyel, amit körülötte mondanak... de erről szó sem volt. Mindig máson járt az esze. Talán a kémiaián... Sajnáltam a fickót... Tudott egy csomó mindent, csak azt nem, hogy mi folyik körülötte. Nem értette a nőket, mert nem értett senkit sem... Soha a bizalmába férközni nem lehetett. Bizonyos szempontból nagyon okos volt, más szempontból meg ostoba, ha érted, hogy mire gondolok.

Phaidrosz nagyon is jól értette. Azt is, hogy kiről beszélt a lány.

Komótosan kinyújtózta lábát a takaró alatt, és közben emlékei közül előbújt valami, ami már évek óta eszébe sem jutott.

Látott egy filmet még kémiahallgató korában. Egy csinos lányról szólt – úgy rémlik, Priscilla Lane játszotta –, aki romantikus bonyodalmakba keveredik a jóképű, vezető beosztású fiúval, akit talán Richard Powell játszott. Komikus

betétként Priscilla Lane-nek volt egy csetlő-botló barátnője, akit mindenki ki-nevetett, s ugyanakkor jó érzés volt látni, mert az ember azt gondolhatta magá-ról, lehet bármennyire szerencsétlen, azért mégsem annyira, mint ez a csaj. A közönség hálás is volt ezért.

Az egyik jelenetben az ügyetlen barátnő táncmulatságból érkezik haza, és meglátja Priscilla Lane-t és Richard Powellt, amint ölelkeznek – sugárzó kék szemekkel, tündökölve, gyönyörűen. Megkérdezik tőle: – Milyen volt a bál?

– Szörnyű – feleli a barátnő. – Végig egy kémia professzorral táncoltam.

Phaidrosz emlékezett arra, ahogyan a közönségből felbugyborékkolt a kun-cogás.

– Táncoltál valaha kémia professzorral? – kérdezte a lány. – Jaj, a lábam!

A közönség gurult a nevetéstől.

Egy embert kivéve. Ő csak ült, égő arccal, és ugyanazzal a zavarodott, csüg-gedt érzéssel ment ki a moziból, mint amit most érzett. Minden összezavarodott, tehetetlennek érezte magát. Egy pillanatra maga alá gyűrte az övétől elűtő meg-ítélés, ami egyszeriben értéktelen és nevetséges színben tüntette fel őt is, meg mindent, amiben hitt.

Arra már nem emlékezett, hogy mi történt azután. Valószínűleg felült a vil-lamosra és hazament.

Lehet, hogy épp akkor találkozott Lilával a villamoson...

... Az a mosoly. Arra emlékezett legelevenebben. Ott és akkor. Lilával a vil-lamoson. Lilával és a tavaszi akáccokkal. Az a kis visszafojtott mosolygás. Az a félig-meddig álcázott megvetés. Meg a szomorúság, hogy tehet ő bármit, akkor sem tudja elérni, hogy a lány valaha is másképp mosolyogjon rá.

Emlékezett, hogy egyik éjszaka magányosan álldogált egy terebélyes nyárfa alatt, és hallgatta, ahogyan az éji szellő a faleveleket zörgette. Meleg volt, és a szél, amerre csak megfordult, akácvirágillatot árasztott.

A képdarabkák lassacskán az álom világába süllyedtek.

Nem tudni, mennyi idő múlva, újabb képek úsztak be. Phaidrosz feje felett víz csillámlott. Az óceán fenekén, egy zátony homokpadján feküdt. A kékben játszó víz oly áttetsző volt, hogy tisztán látta a homok turzásait és borzolódását, mintha egyáltalán nem is vízben lett volna.

Sötétzöld tengeri fű szálai hajladoztak a fenéken áramló vízben, mintha csak a homok fogságából szabadulni igyekvő pisztrángok volnának. Az áramlás Phaidrosz testét paskolta. Gyengéd, kellemes simogatás volt ez, amitől derűs

nyugalom töltötte el. Tüdeje már régen nem harcolt levegőért, minden elnyugodott. Úgy érezte magát, mint aki a helyére került. Mindig is ide tartozott.

A fű feletti haloványkék vízben rózsaszín és fehér medúzák százai lebegtek. Első látásra úgy tűnt, a víz sodorja őket, de közelebről szemügyre véve látni lehetett, ahogy a víz ki-be pumpálásával irányítgatják magukat, mint akik valami titokzatos küldetésben járnak. A legkisebbek annyira vékonykák és áttetszőek voltak, hogy csak az általuk keltett örvények révén lehetett látni őket a vízfelszínen lebegő sötét alakzat felrémlő árnyéka alatt. A sötét alakzat egy hajó aljának tűnt, bár letről nézve inkább valamilyen űrhajónak tetszett az égbolton. Más világ képviselője volt. Most, hogy attól a világtól megszabadult, sokkal jobban érezte magát a bőrében.

Az egyik tejszínű jószág a közelébe húzódott, és megbökte először a karját, majd a törzsét. Megriadt. Ez a barátkozás jele volna? Vagy talán éhes? Megpróbált feltápáskodni, hogy odébb húzódjon, de rá kellett jönnie, hogy moccani se bír. Elvesztette az uralmat a tagjai felett. A teremtmény csak bökdöste és cirógatta, bökdöste és cirógatta, míg azt nem érezte, hogy az álom lassacskán szétoszlik.

Sötét volt, és ismét bökdösést érzett. Egy kéz volt az. A férfi nem moccan. A kéz gyengéden és megfontoltan simogatta a karját, majd teste egyre távolabbi pontjai felé kalandozott. Mire a kéz bolyongásai végén célba érkezett, a célpont készenlétbe merevedve ágaskodott. A tehetetlenség s mozdulatlanság álomszerű érzése még tartott, a férfi békésen feküdt, mint az álomban, az óceán mélyén. Hagyta, hogy az események magukkal sodorják, mintha csak távoli megfigyelő volna, egy olyan ősi szertartás szemlélője, amelyet nem az ő szemének szántak, s amelyet fel sem foghat.

A kéz tovább cirógatta, finoman meg-megszorította, majd a sötétben Lila teste lassacskán fölébe kerekedett, és térdeplő ülésben lassan és finoman addig helyezkedett rajta, míg a kívánt testrészt a helyére nem csusszant.

...Lila teste megfeszült. Aztán lassú mozdulattal megemelte magát és kivárt. Akkor engedett a szorításból és visszaereszkedett. Szorított és emelkedett – aztán ellazított és visszasüllyedt. Megint és újra. Minden egyes alkalommal kicsit kevésbé lassan. Mindig kicsit erősebb törleszkedéssel. Mindig kicsit erősebben követelve azt, amit magába akart szívni.

Minden követelőző lökés hatására az izgalom növekvő hulláma öntötte el a férfit. A lány mozgása egyre lendületesebbé és erőteljesebbé vált, a férfi megragadta a csípőjét, és teste átvette a lány ringását. Gondolatai összerosódtak az

érzések tengerszerű áradásával, miközben az óriási medúzaszerű test felette lebegve fel s le lüktetett, megállás nélkül egyszer kitágulva, másszor összehúzódva. A férfit semmire sem irányuló érzések hatalmas hullámai rázták meg. Érezte, majd' szétrobban...

Hogy MINDJÁRT itt van...

És akkor... a lány teste hirtelen megfeszült, görcsbe rándult, kiáltás szakadt ki belőle, és a férfi teljes odaadással a lányba áradt, míg tudata valahol a világon túl bolyongott.

...Mikor a férfi ismét magához tért, érezte, hogy a lány szemérmének szorítása lassan enyhül, és csípőjén elernyednek az izmok.

A lány hosszú ideig mozdulatlanul feküdt.

Aztán a férfi arcára könnycsepp csöppent. Ez meglepte.

– Ezt csak azzal csinálom, akit nagyon szeretek – suttogetta a lány. Úgy hangzott, mintha nem a ráhajló testből, hanem valahonnan máshonnan jönne a hang, valakitől, aki az egészet talán ugyancsak megfigyelőként élte végig.

Lila legurult róla, végignyújtózott mellette, és úgy ölelte a férfit, mint aki örökkön örökké birtokolni akarja.

Így feküdtek egymás mellett jó ideig. Bár a lány karja fogva tartotta, a férfi agya már megzabolázhatatlan gondolatok áradatában úszott szabadon.

Kis idő múltán a lány egyenletes lélegzése jelezte a férfinak, hogy elaludt.

Valahol az álom és ébrenlét határmezsgyéjén van egy tartomány, ahol a tudat régi, tudat alatt még viruló világok derengésén utazik át. Phaidrosz e vidéken lebegett, amikor egy villanással olyasmi ragadta meg, amiről megfeledkezett volna, ha egyenesen visszaülyed az álomba. Akkor is odaveszett volna a gondolat, ha felébred.

Még soha nem fordult elő vele, hogy ennyire átadta volna magát a másinak. Korábban mindig saját kezdeményezésén, erőszakosságán és érzéki vágyán fordult a dolog. Ez a mostani tétlenség mintha új ablakot tárt volna a világra.

Mintha valami olyasmit látott volna, amihez „neki magának” talán az égvilágon semmi köze sincs. Félig éberén, félig álomban próbálta nyújtani a pillanatot, amit e gondolattal tölthet.

A kikötő felől ismét fény hasított a kabinba. Valami parton futó autó fény-szórója lehetett. Lila a hátára fordult a paplan alatt, és karját az arcára helyezte. Tenyere a férfi felé nyílt. Aztán elnyugodott.

A férfi a lány tenyere mellé próbálta a magáét. Ugyanaz a kéz volt. Az ok, ami a lányt mellé sodorta és az ágyába vezette, a kezüket is hasonlóvá varázsolta.

Olyanok voltak, mint két falevél, se több, se kevesebb fogalmuk nem volt arról, hogy sejteik miért alkották meg őket, vagy miért tették olyannyira hasonlatossá egymáshoz.

Lehet, hogy ennyi volt az egész. Ez az erő játszadozott velük, nem pedig Lila, és nem ő maga.

Az autólámpa pásztája elenyészett, s ekkor a lány kezének – tudatában már el-elmosódó – rajzolatán újabb vonást vélt felfedezni. A lány alkarján, a csuklóhoz közel hosszú forradások éktelenkedtek, az egyik közülük kissé keresztezve a többit. Phaidrosz azon töprengett, vajon a lány maga tette-e.

A lány felé fordult, és mutatóujjával kitapintotta csuklóját. A forradások tényleg ott voltak, de csak alig érezhetően türemkedtek ki a bőr vonalából. Réges-rég történhetett az eset. Autóbaleset vagy valami más tragédia is történhetett persze, de valami azt súgta a férfinak, hogy itt más lappang. A forradások inkább a lányban dúló belső háborúság eredményének látszottak. A harcot azzal a dologgal szemben vívta, amely ma este éppen a férfi karjába ütze. A heves küzdelem a lány tudatának és sejteinek elütő világfelfogása között zajlott.

Ha így festett a dolog, akkor a sejtek győzedelmeskedtek. Úgy lehet, elengedő vért mostak ki ahhoz, hogy a fertőzéstől megszabaduljanak, aztán felpuffadtak, amitől a vérzés enyhült, majd a vér megalvadt. Akkor lassan, a sejtek öntörvényű módján – aminek cseppnyi köze sincs Lila tudatához –, felidézték azt az állapotot, amely azelőtt állt fenn, hogy Lila szétnyiszálta őket, aztán nekiveselkedtek és összefoldozták magukat az eredeti állapotba. Tudták, mi a céljuk, és el is akarták végezni a feladatot. A tudatos Lila meg akart halni, de sejteji az életet választották.

Mindig is így forogtak a világ dolgai. A szellem értelmezése szerint nincs semmi ok arra, hogy éljünk, de az élet csak megy tovább, mert a sejtek logikájában semmi nincs, ami okot adna a halálra.

Ez volt a magyarázat az este történetekre is. Az első értelmezés működött odakinn a kabinban, amikor Lila eltávolodott tőle, és ebben fikarcnyi változás sem történt. A második logika azonban a férfi karjába ütze, szeretkezésre sarkallta. Az első Lilának semmi köze nem volt ahhoz, ami utóbb történt.

A sejtek logikája a virágzást hirdeti évmilliók óta, és semmi jele, hogy holmi újsütetű tudati felfogás, amely alig érti, mi is folyik a világban, eltántorítaná őket serénykedésüktől. A sejtek halhatatlanságra törnek. Tudják, hogy napjaik meg vannak számlálva. Ezért hát a nagy sürgés-forgás.

Mi mindent hagytak már a sejtek maguk mögött. Évmilliárddal ezelőtt kezdték az anyagot az ágy bal meg jobb oldalán fekvő két testé különválasztani.

Ki is érthetné fel ezt ésszel? A sejtek persze oda se hederítenek holmi szellemi értelmezésre. Az ő léptékükben a szellem csak valami imént feltűnt tisztavirágéletű jelenség, ami valószínűleg fennmarad még egy darabig, de aztán a semmibe enyészik.

Ezek a gondolatok villantak át a férfi agyán. Az egybeolvadás pillanatát próbálta megragadni, amikor a szellemi és biológiai világlátás egyaránt eleven, egy időben lüktet és küzd egymással.

Apályérzet. Amikor a dolgok visszahúzódóban vannak, a sejtek szexuális gerjedelmét a tudat közönségesnek és takargatnivalónak ítéli, de ha út a dagály órája, a közönségességnek hűlt helye, varázsütésre a legfinomabb ínycsésztáru elő. A tudat valami korántsem szellemi behatás nyomán behódol, és félve-ámulva követi az eseményeket. A felülemelkedett, tartózkodó és éles elmét ez a nálánál jóval erőteljesebb másik logika egyik pillanatról a másikra kíméletlenül elsöpri az útból. És ekkor zajlanak azok a dolgok, amelyeket a tudat apály idején mélységesen közönségesnek és szégyellnivalónak lát.

A férfi a mellette fekvő testet elhagyó egyenletes szuszogást hallgatta. A semmibe foszlott a két világ közötti határmezsgye látomása. Tudata visszahódította az uralmat, lépésről lépésre ébredezett és dolgozta fel a látottakat.

A gondolatmenet beillett a Minőség Metafizikájának abba a vonalába, amely az evolúció különböző szintjeinek függetlenségét s egymással való szembenállását hangsúlyozta. A tudat nyelve semmit nem nyújt közvetlenül a sejteknek. A sejtek nem értik azt.

A sejtek nyelve mit sem nyújt a tudatnak közvetlenül. Ezt a nyelvet meg a másik oldal nem beszéli. Két egymástól tökéletesen elszigetelt világot látunk. E pillanatban „Lila” éppúgy nem létezik, mint ahogy egy program sem létezik, ha a számítógépet kikapcsolják. A lány sejtjei pontosan úgy kapcsolódtak ki Lilát éjszakára, ahogyan a számítógépprogramot a gép főkapcsolója üzemen kívül helyezi.

Ránk hagyományozott nyelvünkön ezt csak zavarosan lehet elmagyarázni. Azt mondjuk, az „én” testem, a „te” tested, az „ő” teste, pedig nem így fest a dolog. Olyasmi ez, mint amikor a FORTRAN-program azt mondja, „ez az én számítógépem”. „Ez a test a bal oldalon”, és „ez a test a jobb oldalon”. E kijelentések írják le helyesen a helyzetet. Ez a kartézianus „Én”, ez a kis autonóm emberke, aki szemgolyóink mögül vizslat kifelé, hogy véleményt nyilvánítson a világ dolgairól, ez aztán velejéig nevetséges. Ez a kis önjelölt valóságítész nem több, mint egy lehetetlen koholmány, ami abban a minutumban, hogy valaki közelebbi vizsgálat alá veti, egyszeriben semmivé foszlik. A kartézianus „Én”

szoftverszerű valóság, nem pedig olyan, mint a hardver. A jobb és bal oldalon fekvő testek ugyanazon „Én” program különböző változatait futják, de a testeknek semmi köze a programhoz. Az „Én” egész egyszerűen egy programforma.

Vegyünk földönkívülieket valamilyen másik bolygóról. Az „Én-t” és „Mi-t” magában foglaló program maga a távolból érkező idegen. A „Mi” csak néhány ezer éve van ezen a bolygón. De azok a testek, amelyeket a „Mi” utóbb birtokba vett, már a „Mi” érkezését megelőző időtlen idők óta ott voltak. És a sejtek, te jószágos ég, azok a sejtek oly rég itt voltak már, hogy annak még az idejét se tudni.

Szerencsétlen, együgyű testek, amelyeket a „Mi” így leigázott, töprengett Phaidrosz. Néhanapján, mint aznap éjjel, meg előző nap, a test kiszabadul a program igájából, és a maga logikáját követi, miközben a „Mi” értetlenül áll a történetek előtt. Az imént történetek erre szolgáltak ékes bizonyítékkal.

Az ámulatba némi szörnyülködés vegyül, hogy mikre képesek ezek a testek, bármiféle engedély nélkül. A Rigel-féle szexuális erkölcscsöszködés nemcsak társadalmi szokások nyomát viselte magán. Beleszövedött az a hidegrázás, amit a „Mi” által elfoglalt sejtek keltettek, és a Minőség különös szerkezete, amely a „Mi” érkezését megelőző időkből kísértett.

A sejtekből izzadság, takony és nyál csorog. A sejtek bőfognak, véreznek, párzanak, finganak, huggyoznak, szarnak és hánynak. A sejtek magukhoz hasonló testeket préselnek ki magukból véres cafatok és nyálkás méhlepény kíséretében, hogy aztán ezek megnőjenek, újabb és újabb testeket szorítsanak ki magukból végestelen sorban.

A „Mi”, ez a szoftvervalóság olyannyira rémisztőnek találja ezeket a hardvertényeket, hogy szépítgető kifejezésekkel illeti, ruhákba bújtatja, vécék és rendelők ajtóinak mögé száműzi őket. Csakhogy az, amit a „Mi” álcáz, a sejtek szemszögéből éppenséggel a tiszta minőség. A sejtek párzás, fíngás, huggyozás és szarás rögös útján keresztül jutottak el az evolúció jelenlegi fejlettségi állapotába. Ez minőség a javából! Kiváltképp a szexuális funkciók. Sejtszempontból a szex maga a tiszta Dinamikus Minőség, a mindennek felett álló legnagyobb Jó.

Eszerint Phaidrosz Rigelnek arra a kérdésére, vajon Lilában rejtezik-e Minőség, igazat válaszolt. Persze hogy igen. Ugyanaz a jelenség hozta létre az ítélezőket, mint amit azok mostanság erkölcsileg elutasítanak.

Ejtsünk szót a hálátlanságról. A testek még mindig csak egy rakás ostoba baktériumként tengődnének, ha nem lett volna bennük nemi minőség. Amikor a genetikai változás egyetlen útja a mutáció volt, az élet vagy hárommilliárd évre megrekedt, alig történt valami változás. A nemi kiválasztódás szabadította el a

gákat és eredményezte azt, hogy ma állatok és növények léteznek. A baktériumnak semmiféle befolyása nincs arra, milyen legyen a származéka. Ezzel szemben a méhkirálynő herék ezrei között válogathat. Ez a dinamikus kiválasztás. Lila minden szexuális választás alkalmával dinamikusan azt az egyént választja, akit a jövőbe akar indítani. Ha a kiválasztott képes felizgatni a lány Minőségérzetét, a lány társul szegődik a vállalkozásban, hogy a következő nemzedékbe örökítse a férfit, és akkor az fennmarad. Ha azonban nem sikerül a lány Minőségérzetét maga felé hajlítani – akár betegség vagy valamilyen torzulás miatt, akár azért, mert a férfi nem képes a lány által támasztott igényeket kielégíteni –, akkor a férfi visszautasításban részesül, és a rendellenesség nem öröklődik tovább.

Phaidrosz teljesen felébredt. Úgy érezte, valamilyen forráshoz érkezett. Vajon ugyanazzal a dologgal akadt szemközt ma este, mint amivel annak idején a villamoson összetalálkozott, és ami már oly hosszú évek óta kísértette? Hosszasan fontolgatta a kérdést, végül lassan arra a következtetésre jutott, hogy valószínűleg erről lehet szó.

Lila a döntőbíró. Ő fekszik itt ma este mellette: évszázmilliókat kiállt bíró, akinek szemében Phaidrosz alig bír valami jelentőséggel. Bárki kész lenne kielégíteni a lányt, és a többségük jobb munkát végezne, mint ő.

Kis idő múlva eszébe jutott, hogy meglehet, ugyanaz a talány ragadja magával a híres louvre-i „Gioconda-mosoly” csodálóját, mint ami őt felkavarta, amikor összefutott Lilával a villamoson. A titkos mosoly máig ott játszik a trónjától megfosztott és a társadalmi haladás oltárán feláldozott bíró ajkán, aki mindenek ellenére csendesen és magánpraxisban, de tovább ítélkezik.

„Kétbalkézes”. Ezt a szót használta a lány. Semmilyen értelmes jelentése nincs a szónak, mégis mélységes üzenet rejlik benne. Azt üzenté, hogy a férfi okossága valamiféle torzulásnak ítéltetett a biológiai bíró szemében. A lány visszautasította. Ezt tette, bár akarata más diktált. Csakúgy, ahogy a tudat undorodik a test funkcióitól, a biológiai értelem, beleértve Lila esetét is, undorodik az okosságtól. Ki nem állhatják egymást. Egyik kioltja a másikat.

Phaidrosz gondolatai visszakanyarodtak William James Sidishez, a csodagyerekhez, aki öt éves korára öt nyelvet beszélt. Miután megismerte Sidisnek az indiánokról vallott gondolatait, Phaidrosz nekiállt, és mindent elolvasott erről az emberről. Egy helyen Sidis serdülőkori kijelentésére bukkant, amely szerint megfogadta, hogy élete végéig visszautasít bárminemű szexuális kapcsolatot. Úgy tűnt, a számára kielégítő színvonalú értelmiségi lét fenntartása érdekében szükségét érezte, hogy az elengedhetetlenül szükséges mértéken kívül minden-

fajta társadalmi és biológiai dominanciának elejét vegye. Az ősi prédikátorok és aszkéták efféle fogadalmát még az erkölcs legfényesebb lapjain tartották számon. Századunk „harsogó húszas éveiben” azonban újfajta erkölcs hódította meg a közgondolkodást, és amint a modern kori eskü az újságírók fülébe jutott, azok könyörtelenül neveltségessé tették Sidist. Ez az esemény éppen egybeesett az élete végéig tartó magába zárkózás kezdetével.

– Mi a jobb, bölcsként élni, avagy vonzónak lenni a nők szemében? – provanszál költők szálltak vitába e kérdés felett még a tizenharmadik században. Sidis a bölcsesség mellett tört lándzsát, de Phaidroszban élt a gyanú, hogy van olyan út, amelyen át az ember mindkettőt birtokolhatja.

A kérdés megfogalmazása alkalmasint a nők együgyűségét sugallhatja, de a feministák átfordíthatják a maguk kedvére, s feltehetik úgy is: „Mi a jobb, bölcsként élni, avagy vonzónak lenni a férfiak szemében!” Gyakorlatilag erre a témára fel lehet fűzni a feminista mozgalom minden gondját-baját. Bár úgy tűnhet, hogy a feministák és hím provanszál költőink lesújtó véleményt táplálnak az ellenkező nem irányában, tényszerűen valójában egy követ fújnak, hiszen mindkét társaság ugyanazt a dolgot ítéli el. Nem a hímnemet, nem is a nőit, hanem azt a kibékíthetetlen ellentétet, ami a statikus biológiai valóság és a társadalmi és szellemi Minőség között feszül.

Phaidrosz a hajó enyhe ringását észlelte.

Sejtjeinek elege volt a sok tépelődésből. Megkapták már a napi adagot. Ami azt illeti, ezen a napon túl is teljesítettek, úgyhogy kezdték lekapcsolni a lámpákat a fejében. Holnap is lesz nap, és ha a sejtek megéheznek, akkor szükségük lesz Phaidrosz tudatára. Akkor szépen beindítják, elküldik ételt szerezni, de aznap már nem látták több hasznát. Phaidrosz úgy érezte magát, mint Hal, a 2001 *Űrodüsszeia* számítógépe, amint belső áramkörei kimerülőben voltak: „Daisy... Daisy... add meg a... választ... igazat”.

Lila, Lila, hogy hangzik a te igaz válaszod?

Micsoda különös nap volt ez a mai!

Phaidrosz újra feleszmélt, érzékelte Lila testét és a hajó enyhe ringását. Az egyetlen jó dolog az volt egész álló napból, ahogyan testük fittyet hányt a mögöttük tornyosuló társadalmi és szellemi különbségeknek, és tették, amit tenniük kellett, mintha azok az „emberek”, akik „birtokolták” fizikai mivoltukat, egyáltalán a világon se volnának. A két test jól tudta, mi a teendő. Épp elég rég rótták már útjukat a világban.

Mozdulatlanul fekvé észrevette, hogy a hajó nem annyira dülöngél, mint inkább a hullámok ritmusával egyesülve nagyon finoman, lassan emelkedik és süllyed. Azt találgatta, vajon az óceántól jöhetnek-e a hullámok. Nem valószínű, gondolta. Még a folyó felső folyásán voltak, távol az óceántól. Attól még lehetnének tengeri hullámok is, gondolt utána. Ha az árapály felér Troyig, akkor a hullámverés simán eljuthat ideig.

Meglehet...

Minden egyes finom emelkedést és süllyedést megfigyelt és végiggondolt, aztán egy idő után már nem gondolt semmire sem.

MÁSODIK RÉSZ

Fatso szerint igencsak mókás volt, ahogy Lila beállított. Amint mesélte, Lila úgy festett, „mint a Gyémántok Királynője”, és „*afelől kívánt felvilágosítást nyerni*”, hogy vajon Jamison úr merre található. Fatso bárkit tökéletesen utánoz.

Fatso váltig állította, hogy ő ugyan semmit nem mondott a lánynak, csak meghallgatta, amit az mondott. A lány arról beszélt, hogy „éppen Florida felé van átutazóban, ahol a nyári szezont tölti”. Meg hogy „jachton utazik egy úri-emberrel, és éppen csak beugrott, hogy meglátogasson néhány régi ismerőst”.

Mikor Fatso itt tartott az elbeszélésben, Jamie-ből kitört a röhögés.

– Ha tényleg valami fickóval van, akkor mi a rossebnek akar *velem* találkozni? – mondta.

– Biztos hiányzol neki.

– Akarhat *valamit*.

– Ezt csak egy módon lehet kitudni – mondta Fatso.

Másnap felkerekedtek és elmentek arra a helyre, amit a lány előző nap Fatsónak megjelölt. Lila még nem érkezett meg, úgyhogy letelepedtek. Rövidesen betoppant a lány is. Szánalmas látványt nyújtott. Egészen öregnek látszott. Annak idején mindenki utánafordult. Meg is hízott. A sok sörívás tehette. Sörből sose kellett kétszer kínálni. Ráfért volna, hogy kicsit törődjön magával. Lila meglátta a két férfit, és az asztalukhoz sietett. Jamie felugrott, és ölelésre tárta karját. – Komolyan csak énmiattam tetted meg ezt a nagy utat? Igazán nem kellett volna. Nem kellett volna *ennyit* fáradnod! – mondta.

Csak ekkor vette észre, hogy a lány együtt van a nyomában lépdelő férfival. Elég volt elkapnia a férfi egyetlen pillantását, és izmai összerándultak... Meglapogatta Lilát, de fél szemét le nem vette a kísérről.

A férfi haja teljesen fehér volt... akár a hó, nézése meg hideg, valósággal *je-ges*... Mintha hűtőszekrényvel szemeződne az ember... a hullaházban... A bőre meg tele szederjes foltokkal... És le nem vette róluk a szemét, míg ő Lilát a karjaiban tartotta...

Mi az ördögnek hozta a nyakára a lány ezt az alakot? Fatso ezt egy szóval sem említette. Pedig százszor elmagyarázta, hogy soha ne hozzon kettejük találkozója kuncsaftot. Ez a szabály. Miféle felfordulás ez itt?

A férfi kezét nyújtott.

Jamie megszorította.

A kísérő ekkor Fatsóhoz fordult.

Fatso is kezét rázott vele.

– Bemutatom a kapitányt – szólalt meg Lila.

– Részemről a szerencse, főnök – mondta Jamie. A kapitány ülőalkalmatosságot keresett tekintetével. Végül talált egy helyet és leült.

A kapitány megállás nélkül vigyorgott, mintha ő volna a világ legkedvesebb embere. Ezzel ugyan senkit át nem vert. Mindenkinek fizetni akart egy italt. Úgy is lett. Mindannyian vigyorogtak. Űcsörögtek, és semmiségekről jártatták a szájukat. Ha ezt akarták, akkor megkaphatják. Csakhogy nem ezért jöttek.

Jamie-nek semmi közlendője nem volt. Mindenki tőle várta, hogy mondjon valamit, de azt ugyan várhatták.

Fatso kínjában kérdezősködni kezdett. Kikérdezte a kapitányt arról, hová valósi, merre tart, meg ami még eszébe jutott. Aztán rátért a hajó típusára, méreteire, teljesítményére. Jamie még életében nem hallotta Fatsót egyfolytában ennyit szövegelni.

A kapitány meg csak ült azzal a jeges tekintetével, és minden kérdésre úgy válaszolt, ahogy az a nagykönyvben meg van írva. Mint valami nyomozó vagy mi a rosseb. Jó lesz vigyázni, Fats, csak aztán nehogy kikotyogj valamit, gondolta Jamie.

Lila úgy meresztgette rá a tekintetét, mint aki szuggerálja, hogy kapcsolódjon be a beszélgetésbe. Végül meg is szólalt: – Na és hogy telnek a napjaid, Jamison?

Jamison!?? Ezen a néven Lila őt még az életben nem szólította. *Mire* megy itt a játék? Erősen törte a fejét. Végül a következő választ bökte ki. – Nem t'om, Lila kisasszony. – Úgy válaszolt, hogy kissé majmolja a lány stílusát. – Asszem, nemigen mondhatnám, hogy túl sok minden történik – mondta olyan hanglejtéssel, mintha abban a pillanatban csöppent volna oda Alabamából.

– Semmi újság?

– Nem történik itten semmi se, hölgyem. Évről évre lustul csak az ember. Nem csinálok semmit se, ha nem muszáj. Szinte tornyosulnak a teendők, amiket nem kell megtennem.

Jamie beszéde alatt a kapitányt figyelte. De az rendületlenül vigyorgott. Ettől Jamie-nek is jobb kedve kerekedett. Ha nyomozó volna, már tudná, honnan fúj a szél.

– Nagy lehetőséget kínálunk számodra – vágott bele Lila. – Reméljük, nem csalatkozunk majd a válaszódban.

– *Csakugyan?* – csodálkozott el Jamie. – Akkor *ki vele!*

Lila olyan huncutul nézett rá, mintha tudná, mi következik. – A kapitány megfontolta tanácsomat, mely szerint a tengeri úton jó hasznát venné még egy matrónának, és abban a reményben ülünk itt, hogy érdeklődésedre tarthat számot egy efféle felkérés. A korábbiakban én már tájékoztattam őt arról, hogy milyen kiváló egyéniség vagy – szolt Lila.

Jamie elkapta Lila kacsintását. Kissé elmosolyodott. Nem bírta tovább visszafojtani a nevetést.

– Most meg min nevensz? – kérdezte Lila.

– Az egyszer biztos, hogy te nem változtál. Bolond Lila! Mindig valami lököttségen jár az agyad. Erről akartál beszéni *velem*, emiatt jöttél ide a világvégírül? Csak *ezért*?

– Pontosan – mondta Lila, Jamie szemébe nézve. Lebiggyesztette ajkát, mint akiben minden jóérzést tönkretettek. – Mi nem tetszik benne?

– Ugyan már, Lila – felelte Jamie. – Sokat törhetted a fejed, mire ezt kifundáltad.

Jamie szemügyre vette a párost. Azon törte a fejét, honnan szalaszthatták őket, hogy ilyen sületlenséggel képesek az idejét vesztegetni.

Aztán így szolt: – Szóval azt mondd, hogy te meg a főnök üldögnének azon a csicsás jachton, szivornyáznátok, közben meg bámulnátok a naplementét, én meg ott állnék és mondogatnám, hogy igenis, uram, meg parancs, értettem, uram?

– Nem erre gondoltam – magyarázkodott Lila.

– Hát mi a büdös francot gondolsz, hogy ki vagyok én? – mondta Jamie. Egészen bepipult, hogy eljött ide a jó francba csak azért, hogy ilyesmivel fáraszták. És még azt hiszik, hogy neki tesznek szívességet.

A kapitányhoz fordult. – Ez minden, amiről beszélni akartak? Hogy kerítsenek egy olcsó niggert a hajójukra?

A kapitány úgy ült ott, mint aki most hall először a dologról. Mintha Jamie kitörése egy falról pattant volna vissza. – Nem az *én* ötletem volt – mondta.

– Akkor meg mit keres itt?

– Nem tudom – válaszolta a kapitány. – *Magam* is erre próbáltam rájönni.

A kapitány felpattant. – Találkozóm van valakivel. Felkapta kabátját. – A számlát kifelé menet rendezem – tette hozzá. Lesújtó pillantást vetett Lílára. – Viszlát – köszönt el. Azzal kiviharzott. Lila kétségbeesetten ült.

– Mi a franc folyik itt, Lila? – vont a kérdőre Jamie.

– Azt mondtad, nincs semmi dolgod – felelte Lila.

– Miért kellett ilyen faragatlanul viselkedned? Ő egyetlen szóval sem bántott téged.

– Tudod jól, mit gondol rólunk – vágott vissza Jamie.

– Nem is tudsz róla semmit – vitázott Lila. – Egyszerűen csak egy kedves ember és igazi úr.

– Hogyha olyan jól kijössz vele, akkor minek cipelted ide? Hogyha ezzel a vén kecskével olyan jól elvagy, akkor jobb, ha igyekszel, Lila, mert az egyszer biztos, hogy más már nemigen akad a horgodra.

– Csak neked akartam szívességet tenni – mondta Lila.

– *Miféle* szívességről beszélsz?

– Nos, gondolkodj egy kicsit – magyarázta Lila. Mit gondolsz, mi minden történhet az úton, amíg Floridába érünk vele? Gondolod, hogy örök életű?

Jamie Fatsóra meredt, hogy ő is hallotta-e, amit a lány mondott. Fatso ugyanolyan elképedten meredt vissza.

– Csak nem azt akarod mondani, hogy legyenek kéznél arra az esetre, ha a főszer menet közben véletlenül lerepül a fedezetről? – kérdezett vissza.

– Pontosan.

Jamie megint Fatsóra nézett, aztán maga elé meredt. Megrázta a fejét, és elnevette magát. Aztán megint a gondolataiba mélyedt.

Végül felvetette a fejét, és így szólt. – Néha asszem, hogy rossz a vérem, Lila, aztán jön valami hozzád hasonló, és bemutatja, mi az igazi gonoszság.

Elbeszélgettek a régi szép időről. Millie odébb állt. Senki nem tudja, merre lehet. Mindy férjhez ment, sorolta Jamie. Nincs már öröm az életben, folytatta. El se tudod képzelni, hogy lepusztult minden.

De a lány rá se hederített. Egyetlen dolog érdekelte, Florida.

Miután Lila lelépett, Fatso megkérdezte: – Mióta ismered?

– Ezer éve – felelt Jamie. – Jó bőr volt. Csak mindig visszapofázott. Ehhez az öreg seggfejhez, ehhez való már csak. Ennyit bír még. Az öreggel. Cserbenhagyott, és én még csak rá se vertem a balhét. Most aztán jobban teszi, ha minél távolabb tartja magát tőlem. Elegem van már belőlük – folytatta Jamie. – Régen még azt hittem, hogy ez a minden. Érted, a sok pénz, jó kocsí, széles mosoly, menő ruhák. Válltómések! Azt hittem, hogy *tényleg* ettől forog a világ. Aztán egyszer csak rájöttem, hogy miről is van itten szó, hogy miért kell nekik az a pénz, hajó, bunda, válltömés meg a mindenség.

– Miért?

– *Miért?* Mert ha egy nap elvesztik a lóvét, semmijük se marad. A sok pénz mögött nincs *semmi se*. Senki. Üres a kas. Nem hülyéskedek, úgy van, *ahogy*

mondom – magyarázta Jamie. – Ezért rohannak egyik alaktól a másikig. Mindig lemaradásban vannak. Mi meg persze, jól látjuk ezt. Ők viszont azt hiszik, átverhetnek bennünket. Nem tudnak ezek becsapni senkit se. Tudják, hogy nekünk van valami olyanunk, amiről ők még csak nem is álmodhatnak. És ezért mindig visszatérnek, és megpróbálják kicsalni tőlünk. Pedig azt se tudják, mi a nyavalyát keresnek. Ettől aztán teljesen megőrülnek. Mit gondolsz, mi az, ami nekünk van, és ők mégse férhetnek hozzá?

Fatso azon merengett, milyen messzire juthat el az a hajó.

– Hallottad, mit mondott Lila? – kérdezte Fatso. Az a hajó képes átmenni Dél-Amerikába is. – Aztán hozzátette, hogy ismer valakit Long Islanden, aki hajókat vesz, és nem sokat kérdezősködik.

– Mit gondolsz, mennyit érhet egy ilyen hajó? – indult be Fatso agya. – El lehetne szórakozni egy ilyen cirkálóval. Levitorlázni Floridába. Egy csomó jó dolog van odalenn. Ezer lehetőség. Ismered például Belfordot? Ő is arra a környékre ment, az Andrews Islandre, és csupa jó híre van. Csomó pénzt lehet csinálni. Ha az ember egy ilyen hajón utazik, akkor elrejthet néhány jó cuccot, aztán hazatérve előhúzhatja őket a tarsolyból. Senki észre se veszi.

Fatso elvigyorodott. – Ha meg valaki mégis ráakad az árura, akkor Lila barátja sajnos a kóterban végzi.

Jamie nem szólt többet Fatsóhoz. Annál inkább járt az agya.

Bár a hotel elég messze volt, Phaidrosz mégis a gyaloglás mellett döntött. A Lilával történt összeszólalkozás után ki kellett szellőztetnie a fejét. Ez a város mindig is mászkálásra ösztökölte. Régebben, valahányszor ide vetette a sora, mindenhová gyalog ment. Holnapra meg már úgyse lesz itt.

Felhőkarcolók tornyosultak körös-körül, az utcán emberek és autók nyüzsögtek. Úgy számolta, vagy húsz-harminc saroknyi gyaloglás áll előtte. Nem volt vészes a helyzet, mert a sziget hosszában futó utcákon haladt, ahol a sarkok közelebb esnek egymáshoz, mint a keresztutcákban, ahol terjedelmesebb épülettömbök sorakoztak két sarok között. Érezte, hogy léptei önkéntelenül felgyorsulnak.

New York-i tekintetek villogtak, amerre csak nézett. Gyors, éber, érzéketlen pillantások. Vigyázz magadra, sugározták. Légy résen! Itt egyik pillanatról a másikra változhat a helyzet... Tartsd nyitva a szemed, nehogy legázoljanak!

Micsoda város! *Soha* az életben nem szokja meg. Mindig úgy érezte, be kéne vennie egy marék nyugtatót, mielőtt ideérkezik. Lehet, hogy egy szép napon nem ragadja magával a város lendülete, és nem nyomja el a belső hangokat, csakhogy az a nap még odébb van. Mindig ez a vadul felfokozott érzés tört rá. Tömegek, sebesség és szellemi közöny.

Ez a hangulat áradt a képtelen felhőkarcolókból. A háromdimenziósság. Nemcsak előtted, mögötted, jobbra meg balra tőled – de *feletted* és *alattad* is ők uralkodnak. Emberek ezrei telefonálnak, merednek a számítógép képernyőjére, vagy tartanak megbeszélést a föld felett ötven meg száz méterrel, mintha ez volna a világ legtermészetesebb dolga. Ha ez normális, akkor bármi az.

A zebránál a lámpa sárgára váltott. Phaidrosz átviharzott a kereszteződésen... A sofőrök itt egyszerűen keresztülhajtanak az emberen és kivásalják. Ez a nyugtatószedés mégsem olyan jó ötlet. Beveszed a nyugtatót, aztán *egyszer csak* halálra gázolnak. Az adrenalin a megfelelő védelem.

A járdán Phaidrosz a vállára lendítette a levelekkel tömött táskát, hogy könnyebben haladjon, és újra nekilendült. Vagy tíz kilót is kithet a Cleveland óta felgyülemlett posta, gondolta. Az egész délutánt olvasással tölthetné. A kiadójával elköltött kiadás ebéd után nyugodtan kihagyhatja a vacsorát, és olvashat egészen addig, amíg híres látogatója este meg nem érkezik.

Az újságinterjúkon zökkenő nélkül túlesett. Szokványos kérdések hangzottak el arról, hogy mivel foglalkozik mostanság (a következő könyvén dolgozik);

miről szól majd az új könyv (indiánokról); mi minden változott, mióta az első könyv megszületett. Egy időben maga is újságíróként kereste a kenyerét, úgy-hogy tudta, miféle válaszokat adjon. Maga sem tudta, miért, a hajót senkinek sem említette. Életének e menedékét senki előtt nem akarta feltárni. Mennyit hallott arról, hogy a hírességek kettős életet élnek, íme, az ő példája is ezt mutatja.

...Bóvlival teli kirakatok... rádiók. Számológépek...

...A szembejövő nő még nem vetette rá a lándzsaként lövellő, jellegzetes New York-i pillantást, de ami késik, nem múlik... Na, már itt is van... Klikk!... A nő tekintete már a következő célpontot kereste... Egy pillanat, és elsuhant mellette... Mintha csak a *Kandi kamera* egy részlete pergett volna...

New York most a mániás képét mutatta. Jön majd a depressziós változat is. A másság varázsa miatt egyelőre minden izgalomtól vibrált. Amint elmúlik az izgalom, jön a levertség. Mint mindig.

Kulturális sokk. A helybélieket, akik egész életüket itt húzzák le, nem kólintja fejbe a sokk. Ki se bírják, ha mindig föl lennének pörögve. Úgy próbálnak úrrá lenni a helyzetükön, hogy kiválasztják a város egy kis darabját, és abban igyekeznek urak lenni. De hiányzik nekik valami.

...Valamelyik emeleten valaki zongorán gyakorol... Ní-nó-ní-nó... Rendőrségi rohamkocsi... Fehér virágok, krizantém, 70 dollár... Koreainak tűnő srác gördeszkázik az utcán, a Leo Vito-féle édességbolt felé véve az irányt. Meglehet, a magafajta átutazók, akiket maga alá gyűr és fellelkesít, majd fásultságba taszít a lüktetés, értik meg igazán a hely üzenetét. Ok azok, akik zen *sosin*-nal, „friss szemmel” fogják fel a környezetet. ...

...Már itt is van a jó példa.

...Szerelmespár kéz a kézben. Nem is túl fiatalok már.

...Valamiféle kiírás virít két emelet magasságban egy félig nyitott ablakban... Túl messze ahhoz, hogy el lehessen olvasni. Az életben meg nem tudja, mit üzennek rajta.

Emberi életek egymástól függetlenül futó történései szövik *keresztül-kasul* egymást. Az összefonódó szálak ellenére semmiféle kapcsolat nem jön létre köztük.

...Szagok... ételek illatfoszlányai... Szivar.

...Az ablak felett, ahol az olvashatatlan feliratú zászló lóg, a hirdetőtábla a Marx-féle szörmét reklámozza. Valami ingerlően hat... A manöken... A legfrissebb és legelőkelőbb divat. „Oly kívánatos és mégis megközelíthetetlen vagyok. De ha megengedheted magadnak (te szájalmas tökkelütött), akkor a tiéd lehe-

tek.” Az ár... Mindent meg lehetne kapni, ha az embernek elegendő pénze volna?... Tényleg úgy viselkednek a nők, ahogyan ez a hirdetés mutatja?... Nyilván akad köztük ilyen is, fontolgatta Phaidrosz... Az a dolga, hogy a bunda elmenjen. Ott vannak aztán az ékszerek, szépítőszeretek... Ah, az egész csak reklámfogás. Valójában *azok* az alakok eladók.

...További kandikamera-tekinetek, némelyik cinikus beütéssel. Ha ennyire nem fűlik a foga mindehhez, akkor mit keres itt egyáltalán?... Ráragadt „a bűnös, amíg be nem bizonyítja ártatlanságát”-féle hozzáállás. Nem akart ő már senkinek semmit bebizonyítani. Azon már túl volt.

Itt van a kutya elásva. Nem akart semmit bizonygatni. Se Rigelnek, se Lilának, se a lány „barátainak” ... Uramisten, az az elképesztő találkozó! Ha ilyenek a lány barátai, akkor bizonyosan nem akar megismerkedni az ellenségeivel.

Azon töprengett, vajon mi hibázik benne, ami miatt Lila még csak nem is gyanította, hogy kezd dühbe gurulni. Ennél a kávézóbeli esetnél például vagy tizenöt percig arról áradozott, hogy micsoda remek társaság ők, anélkül hogy észrevette volna a viharfelhők gyülekeztét. A lány semmit nem fogott föl az egész helyzetből. Lila Minőségre törekszik, mint mindenki más is, de az ő esetében ez az utolsó cseppig biológiai minőséget jelent. Nincs szeme a szellemi minőségre. Az kívül esik a látómezején. Még a társadalmi minőséget sem képes észlelni.

Az előző napi hajózás során úgy festettek, mint ha Mae Westet Sherlock Holmessel eresztették volna össze. Micsoda szöges ellentétek. Sherlock engedett saját színvonalából, hogy egyáltalán kezdeni tudjon valamit Mae-vel, Mae pedig ugyancsak leszállította *saját* mércéjét, hogy dülőre jusson Sherlockkal. Sherlocknak vághat az esze, mint a penge, csakhogy erre Mae oda se hederít. Lilának biológiai „barátai” vannak, ez az, ami kell neki.

...Ha ez kell nekik, hát megkaphatják. Ma este kirakja a szűrét a hajóról. Ha az esti találkozó ugyanolyan sima lesz, mint az előzőek voltak, akkor holnapra már dél irányában hasítja a vizet.

...Ismét tekintetek... Nem annyira szemügyre veszik az embert, mint inkább szemmel tartják. A túlélők pillantása.

Phaidrosz lelépett a járdáról, hogy kikerüljön egy vaskerítéssel lezárt területet, ahol ki tudja, minek a hült helyén most hatalmas üreg tátongott a mélységben. A gödör alján keverőkocsikból zúdult a beton az alapozásba. Az üreg másik oldalán reménytelen, megroggyant épület dűledezett. Meglehet, a következő lerombolásra ítélt ház. Valami mindig a felszínre akar törni. És mindig vannak dolgok, amik eltűnnek a föld színéről. Pörög a változás kereke, nincs megállás.

Phaidrosz soha nem fogta még úgy ki New Yorkot, hogy ne botlott volna lép-ten-nyomon bontásokba és építkezésekbe.

Egyszerre megint a divatcikkeket és ruhákat árusító boltok vidékére keveredett. Röviden elmondani, milyen New York, olyasféle vállalkozás, mint megfogalmazni, milyen Európa. A meghatározás attól függ, hogy hol lakik az ember, melyik napszak pereg éppen, és milyen a pillanatnyi hangulat.

Phaidrosz begombolkozott, zsebre vágta szabad kezét, és pattogósabb ritmusra váltott. Pulóvert is húzni kellett volna a kabát alá. A levegő megint lehűlt.

Mikor volt az első alkalom, mikor egyedül járt itt? Katonakorában lehetett? Nem, az lehetetlen. Inkább valamikor a második világháború táján. Nem tudta felidézni. Az egyetlen dolog, ami emlékezete rostáján fennakadt, az út volt. Bowling Greentől ment fel a Broadwayre, egészen a Columbus Circle-ig vagy még feljebb.

Emlékei szerint akkor is hideg volt, mikor lassított, majd' megfagyott. Végül ahelyett, hogy a fáradtságtól lassította volna a lépteit, mind gyorsabbra és gyorsabbra váltott, mígnem rohanvást tört utat a tömegben, maga után hagyva sarkokat és kereszteződéseket. Ruhája csurom víz volt, arcáról szakadt a verejték. Következő nap alig bírt mozdulni az izomlástól.

Bizonyára India felé volt átutazóban. Ki akart szabadulni a rendszer fogságából. A szabadságért rohant. Azt a futást már soha nem bírja megismételni. Próbálkozni sem érdemes. A lassú járás korszakába érkezett, most már inkább az eszét kell használnia.

Mi elől is futott Phaidrosz? Akkoriban még nem látta tisztán a választ. Mára úgy tűnt, mintha élete más se lett volna, mint futás egyfolytában.

Éjszakáról éjszakára erről szóltak álmai is. Gyerekkorában az üldöző egy rajzfilmen látott óriási polip képében jelent meg. A polip kimászott a tengerpartra, megragadta őt, és csápjaival kiszorította belőle a lelket. Ilyenkor felriadt álmából, és azt hitte, meghalt. Nagyobb korában egy hatalmas, arctalan árny-szörnyeteg tört az életére. Összeszorult szívvel riadt fel, és lassan döbbent rá, hogy az egész csak álom volt. Tudta, mindenkinek vannak rémálmai, afelől azonban kétségei voltak, hogy mások is olyan gyakran gyötrődnének tőlük.

Phaidrosz most úgy gondolt az álmokra, mint a valóság dinamikus érzékeléseire. Jóllehet az álom a hagyományos statikus társadalmi és szellemi rendszerek elfojtásainak és szűrőjének nyomait viseli magán, mégis az elsődleges igazságot fejezi ki, az érték igazságát. Az álom statikus megjelenése hamis képet mutat, azonban a képet megszőlő, háttérben dolgozó értékek igazak. A statikus

valóságban nyoma sincs a halálra fojtogató polipnak, nem létezik szörny, aki felfal, megemész és saját testének részévé tesz, hogy egyre hatalmasabbra nőhessen, míg mi magunk szertefoszlunk és a semmibe veszünk.

De mi a helyzet a dinamikus valóság esetében?

...A csatornafedelek mindig megigézték. Számos kereszteződésben vagy egy tucat is van belőlük, az egyik új és mintázata jól kivehetően domborodik, míg a másikat simára és fényesre koptatta a megannyi kerék, amely átgördült felette az idők folyamán. Hány abroncsnak kell áthajtani egy fedélen ahhoz, hogy simára kopjon?

Phaidrosz látott rajzokat a szövvényes föld alatti rendszerek hálózatáról, amelyekhez a csatornafedelek vezetnek. Ezek éltetik a szigetet: áramhálózatok, telefonvezetékek, víz- és szennyvízcsatornák, gázcsövek, kábeltévéhuzalok kanyarognak, a metró alagútjai tátonganak. Ki tudja, még hányféle, sosem hallott, különleges célú vezeték bújlik meg a föld alatt. Mintha valami óriási szervezet idegpályái, vérellátórendszere és izomrostjai lüktetnének.

Az álmaiban kísértő Óriás.

Kísérteties volt, ahogyan az egész – az egyes ember tudata számára átláthatatlan – rendszer öntörvényűen működik. Phaidrosznak gőze sem volt, hogyan lehet egy huzalhálózatot vagy csővezetékét megjavítani a lenti világban. Mégis mindig akad valaki, aki ért a dologhoz. Rendszer van arra, hogy utol lehessen érni a megfelelő embert, de még arra is, hogy ehhez a keresőrendszerhez hozzá lehessen férni. Az Óriás maga az összetartó erő, amelyik a szerteágazó alrendszereket egybefogja.

Phaidrosz fiatal korában sokat töprengett a tehenekről, disznókról meg csirkékről. A jószágok nem tudják, hogy a számukra fedelet és eleséget nyújtó kedves gazda nem egyébert fáradozik, mint hogy eladja őket olyanoknak, akik levágják őket, és felfalják a húsukat. Csak rőfögnek meg kotkodácsolnak, a gazda meg hozza az ételt, és valószínűleg azt gondolhatják, hogy valamiféle szolgálóval van dolguk.

Szöget ütött a fejébe, hogy vajon nem létezik-e egy másik, magasabb szinten álló gazda, aki hasonló dolgokat művel az emberrel. E lény nem olyasvalaki, akivel nap mint nap találkozik az ember, és akit sok szempontból hasznosnak talál, mert eleséget és védelmet nyújt, megvéd az ellenségtől. Ez a lény álca mögé bújlik, léte fenntartása érdekében embereket tart és etet, és saját, független céljai érdekében felemészti az ember által megtermelt erőforrásokat. Később rájött: ez az Óriás. Az ember éppúgy néz fel az Óriásban megtestesülő társadalmi rendszerekre, mint ahogy a ló vagy a tehén a tenyésztőjére bámul: más, mint

ők, felfoghatatlan, de azért jóindulatú és megnyerő. A város társadalmi rendszere saját céljai érdekében éppolyan bizonyosan felemésztí az emberi életet, mint amilyen bizonyos az, hogy a gazda belakmározza a háziállatok húsát. A magasabb szervezet az alacsonyabb szintűből tartja fenn magát, és ezáltal nagyobb teljesítményre képes, mint amire az alsóbb szervezet erejéből futja.

A szubsztanciaelvű metafizika kereteiben nehéz meglátni az Óriást. New Yorkról meg más városokról általában úgy szokás gondolkodni, hogy azok az „ember alkotásai”, de ugyan hol van az az ember, aki kiötlötte a várost? Milyen embercsoport tett ilyet? Kik dugták össze a fejüket, hogy végiggondolják, hogyan is fog az egész működni?

Ha az „ember” ötlötte ki a társadalmat meg a várost, akkor miért gyakorol a társadalom és a város oly elnyomó hatást az „emberre”? Miért akarna az „ember” belsőleg ellentmondásos szabályokat és önkényes társadalmi intézményeket kitalálni csak azért, hogy rossz körülményeket teremtsen saját magának? A magát az „embert” elnyomó társadalom kifundálásán buzgólkodó „ember” csak addig tűnik valóságosnak, amíg valamiféle elvonatkoztatásként foglalkozunk vele, de a ködkép egykettőre szétfoszlik, mihelyt konkrét kérdések merülnek fel.

Az emberek között időről időre felüti fejét a hiedelem, hogy létezik a gonosz „emberek” egy csoportja, amely minden rosszért felelős. Ez a nézet megszemélyesítést nyerhet nagytőkések titkos összeesküvésében, a „400-akban”, a „Wall Street-i bankárokbán”, a fehér-angolszász-protestánsokban vagy bármilyen kisebbségi csoport képében. A kiválasztott csoport rendszeresen találkozik, titkos konferenciákat rendez azért, hogy megtervezzék, miként fogják kiszákmányolni a többieket. Ezek az „emberek” e nézet szerint az „ember” ellenségei. Kissé zavaros a dolog, de mintha senki sem zavartatná magát emiatt.

A szubsztanciaelvű metafizika azt verte a fejünkbe, hogy az evolúciónak vége szakad, amikor elér az anyag legmagasabb rendű formájához, az emberi testhez. Azt ülteti az agyunkba, hogy a város, a társadalom és a gondolati struktúrák mind-mind az emberi porhüvely alárendelt alkotásai. De azt gondolni a városról vagy a társadalomról, hogy az emberi test alkotása, éppolyan badarság, mint ha az emberi testet a sejtek alkotásaként fognánk fel, vagy a sejtről azt mondanánk, hogy fehérje- és DNS-molekulák találmánya, vagy a DNS-ről azt, hogy a szén és más szeretlen atomok alkotása. Ha e rögeszmét elég kitarotán követi az ember, akkor arra lyukadhat ki, hogy az egyedi elektronok annyi értelmet hordoznak magukban, amennyivel maguk fel tudnák építeni New York Cityt. Képtelenség.

Ha az ember el tud képzelni két vörös véresejtet, amint egymás mellett úszva felteszik a kérdést: „Vajon lesz-e valaha magasabb rendű formája az evolúciónak, mint mi magunk?”, majd körbetekintve látják, hogy rajtuk kívül semmi más nincs a láthatáron, és arra a döntésre jutnak, hogy nem lesz, akkor nem sokat kell magyarázni, hogy milyen nevetséges, amikor két ember sétál Manhattan egyik utcáján, és arról beszélgetnek, hogy vajon lesz-e valaha is magasabb rendű formája az evolúciónak, mint az „ember”, az ember biológiai mivoltát értve ezen.

A biológiai ember semmivel sem inkább találja fel a várost és a társadalmat, mint a disznó meg a csirke az őket felnevelő gazdát. Az evolúciós alkotás ereje nem található meg semmilyen szubsztanciában. A szubsztancia, az anyag csak egyike azoknak a statikus rendszereknek, melyeket az alkotóerő maga mögött hagy.

A város is csak ilyen hátrahagyott statikus rendszer. Anyagból áll, de ez még nem jelenti azt, hogy az anyag hozta létre a maga erejéből. Nem is az „embernek” nevezett biológiai szervezet alkotta meg egymagában. A város maga magasabb szintű szerkezet, mint akár a szubsztancia, akár az embernek nevezett biológiai szerkezet. Ahogyan a biológia kiszipolyozza az anyagot saját céljai érdekében, úgy szipolyozza ki saját érdekében a biológiát a városnak nevezett társadalmi alakulat. Ahogy a gazdát is az az egyetlen cél vezérli a tehén tenyésztésében, hogy belakmáozza, ugyanúgy a város is azzal az egyetlen céllal nevel élő emberi testeket, hogy felfalja őket. Ez hát az Óriás igazi arca. A felhalmozott biológiai energiát olyan formába alakítja, amelyben saját céljaira fordíthatja.

Ha a társadalmat, kultúrát és várost nem az „ember” alkotásaként tekintjük, hanem a biológiai embernél magasabb szintű szervezetnek, akkor a háború, az emberirtás és az ember ember ellen elkövetett egyéb szörnyűségei jóval világosabb magyarázatot nyernek. Az „emberi nem” soha nem dédelgette saját maga kiirtásának álmát. Csakhogy a magasabb rendű szerkezet, az Óriás, aki a biológiai ember fölötti értékrendszert testesíti meg, nem aggodalmaskodik néhány emberi jószág feláldozásán, ha magasabb rendű céljai elérésének ez az ára.

Az Óriás Phaidrosz dinamikus álmaiban öltött először testet, amikor még egyetemista volt. Kémiaprofesszoruk egy alkalommal azzal a legtöbbször szemében nagyszerűnek minősülő hírral állt elő a diákegyletben, hogy az egyik hatalmas vegyipari vállalat fantasztikus álláslehetőségeket kínál a hallgatók számára. A második világháború épphogy befejeződött, és úgy tűnt, az emberek leghőbb vágya egy jó kis állás. A hatvanas évek még húsz év távolában volt. Akkoriban senkinek meg nem fordult a fejében, hogy *Diploma előtt*-féle filmet forgasson.

Phaidrosz annak idején mély meggyőződéssel vallotta, hogy a tudomány célja az igazság felderítése. Az igaz tudós nem válthatja aprópénzre e küldetést azzal, hogy holmi pénzéhes vállalatok céljainak rendeli alá tudását. Az, hogy a megélhetés érdekében valaki mégiscsak erre szorul, még nem jelenti, hogy e kompromisszum jó lenne. Diáktársai úgy viselkedtek a hír hallatán, mint akik sose hallottak a tudományról mint az igazság letéteményeséről. Phaidrosz hirtelen a napnál világosabban látta az Óriás tekerdő csápjait, de rajta kívül nem akadt, akinek szeme lett volna a veszélyre.

Csak előbújt a névtelen, arctalan Óriás, a rendszer, amely most az ő vérét kívánta, készen arra, hogy befalja és feleméssze. A rendszer saját növekedése és erősödése szolgálatába állítja az embert, amíg az meg nem öregszik és el nem gyengül, s amikor hasznavehetetlenné válik, a szemétdombra kerül, és a ciklus előlről kezdődik. A rendszer új, energiától duzzadó fiatalot kerít, hogy folytassa az ember kiszípolozását.

Ettől a veszedelemtől menekült rohanvást a város közlekedési rendszerének és alrendszerének útvesztőjében. Leszámolt a vállalatok által kínált áltudomány művelésének lehetőségével. Phaidrosz az igazságot akarta. Tudta ugyanakkor, hogy az igazsághoz csak akkor juthat el, ha kiszabadul az Óriás szorításából.

Phaidrosz épp az előtt a felhőkarcoló előtt járt, amelyben az egykori kémia-professzor által lelkesen beharangozott állásokat meghirdető vegyipari konzern székel. Pénzügyi, információs és elektronikus átviteli rendszerek zümmögésének burkában itt lüktetett a vállalat központi idegrendszere. Az épület emeletein, odafönn a levegőben szorgoskodtak az emberi hangyácskák. Szolgálták az Óriást.

Nagyon is igaza volt, amikor annak idején futásnak eredt. Igen ám, de bármilyen furcsán hangozzék is, most meg ez az otthona. Minden jövedelme innen származott. Egyetlen hely, ahol utol lehetett érni, kiadójának Madison Avenue-i postacíme volt. Ő is éppúgy része az Óriásnak, mint bárki más.

Ha az ember valamit elég pontosan ért, akkor többé nem kell futnia. Az utóbbi években valahányszor New Yorkba jött, érezte, ahogy enyhül a szörnyeteggel szembeni rettegése, sőt az Óriás növekedése láttán valamiféle ragaszkodó belenyugvás vett erőt rajta.

A Minőség Metafizikájának mérlegén az emberi testek felemészítése erkölcsös cselekedet, hiszen erkölcsösebb, ha egy társadalmi szerkezet falja fel a biológiai rendszert, mint ha a biológiai rendszer falná fel a társadalmat. A társadalom az evolúció magasabb rendű formája. A város, miközben emberi testeket

emészt fel, valami jobbat képes létrehozni, mint amire pusztán biológiai szervezetek valaha is képesek lennének.

Hát persze hogy így van! Te jó ég! Hogy ez nem verte ki eddig az ember szemét! Micsoda erő árad ebből a helyből! Elképesztő! Miféle egyéni teljesítmény volna képes akár csak megközelíteni is? Persze: zajos, durva, veszélyes és drága. Mindig is ilyen volt, s nagy valószínűséggel ezután sem fog megváltozni. Maga a büzlő pokol, ha valaki rendre és nyugalomra vágyik... De ha ez az ember szíve vágya, akkor ne tolja ide a képét, helyette irány a temető! Hiszen New York a világ legdinamikusabb pontja!

Phaidrosz minden porcikájában ott vibrált környezete, a sebesség, az ég felé törekvés, a tömeg és annak feszültsége. Megszűnt minden korábbi berzenkedése. A város bekebelezte.

Emlékezett, hogy a város jelképe régebben a szerencse beköszöntét és elvesztését megállíthatatlanul és kiszámíthatatlanul kopácsoló távirógép-papírszalag volt. A szerencse nagyszerű jelképe. Szerencse. Amikor E. B. White így írt: „Ha New Yorkot választod, akkor a szerencséd akarnod kell”, nem csupán a „szerencséd” hangsúlyozta, hanem az *akarást*, azaz a Dinamizmust. Ha az ember gondolkodása valamilyen statikus rendszerhez kötődik, képtelen élni a felbukkanó lehetőségekkel. Lazának kell lenni, és ha eljön a szerencse napja, akkor *légy* szerencsés: ez a dinamizmus.

Van, aki ezt szabadságnak hívja, de téved. A „szabadság” mit sem jelent. Nem más, mint megszabadulni valami rossznak a szorításából. Valójában azért lengi körül oly nagy csodálat, mert amikor szóba kerül, az emberek magáról a Dinamikus Minőségről beszélnek.

Erről nincs fogalmuk *sem* a szocialistáknak, *sem* pedig a kapitalistáknak. Statikus szemszögből a szocializmus erkölcsösebb, mint a kapitalizmus. Az evolúció fejlettebb formája. Az értelem által vezérelt társadalom, szemben a társadalommal, amely gondolkodás nélkül elfogadott hagyományokra építkezik. Innen származik a szocializmus lendülete. A szocialisták azonban vakok a háttérben Dinamikus Alinőségre, s ezzel meg is ásták a saját sírjukat. Meg lehet nézni bármelyik szocialista várost, unalmas porfészek, mert nincs benne szemernyi Dinamikus Minőség.

A másik oldalon a szabad vállalkozás előnyeit fennen hirdető konzervatívok az esetek többségében csak saját önös érdekeiket tartják szem előtt. A gazdagok szokásos álcáját öltik magukra, csak hogy zavartalanul folytathassák a szegények ősidők óta folyó kizsákmányolását. Némelyik konzervatív kapisgálja ugyan,

hogy csak van valami varázslatos erő a szabad vállalkozás rendszerében, mégsem képes ezt a sejtelmet szavakba önteni. Éppúgy hiányzik hozzá a metafizikai szókinccse, mint a szocialisták esetében.

A Minőség Metafizikája tálcán nyújtja a megfelelő szótárt. A szabadpiac *dinamikus* intézmény. Az emberek által vásárolt és eladott javakat, más szóval a szemükben *értékkel* bíró jószágokat nem lehet valamiféle szellemi formulával meghatározni. A piacot a Dinamikus Minőség tartja működésben. A piac változásai és fordulatai soha nem jelezhetők előre.

A Minőség Metafizikája azt állítja, hogy a szabad piac azzal tesz mindenkét gazdagabbá, hogy elejét veszi a statikus gazdasági állapot kialakulásának és a gazdasági növekedés stagnálásának. Ez az oka annak, hogy a második világháború óta a vezető tőkés gazdaságok sokkal nagyobb eredményeket értek el, mint a vezető szocialista országok. Szó sincs arról, hogy a viktoriánus társadalmi-gazdasági rendszer erkölcsösebb volna, mint a szocialista szellemi-gazdasági alakulat. Éppen ellenkezőleg. Ami a két statikus rendszert illeti, a tőkés rend kevésbé erkölcsös. A szabad vállalkozás rendszerét az teszi felsőbbrendűvé, hogy a szocialisták – értelmes és elfogulatlan érvelés alapján – visszafordíthatatlanul lecsukták a sorompót az áruk adásvételében megtestesülő Dinamikus Minőség előtt. A sorompó azért ereszkedett le, mert az objektivitás metafizikai szerkezete sohasem tárta föl előrttük a Dinamikus Minőség létezését.

Az emberek, hasonlóan a világ más jelenségeihez, jobb teljesítményt nyújtanak, ha párhuzamosan munkálkodnak, mint amikor az egyes feladatokat részekre bontva, egymás után végzik el. A szabad verseny fellegráiban párhuzamosan szerveződik a munka. Ha a munkafolyamat szocialista módra bürokratikus elkülönítést szenved, a folyamatok bonyolódása növeli a kudarc lehetőségét. A szabad vállalkozás párhuzamos rendszerében a Dinamikus Minőség kihívására válaszul a sokféleség növekedése következik be, ami növeli a siker esélyét. New Yorkot a sokféleség és a párhuzamos szervezés teszi működőképesé.

De nemcsak erről a városról van szó. Amerika legnagyobb gazdasági sikere, a mezőgazdaság szinte kizárólag párhuzamos szervezés szerint működik. Az élet maga a párhuzamosság elvén épül. A sejtek egymással párhuzamosan működnek. A legtöbb szerv párban dolgozik, mint a szem, az agy vagy a tüdő. A fajták egymás mellett élnek, a demokráciák a párhuzamosság elvén működnek; mi több, minden jel szerint a tudomány is akkor működik a legjobban, amikor tudományos társaságok dolgoznak egymás mellett.

Mókás dolog, hogy bár a tudományfilozófia nem képes felfogni a meghatározatlan Dinamikus Minőséget, éppen az általa a dinamizmus kezelésére létrehívott egyedülálló apparátus az, ami fensőbbtségét biztosítja. A tudomány nem azért váltotta fel a régi vallási formákat, mintha állításai bármiféle abszolút értelemben – akárhogy jussunk is ennek nyomára – igazabbak volnának, hanem azért, mert dinamikusabb a mondandója.

Ha a tudósok minden további vizsgálódás szándéka nélkül megállnak annál a kijelentésnél, hogy Ptolemaiosszal szemben Kopernikusznak van igaza, a tudomány csak egy újabb jelentéktelen kis vallás volna. A tudományos és a vallási igazság között mindig óriási különbség van, és pedig amiatt, hogy az előbbi ideiglenes. A tudományba be van építve a radír, melynek révén egy-egy új dinamikus meglátás anélkül képes a régi statikus elképzelések helyébe lépni, hogy a csere magát a tudományt romba döntené. Az ortodox teológiával szemben ezért képes a tudomány folyamatos, evolúciós növekedésre. Phaidrosz egyszer úgy fogalmazta meg ezt egy cédulán, hogy „a ceruzában több erő rejlik, mint a tollban”.

Ezen fordul meg az egész dolog: a statikus és Dinamikus Minőséget *egy időben* kell megragadni. Ha nem áll rendelkezésre a tudományos teljesítmény statikus szerkezete, amire építeni lehet, akkor ott vagyunk, ahol az ősember volt. Ha viszont nincs meg ezen szerkezet megváltoztatásának szabadsága, akkor oda a jövőbeni fejlődés lehetősége.

Ahol a politikai intézmények fejlődtek a századok folyamán, ott e fejlődés lecsupaszítható a statikus-dinamikus kombinációra: a király vagy az alkotmány fémjelzi a statikus szerkezetet, a parlament vagy a bíró testesíti meg a dinamikus radírt. E mechanizmus révén az új, dinamikus felfogás át tudja venni a régi, statikus rendszer helyét anélkül, hogy maga a kormányzás intézménye összeomlana.

Phaidroszt meglepte, hogy mindössze két mondatban milyen jól megmagyarázza a lényegét *A rend szabályai* című könyv egyik kommentárja. Semmiféle kisebbségnek nincs joga megakadályozni a többséget abban, hogy a fennálló jogrend szerint működtesse a szervezetet. Semmiféle többségnek nincs joga ahhoz, hogy meggátolja a kisebbség békés erőfeszítéseit arra, hogy többséggé szervezze magát. E két mondat ereje abban rejlik, hogy olyan stabil statikus helyzetet hoz létre, ahol a Dinamikus Minőség virágzásnak indulhat.

Legalábbis az elvek szintjén. Ha az ember közelebbről szemügyre veszi a részleteket, a kép kissé bonyolultabbnak tűnik.

Úgy látszik ugyanis, hogy az a statikus mechanizmus, amelyik a Dinamikus Minőség befogadására nyitott, el is korcsosulhat, és a minőség alacsonyabb szintjére eshet vissza.

E tőről fakad a megoldandó kérdés, vajon hogyan lehet egy időben a Dinamikus Minőség számára a legnagyobb szabadságot biztosítani, ugyanakkor megakadályozni, hogy a már elért evolúciós nyereség elsorvadjon. Az amerikaiak előszeretettel szajkózzák, mennyire szabadok, és meg vannak győződve arról, hogy ennek semmi köze ahhoz az európai szemmel nézve gyakran feltűnő jelenséghez, hogy a Dinamizmussal kéz a kézben jár az elkorcsosulás.

Úgy látszik, a korcsosulás bármilyen formáját elvető társadalmak egyúttal elzárják magukat a dinamikus növekedés lehetőségétől, és statikussá válnak. A sorvadás minden formáját elfogadó társadalom viszont el is sorvad. Mindkét megoldásnak megvan a maga veszélye. Annak útját-módját meghatározni, hogy hol van az a kényes egyensúly, amely mellett a növekedés lehetséges, a sorvadás viszont éppen kordában van tartva, fogós, ha nem megoldhatatlan feladvány.

Hogyan lehetséges széthámozni e két erőt? Mindkettő megkérdőjelezi a fennálló állapotokat. A radikális idealisták és a hitvány szélhámosok gyakran igencsak hasonlítanak egymásra.

A dzsessz például megjelenésekor általában hitványságnak tekintették. A „modern” művészeteket úgyszintén.

Azon tudományos meghatározás, miszerint erkölcsös az, ami előrelendíti az evolúciót, úgy hangzik, mintha az erkölcs problémája valóban megoldódna. Az evolúció mibenlétét és irányát feszegető konkrét kérdések azonban szertefoszlatták az egész gondolati felépítményt. Az a bökkenő, hogy amikor egy változás éppen végbemegy, még senki meg nem tudja mondani, vajon elősegíti-e az evolúciót, avagy éppen ellenkezőleg, visszajára fordítja. Évszázadokba telhet, míg kivilágozik, hogy tényleg hasznot hajtott az evolúciónak.

Példának okáért a társukat újjánál fogva felakasztó zuñi főnökök *semmi módon* nem tudhatták, hogy áldozatukat egy szép napon törzsük megmentőjeként tisztelik majd. Ott álltak egy részeges, hengegő kukkolóval szemben, aki gyalázatos dolgokat vágott a fejükhöz. Mít tehettek volna? *Volt-e* más kiút, mint amit választottak? Csak nem hagyhatták, hogy minden eszement kedvére garázdálkodjon, azon az alapon, hogy hátha később éppen ő fogja megmenteni a törzs életét. Nem volt más választásuk, mint érvényt szerezni a szabályoknak, s ezáltal gondoskodni a törzs szilárd egységéről.

Az evolúció statikus-dinamikus konfliktusában a kulcskérdés az, hogyan lehet megkülönböztetni a megváltókat a hitvány széltolóktól. Mindezt úgy,

hogy mindkettő ugyanúgy fest, hasonlóképpen forgatja a szavakat, és egyformán semmibe veszi a szabályokat. A megváltónak menedéket nyújtó szabadság a szélhámost is megvédi, és mindkettőnek lehetővé teszi, hogy darabjaira szaggassa a társadalmat. A korlátok, amelyek a szélhámost kordában tartják, akadályozzák az evolúció dinamikus alkotóerejét is.

Szinte szokássá vált, hogy emberek – afféle megjövendölt végítélet megtekintésére – New Yorkba zarándokolnak, aztán csak várják a nagy nap beköszönését. Ez zajlik nap mint nap. Eleddig az utolsó nap még nem jött el. New York kitarótán vonul a pokol felé, de sehogyan sem ér oda. Mindig csak változik. És a változással mintha mindig rosszabbra fordulnának a dolgok. Aztán a hanyatlás kellős közepén felragyog a sose hallott vagy látott dinamikus jelenség, és mindenki megfélekedzik a romlásról, mert az új, dinamikus dolog elfoglalta helyét (és persze azon nyomban hanyatlásnak is indul). Ami a pokol hetedik bugyranak látszott, most egyszeriben más színben tűnik fel.

Az új és dinamikus dolgok világrajövetele során gyakran úgy tűnik, mintha a pokol szabadult volna el, New York mégis elviseli. Itt *megtörténhetnek* a dolgok. Úgy látszik, mintha bárhol a világon születhetnének új dolgok, csakhogy ez egyáltalán nem így van. Ehhez olyan emberek kellene, akikben megvan a merészség, hogy észrevegyék az új dolgot, és felkiáltssanak: „Hohó, álljunk csak meg egy pillanatra! Hiszen ez jó!”, és nem óvatoskodnak, nem azt mérlegetik, vajon véleményük egyezik-e mások ítéletével. Az ilyen hely bizony ritkaságszámba megy. New York a világ azon néhány városa közé tartozik, ahol az emberek nem firtatják, vajon adta-e valaki áldását arra, amiről éppen szó van.

Így magyarázza a Minőség Metafizikája, gondolta Phaidrosz, azokat az elképesztő szélsőségeket, amelyekbe New Yorkban ütközik az ember. A jó és rossz elképzelhetetlen hevességgel fortyog, mert New York sohasem akart semmiféle statikus rendszert konzerválni. Lételeme a változás. Akár akarja az ember, akár nem. Ebből teremnek a szörnyűségek, és ebből keletkezik a hatalma is. Lazasága teszi erőssé. A szabadság megmutatja minden rútságát, de azt is, hogy mennyi jót képes létrehozni.

Az események lankadatlanul egymásba gabalyodva pezsegnek itt, ahol a dinamikus sziporkázás tartja fenn az egész rendszert. Ragyogás tölti be a teret ott, ahol minden rossznak tűnik.

Mint a gyerekek. Bár nem láthatók, mégis jelen vannak, rejtekhelyeiken nőnek, akár a gomba. Egy alkalommal, mikor Phaidrosz hétköznapi délelőtt múzeumba ment, sok száz gyerekkel találkozott, akik nem győztek betelni a kiállított ásványokkal, dinoszauruszokkal, egymást ráncigálták egyik helyről a

másikra, kacagtak, és időnként a tanárukra pillantottak, vajon jóváhagyja-e viháncolásukat. Aztán egyik pillanatról a másikra eltűntek, mintha ott se lettek volna.

New Yorkból mindenki annyit lát, amennyit belső statikus rendszere látni enged. New York dinamizmusát az mutatja, ahogyan a látogató világgképét – legyen az bármiféle – összeviszza kavarja a város. Aznap reggel is az étterembe egyszer csak belépett egy koromfekete, bérgyilkosforma alak, mocskos vászon-sapkával a fején. Koszos, kék szatén sportdzsekit viselt, meg Reebok cipőt, az is mocskos volt. Kávét rendelt, ami a törvény szerint méltánylandó kérés, ki kell hát szolgálni. És akkor mit tesz? Tán előrántja fegyverét?

A világrét sem. Lehet még egyet találgatni. A *New York Times*-t húzza elő. Kezdi is olvasni. A könyvszemle szekciót. Ez valami értelmiségi. Hát ez New York.

Lám csak! Az ember mindig valami olyasmibe botlik, amire nem számított. A gazdag-szegény ellentét például nem olyan fekete, mint amilyennek festik. A statikus törvényeket alkalmazva a legrosszabb mellett mindig áldozatul esik a legjobb is, a ragyogás elvész, és helyében csak egy rakás kisvárosi mézesmázosság marad. A gazdag-szegény távolság pszichológiai üzemanyaga rengeteg embert indít arra, hogy olyasmibe fogjon, amibe egyébként lusta lenne belevágni. Ha mindenki azonos jövedelemmel, ruházattal, háttérrel és lehetőségekkel rendelkezne, a város egyszerűen kiszikkadna. A hely ereje éppen a fizikai közelségből és a hihetetlen méretű társadalmi különbségekből fakad. Itt mindenki egy grádicsal feljebb kerül. Vagy tíz lépcsőfokot zuhan. Vagy százat emelkedik. A város hányja-veti lakóit, amerre éppen kedve tartja. Mindig is így volt. Gazdagok és szegények milliói egymás hegyen-hátán, felhőkarcolók és parkok, gyémánt diadém az ablakban, alatta meg egy részeg hányadék. Az ellentétek tobzódása felkavar és tette ösztökél. A férgese az ember szeme láttára hullik el. Egy lépésre a koldustól sofőr sertepertélése mellett lépked a minden jóban dúskáló gazdag hatalmas limuzinja felé. Hijnyee!! Mozgás, mozgás! Nincs idő vacakolásra!

Az emberek rád mosolyognak, és készek átvérni. Néhanapján csak azért írod le azt, aki egyébként minden erejével egyengeti utadat, mert mogorva képet vágott. Ha beszédbe elegyedsz velük, úgy kezelnek, mint akit legszívesebben messze elkerülnének, a felszín alatt mégis ott érezni a tartózkodó jóindulatot. Túlélők valamennyien, akiknek durva vonásait a viszontagságok simára csiszolták. Jól tudják, mivel jár, hogy a város oly nevezetes.

Sötétedett. A levegő is lehűlt. A levertség első jelei mutatkoztak. Nincs menekvés, előbb-utóbb mindig megjelenik. Az adrenalin a normális szintre süllyed, de fokozatosan még tovább esik. Phaidrosz irama alábbhagyott.

Amint körülnézett, észrevette, hogy már a Central Parknál jár. Itt mindig huzat van. Bevág az északkeleti szél. Vele együtt érzetik a hideg idő. A fák sötétten hajladoznak a szél nyomása alatt. A levelek még nem hullottak le, valószínűleg azért, mert a közeli óceán őrizte a meleget, nem úgy, mint odafenn Troyban és Kingstonban.

A park mentén sétálva nyugtázta, hogy az általános kavarodás ellenére az még mindig nyugalmat és derűt sugároz.

Phaidrosz úgy érezte, hogy a viktoriánus korszak örökségéből Olmstead és Vaux alkotásai a legnagyoszerűbbek. Ha annak idején tényleg csak a pénzen, hatalmon és hivalkodáson járt az eszük, miért fordítottak gondot ilyen alkotásokra?

Vajon mit gondolnának az egykori viktoriánusok, ha most New Yorkba csöppennének, játszott a gondolattal Phaidrosz. Bizonyára megdöbbenének a felhőkarcolók láttán. Az viszont tetszene nekik, hogy a fák oly hatalmasra terebélyesedtek a parkban. Phaidrosznak volt egy régi Currier-Ives-lenyomata, amelyen a park még sivár pusztaság képét mutatja. A park biztos tetszene a viktoriánusoknak. New York más részeiről más véleménnyel lennének.

Munkájuk nyoma máig látszik a városon. Ott lappang az Art Deco meg a Bauhaus réseiben. A viktoriánusok alakították ki a várost, gondolta Phaidrosz, és végső soron, a mélyben még mindig az övék is. Amikor építkezési stílusuk falipillérestül és klasszikus timpanonutáztatostul kiment a divatból, az emberek úgy tekintettek épületeikre, mint a rútság felmagasztalásának jelképeire. Mostanra azonban megritkult a villák és paloták sora, és a megmaradtak üde színtelt jelentenek a huszadik századi divat tobzódásában.

A téglá, kő és fém megmunkálása a viktoriánus rokokó nyomait viselte. Te jó ég, mennyire odavoltak a díszítményekért. Még az általuk használt nyelv sem menekült. A cirkalmakat a barbárság állapotából való kiemelkedés zálogának tekintették. Komolyan úgy gondolták, hogy e város megépítésével bevégeztetett a civilizáció előtti élet.

Az ember lépten-nyomon rábukkan azokra a jelekre, amelyek a viktoriánusoknak a városról alkotott elképzelését tükrözik. A barokk paloták oszlopfői és vízköpői már csak a falbontó daru kőgolyójára várnak. Aztán ott vannak a Central Park szegecselt vashídjai. A csodálatos múzeumok. Az oroszlánok a

városi könyvtár bejáratánál. Minden azt célozta, hogy formába öntsék viktoriánus lelkivilágukat.

A díszítmények, amelyeket az utókorra hagytak, nem pusztán hivalkodást tükröznek. Nagy szeretet is sugárzik belőlük. Azért csinosították oly nagy gonddal a várost, mert szerették. Ugyanúgy nem gondoltak a költséggel, amikor a vízköpőket meg vascirádákat rendeltek, mint ahogy a frissen meggazdagodott apa sem törődik azzal, mibe kerül a ruha, amit szeme fényének, lányának vásárol.

Nem vall nagy bátorságra elítélni őket kérkedő elbizakodottságukért – amit annak idején már a szemükbe vágta, és ők persze mit sem törődtek vele –, anélkül, hogy az ember szemügyre venné, mitől váltak olyanná, amilyenek voltak. Mindent latba vetettek, csak hogy múltjukkal ne kelljen szembesülniük. A leggondosabban el akarták leplezni azt a tényt, hogy valójában nem mások, mint egy rakás meggazdagodott faragatlan tuskó. Zömük vidéki, tespedt, vallásos ember volt, aki, miután életén keresztülgázolt a polgárháború, egyszeriben az ipari fellendülés kellős közepén találta magát.

Ekkora, ilyen drámai fordulatra még nem volt példa. Nem volt minta, ami útmutatóként szolgált volna arra, mi a teendő. A fém, a gőz, az elektromosság, a tudomány és az új gyártási eljárások tálcán kínálták a lehetőségeket. A gazdagság, ami a nyakukba szakadt, túl volt legvérmesebb álmaikon, ráadásul semmi jel nem mutatott arra, hogy e bőségszaru valaha is eldugulna. Azok a jelenségek, amelyekért ma elítéljük őket: a felfuvalkodottság, a cirkalmasság, a kacskaringós díszítések alapvetően jóra való emberek mesterkélttségét mutatják. Megpróbálták megfelelni annak a helyzetnek, amibe vagyonuk révén kerültek, és ehhez egyetlen minta állt a rendelkezésükre, az európai arisztokráciáé.

Sokszor szem elől vész a tény, hogy az amerikai viktoriánusokban – szemben az általuk utánzott európai arisztokratákkal – kirobbanó alkotóerő duzzadt. A telefon, a távíró, a vasút, a tenger alatti kábel, a villanykörte, a rádió, a lemezjátszó, a film és a tömegtermelési eljárások – szinte az összes huszadik századi találmány és újítás az amerikai *viktoriánusok* nevéhez fűződik! *New York* nem más, mint az általuk vallott értékek *leképeződése!* Valójában a viktoriánusok optimizmusa, jövőbe vetett hite, a szakmai tisztességtől, a munkáról, a takarékoságról és az önfegyelemről vallott nézeteik alakították ki a huszadik századi Amerikát. A viktoriánusok eltűnésével a század története új irányt vett, s ezek az értékek szétzilálódtak.

Az ember szinte maga előtt látja, hogyan fagyva a mosoly az öreg viktoriánus arisztokraták arcára, látván, mi folyik manapság az utcákon.

Már csaknem teljesen besötétedett. Phaidrosz néhány lépésre volt a hoteltől. Az úttesten átkelve egy taxilámpa fényében a szél által felkavart por- és papírfoszlányörvény vonta magára figyelmét. A taxi tetején „Ismerkedjen meg a Nagy Almával” felirat fénylett, alatta egy utazási iroda neve és telefonszáma.

A „Nagy Alma”. Phaidrosz szinte érezte az undort, amivel *ezt* az elnevezést a viktoriánusok fogadnák.

Ilyesmi meg nem fordult volna a fejükben New York City kapcsán. A bennük élő képet inkább a „Hatalmas Lehetőség”, vagy a „Fényes Jövő”, vagy a „Városok városa” elnevezések tükrözték volna. Szemükben a város saját nagyságuk élő bizonyítéka volt, nem holmi eleségsféle. Hogy bárki is „Nagy Alma”-nak nevezze New Yorkot, arra a viktoriánusok mindegyeszerűen azt mondanák, hogy nem más, mint „féreg-megközelítés”. Még hozzátennék: „Csak hogy világos legyen, a féreg természetesen bóknaak szánja ezt az elnevezést, ugyanis fogalma sincs arról, milyen következményekkel jár, hogy eszi a Nagy Almát.”

Az ajtónálló a jelek szerint felismerte a közeledő Phaidroszt, mert hivatalos mosollyal az arcán, szolgálatkész lendülettel szélesre tárta az aranyozott betűkkel díszített üvegajtót. Phaidrosz visszamosolygott és rádöbrent, hogy a kapus valószínűleg mindenkinek úgy nyit ajtót, „mintha megismerte volna”. Ez a szerepe. Csepp a látszatok New York-i tengerében.

Az előcsarnok visszafogott aranyozása és előkelő hangulata anélkül tükrözte a viktoriánus eleganciát, hogy közben a huszadik századi modernség előnyei hátrányt szenvedtek volna. A külső világra már csak a liftajtó résén besűvöltő szél emlékeztetett.

A liftben azon merengett, vajon hova lesz a felvonó által felnyomott meleg levegő az épületekből. Megfordult a fejében az az eshetőség, hogy az épületek mellett lefelé áramló légmozgások vannak, de aztán elvetette. A meleg levegő bizonyára meg sem áll az égig. A helyébe meg benyomul az utcai hűvösebb levegő.

Szobáját kitakarították és beágyaztak, míg oda volt. A földre dobta a vállát húzó leveles táskát. Nemigen lesz idő olvasgatni. A séta hosszabbra sikerült, mint számította. Phaidroszon jóleső fáradtság és nyugalom vett erőt.

Felkapcsolta az állólámpát, és valami zümmögés ütötte meg a fülét. Először arra gyanakodott, hogy az izzó van rosszul becsavarva, de aztán észrevette, hogy egy óriási pille surrogását hallja.

Rácsodálkozott egy pillanatig, azon töprengve, hogyan keveredhetett ilyen magasba. Azt gondolta volna, hogy a pillangók a föld közelében maradnak.

A lepke szinte beleolvadt a viktoriánus háttérbe, amint körbe-körbe verdezett a lámpabura körül.

Biztosan valami örökké egyre magasabbra törekvő viktoriánus pillangóval hozta össze a sors, gondolta. Aztán, mikor eléri célját, elég, és visszahull a porba. A viktoriánusok imádták az efféle allegóriákat.

Phaidrosz a hatalmas üvegajtóhoz lépett, ami erkélyt ígért. A szoba fényei tükröződtek az üvegen, így Phaidrosz nem tudhatta, mi rejlik az ajtó mögött. Óvatosan résnyire nyitotta, és kikukkantott. Az éjszakai égbolt alatt a távolban felhőkarcolók fényei pislácoltak. Kitérta az ajtót, és kilépett az erkélyre. Megborzongott. Igencsak vágott a szél. Elég magasán is volt. Egy szinten lehetett az odalenn sötétben terpeszkedő Central Park másik oldalán lévő házak tetejével. A teraszt valami sűrű kővel burkolhatták, de a sötétben nem lehetett megkülönböztetni a színrnyalatokat.

A korláthoz lépett és kihajolt.

...A mindenit!!!....

A kocsik odalenn nem látszottak katicabogárnál nagyobbak. A legtöbbje sárga volt, és úgy motozta előrefelé, mint valami rovarok. A sárgák lehetnek a taxik. Alig haladtak előre. Az egyik behúzott a Phaidrosz alatt lévő járdasziget mellé, és leparkolt. Phaidrosz egy pontocskát látott, ami minden bizonnyal a taxiból kiszálló ember lehetett. Mint néhány perce Phaidrosz, ez az ember is a bejárat felé vette az irányt...

Vajon mennyi ideig tartana a zuhanás ebből a magasságból, találgatta. Harminc másodperc? Az túl sok, gondolta. Harminc másodperc rengeteg idő. Inkább öt másodperc körül lehet...

A gondolatra szervezetén borzongás futott át. A borzongástól fel kellett emelnie fejét, és érezte, tériszony tör rá. Óvatosan hátralépett.

Föltekintett az égre. Nem volt az az igazi éjszakai égbolt. Ugyanolyan narancs derengés játszott rajta, mint amit Lila vett észre Nyacknál. Csak a közelség sokkal erősebbnek mutatta innen. Phaidrosz azt feltételezte, hogy a légköri szennyeződés vagy a tengeri pára meg a porszemcsék tükrözik vissza az utca fényeit. A fény miatt egyáltalán nem érezte úgy, mintha szabad ég alatt volna. Az Óriás még az eget is uralta.

Minden nyugalmasnak tűnt. Majdhogynem derűs hangulat volt. Különösnek hatott, hogy az odalenti hangzavarral és kavalkáddal szemben idefenn a csend világa honol. Odalenn járkálva az embernek eszébe sem jutna ez a különbség.

Nem is csoda, hogy a multimilliomosok óriási összegeket fizetnek azért, hogy a magasban élhessenek. Persze hogy el tudják viselni a lenti hajszát, amikor idefenn van olyan hely, ahova feltöltődni visszahúzódhatnak.

Az Óriás kegyes is lehet az emberhez, gondolta Phaidrosz...

...Ha éppen úgy hozza úri kedve.

Lilát nem érdekelte, merre viszi a lába. Majd' szétrobbant, olyan dühös volt a kapitányra. A személtáda! Mi a büdös francot képzel magáról ez a mocskok, hogy olyan hangon merészelt beszélni velem? Hogy „a repedtsarkú össze akar ugrasztani minket”. Ott helyben szét kellett volna verni a pofáját.

Ugyan mit tud róla a kapitány? Vissza kellett volna vágnia: „Persze, de kik miatt lett belőlem kurva? *Én* vagyok a hibás? Azt se tudod, ki vagyok!” Meg azt kellett volna mondania: „Azt, hogy igazából ki vagyok, senki sem tudja. És *soha* nem is fogja tudni senki. Inkább *meghalok*, de akkor se engedem, hogy belém lássatok. És mondd csak, haver, *te vajon enged-e, hogy megismerjelek valaha is?*” Igen, ezt kellett volna mondania.

Elege volt a férfiakból. Színüket sem akarta látni. Más se akarnak, mint bemocskolni a nőt. Csak ezen jár az agyuk. Azt akarják, hogy te is olyan mocskos légy, mint ők. Aztán szépen a szemedbe vágthatják, hogy repedtsarkú kurva vagy.

Hát ez a köszönet azért, hogy őszinte volt. Szép kis eljárás. Ha csakugyan összevissza hazudozott volna, még rendben is volna a dolog. De ha tényleg át akarta volna verni a kapitányt, akkor minek mondott volna el mindent Jamie-ről? Na nem! Ez tényleg elképesztő.

Mi a fene legyen most ezekkel az ingekkel is? Az egyszer biztos, hogy a törtétek után nem adja oda őket a férfinak. Majd' leszakadt a karja a cipelésben. Órákig járta a boltokat, míg megfelelőt talált, most meg viheti vissza. Mi az ördögért akart ő egyáltalán a férfi kedvében járni? Sose nő be a feje lágya. Édes mindegy, mi mindent tesz meg az ember a férfiért, az úgysis mindig csak azt akarja, hogy a nő alábbvalónak látszódjék.

Mit se számít, hogy nem hibázol, nem érdekes, hogy nem bántasz senkit, hogy nem lopsz, *gyűlölnek* csak azért, mert lefeküdtek veled, és ezen nem tudsz változtatni. Mielőtt rád másznak, te vagy a világ legangyalibb teremtménye, de amint végeztek, alávaló céda lesz belőled. Mármint egy ideig. Aztán megint rájuk jön a gerjedelem. Akkor persze megint angyal vagy.

Még a pálya csúcán sem dolgozott minden éjjel. Nem úgy, mint a közönséges kolléganői. Lila csak akkor ment ki a placra, ha hangulata volt hozzá. Mert *szerette* a dolgot. Mindig is szerette. A legelejétől fogva. Amikor kinn volt, szerette. Mi van abban rossz? Persze nem mindig ugyanazzal a férfival élvezte a dolgot. Mit érdekelte, hogy mit mondanak rá mások. Meg a pénzt is nagyon

szerette... szórni. Meg jókat iszogatni, meg az isten tudja, hányféle dolgot szeretett csinálni. Rakd össze ezeket a darabokat, és megtudod, ki is lakik Lilában, igen ezt kellett volna mondania a férfinak. „Ne is próbálj másvalakit faragni belőlem! Úgyse sikerül. Vagyok, amilyen vagyok, és olyan is maradok. Ha nem tetszeni, egy szavadba kerül, és már itt se vagyok. Nem kellesz te nekem. Nekem senki se kell. Inkább meghalok, mint hogy valaki után epekedjek. Tessék, én ilyen vagyok.” így kellett volna beszélnie a férfival.

Egy kirakat üvegén megcsillant Lila tükörképe. Hajszolt ember benyomását keltette. Csak nyugalom, nem kell ennyire rohanni. Semmi oka, hogy ilyen nagy futást rendezzen. Úgysincs hová mennie, kivéve a hajót, ahonnan még el kell hoznia a cuccait.

Nagy hülyeség volt összevitatkozni a férfival. Az ilyen kapitányféle embereknek jobb semmit se mondani. Ha csak egyszer is ellenszegülsz, máris otthagynak. A férfinak kizárólag azért kellett, hogy a tükrében megcsillogtassa saját nagyságát. Mit érdekelte, hogy a lány mit magyaráz, csak kísérletezett vele, mint egy tengeri malaccal, közben meg mindvégig az volt a véleménye róla, amit a végén a szemébe vágott.

A férfi egyetlen szóval sem bántotta közvetlenül, de Lila biztosan tudta, hogy mondhatott bármit, a férfi minden mondatában csak a hibát kereste. És még azt gondolta, hogy milyen „kedvesen” bánik vele. Állandóan csak az ő véleményét akarta hallani, de ő maga persze el nem árulta volna, hogy mit gondol. Csak kerülgette a forró kását. Lila ezt nem bírta elviselni. Persze nem kellett volna a „hózzá hasonló” felfújtt hólyagokat emlegetnie. Ettől sokallt be a kapitány. A hólyagok ezt az egyet nem bírják elviselni.

Pedig Lila értett az ilyenek nyelvén is. Végül is lehet velük élni. Csak hagyni kell őket, hadd beszéljenek. Kenegetni a májukat, különben otthagynak, mint eb a Szaharát. Ha be tudta volna fogni a száját, holnap együtt indulhatnának Floridába. És gondoskodhatna a kapitányról, megtenné neki, amit csak kíván. Jamie se bánta volna. Jamie sose törődött azzal, hogy kivel fekszik le.

Persze Jamie se szívelte a kapitányt. Ő mindig egyből megérzi, mi van a másik fejében. Nehéz kitolni vele, mert Jamie egyszerűen kitalálja, miben sántikal az ember.

Az egyik kirakatkából seprűn lovagló fekete boszorkány meredt Lilára. Hamarosan itt a mindenszentek.

Sose járt még a városnak ezen a részén. Vagy ha igen, akkor elfelejtette. De az is lehet, hogy a sok változás miatt nem ismerte fel a környéket. Ebben a városban állandóan változik minden. Kivéve a toronyházakat.

Mikor New Yorkba költözött, egy ideig azt hitte, hogy valahol odafenn vannak emberek, akik kézben tartják és irányítják a várost. Soha ki nem teszik a lábukat a magasban lévő szobáikból, Lila soha nem férközhet a közelükbe. Aztán rájött, hogy nincs senki, aki tudná, mi folyik.

Miért nem adta meg Jamie a címét? Olyan furán viselkedett. Valami nem stimmel. Lilának nem tetszett Jamie barátja sem. Persze lehet, hogy csak a kapitány jelenléte miatt sikeredett olyan furcsára a találkozás.

Ezt az utcát biztosan nem ismerte. Valami nem tetszett neki benne. Éppenséggel nem tűnt veszélyesnek, csak amolyan félvilági hangulatot árasztott. Jamie mindig arra tanította: „Nézz jól körül, és ha nem látsz magányosan sétáló nőket, akkor kétszeresen tartsd nyitva a szemed!” Ezen az utcán viszont látott egy időt nő, aki éppen a kutyáját sétáltatta.

...Végül is azon, hogy szakított a kapitánnyal, egy percig sem csodálkozott. Történt már ilyen Lila életében... Majdcsak talál valami mást... Eddig is mindig talpra esett, ha kidobták.

Az egyik boltocska kirakatában néhány palack szégyenkezett por és szemét között. Lila mindig arra számított, hogy egy szép napon valaki majd mindent rendbe rak errefelé, de soha senki nem rakott rendbe semmit. A dolgok csak egyre rosszabbra és rosszabbra fordultak.

Egy régi templom kapuján lakat és kiírás lógott, hogy zárva. Az írás már alig látszott, úgyhogy elég rég zárva lehetett. Az ablakban lógó virágládjában a növények mind kipusztultak. Bezzeg Lila nagyapjának temploma másképpen festett. Nagyobb is volt, meg nem ilyen koszos város vette körül.

Szobát kéne szerezni pár napra, ahol meghúzódhat, amíg talál valami tartósabb megoldást. Jó ötlet. Egyetlen porcikája nem kívánta, hogy megint az utcasarkon kössön ki. Nem éri meg. Jamie is megmondta, és ő aztán tudja, mit beszél. Szerinte túl veszélyes lenne. Nem olyan már a világ, mint volt a régi szép időkben.

Kezdett elege lenni ebből az utcából.

Pincérnőnek bármikor felveszik. Nem először próbálná. Ellenne, amíg valami jobb állás nem akad. Ettől a gondolattól mindjárt jobb kedve kerekedett. Csak előbb kéne már találni egy helyet, ahol meghúzódhat.

Egyik sarok a másik után maradt el mögötte. Vizslatta, hol hirdetnek kiadó szobát, de hiába.

Megkerült egy gödröt, amelyet a járókelők távol tartására szolgáló narancs-fehér csíkos bóják vettek körül. A lyukból gőz gomolygott a szabadba.

Egy fickó cementeszákkal a kezében bámult Lilára. Nem úgy tűnt, hogy ellenesleges lenne. Csak nem bírta levenni a szemét a lányról.

Lila már nemcsak a szobahirdetéseket, de mindenféle kiírást végigpásztázott tekintetével. Kérjük, hagyja szabadon a sávot a megkülönböztető jelzést használó járművek részére... Csak hóesés esetén használandó sáv... Mentők részére fenntartott hely... A tilosban parkoló járművet elvontatják... Költöztetés, 9.95 dollár per óra... Szobafestés. Kérje ingyenes ajánlatunkat... 10% kedvezmény...

Lehet, hogy ezek a feliratok segítenek az eligazodásban... kábítószerek-kereskedés... Eredetileg úgy szólt: „Tilos a kábítószerek-kereskedés”... Irvin-féle kifőzde... Greyer, a hentes... Ruhakirály... Audio csoda... Kóser és nem kóser élelmiszerek... Bioélelmiszerek kereskedése. 20% engedmény minden vitaminféléből...

Az egyik vaskerítés mögött vörössárga bogyók virítottak egy fán. Lila a lakása mögötti kertben látott ilyet. Annak idején szorgosan leszüretelte a termést, bár semmire se tudta használni. Vajon itt veszik valami hasznát? A masszív kerítés távol tartotta a szüretelni vágyókat. Ha megpróbálna átmászni, még ki is dobnák. Néhány galamb csipegetett a fák alatt... A galamboknak be szabad menni, de neki nem.

Valaki azért mégis bejutott, és összevissza firkálta a ház falát. Lila az életben nem tudta volna kihámozni a káoszából, hogy voltaképpen mi is az üzenet. Leginkább egy sor névre vagy valami effélére gyanakodott. Olyan fura betűkkel rótták a falra, hogy alig lehetett elolvasni. Semmi durvaságot nem látott, sehol egy „Baszdmeg” vagy ilyesmi. Mindenféle furcsaságokat felírogatnak, mintha tudnának valamit, amit rajtuk kívül senki más nem is gyanít.

...Sofőr... Elektromos Művek... Kérjük, hagyja szabadon a garázsbejáratot... Egyirányú utca... Nem törődnek azzal, mit akar a felirat olvasója, a falfirkálónak csak az a fontos, hogy *ők* mit akarnak...

Néhány szó jiddisül. Nápoly pizzeria. Franklin ruhatisztító. Alapítva: 1973... Rendőrségnek fenntartott sáv. A kék vonalat átlépni tilos. Rendőség... Szögesdrót a környező házak körül. Régebben nem használtak szögesdrótot. Mit keres itt ez a csomó szögesdrót?

Egy ember feküdt a járda szélén. A járókelők meg elhúztak mellette, még csak pillantást sem vetve rá...

Emberi hang. Különleges ruhamosás és vegytisztítás. Szállodák, kórházak és klubok... „Athén” víz- és fűtésszerelés... Vidámság és nevetés vég nélkül. Nem bírtam abbahagyni a röhögést – McGillicudy, *New York Times*. A Tony-díj nyertese.

Az utcán műanyag szatyrokat hordott a szél... Egyirányú utca... Soha egy szó nincs arról, mit akar az *utca embere*, csak az a fontos a hirdetőknél, hogy *ők* mit akarnak...

Lila lábát felsértette a cipő. Az utca egyre siralmasabb képet mutatott. A járda aszfaltja diribdarabokra töredezett. A darabkák szétcsúszkáltak, úgyhogy Lilának igencsak a lába elé kellett néznie, ha nem akarta, hogy a bokája bánja a sétát. Ráadásul összevagdlná magát a járdát borító üvegtörmelékkel. Az üveg egy üresen tátongó ablakból származott – valaki nyilván be akart törni a lakásba.

A levegő kezdett lehűlni.

Valamit tennie kellene, ahelyett hogy csak járkal. Mit keres itt egyáltalán? Valamit nagyon elszúrhatott az életében, hogy idáig jutott. Jobb sorsra volna érdemes.

Lila átment a következő kereszteződésen, és az utca végén mintha vízpartot látott volna. Na, ez lesz a folyó, gondolta.

Elhatározta, hogy fog egy taxit. Még sötétedés előtt el kell jutnia a hajóhoz, összeszedni a csomagját. Gyalog túl messze volt. Lábai megelégteltek a gyaloglást. Emlékezni se tudott, mikor gyalogolt ennyit egyfolytában. Persze a taxira elmegy egy csomó pénz, de nincs más választás. Ó, bárcsak ne vette volna ezeket a nyomorult ingeket!

Bekukkantott a következő keresztutcába, és egy éttermet fedezett fel. Elég jó helynek látszott. Megpihenhetne, ehetne valamit, aztán meg onnan hívhatna taxit.

Ahogy benézett az ablakon, látta, hogy drága hely. Terítő az asztalokon és vászonszalvéta.

Kit érdekel, gondolta magában. Hiszen ünnepelni kell. Ha minden jól megy, megszabadul a kapitánytól.

Odabenn csak néhány vendég lézengett. Az idős felszolgálónő az étterem másik végében terített. Amint észrevette Lilát, rámosolygott, átbotorkált az asztalok között, és az ablak mellett helyet kínálta a lánynak.

Lila a székre huppant. Igazán jólesett ülni.

A pincérnő udvariasan megkérdezte, kíván-e valamit inni az étel előtt.

– Whiskyt kérek szódával – mondta Lila. –Vagy inkább legyen Johnnie Walker Black és szóda – mosolygott. A pincérnő arcán az érdeklődés legkisebb jele sem mutatkozott. Hátat fordított, és a bár felé vette az irányt.

Bentről nézve az utca olyan volt, mint a rochesteri utcák. Elnyűttnek látszott, kevés járókelővel. A szemben lévő ház tövében, közvetlenül a rozsdás tűz-

létra alatt, a csatornafedelet elborító szemétdombnál macska emelgette óvatosan a lábait, mint aki vadászik valamire. Ide-oda tologatta a szemetet a mancsával, de úgy tűnt, nem találja azt, ami után kutat.

Lilának még megvolt a régi telefonfüzete. Talán felhívhatna egy-két régi ismerőst, hátha valamelyik meghívna egy kis csevelyre. Az is lehet, hogy valaki tudna ajánlani valami jobbféle kiadó szobát. Sőt még az is előfordulhat, hogy valaki megengedi, hogy pár napra meghúzza magát nála. Az ember sohase tudhatja.

Megint kinézett, a szemközti ház mellől eltűnt a macska.

Az hibádzott csak, hogy Lila egyetlen porcikája se kívánt találkozni régi ismerősökkel. Még a gondolattól is kirázta a hideg. Látni sem akarta azt, amivel egyszer s mindenkorra leszámolt. Egyáltalán nem kívánta az emberek társaságát.

Amikor megérkezett az ital, Lila szélesen elmosolyodott, és fennhangon megköszönte. A pincérnő is kiszorított egy kis mosolyt, majd sarkon fordult.

Lila belekortyolt a whiskybe. Soha ilyen jól nem esett még ital!

Nekiállt az étlapot tanulmányozni.

Valami olcsó ételt kéne kinézni. Csakhogy igen megéhezett. A marhasültek meg igazán csábítóan kellették magukat. Hát még a sült krumpli! Tele kalóriával. Lilának vissza kellett fognia magát. Nem akarta, hogy újra csak sodorják a véletlen felbukkanó lehetőségek. Eddig úgy sodródott jobbra-balra, ahogy a szél fújta, és ebből elege lett. Mindenesetre itt jóféle kísértések incselkedtek vele. Lila emlékezetében felmerült a hajón készített sült krumpli. Ó, miért is boszszantotta fel a kapitányt!? Ha befogta volna a száját, egészen Floridáig sütögethetné a krumplit.

Gondolatait egy férfi zavarta meg, aki az ablaküvegen keresztül nagy szemeket meresztett rá. Lila egy pillanatra megrémült. Aztán magához tért. Lila, csak nem ijedsz meg egy pasastól?, korholta magát.

Nem tűnt csavargónak.

Lila rámosolygott...

...Az csak bámult a lányra, majd elkapta a tekintetét.

Aztán újra visszánézett Lilára.

Lila próbaképpen kacsintott egyet.

A férfi elmosolyodott, aztán úgy tett, mint aki a kirakatba tett étlapot tanulmányozza. Lila is visszafordította tekintetét az előtte fekvő étlapra, de szeme sarkából figyelte a férfit.

Egy idő után a férfi továbbsétált. Lila hiába várta, hogy a bejárati ajtó megcsikorduljon. A férfi végleg elment.

Azon töprengett, vajon ő mondott-e valamit, amire Jamie elvesztette a türelmét. Jamie annyira más volt, mint régen. Valami nem stimmelt vele. Valami történhetett vele, hogy nem adta meg a címét. Az a fajta, aki nem köti az ember orrára, hogy mit miért csinál. Nem mintha sértésnek szánná. Egyszerűen ilyen a természete.

A kapitány nyilván mit sem érzett ebből. Ő meg a hozzá hasonló soha nem érzik meg az ilyesmit. Csak fogják magukat és otthagynak csapat-papot, közben azt hiszik, hogy valami nagy dolgot vittek véghez. Ehhez az egyetlen gesztushoz értenek. Persze ők bánhatják. Az ember megpróbálja valami újba belevonni őket, de csak az idejét vesztegeti. Nem is értik. A kapitány se értette, mit akar tenni érte. A hólyag semmit fel nem fogott. Még az is megeshet, hogy az ingeket sem fizeti ki neki.

Megpróbálta elterelni gondolatait a kapitányról.

A pincérnő ismét megjelent, hogy felvegye a rendelést, de Lila még nem választott. – Azt hiszem, kell még egy kis idő – mondta. A pohárra nézett, és hozzátette: – Tudja mit, hozzon nekem még egy italt.

Nem akart becsicscenteni, ahhoz túl sok elintéznivaló állt még előtte, de egyszerűen jólesett az ital. Ki tudja, mikor jön el újra az az idő, amikor ilyesmit megengedhet magának.

Fogalma sem volt, hogy mihez kezdjen. Mintha minden lehetőség bezárult volna. Ereje is elfogyott, kedve se volt összeszedni magát. Kimerült.

Odakinn az utca egyre elnyűttebb, fakóbb és sötétebb lett. Vajon hova tűnhetett a macska, amelyik az előbb még az utca másik oldalán a szemétkorlátról kószolt, találgatta.

Nem szerette a sötétséget.

Rochesterben sokkal mélyebb a sötétség, gondolta.

Talán az lenne a legjobb, ha fogná magát, visszamenne Rochesterbe, és vállalna valami rendes állást.

De oda vissza nem mehet. Ott mindenki gyűlöli. Azért is rúgták ki a munkahelyéről, mert a szemükbe mondta az igazat.

Mindenki csak szolgát akar faragni az emberből. Aztán ha valaki ellenáll, akkor egyből kitalálják, hogy alkalmatlan a feladatra. Akkor bármit is teszel, csak rossz lehet. Nem érdekes, milyen odaadással próbálsz meg a kedvükbe járni, akkor sem felelsz meg. Meggebedhetsz, az sem elég. Még több kell nekik. Úgyhogy tökmindegy, milyen szorgos vagy, előbb-utóbb meggyűlölnék.

Nem kellett volna otthagynia a *Karmá*-t. Ha nem veszett volna össze George-dzsál, még mindig ott lehetne. Útban Florida felé. Floridában köny-

nyebb az élet. Az már dél. Milyen szép napokat is töltött odalenn. Persze magától is eljuthat Floridába, csak előbb egy kis pénzt kell keríteni.

A legjobb volna egyszerűen odamenni a kapitányhoz, bocsánatot kérni tőle, és megígérni, hogy ezután másképpen viselkedik. Csak hát nem fűlött a foga hozzá. Megint hallgathatná ennek a nagyképű alaknak a hülyeségeit, míg Floridába nem érnek. Ezt se teste, se lelke nem kívánta. Meg aztán a kapitány világosan megmondta, hogy takarodjon a hajóról.

Vajon mi dolga lehet New Yorkban, találgatta. Mit csinálhat este? Magával nem vinné, az biztos. Ez se érdekelte. Nem ment volna, még ha hívja sem. Nem kívánta a kapitány társaságát. Jó oka volt rá. Ha egy férfi olyan társaságba megy, ahol a felesége ismerősei is feltűnhetnek, akkor Lilának fel is út, le is út.

Kit érdekel?

Hol is tartott, mit kéne csinálni? Valamin gondolkodott az imént, de képtelen volt visszaidézni.

Nem akart semmit se csinálni. Ez volt a lesújtó valóság. Senkinek nem akart adni semmit, és senkitől nem kívánt semmit kapni. Teljesen elege volt az embekekből. Arra vágyott csak, hogy találjon egy zugot, ahol egy szál magában lehet.

A pincérnő megint az asztalnál termett. Lila újabb italt rendelt. Nem lesz jó vége. Éhgyomorra ennyit inni. Fájt is a hasa. Be kellett volna vennie az Empírint.

Lila az erszénye után kotorászott, hogy bevegye a gyógyszert. Nem találta. Mi a fene. Hiszen pontosan tudta, hogy berakta. A többi gyógyszernek is hűlt helye volt! Körbetapogattott a kezével, hátha ráakad a kerek dobozkára. Az alakja után megismerte. Hűlt helye volt csak.

Egyre kétségbeesettebben matatott a tükör, a rúzs, a cigaretta és az intim betétek között.

A hajón nem maradhatott, hiszen aznap reggel már bevett három szemet. Felemelte az erszényt és belekukkantott. Hiába kereste a másik zsebben is. Nem volt meg a gyógyszer.

Hirtelen belehasított, hogy a pénztárca is hiányzik. Hátrahanyatlott a széken, és a rémülettől elhagyta minden ereje. Odakinn sötétedett.

Újra felforgatta az erszényt, minden egyes zsebet és zugot külön megnézett... minden eltűnt. Minden!

Minden pénze a pénztárcában volt!

Újabb kimért viselkedésű vendégek érkeztek. Lila sehol nem látta a kis pincérnőt. Úgy tűnt, új pincér állt szolgálatba, egy csokornyakkendős férfi. Lilának nem tetszett az ábrázata.

Még mindig nem tért magához. Hogyan veszíthette el? Az utolsó fillérje is oda volt. Ki nem eshetett. Reggel még megvolt, az biztos. Amikor az ingeket vette, abból fizetett. Még a blokkot is a bankók közé tette arra az esetre, ha vissza kellene vinni az árut. Persze a számla se volt meg.

Az új pincér Lilát méregette.

Lilának eszébe jutott Jamie barátja. Az a fickó éppen mellette ült. Az ereszény meg köztük.

Biztos, hogy ő lopta el. Pedig érezte, hogy valami rosszat forgat a fejében. Még a szeme sem állt jól. Kivárta, hogy elkezdjen beszélgetni Jamie-vel.

Lila a poharára meredt. Üres volt.

Jamie új számát se tudta. Még azt se adta meg. Most aztán mihez kezdjen? Arról szó sem lehet, hogy így rendeljen valamit. Na jó, álljunk meg egy kicsit és gondolkodjunk. Lila képtelen volt összeszedni a gondolatait. Lehet, hogy Jamie ezért nem adta meg a számát? Hogy Lila ne vonhassa kérdőre?

Jamie tervelte volna ki az egészet?

A pincér az asztalhoz jött.

– Még nem döntöttem – mondta neki Lila.

A pincér kifejezéstelen arccal sarkon fordult és otthagya.

Jamie nem tenne ilyet vele. Mindig kért, ha pénzre volt szüksége. Nem kellett lopnia.

Lilának nehezeére esett a koncentráció. Már bánta, hogy annyit ivott. Volt egy másik tárcája, amiben az aprót tartotta. Ez legalább megmaradt. Előhúzta, és megszámolta a pénzt. Két huszonöt centes, négy darab ötcentes meg hét egycentes.

Még az italra se futja. Nagy baj lesz ebből.

Lila úgy érezte magát, mint akit agyonvertek. Ki kellett mennie a vécére.

A vécé felé menet érezte, hogy a pincér tudja, nem fog tudni fizetni.

A vécé csak úgy büzlött. Meg akart mosdani, de szappan sehol. Micsoda átkozott lebuji! Az arca is csupa kosz volt, de azt se tudta megmosni. Mocskos egy város. A tükörben látta, hogy a haja is koszos. Ráférne egy jó fürdés.

Az apróval telefonálhatna a régi barátoknak, valaki talán eljönne érte és segítené innen. Négy év után nehéz vállalkozás. New Yorkban senki nem ül meg egy helyben négy évig.

Kiment a telefonhoz, és az első érmével Laurie számát próbálta hívni. A telefon kicsengett. Miközben a bűgást hallgatta, észrevette, hogy a telefontól csak pár lépés az ajtó. Meg is léphetne, és senki nem tudná megállítani.

A pincér szemmel tartotta. Biztos, hogy elkapná. Érzéketlen alak benyomását keltette. Látszott rajta, hogy nem új fiú a szakmában.

Laurie számán nem vette fel senki a készüléket. Volt ebben valami jó is. Legalább megmaradt a pénz. Következőre felvette valaki a telefont, és a nevét kérdezte. – Lila Blewitt – mondta. A nő félrerakta a kagylót, és Lila várt. Hála istennek, Laurie még ott lakott.

A nő visszatért a vonal másik végén: – Rossz számot hívott – azzal lerakta a kagylót.

Ezt meg hogyan kell érteni?

Újabb két számot próbált. Mindkétszer visszakapta az érmét. Újabb számot akart tárcsázni, amikor rájött, hogy e szám gazdáját még csak nem is ismerte. Még akkor sem segítene az a lány, ha régebről ismerte volna. A pincér le nem vette Liláról a szemét.

Azt latolgatta, mit kezdhete a pincérrel. Végül is mit tehet ellene a férfi? Lehet, hogy meg lehetne egyezni vele.

Összeszedte magát, és a pincérhez lépett: –Valaki ellopta a pénztárcámat. Nem tudok fizetni.

A pincér merőn nézte a lányt. Egy szót sem szólt. Lila kezdett elbizonytalanodni, vajon hallotta-e, amit mondott neki.

– Akkor mit dobált a telefonba? – kérdezte a pincér.

– Aprót – válaszolt Lila. – A papírpénzes tárcámat lopták el.

A férfi továbbra is a lány arcát vizsgálta. Lila érezte, nem hisz neki.

– Szóval ellopták a tárcáját – szólalt meg ismét.

– Igen – nyelt Lila.

A pincér megint bámult egy sort.

– Én csak alkalmazott vagyok. A főnök meg nincs itt – mondta.

Megfordult és kiment a konyhába.

– Azt mondták, hagyja meg a címét meg a telefonszámát – mondta, amikor visszatért.

– Nincsen címem – mondta Lila. A pincér némán meredt rá.

– Nincs címe – ismételte meg, amit a lány mondott.

– Igen, jól hallotta. – Lila kezdte elveszteni a türelmét.

– Akkor hol lakik?

– Egy hajón.

– Hol az a hajó? – kérdezte a pincér. Lila azon gondolkodott, miért firtatja ezt a pincér. Mi a következő lépés?

– A folyón – válaszolta. – De végül is mindegy, mert éppen ma este készülök kiköltözni. Nem is tudom, hol áll a hajó.

A pincér rendületlenül meredt az arcába. Jézusmária, hogy tud ilyen szemeket mereszteni!?

– Na jó, akkor legalább a hajó nevét írja ide – engedett.

A pincér szemügyre vette Lila aláírását. Aztán lesújtó pillantást vetett rá: – Most szépen menjen vissza a hajóra, vegyen magához pénzt, és jöjjön vissza fizetni! Rendben? Mer más is a piacról él, értve vagyok?

Lila felkapta a telefon mellé lehajított táskát meg az ingeket. Kifelé menet még látta, hogy a pincér a konyhában dolgozó kollégája felé fordul, és mosolyogva csóválja a fejét. Legalább nem olyan rossz ember, mint amilyennek Lila első látásra vélte. Akár a rendőrséget is kihívhatta volna. Valószínűleg azt gondolta, hogy valami futóbolonddal akadt össze.

A levegő lehűlt, és az utca kísérteties hangulatot árasztott a sötétben.

Az étterem ajtaja becsapódott Lila háta mögött. Ott is hagyhatta volna az ingeket az itatok fejében, jutott eszébe. Most aztán cipelheti tovább a csomagot. A pincérnek is eszébe juthatott volna ez a megoldás.

Ingadozott, vajon visszamenjen-e... Na nem. Most már kikászálódott a dologból. El se fogadnák...

Mi joga bántak vele ilyen lekezelően?, lázadott Lila. Begombolkozott. Szép kis pincér! Nem azért kapja a fizetését, hogy így bánjon a vendégekkel.

Lehet, hogy a kapitánynak tetszenek majd az ingek. Biztos adna pénzt, hogy rendezze az éttermi adósságot. Visszamehetnének együtt megvacsorázni, de a pincér nem kapna borraivalót. Vagy nem is, éppen hogy jó nagy borraivalót adnának, hogy megszégyenüljön a fickó.

Taxira nem volt pénze. A rendőrséget csak nem hívhatja. Bár ez nem is olyan rossz ötlet. Az a baj, hogy valószínűleg nem emlékeznének már rá. Mindenki elfelejtette. Lila nem akart senkinek a nyakába akaszzkodni.

Mindenki eltűnt. De hová mehettek, töprengett. Mitől van az, hogy senki nem tud megülni egy helyben? Először a kapitány hagyta faképnél, aztán Jamie is elhúzott. Richard se volt sehol, még ő is odébb állt. Pedig őt aztán soha egy szóval sem bántotta. Lassan minden összeomlott körülötte, de senki nem mondta a szemébe, hogy valójában mi a baj vele. Van valami, amit nem akarnak elmondani neki!

Megint reszketni kezdett a keze.

Gyorsan a táskájába nyúlt a gyógyszerért, s csak akkor jutott eszébe, hogy annak is lába kelt.

Rémület fogta el.

A kórház óta most először fordult elő, hogy gyógyszer nélkül maradt.

El nem tudta képzelni, milyen messze van még a hajó... Erre kell lennie, erőltette az agyát... Vagy mégsem... Meg kell próbálnia elhessegetni a rossz gondolatait, hátha akkor enyhül a remegés... Lila kétségbeesetten reménykedett, hogy jó irányba megy...

...Vaksötét szállt a városra.

Besötétedett, nyugtázta Phaidrosz. Az erkély súlyos tolóajtaján túl, az égbolton nyoma sem volt fénynek. A szobának már csak a falilámpa adott fényt, amelynek burája körül még mindig ott repdesett a pille.

Az órájára pillantott. Késétt a vendége. Már vagy fél órája meg kellett volna érkeznie. Ez a késés jellemző a hollywoodi hírességekre. Minél magasabbra jutnak, annál többet késnek. Vendége, Robert Redford igazán a legnagyobbak közül való. Phaidrosznak eszébe jutott George Burns vicces története: járt olyan partikon Hollywoodban, mesélte, ahol olyan nagy hírességek voltak a meghívottak, hogy egyszerűen meg se jelentek. De most üzletről van szó, Redford azért jön, hogy a megfilmesítési jogról tárgyaljanak. Semmi ok azon aggódni, hogy nem jön el.

Phaidrosz különleges, fémes csengésű kopogást hallott. Ugyanúgy hangzott, mint bárhol a világon, ahol csak tűzzáró hotelajtókat alkalmaznak. Phaidroszon hirtelen feszültség lett úrrá. Felugrott és ajtót nyitott. Szemben vele Redford állt – híres arcán várakozás és szerénység tükröződött.

Alacsonyabb termetű volt, mint amit a filmbéli beállítások alapján gondolni lehetett. A moziból jól ismert haját most golfkalap fedte; különleges, keret nélküli szemüveget viselt, ami elvonta a figyelmet az arcról, felhajtott gallérja pedig végképp eltüntetett minden jegyet, amelyről fel lehetett volna ismerni. Szemnyit sem emlékeztetett Sundance kölyökre.

– Jöjjön be – szólalt meg Phaidrosz, és érezte, lámpaláza a tetőfokra hág. Ez már élő adás. Ez a *jelen*. Mintha premieren lenne, a függöny felment, mostantól kezdve minden csak rajta áll.

Phaidrosz mosolyt erőltet az arcára. Feszült mozdulatokkal, de azért idegeségét leplezve lesegíti Redford kabátját. Hiába azonban az igyekezet, véletlenül olyan ügyetlenül fogja össze a kabát hátulját, hogy Sundance kölyök alig bír kikászálódni belőle... Te jó ég, nem bírja kihúzni a karját... Phaidrosz végül hagyja, hogy Sundance kölyök maga vegye le a kabátját, és a kalappal együtt, kérdő pillantás kíséretében átnyújtsa neki.

Hát ez jól kezdődik... Mint egy Charlie Chaplin-jelenet. Redford a szobában egyenesen a teraszajtóhoz megy, végigpillant a parkon, nyilván betájolja magát. Phaidrosz a nyomában jár, majd az egyik hatalmas, kitömött selyemhuzatú és aranyozott szegélyű viktoriánus párnákkal megrakott fotelbe telepedik.

– Elnézést a késésért – kezdi Redford. Visszafordul az ablaktól, és egy olyan ember lassú lépteivel megy a díványhoz, aki uralja saját mozdulatait. Ő is leül.

– Fél órája érkeztem Los Angelesből – teszi hozzá magyarázatképpen. – Errefelé jövet három órát veszít az ember az időeltolódás miatt. Az éjszakai járatot „Vörös Szemnek” is hívják... – Reagálást várva Phaidroszra pillant. –Tökéletes elnevezés... az ember le se bírja hunyni a szemét...

Redford felszínesen cseveg, de ahogy beszél, egyre inkább hús-vér emberre válik. Mint a *Kairó bíbor rózsája* című filmben, ahol az egyik szereplő egyszer csak lelép a filmvászonról, és elkezdi mesélni az életét az egyik nézőnek. Miről is beszél?

– Akárhányszor hazamegyek, egyre kevésbé kedvelem, amit ott találok – folytatja Redford. –Tudja, ott nőttem fel... Jól emlékszem, milyen is volt régen az élet... Nem tudom megemészteni, hogy minden így megváltozott. – Egyfolytában Phaidroszon tartja a szemét, várva, hogy az bekapcsolódjon, elmondja a véleményét.

– Nagyon sok kedves emlékem van Kaliforniáról – kap az alkalmon Phaidrosz, hogy hozzászólhat.

– Csak nem élt ott?

– A szomszédban, Nevadában laktam – válaszol Phaidrosz.

Most akkor neki kell beszélnie. És beszél: válogatás nélkül mondja, ami az eszébe jut Kaliforniáról és Nevadáról. Sivatag, fenyvesek, lankás hegyvidék, eukaliptuszfa, autósztráda és az a kielégületlenség, ami azon a vidéken mindig elfogja; vágyakozás valami meghatározatlan dolog után, ami hiányzik, és ami miatt üresség tátong az emberben. A beszéddel telik az idő, közben pedig kapcsolatuk alaphangját keresik. Redford figyelmesen követi minden szavát, amitől Phaidroszban az az érzés támad, hogy ez amolyan szokás nála. Úgy van jelen, mintha a színpadon lenne. Átrepült az egész országon, nyilván egy csomó emberrel beszélt, mielőtt őhöz eljutott, aztán egyszer csak itt ül, és figyelmes tekintettel hallgatja, mintha nem volna semmi más dolga, mintha semmi fontos dolog nem történt volna vele, mielőtt belépett ebbe a szobába, és semmi fontos nem várna rá azután sem, hogy kilép innen.

A tapogatózás addig folytatódik, míg nem szóba kerül Earl Warren, a Legfelsőbb Bíróság egykori elnöke. Ez a téma mindkettejüket érdekli. Phaidrosz szerint Warrennek vannak olyan tulajdonságai, amelyeket az emberek általában nem a kaliforniai jellemmel kapcsolnak össze. Redford lelkesen helyesel, és Warren érényeit hangsúlyozza. – Tudja, ő volt a kormányzónk – mondja.

Phaidrosz bólint, és hozzát teszi, hogy Warren családja Minnesotából költözött Kaliforniába.

– Komolyan? – kérdezi Redford. – Ezt nem is tudtam.

Redford arról beszél, hogy mindig is különös érdeklődéssel szemlélte Minnesotát. A *Hétköznapi emberek* című filmje például minnesotai történet, bár Illinois északi részén forgatták. Az egyetemi szobatársa minnesotai volt, egyszer meg is látogatta. Felejthetetlen élmény volt.

– Hol lakott az a fiú? – érdeklődik Phaidrosz.

– A Minnetonka-tó mellett – mondja Redford. Tudja, merre van?

– Hát persze. A könyv első fejezetében van egy rövid rész, ami Excelsiorban, a Minnetonka mellett játszódik.

Redford mintha elbizonytalanodna, amiért egy ilyen fontos részlet fölött átsiklott a figyelme. – Valami megfogott ott... Nem emlékszem, csak az érzésre...

– Bizonyos „jóindulat” volt a levegőben – segít Phaidrosz.

Redford bólint, mintha csakugyan erre gondolt volna.

– Minneapolis mellett van egy városka, Kenwood, az is éppen ilyen. Az ott élőkben is megvan ugyanaz a nyíltszívűség, jóindulat vagy nevezzük akárhogy is, ami Earl Warrent jellemzi.

Redford egy pillanatig egészen feszülten figyel. Ez a nézés nem a filmvásznon használatosak közül való.

– Miből fakad ez? – kérdezi.

– A pénz teszi – mondja Phaidrosz, de érzi, hogy ez így nem pontos, ezért hozzát teszi: – Meg még valami más.

Redford a folytatásra vár.

– Régen nagyon jól ment azon a vidéken – magyarázza Phaidrosz. – Az emberek hatalmas vagyonokra tettek szert fafeldolgozásból és a malomiparból. Nem nehéz jóindulatúnak lenni, ha az embernek cseléde meg sofőrje van, és hét másik szolgáló lesi minden kívánságát.

– Közel lakott a Minnetonkához?

– Nem, sőt elég messze onnan. De a harmincas években, még gyerekként sokat jártam oda születésnapj mulatságokra.

Redfordon látszik, hogy magával ragadta a társalgás. Phaidrosz tovább mesél. – Az én családom nem volt gazdag. Ösztöndíjat kaptam abba az iskolába, ahová a gazdag gyerekek jártak... rendszerint sofőrrel. Reggelente egymás után kanyarodtak a hosszú, fekete Packardok az iskola elé. A sofőr kiugrott, körbeszaladt a kocsin, hogy kitarja az ajtót a hátsó ülésen ülő kölyöknek. Aztán a tanítás után újra jöttek a kocsik, ajtó ki, kölyök be, minden kocsiba csak egy

gyerek, és irány Minnetonka. Én általában motorral jártam iskolába. Megtörtént, hogy amikor a visszapillantóban megjelent valamelyik limuzin, integettem a kocsiban ülő srácnak, aki visszaintegetett, néhanapján még a sofőr is. A fura dolog az, hogy mindig tudtam, mennyire irigyelnek *engem*. Én szabad voltam, ők meg ott szenvedtek a Packard börtönében. És ezt tudta mindenki.

– Melyik iskola volt az?

– A Blake.

Redford szeme csillog az izgalomtól. – Hiszen oda járt az én szobatársam is!

– Kicsi a világ – mondja erre Phaidrosz.

– De még milyen kicsi! – Redford izgalma arra utal, hogy fogódzóra akadt, ami valamilyen mélyen meghúzódo logika ígérletét hordozza.

– Máig szép emlékeim vannak azokról az időkről – teszi még hozzá Phaidrosz.

Redford úgy néz, mint aki szívesen hallana további részleteket, de természetesen nem emiatt jött ide. Némi felületes csapongás után a tárgyra tér.

Kivár egy keveset, aztán belevág a dologba. – Azt hiszem, az a legjobb, ha mindenekelőtt elmondom, hogy nagyon élveztem a könyvét. Elgondolkodtatott, és felnyitotta a szemem néhány dologra, amit korábban nem láttam. Mindig sokat töprengtem a „Minőségről”, meg hogy az emberek mit is gondolnak róla. *Mindig* is arra törekedtem, hogy „Minőséget” alkossak. A könyvet rögtön elolvastam, amikor megjelent, és meg is kerestem volna magát, de azt mondták, hogy valaki már megvásárolta a megfilmesítés jogát.

A beszéd úgy hangzik, mintha betanult szöveget mondana. Miért kell *Redfordnak* ilyen gyenge alakítást nyújtania? – Igazán nagyon szeretném, ha nekem adná a megfilmesítési jogot – böki ki végül.

– Már megkapta – vágja rá Phaidrosz.

Redford zavarodottnak tűnik. Bizonyára csak nyelvbotlás volt Phaidrosz válasza. Redford minden életrajzában azt írják, hogy nehezen veszíti el a hidegvérét, de most mintha nem állna a helyzet magaslatán.

– Nem mentem volna bele, hogy találkozzunk, ha nem akarnám megadni, amit kér – mondja Phaidrosz.

Redford továbbra sem látszik diadalittasnak. Inkább meglepett. Visszahúzódik valahova mélyre, személyiségének falai mögé. Oda a varázslat.

Redford a korábbi megfilmesítési ötletek sorsa felől érdeklődik. – Hát az bizony hosszú történet – mondja Phaidrosz, és kezdi sorolni, hányszor adott el filmopciókat, amelyek ilyen vagy olyan ok miatt mindig lejártak. Redford viszont a normál kerékvágásba, figyelmesen hallgatja. A történet végeztével akörül

kezdenek tapogatózni, hogyan lehet a könyv lelkét megtartani a filmes formában. Redford egy forgatókönyvíró javasol, akivel Phaidrosz korábban már találkozott is. Phaidrosznak nincs ellkenvetése.

Redford nagy hangsúlyt akar fektetni arra a jelenetre, amikor a tanár egész órán keresztül úgy áll az osztállyal szemben, hogy egyetlen árva szót sem szól, míg a végén a gyerekeken olyan feszültség és rémület lesz úrrá, hogy hanyatt-homlok kirontanak a teremből. A történetet úgy akarja filmre vinni, hogy e jelenet tükrében bontja ki az előzményeket. Phaidrosz ezt életrevaló ötletnek véli. Figyelemre méltó, hogy Redford milyen jól átérezte a könyv üzenetét. Az osztálytermi jelenettel átugorja az összes országúti és motorkerékpár-ápolással kapcsolatos epizódot. Azoknak eddig egyetlen forgatókönyvíró sem bírt ellenállni. A Redford-féle változat egyenesen a teremben kezd, ahol voltaképpen a könyv is kezdődik – mint afféle kis monográfia arról, hogyan kell angol fogalmazást tanítani.

Redford azt mondja, az országúti jeleneteket az eredeti helyszíneken fogja forgatni. Hozzáteszi, hogy Phaidrosz bármikor odamehet a forgatásra, „ha nem is mindennap”. Phaidrosz nem érti, mire való ez a kitétel.

Az elvont gondolatok megjelenítésének kérdése a következő megoldandó kérdés. A könyv elsősorban a Minőséggel kapcsolatos filozófiai eszmefuttatásokból áll. A nagyközönségnek szánt filmek nem eszmék fizikai megformálásáról szólnak. Redford szerint a gondolatokat tömöríteni kell és közvetetten bemutatni. Phaidrosz nem érti, ez hogyan nézne ki a gyakorlatban, szeretne valami példát látni rá.

Redford érzékeli Phaidrosz aggályait, és figyelmezteti: – Teljesen mindegy, hogyan készítjük el a filmet, magának nem fog tetszeni. – Phaidrosz azon töri a fejét, vajon csak azért mondja-e ezt, hogy aztán ne tehessen neki szemrehányást a kész film láttán. Redford egy másik szerzőt hoz fel példának, aki megnézte a könyvből készült filmet, s látszott, próbálja elfogadni, de lerítt róla, hogy a lelke képtelen megbékélni vele. – Nem volt valami kellemes látni – mondja Redford. Majd hozzáteszi: – De úgy tűnik, mindig ez a vége.

További részletkérdéseket beszélnek meg, de mintha végig kerülgetnék a lényegét. Végül Redford az órájára pillant.

– Nos, akkor úgy látom, hogy kizáró ok eddig nem merült fel – mondja. – Akkor én most megyek és beszélek a forgatókönyvíróval, hogy ő mit szól a dologhoz.

Redford előrehajol ültében. – Igazán elfáradtam teszi hozzá –, és nem is látom értelmét, hogy az egész estét fantáziálással töltsük. Megbeszéltem a dolgot

filmes oldalon, és ha összeállt a kép, az ügynökség megkeresi a további lépések ügyében.

Azzal feláll, kimegy a szekrényhez, magára ölti a kabátját, és fejébe teszi a kalapját. Az ajtóból még visszafordul egy kérdés erejéig. – És most hol lakik?

– A hajómon. Odalenn áll a folyón.

– Értem. El lehet ott érni valamilyen módon?

– Nem. Holnap felszedem a horgonyt. Megyek délre, mielőtt ideérnek a fagyok.

– Jó, akkor majd az ügyvédjén keresztül tartjuk a kapcsolatot.

Az ajtóban még megigazítja magán a kabátot, a kalapot és a szemüveget. Viszlát, mondja, sarkon fordul, és olyan feszült ruganyossággal megy a folyosón, mint valami síelő vagy macska – vagy Sundance kölyök –, és már el is tűnik a fordulóban.

A folyosó meg visszaváltozik közönséges szállodai folyosóvá.

Phaidrosz jó ideig a folyosón feledkezett. Mikor feleszmélt a mélézásból, visszament a szobába, és magára zárta az ajtót.

Szemébe ötlött a kanapé, ahol az imént Redford ült. Mintha még mindig jelen volna, csak éppen *beszélgetni* már nem lehet vele.

Szívesen megivott volna valamit, de egy korty ital sem volt a szobában. Szobapincért kell hívni.

De nem is akart igazán inni. Annyira legalábbis nem, hogy nekiálljon telefonálgatni. Maga sem tudta, mit is akar valójában.

Egyszeriben szétáradt benne a feszültség, csakhogy a találkozóra való készülődés túlaradó izgalma hirtelen célját veszítette. Legszívesebben nekiszaladt volna a világnak. Lehet, hogy megint sétálni kéne egy nagyot, amíg kidolgozza magából a feszültséget... de a lába már attól is fáj, hogy idefele gyalog tette meg az utat.

Az erkélyajtóhoz lépett. Odakinn még mindig ugyanaz a lenyűgöző éjszakai panoráma tündökölt.

Mostanra azért már megkopott a varázsa.

Tetemes összegeket fizet az ember egy ilyen csodálatos kilátásért, de, sajna, a látvány lassacskán egyre statikusabbá válik, míg végül már észre se vesszük, amit látunk. Akkor már jobb a hajón, ott legalább mindig változik a kép.

A felhőkarcolók derengésében észrevette, hogy eleredt az eső. Az erkélyt még nem érte el a permet. A szél az ellenkező irányból fújhat.

Elhúzta az erkélyajtót, s egyszeriben hideg levegő örvénylett a szobába. Épp csak akkora rést nyitott, hogy kiférjen, majd gyorsan behúzta maga mögött az ajtót.

Micsoda vad szél tombolt odakinn. Fel-le süvített a ház hosszában. Tiszta örület. A panoráma hol elhomályosult, hol meg kitisztult, ahogy a szél ide-oda korbácsolta az esőnyalábokat. A park távolabbi részeit nem látta, csak a fénytörést a szélein.

Phaidrosz mintha kikapcsolt volna a világból. Mintha az egész valaki mással történt volna. Valamiféle izgalom vibrált; feszültség, zavarodottság; de nyoma se volt igazi érzelmi átélésnek. Úgy érezte magát, mint egy elromlott mérőműszer, amelynek beragadt a mutatója.

Kultúrsokk. Alighanem arról lehet szó. Ez a tudathasadásos állapot nem más, mint kultúrsokk. Az ember a saját értékeitől szögesen elütő kultúrába

csöppen, előnti az érzés, hogy minden feldolgozhatatlanul összevissza keveredett, a feje tetején áll, és nincs tovább, az ember már meg is rogyant a kultúrsokk súlya alatt.

Most aztán tényleg a világ tetején áll, gondolta... csúcson, melyet társadalmi szempontból hihetetlen távolság választ el attól a helytől, ahol húsz évvel korábban volt. Akkor, úton a bolondokházába, a rendőrfurgon hátuljában hányódott ide-oda, keresztül Chicago déli részén.

És most jobb?

Phaidrosz valóban tanácstalanul állt a kérdés előtt. Két dolog maradt meg emlékezetében az örült fuvarról: az egyik a kísérő rendőr vigyorgása, amiből az sugárzott, „majd *rendbe* hozunk, fiú”, és tényleg, mintha kifejezetten élvezte volna a küldetését. A másik emlék az az örületes felismerés volt, hogy valójában két világ része egyazon pillanatban. Az egyikben az egész emberi szemétdomb legalján volt, míg a másikban a legmagasabb csúcson. Fel lehet ezt fogni értelemmel? A rendőr még csak hagyján, de hogy ezzel az érzéssel mit kezdjen, azt végképp nem tudta.

És most megint minden a feje tetejére állt. Az egyik világban a csúcson érezte magát, de merre jár a másikban? Lenn a mocsokban? Fogalma sem volt. Az volt az érzése, ha eladja a megfilmesítési jogot, az első világ rendje szerint nagy dolgok veszik kezdetüket. Ugyanakkor érezte, hogy a második világban hosszú sülyedés lenne a döntés ára. Hiába reménykedett benne, hogy ma este szertefoszlik ez az érzése.

Phaidrosz fejében egyre csak ugyanaz a gondolat kattogott: „valami nincs rendben – valami nincs rendben – valami nincs rendben”. Nem csak képzelete szülte a hangokat. A kattogás igazi volt. A negatív minőség elsődleges érzékelését élte át. Az első dolog a magas vagy alacsony minőség érzékelése, és csak utána következik az okok kutatása, nem pedig fordítva. Ez történt vele is, ezt érezte saját magán.

Első könyvéről beszélgetve, George Steiner, a *New Yorker* kritikusa megjegyezte: „Legalább nem kell izgulnia, hogy milyen filmet csinálnak a könyvéből.” A könyv túlságosan intellektuális volt ahhoz, hogy bárki is próbálkozzon vele. Amikor Phaidrosz megmondta neki, hogy opciót adott a 20th Century-Foxnak, Steiner szeme elkerekedett, majd elfordította a fejét.

– Miért baj az? – kérdezte Phaidrosz.

– Ezt a döntést nagyon meg fogja bánni – mondta Steiner.

Később egy manhattani filmes ügyvéd is megerősítette: – Ha igazán a szívéen viseli a könyvét, akkor csak azt tanácsolhatom, ne adja el Hollywoodnak.

– Mi a csudáról beszél?

Az ügyvéd éles pillantást vetett rá. – Tudom, mit beszélek. Régóta vagyok a szakmában, és rengeteg olyan ember ült már ugyanígy velem szemben, akinek fogalma sem volt arról, mit jelent egy könyv megfilmesítése. Mindnek ugyanazt mondom, amit magának. Nem hisznek nekem. Aztán persze rövidesen ismét itt vannak. Perelni akarnak. Mondhatom nekik, hogy „Ember, hiszen jó előre megmondtam, hogy ez lesz a vége. A szerződést a saját kezével írta alá. Nincs más választás, le kell nyelni a békát!” Nos, tehát. Jól figyeljen a szavamra – mondta az ügyvéd –, ha szereti a könyvét, ne adja el Hollywoodnak!

Az alkotói ellenőrzés volt a dolog bökkenője. Színpadi művek esetén bevett hagyomány, hogy a művön semmiféle változtatást nem szabad tenni a szerző engedélye nélkül. A filmiparban azonban gyakorlatilag az a fő szabály, hogy szemétre vetik az eredeti művet, s még csak ahhoz sem veszik a fáradságot, hogy a merényletről értesítsék a szerzőt. Végül is megkapta a pénzét, nemde?

A Redforddal való találkozástól Phaidrosz azt remélte, rációfol erre a vélekedésére. Redford azonban éppen hogy *megerősítette* Steiner és az ügyvéd aggodalmait.

Az egész találkozás jelentéktelennek tűnt ahhoz képest, hogy Phaidrosz mekkora várakozásokat fűzött hozzá. Az izgalmat csak a hírességgel való személyes érintkezés okozta, nem pedig maga az ügylet. Azt mondta Redfordnak: „Már megkapta”, de semmi sem volt lezárva mindaddig, amíg a szerződéseket alá nem írták. Az árban még nem egyeztek meg, úgyhogy ez az egerút még mindig nyitva állt, ha visszakozni akar.

Phaidrosz mélységesen csalódottnak érezte magát. Lehet, hogy ez csak a felfokozott várakozás utáni kiüresedés volt, meg persze az is lehet, hogy a hosszú repülőút után Redford nem volt igazán formában. Phaidrosznak mindenesetre az volt az érzése, mintha Redford nem játszott volna ki minden aduját, mintha még tartogatna valamit a tarsolyában. Szentől szembe találkozni egy hírességgel mindig borzongató érzés, de ha elvonatkoztatott a hírnévtől, csak annyi maradt, hogy Redford rutinosan előadta az ilyenkor szokásos fordulatokat.

Az egészségből hiányzott az elevenség. Redford ugyan híres volt tisztességes tárgyalási módszereiről, csakhogy olyan iparágban kellett megélnie, amely éppen annak ellenkezőjéről hírhedt. A filmiparban senkitől sem várják el, hogy azt mondja, amit gondol. A „megegyezésnek” adott játékszabályok szerint kell létrejönnie. Redford minden becsületességével együtt nemhogy e gyakorlat fölébe emelkedett volna, de azt még csak kétségbe sem vonta.

Phaidrosz nem érezte azt, hogy itt együttműködésről lenne szó. Jobban hasonlított az egész holmi ingatlanügyletre, amikor a leendő tulajdonosnak eszé ágában sincs megosztani terveit az eladóval – annak már semmi köze hozzá, hogy milyen színűre festik át a falakat, vagy hogyan fogják berendezni a szobákat. Ez a hollywoodi eljárás. Redfordból sugárzott, hogy miután oly sokszor játszotta el ezt az alkudozást, már afféle rituálévá vált nála. Legalább tucatszor lehetett ilyen helyzetben. Nem tett mást, mint a megszokott fordulatokat gyakorlottan végigpörgette.

Valószínűleg ezért esett le az álla arra, amikor Phaidrosz odavetette: „Már megkaptam.” Kiesett a szerepéből, mert a szokásos játékszabályokba ez nem illett bele. A tárgyalásnak ebben a korai szakaszában Phaidrosznak még kéretnie kellett volna magát. A tárgyalás első része arra való, hogy az ember minél több előnyt harcoljon ki, és erre tessék, minden az ölébe pottyan. Az ingatlan adás-vétel példáját véve az ilyen taktika a legnagyobb hiba, hiszen a cél az, hogy az ember minél többet kisajtoljon a tárgyalóasztal túlsó felén ülő partnerből. Redford azért jött, hogy szerezzen, s nem azért, hogy adjon. Amikor különösebb erőfeszítés nélkül az ölébe hullott, amit kívánt, egy pillanatra el is vesztette egyensúlyát. Legalábbis Phaidrosznak ez volt a benyomása.

Az a megjegyzés, hogy Phaidrosz ellátogathat a forgatási helyszínekre, „ha nem is mindennap”, szintén árulkodó volt. Phaidrosz nem lehet a film társszerzője, legfeljebb VIP látogató. De a legárulkodóbb a filmipari zsargon egyik gyöngyszeme volt, az a bizonyos „fantáziálás”. Ez is a tárgyalási folyamat része. A gyártási igazgató vagy a forgatókönyvíró vagy a rendező, vagy akinek a fejében először felmerül a megfilmesítés ötlete, „fantáziál” az ötleten a szerzővel. Teletömik a fejét azzal, mekkora summa üti a markát, aláíratják az opciós szerződést, és már mennek is, hogy „fantáziáljanak” a szponzorokkal arról, micsoda fantasztikus könyvet nyújtanak *ők* tálcán. Mihelyt megvan a könyv meg a pénz, vége a fantáziálásnak. A pénz gazdáját és a szerzőt, amilyen szigorúan csak lehet, ki kell zárni a gyártás folyamatából, hogy az „alkotók” szabad kezet kapjanak a film formába öntéséhez. Megváltoztatják Phaidrosz üzenetét, teletüzdelik mindenfélével, ami szerintük segíti a mozgóképes változat sikerét, eladják, és már veszik is a következő forgatókönyvet. Ő meg ott áll majd egy kalap pénzzel, ami előbb-utóbb elfogy, meg a rossz emlékekkel, amiket soha ki nem törölhet az emlékezetéből.

Phaidrosz megborzongott, mégsem kíváncozott a szobába. Kintről nézve olyan volt a szoba, mint egy üvegkalitka. A város fölött elállt az eső, és a fények

olyan erővel ragyogtak, hogy a felhőzet valamiféle mennyezet benyomását keltette az égbolton. Jobban érezte magát a szabadban.

Végigtekintett a város sziluettjén, aztán az autóbogarak világán odalenn a mélyben. Mennyivel egyszerűbb fentről lejutni, mint lentről fel. Lehet, hogy emiatt vannak olyan sokan, akik az ugrást választják. Az a könnyebbik út.

Eszement! Hátrahőkölt a betonkorláttól. Honnan támadnak efféle gondolatai az embernek?

„Kultúrsokk.” Ez a magyarázat. Az „istenek”. Már évek óta figyelte őket. A statikus kulturális rendszerek az „istenek”. Soha fel nem adják. Évek hosszú sora nem volt elég, hogy a rá mért kudarcokkal megtörjék Phaidroszt, és most úgy tesznek, mintha feladták volna a küzdelmet. Új fegyverrel hozakodnak elő, most a sikert próbálják bevetni, hogy beadja a derekát.

Nem a szilaj szél vagy a park felett, az esőn át derengő fény játéka hozta Phaidroszt különös hangulatba. A kulturális sokk abból fakadt, hogy saját mi-voltának két, egymástól örületesen elütő kulturális értékelése kavargótt benne egyszerre. Megkettőződött a személyisége. Az egyik fele a Redford-féle hírességek csillogó-villogó univerzumában kalandozott. A másik a Rigelek és Lilák földhözragadt világában botorkált. Addig nem is lett volna semmi gond, amíg képes megmaradni valamelyikben. De amint egyszerre próbált belekapaszkodni mindkét zsinórba, rögtön megcsapta az áram.

„Aki túl híres, annak útja nyílegyenesen a pokol fenekére vezet” – szolt egy japán zen mester tanítása a csoportnak, amelyben Phaidrosz is tanult. Úgy hangzott, mint a többi se füle, se farka zen „igazság”. Hát most már világos, miről is szól a tanítás.

Phaidrosz gondolatainak semmi köze nem volt ahhoz, amit Dante értett a dolgon. Dante keresztény pokla az élet utáni örökkévaló szenvedés helyszíne. A zen pokol az itt és most pokla, amikor az ember látja maga körül az élet hőmpölygését, de képtelen részt venni benne. Idegenként téblábol saját életében, mert valami mindig visszatartja attól, hogy a valóság habjai közé vesse magát. Miközben a többiek kézzel-lábbal habzsolják az élvezeteket, a megdermedt ember soha ki nem elégülve, szívószálon át szopogatja az élményeket.

Azt hihetnénk, hogy a dicsőség és a szerencse közelebb hozza egyik embert a másikhoz, de ennek épp az ellenkezője igaz. A személyiség kettéhasad arra, akit a többiek látni akarnak benned, és arra, aki valójában vagy. Így ölt testet a zen pokol.

Olyan ez, mint a vidámpark tükörterme. Az egyik tükör erre, a másik meg amarra torzítja az ember alakját. Phaidrosznak a héten már három tükörképhez

volt szerencséje: Rigelében valamiféle erkölcsi torzszülöttként látta viszont magát; aztán ott volt Lila tükre az unalmas öreg fajankóval; Redford pedig minden bizonnyal valamilyen hősi pózt talál majd rá szabni.

Minden egyes ember újabb tükröt tart. És mivel mindenki maga is tükrözi a másikat, az isten se tudja megmondani, hogy az ember saját magáról alkotott képe nem pusztán a valóság egy újabb torzképe-e. Talán mást se látunk, mint tükröződések. Talán nincs is más, csak tükrök. Az első tükröt a szülők tartják, őket követi a barátok, tanárok sora, nyomukban főnökök és hivatalnokok, papok és politikusok, sőt vannak, akiknek írók és festők is kijutnak. Ezeknek sincs más feladatuk, mint hogy tükröt tartsanak.

Legyen szó bármilyen tükrőről, az ellenőrzés mindig a kultúra, az Óriás, az istenek kezében összpontosul. Aki szembekerül a kultúrával, arról a kultúra olyan tükörképet ver vissza, amellyel meg akarja semmisíteni, de az is megeshet, hogy megszüntet mindenféle tükröződést, hogy abba gebedjen bele az engedetlen. Phaidrosz világosan látta, hogyan működik a hírnév okozta bódulat, amikor az ember mind több és több megerősítést vár a tükröktől, pusztán azért, hogy normális egyensúlyát meg bírja tartani. A tükrök átveszik az élet feletti irányítást, hogy hamarosan fogalma sincs az embernek arról, *ki* is ő valójában. Amikor a kultúra ellenőrzése elég erős, és a tükröket megvonják, a nagyközönség elfordul, jönnek az elvonási tünetek. Akkor ott az új világ, a hírnév zen pokla... a szétlőtt fejű Hemingway, a kábítószerrel teletömött Presley. Marilyn Monroe megállíthatatlan, egyre sivárabb kiszipolyozása. Hány tucatot lehetne még felsorolni. Úgy néz ki, hogy mindezt a hírnév, az „istenek” tükre teszi.

A szubjektum-objektum metafizika úgy veszi, hogy a tükrök a szubjektív világ részei, s ebből következően valótlan és lényegtelen dolgok. Csakhogy ez a feltevés – jó néhány hasonlóval egyetemben –, úgy tűnik, önkényesen figyelmen kívül hagyja azt, ami majd kiveri az ember szemét.

Semmibe veszi azt a jelenséget, amikor egy Redfordhoz hasonló híresség az utcán sétálva azt tapasztalja, hogy az emberek – az ő szavaival élve – „bambán meresztik szemüket”, amint meglátják. Redford ügynöke említette, hogy egyszerűen nem vehet részt semmilyen nyilvános összejövetelen, mert ha meglátják, mindenki forogni kezd, és *ót* bámulja.

Phaidrosz jól emlékezett rá, hogy ő maga is „bambán bámult”, amikor Redford ott állt az ajtó előtt. Vagy mire lehetne vélni azt a Charlie Chaplin-szerű kalamajkát a kabátlevétel körül. Honnan ez a „bamba bámulás”? Ez nem afféle szubjektív benyomás. Igazi elsődleges valóság a javából, tapasztalati érzékelés.

Olybá tűnik, hogy biológiai gyökerekre vezethető vissza a dolog, mint az éhség, a félelem vagy a kapzsiság. Hasonló lehet a lámpaláz is? Mintha az ember képtelenné válna az éppen zajló események érzékelésére. Mintha a híres ember tudatba égett képe – mint például Sundance kölyöke – eluralkodna az adott pillanatban jelen lévő dinamikus személy létezése felett. Ebből fakad az is, hogy olyan nehezen tudott normális beszélgetésbe fogni Redforddal.

De ez még nem minden.

A hírnév jelenségét valamiféle elfajzottság is körüllegli. Közönséges, elfajzott és elsöprően magával ragadó, időnként meg gyötrelmes, nagyon is hasonlóan a szexhez, amely ugyancsak tud közönséges és elfajzott, máskor meg elsöprően magával ragadó vagy éppen gyötrelmes lenni.

Szex és hírnév. Phaidrosz jól emlékezett rá, hogy mielőtt hajót vett és maga mögött hagyta Minnesotát, számtalanszor előfordult, hogy a partikon a nők valósággal dörgölöztek hozzá. Egyik óráján az egyik tizenéves hallgatólány ekzztatikus visongásban tört ki. Egy másik nő, aki valamilyen vezető beosztást töltött be a tömegkommunikációban, egyszerűen karon ragadta ebéd közben, s azt mondta: „Akarlak! Légy az enyém!” Mintha valami szendvicsről vagy effélé-ről lett volna szó. Phaidrosz annak előtte negyven évig azon törte a fejét, mi az, ami olyan nyilvánvalóan hiányzik belőle, hogy a nők valahogy észre sem veszik. A hírnév ennyire megváltoztatta volna? Ennyi lenne az egész? Phaidrosz úgy gondolta, egyéb tényezők is lappanghatnak a változás mögött.

Akad is megfelelő párhuzam a dolog megvilágítására, játszott el a gondolat-tal. A hírnévhez valamiféle kissé obszcén érzés társul. Olyasmiről van itt szó, mint amit az ember az újságosstand előtt állva, a szexmagazinok láttán érez. Valahogy restelli magát, amikor a nyílt színen szembesül e lapokkal. Pedig ha belegondol az ember, senki ügyet sem vetne rá, ha netán mégis belekukkantana egyik-másikba. Az ember egyik fele látni se akarja őket, a másik meg eleped, hogy a lapokon legeltethesse a szemét. Kétféle minőség, a társadalmi és a biológiai rendszer viaskodik egymással.

A hírnév esetében hasonló a helyzet, azzal a különbséggel, hogy itt az ütkö-zet a társadalmi és a szellemi rendszerek találkozásánál zajlik!

A hírnév a társadalmi szerkezet eleme éppen úgy, ahogyan a szex a biológiai rendszer része. Phaidrosz kapiskálta már a dolgot. A hírnév Dinamikus Minőség az evolúció statikus társadalmi szintjén. Egy ideig úgy látszik és úgy is érezni, mintha ez maga lenne a tiszta Dinamikus Minőség, de koránt sincs így. A Di-namikus Minőség egyik formája a szexuális vágyakozás, amit a primitív *biológiai* szervezetek alkalmaztak egykor saját szerveződésük érdekében. A Dinamikus

Minőség másik formáját, a hírnevet *primitív* társadalmi szerkezetek használják saját szervezettségük javítása céljából. Ezzel a felismeréssel a hírnév jelensége sosem látott fontosságra tesz szert.

A szubjektum-objektum univerzumban semmi értelme hírnévről beszélni. Az értékek mentén berendezett világban azonban a hírnév hatalmas, döntő fontosságú tényezőként bukkan elő a valóság mezején. Az evolúció társadalmi szintjén a változás egyik meghatározó ereje lesz belőle. Ha nem létezne a hírnév ereje, a fejlett és összetett emberi társadalmak nem is létezhetnének. De még egyszerű emberi közösségek sem.

Fura, hogy egy ártatlan kérdésre hirtelen elkezd kibontakozni a válasz, éppen most, amikor a legkevésbé számított rá.

A hírnév kulturális erő. Ez a helyes megfogalmazás. Legalábbis helyállónak látszik.

Tiszta örület. Emberek képesek hordóba zárkózva lezuhanni és meghalni a Niagara-vízesésben csak azért, hogy hírnévre tegyenek szert. Gyilkosok a hírnév kedvéért ölnek. Meglehet, vannak népek, amelyek csak azért kezdeményeznek háborút, hogy annak révén nagyobb hírnév övezze őket. Erre a logikára akár antropológiai rendszert lehetne építeni.

Naná, hogy lehetne. Ha az ember megnézi a nyugati világ történelmének első írásos emlékeit, mit talál? A babiloni agyagtáblák ékírásai mi másról szólnak, mint a hírnévről és a dicsőségről: „Én, Hammurabi vagyok mindenek ura e vidéken. Rengeteg lovam van, ágyasaimnak se szeri, se száma, rabszolgák garmadája szolgál, marhagulyák gazdagítanak. A legnagyobb királyok közül is az elsők közé tartozom, és mindenki jobban teszi, ha megszívleli szavaimat.” Az ilyen üzenetek rögzítésére találták ki az írást. A *Rig-védá*-ban, a legrégebbiről fennmaradt hindu vallási szövegben mit talál az olvasó? „A mennyek és a föld együtt sem ér feleannyit sem, mint én: Nem én ittam-e a bódító soma tejéből? Oly hatalmas vagyok, hogy nagyságomhoz a mennyek országa és a tágas föld sem fogható. Nem én ittam-e a hódító soma tejéből?” Igaz, hogy a szöveg Isten imádatáról szól, de az öndicsőítés kiviláglik minden sorából. Phaidrosznak felrémlt, hogy az *Odüsszeiá*-t olvasva kissé bosszantotta, hogy Homérosz időnként mintha egyenlőségelet tett volna a Minőség és a hírnév közé. Talán az ő idejében, amikor az evolúció még nem szülte meg a társadalmi szint fölé a szellem világát, a Minőség és a hírnév egy és ugyanaz volt.

A piramisok a hírnév megörökítésére épültek. Az emlékművek, a paloták, a társadalmi tekintélyt jelző kelmék és ékszerek mind-mind arra szolgálnak, hogy

a hírnév üzenetét hordozzák. A tollak az indián fejdíszben. A gyerekek, akiknek azt verték a fejébe, hogy elvesztik szemük világát, ha akár csak véletlenül is az uralkodóra merik vetni pillantásukat. A méltóságosok és nagyságosok, a tisztelendők és az európai doktori cím büszke birtokosai egytől egyig a hírnév megkülönböztető jegyeit viselik. A jelvények és a serlegek, az ilyen-olyan szalagok, a vállalati ranglétrán való előrejutás, a „magas hivatali polc” elérése, a teadélutánokon és koktélparkon elsütött bókok és hízelgő szavak a hírnév egyre kifinomultabb változatai. Ide sorolhatjuk a tudósok és kutatók között a nagyobb elismertségért zajló viszálykodásokat és csatározásokat. A sértegetéseket és a sértődéseket. Hírnév! Hírnév!

Ha jól belegendol az ember, még a rendőrök egyenruhája is azt a célt szolgálja, hogy viselőjét tekintélyes személyiségnek tüntesse fel. Az ember így engedelmesen teszi, amit a rendőr mond. Ha nem létezne a hírnév mint a tekintély jele, akkor senki senkitől el nem fogadna utasítást, és a társadalom káoszba süllyedne.

...Középiskola. Ott aztán igazán tobzódik a hírnév utáni hajsza. Mi más ösztöklélné arra az ifjoncokat, hogy minden délutánjukat a futballpályán töltsék, ha nem a hírnév utáni vágyakozás. A hírnév ünneplésére rázzák pomponjaikat a pálya szélén a lányok. Itt megmutatkozik a *hírnév* igazi arca. Egytől egyig az összes résztvevő ott furakszik, hogy minél közelebb férkőzzön a hírnévhez. Phaidrosz annak idején még csak tudatában se volt annak, hogy mi történik körülötte. Vagy talán érezte, mi zajlik, de a jelentőségét felmérni nem tudta. Talán épp élıhetlensége sorolta az ostoba fajankók közé. A hírnév jelentőségének felfogása választóvonalat húzott közé és a mohó tekintetű, választékosán öltözködő, mosolygó-csevegő kortársai közé.

Jól emlékezett rá, milyen nagy mozgósító erővel bírt a hírnév utáni vágy az egyetemen is. Különösen igaz volt ez a diákokat kisebb csoportokba osztó kollégiumok és diákegyletek versengésében. Két egyetem minőségét valójában úgy lehet jól összehasonlítani, ha összevetjük a hírnévre, illetve a szellemi teljesítményre épített mozgósító erőket. Persze a hírnév utáni vágyat kitörölni még a legjobb egyetemről sem lehet, mégis az ilyen helyeken a szellem emberei tudatosan figyelmen kívül hagyhatják e mércét, és saját normáik szerint ítélik meg a teljesítményeket.

Akárhogy fest is a dolog, Phaidroszt bolyongása ismét olyan területre – a hírnév antropológiájának vidékére – vezette, amelynek tanulmányozására sohasem lesz ideje.

A témakör feltárására már születtek tanulmányok. Antropológusok tüzetes vizsgálatokat végeztek arról, hogy törzsi keretek között ki kinek hajtja meg a derekát. De ez még csak aranyrögöcske volt azon a hegyen, amelyben hatalmas aranybánya rejtőzött.

A pénz és a hírnév hagyományosan kéz a kézben jelzik a dicsőséget és a gazdagságot. E két jelenség a társadalmi értékek dinamikus megteremtésének hajtóerői. A dicsőség és a gazdagság az a két hatalmas, dinamikus erő, amely arcukat és értelmet ad a társadalomnak. A közgazdaságtannak – ami a gazdagság tudománya – egész tanszékeket, sőt egyetemeket szentelnek, ugyanakkor a dicsőség természetét vajon hol tanulmányozzák? Pontosan hogyan is fest az a mechanizmus, amelynek révén a kultúra olyan alakúra hajlítja a társadalomban fellelhető tükröket, hogy a tükrözött kép éppen a hírnévnek az adott kultúra számára kívánatos formái felé tereli az embert. Vajon a tükör hajlását befolyásoló erő elemzése segítene-e az etnikai konfliktusok megoldásában? Nem tudta a választ. Mitől van az, hogy a határ egyik oldalán, mondjuk, Németországban a legnagyobb fickó lehet valaki, de amin a határ francia oldalára teszi a lábát, azon nyomban visszataszító alakká válik, anélkül, hogy bármit elkövetett volna? Mitől változik a tükrök hajlása?

Talán a politikától, csakhogy abban a hírnév és a statikus törvényi szabályozás keveredik, aminek következtében nincs mód a hírnév önmagában való tanulmányozására. A valóság az, hogy politikatudomány manapság bevett felfogása szerint a hírnév a politikához képest véletlenszerű jelenség. Elég azonban csak bekukkantani pár politikai gyűlésre, és láthatóvá válik, mitől döglök a légy. Elég egy pillantást vetni a jelöltek igyekezetére, hogy népszerűsége tegyenek szert. Ők aztán tudják, mi kell céljuk eléréséhez.

Phaidrosz fejében egymást kergették a különféle elméletek.

Akármerre tekergett is a gondolatmenet, a társadalmi tükrök mögött ott követelőzött a Minőség Metafizikájának keretében értelmezett valóság. *Ezt* pedig Phaidrosz már *korábban* kibogozta. Valójában két valóságszint húzódik meg a tükrök mögött: az egyik a szellemi valóság, a másik pedig a dinamikus valóság.

A Minőség Metafizikája szerint a hírnév társadalmi tükrövilágától való felfelé mozdulás erkölcsös lépés, hiszen ez nem más, mint az evolúció alacsonyabb szintjéről egy magasabb szintre való felemelkedés. Ezért az embereknek, ha csak tehetik, ezt az utat kell követniük.

E gondolatnál úgy érezte, a hírnévvel kapcsolatos töprengései visszakanyarodtak a kiindulópontként szolgáló kérdéshez: készüljön-e film a könyvből? A film társadalmi közvetítő eszköz, míg a könyv elsősorban szellemi. Igen, az a

lényeg! Lehet, hogy Redford éppen emiatt volt olyan zárkózott. Ő is érezhetett némi tartózkodást a film ötletével szemben. Az nem kérdéses, hogy filmet lehetséges elsődlegesen szellemi célokat szem előtt tartva, dokumentálás céljából készíteni. Redford azonban távolról sem dokumentumfilmet akart a könyvből kihozni.

Sam Goldwyn jól mondta: „Ha üzenetet akarsz küldeni, akkor menj a postára, és adj fel táviratot.” Ahhoz nem kell filmszalagot pazarolni. A mozgóképek nem szellemi műfaj. A képek csak képek. A mozgóképek-iparág a hírneves emberek világához tartozik, akiknek gőzük sincs, hogyan kell megjeleníteni egy olyan szellemi könyvet, mint Phaidroszé. De még ha feltesszük is, hogy sikerülne, a közönség valószínűleg akkor sem tolongana a kasszájánál, s mindenki keresztet vethetne befektetett pénzére.

Mégsem akart elsietett döntést hozni. Hagyni akarta, hogy fejében megérlelődjenek és leülepedjenek a dolgok, mielőtt a végső szót kimondja.

Egyelőre annyit látott, hogy a társadalmi jelentőséggel bíró érték, a film fel akarja falni a szellemi értéket hordozó alkotását, a könyvet. Itt bizony az élet alacsonyabb szintű formája lakmározna az élet egy felsőbbrendű jelenségéből. A folyamat illetően alakulása pedig erkölcstelen irányba vezet. Pontosan ez búzlott a helyzetből: az erkölcstelenség.

Innen származtak az agyában visszhangzó figyelmeztetések: valami nincs rendben, valami nincs rendben, valami nincs rendben. A tükrök kísérletet tettek arra, hogy leigázzák az igazságot. Azt hiszik, csak mert kifizetnek neki egy csomó pénzt – ami a nagyrabecsülés elfogadott társadalmi jele –, azt tehetnek a könyv szellemi igazságával, amit csak akarnak. Na ne! Hej, azok az istenek! Csak nem nyughatnak...

Egyre borzongatóbb volt a hideg odakint.

Phaidrosz a hatalmas üveg tolóajtóhoz lépett, kinyitotta, és a süvítő szél *vhhuuuss*-a kíséretében a szobába lépett.

Hű. Odabenn jó meleg volt. És csend. A szoba még mindig elhagyatott színpad benyomását keltette, ahonnan csak az imént távozott a közönség. A pille ezúttal a kanapé feletti falilámpa buráját kerülgette abban a magasságban, ahol korábban éppen Redford feje lehetett. Majd visszakeveredett a bura alá, ahol némi motoszkálás után elnyugodott. Phaidrosz hegyezte a fülét, mikor kezdi újra, de semmi nem hallatszott. Lehet, hogy megpihen... Vagy a körte pörkölte meg...

Ilyesmivel jár a hírnév is...

Phaidrosz fülét fura nesz ütötte meg – mintha víz szabadult volna el valami csővezetékéből –, aztán nyöszörgés hallatszott. Egy kislány sírása lenne? Hangjából ítélve olyan hároméves lehetett. Vagy csak a tévé szólt valahol? A gyereket csitító női hang is beszűrődött. Volt benne lélek. Jó nevelést kaphatott. Nem afféle senkiházi. A hangok elcsendesedtek. Nem tévé volt.

Phaidroszban felötlött, vajon hány éves lehet a hotel. A húszas években épülhetett. Az volt az aranykor. A viktoriánusok alapították a várost, de az igazi virágzás a húszas években köszöntött be.

...A viktoriánus pillérről szóló hasonlatban az a vicc, hogy a tudomány szerint a lepke valójában nem is a fény felé száll. Minden igyekezetével azon van, hogy egyenesen repüljön. Úgy repdes ide-oda, hogy a nappal vagy a holddal folyamatosan azonos szögben legyen. Igyekezete már csak azért sem lehet eredménytelen, hiszen a hold és a nap olyan távol vannak, hogy akármerre kóvályog is, az irány az égitestek felé mindig egyenes vonalnak tűnik. A lámpakörte körül azonban az egyenes vonal körforgássá válik. Ezért köröz mindegyre körbe-körbe. Nem abba a dinamikus törekvésbe pusztul bele, hogy az „élet magasabb formája” felé tör. Ez csak afféle viktoriánus badarság. A lepke bukásának valódi oka az értékek statikus biológiai rendszerében keresendő. Azon meg nincs lepke, amelyik változtatni tudna.

Ugyanígy érezte magát Phaidrosz New Yorkban. Pilleként szálldosott, kockáztatva, hogy valami hírneves csillag bűvkörébe szédül. Talán a történelem előtti időkben, amikor a hírnév még nem volt fontos szempont, az emberek megbízhattak a bensőjükből jövő természetes vágyakozásokban, amelyek azután

egyenes irányba terelgették éltüket. Aztán felbukkant a hírnév hamis csillaga, és az emberek azóta csak körbe-körbe repkednek. A történelem előtti időkben az emberi értelem képes volt megküzdeni a fizikai és biológiai nehézségekkel, de vajon elég dinamikus-e az emberi elme ahhoz, hogy kézben tartsa a modern társadalom rendszereit? Lehet, hogy a tudományos magyarázat egyáltalán nem is gyengíti a viktoriánus metaforát. Lehet, hogy nagyon is jól illeszkednek egymáshoz.

Egészen fura volt, ahogy a Redforddal való beszélgetés egyszer csak a Blake iskolára terelődött. Amikor megjegyezte, hogy ő is odajárt, Redfordnak leesett az álla. Olyan tekintetet meresztett Phaidroszra, mintha azt várná tőle, hogy adjon meg neki valamit, amire időtlen idők óta vágyakozik.

– Kicsi a világ – mondta, és Redford helyeselt. Phaidrosz még akart ennek kapcsán néhány szót ejteni, de aztán elkalandoztak. Mit is akart mondani?

Ja, igen. Arról akart még beszélni, hogy a Packardok, a Minnetonka-parti villák és más kapitalista jelképek ellenére nemcsak pénzről szolt akkor a világ. A viktoriánus korszak maradványaként még jelen volt a jóakarát.

A viktoriánusok szemmel láthatólag mély benyomást tettek Redfordra is. Számos filmet készített erről a korszakról. Csakúgy, mint oly sok mindenkit, valószínűleg Redfordot is megragadta valami a viktoriánusokban. A viktoriánusok képviselik az emberi történelem utolsó statikus társadalmi rendszerét. Azok, akik az életet kaotikusnak és zagyvának találják, irigyen pillanthatnak vissza erre az időszakra. A viktoriánusok által a jóról és rosszról vallott merev meggyőződések vonzóak lehetnek egy olyan ember szemében, aki a negyvenes-ötvenes években Dél-Kaliforniában nőtt fel. Redford maga is viktoriánus vonásokat hordozott: visszafogott volt, jól nevelt és nyájas. Ezért is választhatta New Yorkot lakhelyül. Kedvelheti a viktoriánus nagyvonalúságot, aminek jelei itt-ott még felbukkannak a városban.

Lehet, hogy az már túlzás lett volna, de talán megemlíthette volna Redfordnak *A fősvény álma* című darabot, amelyet ötödikes korukban adtak elő, Phaidrosszal a címszerepben. A történet arról szolt, hogy a fősvény mindenféle viszontagságok árán miként tanulja meg a nagylelkűséget. A Blake iskolában ez igencsak ügyes darabválasztás volt. A parányi színpad csak úgy rogyadozott a sok kis milliomosfióka léptei alatt. Az előadás után egy kopasz, idős viktoriánus férfi állított be az öltözőbe, és nagy elismeréssel ropogtatta meg az ifjú Phaidrosz kezét, majd hosszú, jóindulatú érdeklődéstől fűtött beszédet kerekített a darab kapcsán. Később az egyik tanár Phaidroszhoz lépett: „Kivel beszélgettél?”, de neki persze fogalma sem volt róla. Csak húsz év múltán, amikor a világ legna-

gyobb malomipari vállalatáról, a General Millsről olvasott, döbrent rá, hogy a kis kopasz öregember maga volt a vállalatóriás alapítója.

Annak az arcnak a vonásai úgy égtek egy életre az emlékezetébe, mint olyan emlékszilánkok, amelyek valahogy nem illenek egymáshoz. Az öreg az ördögi pénzsóvárság, a viktoriánus kapitalista hagyomány megtestesülése volt, s ennek ellenére afféle barátságos, kegyes ember benyomását keltette.

Phaidrosz nem tudta, milyen is lehet most a Blake iskola, de az ő idejében mélyen a viktoriánus hagyományok és értékek talajában gyökerezett. Az igazgató minden áldott reggel azzal kezdte a napot a kápolnában, hogy Theodore Roosevelttel odaadásával és lendületével sulykolta a diákokba a viktoriánus értékekről szóló példabeszédeket. Olyan mély átélés sugárzott belőle, hogy Phaidrosz mind a mai napig tétovázás nélkül felismerné arcát a tömegben.

Az iskolaigazgatót még csak meg sem legyintette a kétely a minőség mibenlétével kapcsolatban. A minőség számára a jól nevelt ember tetteiben és a világ dolgaihoz való hozzáállásában megtestesülő jelenség volt. A tanárok mind értették a dolgot, a diákok meg nem. Ha a diák szorgosan tanult, kitartással vett részt a versenyeken, és az élethez méltó komolyságot tanúsított, akkor jó esélye lehetett arra, hogy egy szép napon értékes ember váljék belőle. A tanárok tekintetében azonban szemernyi jele sem mutatkozott annak, hogy e lehetőség bekövetkeztéhez bármiféle reményt fűznének. A tanárokból áradt a jó és helyes dolgok ismeretének magabiztossága. A diákok számára világos volt, hogy a lelküket is kitehetik, akkor sem evickélhetnek fel a tanárok által képviselt erkölcsi magaslatra. Olyasmi volt ez, mint a kálvinisták isteni kegyelme. Az ember kap egy esélyt. Nem többet, nem kevesebbet. Egy esélyt kínálnak neki.

A viktoriánusok a kegyelmet és az erkölcsöt mindig is az emberen kívül lévő dolognak tartották, nem olyasminek, ami természetből fogva megadatott neki. Úgy hitték, hogy e felkent dolgok felé csupán törekedni lehet. Az ember azért követ el bűnöket – vallották –, mert belülről romlott, úgyhogy amikor valakinek elhúzzák a nótáját, mert hibát követett el, a büntetés egyúttal kísérlet is arra, hogy a bűnös leikből valamirevaló embert sajtoljanak. A sajtolás lényeges kifejezés. Az anyagot, amelynek sajtolóformába öntésével bajlódniuk kellett, velejéig romlottnak tartották. De a tudás letéteményesei hittek abban, hogy lehetséges agyag módjára formázni az eltévelyedetteket. Ütleggel, bezárással és szidalmakkal addig-addig lehet gyömöszkölni az emberagyagot, mígnem sikerül legalább a jóság külső jegyeit ráérszakolni. Arról meg senki sem beszél, ha a külső alatt ugyanaz a régi, rothadt személyiség rejtőzködik.

Az igazság, a tudás, a szépség és valamennyi, az emberi nem által nagyra becsült eszme az embertől független tárgyként jelent meg a viktoriánusok szemében, amelyet aztán mint valami fáklyát ad egyik nemzedék a másiknak. Az iskola igazgatója úgy tanította, minden nemzedéknek szent kötelessége, hogy akár az élete árán is megőrizze a megszentelt értékek makulátlanságát, és gondoskodjék azok továbbviteléről, nehogy a fáklya lángja kihunyjék.

Az a híres fáklya. Az iskolának is ez volt a jelképe. Ott díszelgett az iskolai címer közepében. Szálljon a láng egyik nemzedékről a másikra, és világosodjék meg az emberi nem azok útmutatása által, akik elég erősek és tiszták ahhoz, hogy felérjék ésszel az eszméket és be is tartsák a tanításokat. Senki sem beszélt arról, mi történne, ha a láng mégis kialudna, de Phaidrosz egykönnyen kikövetkeztette, hogy ez a fejlemény bizony a világ végével volna egyenlő a viktoriánusok szemében. Az emberiség szívós munkája, melyet a haladásért végzett, egy szempillantás alatt ismét a sötétség martalékává válna. Kétség sem férhetett hozzá, hogy mi az igazgató egyetlen küldetése: neki kell átadnia a fáklyát a fiatal nemzedéknek. Hogy az új nemzedék méltó volt-e ekkora tisztességre? Ezt a kérdést mindenkinek a legkomolyabban mérlegelnie kellett. És Phaidrosz mérlegelte is.

Némileg enyhített és módosított formában, gondolta, de még mindig ezen a kérdésen rágódik. Maga a Minőség Metafizikája is egy nevetséges fáklya volt, amelyről a viktoriánusok soha el nem hitték volna, hogy igenis a sötétségből akarja kivezetni vele az emberiséget.

Micsoda giccsparádé. Az embernek a gyomra fordul ki. Mégis ott lakozott még Phaidroszban is, úgy, ahogyan gyermekkorában személyiségébe égették.

Húsz-harminc év is eltelt, és még mindig a barnuló levelű tölgyesétányról álmodott, amely a Blake iskolához vezető emelkedőt díszítette. Álmában az épületek magányosan, bezárva árválkodtak, bejutni nem lehetett. Végigpróbálta az összes kilincset, de egy sem engedett. Hogy belásson, tenyerével árnyékot vetett az ablakra, és bekukkantott a könyvtár ablakán is. A könyvtár ősi állóórájának ingája rendületlenül lengett jobbra-balra, de senki sem volt, aki hasznát vette volna szorgalmának. Az ingán kívül semmi nem mozdult. Ezzel a képpel az álom bevégeztetett.

A lepke megint a lámpa körül csapongótt.

Talán el kéne húzni az ajtót, hogy a szabadba eressze ezt a kis istenteremtményét...

Erkölcös cselekedet volna ez?...

Phaidrosz nem ismerte a lepkéket annyira, hogy a kérdésre választ adhasson.

Lehet, hogy nekiröpülne az első utcai lámpának vagy autófényszórónak, és akkor aztán valóban lepörkölődne a szárnya.

Igen ám, de mi van akkor, ha a lepke egyenest felfele tartana, s oly magasra jutna, hogy a földi fények már nem tudnák befolyásolni mozgását. Megtalálná a holdat, és egyenes pályára térne. Akkor pedig a lepke elengedése erkölcsös cselekedetté nemesülne? Mi a Minőség Metafizikájának megoldása erre a helyzetre?

A legjobb megoldás, ha az ember nem üti bele mindenbe az orrát. Még az is lehet, hogy a lepkének megvan a maga ilyen-olyan végzete, mint ahogy Phaidrosznak is megvan a sajátja, bármi is legyen az. Phaidrosz küldetése talán épp a Minőség Metafizikája. Az egyszer biztos, hogy az ő feladata nem az, hogy afféle viktoriánus romantikától indítva lepkéket hajkurásszon New York-i szállodákban.

A viktoriánus megközelítésben megvan a társadalmi minőség valamiféle romantikus felfogása, ennek azonban semmi köze a Minőség tartalmába való tényleges szellemi behatoláshoz.

Akárhogy is, a viktoriánus őskövületek letűntek a színről, és ezzel megnyílt az út ahhoz, hogy az ember türelmesebben és megértőbben vegye szemügyre tetteiket. Egészen más ez, mint amikor az ereje teljében lévő ellenféllel kell farkasszemet nézni.

Phaidrosz úgy gondolta, hogy saját gondolatai csakúgy, mint Redford és még ki tudja, hány ember gondolatai azért kanyarodnak mindegyre vissza a viktoriánusokhoz, mert történt valami hatalmas jelentőségű és varázslatos dolog abban az időben, amely a viktoriánus korszakot a modern korszaktól elválasztja. Úgy gondolta, ha az ember vissza-visszatér hozzájuk, és igyekszik megérteni, kik is voltak ők valójában, akkor azt is kezdi tisztábban látni, hogy miféle társadalmi erők forgatták fel a világot azóta. A modern világ érdeklődése azért oly erőteljes e korszak iránt, mert a két világot hatalmas szakadék választja el egymástól. Mintha dinoszaurusz-kövületeket vizsgálna az ember. Hatalmas kulturális mutáción ment keresztül az emberiség. A viktoriánusok valóban egy más kulturális fajt képviseltek. A Minőség Metafizikájának fáklója elősegíti a két világ között tatóngó szakadék jobb megértését, e törést kiemeli ugyanis a közönséges világtörténelmi események sorából, és az egyik legalapvetőbb történelmi fordulatként értékeli.

Igazából – a pontosság kedvéért – kényesen el kellett volna kerülnie, hogy egy szigorúan körülhatárolható embercsoportról beszéljen. A „viktoriánus” kategória Phaidrosz szóhasználatában az amerikai polgárháború és az első világ-

háború közötti időszak uralkodó társadalmi áramlatát jelölte, nem pedig biológiailag különválasztható embercsoportot. Mark Twain életének egy szakasza ugyan erre a korszakra esett, Phaidrosz őt mégsem tartotta viktoriánusnak. Twain tarsolyában éppen hogy az a fajta humor lapult, amellyel remekül ki tudta figurázni a viktoriánus fennhéjázást. Ő játszotta a *szelep* szerepét a viktoriánus képmutatás világában. Twainnel szemben Herbert Hoover vagy Douglas MacArthur – bár biológiailag kilógtak a viktoriánus fénykorból –, társadalmi értékeiket tekintve feltétlenül a viktoriánus kultúrába tartoztak.

Phaidrosz azt látta, hogy a szubsztancia-központú metafizika nem képes jelentőségének megfelelően értékelni a modern és a viktoriánus korszakot kettéválasztó szakadékot, mert *mind* a társadalmi, *mind* pedig a szellemi vonásokat a biológiai világ kinövéseinek tekinti. E szemlélet szerint a társadalmi és szellemi vonásokban nem található szubsztancia, következésképpen nem is valóságos dolgok. Ott a valóság határa, ahol a biológia végződik. A társadalom meg a szellem csak a valóság amolyan múltékony jelenségei. E felfogás következtében a szubsztancia-központú metafizika a társadalmi és a szellemi jelenségek között csak olyasféle különbséget lát, mint hogy mi lapul egy biológiai ember jobb, illetve bal zsebében.

Az érték-központú metafizika ezzel szemben azt állítja, hogy a társadalom és a szellemi világ egy-egy értékrendszer. Ezek nincsenek az „ember” birtokában, ugyanúgy, ahogy a macskaeledel sem birtokolja a macskát, vagy a fa nem a termőföldé. A biológiai ember éppúgy nem teremtője a társadalomnak, ahogyan a föld sem „teremt” fát. A fa nyilván a földben meglévő ásványokból alakulhat ki, és nélkülük meg is semmisülne, de nem a föld kémiai összetétele hozta létre a faként ismert sajátos jelenséget. Épp ellenkezőleg, a fa a föld ellenében fejlődik. „Kizsákmányolja” és „kiszipolyozza” a földet saját léte érdekében, mint ahogy a macska is ezt teszi a macskaeledellel. Hasonlóképpen az ember biológiai értékrendszerével alapvetően szembenálló társadalmi értékrendszer kizsákmányolja és kiszipolyozza a biológiai embert.

A minta érvényes a társadalmi és szellemi értékrendszerek szembenállására is. A szellem rendszerei és értékei éppannyira függetlenek a társadalomtól, mint amennyire az független a biológiai világtól. A Minőség Metafizikája megmutatja, hogy a szellem és a társadalom között éppoly éles küzdelem folyik, mint amilyen a társadalom és a biológia, vagy a biológia és a halál között dúl. A biológia világa évmilliárdokkal ezelőtt vett erőt a halál felett. A szellem és a társadalom között azonban mind a mai napig nem dőlt el a küzdelem, és ez a kulcskérdés, ha az ember akár a viktoriánusokat, akár a huszadik századot meg akarja érteni.

A Minőség Metafizikája megmutatja, hogy a viktoriánus, illetve az azt követő első világháború utáni korszak értékrendszere közötti különbséget a statikus értékek földrengésszerű elmozdulásában lehet tetten érni. Az értékek átrendezése hatalmas változásokkal járt az emberek életében, ami előtt értetlenül állunk, és a mai napig nem tudja senki, valójában mi is történt az emberiséggel. E földcsuszamlás nyomán ütötte fel fejét a demokratikus és a kommunista szocializmus, majd a fasizmus. E kataklizma eredménye, hogy a huszadik század „elveszett nemzedéke” óta egyik nemzedék a másik után esik az elveszettség érzésének vermébe. Mindezt pedig az erkölcsök összeomlása kísérte. És még nem is látjuk, mi minden üti majd fel a fejét a romok alól.

A viktoriánus kultúrát leginkább az különbözteti meg a mai kultúrától, hogy ők voltak az utolsók, akik még hittek abban, hogy a szellemi értékrendszerek a társadalmi értékek alárendeltjei. A viktoriánus rendet a társadalmi szokások tartották össze, nem pedig a szellemi értékek. Erkölcsnek nevezték, valójában azonban nem volt egyéb, mint társadalmi illemszabályok csokra. E szokások tartalmilag nem voltak különbek, mint ami egy cirádás kerti vasszékből sugárzik: látszólag drága, de valójában bővli, rideg, törekeny és kényelmetlen.

Majd kialakult egy új kultúra, amely elsőként a történelemben azt a hitet táplálta, hogy a társadalmi rendszereket a szellemi értékek alá kell rendelni. A század fő kérdése úgy hangzik, hogy „vajon a társadalmi rendszerek fogják-e meghatározni szellemi világunkat, avagy szellemi életünk nyomja rá bélyegét a társadalmi rendszerekre?”. A csatát a szellem világa nyerte meg.

Ebben a megvilágításban mindjárt értelmet nyer jó néhány fejlemény. A viktoriánusokat csak azért látjuk sekélyesnek és képmutatónak, mert egész szakadék választ el minket tőlük. Bár felmenőink, mégis tőlünk homlokegyenest eltérő kultúrát képviselnek. A másik kultúrában élő embert nem érthetjük meg, ha nem ismerjük az általa vallott értékeket. Ha egy francia felteszi a kérdést: „Hogyan bírja ki egy német, hogy úgy éljen, ahogyan él?”, addig nem juthat dűlőre, amíg nem veszi szemügyre, hogy a német mit tekint értéknek. A huszadik századi értékek mércéjét használva sohasem kapunk választ arra, hogy a viktoriánusok hogyan bírtak olyan sekélyes és képmutató életet élni, hiszen ők mit sem tudtak arról, hogy viselkedésük más tükörben másként mutat.

Ha a megfigyelő felismeri, hogy a viktoriánus értékrendszer lényege abban áll, hogy a társadalmat minden egyéb fölé emeli, akkor az akkori élettel kapcsolatos számtalan jelenség érthetővé válik. Ami ma képmutatásnak látszik, annak idején korántsem volt az. Inkább az ember hősieks küzdelme zajlott azért, hogy szellemének csapongását a társadalmilag elfogadott keretek közé szelídítse. A

viktoriánus gondolkodásban a minőség és a szellem között nem létezik kapcsolat, amely megkívánja, hogy a minőségként számon tartott dolgoknak ki *kell* állniuk a szellem próbáját. A viktoriánus észjárás egyetlen próbaköve az, hogy egy dolog „társadalmilag elfogadható-e”.

A viktoriánusok „méltatlannak” tartották volna, hogy a társadalmi konvenciókat a szellem megítélése alá vessék, és valóban mélyen hittek a társadalmi kegyességben. Számukra ez volt a civilizáció alapköve. A kegyesség érdekes szó, izgalmas előtörténettel, és az az értelmezés, melyet a viktoriánusok fűztek hozzá, még nagyobb jelentőséggel ruházta fel. A kálvinisták felfogásában a kegyelmi állapot a vallási megvilágosodás kifejezésére szolgál. Mire a viktoriánus kultúra a maga formájára gyúrta a kifejezést, a szó elvesztette „istentől való” értelmét, és helyébe a társadalmilag „csiszolt modor” lépett.

Az őskálvinisták és a mai emberek szemében szörnyűséges merényletnek tűnhet, amit elkövettek, de mindjárt más megvilágítást kap a dolog, ha figyelembe vesszük, hogy a viktoriánusok értékei között a társadalom valóban *maga* volt az Isten. Edith Wharton mutatott rá, hogy a viktoriánusok jobban féltek a botránytól, mint a ragályos betegségtől. Elvesztették hitüket mindabban, ami- ben őseik hittek, és helyébe új csillagot állítottak: a társadalmat. A barbárságba való visszasüllyedés megakadályozásának egyetlen útja az volt, ha az ember magára öltötte a társadalmi spanyolcsizmát. A formákhoz való ragaszkodással és az álszeméremmel akarták száműzni az ördögöt még a „fensőbb” gondolatok világából is, márpedig számukra a fensőbb szellemiség egyenlő volt a fensőbb társadalmi színvonallal. Egyszerűen nem láttak a kettő között különbséget. „Isten tűzön-vízen át úriemberhez méltó módon viselkedik, és minden valószínűség szerint püspöki rangban van.” Úriembernek lenni – ez volt a legtöbb, amit ember a földi pályafutása során tehetett azért, hogy a lehető legközelebb kerüljön Istenhez.

Ez a magyarázata annak, hogy Amerika viktoriánus rablólovagjai miért is majmolták az európai arisztokráciát oly veszettül, és miért tűnik mindez a mai ember szemében oly nevelésnek. Ez húzódik meg annak hátterében, hogy a viktoriánus mágnások körében divat volt hatalmas összegeket áldozni arra, hogy az ember nevét legalább megemlítsék a „közmegebecsülésnek örvendő polgártársak” életrajzaiban. Ebben gyökerezett a viktoriánusok mélyesleges megvetése az amerikai határvidék szellemiségét hordozó személyiségvonások iránt, és ezért estek neveléses túlzásokba, amikor palástolni akarták, hogy bármi közülük is volna ahhoz a szellemiséghez. A határvidéki Amerikát gyökerestül ki akarták irtani a történelemből, és ehhez minden kezük ügyébe eső eszközt megragadtak.

Világos, miért fűtötte kérlelhetetlen gyűlölet a viktoriánusokat az indiánokkal szemben. A híres jelszót, miszerint „csak a halott indián a jó indián”, a viktoriánusok találták ki. A tizenkilencedik század előtt egyáltalán nem volt elterjedt nézet, hogy az indiánokat fizikailag ki kell irtani a föld színéről. A viktoriánusok meg akarták tisztítani a világot az „alsóbbrendű” társadalmaktól, mondván, hogy azokban maga a gonosz fészkel. A gyarmatosítás, amely korábban a gazdasági lehetőségek kiaknázásának egyik formája volt, a viktoriánus változatban erkölcsi küldetés mezét öltötte, ahol „a fehér ember azt a súlyos terhet veszi a vállára”, hogy elterjeszti saját társadalmi rendszerét az egész világon, és ezáltal megvalósítja az erény uralmát a Földön.

Az igazság, a tudás, a szépség és mindvalahány nemes eszme, melyet oly nagy becsben tart az emberiség, fáklyaként öröklődik egyik nemzedékről a másikra, tanította az iskolaigazgató. Minden áldott nemzedéknek szent kötelessége, hogy akár az élete árán is megőrizze az értékek makulátlanságát, és gondoskodik azok továbbviteléről, nehogy a fáklyaláng kihunyjon. Az ő fejében azonban a fáklya a statikus viktoriánus társadalmi értékrendszer megtestesülése volt. Azt viszont vagy nem volt képes felfogni, vagy egyszerűen csak úgy döntött, hogy nem vesz tudomást a tényről, hogy a romantikus-viktoriánus idealizmus lángja a harmincas évekre már réges-régen kihunyt. Lehet, persze, hogy csak megpróbálta újra feléleszteni a lángot.

Csakhogy a fáklya már meg se sercen a viktoriánus értékrendszer kovájának dörszülésére. A szellem kiszabadult a társadalmi korlátok palackjából, s visszatuzkolni aligha lehet. Ráadásul erkölcstelen lenne még csak megpróbálni is. A társadalom igyekezete, hogy az igazságot a társadalmi célok nevében háttérbe szorítsa, az evolúció alacsonyabb formája, mint ha az igazság korlátozza a társadalmat azért, hogy az igazság mércéje szerint kívánatos célok megvalósuljanak.

A viktoriánusok az igazság minden társadalmilag elfogadhatatlannak ítélt megjelenését elnyomták, ugyanúgy, ahogyan a városon keresztülhajtva, a kocsi-ba áradó lószagnak és trágyabűznek még a gondolatát is visszautasították. Persze hogy érezték. Be is szippantották. Társadalmilag azonban nem tekintették ildomosnak, hogy szót ejtsenek róla. Az egyenes és világos beszéd trágárságnak számított szemükben. Ha szélsőséges esetben rá nem kényszerültek, kerültek a dolgok nevének nevezését, mert a trágárság a gonosz egyik megjelenési formája.

Az igazságról való nyílt beszéd ördögi mesterkedéssé minősítése elcsökevényesítette és megmerevítette azokat az intézményeket, amelyek a társadalom önkorrekciónak lehetővé teszik. Házaikat és életük minden területét a megállíthatatlanul burjánzó társadalmi cifraságok indái fonták be egyre szorosabban. A

külsín már-már úgy eluralkodott mindenben, hogy alig lehetett felfedezni, mi is rejtőzködik a haszontalan cirádák alatt. Az eredeti szándékok mind elvesztek a rájuk pakolt csecsebecsék árnyékában.

Végül már saját tudatuk sem menekülhetett. Nyelvezetükben elburjánzottak a semmitmondó, vég nélküli mondattekervények. Ha valaki nem értette a mondanivalót, jobban tette, ha véka alá rejtette zavarát, mert különben hamar rásütötték a közönségesség és nevetlenség bélyegét.

Az elcsökevényesedett viktoriánus lélek és a társadalmi korlátok kalodájába szorított szellem számára a társadalmi minőségen túl bármilyen más világlátás megszűnt létezni. A semmiféle szellemi vagy biológiai célhoz nem kötődő társadalmi felépítmény lassan, de biztosan sodródott a saját hülyeségéhez méltó önmegsemmisítés felé. Majd az első világháború csatamezőin viktoriánusok gyermekeinek milliói estek áldozatul az értelmetlen öldöklésnek.

A légköri viszonyok hirtelen változásának általában vihar a vége. Így van ez a meleg helyére nyomuló hideg levegő hatására, vagy amikor a magas légköri nyomást nagy ézengés kíséretében alacsony váltja fel. Amikor a társadalmi viszonyok a szellem ostoba társadalmi elnyomásának korszakából a társadalmi korlátok gyakorlatilag teljes felrúgása irányába változnak, a folyamat során hatalmas társadalmi orkán kerekedik. A huszadik század e fürgeteg története.

Phaidrosz úgy tartotta, hogy voltak már hasonló időszakok korábban is. Ilyen volt az, amikor az első egysejtűek úgy határoztak, hogy többsejtű közösségeket hoznak létre. Vagy az a nagy nap, amikor az őshal vagy mi a csoda úgy döntött, szerencsét próbál a szárazföldön. Vagy, immár az emberi történelem idejéből ide lehet sorolni azt a napot, amikor Szókratész meghalt, hogy megalapozza a szellem világának a társadalmi gyökerektől való függetlenségét. Vagy vegyük azt a napot, amikor Descartes önmagát nevezte meg, mint a valóság végső forrását. E napok mind az evolúciós fordulat jeles példái. Az esetek többségében a fordulat történetkor senkinek sem volt fogalma arról, valójában mi is változik mivé.

Ha meg kellett volna nevezni egyetlen napot, amely a szellem alárendeltségének megszűnését és a társadalom fölötti hatalmának születését jelképezi, akkor Phaidrosz az első világháború végét jelentő 1918. november 11-ét, a fegyverletétel napját választotta volna. Ha pedig a fordulatot személyként jelképező alakot kellett volna választani, Woodrow Wilson elnök mellett tette volna le a voksát.

Phaidrosz választása arra a fényképre esne, amelyen Wilson megemeli a viktoriánus társadalomban betöltött magas pozícióját jelképező selyemcilinderét, miközben nyitott autón hajtát végig New York utcáin.

Idézetként pedig a kép mellé párosítana néhány mondatot Wilson nagy hatású beszédeiből, amelyek már az értelmiség körében elfoglalt magas pozícióját hivatottak jelképezni: Latba kell vetnünk minden tudásunkat, hogy megakadályozzuk újabb háborúk kirobbanását; nem ringathatjuk magunkat abban a hitben, hogy társadalmi intézményeink automatikusan erkölcsösen működnek; az értelemnek át kell vennie az irányítást felettük. Wilson mind a viktoriánus világban, mind a huszadik századi szellem világában otthonosan mozgott: ő volt az egyetlen egyetemi professzor, akit valaha is az Egyesült Államok elnökévé választottak.

Wilson színrelépése előtt a szellem emberei apró és mellékes szereplők voltak a viktoriánus hatalmi szerkezet térképén. Az értelmet és tudást jelentős társadalmi teljesítményként könyvelték el, de arról szó sem volt, hogy a társadalmat az értelmiségnek kellene vezetnie. Éppolyan szolgának tartották a tudóst, mint a papot és az orvost. Érdekes színfoltot jelentettek a társadalmi összképben, de semmi keresnivalójuk nem volt a kép közepén. A vezetés a gyakorlatias, üzleti szemlélettel megáldott embereknek, a „tettek embereinek” volt a feladata. Aligha akadt viktoriánus, aki sejtette volna, hogy néhány év leforgása alatt a rendszer által a viktoriánus magas kultúra jeles képviselőiként számon tartott értelmiségiek egyszer csak szembefordulnak a fennálló rendszerrel, és kíméletlenül a földbe tiporják.

Az a viktoriánus társadalmi rendszer és erkölcs, amely az első világháborúba torkollott, a háborút nemes lelkű egyének kalandos összezapásának tartotta, amelyben a felek nagyszerű országuk érdekében hoznak áldozatot. Mintha a lovagkor kísértett volna. A viktoriánusok imádták a társalgókban kifüggesztett, háborús jeleneteket ábrázoló képeket: kivont szablyával csatába induló lovasság, vagy a csatamezőről árvan visszafelé bóklászó ló, alatta a címmel: „Lesújtó hír”. A halál ezekben a társalgókban csak a sápadt arcát a mennyország felé fordító, a bajtársai karjai közt haldokló közkatonáé képében jelent meg.

Az első világháború távolról sem emlékeztetett ilyesmire. A sorozatvető fegyverek világában nyoma sem maradt nemességnek és hősiességnek. A viktoriánus festők soha nem ábrázoltak sárban úszó, lövészárkokkal és szögesdróttal szabdaltságot csatamezőn, ahol *félmillió* oszlásnak indult tetem búzlik, némelyik arccal a mennyország felé, némelyik a sárba fordulva, és jó néhányan sehova sem nézve, mert arcukat gránát tépte szét. Félmillió lemészárolt ember egyetlen csatában!

A túlélőket a döbbenet és elveszettség érzése járta át. Keserű szívvel gondoltak arra a társadalomra, amely ezt tette velük. Fogékonyak lettek arra, hogy az értelem találjon kiutat a megkövesedett viktoriánus „nemesség” és „erény” tobzódásából, valamilyen épelméjű világ létrehozása érdekében. Egy pillanatra úgy festett, a sznobériától terhes, divatos viktoriánus világ a föld alá süllyed.

A változást a technológia fejlődése is fűtötte. A népesség a mezőgazdaság világából a feldolgozóiparba áramlott. A villamosság nappali világosságot hozott az éjszakába, és szükségtelessé tett egy sor lélekölő fizikai munkát. Az autók és országutak megváltoztatták a föld arculatát és az élet ritmusát. Az újságok révén nagy tömegek számára vált hozzáférhetővé az információ. Beköszöntött a rádió és a hirdetések kora. Az új terepeken elért sikerek semmilyen módon nem függ-

tek a társadalmi ügyekben való jártasságtól. Szakmai képzettség és elemző ész kellett. Erős akarattal, megfelelő ösztönös érzéssel és bátorsággal be lehet törni a lovat. Ehhez biológiai és társadalmi készségek kellenek. Az új technológiák szolgálatba állítása azonban másféle tudást igényel. A gép működésén nem változtatnak sem a kezelő biológiai tulajdonságai, sem a társadalmi helyzete.

A népességet nemcsak a fizikai kötöttségektől szabadította meg az új technológia. Amellett, hogy a farmokról a városokba áramlottak, délről északra húzódtak, és a keleti partot maguk mögött hagyva a nyugati partvidéken próbálták szerencsét az emberek, erkölcsileg és tudatilag is megszabadultak a viktoriánus múlt statikus társadalmi kereteitől. Megrészegültek az új lehetőségek burjánzásától. Szavazati jog a nőknek, repülőgép, fürdőruhás szépségverseny, rádió, szabad szerelem, mozi, „modern” művészet... hirtelenjében kivágódott a viktoriánus börtön ajtaja, és az áporodott levegőben, fegyelmetlenül és öntudatlanul botorkáló tömegeket eltöltötte az új technológiák és a társadalmi szabadság iránti háborzongatóan élvezetes felajzottság. F. Scott Fitzgerald megragadta a feltörő szédületes életörömet:

*Lesz majd egy zenekar
Csuda jó!
Csuda jó!
Játszik min nekünk
S járjuk a tangót,
S mikor felállunk
Tapsvihar támad
Köszöntve nőmet
És új ruhámat.*

Senki nem tudott azonban mit kezdeni az elveszettség érzésével. Azok voltak a leginkább megzavarodva, akik a korszak értelmezésére adták a fejüket. „Az örvény az úr”, írta Walter Lippman az *Előszó az erkölshöz* című írásában. Úgy látszott, hogy az örvény, a *káosz* uralkodott el az életen. Nyoma sem látszott, hogy valaki is tudná, merre s mi végre visz az áradat. Az emberek egyik divathullámból a másikba ájtak, egyik szenzációt a másik után habzsolták az újságokból, abban a reményben, hogy ezzel megszabadulhatnak az elveszettség nyomasztó érzésétől. Amikor kisült, hogy a válasz nem itt rejlik, megint beleverték magukat a hajszába. A régimódi viktoriánusok ógtak-mógtak a társadalmat ízekre szagató elfajzottságok ellen, de nem volt fiatal, aki a füle botját mozdította volna morgolódásukra.

Zavaros idők jártak, de ez csak a *társadalmi* keretek körül zajló káosz volt. A régi társadalmi értékeket valló emberek számára persze úgy tűnt, hogy a világ omlik össze. Valójában csak a régi társadalmi értékeket söpörték el az új szellemi képződmények.

A húszas években leginkább azok az események rázták fel az embereket, amelyekben kifejeződött a szellem hatalomátvétele a társadalom felett. A társadalmi keretek rogyadozása közepette a legvadabb agyszüleményeket is ki lehetett próbálni. Absztrakt művészet, diszharmonikus zene, freudi pszichoanalízis, a Sacco-Vanzetti-per, az alkoholtilalom kijátszása. Az irodalom új hőse a nemes, szabad gondolkodású egyén, aki összeütközésbe kerül a társadalmi betagozódás ördögi mechanizmusával. A viktoriánusokat szidták, mint a bokrot: szűk látókörnek, képmutatók! A jónak és a Minőségnek a mércéje az lett, hogy „Kiállja-e a dolog az értelem próbáját?”, szemben a régi világgal, ahol a kérdés úgy hangzott: „Kiállja-e a dolog a társadalom ítéletét?”

A szellem és a társadalom párviadala tette újságzenzációvá az 1925-ös Scopes-per. A perben egy tennessee-i tanító, John Scopes állt a bíróság előtt – azzal vádolták, hogy törvénytelen módon a darwini evolúcióelméletet oktatja.

Volt valami a perben, amitől az egész hamisnak tűnt. Úgy állították be, mintha a harc a tudomány szabadságáért folyna, csakhogy efféle csaták évszázadok hosszú sora óta zajlottak anélkül, hogy akkora feltűnést keltettek volna, mint a Scopes-eset. Azokban az időkben, amikor az engedetlen a keréketörést kockáztatta megátalkodottságával, Scopes helyállása hősiesebb színben tűnt volna fel. De 1925-ben ügyvédje, Clarence Darrow már egy fogatlan oroszlánal szemben fitogtatta bátorságát. Ekkorra már csak vallási fanatikusok és szűk látókörű tennessee-i bunkók ellenezték az evolúcióelmélet oktatását.

Ám ez a per, ha a társadalmi és a szellemi értékek csatájaként tekintjük, rögtön más értelmet kap. Szó se róla, Scopes és Darrow kiállt a tudomány szabadsága mellett, de sokkal lényegesebb, hogy vádlóként léptek fel a régi, statikus vallási gondolkodás ellen. Az értelmiségieket mintha hájjal kengették volna, amikor látták, hogy elérkezett a pillanat, amire oly rég vártak. Eljött az idő, hogy a társadalom tartóoszlopainak szerepét betöltő bigott hívők, akik évszázadokon keresztül rosszindulatú támadásokban és megaláztatásban részesítették azokat, akik nem fújtak egy követ velük, most visszakapjanak valamit a sérelmekből.

Amikor a szellem átvette a hatalmat a társadalom felett, Európában volt a legnagyobb a felfordulás, ott is Németországban, ahol az első világháború a legsúlyosabb károkat okozta. A kommunizmus és szocializmus programja –

mely azt hirdette, az értelemnek kell uralkodnia a társadalom felett – szembe került a fasizmus reakciós erejével, amely vissza akarta állítani a társadalom uralmát az értelem felett. Nem volt hely a földön, ahol az értelmiségiek oly eltökéltséggel vetették magukat a régi rend lerombolásába, mint Németországban. És sehol nem vonultatott fel leleményesebb eszköztárat a régi világ az értelmiség tértnyerésének megállítására, mint itt.

Phaidrosz meg volt győződve arról, hogy nincs még egy történelmi vagy politikai elemző eszköz, amelynek magyarázóereje vetekedne a Minőség Metafizikájával, amikor a két tábor összezapásának iszonyú hevesességéről van szó. A huszadik századra oly sötét árnyékot vető szocializmus és fasizmus gigantikus erejének magyarázata az evolúció fejlődési fokozatainak összeütközésében ragadható meg. Hitler eszerint nem valami örült, akit féktelen és tébolyult hatalomvágy vezérelt, hanem a társadalom fensőbbségének dicsőítője a szellem gyűlöletes jelensége ellenében. Hitler antiszemitizmusa szellemellenességében gyökerezett. Kommunisztagyűlöletét szellemellenessége táplálta. A német *Volk* iránti lelkes rajongása ebből nyert energiát. A szellem szabadságának bármiféle felbukkanásával szembeni gyilkos szenvedélye ebből táplálkozott.

Az Egyesült Államokban nem vetett az európaihoz hasonló hullámokat a gazdasági és társadalmi vihar, mindenesetre Franklin Rooseveltt és az általa meghirdetett New Deal a társadalmi és szellemi erőik kisebbséjének csatájának színtere lett. A New Deal számos dolgot tartalmazott, de alapjaiban az a hit jellemezte, hogy a kormány által irányított bölcs tervezés szükséges ahhoz, hogy a társadalom visszanyerje egészségét.

A New Deal a farmerek, munkások és szegény emberek életét javító programként szokás emlegetni, de legalább annyira volt az amerikai értelmiségnek kínált új egyezés. Egyik napról a másikra olyan értelmiségiek – Tugwell, Rosenman, Berle, Moley, Hopkins, Douglas, Morgenthau, Frankfurter – kerültek első ízben a tervezési folyamat középpontjába, akiknek osztályában a fizetések azelőtt alig haladták meg egy munkás bérét. Ezzel az értelmiségiek felemelkedtek arra a szintre, ahonnan Amerika legfinomabb, legrégebbi és leggazdagabb társadalmi csoportjainak osztogathattak parancsokat. „Az az alak”, ahogyan a régi arisztokraták mindközönségesen Rooseveltet titulálták, az Amerikai Egyesült Államokat külföldi radikálisok, szemüvegesek, „komcsik” meg hozzájuk hasonlóké kezére játszotta. Rooseveltt „osztályaruló” lett.

A viktoriánusok szeme láttára egyszer csak új társadalmi kaszt pattant elő a semmiből, az értelmiségi brahminok társasága, és azon nyomban a régi katonai és gazdasági elit *fölött* fészkelte be magát. Az új brahminok megengedték ma-

guknak, hogy lenézzék a régi világ képviselőit, és a Demokrata Párt mezében gyakorolt politikai hatalom révén fölényeskedjenek velük. A társadalmi sznobéria helyét a szellemi sznobéria vette át. Országszerte gombamód szaporodtak a tudományos egyletek, értelmiségi klubok és egyetemi alapítványok. Thorstein Veblen híres támadása a viktoriánus társadalom ellen *A henyéltő osztály elmélete* címmel jelent meg, mire hamarosan megszületett a vicc, miszerint helyesebben ez most már így hangzana: „Az elmélet osztályának henyéltése.” Új társadalmi osztály született: az elméletgyártók osztálya, amely egyértelműen a korábban uralkodó osztályok fölé helyezte magát.

A szellem, amely szívesen látott szolga volt a viktoriánus társadalomban, a társadalom tanítójává lett, és a vállalkozásban részt vevő értelmiségiek nem hagytak kétséget afelől, hogy szerintük ez szolgálja a lehető legjobban az ország érdekeit. Olyasféle jelenség volt ez, mint ahogy az indiánok helyébe az úttörők léptek. Sajnálatos esemény az indiánok szemszögéből, de elkerülhetetlen a haladás felől nézve. A tudományos igazságon alapuló társadalomnak felsőbbrendűnek *kell* lennie a hagyományokban vakon bízó társadalomnál. És ahogy az új, tudományos szemlélet mind magasabb szintre emeli a társadalmat, a viktoriánus gyűlölködések majdcsak kikopnak és a feledés sorsára jutnak.

Ezzel letűnt az az elképzelés, hogy az ember legnagyobb vívmánya a társadalom, s helyébe az a hiedelem lépett, hogy az ember legnagyobb vívmánya a szellem. A tudomány minden területe virágzásnak indult. Az egyetemekre tömegek jelentkeztek. A Ph. D. megindult azon az úton, hogy a legfőbb társadalmi státuszszimbólum váljék belőle. Az oktatásba addig sohasem látott bőséggel áradt a pénz. A mind újabb tudományterületek hatalmas tempóban terjesztették ki vizsgálódásaikat a világ olyan részeire, amelyekről azelőtt senki még csak nem is álmodott. Phaidroszt éppen az egyik lélegzetelállító gyorsasággal fejlődő tudományág, az antropológia érdekelte mindennél jobban.

A Minőség Metafizikája hosszú utat járt be azóta, hogy a montanai hegyekben Phaidrosz elkezdett antropológiai műveket olvasni, és csalódott benünk. Most már látta, hogy a század első évtizedeiben az antropológia támadhatatlan olümposzi „objektivitása” afféle partizán kulturális szereppel bírt. Politikai eszközként szolgált, amellyel ütni lehetett a viktoriánusokon és az általuk vallott társadalmi értékeken. Phaidrosz nemigen látott más tudományágot, ahol a viktoriánusok és az új, huszadik századi értelmiségiek között húzódo szakadék ilyen világosan látható lett volna.

A hadaság a viktoriánus evolúcióhívők és a huszadik századi relativitáshívők között tátongott. Morgan, Tylor és Spencer viktoriánus felfogásában a primitív

társadalmak „a” társadalom kezdetleges változatai voltak, amelyek a viktoriánus Angliával jelképezett tökéletes „civilizáció” felé próbálnak „fejlődni”. A relativitás hívei – Boas „történeti rekonstrukciós” módszerének nyomdokain – azt állították, hogy nincs tudományos tapasztalati bizonyíték arra, hogy létezne „a” társadalom, ami felé a primitív közösségek tartanak.

A kulturális relativisták kitartottak azon nézet mellett, hogy tudománytalan dolog *B* kultúra valamely értékét *A* kultúra értékeinek keretében magyarázni. Helytelen eljárás volna egy ausztrál bennszülött antropológus részéről, ha New Yorkba utazva elmaradottnak és primitívnek találná az ottaniakat, abból kiindulva, hogy alig akad köztük, aki szakszerűen el tudná hajítani a bumerángot. Hasonlóan helytelen volna az az eljárás, ha egy New York-i antropológus Ausztráliában vizsgálódva azt találná, hogy a bennszülöttek elmaradottak és primitívek, mert nem tudnak írni és olvasni. A kultúrák sajátos történeti képződmények, beleértve az általuk vallott értékeket, és más kultúrák értékeinek mércéjével nem lehet őket megítélni. A kulturális relativisták tehát Boas tudományos empirizmusával a tarsolyukban porrá zúzták a viktoriánus evolucionistákat, és ezzel megadták az antropológiának azt az arculatot, amit ma is ismerünk.

E diadalt mindmáig úgy ünneplik, mint a tudományos objektivitás győzelmét a tudománytalan előítélet felett. A Minőség Metafizikája azonban megvilágítja, mi is rejlik e konfliktus mélyén. Ruth Benedict *A kultúra mintázatai* című könyvének valamint Margaret Mead *Felnőtté válás Szamoán* című művének eladási példányszáma fontos üzenettel szolgált. Ha egy déltengeri sziget társadalmi szokásairól írott könyv közönségsiker lesz, akkor amögött több rejlik, mint tudományos érdeklődés a csendes-óceáni szigetvilág szokásai iránt. Valami ebben a könyvben olyan „idegszálát érintett”, amely a hatalmas közönségvisszhangot kiváltotta. Az „idegszál” ez esetben a társadalom és az értelem összecsapása volt.

Az említett könyvek teljes jogú antropológiai tanulmányok, de amellet politikai értekezésként is szolgáltak abban az időszakban, amikor az értelem átvette a hatalmat a társadalom felett. Az okoskodás így hangzott: „Ha tudományos megfigyeléseink azt mutatják, hogy a Szamoán élők a szabad szerelem intézményét bármiféle sérelem nélkül élvezhetik, akkor ez elegendő bizonyíték arra, hogy ideát mi is hódoljunk neki anélkül, hogy bárkit sérelem érne. Az eszünket kell használni akkor, amikor el akarjuk dönteni, mi a jó és mi a rossz, nem pedig vakon követni a múltból ránk hagyományozott szokásokat.” Az új, kulturális relativizmus egykettőre népszerű lett, mert irgalmat nem ismerő eszközt

adott a szellem kezébe a társadalom leigázására. Az értelem ettől fogva bármiféle társadalmi – köztük viktoriánus – szokás felett pálcát törhet, de a társadalom soha többé nem ítélkezhet az értelem felett. Ezzel az értelem végleg átvette az irányítást.

Arra a kérdésre, hogy „Ha semmiféle kultúra, így a viktoriánus sem képes útbaigazítani az embert afelől, vajon mi a jó és mi a rossz, akkor hogyan fogjuk ezt valaha is *megtudni?*”, azonmód csattant a válasz: „Semmi az egész. Az értelmiségiek majd mindenkit szépen eligazítanak. Szemben a vizsgálódás tárgyául szolgáló társadalom tagjaitól, az értelmiségi tudja, mit beszél vagy ír, hiszen az ő mondandóját nem befolyásolja az adott kulturális környezet. Az általa tett megállapítások abszolút érvényűek. Ez azért lehetséges, mert a tudomány szabályai szerint jár el, amelyekről tudjuk, hogy objektívek. Márpedig az objektív megfigyelő meglátásai nem viszonylagosak, hiszen ő semmilyen módon nem része az általa vizsgált világnak.”

Szegény, szerencsétlen Dusenberry! Ugyanezt a zagyvaságot leplezte le az ötvenes években Montanában. A Minőség Metafizikája révén kitágított huszadik századi horizont most megmutatta, hogyan alakult ki a jelenlegi helyzet. Hogy egy amerikai antropológus ne legyen elég objektív, s emiatt üsse meg a bokáját, arra nagyjából annyi az esély, mint arra, hogy egy sztálinista bürokrata szerencsét próbáljon a tőzsdén. Mindkettőt ugyanaz az ideológiai, konformista kaloda szorítja.

Ennél a pontnál érdemes leszögezni, hogy a Minőség Metafizikája a szellem pártján áll: azt vallja, hogy a szellemnek kell uralkodnia a társadalom felett. Azzal, hogy a szellemet az evolúció magasabb rendű, a társadalom fölött álló formájaként ismeri el, egyúttal azt mondja, hogy erkölcsileg magasabb szintet testesít meg, mint a társadalom. Jobb, ha a társadalom egy eszme miatt megsemmisül, mint ha egy eszmét a társadalom eltöröl a föld színéről. Csakhogy a Minőség Metafizikája még hozzáteszi, hogy a társadalom feletti uralomra hivatott tudomány, a szellemi megközelítés tökéletlen, mert valami hibádzik belőle. Ott a hiba, hogy a szubjektum-objektum tudmánynak nincs receptje az erkölcsi kérdésekre. A szubjektum-objektum metafizika számára csak tények léteznek. De hát az erkölcsnek nincs semmilyen objektíven megragadható megjelenési formája. Az ember meresztheti szemét a mikroszkópba vagy a távcsőbe, fülelheti a rezgésérzékelőt egy életen át, anélkül hogy egy fia erkölcsre bukkanna. Mert azt ott hiába keresi. Az erkölcs a fejekben lakozik. Csakis a tudatban található meg.

A szubjektum-objektum tudomány nézőpontjából a világ tökéletesen céltalan és értékek nélküli hely. Semminek semmi értelme. Semmi nem jó, és semmi nem rossz. Minden úgy működik, mint a gép. Erkölcsileg semmi kivetnivaló nincs abban, ha valaki lusta, hazudik, lop vagy öngyilkosságot követ el, semmi gond a gyilkossággal és a népirtással. Ha minden csak működik, akkor semmi sem lehet rossz, hiszen a működésnek nincs erkölcse.

Na már most akkor, amikor az értelmiség a világtörténelemben először került a társadalom irányítói pozíciójába, vajon ez a szellemi megközelítés lett-e a társadalom gyakorlati irányításának fő szabálya?

Amennyire Phaidrosz tudta, e kérdést még soha, senkinek nem sikerült kielégítően megválaszolnia. Ehelyett az történt, hogy valamennyi társadalmi szabály ebek harmincadjára került, és minden rendű és rangú bűn miatt az „elnyomó társadalom” került a vádlottak padjára. A huszadik századi értelmiségiek éles szemmel mutattak rá a viktoriánusok azon meggyőződésére, hogy a gyerek bűnben születik, és csak szigorú fegyelmezés révén lehet megjavítani. Ezt a hitet a huszadik századi értelmiségi egyszerűen badarságnak minősítette. Nincs tudományos bizonyíték arra, hogy a gyermek bűnösként születne, szólt az érvelés. A bűn eszméje semmiféle objektív valóságtartalommal nem bír. Sokkal inkább arról van szó, hogy amit bűnnek nevezünk, az csak az önkényesen alkotott társadalmi szabályok megsértése. A gyermektől lehetetlenség elvárni e szabályok ismeretét, az engedelmességről már nem is beszélve. Sokkal objektívebb magyarázat a „bűnre” az, hogy vannak, akik a társadalom elavult, romlott és hanyatló értékeit úgy próbálják igazolni, hogy bűnösnek bélyegeznek mindent, ami kilóg a sorból. A viktoriánusok így kerültek el annak elismerését, hogy valójában abban lakik a fenevad, aki farkast kiált.

Az értelmiségiek szerint két recept kínálkozik a „bűn” kiiktatására. Az egyik, hogy a gyermeket rá kell venni a szabályok betartására, úgy, hogy soha még csak meg se forduljon a fejében megkérdőjelezni, mi a jó és mi a rossz. A másik út a helytelenek és elavultnak tűnő társadalmi szabályok tanulmányozásán keresztül vezet. Ki kell fundálni, hogyan lehet a *szabályokat* megváltoztatni annak érdekében, hogy az ártatlan gyermek, amikor enged természetes indíttatásainak, úgy tudja kielégíteni szükségleteit, hogy közben ne kínozza büntudat. Ha a gyermek természetének megfelelően cselekszik, és az társadalmilag bűnös magatartásnak minősül, akkor a társadalom az, amit meg kell változtatni. Ha a gyermek szeretetet és odaadást tapasztal, és lehetősége nyílik arra, hogy szabadon gondolkodjék s fedezze fel a világ dolgait, akkor ésszerű megfontolás útján

arra jut, ami mind neki, mind a világnak a legjobb. Miért is fordulna ettől eltérő irányba?

A húszas évek új intellektualizmusa azt hirdette, hogy amennyiben léteznek a helyes társadalmi viselkedés objektív szabályai, akkor azokat társadalmi kísérletek révén fel kell térképezni. Ne holmi társadalmi hagyományok határozzák meg, mi erkölcsös és mi nem, hanem egy objektív szabály: „a legnagyobb megelégedettség a legtöbb ember számára”. A „bűn” tudományos megítélése nem a „társadalmilag elfogadható avagy sem?” kérdésén dől el, hanem azon, hogy „ésszerű-e vagy ésszerűtlen?”.

Ha valaki iszik, s emiatt autóbalesetet okoz, elveszti az állását, vagy családi perpatvart szít, akkor az illető ésszerűtlenül viselkedik. Az ilyen italozás bűn, hiszen nem járul hozzá a legtöbb ember legnagyobb megelégedettségéhez. A másik oldalról viszont az ivás nem ésszerűtlen, ha tisztán társadalmi vagy szellemi felszabadulást okoz. Így nem bűn. Ugyanez a helyzet a szerencsejátékkal, a káromkodással, a hazudozással, a rágalmozással és más efféle „bűnökkel”. Az értelmi megítélésen múlik a minősítés, nem a társadalmi.

Az összes „bűnök” közül a házasság előtti és a házasságon kívüli szex váltotta ki a leghesebb indulatokat. Nincs a züllöttségnek olyan válfaja, amit a viktoriánusok nagyobb utálattal utasítottak el, és nem volt szabadságjog, amelyet az új értelmiségiek szenvedélyesebben védelmeztek volna. Tudományos szempontból a szexuális tevékenység sem nem jó, sem nem rossz, hangzott az utóbbiak álláspontja. Éppolyan fizikai szükségletről van szó, mint amilyen az evés vagy az alvás. Márpedig a hétköznapi fizikai szükségletek holmi álerkölc alapján történő tagadása ésszerűtlen. A házasság előtti szexuális élet elfogadásával csupán egy olyan szabadságjog számára nyílik tér, amelynek gyakorlása senkit sem sért.

A *Lady Chatterley szeretője*, a *Ráktérítő* s a hozzájuk hasonló könyvek a társadalmi elnyomás elleni harc kiemelkedő teljesítményeinek kijáró védelemben részesültek. A prostitúcióra és házasságtörésre vonatkozó jogszabályok szigora enyhült. Azzal a várakozással tekintettek az ész újabb térhódítására, hogy általa a szex közönséges árucikké változik, és megszabadul a Sigmund Freud által feltárt szörnyűséges feszültségtől és szorongástól, amit a társadalmi elfojtások okoznak.

Így történt, hogy a század folyamán az értelmiségiek nem az ember *biológiai* mivoltának számlájára írták a bűnözést, hanem azt újra és újra azzal magyarázták, hogy a társadalmi rendszerek elnyomják az ember biológiai természetét. Úgy tűnt, miközben minden lehetőséget megragadtak, hogy nevetésgessé tegyék, érvénytelenítsék, gyengítsék és aláássák az elnyomás viktoriánus társadalmi ke-

reteit, meg voltak győződve róla, hogy mindez az ember bűnös hajlamaira is orvosságnak bizonyul. Amikor az értelmiségiek átvették az uralmat a társadalom felett, abban a hitben fűztek nagy reményeket az antropológiához, hogy annak révén majd új, tudományos szabályokat találnak társadalmuk célirányos vezetéséhez. Ebben állt a *Felnőtté válás Szamoán* című könyv jelentősége.

Amerikában például az indián – akit a viktoriánusok Custer utolsó csatáját követően utolsó senkivé tapostak – hirtelen a primitív közösségi erény hordozójaként támadt új életre. A viktoriánusok primitívségük miatt gyűlölték az indiánokat. Az indiánokban testesült meg a viktoriánusok által imádott európai társadalom ellentettje. Az új „antropológusok” vadászlázban égve özönlöttek el az útjukba akadó törzsek kunyhóit, sátrait és faházait, hogy előássák az eredeti amerikai életet jellemző erkölcsi tanításokat.

Teljesen logikátlan megoldás volt ez, hiszen ha a szubjektum-objektum tudomány számára az erkölcs nem létezik, akkor nincs tudományos vizsgálódás, amely be tudná tölteni az erkölcsi űrt, ami a viktoriánus társadalom erkölcsé helyén tátongott. A szellemi engedékenység és a társadalmi tekintély lerombolása semmivel sem tudományosabb, mint a viktoriánus fegyelem.

Phaidrosz úgy látta, hogy ez a logikai bukfenc varázslatosan illeszkedik a kiinduló állításhoz, mely szerint az amerikai személyiség európai és indián öszszetevőkben gyökerezik. Az idejétmúlt viktoriánus erkölcsi értékeket az amerikai indiánok értékei váltották fel: a gyermekek iránti kedvesség, a maximális szabadság, az egyenes beszéd, az egyszerűség szeretete és a vonzódás a természethez. Az egész ország anélkül indult meg az ösztönösen jónak érzett irányba, hogy felfogta volna, hova is nyúlnak az új erkölcs gyökerei.

Az új intellektualizmus az avított európai viktoriánus minták helyett a „hétköznapi ember” háza táján kereste a kulturális értékek forrását. A harmincas évek olyan nagyságai, mint Grant Wood, Thomas Hart Benton, James Farrell, Faulkner, Steinbeck és más művészek az új erkölcsöt kutatva ástak vissza az amerikai fehér kultúra írástudatlan rétegébe, s közben nem ismerték fel, hogy épp ez a kultúra esik legközelebb az indián értékekhez. A huszadik századi értelmiség abban a hitben ringatta magát, hogy amit tesz, azt a tudomány igazolja, pedig valójában az indián értékek irányába való elmozdulás játszódott le Amerikában.

Még a nyelvhasználatban is lezajlott az európairól az indián stílusra való átérés. A viktoriánusok nyelve olyan cirkalmas volt, akárcsak a tapétájuk: tele szóvirágokkal, indákkal és kacsokkal, amelyeknek semmiféle gyakorlati hasznuk nem volt, csak a mondanivalótól vonták el a hallgató figyelmét. A huszadik

században ezt felváltotta az indián egyszerűség és egyenesség. Hemingway, Sherwood Anderson, Dos Passos és még sokan mások olyan stílust használtak, amely néhány évvel korábban még durvának és nyersnek hatott volna. Az új nyelvben az egyszerű ember közvetlensége és szókimondása fejeződött ki.

A változás tükröződött a vadnyugati moziban is, ahol megelevenedtek az indián jellemvonások, amelyekből idővel cowboyvonások, majd huszadik századi amerikai értékek bontakoztak ki. Mindenki tisztában volt azzal, hogy a vászonon megjelenő cowboyoknak vajmi kevés köze van a valóságos cowboyhoz, de kit érdekelt? A megjelenített értékek számítottak, nem pedig a történeti hűség.

Phaidrosz abban a korszakban nőtt fel, amelyet a technológiai fejlődés, a tekintélyre épülő társadalmi rend megroggyanása, az értékmentes tudomány, az „egyszerű ember” iránti rajongás és az indián értékek felé való öntudatlan elmozdulás jellemezett. A viktoriánusok gyermekeinek első nemzedékére kezdetben jó hatással volt az európai társadalmi értékektől való eltávolodás. Egyfelől hasznukra voltak a beléjük nevelt viktoriánus társadalmi normák, másfelől az új szabadság hatalmas szellemi távlatokat nyitott meg számukra. A második nemzedék körül, amelybe Phaidrosz is tartozott, már kezdtek kiütközni a problémák.

Az indián értékek kiválóan megfelelnek az indián életstílus követelményei között, de csak csikorogva működnek az összetett technológiai társadalomban. Az indiánok maguk is kínok kínját szenvedik el, ha a rezervátumból városba költöznek. A városok működése pontosságon és a lényeges részletekre kiterjedő figyelmen nyugszik. Egy perc alatt összeomlanának, ha az emberek nem vetnék alá magukat a hatalomnak, legyen szó rendőrtől, hivatalnokról vagy buszsofőről. Az indiánok „természetes” neveltetése nem feltétlenül biztosítja a városi környezetbe való zökkenőmentes beilleszkedést.

Phaidrosz gyermekkorában a szellem uralta a társadalmat, csakhogy az új társadalmi lazaság nem a várakozásoknak megfelelően sült el. Valami félreisiklott. A világ kétségkívül jobb bőrben volt szellemileg, s persze technológiailag is, de mindezek ellenére a „minősége” valahogy mégsem volt jó. Hogy miért nem volt jó, azt senki nem tudta szavakba önteni. Az ember a zsigereiben érezte.

Néhanapján szembeötlött egy-egy helyzet, amiről tudta az ember, miért rossz, de e pillanatok nem álltak össze értelmezhető képpé. Phaidrosz emlékezett Tennessee Williams *Üvegfigurák* című színdarabjára, amelyben a színpad egyik sarkában ki-bekapcsolódott egy neonnyíl, alatta ugyancsak villogó

fénynyel: „PARADICSOM”. A paradicsom – villogott megállás nélkül – a nyíl irányában található:

PARADICSOM → PARADICSOM → PARADICSOM →

Csakhogy a paradicsom mindig valahol máshol volt, mindig újabb nyíl mutatta az utat. A paradicsom mindig a jövő ígérete maradt. Mindig valamilyen szellemi vagy technológiai utazás végén kecsegtetett, de az ember tudta, ha el is éri a kítűzött pontot, a paradicsom nem lesz ott sem. Ami vár, csak egy újabb útjelző:

PARADICSOM → PARADICSOM → PARADICSOM →

ami megint másik irányba mutat.

Phaidrosz figyelmét ugyanígy megragadta a *Lázadás ok nélkül* című filmet öles betűkkel hirdető plakát. A cím pontosan a Phaidrosz által mindenütt érzékelt rossz minőségre mutatott rá, amelyet szóval kifejezni nem lehetett.

Lázadni *kellett*, még ha a lázadás okát megnevezni senki nem is tudta. Az értelmiségiek minden ok alól kirántották a szőnyeget. Az ok olyan szerepet töltött be a huszadik századi értelmiség világában, mint a viktoriánusoknál az illem. Az nem létezett, hogy egy viktoriánuson túl lehetett tenni, ha az illendő viselkedés volt a versengés tárgya. Ugyanígy lehetetlenség lett volna a huszadik századi értelmiségivel sorompóba szállni az okok kérdésében. Ők már *mindenen* átláttak. Éppen ez volt a bajok egyik forrása. A lázadás egyrészt a mindentudás ellen tört ki. Az embereknek elege lett a sok elvágólagos tudományos ismeretből, amelynek a világ sorát kellett igazgatnia.

Phaidrosz nem talált olyan „okot”, amelyet bárkinek is el tudott volna magyarázni. Az egyetlen „ok” életének Minősége volt, de ennek nem tudott kifejezést adni az értelmiségiek „objektív” nyelvezetén, s ebből következőleg szerintük egyáltalán semmi oka nem volt a rossz érzésének. Azt felfogta, hogy a szellem által alkotott technológiai eszközök egyre bonyolultabbakká, ugyanakkor elérhetőbbekké válnak, de egyáltalán nem gondolta, hogy az ilyen eszközök élvezetének képessége is arányosan növekedett volna. Nem állítható bizonyossággal, vallotta, hogy az emberek boldogabban élnek, mint a viktoriánus korban. Úgy tűnt, a „boldogságra való törekvés” valamiféle tudományos módszerekkel kieszelt gépnyúl üldözésévé fajult, amelyik olyan sebességgel rohan az ember előtt, amilyen sebességgel az ember maga előtt úzi. Aki aztán valaha is, akár csak egy

pillanatra belekapott ebbe a jószágba, annak számára kiütközött a sajátos, mesterséges technológia-íz, amely az egész hajsza értelmét megkérdőjelezi.

Úgy tűnt, az emberek az „objektív” és „tudományos” életszemlélet hálójába kerültek, ahol mindenkinek szépen beadták, hogy saját lényege az ember fizikai mivoltának továbbfejlesztésében áll. Az eszmék és társadalmak az agy szüleményei, nem pedig fordítva. Két agy fizikailag nem egyesülhet, ebből következően két ember nem tudja másképp megérteni egymást, mint rádió adó-vevő módjára, a nagy sötét éjszakában egyik percben üzenetet küldve, a másikban a választ fogadva. A tudományos, értelmén alapuló kultúra beleivódott az egymástól elszigetelt emberek millióinak életmódjába. Kis lelki magántömlőcökbe zárva élnek és halnak, nem tudnak beszélgetni egymással, nem tudnak véleményt nyilvánítani egymásról, mert tudományos szempontból az ítéletalkotás lehetetlen. Minden egyes magántömlőc lakójának értésére adták, belegebedhet az erőfeszítésbe, megtehet minden tőle telhetőt, akkor is pusztá állat, amelyik ugyanúgy pottyán a világra és pusztul el, mint bármelyik embertársa. Ha tetszik, kiötlhet erkölcsi célokat saját örömére, de azok mind csak mesterséges elmeszülemények. Tudományos szempontból semmiféle célja nincs.

A húszas éveket követően olyan alattomosan és észrevétlenül szállt a titokzatos magányérzet a világra, hogy az ember még csak kapiskálja, milyen veszélyes helyzetbe keveredett. A tudományos, lelki elkülönítés és a hiábavalóság tudata a lélek sokkal *rosszabb* börtöncellájának bizonyult, mint amilyen a régi-módi viktoriánus „erény” tömlőce valaha is volt. Ott van az a villamosutazás Lilával. Akkor is érezte ezt a szorítást. Esélye sem volt, hogy valaha is Lila közélebe jusson, hogy megérthesse őt, vagy a lány megérthesse Phaidroszt, mert ez az egész értelmi alkotmány, a hozzá kapcsolódó összefüggésekkel, az árucikkkel és szerkezetekkel középük furakodott. Saját lényük *valóságosságából* veszítettek. Mintha az ő boldogításukra alkotott ésszerű, elektromechanikus gépezet által vetített mozi szereplői lettek volna, amely egyre csak azt szajkózta:

PARADICSOM → PARADICSOM → PARADICSOM →

s közben hanyagul kizárta őket magának az életnek a közvetlen érzékeléséből – elvágta őket egymástól.

Lilának úgy tűnt, mintha valami álomvilágban úszna. Hol volt a kezdet? Képtelen volt felidézni. Amikor rémület fogta el, tudata mindig ugyanígy pörgött, egyre megveszekedettebb tempóban. Miért kellett annak a fickónak ellopnia a gyógyszert? A tablettákkal kevésbé rémisztőnek tűnne a világ. Biztos azt hitte róluk, hogy narkó. Ez lehet a magyarázat. Abból, hogy mennyire kívánja a gyógyszert, mindig meg tudta állapítani, milyen rémisztő lett a világ körülötte. És most nagyon kívánta.

Ígéretéhez híven már délután el kellett volna költözködnie a hajóról. Most nem kéne ilyen ágrólszakadtan visszaoldalognia a vitorláshoz. Leszállt az este.

Az a mocskos pincér! Adhatott volna egy kis pénzt segítségképpen. Akkor foghatott volna egy taxit. Most itt áll teljesen leégve. Úgy beszélt vele az a szemét, mintha hazudott volna neki. Pedig egy szóval sem mondott valótlant. Az volt a szemétség, hogy a pincér tudta, hogy igazat beszél, csak nem érdekelte. Csak azért is úgy állította be a dolgot, mintha valami rosszat tett volna, pedig jól tudta, hogy nem követett el semmi rosszat.

Hideg volt. A szél keresztülfújta a pulóverén. Az utcákon kavargott a kosz. Amerre nézett, koszos volt minden. Mindenből kopottság és hideg áradt.

A tetejében még az eső is eleredt.

Még csak azt se tudta, vajon jó irányba megy-e. Úgy érezte, valahol a folyó közelében járhat.

Az utcán végigpillantva a messzességben autópályát látott, amelyen járművek száguldoztak. Csakhogy a park sehogy sem akart előbukkanni ott, ahol számította. Lehet, hogy valahol elkavarodott, és most rossz irányba halad. Az esőcseppek fel-felvillantak fényszórók fényében. Pontosan emlékezett, hogy amikor a kapitánnyal elhagyták a kikötőt, egy park mellett mentek el.

Lehet, hogy mégiscsak le kéne intenie egy taxit, legfeljebb nem fizet majd, gondolta. Éppen közeledett is egy szabad jelzésű kocsit. Lila már emelte volna a kezét, hogy leintse, aztán mégis meggondolta magát. A régi szép időkben bármi belevágott volna a dologba. Amikor a taxis a tarifát kérte, egyszerűen szembeköpte. De most még ehhez se volt ereje. Nem akart harcolni.

Lehet, hogy kéregetéssel kéne némi pénzt szerezni. Á, az nem menne. Nem adnának. Errefelé biztosan nem. Veszélyes dolog csak úgy odalépni valakihez ebben a városban. Az itteni emberektől bármi kitelik.

Mehetett volna a rendőrségre, vagy valami menedékhelyre... Persze nagyon gyorsan rájönne, kihez van szerencsájuk. És ha itt valakiről kiderül, hogy van már valami a füle mögött, akkor többé látni se akarják.

Egyetlen porcikája se kívánta a hajóhoz vezető sétát a folyóparton. Semmi kedve nem volt a dologhoz. Inkább egy-két utcával beljebb marad, és amikor már látja, hogy arrafelé lehet a kikötő, akkor levág a következő utcán.

Hú, az az alak, aki az étterem kirakatán át bámulta! Az bizony kudarc volt. Tíz-tizenöt éve úgy söpört volna be az ajtón, mint akit zsinóron húznak. Most meg csak tovább-ballagott. Lilának visszacsengett Allie mondása: „Nem *te* változol, édesem, hanem *ők*.” Azt is ő mondogatta, hogy „Amíg nem hiányoznak, le nem tudod vakarni őket. Mihelyt neked támad gusztusod valamelyikre, akkor soha a nyomára nem tudsz bukkanni.”

Lila azon merengett, mi lehet Allie-vel. Ötven körül járhat. Biztos olyan öreg csavargó asszony lett belőle is, mint az, akit tegnap látott. Ez lesz az ő sorsa is.

Hajléktalan. Ott fog üldögelni a szellőzőnyíláson, és koszos rongyokkal takargatja magát...

...Mint a boszorkány a kirakatban. Láncon lógatva, hatalmas bibircsókos orral...

Felnyúlt és megtapogatta a haját. Förtelmes. Az eső annyira szétmosta a frizuráját, hogy egészen úgy festhet, mint valami boszorkány.

Útközben egy nagy kastély mellett is el kellett haladni, amelynek tetejéből zöld torony ágaskodott az ég felé. Ennyi ragadt meg emlékezetében. A kastély mellett kell a folyó felé kanyarodni, és ott van a kikötő. Ez még onnan rémlett, hogy a folyótól jövet is látszott.

Cipője cuppogott a víztől, ruhája és az inges doboz szétázott. Lehet, hogy meg kellene állnia és megvárni, míg eláll az eső. De akkor sose találja meg a kastélyt. A kastélyig feltétlenül el kell jutnia.

Hogy miért is nem tanulta meg leplezni a másokkal szembeni dühét? Az ember mindig azt várná, hogy a bajban valaki egyszer csak előlép, és helyrehozza a dolgokat, de ez esetben már túl késő. Jön a királyfi fehér lovon, s mindent rendbe hoz. Ez a megoldás mindig megfordul az ember fejében, nemde? De a királyfikora már lejárt, Lila. A kapitány volt a legutolsó. Több nem lesz már, Lila. A kapitánnyal vége a dalnak.

Ez volt az üzenete annak a fickónak, aki az étterem ablakában a szemébe nézett.

A kapitánynak szánt ingek csuromvizesek lettek. Egy fityinget se kap majd értük tőle. Talán ha behúzódná egy kapualjba, míg alábbhagy az eső, még megmenthetne valamit belőlük. Meg kellett volna tartania a zacskót, amit a boltban kapott. Akkor most szép szárazak lennének. Akkor visszavihetné az ingeket a boltba, és a pénzből futná taxira. De hát még ahhoz is taxi kellene, hogy a boltig eljusson. Ráadásul ilyen későn már az is be van zárva.

A recept is a tárcában volt. Arról csak eszükbe jut. Á, mit érdekelné őket...

...Talán a hajón van valami pénz. Szépen belopakodhat, és végignézheti a fiókokat meg a kis rejtékhelyeket. Lilának rögtön eszébe jutott, hogy fel se juthat a hajóra. Nem ismerte a számszár kódját. Ott rostokolhat, amíg a kapitány elő nem kerül és be nem engedi. Ha meg ott van, esélye sincs arra, hogy átkutassa a hajót. Csak megszánja a kapitány, és ad neki valami kis pénzt. Azok után, hogy milyen dühös lett rá, ennek semmi esélye. Nem kap egy garast sem.

Kóborolhat egész éjjel anélkül, hogy rábukkana a folyóra. Valószínűleg már elhagyta a kastélyt is. Gyalogolhat, amíg csak jártányi ereje marad, és nem találja meg a hajót. Meg se tudja kérdezni, merre kell mennie, mert még a nevét se tudja a helynek, ahol kikötöttek. Egyszerűen az volt az érzése, hogy valahol errefelé kell lennie. Soha rá nem akad, csak bolyong körbe-körbe.

A kapitány meg fogja magát, felszedi a horgonyt, és Lila soha többé a színét se látja. Kereszetet vehet a cókmojkjára is! Márpedig neki szüksége van a holmijára! Minden cucca ott van! Amije csak a világon volt, ott maradt a hajón!

Lila semmilyen jelet nem látott, ami a folyó közelségére utalt volna. Meg kellene kérdezni valakit a kikötő felől, de mit is kérdezhetne tulajdonképpen? Az épületek lassacskán más arculatot öltöttek. Egy sem volt ismerős.

Biciklista közeledett, de megállás nélkül továbbhajtott. Egyre elhagyatottabb tájékra vetődött. Jobb környéknek látszott, de az ember sohasem tudhatja. Az ilyen helyeken szokták elkapni az embert.

Biztos, hogy eltévesztette az utat. Errefelé biztosan nem járt korábban. Bár csak maradt volna a folyó közelében! Még megy egy keveset, aztán Harlemben köt ki, amit aztán végképp nem kívánt. Főleg nem éjjel. Egy-két ablakon vasrács volt, alatta meg szögesdrót.

Kastélynak nyoma sem volt. A kastély biztos feltűnne az űrhajóforma zöld tetejével, de semmi hasonló nem látszott.

Miért is kellett szervezkednie, aztán meg felbosszantani a kapitányt azzal, hogy mindennek elmondta? Tessék, most gőze sincs, mihez kezdjen. Ha csak mézesmázosan helyeselgetett volna ahelyett, hogy mindenáron elmondja a magáét, akkor most vígan élvezné a tengeri szelet, útban Floridába.

Nem kellett volna annyira erősködni, hogy a kapitány fogadja fel Jamie-t. Látszott rajta, hogy kiakadt, már amikor első alkalommal megpendítette az ötletet. Tartania kellett volna a száját.

Vitakozni se lett volna szabad. Az ilyenek rögtön belekötnek az emberbe, ha nem sertepertél meg mézesmázoskodik körülöttük alázatosan. Megfizetnek a kis lázadásokért. Addig nem nyugszanak, amíg be nem bizonyítják, milyen nagyok és erősek. Amint megorrontják, hogy az ember nem hisz abban, amilyen nagyok és erősnek mutatják magukat, rögtön gyűlölet gyűl bennük. Ezt nem bírják lenyelni. Ez aztán beteszi nekik a kaput. Jamie mellett a kapitány gyengének látszott. Ezt nem bírta elviselni.

Semmi mást nem akart, csak megmutatni a kapitánynak, ki is ő valójában. A kapitány maga mondta, hogy szeretne minél többet megtudni róla. Ő akarta tudni, mi lakik benne. Ő meg balga fejvel komolyan is vette a dolgot, és lám, mi sült ki belőle. Jamie persze egyből keresztüllátott a kapitányon. Egy pillanat alatt tudta, kivel áll szemben.

Soha még érinteni se szabad a titkukat, hogy valójában milyen gyengék. Meg vannak győződve arról, hogy senki nem is sejtí. Ha mégis szembesülniük kell a dologgal, azonnal dührohamot kapnak. És feltámad bennük a gyűlölet. Akkor aztán mindennek lehordják az embert. Rochesterben pontosan ez történt. Pedig Lila csak az igazat vágta a szemükbe. Ők meg rögtön azt mondták rá, hogy megzavarodott. Nem hajlandók szembenézni az igazsággal. Ha valaki mégis kimondja az igazságot, mindent megpróbálnak, hogy lesöpörjék.

Lila lába fájdalmasan hasogatott. Le kell vennie a cipőt és mezítláb folytatni az utat. Mindegy, hogy hideg van. Jól fog esni a séta mezítláb. Na, még egy kicsit ki kell bírni a cipőben. Ha hamarosan nem látja meg a folyót, akkor tényleg le kell vennie. Lehet, hogy minden göncöt le kellene dobálnia magáról.

Lilának felrémlett, amikor egyszer hazafelé menet meglepte az eső. A vadonatúj ruhája volt rajta. Megpróbált fák alá húzódni, és szörnyen érezte magát. A ruhájából facsarni lehetett a vizet, mintha medencéből lépett volna ki. A cipője minden lépésnél hangosan cuppogott. Végül az új ruhában lekuporodott az árokparton, és sírt, és hagyta, hogy ömöljön-csurogjon rajta a víz. Ettől aztán egy kicsit jobban érezte magát.

Lehet, hogy most is le kéne kuporodni. De nem itt. Még nem.

Fél kézzel nekitámaszkodott egy oszlopnak, és lehúzta először az egyik, majd a másik cipőjét. Mindjárt jobban érezte magát. Jólesett végre mezítláb járni.

Legszívesebben minden ruhájától megszabadult volna. Le az egész gönccell! Akkor talán valaki felfigyelne rá és segítene. A ruhák miatt nem látja senki, hogy ott van az ember. Ruha nélkül mindjárt észrevennék.

„Lila, ha nem embereled meg magad, soha nem találod meg a boldogságodat.” Mindig anyja arca rémlett fel, amikor szerencsétlen helyzetbe keveredett. Azok a gombostű-szemek. Anyja mindig mindent jobban tudott. A világon két dolog tette boldoggá, ha igaza volt, és ha azon merengett, hogy mennyivel jobb ember, mint bárki más. Ha az ember jól csinált valamit, egy szava se volt. De ha valami rosszul sült el, akkor aztán állandóan azt olvasta az ember fejére.

De amikor az ember biztos abban, hogy semmi rosszat nem követett el. Amikor tudja tudja, hogy nem bántott senkit, nem lopott semmit, és a többiek mégis pont ezért *gyűlölik*.

Az ember kiteszi a lelkét a többiekért, hálából meg kikészítik. Először gyűlölni kell, aztán meg azt *mímelni*, mintha szeretné őket. Akkor majd tisztelik. De mi értelme az életnek, ha csak gyűlölködhet az ember, és gyűlöletet gerjeszt másokban? Lila a lelke mélyéig belerokkant a világba, ahol mindenkinek gyűlölnie kellett a másikat.

Hogyan képes bárki is minden reggel újra nekivágni az életnek, vállal a gyűlölet terhével? Sehol egy kis rés. Lám csak, most már őt is beszippantotta az örvény. Most már Lila is a gyűlölet csavarjára jár. Mindig így történik. Elkapja a gépszíj, és innen nincs többé kiút. Kapálózhat, ahogy csak bír, a szorítás nem enged. Semmi nem maradt a régi Lilából. Mindent kiszipolyoztak belőle.

Egyetlen vágyuk, hogy bemocskoljanak. Semmi más nem foglalkoztatja őket. Te se légy különb, mint ők! A saját mocskosságukat döntik az emberre, aztán meg újjal mutogatnak: „Nézz magadra, Lila, micsoda egy ringyó vagy! Te utolsó cafat!”

Egyszerűen gyűlölik, ha az ember szeretkezik. Közben meg az ökölharc látványában lelik örömeiket, és azt élvezik a legjobban, mikor ropog a csont, és mindenki vérben úszik. Vagy a háborúkon meg efféléken élvezkednek. Teljesen össze vannak zavarodva, és addig nem nyugszanak, míg zavarodottságukat a másokra nem zúdítják, hogy az se legyen szerencsésebb. Azt akarják, hogy te is vesztésd el a fejed, ahogy ők sem uralkodnak önmaguk felett. Akkor befogadnak. Akkor mindjárt azt mondják: „Lila, igazán jó fej vagy.”

Ők az örültek. Azt se tudják, ki vagy. Téged senki sem ismer, Lila. Soha nem is fog. De szegény, kicsi Lila, te vajon kiismered-e valaha *őket*?

Amikor megvolt a menet, rögtön elnyugszanak. Már azon jár az eszük, hogyan szabadulhatnak meg tőled. Mielőtt elsülne a farkuk, még te vagy a Világ Királynője, de egy perccel utána már csak kolonc.

A kapitány is ilyen volt. Élvezett egy jót. Lila megtette kötelességét, Lila mehet. Szedi a horgonyt, és pénzesztül, mindenestül elhúz Floridába, Lilát meg a sorsára hagyja.

Az utcán teremtett lelket se látott, mégis úgy érezte, mintha figyelnék. Úgy érezte, ha hirtelen hátrafordulna, szembetalálkozna a nyomában lévő valakivel.

A sötétlő házak mintha sosem látott formákban tornyosultak volna köré. Mint valami olcsó filmben a gyilkosság helyszíne.

Bármilyen kicsi dolog elég volt ahhoz, hogy rémület fogja el. Pedig semmi rémisztő nem látszott sehol. Kirabolni legalábbis nehéz volna. Azt a pár inget zsákmányolhatnák tőle. Milyen nevetséges. „Tessék, vigye az ingeket!”, mondaná. A rablók meg nem tudnák, mihez kezdjenek.

Hirtelen hátrafordult, hogy lássa, mi van mögötte. Sehol egy teremtett lélek. Az ablakok többsége feketén sötétlett. Alig volt, amely mögött függönyszűrte fény derengett. Az egyik ablakban kerek, narancssárga fény pislákol. Mintha arc lett volna.

Töklámpást rakott valaki az ablakba. A másik helyen meg boszorkányt tettek a kirakatba. A Halloweenet ünnepelték.

Mint az a boszorkánykinézetű csavargó öregasszony tegnap. Olyan hamiskás tekintetet vetett Lilára. Mintha felismerte volna. Lehet, hogy az öregasszony tényleg boszorkány volt! Azért nézett olyan furán.

Lila nem vágyott arra, hogy boszorkány legyen. Kiskorában kalózzjelmezre vágyott, de azt helyette Em kapta meg. Neki a boszorkányruha jutott. Az öregasszony úgy nézett ki, mint Lila annak idején. Éppen olyan álarcot viselt, mint az öregasszony ábrázata. Irtózott tőle, anyja mégis kényszerítette, hogy felvegye. Anyja arca megint felmerült a múltból: „*Lila, miért nem vagy képes egy kicsit úgy viselkedni, mint Emmaline?*”

– *Utálok Emmaline-t* – tört ki Lilából.

– Pedig Em nem utál téged.

– *Te azt csak hiszed* – mondta ki Lila. Nagyon is jól tudta, mi lakik valójában Emmaline-ban. Mindig megszerezte, amit akart. Céltudatosan alakoskodott. Anyjuk ezt várta volna tőle is. Hazugságokat. Em megkapott mindent, amire csak kedve támadt. Lilának nem volt más választása, mint boszorkánnyá lenni.

Nagyapja temetésére anyja Em levetett kék ruháját adta rá, nagyapja kék-fehér mintás tányérjait meg odaadta Emmaline-nak. Lila aznap reggel mehet látott kocsijuk tetején, amiről a sziget s nagyapja jutott eszébe.

Az elhagyatott utcán Lilát elfogta a vágyódás a sziget után. Nagyapja méneket tartott, és gyakran készített mézes kenyeret, amiből ő is kapott. Mindig a kék-fehér tányérokot használta a mézes kenyérhez. Aztán jött a temetés, a házat eladták, az étkezés ment Emmaline-nak, és többé soha nem látta viszont a méheket. Szerette azt gondolni, hogy a méhek a nagyapjával együtt átköltöztek a szigetre. Néhanapján visszadöngicsélnek, és akkor újra találkozhatnak, és a méhek mindig tudják, merre jár a nagyapja. Ez futott végig agyán, amikor a koci tetején meglátta a méhet.

„Százszor megmondtam már, Lila, ha nem embereled meg magad, soha nem találod meg a boldogságodat”, visszhangzottak anyja szavai. Az arcán az a mosoly játszott, amely mindig megjelent, amikor valakit éppen a sárba tiporni készült.

– Anya, már unom hallgatni ezt a lemezt – mondta Lila. – Miféle boldogságot találtál *te*?

A kis gombostűszemek, szemek, szemek...

Anyja meg volt győződve róla, hogy Lila rosszasága miatt a pokolra jut, de a szigeten, amikor az ember már odajutott, egyáltalán nem számított, hogy valaki rossz volt-e előtte. Egyszerűen odakerült mindenki. Ez világos volt, hiszen nagyapa szobájában még kép is volt róla.

A sarok mögül szél vágott a pulóvere alá, és valami koszt vagy port vert a szemébe, hogy semmit sem látott. Meg kellett állnia és a fal mellé húzódni, amíg kipislogta a szeméből.

Ott van! A ház sarkán túl végre meglátta! Ott volt és követte! Lila minden erejét megfeszítve összpontosította figyelmét. Tényleg boszorkány! És bármit tehet vele!

Észrevette, hogy nem valami férfi követi, csak egy kutya kódorog a nyomában.

Amint a kutya észrevette, hogy a lány meglátta, visszainalt a ház mögé.

Lila teljes erejéből összpontosított. A kutya kisvártatva ismét megjelent. Lila nem moccan, de szemét a kutyán tartotta, s az lépésről lépésre közeledett hozzá. Mire az utca feléhez ért, megértette, miféle kutya is volt az. Lucky! Hány éve már, hogy utoljára látta!?

– Lucky, hát visszajöttél? – örvendezett. – Hát megint egyben vagy.

A kutya felé lépett. Megpróbált felé nyúlni, hogy megsimogassa, de a kutya hátrahőkölt.

– Nem ismered meg, Lucky? – kérdezte Lila. Megint egyben vagy. Emlékszel rám?

Nem is látszott az autóbaleset nyoma.

– Hogy jöttél vissza a szigetről, Lucky? Úsztál? Merre van az a sziget? Biztos valahol a közelben lehet. Gyere, mutasd az utat.

A kutya eltávolodott a lánytól. Az követte, és hátulról úgy látta, hogy Lucky lába nem is éri a földet, mintha súlytalan volna.

Az utca mélyéről fényszórók nélkül teherautó közeledett. Hangját is alig lehetett hallani. Hátborzongató. Az utcalámpa fénye a kocsira vetődött. Lila szíve majd' kiugrott a helyéből, amikor meglátta, kinek a gépe közeleg. Iszonyú rémület fogta el. Ő volt az! Mégiscsak a nyomára bukkant.

Utoljára akkor találkozott ezzel a teherkocsival, amikor a ronccstelepre vontatták. A vas szinte ronggyá gyűrődött. Nem nyújtott szebb látványt a vezető sem. A fülke ajtaján szétkenődött a vér azon a helyen, ahol a feje lógott ki. A hullaházban az istenért rá nem tudták venni, hogy megnézzék a holttestet.

Most ott közeledett a kis teherautó rendületlenül, és egyre közelebb került a pillanat, amikor kinyílik az ajtó, és kiszól a hang: „Gyere, szállj be!”

Ő majd tudni fogja, mit tegyen! Jamie szemét csirkefogó barátjának nyomába erednek, és visszaszedik tőle a pénzt. Ő majd szétveri a pofáját. Fél kézzel. Nemesyszer megcsinálta már. Jó párszor vert péppé embert. Az a szemétláda... Nem szabad ilyeneket mondani valakiről, aki már meghalt. Amint ezt kimondta, a kocsis éles kanyart vett, hogy elgázolja Luckyt.

Lucky ügyesen félreugrott a kerekek elől.

A teherautó megállás nélkül továbbhajtott, és Lila a fülkébe pillantva látta, hogy az a sofőr, akit gondolt. Úgy nézett a lányra, mint aki nem akarja, hogy bármi köze legyen hozzá. De tudta, hogy ki ő, s Lila is tudta, ki az a sofőr. A teherautó felgyorsított és elhúzott.

Lila nem tudta kiverni a fejéből a vér látványát. Mindenkiről sugárzott, milyen mélységesen szánakozik rajta. A sok álszent sóhajtozás: „Ó, Lila, mennyire sajnálom!” Képmutató csürhe. Éppúgy utálták a férjét, ahogyan ő. Csirkefogó. Halotról jót vagy semmit, de hát ez az igazság. A szemébe is megmondta. Akkor most miért rejtené véka alá a véleményét. Ez az igazság.

Lila a következő sarokhoz ért, és egyszeriben szemébe ötlött a kastély! Rábukkant végre! Nem ott volt ugyan, ahol számított rá, de itt legalább már tudta, hogy következik a park, utána a cementtelep, és a hajók is ott sorakoznak majd.

Okos kutya! Mindig jól szolgált. Valaki biztosan látta, hogy bajban van, és azért küldhette segítségül. Most szépen lemehet a hajóhoz, hogy megvárja a kapitányt, aki átviszi a folyón a szigetre.

A cementtelep valahogy nem rémlett Lilának. Fenyegetően szürkéilett, mintha bármelyik pillanatban fenevadak ronthatnának elő. A telep távolabbi végén lépcsők derengtek, és Lilának halvány sejtelve sem volt, vajon mi várja ott. Lelassította lépteit, óvatosan közeledett...

Egy nesz sem hallatszott, de félelme ettől is csak fokozódott. ..

Még egy lépést közelített. Más választása nem volt. Valahogyan át kellett jutnia a veszélyes helyen. Lélegzetét visszafojtva kukkantott ki a sarok mögül...

Ott feketéilett a kikötő! Ott ringott a víz. Minden, ahogyan vágott rá! Hatalmas kő gördült le a szívéről örömeiben. Fülében mennyei zenének hangzott a hajófesztő kötelek pengése a szélben.

A kikötőkapuban a fekete őr mondott valamit, de Lila egy árva szót nem értett belőle. A férfi hadonászott és mutogatott, de végül egy ujjal se ért hozzá, amikor faképnél hagyta, és a hajó felé indult.

Végigment a mólón, s tényleg ott volt a hajó. Lucky annak is a nyomára akadt.

De hova lett Lucky?

Lila ide-oda tekergette a nyakát, de sehol se látta a kutyt. A nevét is mindhiába kiabálta. A víz fölé hajolt, hátha Lucky már beugrott, hogy visszaússzon a szigetre, de csak a fények tükörképe vibrált a víz felett a szemerkélő esőben.

Nem erőlködött tovább, átlépett a hajókorláton, és lekuorodott a kormányfülkében. De jó is végre megpihenni! A foga vacogott, a ruhája csuromvíz volt, de most ez se számított. Most már csak meg kell várnia a kapitányt, és indulhatnak a szigetre.

A nyílt folyó felől szemmel láthatóan vízáram közeledett. Lila jól látta, ahogy a hullámok tetején megtörik a fény. A hajó ringott egy keveset, aztán megint visszaállt a nyugalom.

A hajó körül mindenféle undorító hulladék lebegett a vízben. Volt ott minden elformátlanodott műanyag flakontól és mocskos szappanhabtól kezdve a szivacson keresztül a letördezett faágig. Az egyik faágon még egy félig szétrohadt hal is bűzlött. Az ág odébb úszott, és a mozgás nyomán Lila orrát megcsapta a bűz. Egy pillanattal később az ág örvénybe keveredett, és egy szempillantás alatt eltűnt a víz színéről.

Az örvényben a szemétdarabok megállás nélkül imbolyogtak. Úgy tűnt, mintha az örvény szorgosan a folyó fenekére takarítaná a sok mocskot. Lilának

eszébe jutott, amikor egyszer egy minduntalan az oldalára boruló halat figyelt meg. A körülötte lévő többi azzal próbálkozott, hogy kicsípjén a testéből egy-egy darabkát. Egy idő után ismét felvette normál úszó pozícióját. Aztán eljött a pillanat, amikor oldalra fordult, és már egyáltalán nem tudta visszatérni magát. A többiek azon nyomban nekitámadtak a védekezést feladó szerencsétlennek.

Fohászzkodott, bárcsak a halak ne bántanák a sziget felé úszó Luckyt. Ha lassít az ember, a halak azon nyomban elevenen felfalják. Bármit tesz az ember, amit ők lassulásnak értelmeznek, már a nyomába is erednek.

Azért Luckynak csak nem mernek nekimenni.

Nagyon vágyott már rá, hogy feltűnjön a kapitány.

Elege lett a folyónak ebből a partjából. Még az is megfordult a fejében, hogy úszva próbál átjutni a szigetre. Ki tudja, mikor jön a kapitány, és Lila nem akart több időt vesztegetni.

Levette pulóverét. Sokkal jobban érezte magát így.

Meglocsogtatta a vizet a hajó mellett.

Hiszen ez még meleg is! A folyó melegebb volt, mint a levegő. Ha tényleg vállalkozik az átúszásra, akkor ráadásul fájni se fog.

A vizet fürkészte.

Elege volt a vacogásból. Elege volt abból, hogy energiáját a vacogás legyűrésére fordítsa. Feladta a harcot. Lesz, ami lesz.

Jöjjön, aminek jönnie kell. Lila lehajolt, mert egy hívogató kezét pillantott meg a vízben. A kéz éppen ott emelkedett ki a vízből, ahol az ímént még a faág ringatózott. Már majdnem meg is ragadta, amikor egy kisebb örvény tovaragadta. Pontosan olyan volt, mint egy csecsemőkéz, amely a vízből ágaskodik. Csecsemőkéz.

Megint megjelent. Csecsemőkéz volt. Lila látta a kis ujjacskákat. Az apró kezecske most kartávolságon kívül pörgött az örvény középpontja felé. Aztán megint Lila felé imbolygott, aki végre megragadta, és elszoruló szívvel kiemelte a vízből.

Kis felpuffadt teste jéghideg volt.

Szeme csukva. Hála istennek! Lila letörölgette a rátapadt nyálkát, és örömmel látta, hogy a teste még ép. A halak még nem martak bele. De a baba nem lélegzett.

Kihozta a kormányfülkéből a pulóverét, és szorosan magához szorította a bebugyolált kis testet. Addig ringatta, amíg azt nem érezte, hogy a test hidege

felenged. – Minden rendben van – suttozta. – Semmi baj. Itt vagyok. Most már biztonságban vagy. Jól van. Soha többé nem bánthat senki.

Pár perc múlva érezte, hogy a kis test átvette teste melegét. Újra ringatni kezdte, és egy reges-régről felidéződött altatódalt dúdolt neki.

HARMADIK RÉSZ

„Rejlik-e Lilában minőség?” A kérdés kimeríthetetlennek bizonyult. A Phaidrosz által korábban kiötlött válasz, mely szerint „biológiai értelemben igen, társadalmi értelemben nem”, még mindig nem tűnt teljes magyarázatnak. Több lappangott itt, mint biológia és társadalom.

Phaidroszhoz beszűrődött a folyóson elhaladó vendégek hol felerősödő, hol elhalkuló hangja.

Az első világháborút követően a szellem az élet minden területén felbukkant, és idővel mindent maga alá gyűrte. Ez a szellemi szint zagyvált össze az égvilágon mindent. A szabad szerelem erkölcsi megítélése a történelem előtti időktől kezdve egészen a viktoriánus korszakig teljesen világos volt, aztán egyszeriben az új értelem uralma mindent a feje tetejére állított, azt állítván a szabad szerelemről, hogy az se nem erkölcsös, se nem erkölcstelen, hanem egyszerűen *erkölcsileg nem értelmezhető* emberi magatartás.

Ettől lehetett Rigel annyira indulatos Kingstonban. Szerinte Lila erkölcstelen volt, hiszen szétrobbantott egy családot, lerombolta egy ember közösségben betöltött szerepét, azaz a minőség biológiai rendszere, a szex lerombolta a minőség társadalmi szerkezetét, a családot és a munkát. Rigel attól mászott a plafonra, hogy ebbe a világos képletbe egyszer csak belepiszkoltak a Phaidroszhoz hasonló értelmiségiek, akik azt állítják, hogy értelmetlen a biológiai ösztönök elnyomása. E nézet szerint az ilyen ügyekben nem a társadalmi szokások a peröntők, hanem az értelem ítélete.

Ha Rigel azt gondolta, hogy Phaidrosz szerint a társadalommal szembenálló értelem problémájáról van itt szó, és emiatt lett akkora felfordulás a társadalomban, akkor bizonyosan rossz helyen kereskedett. A Minőség Metafizikája éppenhogy ennek a zavarodott helyzetnek az értelmi *forrásait* tárja fel. Azt a tantzedi darabjaira, amely szerint „a tudománynak semmi mondanivalója nincs az értékekről. A tudomány kizárólag tényekkel foglalkozik.”

A szubjektum-objektum metafizika számára ez az üres szólam ledönthetetlen akadályt jelent, de a Minőség Metafizikája azt a kérdést veti fel: *melyek* azok az értékek, amelyekkel kapcsolatban a tudománynak nincs mondanivalója?

A nehézkedés az értékek egyik szerves formája. A tudomány talán kiiktatja vizsgálódásai köréből? Az igazság az értékek egyik szellemi formája. A tudomány kiiktatja-e vizsgálódásaiból? A tudós racionálisan érvelhet emellett, hogy az az erkölcsi kérdés: „Helyénvaló cselekedet-e a szomszéd meggyilkolása?”,

nem tudományos kérdés. Érvelhet-e azonban amellet, hogy az az erkölcsi kérdés: „Helyénvaló cselekedet-e a tudományos adatok meghamisítása?”, nem tudományos kérdés? Tudósként mondhatja-e, hogy „a tudomány nem foglalkozik a tudományos tények meghamisításának kérdésével”? Ha tudósunk mismásol, mondván, hogy ez a kérdés ugyan a tudománnyal kapcsolatos, de a tudomány részét nem képező erkölcsi kérdés, akkor tudathasadásos helyzetbe kerül. Elismeri ugyanis egy olyan valóságos világ létezését, amelyet a tudomány nem tud értelmezni.

A Minőség Metafizikája a napnál világosabbá teszi, hogy a tudománynak csak a *társadalmi* értékekkel és erkölcsökkel, kiváltképpen pedig a vallási értékekkel és erkölcsökkel kapcsolatban nincs mondanivalója.

Ennek hátterében lényeges történeti okok húzódnak meg:

A tudománynak a társadalmi erkölcsöktől való gyökeres elválasztása az ókori görögökhöz nyúlik vissza, akik úgy vélték, a gondolat független a társadalomtól, önmagában létezik, felmenők nélkül teremtett a földre. Ókori görögök – Szókratész, Püthagorasz és mások alapozták meg a tudomány azon alapelvét, hogy az igazság független a társadalmi véleménytől. Az igazságot közvetlen megfigyelés és kísérletezés alapján kell feltárni, nem pedig holmi hallomásokra alapozva. A mindenkori vallási tekintélyek ezt a nézetet mindig is eretnekségként támadták. Az őshívők roppant veszélyesnek tartották azt az elképzelést, hogy a tudomány független lehet a társadalomtól. Sokan ott is hagyták a fogukat ebbéli hitükért.

Azok, akik meg akarták védeni a tudományt attól, hogy az egyház maga alá gyűrje, úgy érveltek, hogy a tudomány nem is foglalkozik az erkölccsel. Az értelmiség az erkölcsi kérdéseket meghagyja az egyház döntési jogkörében. Csak-hogy a Minőség Metafizikájának teljesebb szellemi rálátása világossá teszi, hogy az a politikai küzdelem, amely a tudománynak a társadalmi erkölcsi szabályok uralma alóli felszabadításáért folyt, maga is *erkölcsi* csatározás volt. A háború azért zajlott, hogy az evolúció magasabb formáját megtestesítő szellemi szintet nehogy felfalja az evolúció alsóbb, társadalmi szintje.

Most, hogy ez a politikai küzdelem megoldódott, a Minőség Metafizikája visszatérhet az eredeti kérdéshez: „Lássuk csak *tényszerűen*, pontosan *miképpen* is független a tudomány a társadalomtól?” A válasz egyszerű: „Egyáltalán nem független.” Az a tudomány, amelyben a társadalmi keretek semmit sem számítanak, éppannyira valószerűtlen dolog, mint az a társadalom, amelyben a biológiai keretek mit sem számítanak. Képtelenség!

Ha a társadalomnak semmi köze a tudományos felfedezésekhez, akkor vajon honnan pattannak elő a tudományos hipotézisek? Ha a megfigyelő tökéletesen objektív, és kizárólag azt rögzíti, amit megfigyel, akkor hol figyel meg a hipotézist? Az atomok nem hordoznak külön tarsolyt, amelyben mindig tartogatnak néhány hipotézist. Mindaddig, amíg az ember kizárólagosan a szubjektumokra és objektumokra, a tudatra és az anyagra alapozott tudomány kereteiben gondolkodik, a fenti kérdés elkerülhetetlenül intellektuális fekete lyukba torkollik.

A természet tudományos leírása mindig kulturálisan meghatározott. A természet mindig csak annyit árul el nekünk, amennyit kulturális beállítottságunknál fogva képesek vagyunk meghallani. Annak eldöntése, hogy mely szerzetlen szerkezet találtatik méltónak arra, hogy megfigyeljük, és melyik nem, azon múlik, hogy az értékek társadalmi szerkezetének, vagy adott esetben az értékek biológiai szerkezetének rostjában átcúsúszik-e.

Descartes, amikor kijelentette, hogy „gondolkodom, tehát vagyok”, korszakalkotó módon fogalmazta meg az evolúció szellemi és társadalmi szintjének függetlenné válását, de vajon ugyanígy fogalmazott volna-e, ha történetesen tizenhetedik századi kínai filozófus lett volna? És ha igen, akadt volna-e akár csak egyetlen árva lélek a tizenhetedik századi Kínában, aki meghallgatta volna, és nevét a kiváló gondolkodók sorában feljegyezte volna az utókor okulására? Ha Descartes azt mondta volna, hogy „a tizenhetedik századi francia kultúra létezik, tehát gondolkodom, tehát vagyok”, akkor állítása teljesen pontos lett volna.

A Minőség Metafizikája azzal kínál megoldást a szellem és a társadalom, a szubjektum és objektum, a tudat és anyag kapcsolatára, hogy valamennyit szélesebb értelmezési keretbe foglalja. Az objektumok szerzetlen és biológiai értékek; a szubjektumok társadalmi és szellemi értékek. Nem két kísérteties világegyetemről van itt szó, amelyek valami szubjektum-objektum álomban úszkálnak, és egymással ténylegesen sohasem érintkezhetnek. A két világ egész egyszerűen evolúciós kapcsolatban van egymással. És ez az evolúciós kapcsolat erkölcsi kapcsolat is egyben.

Az evolúciós kapcsolat keretében feltárul az értelem szerepe abban, hogy megelőlegezze a tudományt és a filozófiát. Az értelem evolúciós küldetése sohasem az volt, hogy felfedezze a világegyetem végső értelmét. Ez viszonylag új hóbort. Az értelem szerepe a történelem során mindig az volt, hogy segítse a társadalmat az élelemszerzésben, a veszélyek érzékelésében és az ellenségek le-

győzésében. Ez néha jól, néha kevésbé jól sikerül, attól függően, hogy mennyire célravezető módszereket eszel ki e feladatok megoldására.

A sejtek dinamikus feltalálták az állatokat, hogy megőrizték és javítsák saját helyzetüket. Az állatok pontosan ugyanezen ok miatt dinamikus feltalálták a társadalmakat, ahogyan a társadalmak is ezért találták fel a szellemi tudást. Ebből levezethető, hogy a kérdésre, „mi is a szellemi tudás célja?“, a Minőség Metafizikája azt a választ adja: „A tudás alapvető célja, hogy dinamikus megőrizze és javítsa a társadalmat.” A tudás azonban letért történelmi küldetésének útjáról, és önmagába fordult. A társadalom is más irányt vett, hiszen eredeti célja a fizikai ember megőrzése volt, aztán mégis saját maga lett önnön célja. Az eredeti céltól a nagyobb szabású Minőség felé való eltérés erkölcsi fejlődés. De ettől még az eredeti célok nem tűnnek el a színről. Ha fontos dolgok vesznek szem elől vagy kerülnek más megvilágításba, nem árt végiggondolni, honnan is kezdődött a kaland.

A Minőség Metafizikája azt sugallja, hogy a huszadik század társadalmi káoszából kiutat találni úgy lehet, ha a káosz kiindulópontjáig visszanyúlva újraértékeljük a történeteket. Megerősíti, hogy éppúgy erkölcstelen a társadalom uralma az értelem felett, ahogyan erkölcstelen a szülők uralma a gyerekek felett. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a gyerekek le kellene mézárólnia szüleit, vagy hogy az értelmiségnek porrá kellene zúznia a társadalmat. Az értelmiség anélkül is támogathatja a társadalom statikus kereteit, hogy attól tartana, e keretek fölébe kerekednek. Ehhez olyan elővigyázatosan kell a társadalmi-biológiai és a szellemi-társadalmi típusú erkölcsi kérdéseket szétválasztani, hogy egyik se tudja a másik területét megsérteni.

Itt nem pusztán a biológia és a társadalom összeütközésének, hanem két egymástól szögesen eltérő erkölcsi szabályrendszer ellentétének vagyunk tanúi, ahol a társadalom a középső helyet foglalja el. Az ember egyrészt találkozik a társadalmi, illetve a vele ellentétes biológiai erkölccsel, másrészt a szellemi és a vele ellentétes társadalmi erkölccsel. Rigelnek nem Lilával volt baja, hanem a társadalommal szembenálló szellem erkölcsi szabályrendszerével.

A társadalomnak a biológia ellen vívott harcában az új, huszadik századi értelmiség a biológia oldalára állt. A társadalom a biológiát csak a börtön, a fegyverek, a rendőrség és a katonaság eszközeivel tudja kordában tartani. Csakhogy amint a társadalom feletti ellenőrzést megkaparintó értelmiség a biológia oldalán áll sorompóba a társadalom ellen, a társadalom egyszeriben két malomkö közé kerül, ahol egyik oldalról sem várhat segítséget.

A Minőség Metafizikájának álláspontja szerint nem két, hanem valójában öt erkölcsi szabályrendszer létezik: a szervetlen-kaotikus, a biológiai-szervetlen, a társadalmi-biológiai, a szellemi-társadalmi és a dinamikus-statikus. Az utolsó kategória, a dinamikus-statikus szabályrendszer szerint az élet java nem határozható meg *sem* a társadalom, *sem* a szellem, *sem* a biológia által. A bármiféle statikus keret uralmától való szabadság az igazán nagyszerű dolog, azonban a szabadságot nem feltétlenül maguknak a kereteknek a megsemmisítésén keresztül kell elérni.

Rigel felfogásában az utóbbi idők erkölcsi története feltehetően elég egyszerű képletet mutat, ahol a régi szokások állnak szemben az új káosszal. A Minőség Metafizikája rámutat azonban, hogy a helyzet korántsem ilyen egyszerű. Az elkülönült erkölcsi rendszerek elemzése a huszadik század történelmének egészen más arcát rajzolja meg:

Az első világháborúig a viktoriánus társadalmi szabályok uralkodtak. Az első és a második világháború közötti időszak az értelmiség háborítatlan uralmának kora. A második világháborútól a hetvenes évekig az értelmiség továbbra is megőrizte pozícióját, azonban uralmát egyre több, eddig sikertelen támadás – hívjuk ezt „hippi forradalomnak” – veszélyeztette. A hetvenes évek elejétől valamiféle álviktoriánus erkölcs felé való lassú, bizonytalan és öntudatlan visszacsúszásnak vagyunk tanúi, miközben a bűnözés addig soha nem látott méreteket ölt. Olyan jelenség ez, ami előtt mindenki értetlenül áll.

A felsorolt korszakok közül az utóbbi kettőre adtak a legkevésbé értelmes magyarázatot. A hippikre azt sütötték, hogy léha és elkényeztetett kölykök, az őket követő korszak pedig mint az „értékekhez való visszatérés” – ki-ki értsen ezen, amit akar – vonult be a köztudatba. A Minőség Metafizikája viszont épp ellenkező folyamatot tár fel: a hippi forradalom jelentett erkölcsi mozgalmat, míg a jelenben az értékek összeomlása zajlik.

A hatvanas évek hippi forradalma *mind* a társadalom, *mind* a szellem elleni erkölcsi lázadás volt. Vadonatúj társadalmi jelenség lépett a színre, amelyet egyetlen értelmiségi sem látott előre, és senki nem volt képes megmagyarázni. A világ jó módú, egyetemi végzettségű, „modern” embereinek gyermekei robbantották ki a forradalmat. Váratlanul kapták magukat, és olyan gyűlölettel szegültek szembe szüleikkel, iskoláikkal és a társadalommal, amelynek létezéséről senkinek sejtelve sem volt. Lázadásuknak köze nem volt ahhoz az új paradicsomhoz, amelyet a huszadik századi értelmiség a viktoriánus korlátok alól való felszabadulás hevében próbált elérni. Valami egész más robbant ki.

Phaidrosz hajlott arra, hogy a mozgalom megértésének nehézségét éppen maga a „megértés”, a statikus értelmezés akadályozza. A korszak kultuszkönyve Jack Kerouac *Úton*-ja az értelemmel szembeni elsöprő kiáltvány volt. „Más New York-i barátaim a társadalom tagadóinak szorult helyzetében voltak mind, és ki irodalmi, ki politikai, ki pszichoanalitikus átkát olvasta rá – írta Kerouac –, Dean viszont [a könyv főhőse] surrant a társadalom sűrűjében kenyér és szerelem után, és rá se rántott semmire.”¹

Azt a húszas években dívó hitet, hogy az ember boldogtalanságának a társadalom az oka, és az értelmiség tarsolyában ott lapul az orvosság, a hatvanas években az a meggyőződés váltotta fel, hogy a boldogtalanság oka *egyaránt* rejlik a társadalomban és a szellemben, valamint hogy a társadalom és a szellem korlátain való felülemelkedésben keresendő a gyógyulás. Lett légyen bármi is, amit a húszas évek értelmisége létre akart hozni, a hatvanas évek virággyerekei azon voltak, hogy lerombolják. A szabályok, az anyagi javak birtoklása, a háború, a rendőrség, a tudomány, a technológia elleni lázadás süttött minden megmozdulásból. A tudat „kiáradása” volt a lényeg. Szentnek számított minden szer, ami lerombolta az ésszerűséget. A zenhez és a védantához hasonló keleti vallások, amelyek az értelem börtönéből való szabadulás ígérését hordozták, szentírásként terjedtek. Divattá vált a fekete és az indián kultúrák minden olyan jegye, amely értelemellenes vonással bírt. Az anarchizmus lett a legnépszerűbb politikai hitvallás, az életvitelben a koszoság, a szegénység és a káosz jött divatba. Elfajzott szórakozásokat űztek, az elfajzottság kedvéért. Minden eszköz megfelelt, ami enyhítette a társadalmi-szellemi uralkodó osztályok bénító szellemi szorítását.

A hatvanas évek végére a húszas évekbeli intellektualizmus kilátástalan csapdában találta magát. Ha továbbra is a viktoriánus társadalmi korlátok alóli felszabadulás apostolának szerepében tetszeleg, akkor csak még több hippit hív életre, akik mást se csinálnak, mint szélsőségesen képviselik a viktorianizmus-ellenességet. Ha viszont a hippik ellenében az együttműködést hirdető társadalmi konformitás zászlaját emeli magasba, akkor a reakciós jobboldali mezben még több viktoriánus kap lábra.

E kétélű politikai karddal szemben nem volt menekvés; 1968-ban le is szabolta a New Deal-korszak egyik utolsó nagy, liberális értelmiségi vezérért, Hubert Humphreyt, aki a Demokrata Párt elnökjelöltje volt.

„Ebből aztán elég”, hangoztatta Humphrey az 1968-as demokrata küldöttgyűlésen. „Mindennek van határa!” Az elégedetlenségen kívül azonban semmiféle magyarázattal vagy orvossággal nem tudott előrukkolni sem ő, sem más. A

---

¹ Bartos Tibor fordítása.

huszadik század első felének nagyszabású értelmiségi forradalma, az emberi értelem által emberségesre formált „Nagy Társadalom” álma kimúlt, amikor a társadalmi korlátokkal szembeni szabadság a saját maga által ásott verembe bukkott.

Phaidrosz véleménye szerint a hippi forradalom majdnem akkora előrelépés lehetett volna a húszas évekhez képest, mint amekkora az volt az 1890-es évek társadalmához mérve. Elemzése ugyanakkor azt is megmutatta, hogy a hatvanas évek „dinamikus” forradalmát hatalmas hibák tarkították, aminek következtében a kísérlet összeomlott, mielőtt még igazán lendületbe jött volna.

A társadalmi és szellemi keretek hippi elutasítása mindössze két kiutat hagyott nyitva, az egyiket a biológiai, a másikat a Dinamikus Minőség irányában. A hatvanas évek forradalmárai azt gondolták, miért ne lenne a kettő ugyanaz, ha már mind a kettő egyformán társadalom- és értelemellenes. Ez szarvashibának bizonyult.

Az ebben az időszakban a zen témakörében megjelent amerikai írásművek hű tükröi a zavarodottságnak. A zenről gyakran azt az elképzelést táplálták, hogy valamiféle ártatlan, „mindent szabad”-féle dolog. Azzal fejezheted ki Buddha-természeted, ha a társadalmi korlátokat semmibe véve mindig azt teszed, amire éppen kedved szottyan. Az Amerikába érkezett japán zen mesterek szemét ugyancsak szúrhatta ez a hozzáállás. A japán zen olyan kínos lelkiismeretességgel kötődik a társadalmi fegyelemhez, hogy mellette a puritánok majdhogynem csavargóknak tűnnek.

Az ötvenes-hatvanas években Phaidrosz még maga is egybemosta a biológiai és a Dinamikus Minőséget, azonban a Minőség Metafizikája segített tisztázni a dolgokat. A biológiai és a Dinamikus Minőség összemosása sohasem eredményezi a Dinamikus Minőség növekedését. Az ilyesmi következményeként állnak elő azok a szélsőségek, mint a Manson-gyilkosság vagy a jonestowni őrültség, meg az Amerika-szerte növekvő bűnözés és kábítószerelés. A folyamat a hetvenes évek elejére mind több ember számára világossá vált, egyre többen morzsolódtak le a mozgalomról, és a hippiforradalom – a húszas évek szellemi forradalmának sorsára jutva – kudarcot vallott.

Visszanézve Phaidrosz úgy látta, hogy összességében nem történt más, mint hogy egy erkölcsi mozgalom csődöt mondott. A hippik éppen úgy ásták alá mind a statikus, mind a szellemi rendszereket, ahogyan a szellemi forradalom húzta ki a talajt a társadalmi keretek alól. A rombolás helyén semmi nem maradt, ami a régi helyét átvette volna. A tájon csak a leromlott társadalmi és szellemi minőség kornyadozott. Az Egyesült Államokban csökkent az országos in-

telligenciaszintet mérő SAT pontszám. Az alvilág megerősödött, és egyre aljasabb eszközöket alkalmazott. A városi gettók egyre nagyobbak és veszélyesebbek lettek. A huszadik század végének Amerikája szellemi, társadalmi és gazdasági roncsstelep képét mutatja, ahol az egész társadalom feladta a dinamikus fejlődés célját, és lassacskán megpróbál visszailleszkedni a legutóbbi statikus reteszként működött viktorianizmusba. Az amerikaiaknál dinamikusabb külföldi kultúrák egyre nagyobb teret nyernek, sőt egyenesen szembeszállnak vele, mert már nem tudja állni a versenyt. A lepusztult városi gettókból, ahonnan a viktoriánus társadalmi erkölcsi szabályokat majdnem nyomtalanul sikerült eltüntetni, nem a forradalmárok által megálmodott új paradicsom fénye ragyog. Ehelyett a megfélemlítés, az erőszak és a bandához való élet-halál hűség szabályai tértek vissza. Tört ül a primitív társadalom által egyszer már túlhaladott történelem előtti hordaélet biológiai szabálya, amely szerint az erősebb kutyá baszik.

Phaidrosz a szállodaszoba másik oldalát borító üveglablakra és az azon túli sötétségbe mélyesztette tekintetét. Valahányszor visszatért New Yorkba, újult erővel tört rá a kérdés: vajon fennmaradhat-e ez a város? A várost mindig is nyomasztották társadalmi gondok, de mindig megerősödve kerekedett felül rajtuk. Lehet, hogy ez így lesz ezután is. Ezúttal azonban az esélyek nem voltak valami fényesek. Phaidrosznak az a cím jutott eszébe, amit a viktoriánus időkben Rudyard Kipling használt Kalkuttára: „A borzalmas éjszaka városa.” Phaidrosz pontosan ilyennek látta New Yorkot.

Ez a földgolyó legdinamikusabb pontja, a dinamikus létért azonban instabilitással kell fizetnie. A dinamikus helyzet mindig védtelen a kopással, a leromlással szemben, sőt a teljes összeomlás is bekövetkezhet. Az ismeretlen kihívása mindig azt a veszélyt hordozza, hogy az ismeretlen megsemmisíti a felfedezőt. Ezen a helyen a kezdetek óta dúl a legdinamikusabb és legerkölcösebb hadak és a legbiológiaiabb és legkevésbé erkölcsös hordák közötti csatározás, a háború az eminensek meg a fekete bárányok között. A közepesek és elégségesek ezalatt a kertvárosokban és falvakban mindenféle statikus dolgokkal bíbelődtek. Itt és most azonban úgy tűnt, a fekete bárányoknak áll a zászló.

A hotelablakból a park felett átnézve úgy tűnt, mintha északról, a gettó felől közelegne a borzalmas éjszaka. A behatoló ellenőrizetlen biológiai erők nyomása alatt a társadalmi keretek recsegnek-ropognak, és az egyre erősödő szorításban New York lassacskán álomba szédül, amelyből talán soha többé fel nem ébred. Nem fajok vagy kultúrák között dúl itt a háború. A harc a társadalom küzdelme

az évszázadunkban elkövetett hibák következtében elszabadult szellem és a biológiai rendszerek ellen.

A Római Birodalom bukásában az a leghátborzongatóbb, hogy a győztes hódítók soha nem fogták fel, mit is tettek. Olyannyira megbénították a római társadalmi szerkezetet, hogy a végén már senki sem tudta, milyen is volt a megdöntött rendszer. Az adókat senki nem tudta behajtani, aminek következtében a barbár zsoldosokat nem tudták kifizetni. Minden összeomlott. A civilizáció formái a feledés homályába merültek, és beköszöntött a sötét középkor.

Phaidrosz nem tudta pontosan meghatározni, csak úgy érezte, mintha korábban nem tapasztalt különleges nyájasság jellemezné az utcák léghőjét. Régi, hanyatló kultúrákban lehet ilyen baljós hangulatú nyájasságot érezni; ez legyinti meg az embert a nápolyi dalok vagy egy régi mexikói *canción* hallatán. Az ilyen légkörben az erőszak nincs jelen, de a levegő vibrálása rosszabb, mint ha már elszabadult volna a pokol. Élni és élni hagyni. Csak nem bajba keveredni. Annak a szelídsége ez, aki már feladta a nyílt harcot, mert az túl veszélyes. Phaidrosz nem tudott szabadulni attól a beteges gondolattól, hogy a Római Birodalom bukásához hasonló helyzet bontakozik ki. A legfenyegetőbb az volt New Yorkban, hogy azokat az elképzeléseket, amelyek alapján kialakult, már semmibe vették. Azok pedig, akik ezeket az elképzeléseket kialakították, már nem gyakoroltak ellenőrzést azok felett, akiknek semmi közük nem volt a kezdetekhez.

A halálos éjszakát – úgy tűnt – éppen az a szellemi erő engedte leereszkedni, amelyiktől a dolgok irányítását várták. Megbénult a szellem, amelynek fel kellett volna tárnia a fenyegetés mibenlétét és vezérelnie kellett volna az ellene indított harcot. S ezt a bénultságot nem holmi külső erő okozta, hanem az értelmiség által kifundált köldöknéző észjárás, amely vakká tette őket arra, hogy felfogják, mi is zajlik.

Az értelmiség úgy viselkedik, mint a bábáskodó pók, amelyre darázs feni a fogát. A pók bármikor odébb állhatna, és ezzel megmenthetné életét, mégsem moccan. Csak vár bávátagon, valamiféle bénító ösztöntől vezérelve, amely képzelenné teszi a veszély észlelésére. Aztán a darázs beülteti tojásait a pókba, ahol kikelnek a lárvák, és belülről szép lassan felfalják a pókot.

Phaidrosz arra gondolt, hogy a Minőség Metafizikája felválthatná azt a bénító szellemi rendszert, amely a rombolás ellenőrizetlen tobzódásának teret ad. Amerika bénultsága az erkölcsi rendszer bénultsága. Az erkölcs nem képes szokásos szerepét betölteni, mert a jelenleg dívó társadalmi észjárást uraló szubjektum-objektum metafizika szellemileg törvényen kívül helyezte. A szubjek-

tum-objektum felfogás egyáltalán nem arra készült, hogy társadalmakat irányítson. Nem is teszi. Amikor mégis társadalomvezetői helyzetbe csöppen, ahol erkölcsi szabályokat és értékeket kellene meghirdetnie, egyszer csak azzal áll elő, hogy nincsenek értékek, és nincs erkölcs. Az eredmény nem haladás. Az eredmény társadalmi katasztrófa.

Az erkölcsmentes objektivitás szellemi képződménye felelős Amerika társadalmi leépüléséért, mert aláasta azokat a statikus társadalmi értékeket, amelyek a leépülés megelőzéséhez szükségesek. A társadalmi elnyomásnak mint a szabadság ellenségének elítélése soha nem párosult egyetlen árva erkölcsi alapelvvel sem, amely révén meg lehetne különböztetni egy Galileit, aki a társadalmi korlátok ellen küzd, holmi közönséges bűnözőtől, aki ugyanezt teszi. Ennek következtében a szellem mind a kétféle harc bajnokává lett. Itt van a kutya elása.

Phaidrosz emlékezett az ötvenes-hatvanas évek nagy bulijaira, amelyeken nyüzögtek a hozzá hasonló liberális értelmiségiek, akik valósággal csodálták az időnként felbukkanó bűnöző alakokat. „Itt vagyunk – mondogatták hittel –, kábítószer-kereskedők, virágyerekek, anarchisták, emberjogi harcosok, egyetemi professzorok – mindannyian elvtársak vagyunk, s vállalva harcolunk valamennyiünk igazi ellenségével, az agyalágyult és romlott társadalmi rendszerrel.”

A rendőröknek még a szagát sem bírták ezeken a bulikon. Jónak számított minden, amivel keresztbe lehetett tenni a zsaruknak. Hogy miért? Nos azért, mert a zsaru sohasem intellektuális. Egyszerűen a társadalmi rendszer hűséges szolgálója. Mélységesen tiszteli a társadalmi rendszert, és gyűlöli az értelmiségit. Afféle kasztrendszer ez. A rendőr alacsonyabb kasztba tartozott. Az értelmiségi magasan a rendőr számára mindennapos küzdelmet jelentő „bűn és erőszak” világa felett lebegett. A rendőr rendszerint nem is volt valami magasan iskolázott ember. Ezért a legjobb az volt, ha elveszik tőle a fegyvert, így olyanok lennének, gondolták az értelmiségiek, mint az angliai rendőrök, ahol a dolgok jobban is állnak. A bűnt valójában a rendőri elnyomás hozza létre.

Az erkölcsöt ebben a tömegben az „emberi jog” névvel illetett homályos érzések elegye helyettesítette. Ezenkívül a szalonképesség feltétele az volt, hogy az ember „méltányos” legyen. Phaidrosz soha senkitől nem hallotta világosan, mit jelentenek valójában ezek a fogalmak. Egyszerűen csak lelkesedni kellett, ha valaki e szavakat kiejtette.

Most már tudta, hogy azért nem fogalmazta meg senki, mert nem is lehet. A szubjektum-objektum felfogású világban e fogalmaknak semmi értelmük.

Semmi olyasmi nem létezik, hogy „emberi jog”. Nem létezik erkölcsi méltányosság. Csak szubjektumok és objektumok vannak, és rajtuk kívül semmi más.

A logikailag nem létező dolgok körüli érzületek elegyét a Minőség Metafizikája elemeire tudja bontani. Eszerint „emberi jogon” a társadalommal szemben álló értelem erkölcsi szabályrendszere értendő, azaz a szellem erkölcsi jogsultsága arra, hogy a társadalom ellenőrzésétől függetlenül létezzen. A szólásszabadság, a gyülekezési szabadság, a helyváltoztatás joga; az esküdtbírótság; a személyi szabadság korlátozásának bírói megítéléshez kötése; a megegyezéssel kormányzás elve mind olyan „emberi jogok”, amelyek konfliktust okoznak a szellem és a társadalom között. A Minőség Metafizikája azt állítja, hogy ezek az „emberi jogok” nem pusztán megérzésen alapulnak, hanem ésszerű metafizikai alappal bírnak. Szükség van rájuk ahhoz, hogy az evolúció az élet alacsonyabb szintjéről magasabb szintre emelkedjék. Valóságos szerepet töltenek be.

A Minőség Metafizikája azt is megvilágítja, hogy a szellemi, illetve a társadalmi erkölcs közti ellentét egyáltalán nem olyan jellegű, mint a történelem korábbi szakaszaiban a társadalmi, illetve a biológiai erkölcs összeütközése. Ezek egymástól teljesen elkülönülő erkölcsi szintek. Soha nem is szabad összemenni őket.

A két erkölcsi ellentétpár körüli zavart a központi helyet elfoglaló „társadalom” fogalma okozza. Jó-e a társadalom vagy gonosz? A kérdés azért okoz zavart, mert a „társadalom” szerepet játszik mindkét erkölcsi szinten, csak hogy az egyik esetben a társadalom felsőbb evolúciós szintet testesít meg, míg a másikban alacsonyabbat. Hacsak nem különbözteti meg az ember a két erkölcsi szintet, menthetetlenül bénító káoszba keveredik, ha el akarja dönteni, vajon a társadalom erkölcsös jelenség-e avagy erkölcstelen. Ez a bénító káosz uralja az erkölcsi és társadalmi kérdésekkel kapcsolatos mai vélekedéseket.

Az a felfogás, hogy „az ember szabadnak születik, de mindenütt béklyók alatt nyög”, soha nem volt igaz. Nincsenek súlyosabb béklyók, mint azok, amelyeket minden megszületett gyermek a biológiai korlátok formájában a nyakába kap. A társadalom elsődleges célja az, hogy az embert megszabadítsa e biológiai korlátoktól. A társadalom olyan pompás munkát végzett, hogy az értelmiség meg is feledkezett a dologról, és szégyenteljes hálátlansággal fordult szembe mindazzal, amit a társadalom létrehozott.

Manapság szellemi és technológiai paradicsomban, ugyanakkor erkölcsi és társadalmi rémálomban élünk. Ez annak köszönhető, hogy az evolúció szellemi szintje abbéli igyekezetében, hogy megszabaduljon a társadalmi szinttől, odáig megy, hogy figyelmen kívül hagyja a társadalomnak a biológiai szint kordában

tartásában betöltött szerepét. Az értelmiség képtelen megérteni, hogy a társadalmi rend tengernyi biológiai minőséget tart folyamatos elnyomás alatt.

A biológiai minőség elengedhetetlen az élet fennmaradásához. Amint azonban a társadalom feletti uralom átvételével és annak lerombolásával fenyeget, a biológiai minőség maga lesz a gonosz, a huszadik századi nyugati kultúra „Szörnyű Sátánja”. A fundamentalista mohamedán kultúrák többek között azért tekintenek a Nyugatra oly megveszekedett gyűlölettel, mert az szabadjára engedte a gonosz biológiai erőit, amelyekkel az iszlám évszázadok óta harcot folytat.

A Minőség Metafizikájából az következik, hogy az ember eredendő és természetes jóságába vetett hit – a huszadik századi értelmiség vallása – végzetesen naiv hiedelem. A békés társadalom eszméje, amelyben a kölcsönös jó elérése érdekében mindenki önkéntes és kényszertől mentes boldog együttműködésbe feledkezik, nem más, mint világtól elrugaszkodott agyszülemény.

Ennek az elképzelésnek semmi köze a tudományos tényekhez. A barlangi ember csontmaradványainak tanulmányozása azt mutatja, hogy szó sem volt együttműködésről, s az emberevés bevett szokás volt a társadalom előtti időkben. Az amerikai indiánokról és más primitív törzsekről sehol nem jegyezték fel, hogy barátságosan és együttműködően viszonyultak volna a szomszédos törzsekhez. Csapdába csalták, megkínózták egymást, és a szomszéd törzs gyerekeinek fejét kövön verték szét, hogy az agyuk freccsent. Ha az ember alapvetően jó, akkor meglehet, hogy e jóság alkotta azokat a társadalmi intézményeket, amelyek legelőször is visszaszorították az efféle biológiai kegyetlenkedéseket.

A megtett nagy gondolati kör után hirtelen megint az amerikai kultúra alapítójánál, a puritánoknál lyukadunk ki, és annál a nyomasztó aggodalmunknál, hogy miként is lehetne megszabadulni az „eredendő bűntől”. A tudományos világban érvényét veszítette az eredendő bűnre vonatkozó mitológiai magyarázat, de ha szemügyre vesszük azokat a dolgokat, amelyeket a mai társadalomban az eredeti bűnnel azonosítanak, akkor meghökkentő felfedezést tehetünk. Az ivás, a tánc, a szex, a zenélés, a szerencsejátékok és a henyélés – csupa *biológiai* élvezet. A korai puritán erkölcsök túlnyomórészt a biológiai minőség elfojtását célozták. A Minőség Metafizikája szerint a régi puritán dogma a múltba veszett, csakhogy gyakorlati erkölcsi üzenetét úgy magyarázzák, hogy a mai világban értelmes olvasata legyen.

A viktoriánusok nemigen hittek olyan módon a sok puritán biológiai megkötésben, ahogyan az eredeti puritánok. Az eredeti tanoktól való távolodás lassú folyamata zajlott. Színlelték, hogy még szigorúan tartják magukat a dogmákhoz,

a biológiai elnyomás jó öreg tana, „aki a vesszőt kíméli, fiát nem szereti”, még fénykorát élte. A figyelmes olvasó az ilyen hagyományokon felnőtt szerzőket olvasva észreveheti, hogy mennyivel jól neveltebbnek és társadalmilag érettebbnek tűnnek, mint a mai ember. A húszas évek értelmiségije szorgosan dolgozott a régi társadalmi szokások megtörésén, ugyanakkor e szokások neveltetésénél fogva beléivódtak, s így a társadalomnak okozott kár nem ütött vissza a rombolóra. Csakhogy a leszámazottak, akik már e szokások iránymutatása nélkül nőttek fel, megszenvedték a változást.

A Minőség Metafizikája arra a következtetésre jut, hogy a régi puritán és viktoriánus társadalmi szabályokat nem kell vakon követni, ugyanakkor nem is szabad ész nélkül a szemétdombra hajítani. Le kell porolni őket, és tisztességes, pártatlan vizsgálódás alapján megállapítani, mit akartak, és valójában mit *tettek* azért, hogy erősebb társadalmat hozzanak létre. Fel kell végre fognunk, hogy amikor a társadalom saját céljai érdekében aláássa a szellem szabadságát, akkor erkölcsileg abszolút rosszat, viszont amikor saját érdekében elnyom biológiai szabadságokat, akkor erkölcsileg abszolút jót tesz. Ezek az erkölcsi jók és rosszak nem pusztán „szokások”. Éppolyan valóságosak, mint a kövek vagy a fák. A hatvanas évek – azóta is visszajáró – romboló értelmiségi vonzódása a törvénynélküliség iránt, kétségkívül a közös ellenségként számon tartott társadalmi rendszerben gyökerezik. A Minőség Metafizikája azonban világosan rámutat, hogy ez a vonzódás teljesen agyalágyult magatartás. A hatvanas évek óta eltelt évek számos jelét mutatják ennek.

Phaidroszban felidéződött egy hatvanas évek elején zajlott beszélgetés a Chicagói Egyetem egyik tanárával, aki Woodlawnból az egyetem közelébe költözött. A költözködés oka az volt, hogy abba a városrészbe bűnöző feketék áramlottak be, és túl veszélyessé vált az ott lakás. Phaidrosz azt találta mondani, hogy a költözéssel semmit nem oldott meg.

A professzort majd szétvetette a düh. – Fogalmad sincs semmiről – fakadt ki. – Megpróbáltunk mindent! Műhelyeket, szakköröket, egyleteket szerveztünk. *Éveket* öltünk bele. Minden rőlünk telhetőt megtettünk, ami csak eszünkbe jutott. De *semminek* sem volt foganatja.

A professzor hozzátette: – El nem tudod képzelni, micsoda kudarc ez számunkra. Annyit ér az egész, mint ha meg se próbáltuk volna.

Phaidrosz annak idején nem tudott mit mondani, most viszont készen állt a válasz. Nem működik az az elképzelés, hogy a biológiai bűnözésnek pusztán értelmiségi eszközökkel véget lehet venni, hogy a bűnözőket le lehet beszélni a bűnözésről. A szellem közvetlenül nem képes biológiai erőket megfékezni.

Egyedül a társadalmi rendszer képes a biológiai világon erőt venni, de a társadalom és a biológia közötti beszélgetés nem szavakkal folyik. A párbeszéd a társadalom és a biológia között mindig is a rendőr, a katona és a fegyverek nyelvén zajlott. A történelem során minden törvény, minden vita, alkotmány, választójogi törvény, függetlenségi nyilatkozat a katonaság és a rendőrség részére szánt utasításokból áll. Ha a katonaság és a rendőrség nem tudná vagy akarná ezen utasításokat szabályszerűen követni, akkor azokat meg se írták volna.

Phaidrosz mostani eszével úgy látta, hogy a professzor értetlensége részben azoknak a huszadik századi szellemi elveknek való elkötelezettségéből következett, amelyek megalkotásában az ő egyetemük kiemelkedő szerepet játszott. Tehetetlensége másrészt abból a tényből fakadt, hogy a bűnözők feketék voltak. Ha a szomszédságba alávaló, erőszakoskodó, gyilkos fehérek költöztek volna, akkor sokkal hevesebb lett volna a válasza. Csakhogy az a fehér, aki a feketét rablással, erőszakoskodással és gyilkossággal vádolja, a fajgyűlölet vádját vonta a fejére. A közvélekedés akkor dívó légkörében nem volt értelmiségi, aki meg merte volna kockáztatni, hogy rásüssék a fajgyűlölet bélyegét. Ilyesminek még csak a gyanújától is összezsínálták magukat. Paralízis.

New York bénultságát részben e vád okozza. Éppen most is.

A „fajgyűlölet” vádjának gyökere visszanyúlik az alapokhoz. A szubjektum-objektum metafizikában az ember egy tárgy, amely a kultúrának nevezett tulajdonságok adott csokrát birtokolja. A szubjektum-objektum metafizika egyetlen molekulaképlet kalapja alá veszi a biológiai és a kulturális embert. Az érvelés úgy folytatódik, hogy ha erkölcstelen dolog emberek ellen fellépni genetikai jellegzetességeik miatt, akkor következképpen erkölcstelen fellépni kulturális jellegzetességeik miatt is. A kulturális relativizmus antropológiai tana is megerősíti ezt a nézetet. Ez az álláspont azt mondja, hogy egy kultúrát nem lehet egy másik kultúra értékei szempontjából megítélni. A tudomány szerint a kulturális erkölcsön kívül erkölcs nem létezik, tehát a New York-i bűnözés kisebbségi hajtásaival szembeni bármiféle erkölcsi megítélés maga erkölcstelen, íme, a bénultság.

E nézettel ellentétben a Minőség Metafizikája szintén az alapokhoz visszanyúlva azt mondja, hogy az ember az evolúciós formák statikus szintjeiből áll, kiegészítve a Dinamikus Minőségre adott válasz képességével. Azt állítja, hogy a biológiai és kulturális keretek gyakran együtt mozoghatnak, azonban az az állítás, hogy a kulturális jellem a biológiai ember szerves része, olyasmi, mintha azt mondanánk, hogy a Lotus 1-2-3 program az IBM számítógép szerves része. Nem úgy van az. A kultúra nem forrása az összesfajta erkölcsnek, hanem csak az

erkölcsök korlátozott körének. A kultúrákat aszerint lehet sorba rendezni és erkölcsileg megítélni, hogy milyen mértékben járulnak hozzá az élet evolúciójához.

Az a kultúra, amely előremozdítja a társadalmi értékek térnyerését a biológiai értékek felett, egyértelműen magasabb rendű, mint az, amelyik nem. Az a kultúra, amely elősegíti a szellemi értékek társadalmi értékek feletti uralmát, magasabb rendű, mint az, amelyik nem. Erkölcstelen dolog az emberek ellen fellépni bőrük színe vagy bármilyen más genetikai tulajdonságuk miatt, mert azon változtatni nem lehet, és egyébként sem számít semmit. De igenis erkölcsös dolog szembeszállni emberek kulturális jellemvonásaival, ha azok erkölcstelenek. Ezeken nagyon is lehet változtatni, és nagyon sokat számítanak.

A feketéknek nincs joguk megsérteni a társadalmi szabályokat és „fajgyűlölőnek” bélyegezni azt, aki útjukat akarja állni, ha a megsértett szabályok nem fajgyűlölő előírások. Ez rágalmazás. A társadalmi szabályok betartása érdekében folyó küzdelem nem feketék és fehérek, vagy spanyol ajkúak és feketék, vagy szegények és gazdagok, vagy buta és okos emberek, vagy bármilyen más, lehetséges kulturális ellentétpár közötti háború. Ez egyszerűen a biológia és a társadalom között zajló harc.

Ez a *biológiai* feketék és *biológiai* fehérek harca a *társadalmi* feketék és *társadalmi* fehérek ellen. A genetikai vonások éppen hogy összezavarják a dolgot. Ebben a háborúban az értelmiségnek azért, hogy felengedjen a társadalom benuhltsága, jól kell tudnia, melyik oldalra álljon. Ha pedig egyszer ez eldőlt, akkor támogassa a kiválasztott oldalt, ahogy csak tudja, és ne forgassa a vitorláját mindenféle szélnek. Amikor biológiai értékek aláássák a társadalmi értékeket, az értelmiségnek meg kell találnia a *társadalmilag* megfelelő magatartást, és azt kitartóan, a végsőkig támogatnia kell, függetlenül a szereplők nemzetiségi hovatartozásától. Az értelmiségnek a szereplők nemzetiségétől függetlenül fel kell ismernie a *biológiai* magatartást, és mindenféle erkölcsi irgalomtól mentesen korlátoznia kell vagy el kell taposnia a romboló hatású biológiai erőket. Valahogy úgy, ahogy az orvos is megöli a baktériumot, mielőtt a benne rejlő biológiai erők lerombolnák magát a civilizációt.

A borzalmas éjszaka városa. Micsoda szörnyű állapotok uralkodnak!

Phaidrosz gondolatai ide-oda csapongtak, amikor eszébe ötlött, vajon mi lesz Lilával. Lila elég idős már ahhoz, hogy tudjon gondoskodni magáról, gondolta, de valami mégis nyugtalanította. Olyan szomorú látványt nyújtott, ahogy eloldalgott a találkozó után.

Phaidrosz felállt, átsétált a hálóba, és egy darabig bámulta az ágyat, vajon lefeküdjön-e már. Úgy döntött, hogy inkább beáll a zuhany alá. Jó ideig nem lesz része efféle élvezetben.

Nem sok teteje van annak, hogy ebben a szállodaszobában töltse az éjszakát, gondolta. Redforddal végzett. Valójában lenn kéne tenni-venni a hajón. Előző nap ugyan ellenőrizte a kötélzetet, de az ember sohasem lehet elég biztos a dolgában. Valami vontató hullámokat verhet, ami aztán igazán összekavarhatja a dolgokat. Lila azt mondta, éppen csak beugrik és összekapja a cuccát, de az adott helyzetben – azután, hogy a lány milyen elkeseredett dühöt zúdított rá – jó ötletnek látszott, ha ellenőrzi, minden rendben van-e. Ebben a városban meg főleg nem árt az elővigyázatosság. Borzalmas egy éjszaka volt.

Mire a fürdéssel végzett, eldöntötte, hogy összekol, és az éjszakát a hajón tölti.

Felöltözött, bepakolt a táskájába, és készen állt az indulásra. Aztán egyik karján az olvasatlan levelekkel tömött szatyorral, a másikban meg a vászontáskával egyensúlyozva elindult a nappalin át a bejárati ajtó felé. Akkor tűnt csak fel, hogy a lepke még mindig lankadatlanul folytatja a sötétség erőivel szembeni magánháborúját a lámpaernyő alatt, Phaidrosz még egy utolsó pillantást vetett a varázslatos erkélyüvegre a szoba másik oldalán, aztán örökre becsapta az ajtót maga mögött.

A folyóson, míg a liftre várt, az aknában süvöltő szelet hallgatta. A süvöltő szél hangjai. Mély jelentéssel bír a hajós ember számára, mások meg alig hallják és értik.

Hirtelen eszébe ötlött, hogy a lepke egyáltalán nem küszködött a magasba jutásért. Biztosan liften érkezett, mint bárki más. Huszadik századi lepke vagy mi a szösz. Csak a viktoriánus lepkék hadakoznak a sötétség ellen.

Ezen a gondolaton aztán el is mosolyodott.

Mire Phaidrosz taxija a Hetvenkilencedik utcai hajó kikötőhöz érkezett, a szél érezhetően északnyugatira fordult a folyó felett. Ez arra mutatott, hogy hamarosan az eső is eláll.

A kikötőbejáratnál fekete alak támasztotta a korlátot, és meredten bámult az érkező képébe. Phaidroszban felmerült a kérdés, hogy ki lehet az. Aztán rájött, hogy az őrrrel van dolga, csak nem visel egyenruhát.

Phaidrosz kifizette a taxit, összefogta a csomagját és kiszállt.

– Rajta tartja a szemét a dolgokon, mi? – szólította meg az őrt.

Az biccentett és visszakérdezett: – A magáé az a hajó a móló végén?

Phaidrosz bólintott. – Valami baj van?

– Semmi – mondta az őr, mélyen Phaidrosz szemébe nézve. – Csak valaki van a hajóján.

– És mit csinál?

– Egy nő. Csak gubbaszt. Esőkabátja sincs. Amikor megkérdeztem, hogy kicsoda-micsoda, annyit mondott, hogy „ide tartozik”. Aztán csak nézett.

– Ismerem – mondta Phaidrosz. – Biztos elfelejtette a zár számkombinációját.

A móló deszkája ugyancsak csúszós volt. Kezében a csomagokkal egyensúlyozott, majd meglátta az árboc tövében kucorgó Lilit.

Phaidrosznak nem tetszett a dolog. A lánynak már rég el kellett volna tűnie. Feszülten várta, ezúttal milyen meglepetést tartogat számára.

A hajónál Lila tágira meredt szemmel nézett rá. Mintha nem ismerte volna fel. Phaidrosznak megfordult a fejében, hogy a lány be van löve.

Átlendítette a csomagokat a kötélkorláton, és maga is a fedélzetre lépett. – Miért nem húzódtál fedél alá? – szólította meg a lányt.

Lila nem felelt.

Na mindegy, előbb-utóbb úgyis kiderül, mi a helyzet.

Phaidrosz a sötétben hallás után tekergette a számozás lakatot, majd rátalált a nyitjára, és kikattintotta a zárat. Lehet, hogy a sötét miatt nem boldogult a lány.

– Nem tudtad kinyitni a lakatot?

– Ellopták az erszényemet.

Ó, hát *innen* fúj a szél.

Megkönnyebbülés futott át a férfin. Ha csak pénz kell neki, azt kaphat, aztán reggel szedi a sátorfáját. Senki nem látja kárát, ha ezt az éjszakát még együtt töltik.

– Na, kerülj beljebb – hívta a lányt.

– Készen állunk az indulásra – mondta Lila. Furcsa, merev mozdulattal emelkedett föl, mintha valami nehéz tárgyat szorongatna az ölében.

Ki a fene az a „mi”? csodálkozott Phaidrosz.

Odalenn törölközőt nyomott a kezébe, de a lány ahelyett, hogy magát szárítgatta volna, széthajtogatta csomagját, és nekiállt törölgetni valamit, ami leginkább egy gyerekarcra emlékeztetett.

Közelebb lépve Phaidrosz látta, hogy nem gyerek, hanem játék baba van a csomagban.

Lila a férfit mosolygott. – Mind együtt leszünk az úton – tette hozzá.

Óvatosan Lilára pillantott, akinek arca derűt sugárzott.

– Visszajött hozzám – magyarázta Lila –, a folyón úszva.

– Kiről beszélsz?

– Majd ő mutatja az utat a szigetre.

Sziget?, álmélkodott Phaidrosz. És az a baba?... Miről beszélsz itt összeviszsa? – kérdezte.

Közelebről is szemügyre vette a lány arcát. A lány viszonzta pillantását, és Phaidrosz akkor hirtelen ismét meglátta a szemében a kingstoni bárból ismerős csillogást, és ettől lehetetlen módon megkönnyebbült.

Ez nem kábítószer.

Hátradőlt az ágyon, és próbált kényelmesen elhelyezkedni, hogy végig gondolhassa a történeteket. Túl gyorsan pörögtek az események.

Kis idő múlva megszólalt: – Mesélj nekem a szigetről!

– Lucky már biztosan átért – mondta a lány.

– Lucky?

– *Mindannyian* oda jutunk – felelte Lila, majd hozzátette: – Látod, ismerlek.

– És ki vagyok? – kérdezett vissza Phaidrosz.

– A révész.

Semmi értelme nem volt, hogy további kérdéseket tegyen fel. Csak azt érte el, hogy még több kérdése támadt.

A lány ismét elragadtatással nézegette a babát. Ezt nem valami kábítószer okozza, gondolta Phaidrosz. Itt valóságos baj van. Ismerős volt a „zagyválás”,

ahogyan a lány beszélt. Egyszer régen őt magát is vádolták ilyesmivel. A lány azt hitte, értelmesen beszél, de közben kihagyott ezt-azt, ugrált, csapongott.

Hosszú ideig csak nézte Lilát, aztán észrevette, hogy a lány kezd elálmosodni.

– Jobb lenne, ha megszáritkoznál és száraz ruhát húznál – javasolta. Lila mintha meg se hallotta volna. Minden figyelmét a babára fordította, őt babusgatta.

– Tudod mit, még jobb, ha egyenesen ágyba bújsz – próbálkozott ismét Phaidrosz.

Semmi válasz.

– Nem vagy éhes?

Lila megrázta a fejét, és álmosan elmosolyodott. Phaidrosz felkelt, és a lány vállára tette a kezét. No, gyere, különben mindjárt állva elalszol. A lány felriadt, bódultán a férfira nézett, aztán gondosan bebugyolálta a babát, és feltápászkodott. Mint valami alvajáró indult a férfi előtt az első kabinba. Óvatos mozdulatokkal a fal mellé helyezte babáját, majd lassan, hogy fel ne ébressze, mellébújt az ágyba.

– Aludj, amíg csak jólesik – búcsúzott tőle Phaidrosz.

A lány egy szót sem szólt. Mintha már el is nyomta volna az álmot.

Phaidrosz visszatért a másik kabinba, és lehuppant.

Nem is ment nehezen, tűnődött.

Azt fontolgatta, mihez kezdjen a lánnyal reggel. Lehet, hogy reggelre ki is alussza a dolgot. Megtörténik az ilyesmi.

Fogta az elemlámpát, és felemelte a kabin padlóajtáját, hogy ellenőrizze a fenékvíz magasságát.

Tűrhetően alacsonyan állt.

Aztán villáskulccsal kinyitotta az ivóvizet tartályt, és belekukkantott. Félig volt. Másnap reggel még indulás előtt időt kell szakítani és feltölteni, rögzítette a fejében.

Micsoda? Még hogy indulás? És mit kezdjen a *lánnyal*?

Visszament, és megint az ágyra rogyott. Agya sehogyan sem tudta feldolgozni a történeteket.

Aztán eszébe jutott, hogy hívhatná a rendőrséget.

Igen ám, de milyen indokkal?

– Hát, tudják, itt van egy bolond nő a hajómon, és szeretnék megszabadulni tőle.

– Hogy került ide? – kérdeznék a zsaruk.

– Az úgy volt, hogy Kingstonban én vettem fel – felelné... Nevetséges. Se hogyan se jöhetne ki jól egy ilyen beszélgetésből.

Arra jutott, hogy a legegyszerűbben és legtisztességesebben úgy menekülhet ebből a pácból, hogy pszichiáterhez viszi a lányt. Úgy tisztességgel elválhat tőle, akármi történt is vele. Elvégre erre vannak a pszichiáterek. Csak az a bökkenő, hogy mivel tudja rávenni Lilát, hogy elmenjen vele. Az előbb még azzal is meggyűlt a baja, hogy a fedélzetről lecsalogassa.

És ki fizeti a kezelést? A pszichiáterek nem bagóért dolgoznak. Lehet, hogy valaki jóteknonykodás gyanánt elvállalná. Egy vidékít New Yorkban? Aligha. De még akkor is – ott a sok papírmunka, az igazolások. Napokig itt rostokolhatna.

Lassacskán rádöbbsent, micsoda kínos helyzetbe keveredett. Ember! Mindennek meg kell fizetni az árát. A lány szépen csapdába ejtette. Most már aztán igencsak bajos lesz megszabadulnia tőle. Mi a magasságos eget kezdjen most?

Még csak nem is tragikus volt a helyzet. Inkább annyira hülye, hogy csak nevetni lehetett rajta. Egyszerűen ráragadt a lány, mint a bogáncs.

Már látta is magát, amint hátralévő életét egy bolond nővel a fedélzeten tölti. Mint a Bolygó Hollandi kóvályog majd kikötőtől kikötőig, s közben életfogytiglan szolgálja a lányt.

Woody Allen bőrében érezte magát... Ezt a szerepet csakis ő játszhatja filmen. Woody Allen, Kiváló alakítást nyújthatna.

Most aztán mihez kezdjen? Elképesztő helyzetbe keveredett.

Az is megfordult a fejében, hogy felnyalálthatná a lányt és a kidobhatná a mólóra. Egy ideig rágódott ezen az eshetőségen, míg rá nem tört valami utálatos letörtség. Semmi értelme, hogy nevetségesnek gondolja a helyzetet. Halálkomolyra fordult a dolog.

A kabinban hideg volt. A fejlemények annyira megdöbbsentették, hogy eddig még csak észre se vette. Előkapta a faszenes zsákot, és megrakta a tüzet, amikor észrevette, hogy a gyufa is elfogyott. A Woody Allen-történet folytatódik. Egyik pillanatról a másikra minden a feje tetejére állt.

Phaidrosz végigpörgette fejében az eseményeket onnan, hogy Kingstonban összeismerkedett a lánnyal.

Lila szinte semmi jelét nem adta, hogy ilyesmi süllhet ki a dologból. Annyira idegen volt a lány, hogy Phaidrosz nem fogott gyanút. Az a dühkitörés valami semmisségen, meg a nyacki eszeveszett szeretkezés. A lány viselkedéséből mindvégig sejlett, hogy valami nincs rendjén.

Phaidrosz most kapiskálta csak, hogy Rigel talán erre akarta figyelmeztetni.

Megfordult a fejében, hogy főz egy kávé, de aztán letett róla. Egy kis alvás neki se ártana. Semmi olyan dolga nincsen, ami ne várhatna reggelig. Kiterítette a hálósákokat az ágyon, levetkőzött, és belebújt.

A lány valami „révészról” is hadovált. *Az vajon mit jelenthetett?*

Arra se tudott rájönni, vajon miért éppen őt választotta ki a lány a sok vendég közül a bárban.

Biztosan menedéket látott benne. Valamiféle oltalmazót.

Visszagondolva Phaidrosz ráébredt, mennyire magányos is volt a lány.

Végül arra jutott, hogy ebben rejlik a magyarázat mindenre. Ezért is somfordált vissza Lila a hajóra az este. Nyilvánvalóan nem volt hova mennie.

Phaidrosz tanácstalan volt, hogy mit kezdjen a lánnyal. Talán az a legjobb, ha hagyja, hadd mondja Lila a magáét, neki meg előbb-utóbb majdcsak eszébe jut valami. Más választása nemigen volt.

A kikötői zajok hiánya furcsa érzéssel töltötte el. Azt gondolta volna, hogy New Yorkban vontatók, uszályok és nagy óceánjárók nyüzsögnek egész éjszaka. Hát nem. Olyan békés volt minden, mintha egy kis tavacsokán horgonyozna valahol a szárazföld belsejében...

Az álom csak nem jött...

...Az a sugárzás, amit érzett a lányból. Az biztosan jelentett valamit.

Azt súgta, „ébredj már”.

Ébredj, de mi vár utána?

Ébredj és teljesítsd a kötelességed... talán.

De miféle kötelességet?

Talán arra utalt, hogy ne legyen annyira statikus.

Hosszú idő telt el azóta, hogy Phaidroszt ideggyógyászatban kezelték. Azóta igencsak statikussá változott. Az élméjűek szemében sokkal értelmesebbnek látszott, mert próbált megfelelni az elvárásaiknak. Ennek viszont az volt az ára, hogy eltávolodott a Lilához hasonlóktól.

Most ugyanazzal a szemmel tekintett Lilára, ahogyan mások őt nézték évekkorábban. Pontosan úgy is viselkedett, mint azok. Csakhogy nekik megvolt az a mentségük, hogy nem ismerték a dolgot belülről. Nem tudták, mi játszódik le benne. Phaidrosznak azonban nem volt ilyen kibúvója.

Jogos a külső szemlélők álláspontja is. A mentőcsónak problémájára hivatkozhatnak. Ha valaki túl sok ember túl sok gondját veszi a nyakába, akkor azok magukkal rántják a mélybe. A fuldokló sem menekül meg, ráadásul meghal az is, aki meg akarta menteni.

Lila nem bír semmiféle jelentőséggel. Világos, hogy időpazarlás foglalkozni vele. Csak akadályozza az embert abban, hogy az élet fontosabb céljaival törődjön. Senki el nem ismeri, de valójában emiatt zárják rács mögé a tébolyultakat. Utálatos emberek, akiktől mindenki legszívesebben megszabadulna, de azt azért mégsem lehet. Nemcsak arról van szó, hogy olyan gondolataik támadnak, amelyekben senki más nem hisz. Emellett még azért is jobb, ha rájuk sütik az „őrültség” bélyegét, mert csak nyűgöt jelentenek a környezetüknek.

A képmutatás az egyetlen dolog, ami nem megengedhető velük szemben. Nem szabad úgy beállítani a dolgot, mintha az őrült érdekét szolgálná, hogy elkülönítik. Történjen bármi, Lila semmiképp nem rántaná a mélybe. Most persze nyűg a nyakán a lány, de volt már rosszabb helyzetben is. Lehet, hogy a lányból áradó sugárzás is ezt akarta sugallni. Phaidrosznak nem is volt más választása, mint segítő kezet nyújtani neki, ha teher, ha nem. Máskülönben saját magában tenne kárt. Nem hagyhatsz csak úgy a sorsára egy embert, anélkül, hogy benned magadban is meg ne pattanna valami.

Na most, gondolta Phaidrosz... a lány vagy a lehető legjobb, vagy a lehető legrosszabb ember karmaiban köt ki. Ki láthatná azt előre?

Oldalára fordult, és csendben feküdt.

Visszatértek az emlékei, és szinte hallotta, ahogy néhányan az elmegyógyintézeti társai közül ugyanúgy beszélnek, mint Lila. Amikor valaki megtébolyodik, egyszer csak nagyon nyíltan kezd viselkedni. Mint Lila.

...Hogy mikre emlékezett! Olyan távolból rémlettek az emlékek.

Ellen néni... Phaidrosz hétéves lehetett.

Valami motozás hallatszott a földszintről. Szülei betörőre gyanakodtak, de csak Ellen néni volt. Tágra nyitott szemmel nézett körül. Valaki követte, állította. Megpróbálta megdelejezni, és valamit csinálni akart vele.

Később, mikor már a bolondokházában volt, Phaidrosz fejében ott visszhangzóit a könyörgése: „Minden rendben. Teljesen jól vagyok! Itt tartanak, pedig én tudom, hogy semmi bajom.”

A látogatás után Phaidrosz anyja meg nővérei is sírtak. De nem látták azt, amit Phaidrosz látott.

Sohasem fogja elfelejteni, hogy Ellen nem az örületről félt. *Tőlük* tartott.

Ezzel a jelenséggel küzdött maga Phaidrosz is, amikor ő került a bolondokházába. Nem a téboly aggasztotta. Az a maga természetadta módján alakult. Az épelméjűek igazságát nem tudta megemészteni sehogyan sem.

Ha az ember megfelel az épelméjűek elvárásainak, akkor az ápoló biztonságban és kényelemben érzi magát, de ha a dac legkisebb jele mutatkozik, for-

dul a kocka. Akkor az épelméjű veszélyes teremtménnyé válik. Akkor minden kitelik tőle. Phaidroszban az okozott páni félelmet, amit gonosz módon a *jó-akarát* jegyében követtek el az ápolók. Éppen azok, akikben a leginkább megbízott, akik törődtek vele, egyszeriben egy emberként rontottak rá. Ellen néni-vel is pontosan ugyanez történt. „Sehogyan sem tudunk beléd látni. Bárcsak megérthetnénk, mi jár a fejedben!”

Phaidrosz világosan látta: az épelméjűek meg vannak *győződve* arról, hogy jók, hiszen ezt verte fejükbe a kultúra. Aki e nézetnek ellentmond, az beteg, üldözési mániája van, és további kezelésre szorul. Az ilyen vádak elkerülése érdekében Phaidrosz gondosan ügyelt minden szóra, amit a kórházban kiejtett a száján. Az épelméjűeknek azt mondta, amit elvártak tőle, s az igazi gondolatait megtartotta magának.

Phaidrosz a másik oldalára fordult. Párnáját kősziklának érezte. Lila feje alatt volt az összes kényelmes párna. Most már csak nem húzza ki alóla... Na mindegy, nem számít.

Ez volt a baj a megfilmesítéssel. Az örültséget nem lehet filmszalagra vinni.

Bár ha az előadás közben a moziterem beomlana, és a közönség egyszer csak az űrben, a csillagok közt találná magát, és a nézők találgatnák, hogy micsoda marhaság történik itt: az ember a csillagok között üldögél, és egy olyan történetet néz, amihez semmi köze, és akkor hirtelen rádöbbenének, hogy az a film az egyedül létező valóság, és jobban teszik, ha erősen figyelnek, mert amit látnak, az a saját sorsuk, és ha egyszer a filmnek vége szakad, akkor nekik is végük...

Ez az. Nincs tovább! Mindennek egyszer s mindenkorra vége!

Nyom se marad!!

Aztán ez az álmféle még tovább bonyolódott, és Lilával együtt ő is ott hányódott a történetben.

Igen, ez az. Már annyira megszokta, hogy benne van az „épelméjűség” című álomban, hogy jóformán nem is gondolt rá. Csak néhanapján, amikor valami egyszer csak emlékeztette rá. Már csak nagy ritkán látta a különös fényt, mint ma este például. Akkor régen meg ez a fény volt a minden.

Nem valamilyen meghatározott dolog látszott másnak. A dolgok összefüggései tűntek fel teljesen más megvilágításban, jöllehet az egyes elemek mit sem változtak.

Phaidrosznak eszébe jutott a metafora, amellyel ezt egyszer megvilágította magának: egy bogár születése óta ide-oda mászkált egy bűdös zokniban, és most egyszer csak kifordították a zoknit. Kis csapásai, életének apró részletei mind

ugyanolyanok, mint előtte, csakhogy most minden nyitottnak és szabadnak látszik, és a mindent betöltő bensőséges bűznek nyoma sincs.

Egy másik metafora is megfordult a fejében: az, hogy egész életében kötélén táncolt. Aztán egyszer csak leesett, de ahelyett, hogy a földhöz csapódott volna, repült. Igen, repült, pedig azelőtt nem is sejtette, hogy képes rá.

Emlékezett, hogyan fojtotta magába lelkesedését, amikor régi rejtélyeket sikerült megoldania, vagy új, izgalmas feladványok bontakoztak ki előtte. Arra is emlékezett, hogy neki nem tűnt úgy, mintha bármiféle merevkórba zuhant volna, mielőtt kórházba szállították. Éppen hogy kilábalt egyből. Lerázta magáról az élet statikus kötelékeit, amelyekről korábban azt hitte, megváltoztathatatlanok.

Phaidrosz a hajó enyhe imbolygására riadt, s magához térve fogta fel, hol is van. Őrület! Ha nem alussza ki magát, megint a félkegyelműek közé kerülhet. Túl nagy a káosz... az utcák, zajok, emberek, akiket több mint egy éve nem látott, Robert Redford, hirtelen mind megelevenedtek előtte... és a tetejébe ez az egész Lila-ügy. Ez már túl sok.

...Minden nyughatatlanul változik és változik és változik. Nem akart valamilyen statikus rendszerben megrekedni, csakhogy ez az állapot meg túl cseppfolyós volt számára. Kell, hogy legyen valamilyen középút a káosz és a stabilitás között. Túl öregnek érezte magát ahhoz, hogy kövesse a hajszát.

Talán egy kis olvasás jót tenne. Itt van a mólónál, a héten először árammal a konnektorban, és még csak ki se használja a ritka alkalmat. Az egész postával végezhet. Az talán meg is nyugtatná.

Rövid töprengés után felkelt, elővette az elektromos lámpát, bedugta és felkattintotta. Nem működött. Valószínűleg a mólón nincs bedugva a csatlakozó. Úgy tűnt, mintha állandóan üldözné a balszerencse. Hideg is volt. Újra be kellene gyűjtani.

Felhúzta nadrágját és pulóverét, a szerszámosládából előkapta az elem-lámpát meg a voltmérőt, és kinyitotta a feljáró ajtaját.

Odakinn már nem esett, de a város fényeit még mindig felhős ég tükrözte. Újra rákezdhethet az eső. No, majd reggel meglátja.

Az elektromos vezeték annak rendje és módja szerint be volt dugva a mólón. Átmászott, és a kihúzott vezeték helyébe a voltmérőt dugta. Nem volt áram.

Nem valami bölcs dolog a nedves talajon mezítláb áramköröket próbálgatni, gondolta magában. Kinyitotta a konnektor talapzatába épített kis szekrényt, és

meg is találta, amit keresett: egy kapcsolót, amely ki volt kapcsolva. Naná. Ezt mindig eljártsszak az emberrel. Felkapcsolta, mire az árammérő nyelve kilengett.

A lámpa is működött a hajón. Előkereste az alkoholt, és nekiállt tüzet élesztetni.

Hajlott arra, hogy mégse olvassa még el a leveleket.

Ahhoz különös figyelem szükséges. A lelkes rajongók majdnem egyforma tartalmú leveleinek sokaságát olvasva egyre nehezebb friss aggyal nekiállni az újabbaknak. Ez megint a hírnévvel kapcsolatos tünet, és abból aznapra elege volt.

Vett néhány könyvet is. Bele is olvashatna valamelyikbe. A hajósélet egyik hátránya, hogy az ember nem fér hozzá a nyilvános könyvtárakhoz. Phaidrosz az egyik könyvesboltban ráakadt William James régi, kétkötetes életrajzára – az bizonyosan kitart egy ideig. Semmi nem vetekedhet egy jó öreg „filozofológiai” könyvvel, ha altatóra van szükség. Előkapta a táskából az első kötetet, és bebújt a hálózsákba. Egy ideig elnézegette a címlapot.

Kedvét lelte a filozofológia szóban. Pontos és kifejező. Érzett benne valami olyan finom unalmat, nehézkességet s haszontalanságot, amely pontosan illett a tárgyához. Használta is már jó ideje. A filozofológia az a filozófiának, ami a zenetudomány a muzsikának, a művészettörténet és művészetkritika a művészetnek, vagy az irodalomkritika a szépirodalomnak. Származtatott, másodlagos terület, némiképp élősdí burjánzás, amely abban a hitben ringatja magát, hogy ha elemzi és értelmezi a gazdaállatot, akkor irányítani is tudja.

Az irodalomkritikusok néhanapján elcsodálkoznak, hogy számos szerző milyen utálatot táplál velük szemben. A művészettörténészek se tudnak mit kezdeni a feléjük áradó lenézéssel. Phaidrosz úgy hitte, hasonló lehet a zenetudósok helyzete is, de róluk nem volt elegendő ismerete. A filozofológusok azonban hírből sem ismerik a problémát, mert filozófusok helyén, akiknek elvileg le kellene nézniük őket, üres halmaz ásítozik. Filozófusok nem léteznek. Önmagukat filozófusnak tituláló filozofológusokból viszont akad egypár.

Milyen neveléses még elképzelné is, hogy egy művészettörténész, miután hallgatóit elviszi a múzeumba és dolgozatot írat velük a látottak történelmi vagy technikai vonatkozásairól, néhány év elteltével papírt nyom a hallgatók kezébe arról, hogy kész művészek. Mikor még életükben nem fogtak ecsetet, fakalapácsot vagy vésőt. Csak a művészet történetét ismerik.

Mégis, szó szerint ilyen neveléses módon, éppen ez történik a magát filozófiának feltüntető filozofológiában. A hallgatóktól nem azt várják, hogy filozofáljanak. Oktatóik aligha tudnák, mit kezdjenek azzal, aki ilyesmire vete-medne. Valószínűleg Mill, Kant vagy valaki más írásaihoz hasonlítanak az illető diák tanulmányát, ami alapján igencsak silány fércműnek minősítenék, és felszólítanak a hallgatót, hogy hagyjon fel a próbálkozással. Phaidroszt is figyelmeztették diákkorában, hogy „póru járhat”, ha túl nagy hévvel védelmezi saját filozófiai elképzeléseit.

A tudományos intézetekben gazdagon tenyészik az irodalomtörténet, a zenetudomány, a művészettörténet és a filozofológia, mert ezeket könnyű tanítani. Megvitatás vagy bebiflázás céljából szét kell osztani valamelyik filozófus valamelyik írásának fénymásolatát, és a vizsgaidőszakban csak a fejére kell koppanítani annak, aki nem tanulta meg a leckét. A festést, a zeneszerzést és az írást viszont valósággal lehetetlen tanítani, ezért aztán szinte sohasem jutnak be az intézmények kapuján. Az igazi filozófiának pedig erre a legcsekélyebb esélye

sincsen. A filozofológusoknak gyakran támad ingerük arra, hogy valódi filozófiát műveljenek, de ezt gyorsan el is fojtják, hasonlóan az irodalomtörténet oktatójához, aki elfojtja az írás iránt feltámadó gerjedelmét. Hacsak nem kiemelkedő személyiségről van szó, a filozofológus nem tekinti hivatásának, hogy filozófiai rendszert dolgozzon ki.

Phaidrosz szerzőként egyrészt azért tolta félre a filozofológiát az útból, mert ki nem állhatta, másrészt pedig azért, nehogy a filozofológia szekerét fogja a filozófia paripája elé. A filozofológusok nemhogy a szekeret rakják előre, de az esetek többségében a lóról meg is feledkeznek. Azt tanítják, hogy először végig kell olvasni a történelem összes nagy filozófusának gondolatait, és *aztán* lehet eldönteni, hogy mit is akarunk *mi magunk* mondani. Az első bökkenő az, hogy mire valaki végignyálazza valamennyi nagy filozófus munkáját, addigra legalább kétszáz éves lesz. A másik, hogy a nagy filozófusokban nagy meggyőzőerő lakozik, s így az ártatlan olvasó egyszerűen átveszi gondolatmenetüket, és soha rá nem jön, mi az, ami kimaradt.

Phaidrosz néha épp az ellenkező végletbe esett. Annyira el volt kápráztatva a táltostól, hogy megfeledkezett a szekérről. Szerinte a filozofológiai szekerek rakományát úgy lehet a legjobban tanulmányozni, ha az ember először tisztába jön saját gondolataival, és aztán megnézi, vajon a nagy filozófusok hasonlóképpen vélekednek-e a dologról. Mindig akad egy-kettő, aki igen. Az ilyeneket sokkal nagyobb élvezet olvasni, hiszen az ember ujjonghat a gondolatmenetükön, és lehurroghatja az ellenségeiket. A vitapartnerek érveit olvasva az ember maga is belekotnyeleskedhet a vitába, hiszen így van tétje annak, hogy melyik félnek lesz igaza, és melyik téved.

Ilyen eljárással egészen máshogy lehet, mondjuk, William James olvasásába fogni, mint ahogyan a filozofológusok tennék. Az ember már William James olvasása előtt rendezte saját gondolatait, így aztán nem pusztán James gondolatmenetét fogja követni. Egy csomó új ötlet pattan elő, amikor James gondolatai és az olvasó által felépített elgondolások összesűrlődnek. Az ember nem téved be a filozófus gondolati zsákutcáiba, sőt időről időre jobb érveléssel állhat elő, mint James. Pontosan ez történt Phaidrosszal, amikor Jamest olvasta. Egyre erősödött az a benyomása, hogy James gondolatai tökéletlenek, és a Minőség Metafizikája igenis sokat javíthatna rajtuk. Egy filozofológus igencsak elképedne azon, hogy valaki veszi a bátorságot, és megpróbálja kijavítani a nagy harvardi filozófus írásait. James maga azonban, legalábbis az alapján, amit Phaidrosz olvasott tőle, bizonyára nagy lelkesedéssel fogadott volna egy efféle kísérletet. Végül is filozófus volt, nemde?

Akárhogy is, Phaidrosz azért vásárolta meg a Jamesről szóló köteteket, mert úgy érezte, fel kell vértéznie magát a Minőség Metafizikáját érő támadásokra. Eleddig jobbára semmibe vette a filozofológusokat, akik ezt hasonlóképpen viszonzották. Új könyvével azonban nem számíthatott arra, hogy továbbra is szerencsésen elkerüli a figyelmüket, hiszen egy metafizikai rendszert bárki képes ízekre szedni. Legalább néhányuknak biztosan szemet szúr majd a könyve, és az irodalomkritikusok, zenetudósok és művészettörténészek patinás hagyományait híven követve megcsipkedik és lefitymálják majd a munkáját. Nem árt jó előre felkészülni erre, gondolta.

Első könyvéről a *Harvard Educational Review*-ban megjelent ismertetés azt állította, hogy igazságfelfogása megegyezik Jamesével. A londoni *Times* Arisztotelész követőjének állította be. A *Psychology Today* Hegel követőjének vélte. Ha valamennyi vélemény helytálló, akkor Phaidrosz igencsak figyelemre méltó szintézisig jutott el. A Jameshez való hasonlítás érdekelte a legjobban, mert tényleg volt benne valami.

Ez filozofológiai szempontból is jó hír volt. Míg Jamest rendszerint az amerikai filozófia főáramába sorolják, addig Phaidrosz első művét mindig is inkább amolyan „kultuszkönyvként” emlegették. Phaidrosznak gyakran támadt olyan érzése, hogy a kifejezést erőltetők azt kívánják, hogy tényleg kultuszkönyv legyen belőle, és mint ilyen, idővel megkopjon. Talán éppen azért mesterkednek ebben, mert a könyv belepiszkált a filozofológiájukban ápolt kultuszokba. Ha viszont a filozofológusok hajlandók elfogadni, hogy a Minőség Metafizikája James munkájának oldalhajtása, akkor a „kultusz” vádja szertefoszlik. Ez pedig politikai örömhírnek számít ott, ahol a politika súlyosan nyom a latba.

Egyetemi hallgató korában még kurtán leszámolt Jamesszel, mert az *A vallási tapasztalat sokfélesége* címmel jelentetett meg könyvet. James állítólag tudós volt, akkor meg hogyan állhatott elő egy ilyen címmel? Miféle mércét alkalmazhat James a különféle vallási élmények értékelésére? Mi módon tudja tapasztalatilag igazolni megfigyeléseit? Olyan szaga volt a dolognak, mintha valami viktoriánus vallási propagandista megpróbálná becsempészni Istent a laboratóriumi adatok közé. Nem ez volt az első kísérlet a Darwin ellen folytatott hadjáratban. Phaidrosz olvasott olyan kora tizenkilencedik századi kémiakönyvet, amely arról ír, hogy Isten csodálatos adományként hogyan adta meg a vizet alkotó hidrogén és oxigén pontos összetételét. James könyve sem tűnt különbségnek.

Mégis, Jamest újraolvasva Phaidrosznak három dolog is feltűnt, amely kezdte korai előítéleteit. Az első nem valami konkrét okfejtés volt, hanem egy

elképesztő véletlen, ami szöveget ütött Phaidrosz fejébe. James volt a *keresztapja* annak a William James Sidisnek, a csodagyerekeknek, aki ötévesen öt nyelven beszélt, és a gyarmati demokráciáról azt tartotta, hogy az indiánoktól átvett rendszer. A második dolog, ami nagy hatást gyakorolt Phaidroszra, James ódzkodása volt a világegyetemet szubjektumokra és objektumokra osztó szemlélettel szemben. E gondolat révén James természetesen azonmód Phaidrosz kedvenceinek sorába lépett. És a harmadik – amely talán szintén apróságnak tűnhet, mégis talán a legdöntőbben járult hozzá Phaidrosz előítéleteinek leomlásához – egy mókusról szóló történet volt.

James barátaival kirándult, és egyikük mókust kezdett hajkurászni egy fa körül. A mókus ösztönösen a fa átellenes oldalára ugrott, és mindig így helyezkedett, miközben a támadó körbe-körbe szaladgált a fa körül.

Ezt látva James és barátai filozófiai vitába keveredtek arról, hogy vajon az ember körüljárta-e a mókust vagy sem? A társaság két filozófiai táborra szakadt, és Phaidrosz már arról is megfélemlített, hogyan oldották meg végül a kérdést. Az hatott rá igazán, hogy Jamesnek volt szeme észrevenni ezt a dolgot. Ez a példa jól mutatja, hogy James, aki kétségtelenül szakértő filozofológus volt (ha nem lett volna, nem taníthatta volna e tárgyat a Harvardon), alkotó értelemben filozófus is volt. Egy filozofológus lenézően semmibe vette volna a mókusról folytatott vitát, mondván, hogy semmiféle „fontossággal” nem bír, azaz egyetlen nagy filozófus sem foglalkozott még a jelenséggel. De a James-féle filozófus számára a kérdés olyan volt, mint egy szippantás a gyöngymenta illatából.

Lám, ez az, ami megindítja egy igazi filozófus fantáziáját! Körüljárta-e az ember a mókust vagy sem? A mókust mind a négy égtáj felől megközelítette, tehát bizonyára körüljárta. Ennek ellenére színét sem látta a mókus hátának vagy oldalának. Ebből következően a mókus abszolút tudományos meggyőződéssel állíthatja: „Az ember soha nem járt engem körül.”

Kinek van igazsága? Lehet, hogy a „körül” szónak egynél több értelmezése van? Micsoda meglepetés! Olyan, mintha az ember egynél több igaz geometriai rendszert fedezne fel. Hányféle értelmezés lehetséges, és melyik a helyes közülük?

Úgy tűnik, hogy a mókus a „körül” szót önmagához viszonyítva használja, míg az ember valamilyen abszolút térbeli ponthoz viszonyít, amely mind a mókuson, mind saját magán kívül helyezkedik el. Csakhogy, ha figyelmen kívül hagyjuk a mókus relatív nézőpontját, s helyette a rögzített abszolút térbeli ponthoz való viszonyítás álláspontját foglaljuk el, akkor mire hagyatkozhat maga az ember? A térben rögzített ponthoz képest az emberek megállás nélkül

kerülgetik egymást, ahogy a Föld forog. Az ember napjában egyszer keletre esik a többiekhez képest, egyszer meg nyugatra. Az East River reggelente a Hudson fölött helyezkedik el, esténként meg alatta van. Ez az, amit érteni akarunk a „körül” alatt? És ha igen, van-e valami haszna az illetén értelmezésnek? És ha a mókus relatív nézőpontja hamis, az azt jelenti, hogy egyben haszontalan is?

A dolognak az a vége, hogy a világegyetem egyik legvilágosabb, abszolút és megingathatatlan fogalmának tűnő „körül” szó egyszer csak viszonylagos és szubjektív színben tűnik fel. A „körül” jelentése attól függ, hogy ki, mikor és mire gondolva használja. Minél tovább gyürkőzik az ember, annál több szál kezd kibomlani a gombolyagból. Az egyik filozófiai gömbölyítő, Albert Einstein arra jutott, hogy az idő és tér a megfigyelőhöz képest létezik.

Mindig mókusok vagyunk. Az ember a mértéke minden dolognak, legyen szó akár a tér vagy a dimenziók kérdéséről. A filozófia szellemével átitatott emberek, mint James és Einstein, a mókus fa körüli futkározását nem tekintik szükségszerűen magától értetődőnek, hiszen az efféle feladványok megoldása végett adták fejüket filozófiára és tudományos munkára. Az igazi tudomány és az igazi filozófia nem azon az alapon működik, hogy előre kiválasztják a megfigyelésre érdemes jelenségeket.

Ennek a szemléletnek ki kell terjednie a Lilában megtestesülő problémákra is. Az örület a filozófia hatalmas jelentőségű kérdése, amelyet ez idáig – Phaidrosz szerint jórészt metafizikai korlátok miatt – figyelemre se méltattak. A filozófia hagyományos etikai, ontológiai és más ágainak tetejében a Minőség Metafizikája új területet alapoz meg, az örület filozófiáját. Amíg az ember le nem rázza magáról a régi bevett elképzeléseket, addig az örültség nem más, mint „a szubjektum által az objektummal kapcsolatban táplált félreértés”. Az objektum valóságos, a szubjektum meg tévedésbe esett. Az egyetlen kérdés, hogyan lehet a szubjektum agyát visszaterelni az objektív valóság pontos értelmezéséhez.

Csakhogy a Minőség Metafizikája keretében a gyakorlati tapasztalás nem egyenlő „objektumok” tapasztalásával. A tapasztalás *értékrendszerek* érzékelése, amelyek sokféle forrásból, nemcsak szervesetlen rendszerekből származnak. Ha egy bolond, egy hipnotizált személy vagy egy primitív kultúrában élő ember a világegyetem olyan magyarázatával hozakodik elő, amely teljesen elüt a jelenkori tudományos felfogástól, még nem kell azt hinni, hogy kijelentéseivel elrugaszkodott a tapasztalható világtól. Pusztán arról van szó, hogy azért képvisel a mi szemünkben nagyon alacsony minőséget, mert a mi kultúránkon kívüli szel-

lemi rendszernek tulajdonít értéket. Valamilyen biológiai, társadalmi vagy dinamikus erő eltérítette a minőségről vallott elképzelését. Az az erő éppolyan kíméletlenül törli ki az általunk természetesnek vélt kulturális és szellemi formákat a fejből, mint ahogy a mi kultúránk kiszikkasztja az ő világlátását.

Természetesen egyetlen kultúra sem tűri, hogy jogi kereteit megsértsék. Ilyen esetben a biológiai immunrendszerhez hasonlatos eljárások lépnek életbe. Az immunrendszer azonosítja, elkülöníti, végül pedig megsemmisíti a törvénytelen és veszélyes kulturális minták forrását. Az ideggyógyintézeteket részben e célból hozták létre. Ezt szolgálják az eretnekek ellen indított perek: védelmezik a kultúrát az idegen eszmékkel szemben, nehogy azok ellenőrizetlen burjánzása veszélyeztesse a fennálló kultúrát.

Ebbe ütközött Phaidrosz a pszichiátriai kórtermekben, ahol a személyzet mindenáron az „objektív valósághoz” akarta őt visszatéríteni. Soha kétsége sem volt a pszichiáterek jóindulata felől. Ahhoz, hogy munkájukat kibírják, az átlagnál is nagyobb jóindulat szorulhatott beléjük. Phaidrosz viszont látta, hogy a kultúra képviselői, s mint ilyenek, az örültséghez kulturális misszionáriusokként kell viszonyulniuk. Teljesen elege lett véget nem érő szerepjátékaikból. Állandóan azt a jelenetet játszották, amint a pap éppen megmenti a kárhozattól az eretneket. Phaidrosz meg sem pissenhetett, mert nyomban ráfogták volna, hogy üldözési mániája van, félreérti jó szándékukat, és melleleg nyomorúságos állapotának is jelét adja.

Évek múltán, amikor már papírja volt arról, hogy „épelméjű”, Phaidrosz végigolvasta kezelésének „objektív” orvosi leírását, és meg volt döbbenve az abban hemzsgő becsületsértő megállapításoktól. Mintha egy vallási szekta irományát olvasta volna egy másik, ellenséges vallási szektáról. A pszichiátriai kezelés célja nem az igazság kiderítése, hanem egy dogma érvényesítése. A pszichiáterek ugyanolyan páni félelemmel viseltek az örültség fertőzésével szemben, mint amennyire az inkvizítorok rettegettek attól, hogy az ördög egy végzetes napon őket is megszállja. Örült pszichiáterek nem gyakorolhatják a pszichiátriát. *Szó szerint kötelezően elvárják, hogy ne tudják, miről beszélnek.*

Erre persze azzal vághattak volna vissza, hogy a tüdőgyulladás gyógyításához sem kell, hogy az orvos is e betegségben szenvedjen, úgyhogy az örültség kezeléséhez sem szükséges, hogy az orvos bolond legyen. Ezen állítás cáfolata éppen a probléma közepébe talál. A tüdőgyulladás biológiai jelenség. Tudományosan igazolható. Az ember a pneumococcus bacilus mikroszkópos vizsgálatásával közelebbről is megismerheti.

Az örültség ezzel szemben szellemi jelenség. Előfordulhat, hogy biológiai okok miatt jön létre, de sem fizikailag, sem biológiailag nem érzékelhető. Nem lehet olyan tudományos vizsgálati eszközt előállítani, amely kimutatná, ki örült és ki épelméjű. Az örültségben semmi sincs, ami a világegyetem *bármely* törvényének ne felelne meg. A világegyetem tudományos törvényeit az épelméjűség *találja ki*. Nincs az épelméjűség által alkotott olyan eszköz, amelynek segítségével az épelméjűség a saját magán és az általa létrehozott világ határain *kívül* bármit is meg tudna mérni. Az örültség nem megfigyelhető „tárgy”, hanem magának a megfigyelésnek az *eltérő módja*. A szellemi jelenségek nem ragályos betegségek. Csak eretnokság létezik. Az örület valójában eretnokság, nem pedig fertőző betegség.

Tegyük fel a kérdést: „Ha csak egyetlen ember élne a földön, vajon lehetne-e örült?” Az örültség mindig valami máshoz képest minősül annak. Társadalmi és szellemi eltérésről van szó, nem biológiáiról. Az örültség egyetlen próbája a törvény, vagy bármilyen más fórum előtt az, hogy mennyiben igazodik a fennálló kulturális rendhez. Innen fakad a pszichiátria intézménye és a régi papság közötti hasonlóság. Mindkét csoport fizikai kényszert és erőszakot alkalmaz a status quo fenntartása érdekében.

Ha pedig így van, akkor ebből egyenesen következik, hogy az, amit az orvosok az örültség kezelése céljából művelnek, az orvosi hivatással való visszaélés. A szellemi eretnokséggel nemigen tudnak mit kezdeni. Az orvosokat arra képezik ki, hogy szervesen és biológiai szempontokból vizsgáljanak jelenségeket. Ebből következik, hogy zömében biológiai gyógymódokat alkalmaznak: sokkolást, gyógyszererezést, lebenymetszést és fizikai elkülönítést.

A rendőrhöz hasonlatosan, aki egyszerre él a biológia és a társadalom világában, a pszichiáter is két világban, a társadalom és a szellem világában forog. A rendőrhöz hasonlóan tökéletesen ellenőriznie kell az alsóbb szintű rendet, és teljes odaadással alá kell rendelnie magát a felsőbbnek. Az a pszichiáter, aki a szellemisséget megtagadja, olyasmit követ el, mint az a rendőr, aki szembe fordul a társadalommal. Ez nem jó választás. Az, hogy a pszichiátert meg lehessen győzni az általa érvényesített szellemi rend rohadtságáról, körülbelül annyi eséllyel kecsegtet, mint a rendőr meggyőzése arról, hogy az általa képviselt társadalmi rend korhadt. Ha netán elfogadják ezt az állítást, azon nyomban fel kell hagyniuk munkájukkal.

Phaidrosz hamar felismerte, hogy sohasem fog kiszabadulni a bolondokházából, ha arról győzködi a pszichiátert, hogy ő jobban tudja, mi a „baj” vele. Ez reménytelen vállalkozás. A szabadulás érdekében arról kell meggyőzni a pszichi-

átért, hogy az ember tökéletesen megértette, a pszichiáter szélesebb ismerettel rendelkezik, és szellemi tekintélyét hajlandó minden fenntartás nélkül elfogadni. Ez az ára annak, hogy az eretnek ne a máglyán végezze. Megtagadja hitét. Első osztályú színészi alakítást kell nyújtani, amihez a tettetésnek még az árnyéka se férközhet. Ha fény derül a turpisságra, akkor még rosszabb következhet, mint ha az ember meg se próbált volna elmenekülni.

Amikor az ember hogyléte felől érdeklődnek, tilos azt válaszolni, hogy „Remekül!”. Ez a téveszmés állapot tünete lenne. Azt se szabad azonban mondani, hogy „Rohadtul!”, mert még elhiszik, és megnövelik a nyugtatóadagot. A helyes válasz úgy hangzik, hogy „Hát... azt hiszem, talán jobban érzem magam egy kicsit...”, miközben az ember kissé alázatos és könyörgő szemeket mereszt. Ez meghozza a várt mosolyokat.

Ezzel a stratégiával idővel elegendő mosolyra tett szert. Vállalta az őszintétlenséget, ha már egyszer mindenki azt várta, hogy ne lógjon ki az akkor érvényben lévő kulturális status quo kereteiből. Ezen az áron jutott ki, kapta viszsza családját, vállalhatott munkát, és így talált talpalatnyi helyet a világban. Szabadulásától fogva nem lépett ki abból az új, szabálytartó, szerepjátszó, bolondokházát megjárt alak szerepből, aki képes zokszó nélkül, hatékonyan megtenni azt, amit mondanak neki.

Nem volt mindig kellemes szerepeket játszani és becsapni azokat, akikkel valaha bensőséges és őszinte kapcsolatban állt. Végleg lehetetlenné vált, hogy gondolatait valóban megossza másokkal. Elszigeteltsége nyomasztóbb lett, mint ha még mindig a kórházban lett volna, de a helyzeten változtatni nem tudott. Phaidrosz első könyvében erre az elszigetelt szerepjátszó alakra osztotta a mesélő szerepét, aki külsőre feltűnően normális mivolta miatt még szeretni való is, ám belül képtelen megbirkózni az élettel, mert szétzúzta a sorsával való őszinte szembenézés képességét. Közvetetten ez az elszigeteltség okozta családjának széthullását és életének mostani alakulását.

Most, évekkel az események után, Phaidroszban enyhült a történetekkel szembeni felháborodás. Lassacskán rájött, hogy pszichiáterekre természetesen éppúgy szükség van, mint rendőrökre. Valakinek foglalkoznia kell a társadalmi és szellemi eltévelyedésekkel. Azt kell jól megérteni, hogy a társadalom megreformálását nem a rendőrön kell kezdeni. Ha meg a szellemet akarja valaki helyrerakni, nem a pszichiátert kell legelőször elővenni. Ha nem tetszik a fennálló társadalmi vagy szellemi rendszer, akkor a rendőrökkel és pszichiáterekkel szembeni helyes eljárás az, hogy az ember nagy ívben elkerüli őket. Hagyni kell őket, amíg tartják a frontot.

De akkor kivel lehet kezdeni?... Az antropológusokkal?

Ez egyébként nem is olyan rossz ötlet. Az antropológusok, ha éppen nem az öntudatosan „objektív” fajtába tartoznak, általában nyitottak az új dolgokra.

Phaidrosznak először akkor támadt ez az ötlete, amikor antropológiai műveket olvasott Bozemanban, a montanai hegyek között. Ruth Benedict a zuñi *brujo* problémájának megoldására azt az ötletet vetette fel, hogy át kellett volna telepíteni a síksági indiánok közé, ahol a vérmérsékletéhez közelebb álló környezetbe harmonikusabban beilleszkedhetett volna. Ehhez mit szóljon az ember? Az örülteket nem pszichiáter, hanem antropológus kezére kell adni!

Ruth Benedict kitért arra is, hogy a pszichiátria a kezdetektől rossz pályán jár, mert előre meghatározott jelenségek felbukkanása után szimatol, ahelyett hogy az örültségről szóló esettanulmányokra alapozva azt kutatná, melyek azok a jellegzetes viselkedésformák, amelyeket az örülteket körülvevő társadalom nem tűr el. D. T. Campbell, egy másik antropológus megerősítette ezt a nézetet: „A laboratóriumi pszichológus öntudatlanul is abban a hitben szorgoskodik, hogy másodéves egyetemi tanulmányai az ember általános pszichológiájának megfelelő ismeretével vértették fel.” Campbell kijelentette, hogy a pszichológia társadalomlélektanná történő kiterjesztése az antropológia kutatási eredményeinek ismeretében jelentős korlátokba ütközik.

A pszichiáter feltárta volna a *brujo* gyerekkorába visszanyúló okokat, amelyek magyarázattal szolgálnak a kukkolás kialakulására, kezelte volna annak érdekében, hogy leszoktassa az ablakok körüli sündörgésről, és ha a kezelés nem járt volna sikerrel, akkor „a beteg érdekében” valószínűleg „elkülönítést” alkalmazott volna. Az antropológus ezzel szemben megvizsgálná az alany panaszait, olyan kultúrát keresne, ahol azok nem okoznak konfliktust, és a sorból kilógó embert áthelyezné az őt elfogadó kultúrába. A *brujó*-t például északra, a sájenek közé. Ha valaki, mondjuk, a viktoriánus szexuális elfojtásuktól szenvedne, annak helye a Margaret Mead-féle Szamoán lenne; az üldözési mániában szenvedőt el lehetne küldeni Közép-Keletre, ahol a gyanakvás bevett társadalmi gyakorlat.

Az antropológusok lépten-nyomon annak igazolására bukkannak, hogy az örültség a környező kultúra függvénye. Minden kultúrában vannak örültek, de a tulajdonságok, amelyek alapján valakit bolondnak minősítenek, kultúránként eltérnek. Kluckhohn utalt egy öreg, angolul alig tudó szicíliaira, aki enyhe fájdalomra panaszkodva befeküdt egy San Franciscó-i kórházba. Miközben a segédorvos vizsgálta, az öreg folyamatosan azt dünnyögte, hogy a szenvedés valódi oka egy bizonyos asszony, aki megátkozta. Az orvos azon nyomban át-

utalta a pszichiátriai osztályra, ahonnan évekig nem szabadult. Ugyanakkor az ő korosztályába tartozó olaszok szinte kivétel nélkül hittek a boszorkányság létezésében. Az ő szabályrendszerükben ez teljesen természetes dolognak számított. Ha az orvos *saját* gazdasági és iskolázottsági rétegébe tartozók közül panaszkodott volna valaki arra, hogy megbabonázták, akkor azt joggal írhatta volna idegrendszeri probléma számlájára.

Számos további szerző számol be az örültség tünetei és a környező kultúra közötti összefüggésekről. M. K. Opler azt találta, hogy a tudathasadásban szenvedő írek problémái között előkelő szerepe van a szexszel kapcsolatos bűnnek és büntudatnak. Nem így az olaszok. Ők a képzelt betegségeken és a testtel kapcsolatos bajokon akadtak fenn. Az olaszok között erőteljesebben megjelent a tekintély nyílt elutasítása. Clifford Geetz megállapította, hogy Balin azt értik örültkön, aki – mint valami amerikai – okkal, ok nélkül, állandóan szélesen vigyorog. Phaidrosz egy helyen a különböző kultúrákba ivódott sajátos, visszatérő rémképekről olvasott: a csippeva-krí törzs tagjait a *windigo*, a kannibalizmus egy fajtájának képzele üldözi; a japánoknak ott az *imu*, a kígyómarást követő téboly; a sarkvidéki eszkimóknál ilyen szerepet tölt be a *pibloktog*, a ruhák leszaggatása és a jégen való rohanás képe; Indonéziában pedig a hírhedt *ámok* dúl, ami sötét gondolatokkal terhes búskomorsággal kezdődik, és az erőszak vesztes kitérésébe torkollik.

Az antropológusok azt találták, hogy a legmélyebb tudathasadás azokkal fordul elő, akik a legtávolabb állnak a kulturális hagyományoktól: ilyenek a narkósok, az értelmiségiek, a bevándorlók, az első éves egyetemi hallgatók és az újoncok a katonaságnál.

Egy Minnesotába bevándorolt norvégekről szóló tanulmányból az derült ki, hogy az idegi rendellenességek miatt kórházi ápolásra szoruló aránya a bevándorlást követő negyven év során sokkal magasabb ebben a közösségben, mint akár a már Amerikában született, akár az otthon maradt norvégek esetében. Isaac Frost azt tapasztalta, hogy az Angliában dolgozó külföldi szolgálók között – rendszerint az érkezésüket követő tizennyolc hónapon belül – különböző rémképek fejlődnek ki.

A pszichózis, amely a kultúrsokk szélsőséges formája, azért fejlődik ki ezekben az emberekben, mert az ő felfogásuk szerinti épelméjűség mögött álló kulturális értékek megváltoznak. Épelméjűségüknek nem az „igazság” tudása volt az alapja, hanem az életet szabályozó kulturális útmutatásokba vetett magabiztos hitük.

Na már most, a pszichiátria nemigen tud mit kezdeni ezzel a helyzettel, mert megközelítése a szubjektum-objektum logikájú rendszerbe tapad, amely azt hirdeti, hogy egyetlen igazi, sajátos szellemi rendszer létezik, és minden, ami abba nem fér bele, csak a képzelet szüleménye. A pszichiátria annak ellenére kénytelen ezt az álláspontot képviselni, hogy a történelem újra és újra megmutatja, miként válik valósággá az egy korszakkal korábban még ábrándnak számító elképzelés. A pszichiátria ellentmond a földrajzban tapasztaltaknak is, ahol az egyik korszakban még csak merész vágyalomnak tekintett elképzelés a következőben kézzelfogható valósággá lesz. A Minőség Metafizikája leszögezi, hogy az eltérő szellemi rendszerek nem mások, mint különböző értékrendszerek. Az ember *különbözhet* egy történelmileg és földrajzilag kialakult és megszilárdult igazságfelfogástól, s ettől nem válik örültté.

Az antropológusok kutatásai egy második megállapítást is megalapoztak. Nemcsak az *örültség* különbözik egyik kultúráról a másikra, de *maga az épelméjűség* is változik. Azt találták, hogy „a valóság felismerésének képessége” nemcsak az épelméjűt és az örültet különbözteti meg, de a különböző kultúrák épelméjű tagjait is különböző csoportokba rendezi. Minden egyes kultúra valamilyen külső valóságból vezet le saját hiedelmeit, de a vallási hiedelmek földrajza arra mutat, hogy ez a külső valóság az égardta világon bármi lehet. Még az „igazság” megerősítésének érdekében az emberek által megfigyelt *tények* is attól a kultúrától függenek, amelyikben egy közösség él.

Boas megállapította, hogy azok a kifejezések, amelyek egy kultúra számára lényegtelenek, általában nem is található meg az adott nyelvben. A kulturális fontos kifejezések viszont sokszínű gazdagságban bukkannak fel. A Boas-tanítvány Ruth Benedict a következőket mondja:

A különböző civilizációk kulturális rendszerei a lehetséges emberi célkitűzések és indíttatások óriási tárházának éppen úgy csak kiválasztott elemeit hasznosítják, mint ahogyan... bármely kultúra az anyagi világ technikai és kulturális vonásai közül is válogat. A lehetséges emberi viselkedések hatalmas tárháza messze nagyszerűbb és ellentmondásokkal jóval terhesebb ahhoz, semhogy egyetlen kultúra képes legyen a teljes palettának vagy akár csak jelentős részének a használatára. A legelső feladat a szelektálás. Szelektálás nélkül egyetlen kultúra sem képes ésszerű szintre emelkedni. A célok és szándékok, amelyeket egy kultúra kiválaszt és a magáévá tesz, sokkal fontosabbak, mint a technológia vagy a házassági formások sajátos részletei, amelyeket persze hasonlóképpen választ ki.

A pénzre épülő társadalomban nevelkedő gyerek nagyobb pénzerméket rajzol, mint az, aki primitív társadalomban nevelkedik. Mi több, a pénzen alapuló

társadalom gyermeke az adott érme értékével arányosan nagyobb rajzot készít. A szegény családba való gyerekek pedig nagyobbab rajzolnak, mint a gazdagok gyerekei.

Az eszkimók a jég tizenhat különböző formáját ismerik úgy, mint ahogy a mi szemünkben a fák vagy bokrok különbözőek. A hinduk közben egyazon szóval illetik a havat és a jeget. A krík és a nácsez indiánok nem tesznek különbséget sárga és zöld között. Hasonlóképpen a csoktó, a tunika és a kereszian puebló indiánok nyelvében nincs külön kifejezés a kékre és a zöldre. A hopiknak nincs szavuk az időre.

Edward Sapir az alábbiakat állította:

A dolognak az a lényege, hogy a „valódi világ” jelentős mértékben az adott csoport nyelvi szokásaira épül... A külső szemlélő szemében magától értetődőnek tetsző formák és jelentések az adott kultúrában élők számára egyszerűen nem léteznek; ugyanakkor a helyiek számára teljesen nyilvánvaló dolgok és fogalmak észlelésére a kívülről odacsöppent látogató nem képes.

Kluckhohn a következőképpen ír:

A nyelv több, mint gondolatközvetítő eszköz, sőt több a mások érzéseihez való viszonyulás és az önkifejezés eszközénél is. A nyelv a tapasztalt világ osztályozását is jelenti. A „valódi” világ eseményeit sohasem gép módjára érzékeljük, és nem gépiesen dolgozzuk fel. Éppen a külső eseményekre adott válaszok keretében zajlik a kiválogatás és az értelmezés folyamata. Néhány tényezőt az ember kiemel, mások elkerülnek a figyelmét, vagy nem különülnek el tökéletesen.

Minden embernek megvan a maga jellegzetes sorvezetője, amely alapján tapasztalatait beskatulyázza. A nyelv szavakkal segít: „figyeld meg ezt”, „mindig vedd észre, hogy ez más, mint amaz”, „az ilyen és ilyen dolgok mindig összetartoznak”. Az ember gyerekkora óta azt tanulja, hogy ilyen módon kell a világot befogadni, így az élet megváltoztathatatlan adottságaként fogadja el ezt a látásmódot.

E magyarázat megvilágított egy csomó dolgot, amit Phaidrosz az idegyógyintézetben hallott. A kezeltek egyetlen közös vonása az volt, hogy *hiányzott* belőlük a közös látásmód. Egyetlen rezdülésük sem illeszkedett abba a fajta szokásos társadalmi szerepjátékba, amit a „normális” emberek naponta űznek. Az épelméjűeknek fel sem tűnik, milyen mértékben eluralja viselkedésüket a szerepjáték, ezzel szemben az örültek ezt a napnál világosabban látják, és ellenállnak neki.

Elhíresült egy kísérlet, amelyben egy épelméjű embert, aki bolondnak tette magát, beraktak egy pszichiátriai osztályra. Az ápolók nem jöttek rá, hogy

az új beteg csak tettei az őrültséget. Nem úgy a bolondok. Azok észrevették, hogy csak szerepet játszik. A saját megszokott társadalmi szerepét játszó kórházi személyzetnek nem volt szeme arra, hogy észlelje a különbséget.

Az őrültségnek a közös jellemzők hiányával való meghatározását alátámasztja a tudathasadás vizsgálatok alkalmazott Rorschach-féle tintafoltteszt. A teszt abból áll, hogy szabálytalan tintapacákat mutatnak a kezeknek, és arra kíváncsiak, mit lát. Ha olyasmit válaszol, hogy „Gyönyörű nőt látok, virágos kalapban”, az annak a jele, hogy nincs tudathasadása. Ha azt mondja, „Csak egy tintapacát látok”, akkor viszont a tudathasadás jelei mutatkoznak rajta. Az kapja a legjobb jegyet a vizsgán, aki a legnagyobb sületlenséggel áll elő. Aki meg a tökéletes igazságot állítja, nem felel meg. Az épelméjűség nem egyenlő az igazsággal. Az épelméjűség mindenfajta társadalmi elváráshoz való igazodás. Az igazság ellenben időnként egybeesik a társadalmi elvárásokkal, időnként nem.

A jelenségre Phaidrosz a „statikus szűrő” kifejezést vezette be. Azt tapasztalta, hogy a szűrő minden szinten működik. Ha valaki a szülővárosunkról, családjunkról vagy eszméinkről elismeréssel szól, akkor elhisszük a mondottakat, és emlékezni fogunk rá. Ha azonban rossz véleményt fogalmaz meg, akkor megharagszunk rá, visszautasítjuk, és amit mondott, elfelejtjük. Az ember statikus szűrőrendszere kirotálja a nemkívánatos véleményeket, és fenntartja a kívánatosakat.

A szűrőn nemcsak vélemények, de adatok is fennakadnak. Amikor az ember új autót vásárol, egyszeriben felfigyel arra, hogy milyen sok hasonló típusú autó fut az országúton. Nagyobb értéket tulajdonít az adott modellnek, minek következtében sokkal inkább a szemébe is tűnik.

Amikor Phaidrosz nekiült a vitorlázásról szóló irodalomnak, szemébe ötlött a nap „zöld villódzásának” leírása. Hát *az* meg mi az ördög lehet?, találgatta. És *ő* miért nem látta még soha? Mert abban biztos volt, hogy soha nem látta. Pedig *bizonyára* látnia kellett. Ha viszont így van, akkor miért nem vette észre?

A jelenségre a statikus szűrő ad választ. Azért nem vette még soha észre, mert senki nem *mondta*, hogy nézze. Aztán egy szép napon a vitorlaskönyvben szó szerint az állt, hogy most pedig menjen és győződjön meg a dologról a saját szemével. Szót is fogadott. És meglátta. Ott állt szemben a nappal, és látta, hogy zöld, amilyen a zöld csak lehet. Olyasmi, mint a közlekedési lámpa zöld jelzése. Előtte mégse vette észre. A fejében lévő kultúra nem mondta neki, hogy nézze, így aztán nem is vette észre. Phaidrosz meg volt győződve róla, hogy ha nem olvassa el a könyvet, soha az életben nem látja meg a jelenséget.

Phaidrosz egy alkalommal olyan helyzetben érzekelte a statikus szűrő működését, amikor kis híján drágán megfizetett érte. A dolog egy ohioi kikötőben történt, ahova az Erie-tavon nyakába kapott nyári vihar után vetődött. Ügygel-bajjal kormányozta hajóját a parti sziklák mentén, s végül Clevelandtól úgy harminc kilométerre kötött ki.

Amikor biztonságban beért a hullámtörő szélárnyékába, lement a kikötő-térképért, felvitte, és az esőben a sebességmérő pislákoló fénye alatt ázó térkép alapján navigált a kikötő egyes szekcióit elválasztó betonfalak, öblök, bóják és mindenféle jelzések között, mígnem elért a jachtkikötőbe, és lehorgonyzott.

A kimerültség miatt a következő nap javát alvással töltötte, úgyhogy mire fölébredt, már délutánra járt. Valakitől megkérdezte, milyen messze van Cleveland.

– De hiszen Clevelandben van – hangzott a válasz.

Nem hitt a fülének. A térkép szerint még *kilométerekre* volt Clevelandtól.

Aztán lassacskán felidéződtek a térkép kis pontatlanságai, amelyeket a kikötői manőverezés során észlelt. Mikor például egy bójának „rossz” volt a száma, azt feltételezte, hogy a térkép készítése óta kicserélték. Vagy ha a térképen nem jelzett gát tűnt fel, azt gondolta, hogy nemrég építhették, vagy még nem ért odáig a térképen, aztán már nem is volt biztos benne, mit gondol, hol is jár. Az az eshetőség *föl se öltött* benne, hogy valami egészen más kikötőben lenne!

A tudományos objektivitás hívei számára beszédes e hasonlat. Amikor a térkép eltért a valóságban látottaktól, Phaidrosz *visszautasította azt, amit a két szemével látott*, és a térképet követte, pusztán azért, mert úgy érezte, tud valamit. A statikus szűrő, az immunrendszer ott dolgozott agyában, és minden olyan információt félrelökött, ami nem illeszkedett saját elgondolásainak sorába. Hiszem, ha látom? Nem, inkább látom, ha hiszem.

Ha mindez kizárólag egyedi jelenség lenne, akkor az egész kérdésnek nem kellene ilyen nagy feneket keríteni. Csakhogy itt egy roppant fontos kulturális jelenséggel szembesülünk. Egész szellemi-kulturális világképünk finnyásán kiválogatott múltbéli „tényekre” épül. Ha a fennálló világképbe nem illeszkedő újabb tény merül fel, nem a világkép kerül a szemétdombra, hanem a tény. Az ilyen tényeknek néha évszázadokig kell dörömbölniük, mire egy-két ember észreveszi létezésüket. Aztán az az egy-két ember kezdheti verni a dobot, hogy a többiek figyelmét is felhívja a dologra.

Éppen úgy, ahogyan a biológiai immunrendszer éppolyan hévvel támad az életmentő átültetett bőrre, mint a tüdőgyulladásra, a kulturális immunrendszer is egyazon hévvel harcol a zuñi *brujo* új és hasznos világfelfogása ellen, mint

ahogy a bűnözés ellen. Az immunrendszer nem tud különbséget tenni a kétféle jelenség között.

Phaidrosz arra is rájött, hogy szemernyi erkölcstelenség sincs abban, hogy a kultúra nem áll készen valamilyen dinamikus dolog befogadására. A statikus reteszelés szükséges a múltban felhalmozott eredmények megőrzéséhez. Az nem megoldás, hogy a hülyeség bélyegét nyomjuk az adott kultúra homlokára. Sokkal inkább az a feladat, hogy megtaláljuk azokat a tényezőket, amelyekkel az új információ befogadhatóvá válik: meg kell találni a reteszbe illő kulcsot. Phaidrosz meg volt győződve, hogy a kulcs a Minőség Metafizikája.

A *Dharmakāya* fény. Az emberi tapasztalás azon hatalmas birodalma, amelyet a kulturális szűrő elvág az embertől.

Az évek során a fény tudása is teherré vált Phaidrosz vállán. Ezzel a tudással elvágta magát a másokkal folytatott értelmes eszmecserek lehetőségétől. A fényről nem lehet anélkül beszélgetni, hogy a kulturális immunrendszer elzárkózási reflexe be ne induljon, vagyis azt ne gondolják róla, hogy megőrült. Phaidrosznak pedig – a maga előéletével – az efféle gyanúnak még az árnyékát is messziről kerülnie kellett.

De éppen ezt a fényt fedezte fel előző este Lilán és még erőteljesebben odafenn, Kingstonban. E villanás sodorta ebbe az egész helyzetbe. Ez sugallta, hogy itt valami fontos dolog lappang. A fény ösztökélte, hogy ébredjen, hagyjon fel a hétköznapi bölcsességgel, amikor Liláról van szó.

Phaidrosz számára a fény nem valamiféle fizikai valóságtól elrugaskodott, természetfölötti jelenség volt. Valójában bizonyos volt abban, hogy a fény a fizikai valóságban *gyökerezik*. Senki nem látta azonban, mert a valóságot a nem valóságtól elválasztó kulturális ítélet a huszadik századi amerikai „valóságból” éppolyan hatékonyan szűri ki a *Dharmakāya* fényt, mint ahogy az idő kirostálódik a hopi világképből, vagy ahogy a zöld és a sárga közti különbség eltűnik a nacszek szemében.

Tudományos alátámasztásra nem volt módja, hiszen a fény megjelenése előrejelezhetetlen, így aztán nem is lehet kísérleti körülményeket kialakítani megfigyelésére. Kísérlet híján Phaidrosz úgy magyarázta a fényt, mint a néző szembogarának önkéntelen kitágulását, amelynek révén többletfény árad be, s ettől a dolgok fényesebbnek látszanak, olyasformán, mint ahogy optikai ingerlés hatására – vagy ha túl sokáig egy dologra meresztjük a szemünket – képzelt fényt érzékelünk. A pislogáshoz hasonlóan erről a jelenségről is azt tartják, hogy csak jelentéktelen megszakítása annak, amit a megfigyelő „valójában” lát. Időn-

ként az a magyarázat is felbukkan, hogy itt képzelt, szubjektív jelenségről van szó, szemben az objektív dolgokkal, amelyek valóságosak.

A kulturális védekezőrendszer szűrése ellenére sok helyen találunk célzásokat, utalásokat, híreket erről a bizonyos fényről. A lámpást számos helyen a tanulás jelképeként használják. Vajon miért? A fáklya – mint a Blake iskola esete is mutatja – időnként a fennkölt cél felé törekvés jele. Ha az ember hirtelen rájön valamire, azt mondja: „világossá vált a dolog”, vagy „fény derült a dologra”. A képregényrajzoló azzal jelzi, hogy hősenek remek ötlete támad, hogy a feje fölé lámpaizzót kanyarít. Mindenki azonnal tudja, mit jelent a jelkép. Miért? Honnan ered a dolog? Túl régi nem lehet, mert a lámpaizzó csak az utóbbi évszázadban terjedt el. Mi köze a lámpaizzónak az új ötletekhez? Miért van az, hogy a képregényrajzolóknak soha nem kell magyaráznia az izzó jelentését? Honnan tudja mindenki, mi az izzó üzenete?

Más kultúrákban, vagy a mi múltunkból máig élő vallási irodalomban, ahol az „objektivitás” védekezőrendszere gyenge, vagy nem is létezik, lépten-nyomon a fényről való utalásokba ütközünk. Erre példa a „Vezess minket, csodálatos fény” és a szentek feje felett lebegő glória. A nyugati miszticizmus „felvilágosodás” és „megvilágosodás” kategóriái közvetlenül erre a jelenségre utalnak. A *Daršana*, egy ősi hindu vallási tanítás neve azt jelenti, „a fény átadása”. A zen *sartori* leírások ugyancsak említést tesznek róla. Aldous Huxley a meszkalinkivonattal kapcsolatos kísérletek leírása során emlékezik meg róla. A tibeti *Halottak könyvé*-ben számos utalás található a fényre. Phaidrosz maga is emlékezett a fényre a Dusenberryvel együtt eltöltött pejszertartásról, bár akkor azt hitte, a kábítószer okozta optikai csalódással van dolga, így nem is tulajdonított neki különösebb jelentőséget.

Proust *Az eltűnt idő nyomában* című művében ír a fényről. El Greco „Krisztus születése” című festményén az egyetlen megvilágítást a gyermek Krisztusból áradó *Dharmakāya* fény jelenti. El Grecóról számosan azt tartották, hogy valami baj lehetett a szemével, azért festett ilyen fényt. A spanyol inkvizíció ügyészeréről, Guevara bíborosról készült képén a palást csipkéi és selyme remekül etalált „objektív” színben pompáznak, azonban a fénynek nyoma sincs. El Grecónak itt nem is *kell*ett fényt festenie. Hiszen azt festette, amit látott.

Phaidrosz egy alkalommal a bostoni Szépművészeti Múzeumban sétált, ahol az egyik falon egy hatalmas Buddha-festmény mellett keresztény szentekről készült képek lógtak. Itt is észrevette a jelenséget, amelyen korábban töprengett. Bár a buddhisták és a keresztények között történelmi kapcsolat nem volt, mégis mindkét helyen glóriát festettek a fej fölé. A glóriák mérete különbözött egy-

mástól. A buddhisták hatalmas, időnként az egész testet körbevevő fénykört festettek, míg a keresztényeknél kisebb, a fej mögött vagy felett vibráló fénykarika dívott. Ez arra enged következtetni, hogy a két vallás nem egymást másolta, hiszen akkor hasonlóképpen ábrázolták volna a glóriát. Mindkét vallás művészei olyasmit festettek, aminek létezéséről külön-külön meggyőződtek, ami pedig annak jele, hogy az a „valami” valóságos, létező dolog.

Épp ezen a következtetésen töprengett, amikor az egyik sarokban egy különös festményt vett észre: „Lám csak – gondolta –, amit a többi jelképként ábrázol, azt ez a kép közvetlenül mutatja meg. E kép festője közvetlenül látja azt, amit a többiek csak másodkézből.”

A kép Jézust ábrázolta, de glória nélkül. A felhők azonban a feje közelében ragyogóbbak voltak, mint a kép távolabbi részein. Az égbolt ugyancsak jobban fénylett a feje körül, mint odébb. Ennyi volt az egész. Ez azonban valóságos megvilágítás volt, egyáltalán nem objektív dolog, pusztán a fény erősségének enyhe különbsége. Phaidrosz közelebb lépett a keretre szögezett névtáblácskához. Ez is El Greco volt.

Kultúránk érzéketlenné tesz bennünket az ilyen finomságokra, mert a fénynek nincs „objektív” valósága. Ez annyit tesz, hogy a fény csak afféle „szubjektív”, azaz nem-valóságos jelenség. A Minőség Metafizikája számára azonban e fény igen fontos, mert gyakran bukkan fel dolgok *meghatározatlan, szerencsés együttállása* esetén, azaz a Dinamikus Minőséggel összefüggésben. A dinamikus elem behatolását jelenti a statikus helyzetbe. Amikor a statikus keret veszít szorításából, a fény megjelenik. A fény megjelenése gyakran a megnyugvás érzetét kelti, mert ilyenkor fellazulnak a statikus keretek.

Gyanította, hogy ezt a fényt látják a gyerekek, amikor világuk még friss és kerek, még mielőtt a tudatosság diribdarabokra szeleteli a valóságot; ebbe a fénybe tűnik át minden, amikor elmúlik. A „halálközeli állapotot” átélt emberek említik a „fehér fényt”, amely annyira szép és magával ragadó, hogy az ember nem akar elszakadni tőle. A fény akkor is felbukkan, amikor az ember értelmének statikus keretei felbomlanak, és visszaáll a Dinamikus Minőség állapota, amelyből eredetileg, a gyerekkor folyamán kibontakozott az értelem.

Amikor Phaidrosz az örület állapotában leledzett, s gondolatai szabadon csapongtak a kulturális valóság korlátain túl, a fény megbecsült útítársaként szolgált, rávilágított olyan dolgokra, amelyek egyébként elkerülték volna a figyelmét; felbukkant, amikor Phaidrosz azt hitte, nem történik vele semmi fontos, s később aztán rá is döbbsent, hogy milyen nagy jelentőségű eseményt jelzett

a fény megjelenése. Máskor nem tudott rájönni, mit is jelzett a fény, s mégis egyre csak töprengett rajta.

Egyszer egy kismacskában is felfedezte a fényt. Azt követően a macska hosszú ideig – árkon-bokron keresztül – a nyomában járt, úgyhogy még az is megfordult a fejében, hogy a macska is láthatta benne a fényt.

Másik alkalommal egy tigris körül észlelte az állatkertben. A tigris egyszer csak meglepettnek tűnő pillantást vetett rá, és közelebb lépett a rácshoz, hogy tüzetesen szemügyre vegye. A tigris pofája körül világosság derengett. Ennyi volt az egész. Később az élmény egymásra tevődött William Blake versével, „Tigris! Tigris! éjszakánk erdejében sárga láng”².

A tigris szeme mintha belső fénytől izzott volna.

---

² Szabó Lőrinc fordítása.

Phaidrosz álmában azt érezte, valaki rálő, aztán ráébredt, hogy nem álomról van szó. Valaki nagy hévvel dörömbölt a hajódeszkán.

– Jól van már! – kiabálta. – Egy pillanat. – Biztos a kikötőgondnok jött a használati díjért.

Felkelt, és ahogy volt, pizsamában kinyitotta a csapóajtót. Nem ismerte a látogatót. Fekete bőrű volt, arcán hatalmas vigyorral, és olyan tiszta, fényes, fehér ruhában, hogy még a napsugár is hanyatt esett rajta. Úgy nézett ki, mint ha most lépett volna le egy Uncle Ben-féle gyorsrizses doboz fotójáról.

– Jamison első tiszt szolgálatjára jelentkezik, uram! – mondta, azzal fürgén szalutált, még mindig vigyorogva. Az öltönyön hatalmas bronzgombok csillogtak. Phaidrosz elmerengett, hol is kaphatott ilyet. Úgy tűnt, a fiú saját komikus megjelenésén vigyorog.

– Mit keres itt? – kérdezte Phaidrosz.

– Dolgozni jöttem.

– Rossz helyen jár.

– Nem én. Csak nem tetszik megismerni ebben az egyenruhában. Hol van Lila? – erősködött a fiú.

Phaidrosznak végre leesett a tantusz. Jamie volt, akivel a bárban találkozott.

– Még alszik – mondta.

– Alszik!? – Jamie hátravetette a fejét, úgy hahotázott. – Ember, csak nem hagyja, hogy ilyet csináljon magával? Már tíz is elmúlt.

Jamie az aranyórájára mutatott. – Itt az ideje, hogy kipattanjon az ágyból – harsogta. Phaidrosz észrevette, hogy az egyik szomszédos hajón valaki a nyakát nyújtogatja feléjük.

Jamie megint nevetett egy sort, aztán mosolyogva oda-vissza végigmérte a hajót. – Na igen, jól megréféált. Ahogy Lila hadovált róla, ez a hajó legalább ötször ekkora kéne legyen. Közben meg csak erről a kis ladikról van szó.

Kétszer is Phaidroszra kapta tekintetét, ellenőrizendő a reakciót. – Jól van, no. Nem azért mondom. Elég nagy nekem. Csak Lila lódított.

Phaidrosz megpróbált magához térni. Mi az ördög történik itt?

– Mit mondott magának Lila? – kérdezte.

– Lila azt mondta, hogy jöjtek ide ma reggel dolgozni. Hát itten vagyok.

– Marhaság – válaszolta Phaidrosz. – Lila tévedett. Jamie arcáról lehervadt a vigyorgás. Megzavarodott és sértett képet vágott. Aztán így szólt: – Asziszem,

volna egy-két szavam hozzá. – Miközben beszélt, már át is ugrott a hajó korlátján. A mozdulatából látszott, hogy sosem volt matróz: nem kért engedélyt, s mocskos utcai cipővel csattogott a fedélzeten. Phaidrosz már épp azon volt, hogy leteremti a cipő miatt, amikor hirtelen megpillantotta a mólón közeledő Rigelt. Rigel integetett, és közelebb jött. Hát ezt meg miféle szél fújta ide?

– Lemegyek és beszélek a fejével – mondta Jamie. Phaidrosz a fejét rázta. – Lila fáradt.

Jamie is megrázta a fejét. – Nem akarnám megbántani – mondta –, de szart se tud maga Liláról.

– Azt mondtam, fáradt.

– Nem, nem, ember. Lila mindig ezt mondja. Majd én helyre rakom az eszit. – Jamie már a lépcsőn csattogott. – Két pillanat, és készen is vagyunk – tette hozzá.

Phaidrosz szíve hevesebben kezdett verni. Közben látta, hogy Rigel a szemét mereszti. Odaszólt neki: Nem is tudtam, hogy itt vagy.

– Egy ideig itt horgonyoztam – válaszolta Rigel. – Ki ez az alak?

– Lila valami barátja.

– *Lila* még mindig itt van?

– Baj van vele – Phaidrosz Rigel szemébe nézett. Nagyon rosszul van...

Rigel sanda pillantást vetett rá. Úgy festett, mint aki mondani akar valamit, de aztán mégis meggondolja magát. Végül annyit nyögött ki: – És most mihez kezdesz vele?

– Fogalmam sincs – felelte Phaidrosz. – Az előbb keltem fel. Még időm se volt gondolkodni.

Mielőtt Rigel felelhetett volna, letről tompa zajt, majd kiáltást hallottak, aztán megint dulakodás hangjait, és ismét kiáltást.

Egyszer csak Jamie area bukkan elő. A vakító fehér Uncle Ben kabát egyik gombja szomszédságában vérfolt virított. Arcát takaró keze csurom vér volt.

– A büdös kurvája! – kiabálta. Kikászálódott a fedélzetre.

A feljárati korlát felé nyúlt, amikor Phaidrosz meglátta, hogy arcából patakzik a vér.

– Átkozott *kurvája!* De most aztán *kinyírom.*

Phaidrosz törte a fejét, honnan keríthetne valami rongyot, hogy megállítsa a vérzést. Talán odalenn akad valami.

– Engedjen ki innen! – dühöngött Jamie. – Hívom a zsarukat!

– Mi történt? – kérdezte Rigel. Háta mögül egy másik kíváncsiskodó hajótulajdonos is felbukkan.

– Meg akart *ölni!*

Jamie Rigelre pillantott. Úgy tűnt, mintha Rigel arckifejezésétől kissé visszahőkölt volna. Átlépett a hajókorláton a szárazföldre, majd megint Rigelre nézett. – Az a nő volt! – ismételte meg. – Meg akart *ölni!* – Rigel arckifejezése csöppet sem változott. Jamie hátat fordított, és gyors léptekkel a móló másik végében lévő kikötőiroda felé vette az irányt. Mentében hátratekerte nyakát, és a válla fölött visszaneézett. – Megyek és hívom a zsarukat. Meg akart *ölni*. Most majd megkapja, amit *érdemel*.

Phaidrosz Rigelre meg a másik alakra pillantott. Azt hiszem, legjobb lesz, ha lemegyek és megnézem, mi történt – mondta.

– Jobb, ha minél gyorsabban felszeded a horgonyt és elszelelsz – szólalt meg Rigel.

– Micsoda? Miért? Nem csináltam semmit.

– Mit számít? – mondta Rigel. Arca ugyanazt a haragot tükrözte, ami a kingstoni reggeli során is kiült rá.

Phaidrosz jól látta, hogy a kikötő másik végében, az irodánál Jamie magyaráz valamit az ottaniaknak. Egyik kezét arcára szorította, a másikkal meg összevissza hadonászott. A Rigel mögött álló alak a kis csoportosulás felé indult.

Ismét Rigel szólalt meg: – Megyek, megnézem én is, mit hord össze az a fickó. – Rigel elment, közben Phaidrosz látta, hogy az irodánál kisebb vita van kibontakozóban.

Mit csinálhat most Lila? Odalenn baljós csend honolt. Leóvakodott, és látta, hogy az első kabin ajtaja be van csukva.

Phaidrosz az ajtóhoz lépett, lassan kinyitotta, és meglátta Lilát az ágyon. Vért az orra. Kezében zsebkést szorongatott. Az előző esti kába tekintetnek nyoma sem volt. A lepedő, amin kucorgott, tele volt apró vérpöttyökkel.

– Miért tetted ezt? – kérdezte Phaidrosz.

– Megölte a kisbabámat.

– Micsoda?

A lány az ágy alá, a kabinpadlóra mutatott. Phaidrosz észrevette az arcán fekvő babát. Aztán ismét a lányra nézett, mérlegelve, mit is mondjon.

– Felvehetem? – kérdezte végül. Lila nem válaszolt egy mukkot sem.

Phaidrosz két kézzel gyengéden a baba alá nyúlt, felemelte, és óvatosan Lila mellé fektette az ágyra.

– Rossz ez a hely – szólalt meg Lila.

Phaidrosz a kabin végébe ment, felmarkolt egy adag vécépapírt, és odavitte Lilának, hogy felitassa a vért az orráról.

– Hadd látom – mondta.

Nem úgy tűnt, hogy el lenne törve. A lány szeme alatt duzzanat növekedett. Phaidrosz figyelmét nem kerülte el, hogy a lány görcsösen markolja a bicskát.

Még nem jött el az ideje, hogy erre terelje a szót.

Phaidrosz kopogást hallott a fedélzetről.

Mikor felért, ismét Rigelt pillantotta meg.

– Elhúzott a fickó – számolt be –, de mindenki ideges. Egy páran ki akarják hívni a rendőrséget. Mondtam nekik, hogy már indulóban vagy. Minden sokkal simább lesz, ha most azonnal felszeded a horgonyt.

– Mit tenne a rendőrség? – kérdezte Phaidrosz.

Rigel kezdett kijönni a sodrából. – Összekapod magad öt másodperc alatt, vagy hetekig rostokolhatsz. Melyiket választod?

Phaidrosz mérlegelte a lehetőségeket. – Rendben mondta –, oldd el a parttól a feszítőkötelet.

– Ez a te dolgod.

– Most meg mi a bajod?

– Bűnrészesség és felbujtás...

– Az isten szerelmére!

– Nekem még dolgom lesz az itteniekkel, miután te odébb álltál.

Phaidrosz még egy pillantást vetett rá, aztán megcsóválta a fejét. Úristen, micsoda kavarodás. Kiugrott a mólóra, kirántotta a konnektorból a vezetékét és a hajóra dobta, aztán eloldotta a feszítőkötelet, és azt is áthajította. A köteleket bogozva látta, hogy az iroda körül összeverődött emberek feléje nézegetnek.

Megfoghatatlan, hogyan bukkant elő éppen most Rigel. És szokás szerint igaza volt.

Phaidrosz áthajította az orrkötelet is, és teljes erőből nekiveselkedett, hogy a hajó orrát eltaszítsa a mólótól. Az áramlat már el is ragadta a hajó farát. Phaidrosz megragadta az egyik támasztékot, és maga is a hajóra ugrott.

– Van Sandy Hook felé egy horgonyzóhely – kiáltotta Rigel. – Horseshoe Baynek hívják. Rajta van a térképen.

Phaidrosz a kötelek sűrűjén keresztül kiügyeskedte a hajót, de a kormányfülkében vette csak észre, hogy a kulcs hiányzik a motorból. Elvesztette a hajó feletti uralmat, de ez pillanatnyilag nem okozott gondot, mert az áramlás a mólótól egyre távolabb, egyenesen a folyó felé sodorta. Leszaladt a fülkébe, kirántotta a térképasztal felső fiókját, ahol rá is akadt a kulcsra. Felrohant a kormányállásba, bedugta és elfordította.

Szépen volnánk, ha most nem indulna be a motor, gondolta.

Szerencsére beindult. Egyenletesen zakatolt, Phaidrosz egy ideig üresben is hagyta.

A dokkban, most már vagy húsz-huszonöt méter távolságban, Rigel győzködte a köréje gyűlt embereket. Phaidrosz sebességbe tette a motort, gázt adott, és integetett a parton maradottaknak. Azok csak figyelték, de eszük ágában sem volt visszaintegetni.

Az egyik tölcsért formált a kezéből, és kiáltott valamit, de a motor túl nagy zajjal járt ahhoz, hogy hallani lehessen. Phaidrosz búcsút intett, s a New Jersey-i partok felé vette az irányt.

Húha!

Válla felett visszapillantva látta, amint a víz egyre szélesebb választóvonalat von a part és a hajó között, az emberek a parton egyre kisebbek lettek. Alakjuk zsugorodásával fontosságuk is csökkent.

Ahogy távolodott, a város képe kezdett kibontakozni. A kikötő beleolvadt a város alkotta háttérbe. A part felett eluralkodtak a park fái, azok fölött meg a házak ablakszemei. Lassan felbukkantak a felhőkarcolók körvonalai is.

Az Óriás.

Phaidrosz megborzongott.

Ezúttal éppen csak kisiklott a karmai közül.

A folyó túlsó partjához közeledve Phaidrosz módosított az irányon, és a hajót a főáram irányába fordította. A szabad víztükörré fordította figyelmét. A város és közötté akkorára nőtt a távolság, hogy kezdett megnyugodni.

Micsoda reggel! Még fel se öltözött. A kikötő már nagyon messze volt, az őt figyelő emberek meg mintha eltűntek volna. Feljebb a folyón a George Washington híd körvonala lassan beleveszett a háttérbe.

Néhány száradóban lévő vérnyom ötlött a szemébe a kormányosfülke mellett. Visszavette a gázt, kiékelte a kormánykereket, és lement felmosórongyért. Az ágyról felnyalábolta a ruháit is, és az egészet felvitte a fedélzetre. Eloldozta a kormányrögztítőt, és ismét kézbe vette az irányítást. Nekiállt feltörölni a vérnyomokat.

Semmi ok sietségre. Milyen furcsa – a nagy rohanás és zűrzavar után most övé a világ minden ideje. Nincsenek kötelességek. Nincs elkötelezettség.

...Kivéve Lilát, odalenn. De ő megül egy helyben.

Mihez is kezdjen a lánnyal?

...Mindegy, egyelőre mennek az orruk után, morfondírozott magában.

Tényleg nem volt semmilyen kényszer alatt. Semmilyen határidő nem szorította...

Kivéve a jég és hó által szabott határidőt, de azt meg könnyű tartani. Fél kézzel is lehajókázhat délre, közben a lány meg ellehet az előkabinban, ha úgy tartja kedve.

Álomszép nap volt. A nap hét ágra sütött! Alig egy-két hajó bukkant fel a folyón.

Öltözködés közben azt vette észre, hogy a manhattani parton zöld épületek sorakoznak – vízből kinőtt raktárépületekre emlékeztettek. Lerobbantnak és elhagyatottnak látszottak. Phaidrosz számára ismerősnek tűnt a látvány.

Valamikor réges-rég már látta ezeket az épületeket...

...Volt egy hajóhíd, amely fél-fél a magasba, a vörös füstöt eregető hatalmas hajó gyomrába vezetett. Phaidrosz az anyja előtt lépkedett felfelé, és ha csak a hajóhíd alatti betonra pillantott, anyja azonnal idegesen noszogatni kezdte: „Gyerünk, gyerünk! Mindjárt indul a hajó!”, és amint ezt mondta, egyszer csak felbödült a ködkürt, amitől Phaidrosz annyira megrémült, hogy ész nélkül rohant fel a hídon. Mindössze négyéves volt, amikor a *Mauritania* fedélzetén Angliába indultak.

...És ezek itt mintha ugyanazok a kikötőépületek volnának, amelyektől annak idején a *Mauritania* indult. Mostanra csak romok maradtak.

Nagyon rég történt már... Selim... Selim... hogy is volt az? Anyja olvasott róla. Selim, a halász és Selim, a pék meg egy varázssziget, ahonnan éppen hogy el tudtak iszkolni, mielőtt az óceánba süllyedt volna. A történet ezzel a hellyel kapcsolódott össze Phaidrosz tudatában.

Milyen különös! Egy bárkán és még egy lefelé tartó vitorlásan kívül semmi sem zavarta a folyó nyugalmát. Délebbre, a látóhatáron az egymás hegyén-hátán tornyosuló épületek között felvillant a Szabadság-szobor.

Milyen furcsa, hogy a gyerekkori utazásból tisztán emlékszik a Mauritánia régi kikötőállására, a Szabadság-szoborra meg nem.

Egy későbbi alkalommal New Yorkban járván odacsapódott egy turistacsoporthoz, és megmászta a Szabadság-szobrot. Maga előtt látta, milyen ódon kinézete volt, a réz megzöldült, darabjait szegecselt vasak fogták össze, mint valami régi viktoriánus hidat. Felfelé haladva a vaslépcső egyre keskenyebb lett, a lépcsőn kaptató emberek egyre lassabban vonszolták magukat, és akkor hirtelen szorító bezártságérzés tört rá. Semmi esélye nem volt, hogy kijusson az emberláncból! Előtte termetes asszonyosság erőlködött, lerítt róla, hogy a mászás meghaladja az erejét. Úgy rogyadozott, mint aki bármelyik pillanatban összerokkadhat. Phaidrosz elképzelte, ahogy a nő súlya alatt a mögötte haladók dominóként dőlnek sorra, ő meg középre szorulva reménytelenül fuldoklik. Azon morfondírozott, hogy vajon fel tudná-e fogni a zuhanó testet, ha úgy hozná a sors.

...Csapdába szorulva, a bezártságtól félőriúten és egy elhízott nő árnyékában a Szabadság-szobor gyomrában... Micsoda ragyogó allegória arra, hogyan él az ember Amerikában, gondolta, miután kiszabadult.

Eszébe jutott, hogy a fedélzeten még mindig összeviszsa tekereg a kötélzet, várva, hogy rendbe rakja. Kipeckelte a kormányt, előrement, felnyalábolta a kikötőkötelet és bevonszolta a kormányfülkébe, majd időnként a kormányt igazgatva felcsévelte és betuszkolta a tárolóba; aztán újra peckelt, és addig ismételte a műveletet, míg mind a négy kötél, az elektromos vezeték és az ütközőpárnák a raktárba nem kerültek. Mire végzett, már Mannhattan alsó csücskénél járt.

A Jersey felőli oldalon mutatós viktoriánus házak látszottak. Meglepően kevés magasba nyúló épület tarkította a képet. Köztük valami katedrálisforma épület is felbukkant a szárazföld belsejében meg egy út, amely a meredek part-rész teteje felé kanyargott. Phaidrosz igencsak meredeknek látta a partot. Ez

lehetett az oka annak, hogy a másik parthoz képest itt sokkal kisebb volt a nyüzsgés.

A Szabadság-szoborhoz közeledvén Phaidrosz láthatta, hogy a Blake iskola fáklója továbbra is fenn lobog; a viktoriánus szobor még mindig – különösen a vízről – mély benyomást tesz az emberre. Legfőképpen a méreteken rejlik a dolog varázsa. Meg az elhelyezésben. Egy közönséges park közepén korántsem keltene ennyire különleges hatást.

A folyón megélenkült az élet. A Governors-sziget felőli oldalon néhány tolóhajó hatalmas óceánjárót terelgetett az East River irányába. Phaidrosz a távolban felfedezett egy kompot is, amely feltehetően a Staten Islandre tartott. A közelben meg egy turistahajó egyenesen feléje közeledett.

Elcsodálkozott, hogy a hajó mennyire oldalára dőlt, aztán rájött az okára. Az utasok mind a manhattani oldalon tolongtak, hogy láthassák a mindent eluráló felhőkarcolókat által rajzolt kontúrt.

Micsoda válaszvonal! A felhők a magasabb épületek üvegén tükröződtek. Kék rapszódia. A magassági versengésben egyelőre a Világkereskedelmi Központ állt az élen, de a többi torony nem zavartatta magát, így együtt már nem pusztán egy sor épület vagy egy város része voltak, hanem valami más, amit emberi elme nem találhatott ki. Valamiféle senki által nem tervezett erő és energia áradt belőlük, s ettől mindig mindenkit lenyűgözött fenségességük. Ezt senki nem tervezte. Magától alakult ki. Az Óriás maga alkotta.

A Verrazano híd egyre közelebb került. A híd alatt Phaidrosz halovány vonalat fedezett fel, ami az alsó öböl túlsó partja lehetett. Ez az utolsó híd. A *legutolsó!*

A hídhöz közeledve Phaidrosz mély, ütemes áramlat jeleit érezte. Olyan volt, mintha lengőhintán ülne. Csak sokkal lassúbb. Egészen lassú. Az egész hajót emelte és süllyesztette. Aztán megint emelés és megint süllyedés. Ismét. Az óceán!

Hirtelen észbe kapott, hogy nem is tudja, merre tart. Ismét kiékelte a kormányt, leszaladt, és kimarkolta a térképeket a fiókból. Lila nem mutatkozott, úgyhogy visszament a fedélzetre. Átlapozta a térképeket, amíg ráakadt a „New York kikötői”-re. A térkép hátoldalán megtalálta az Alsó-öböl rajzát, telepötytyözve a hajózó utat jelző bójákat jelképező pontokkal. Az Alsó-öböl déli felén felfedezte a Sandy Hookot, középen Horseshoe Cove-val. Rigel csak erről a helyről beszélhetett.

A térkép szerint a hídtól vagy tíz tengeri mérföldre feküdt az öblöcske. Az öbölben egymást érték a bóják, úgyhogy Phaidrosz alig bírt eligazodni köztük,

bár a térkép szerint szinte meg se lehetett közelíteni azt a helyet. Igazság szerint még jobban is járt, hogy a kipányvázott útról letért, mert így legalább a nagy hajók nem fenyegették.

A hídtól távolodva furcsa hangokra lett figyelmes a motor felől, és a motorhőfokmérő is a pirosban kalimpált. Visszavette a gázt, hogy szinte alig maradt nyomaték a motoron.

Valószínűleg valami szemét tömíthette el a hűtővízrendszer beömlőnyílását. Megegett ilyen már korábban is. Az volt a bökkenő, hogy a beömlőnyílás mélyen a vízvonaltól volt, a hajótest íve miatt nem is látta, mi akadt be, nem-hogy a csáklával ki tudta volna piszkálni. Le kellett eresztetni a csónakot, és abból a hajó alá döfködni. Most még ezt se tehetette, mert az óceáni áramlás összevissza hánnya volna a kis csónakot. Nem tehetett mást, ki kellett várnia, amíg az öblöcskébe ér.

A feltámadó szellő mintha délnyugatról, a New Jersey-i partok felől kapott volna erőre. A szél alatt talán egészen az öböl felvitorlázhat.

Kikapcsolta a motort, és egy pillanatig élvezte a csendet. Csak a szellő enyhe suhogása és a hajótestnek csapódó hullámoknak a sebesség lassultával egyre csendesebb locsogása hallatszott. A pillanat elszállt, Phaidrosz szélnek fordította a hajót, és előrement az árbochoz, hogy felhúzza a fővitorlát.

Az áramlásban billegő hajón ügyeskednie kellett, hogy egyensúlyát megtartsa, de amint a vitorla felkerült, és a szél belekapott, a hajó enyhe dőlésszögben stabilizálódott, majd lendületbe jött. Phaidroszon hirtelen elégedett nyugalom áradt szét. A kormányállásban igazított a menetirányon, aztán kibontotta az orrvitorlát is, mire a hajó még lendületesebben szárnyalt. A régi tengeri láz öntötte el. Az Ontario-tó óta most volt először igazi nyílt vízben, és a tengeri áramlat azon nyomban kiváltotta benne a bizsergést.

Kelet felől feltűnt a szárazföld nélküli, végtelen horizont. A távolban valami hajóféle derengett, láthatólag a part felé tartott. Semmi gond. Majd a hajózó-csatornán kívül tartja a vitorlást.

Az öreg Pancho jót mosolyogna, ha látná.

A tengeri láz olyan, mint a malária. Hosszú ideig, sokszor évekig semmi jele, aztán egyszer csak teljes erővel előtör, mint most, amikor a tengeri áram egy szempillantás alatt visszahozta.

Phaidrosznak eszébe jutott a „The Sloop John B.” című szokatlan lüktetésű dal, amely annak idején annyira tetszett neki. Jó ideig megfoghatatlan volt számára, mi is ragadta meg a dalban, míg egy napon rá nem jött, hogy a ritmus

nagyon hasonlít a tenger áramlásának ütemére. Olyan, ahogy a szél és a tenger az ember nyomában rohan, a hajó szeli a vizet, emelkedik, amint a hullámok tetejére kapaszkodik, majd bólint és megtorpan, amikor telibe kapja egy-egy nagyobb hullám.

Sosem érezte kellemetlennek ezt a mozgást, talán mert annyira szerette. Az egész mögött pedig ott rejtett a tengeri láz.

Phaidrosz emlékezett, hogy a láz először hatéves korában, karácsony napján öntötte el, amikor szüleitől egy nagyon drága földgömböt kapott ajándékba. Phaidrosz nem tudott betelni a nehéz, keményfa talapzaton álló földgömbbel, csak pörgette és pörgette. Rövidesen megtanulta a földrészek, az országok és a tengerek alakját és nevét: Arábia, Afrika, Dél-Amerika, India, Ausztrália, Spanyolország és a Mediterrán-medence, Fekete-tenger, Kaszpi-tenger. Lenyűgözte, hogy városa csak gombostűfejnyi pont a térképen, és hogy a Föld jórészt kék. Ha valaki világot akar látni, nem sok választása van, át kell jutnia a kéken.

Évekkel később egy régi hajókról szóló könyv lett a kedvence, amelyet számtalanszor átlapozott, és minden alkalommal elmerengett, vajon milyen lehet egy díszes tatkabinból az alatta háborgó hullámokra tekinteni, mint valami Sir Francis Drake. Azóta eltelt élete során, valahányszor csak hosszú útra kelt, mintha végül mindig valami kikötő környékén kötött volna ki, a hajókat bámulva.

Sandy Hook a közeledő hajóról nézve nem sokat változott azóta, amióta Verrazano és Hudson errefelé vitorláztak faalkotmányaikon. Az öböl északi végében egy-két rádiótorony meg valami elhagyatott erőd maradványai látszottak. A környék egyébként majdnem teljesen kihaltnak tűnt.

Ahogy a hajó a part védelmébe húzott, a tengeri áramlat hatása elcsitult, és csak a délnyugati szél fodrozta hullámok mozgatták a hajót. Az öböl szárazföldi tóvá alakult, nyugalom honolt, és amerre a szem látott, körben föld látszott. Phaidrosz feltekerte az orrvitorlát, és leszaladt, hogy bekapcsolja a mélységérzékelőt. Lila még mindig nem adott életjelet magáról.

Visszatérve a fedélzetre nyugtázta, hogy az öböl kellemes helynek ígérkezik. Bár a nyugati szél bevágott, a térkép szerint a part mentén sekély volt a víz, és a nyugat felé húzódó gát valószínűleg távol tartotta a nagyobb hullámzást. Az biztos, hogy most egy fia hullám se rakoncátlanzkodott. Nyugodalmas part, néhány horgonyzó hajó, de a fedélzetükön sehol egy lélek. Csodás.

Amikor a mélységérzékelő négy métert jelzett, szembefordult a szélllel, leeresztette a vitorlát meg a horgonyt, beindította a motort, és hátramenetben

megfeszítette a horgonyláncot. Aztán kikapcsolta a motort, feltekerte a fővitorlát, és lement a kabinba.

Elrakta a térképeket, és a rádión megkereste a parti őrség időjárás-jelentését. A bemondó szerint néhány napig még délnyugati szélre lehetett számítani, mielőtt hidegebbre fordul az idő. Helyes. Ezzel időt nyer, hogy eldöntse, mi legyen Lilával, mielőtt kifut az óceánra.

Phaidrosz Lila motozását hallotta.

Az ajtóhoz lépett, kopogott, majd benyitott.

A lány ébren volt, de nem nézett rá. Phaidrosz most látta először, hogy az arca jobb fele elszíneződött és duzzadt. Az a fickó tényleg jól odaszózott.

Kisvártatva annyit mondott: – Szia.

Lila nem válaszolt. Csak meredt maga elé. Szembogara egészen kitágult.

– Jól vagy? – kérdezte a férfi.

Ugyanaz a kifejezéstelen tekintet.

A kérdés nem volt elég egyértelmű. Másikkal próbálkozott: – Hogy mennek a dolgok?

Erre se volt felelet. Lila egyszerűen keresztülnézett rajta.

Hohó. Phaidrosz úgy gondolta, érti, miről is van szó. Még az is megfordult a fejében, hogy előre tudhatta volna, mi következik. A külső jelek pontosan mutatják. Kataton révület. Lila elvágta magát a külvilágtól.

Rövid várakozás után Phaidrosz gyengéden odaszógtá: – Minden rendben van. Majd én gondoskodom rólad. – Figyelte a lány tekintetét, de a felismerés szikráját sem fedezte fel rajta. Révületbe süllyedt tekintet – mereven előreszegezve.

Biztosan tudja, hogy itt vagyok, rágódott Phaidrosz, sőt valószínűleg sokkal jobban tudja, hogy én itt vagyok, mint amennyire én tisztában vagyok az ő itt-létével. Csak éppen nem adja jelét e tudásnak. Olyan, mint valami ág végére szorult macska. Ha utánamászik az ember, révületében csak még messzebb hátrál, vagy eszét veszve nekiugrik.

Phaidrosz egyiket sem akarta. Főleg nem a kikötőben törtétek után.

Finoman becsukta az ajtót, és visszalépett a másik kabinba.

Most mi legyen?

Még antropológiai olvasmányjaiból rémlett, hogy az efféle révületi állapotok veszélyesek lehetnek. A kikötőben törtétek igencsak hasonlítottak a maláj *ámok* leírására – feszült, sötét gondolatok, amelyeket időnként heves erőszakkitörés követ. Phaidrosz azonban nem érzett veszélyt az imént Lila mellett. Az erőszak kirobbanását valamilyen ellenséges behatolás váltja ki, amely meg akarja törni a révületet, és neki esze ágában sem volt, hogy ilyesmivel próbálkozzon.

Valójában úgy érezte, hogy a legrosszabbon már túl vannak. Előző nap Manhattannál a lány csendes boldogsága volt az egyetlen nyugtalanító jel. Nem

látszott rajta, hogy szenvedne. Úgy ölelte és ringatta a babát, mint aki reszket a halálfélelemtől, közben meg a melegeg panaszkodik. Az ember legszívesebben azt mondaná: „Ne, ne! Hát nem érzed a hideget? Amíg szenvedni tudsz, addig minden rendben!”

Ezen a stáción már túl volt. A kérdés az, hogy javul-e helyzet vagy rosszabbodik? Phaidrosz arra jutott, a legjobb lesz kivárni, merre billen Lila állapota. A jó idő, úgy tűnt, kitart még egy ideig, neki meg épp elég tennivalója akadt, hogy ne unatkozzon.

...Például élelemlről kell gondoskodni. Már dél is elmúlt. Eredetileg úgy tervezte, hogy megáll Atlantic Highlandsnél, hogy bevásároljon, de azt a helyet már jócskán maga mögött hagyta. Talán majd holnap a csónakkal kimehet a partra, ha az időjárás is úgy akarja. Vagy lehet, hogy akad a parton valamilyen buszjárat, amivel eljuthat egy boltig. Addig is be kell osztani a Nyackben vásárolt étel maradékát.

Nyack. Mintha évek teltek volna el, mióta ott horgonyzott. Biztos megdohosodott már az élelem.

Elhúzza a jegesláda fedelét, és belekukkantott. Benyúlt, és a vágódeszkára pakolta, ami a keze ügyébe került.

...Kis üveg minivirslis... néhány kis dobozos hús-, sonka- és marhasültkonzerv... A maradék kenyér is ott volt még. Kivette, még puhának tűnt... Kibontotta a csomagolást... Ehetőnek látszott... tonhalkonzerv... mogyorókrém... lekvár... A vaj is jónak látszott. Az októberi vitorlázás egyik előnye, hogy az étel lassabban romlik... pár doboz csokipuding... Mielőbb el kéne jutni valami élelmiszerboltba. Ebből még gond lesz.

De mi van inni? Whisky és víz még maradt. Meg a kevert...

A minivirslis beszorultak az üvegbe. A vizeskagyló felett kieresztette az üvegből a lét, de a virslik a világért sem akartak kipotyogni. Az egyiket villával próbálta kipiszkálni, ami sikerült is, csak közben darabokra is szaggatta. A többi meg nagy toccsanással a kikészített tányérra esett! Puhának és zizzenyősnek tűntek, de az illatukból ítélve még ehetőek voltak.

Phaidrosz azon gondolkodott, hogy Lilának is ad whiskyt és kevertet. Igen, ez biztosan jót tesz majd. Lehet, hogy Lila nem akar enni, de a szesz biztosan nagyobb kísértés neki is...

Megvajazta a szikkadt kenyeret, rádobott három kis virslit, a tetejébe meg még egy szelet kenyeret borított. Töltött egy jó erős italt, azt is a tálcára rakta a szendviccselel együtt, és indult Lilához, az első fülkébe.

Megkocogtatta az ajtót, és beszólt: – Itt az ebéd. Finom és ínycsiklandozó.

Belépett, és a tálcat a Lilával átellenes ágyra tette. Ha túl erőre sikerült volna az ital, csak szőlj, és felhígítom vízzel – tette hozzá.

Lila nem válaszolt, de se düh, se az nem látszott rajta, hogy kikapcsolt volna az agya. Lehet, hogy javul az állapota.

Phaidrosz magára hagyta, és nekiállt, hogy magának is összeüssön valamit...

Három eshetőség van, töprengett az étel fölött. Az első, hogy a révület állandósul, összekapaszkodik a babával vagy bármi mással, ami éppen Lila keze ügyébe kerül, és akkor nem lesz más választás, mint megszabadulni tőle. Fortélyra lesz szükség, de megoldható. Valamilyen településen ki kell hívni hozzá az orvost, és az majd megmondja, mi a teendő. Ez a megoldás nem volt ugyan inyre, de ha a sors úgy hozná, meg tudja tenni.

A baj az, hogy kialakulhat egy öngerjesztő folyamat: az embert az örültsége miatt egyre jobban elutasítják, és ettől még örültebb lesz. Phaidrosz pedig kénytelen asszisztálni a folyamathoz. Nem éppen erkölcsös helyzet. Ha Lila állapota rosszabbodik, akkor maradék életét rács mögé zárt vadállat módjára, valószínűleg elmegyógyintézetben kell töltenie.

A második lehetőség az, gondolta Phaidrosz, hogy *azt* zárják rács mögé, ami nem hagyja nyugodni Lilát, és akkor megpróbálhat „alkalmazkodni”. Ezzel valószínűleg afféle kulturális függőség állapotába kerül, és „terápia” céljából rendszeresen látogathat valamilyen pszichiátert vagy „szociális tanácsadót”. Hozzászoktatja magát a kulturális „realitáshoz”, amelynek tükrében lázadása rossznak minősül, és ezzel él együtt. Ily módon továbbra is „normálisan” létezhet, és az uralkodó kulturális korlátok között hordozza tovább a keresztjét.

A bökkenő az volt, hogy Phaidrosznak ez a megoldás sem tetszett jobban, mint az első.

A kérdés ugyanis nem az, hogy „Mitől lesz valaki örült?”, hanem az, hogy „Mitől minősül valaki épelméjűnek?”. Az emberek évszázadok óta gyürkőznek a kérdéssel, hogyan kell az örültekhez viszonyulni, de Phaidrosz ismeretei szerint nem sokra jutottak. Meggyőződése szerint az örültségről értelmesen csak akkor lehet beszélni, ha az ember szembenéz az igazsággal. Az örültséget orvosi kérdésnek, és – közmegegyezés szerint – rossz dolognak tartják. Az igazság metafizikai kérdés, arról azonban, hogy mit is jelent tartalmilag, megoszlanak a vélemények. Az igazságnak rengeteg eltérő meghatározása létezik, és közülük néhány világosabb értelmezést ad a Lilával zajló dolgokról, mint a szubjektum-objektum metafizika.

Ha a végső valóság a tárgyak világa, akkor a dolgok leírásának csak egyetlen értelmes kerete van, mégpedig az, amely az objektív világhoz viszonyítva tesz

megállapításokat. Ha azonban az igazságot úgy határozzuk meg, mint a szellemi értékek egy magas minőségű rendszerét, akkor az örültség a szellemi értékek alacsonyabb minőségű rendszerét jelenti, s ezzel az egész kérdés egészen más megvilágításba kerül.

Amikor egy kultúra azt firtatja: „Miért nem látja ez az embertársunk a dolgokat ugyanúgy, mint mi?“, akkor azt lehet mondani, hogy azért nem látja a szóban forgó dolgokat, mert ő nem tulajdonít nekik értéket. Embertársunk törvényen kívüli értékrendszerekbe menekül, mert ez a módja annak, hogy az adott kultúra által kezelhetetlennek bizonyult értékkonfliktus megoldást nyerjen. Az örültségnek ezeregy oka lehet, a kémiai összetevők egyensúlyának megbomlásától kezdve a társadalmi konfliktusokig. Az örültség ezeket az összeütközéseket, úgy tűnik, magasabb minőségű, törvényen kívüli megoldásokkal *oldja fél*.

Lila látszólag valamilyen révületi állapotba került, de mit is jelent ez valójában? A szubjektum-objektum metafizika világában a révület és az önkívület derék kacsacsőrű emlősök. Ebben gyökerezik az az előítélet, hogy a letagadhatatlanul létező révület és önkívület valami „rossz” dologgal van összefüggésben. A legjobb az egészet az „okkultizmus” szemétdombjára lapátolni, oda, ahol az empirizmussal mit sem törődő tömegek az asztrológiában, a tarokk-kártyában, a Ji-Csinben és hasonló dolgokban lelik élvezetüket. Ha csak abban hisz valaki, amit lát, akkor az önkívület és a révület nem létezhet. Az a tény, hogy mégiscsak létezik, az empirizmus tapasztalati cáfolataként értékelhető.

Az egész dologban az a különös, hogy előfordulnak időszakok, amikor saját céljai elérése érdekében maga a kultúra veti latba a révület és önkívület eszközét. A színház az önkívület egyik formája. A mozi és a tévé nemkülönben. A moziba lépve az ember tudja, hogy másodpercenként huszonnégy filmkocka pörög majd a vásznon azért, hogy mozgó emberek és tárgyak illúzióját keltse. E tudás ellenére az ember röhög, amikor a másodpercenkénti huszonnégy kocka viccelődik és sír, amikor az árnyékvilágban a színész úgy tesz, mintha meghalna. Az ember tudja, hogy képzelt világot lát, mégis beleéli magát, és amíg az illúzió tart, nem is veszi észre, hogy az egész csak a képzelet szüleménye. Ez az önkívület. A révület. És az örültség ideiglenes megjelenése. De mindezek mellett a kultúra súlykolásának hatékony eszköze is, éppen ezért a kultúra saját épülésére támogatja és szigorúan ellenőrzi a filmeket.

Phaidrosz úgy gondolta, hogy az állandósult örültség állapotában a moziterem kijáratai le vannak zárva, rendszerint azért, mert az illető meg van győződve róla, hogy a külvilágban még sokkal rosszabb a helyzet. Az örült saját,

engedély nélküli filmjét forgatja, amelyet sokkal jobban *szeret*, mint azt, amelyet az éppen fennálló kultúra kínál neki. Ha az örültet valaki rá akarja beszélni, hogy ő is azt a filmet nézze, amit mások, akkor be kell bizonyítania neki, hogy *értéket* kap cserébe, vitte tovább a gondolatot. Máskülönből miért is járna *jobban*? Hiszen már jóban van magával. Azt, hogy mi a „jobb”, mindig a körülmények határozzák meg. Belülről nézve az örültséggel semmi baj. Az örültség maga a megoldás.

Abban már nem volt biztos, hogy Lila számára mi is lehetne az az értéke-sebb dolog.

Phaidrosz megette az utolsó falatot, elrakta a maradék ételt, és elmosta a tányért. Arra gondolt, legjobb lenne megvizsgálni a motort, hogy vajon mi okozza a túlmelegedést.

Ha szerencséje van, akkor egyszerűen csak eldugaszolta valami a motor hűtőrendszerét tápláló vízbeömlő nyílást. A balszerencés változatban a piszok bejutott, és most valahol a motorban kóvályog. Ebben az esetben le kell szerelni a hengerfejeket, és az utolsó alkatrészig mindent végig kell vizsgálni. Még a gondolattól is kirázta a hideg. Tiszta hülye volt, hogy amikor a hajót vette, nem vett hozzá egyúttal ivóvízes hűtőrendszert, amelynél ez a hiba nem fordulhat elő.

Ki gondolhat mindenre?

A fedélzeten az árboc felhúzókötelével kiemelte a csónakot, kihajtotta a hajótést mellé, és finoman leeresztette, hogy a kötélen ne érjen vizet. Kimászott, lekapcsolta a kötelet, és a hajó mentén végigkapaszkodva a csónakot a vitorlás farához taszította.

Lövetette az ingét, és a csónak fenekén végigfekve egészen vállig nyúlt a vízbe. Hideg volt. Körbetapogatta a beömlőnyílást, de se műanyag flakont, se más szemetet nem talált. Nem jó jel. Visszahúzta a kezét, és szárazra törölte az inggel.

Vitorlázás közben történhetett a dolog, gondolta, miután kikapcsolta a motort. Mielőtt a csónakba szállt, ki kellett volna próbálnia a motort, vajon még mindig furcsán szól-e. Eső után köpönyeg. Túl sok minden kavargott a fejében.

A csónakot az egyik korlátrúdhhoz kötötte, azzal visszamászott a vitorlásra. Bement a kormányfülkébe, és beindította a motort. Amíg a motor melegedett, gondolatai ismét Lilára terelődtek.

Az ilyenre szokták mondani, hogy „bajkeverő”. „Te is éppolyan magányos farkas vagy, mint én”, mondta Lila aznap, amikor Kingstonban felszedték a horgonyt. Phaidrosz jól megjegyezte, mert igaz volt.

Csakhogy a lány nem pusztán az egyedüllétre értette a dolgot, hanem arra, hogy olyan ember, aki – látszólag csak azért, mert úgy tartja kedve – mindig mindennek rossz irányból áll neki.

Az ilyen bajkeverők mintha vadul nekitámadnának bármiféle elébük keveredő statikus erkölcsi szabálynak. Mintha állandóan azon erőlködnének, hogy valamiféle bosszú keretében lerombolják az erkölcsöket.

Phaidrosz antropológiai olvasmányjaiban akadt a kifejezésre. A kifejezés holdudvara jelezte, hogy a bajkeverők esetében többről van szó, mint egyéni „rosszaságról”. Az ilyenek minden kultúrában megtalálhatók. A zuñi *brujo* bajkeverő volt. A sájeneknél a bajkeverőknek még külön társaságuk is volt, így próbálta a kultúra a jelenséget saját kereteibe illeszteni. A sájen bajkeverők fordítva ülték meg a lovat, hátrafelé léptek a sátorba, és még ezer apró dolgot csináltak „fordítva”. Az emberek az őket ért nagy csapás vagy igazságtalanság hatására léptek be a társaságba, nyilvánvalóan azért, hogy ezzel a lépéssel megpróbálják megbosszulni az igazságtalanságot.

Amint az ember egy másik kultúra keretei között tanúja ennek a jelenségnek, visszatérve saját kultúrájába azt tapasztalja, hogy a „bajkeverők” társaságai ott is léteznek. A viktoriánus kor „bohémjei” effélék voltak. Bizonyos mértékig ide sorolhatók a hatvanas évek hippijei is.

...A motor ezúttal nem mutatott túlmelegedést. Megszűnt volna a hiba?... Nem nagyon valószínű... Lehet, hogy üresben nincs olyan kemény teljesítménynek kitéve. Hátramenetbe rakta a váltót, és rövid ideig hagyta, hogy a hajó a horgony ellen feszüljön. Szemét a hőmérséklet-kijelzőn tartva várta.

Akárhogy is, Phaidrosznak úgy tűnt, hogy amikor a „Dinamikus Minőség” elmélete segítségével próbáljuk magyarázni a világot, a bajkeverőket is sokkal tisztábban megértjük. Néhányuk nem pusztán elutasítja a statikus erkölcsi szabályokat, hanem valamilyen dinamikus célt akar elérni.

Időről időre mindenki beleütközik egynémely bajkeverőbe, aki – bármi legyen is a tőle elvárt magatartás – csak azért sem teszi, amit tennie kéne. Néha, amikor biológiai okok húzódnak meg a háttérben, egészen elfajult módon nyilvánul meg az elutasítás. Néha az önbecsülése mondatja vele: „Én túl fontos vagyok ahhoz, hogy ezt a sületlen statikus dolgot csináljam.”

Van, amikor a bajkeverő antistatikus hevülete maga is statikus rendszerré szilárdul. Az efféle bajkeverés hasonlít a tigris szőrén való megüléséhez – leszáll-

ni nem lehet, csak hánykolódni a végkimerülésig, míg végül a tigris leveti az embert és felfalja. A túlpörgött bajkeverő általában így is végzi. Drogok, a szex hajszolása, alkohol meg effélék vezetnek ide.

Előfordul azonban, hogy dinamikus folyamat zajlik, amelyben az ember minden érzéke azt bizsergi, hogy az élet ellensége maga a statikus helyzet. Ez az érzés hajtja az igazi alkotó embereket, a művészeket, a zeneszerzőket, a forradalmárokat meg a hozzájuk hasonlókat. Az az érzés tombol bennük, hogy ha szét nem vetik a ki tudja ki által körjük emelt börtönt, akkor életükkel fizetnek.

Bajkeverésük nem pusztán holmi dekadencia jele. Elvégre tele vannak energiával és agresszivitással. Valamiféle dinamikus szabadságért harcolnak a statikus keretek ellenében. A dinamikus szabadság egyúttal valamiféle erkölcsöt is jelent. Ez pedig az átfogó erkölcsi folyamat rendkívül fontos része. Gyakran elkorcsosulásnak vélik, pedig valójában erkölcsi újjászületésről van szó. Folyamatos felrissülés nélkül a statikus rendszerek végelgyengülésben múlnának ki.

E szemüvegen keresztül nézve Lila állapota sokkal jelentőségteljesebb fényben tűnik fel, mint ahogyan azt a pszichológia érzékeli. A kívülről érzékelhető hajszoltság talán csak azt jelzi, hogy menekül saját életének statikus keretei közül. A Minőség Metafizikájának olvasatában azonban az is lehetséges, hogy valami *felé* rohan. E felfogás megengedi azt a feltételezést, hogy ha a rohanást valaki megállítja, ha *bármely* statikus rendszer – legyen az akár saját örült rendszere, akár az a statikus kulturális rendszer, amelyet elutasított, és amely elől menekül – magába akarja zárni, Lila vesztes lesz.

Phaidrosz arra lyukadt ki, hogy az örülségre rendszerint alkalmazott megoldások – lakat alá csukás vagy alkalmazkodásra tanítás – mellett egy harmadik lehetőség is kínálkozik: *valamennyi* – akár saját, akár a kultúra által diktált – film elutasítása, hogy az ember a Dinamikus Minőségre törekedhessen, ami nem film.

Az embert alkotó statikus rendszerek szintjeinek és az erdő ökológiájának összevetése során felfedezhetjük, hogy a különböző rendszerek hol versengenek, hol életközösség-szerűen támaszt nyújtanak egymásnak, s ennek során, a változó körülmények hatására különböző irányokba ingadozó feszültséggel vibrálnak. E felismerés révén világossá válik, hogy az evolúció nemcsak a társadalom sajátja, de az egyes emberben is zajlik. Lila sokkal nagyszerűbb teremtmény lehet, mint amilyenek a szokásos szociológiai vagy antropológiai leírás beskatulyázná. Lila számtalan rendszer összetett ökológiája, amely a Dinamikus Minőség felé robog. Lila a saját életének statikus rendszerei ellen vívott evolúciós csata színtere.

Ezért tűnt Lila előző esti szenvedésmentes állapota oly baljósnak, és Phaidrosz ezért könnyebbült meg másnap a szenvedésnek látszó jelek láttán. Úgy érezte, Lila jobban van. Ha az életből kivonjuk a szenvedést, akkor magát az életet töröljük el. Akkor nincs evolúció. A szenvedést nem ismerő fajok nem maradnak fenn. A szenvedés a teljes folyamatot előrevivő Minőség negatív arca. Az evolúció rendszerei közötti minden harc Lilával hasonszórú, gyötrődő egyedekben is zajlik.

És Lila harca mindenkinek a harca! Megesik, hogy az örültek, a bajkeverők és az öngyilkosságra hajlamos emberek a társadalom legértékesebb tagjai. Lehet, hogy társadalmi átalakulás előjelzői. Nyakukba veszik a kultúra terheit, és közben minden erejükkel igyekeznek leküzdeni saját problémáikat, egyúttal megoldják a kultúrát nyomasztó gondokat is.

A Phaidrosz által dédelgetett harmadik lehetőség az volt tehát, hogy Lila valamilyen csodálatos megértés révén kikerüli azokat a rendszereket, amelyeket akár a saját gondolkodása, akár a kultúra diktál, felismeri a Dinamikus Minőséget, amely felé halad, s akkor már vissza is térhet, és rendet rakhat a kialakult zűrzavarban anélkül, hogy az maga alá temetné. A kérdés csak az, vajon a lány átküzdi-e magát azon a valamin, ami ellen kétségbeesetten hadakozik, avagy meghátrál az ütközet előtt. Ha Lila keresztülverekezi magát, dinamikus megoldáshoz jut. Ha a kerülőutat választja, akkor visszaesik a fájdalom és az időleges enyhülés régi, karmikus körforgásába.

Bármilyen volt is a motor túlmelegedésének oka, nyilvánvalóan nyomtalanul eltűnt. Phaidrosz most már nem is tudta újból kiváltani a jelenséget. Kikapcsolta a motort, mire a hajó a horgony felé ringott a meglazult láncon.

A nap a látóhatár felé hanyatlott, és Phaidroszon erőt vett az alkonyati levertség. Ez nem az ő napja volt. A parton sirályt vett észre, amint osztrigát vagy kagylót csípett fel a parti fűvényről, aztán felröppent, de kiejtette csőréből a zsákmányt. Egy másik sirály célba vette, hogy megszerezze a falatot. Egy pillanat alatt torzsalkodó rikácsolás verte fel a csendet. Phaidroszt ez a kis csetepaté még inkább lehangolta.

Az egyik közelben horgonyzó hajón mozgásra lett figyelmes. Ha a fedélzeten marad, esetleg integetni kezdenek, és a végén még ismerkedni akarnak. Ezt egyetlen porcikája sem kívánta. Felnyalábolta dolgait, és visszavonult a hajó belsejébe.

Micsoda hosszú hét állt mögötte. *Te jó ég*, méghozzá micsoda hét! Arra vágyott, hogy visszatérjen a régi kerékvágásba. A város meg a város karmikus kér-

dései, a tetejében Lilával és az ő karmájával – mindez túl sok volt a jóból. Phaidroszra ráfért egy kis lazítás.

A kabinban az ágyon árválkodott a levelekkel tömött táska. Végre ehhez is hozzájut, és még a figyelmét is eltereli. Kihajtotta az ebédlőasztal lehajtható lapját, ráhajította a teli zsákokat, és egy maroknyi levelet terített szét az asztal tetején.

A délután hátralévő részét, lábát az asztalra támasztva, levelek olvasásával töltötte. Némelyik mosolyra indította, némelyik ráncokat csalt homlokára, s volt, amelyiken jókat kuncogott. A választ kívánó levelekre válaszolt, a lehető legudvariasabban elutasítva a teljesíthetetlen kéréseket. Valósággal Ann Landersnek³ érezte magát.

Egyszer-kétszer Lila mocorgásának nesztét hallotta. A lány egy alkalommal a vécét is használta a hajó orrában. *Annyira* azért nem volt kataton állapotban. A horgonyra fogott hajó nyugalma és unalma a legjobb orvosság a katatóniára.

Mire besötétedett, Phaidrosz beleunt a levelek megválaszolásába. Ez a nap is eltelt. Épp ideje volt, hogy lustálkodjon. A napközben fújó enyhe szellő teljesen elcsitult, és a hajó alig érezhető ringásán kívül mindenütt nyugalom honolt. Micsoda áldás.

Leemelte a petróleumlámpát kihajtható tartójáról, és a mosogató mellé helyezte. A nyacki maradékból összedobott egy evésrevalót, s közben gondolatai továbbra is Lila körül forogtak. Mindhiába, mert azon kívül, amire már korábban is kilyukadt, semmi más nem jutott eszébe: nem lehetett mást tenni, mint várni.

Mikor az ételt bevitte Lilának, látta, hogy a déli ennivaló és ital elfogyott. Phaidrosz ismét megpróbálkozott a beszélgetéssel, de a lány továbbra sem válaszolt.

Phaidrosz érezte, hogy az alkonyattal a levegő is lehűlt. Arra jutott, hogy fűtés helyett inkább korán a hálózsákba bújik. Lehet, hogy pár cédulát is gyárt a William Jamesről szóló könyvek alapján.

Életrajzi művek voltak. Phaidrosz korábban már sokat olvasott magától Jamestől. Most a háttérre volt kíváncsi, amelyben James gondolatai megszülettek.

Phaidroszt különösen az foglalkoztatta, hogy milyen tényszerű bizonyítékok állnak azon állítás mellett, hogy James alapvető célja „a tudomány és a vallás egyesítése” volt. Ez a felvetés évekkal korábban szembefordította Jamesszel, és azóta se tudott kibékülni vele. Ha valaki efféle célt tűz maga elé, akkor majd-

---

³ Híres amerikai tévés személyiség, aki az olvasók leveleire válaszol.

hogynem garantált, hogy valami elfaragott dolog sül ki a kísérletből. Maga a kijelentés afféle filozófiai leegyszerűsítésnek látszott, olyasvalaki tollából, akinek igen kevés fogalma van arról, mi fán terem a filozófia. Erkölcstelen minden filozófia, amelyet valamilyen társadalmi szervezet vagy dogma szolgálatába állítanak. Ilyenkor az evolúció egy alacsonyabb formája megkísérli felfalni a felsőbb szintet.

Phaidrosz átrakta a leveles zsákokat az ágyra, a petróleumlámpát a jégláda tejejére állította, hogy az ágyon ülve válla fölött elég fényt kapjon, aztán újra nekiült az olvasásnak.

Egy idő után észrevette, hogy a lámpa fénye halványul, úgyhogy feljebb tekerte a kanócot.

Kisvártatva előhúzta fadobozát, hogy az olvasottakról jegyzeteket készítsen.

Az elkövetkezendő órákban vagy egy tucat cetli született.

Olvasás közben egy pillanatra megállt, és belefülett a csendbe. Egy nesz sem hallatszott. A hajó alig ringott, azon kívül néma mozdulatlanság honolt.

Az olvasottakban semmi nem utalt arra, hogy James valamiféle vallási ideológus lett volna, aki előre elhatározott következtetésekhez akar bizonyítékokra lelni. Az ideológusok rendszerint elsöprő általánosságokat pufogatnak, a Phaidrosz által olvasottak viszont azt igazolták, hogy James fényévnnyire van ettől a hozzáállástól. Korai munkáiban különösképpen kitűnt, hogy James a végső valóságot konkrét és egyedi dolgok soraként fogja fel. James nem szívelte Hegelt meg a többi német idealistát, akik ifjúkorában éppen *azért* uralták a filozófiát, mert megközelítésük annyira általános volt.

Mindazonáltal James későbbi munkái egyre általánosabb szintre emelkedtek. Ez helyénvaló is volt. Aki nem általánosít, az nem filozofál. Phaidrosz olvasatában James általánosításai a Dinamikus Minőséghez nagyon hasonló témák felé vittek. Ez az érzés persze lehetett egyszerű „clevelandi effektus” is. Phaidrosz szellemi védekezőrendszere kiemeli James filozófiájának a Dinamikus Minőséggel egybehangzó, és figyelmen kívül hagyja az azzal ellentétes részeit. Phaidrosz úgy érezte, nem ez történt. Annyi egyezést talált, hogy ez semmiképpen sem lehetett efféle rostáló olvasás eredménye.

James valójában két fő filozófiai rendszerről beszélt: az egyiket pragmatizmusnak, a másikat radikális empirizmusnak nevezte.

A pragmatizmus az, amelynek révén a leginkább emlékeznek rá: az igazság próbája eszerint a hasznosság vagy gyakorlatiasság. Pragmatikus nézőpontból az, ahogy a mókus meghatározza a „körül” fogalmát, igaz, mert hasznos. Pragmatikusan tekintve az ember soha nem járta körbe a mókust.

Phaidrosz – az emberiség zömével egy táborban – mindig úgy vélte, hogy a pragmatizmus és a gyakorlatiasság lényegében ugyanazt jelenti, csakhogy amikor ráakadt James gondolatainak pontos leírására a téma kapcsán, rájött, hogy a kettő különbözik.

James szerint „Az igazság a jó egy fajtája, szemben a közhiedelemmel, amely szerint az igazság a jótól elkülönült, azzal egyenrangú kategória.” Hozzáteszi: „Igaznak mondható bármi, ami valamilyen hit keretében jónak bizonyul.”

„Az igazság a jó egy fajtája.” Fején találta a szöveget. Pontosan erről szól a Minőség Metafizikája. Az igazság a Minőségnek nevezett átfogó entitáson belüli statikus szellemi képződmény.

James megpróbálta a gyakorlatiasság cégére alatt elsütni pragmatizmusát. Nyakra-főre olyan kifejezéseket használt, mint „készpénzre váltható érték”, meg „eredmény”, „nyereség” azért, hogy pragmatizmusa emészthető legyen „az utca embere” számára. Csakhogy itt James ingoványos vidékre érkezett. A kritikusok azzal támadták a pragmatizmust, hogy ebek harmincadjára juttatja az igazságot azzal, hogy kiteszi a piac értékítéletének. James tombolt a meg nem értés miatt, keményen ki is állt azért, hogy a félreértések tisztázódjanak, ám igazán soha nem tudta helyrehozni a támadás okozta károkat.

Phaidrosz úgy látta, hogy a Minőség Metafizikája azért tudja elkerülni ezt a támadást, mert világossá teszi, hogy a jó – amelynek az igazság alárendeltje szellemi és dinamikus Minőség, nem pedig gyakorlatiasság. Jamest azért értették félre, mert hiányzott az a világos szellemi keret, amely megkülönbözteti a társadalmi, a szellemi és a dinamikus Minőséget. Márpedig a viktoriánus korban élő James környezetében ezeket gyalázatosan összekeverték. A Minőség Metafizikája megállapítja, hogy a gyakorlatiasság a jó egy *társadalmi* válfaja. Erkölcstelen az igazságot társadalmi értékek alá rendelni, mert az utóbbi az evolúció alacsonyabb formája, és felfalná a magasabb formát.

A Minőség Metafizikája rámutat, hogy nagyon veszélyes az az elgondolás, amely szerint a dolgok egyedüli mércéje a megelégedettség. Ezerféle megelégedettség létezik, és néhány egyenesen erkölcsi rémálomnak is beillik. A holocaust a nációk számára elégedettséget okozott. Számukra a dolog minőséget testesített meg. Úgy vették, hogy gyakorlati hasznot hoz. Valójában alacsony színvonalú statikus társadalmi és biológiai rendszerek diktálta minőség volt ez, amelynek az volt a célja, hogy megakadályozza az igazság és a Dinamikus Minőség evolúcióját. Jamest valószínűleg borzadályal töltötte volna el, ha látja, hogy a nációk ugyanolyan szabadon használhatják fel nézeteit, mint bárki más, Phaidrosz azonban semmiféle akadályt nem látott, ami meggátolt volna egy ilyen fejle-

ményt. Ugyanakkor azt tartotta, hogy a jó statikus rendszereinek a Minőség Metafizikája keretében való osztályozása elejét veszi az efféle elfajzásoknak.

James két filozófiai rendszeréből a második – James szerint a pragmatizmustól független – ága a *radikális empirizmus* volt. Ezen James azt értette, hogy nem a szubjektum és objektum képezi a tapasztalás kiindulópontját. A szubjektum és objektum másodlagos. Ezek elképzelések, amelyek sokkal alapvetőbb dologból vezethetők le. James elgondolása szerint „az élet közvetlen körfolyásáról” van szó, „amely az anyagot későbbi elmélkedések céljából – fogalmi kategóriákkal ruházza fel”. A tapasztalás alapfolyamatában a reflektív gondolkodás által tett olyan megkülönböztetések, mint a tudatosság és elégedettség, szubjektum és objektum, tudat és anyag, még nem az elme által alkotott formában jelennek meg. A tiszta tapasztalást sem fizikainak, sem pszichikainak nem lehet nevezni: a tapasztalás logikailag megelőzi ezt a különbségtévest.

A filozófia néhány kérdőjele című utolsó, befejezetlen művében James egy mondatba sűrítette mondanivalóját: „A fogalom és a valóság között mindig léteznie kell eltérésnek, mert míg az első statikus és töredezett, addig utóbbi dinamikus és folytonos.” E helyen James szó szerint ugyanazokat a kifejezéseket használta, amelyeket Phaidrosz, amikor a Minőség Metafizikájának alapvető kettémetszésével foglalatосkodott.

A Minőség Metafizikája annyit tesz James *pragmatizmusához* és *radikális empirizmusához*, hogy az elsődleges valóság, amelyből a szubjektum és objektum kibomlik, az *érték*. Ezzel úgy tűnik, hogy a pragmatizmust és a radikális empirizmust sikerült egyetlen ötvözetbe forrasztani. Az igazság pragmatikus próbája, az érték ugyancsak elsődleges gyakorlati tapasztalat. A Minőség Metafizikája szerint a tiszta tapasztalat *maga az érték*. Azt a tapasztalatot, amely nem érték, észre se vesszük: nem tapasztaljuk. A két előbbi kijelentés ugyanazt mondja. Itt illeszkedik a képbe az érték. Az érték nem valami felszínes tudományos következtetéssorozat sereghajtója, amely az agykéreg valamely kies, rejtélyes és sosem látott zugában kódorog. Az érték a tapasztalás folyamatának élén jár.

A múlt empiristái mindent megtettek azért, hogy a tudományt az értékektől mentesen tartsák. Az értékre úgy tekintettek, mint az ésszerű tudományos folyamatot szennyező tényezőre. A Minőség Metafizikája azonban világossá teszi, hogy a tudomány szennyeződése az evolúció alacsonyabb statikus szintjei felől fenyeget. Ilyenek a statikus *biológiai* értékek, mint a Jenner-féle himlőkísérletet kísérő biológiai félelem; a statikus *társadalmi* értékek, mint a Galileit a máglyával fenyegető vallási gondolatbíróság. A Minőség Metafizikája azon az állásponton

ton van, hogy a biológiai és társadalmi értékeknek a tudomány általi empirikus elutasítása nemcsak értelmi alapon helyes, hanem erkölcsileg is, mert a tudomány szellemi rendszerei az evolúció magasabb szintjét jelentik, mint a régi biológiai és társadalmi rendszerek.

A Minőség Metafizikája arra is rávilágít azonban, hogy a Dinamikus Minőség – az értékszike, amely a körülményes matematikai levezetés helyett mutató-sat választ, vagy az erőteljes kísérletet részesíti előnyben az erőtlen, zagya ellenében – teljesen más lapra tartozik. A Dinamikus Minőség a statikus tudományos igazság felett álló erkölcsi rend, és a tudományfilozófusoknak a Dinamikus Minőség visszaszorítására tett erőfeszítései éppannyira erkölcstelenek, mint amennyire az egyházi hatóságok eljárása erkölcstelen a tudományos módszerek megbéklyózására. A dinamikus érték a tudomány szerves részét képezi. Magának a tudományos haladásnak kihegyezett dárdája.

Bárhogy is forgatjuk, az eddigiek bizonyosan választ adnak a kérdésre, vajon a Minőség Metafizikája tényleg a dolgok szemléletének égből pottyant, kultikus, elrugaskodott módja-e. A Minőség Metafizikája a huszadik századi amerikai filozófiai gondolat főáramának folytatása. A pragmatizmus, az instrumentalizmus egyik formája, amelyek szerint az igazság próbája a jó. A Minőség Metafizikája szerint ez a jó nem egy adott társadalmi szokás vagy ésszerű köntösbe bújt hegeli abszolútum. Közvetlen hétköznapi tapasztalásról van szó. A tiszta érték és a tiszta tapasztalás egyesítésével a Minőség Metafizikája kaput tár a tapasztalatok sokkal tágabb megközelítése előtt, amelynek révén sorra-rendre megoldódnak azok az ellentmondások, amelyek előtt a hagyományos empirizmus értetlenül állt.

Phaidrosz eljátszott a gondolattal, hogy az utolsó betűig elolvassa James műveit, de kételkedett benne, hogy az addig látottakhoz képest eltérő üzenetre akadna. Megvan az ideje a vizsgálódásnak, és megvan az ideje a következtetések levonásának. Phaidrosz úgy érezte, eljött a második szakasz ideje. Órája szerint még csak fél tízre járt, de boldogság töltötte el attól, hogy eltelt a nap. Leccavarta a kanócot, kioltotta a petróleumlámpa lángját, és visszahelyezte a falitartóba. Aztán bebújt a hálózsákba. Jó öreg álom.

Phaidrosz rángatásra ébredt. A szél halkan zúgott, a víz pedig a hajót csapkodta. Bizonyára megfordult a szél. Rég nem hallott már efféle zajt. A hajó kicsit balra sodródott, aztán a horgonyon megfeszült, és indult vissza jobbra... aztán kisvártatva ismét lökést kapott, és balra rándult... Így ment folyamatosan. A parti fények esőre álló felhőket világítottak meg.

E zajok és mozgások Phaidroszban mindig a magányosság érzetét keltették. A vitorlás horgonyra kötve, magányosan állja a szél kitartó támadásait.

Léleknyugtató zajok. Amikor ilyen szürke az égbolt és így zúg a szél, jólesik ki se mozdulni, csak tennivenni, a korábban elmaradt kis javításokat pótolni. Ez a térképek és kikötői útmutatók tanulmányozásának ideje, meg a tervkészítésé, hogy mi legyen a következő úti cél.

Eszébe jutott, hogy aznap be akart menni a városba bevásárolni.

Aztán Lila képe is felmerült. Talán ma már látni, javul-e az állapota.

Kibújt a hálósákból. A padlóra rakta a lábát, de ezúttal nem rázta ki a szokásos hideg. A hőmérő tizenhárom fokot mutatott. Nem is rossz.

Az óceán hatása volt ez is. A szárazföldi tavak és csatornák egy-két hónapon belül befagynak, de Phaidrosz úgy gondolta, ez a víz, amelyen éppen lehorgonyzóit, aligha fog befagyni. Az árapály meg a különféle áramlatok állandó mozgásban tartják a víztömeget. Az óceán meg persze sohase fagy be, úgyhogy megúsza, hogy télire valahol a jég fogságába rekedjen. Bármikor odébbállhat. A jég már nem tudja visszatartani.

Fellépett a lépcsőn, kinyitotta a csapóajtót, és kidugta a fejét.

Csodálatos idő volt. Fakó égbolt. Déli szél. Langyos fajta, tele az óceán illattal. Az öblöcskében horgonyzó másik két hajó már kifutott.

A hullámtörő íve éppen eltakarta Manhattant és Brooklynt. A hajóról csak egy horgonyzó uszályt lehetett látni az öböl nyugati felén és a messzességben egy másik világba tartozó toronyházat.

Vad szabadságérzés töltötte el.

A szélirány változása a vitorlást kissé közelebb sodorta a parthoz, ahol Phaidrosz olyasmit vett észre, amire előző nap ügyet sem vetett. A parton halomban állt a szemét. Műanyag flakonok, gumibroncs, távolabb léket kapott csónaktest, szomszédságában meg mintha karbolsavval tartósított telefonpóznák feküdtek volna, félig a homokba temetve. Sandy Hook úgy festett, mint a civilizáció Hudson folyón lehordott mocskának végső nyughelye.

Az órájára pillantott. Kilenc. Jót aludt. Visszament a kabinba, összetekerte a hálózásákat, és elpakolta az előző esti könyvet meg a jegyzeteit. Megrakta a tüzet, és elraktározta a fejében, hogy már csak vagy két napra való faszén maradt. Mikor a tűz már szépen lobogott, átment a térképasztalhoz, és kihúzta a második fiókot. Összeszedte az összes Hudson-folyós térképet, és a kanapé fölötti szekrénykébe rakta őket. Ezekre most már nem lesz szükség. Helyükbe előkereste azokat a térképeket, amelyek Sandy Hooktól Cape Mayen át a Delaware folyóig ábrázolták a környéket. Az asztalnál egyenként széttekerte és átnézte őket.

A partvonalon egymást érték a zátonyok jelzésére szolgáló kis krikszkrakszok. Rigel figyelmeztette, nehogy az északkeleti szél a New Jersey-i partra sodorja. A térképről úgy tűnt, ha az idő is kellemes lesz, könnyű három napnak néz elébe Cape Mayig, aztán jön egy gyors ereszkedés Manasquan Inletig, majd egy hosszabb szakasz vár rá Atlantic Cityig.

Phaidrosz összetekerte és a fiókba söpörte a térképeket. Egyszerű reggelit ütött össze magának, majd evés után Lilának is készített enni.

A lány ébren volt, mikor bevitte a reggelit. Arcán a duzzanat nem lappadt, de végre Phaidroszra nézett, és most észre is vette: kapcsolatot teremtett.

– Mitől ring a hajó? – kérdezte.

– Semmi baj – válaszolta Phaidrosz.

– Émelygek a ringatózástól – mondta Lila. – Állítsd meg a hajót!

Nemcsak beszélget, gondolta Phaidrosz, de panaszkodik is. Nagyon jó. – Hogy van a szemed? – kérdezte.

– Szörnyen.

– Rakhatunk rá meleg borogatást vagy ilyesmit.

– Nem kell.

– Na jó, mindenesetre hoztam reggelit.

– Megérkeztünk már a szigetre?

– Sandy Hooknál vagyunk. New Jerseyben.

– Hol vannak a többiek?

– Hogyhogy hol?

– A szigeten – válaszolt a lány a saját kérdésére. Phaidrosz nem fogta fel, mire akar kilyukadni, de valami azt súgta neki, hogy ne firtassa a dolgot.

– Nem szigeten vagyunk, csak egy kis földnyelvnél. Egyedül vagyunk, legalábbis ezen a partszakaszon. A part meg olyan, mint valami szeméttelep.

– Tudod jól, mire gondolok – nézett rá a lány.

Phaidrosz érezte, rossz irányba fordul a beszélgetés. Ha nem hajlandó arra felé menni, amerre Lila, akkor a lány is vissza fogja utasítani őt. Ezt semmiképp

nem akarta. Éppen most, amikor a lány segítő kéz után nyúl. Meg kell próbálni valahol félúton találkozni.

– Ami azt illeti, ez már majdnem sziget – válaszolta a férfi.

– Richard jön.

– Rigel?

A lány nem válaszolt. Phaidrosz úgy gondolta, biztos Rigelre gondolt. Nem ismert más Richardot.

– Rigel azt mondta, lemegy Connecticutba, eladni a hajóját – magyarázta Phaidrosz. – Most New Jersey mellett vagyunk, úgyhogy nem erre visz az útja.

– No jó, készen vagyok – szólalt meg Lila.

– Remek – mondta a férfi. – Nagyon jó. Megyek, hogy keressek egy boltot, ahol be tudok vásárolni. Eljössz velem?

– Nem.

– Rendben. Akkor csak pihengess itt, amíg jólesik – mondta, azzal becsukta az ajtót, és visszament a másik kabinba.

Készen vagyok, visszhangzónak Phaidrosz fejében a lány szavai. Készen, de mire? Mindig azt akarják, hogy azt a filmet lásd, amit ők. Mintha valami vallási megszállottal beszélgetne az ember. Ellentmondani nem lehet, az egyetlen lehetőség az, hogy az ember valami közös pontot keres, ahonnan aztán elindulhat a beszélgetés. Az biztos, hogy javult az állapota, de még messze van attól, hogy jól legyen.

Phaidrosz nem volt biztos benne, hogy jó ötlet egyedül hagyni Lilát. Más választás azonban nem adódott. Itt legalább horgonyon voltak, egy kikötőben még fogná magát és elkezdene másokkal beszélgetni. Ki tudja, abból mi sülné ki.

A térkép szerint az itteni part közelében haladt egy út, amelyen gyalog vagy stoppolva bejuthatott az öt kilométerre jelzett Highlands of Navesinkbe, ahol biztos akad élelmiszerbolt.

Kivette pénztárcáját a fiókból, teletömte húsdollárosokkal, aztán a térképszal mellett álló, nedves holminknak fenntartott ládából előhalászott két vázontáskát az ennivalónak. Elköszönt Lilától, átmászott a csónakba, és partra evezett.

A partot finom, szürke homok borította. Kilépett, felvonszolta a csónakot a homokra, és egy pózna végéből meredező fémkampóhoz kötötte. A szemét, ami már a hajóról is látszott, az egész partot beborította.

Amint az út felé haladt, tüzetesen szemügyre vette, miféle tárgyak sodródtak ide. Palackok, szélein lekopott, kifakult fadarabok, cipőbetét, doboz, ame-

lyen a Budweiser felirat már csak imitt-amott látszott, kibomlott matracok és egy fa játék mozdony.

Phaidrosz babát keresett Lilának, de az nem akadt.

Távolabb habszivacs kávéspoharat látott, gumiabroncsot, még több poharat és néhány üszkös fagerendát, amelyekből rozsdás vasdarabok meredeztek. Óvatosan kerülgette őket. Minden kopottnak és fakónak látszott – a víz hordhatta ide a szemetet, nem turisták szórták szét. A hely amúgy is túl szemetes volt turisták számára. Különös, hogy Manhattan közvetlen közelében létezhet ennyire elhagyott, vidékies hely. Vagy inkább nem is „vidékies” – az egyetlen teljesen pontos meghatározás az elhagyatottság volt a helyre. Valaminek a romjai. A maradék élet a romok élete volt.

A szemétdombok mögött tiszafák és borókaforma örökzöldek tenyésztek. A többi bokron már csak néhány elvörösödött levél árválkodott. Még távolabb egy-egy zöld folttal tarkított, sárgásra fakult sás burjánzott. Tisztának és törékenynek tűnt, mint valami történelem előtti növény.

Az ingoványos túloldalán magányos kikötőkaró mellett nemeskőcsag illette magát.

Ráakadt a térképen jelzett útra. Sima aszfalt, tiszta, üres. Élvezte a járást rajta.

A szömörcefa már majdnem teljesen vörösbe fordult.

Megint egy út. Hány ilyen úton barangolt már?

Október a barangolás hónapja.

A fák és cserjék szegélyezte úton haladva Phaidroszt bámulat fogta el, hogy épp ezen a helyen van. Dinamikus.

Lila kinyitotta a száját. Ez bizony teljesítmény volt. Arra mutatott, hogy helyes utat választott a lánnyal kapcsolatban.

Igaz, sok értelmé nem volt annak, amit a szigetről meg Rigelről összehordott, de nem kell siettetni a dolgot. Az a lényeg, hogy hagyni kell kibontakozni, és nem szabad belemenni semmilyen vitába. Elgondolkodtató ötlet, hogy az olyan embereket, mint Lila, Szamoára kellene küldeni, amíg rendbe jönnek, de ez a megoldás persze nem jöhetett szóba. Az örültségben az a bökkenő, hogy *minden* kultúrán kívül esik. Lilának megvan a saját, külön bejáratú kultúrája. És *semmilyen* más kultúra nem látja úgy a világot, ahogyan ő. Ezt a kettőséget kellene valakinek feloldani. Az is lehet, hogy ha pár napig békén hagyja, akkor Lila külön kultúrája lassan kitisztul, és a világ dolgai maguktól a helyükre kerülnek a lány fejében.

Biztos volt abban, hogy nem adja Lilát kórházba. Mostanra ezt az egyet biztosan tudta. A kórházban csak telenyomnák gyógyszerrel, és azzal gyötörnék, hogy alkalmazkodjon. Azt észre se vennék, hogy a lány *éppen* alkalmazkodik. Erről szól az egész örültség. A lány alkalmazkodik valamihez. Az örültség maga az alkalmazkodás. Az örültség nem feltétlenül rossz irányba tett lépés. Nagyon is lehet, hogy a jó irány kijelölésének első szakasza. Nem kell betegségnek bélyegezni. Lehet, hogy épp a gyógyulás jele.

Phaidrosz nem volt a kérdés szakértője, de úgy tűnt neki, hogy az örültség „kezelése” olyasféle vállalkozás, mintha egy muzulmánt akarna valaki „kigyógyítani” hitéből, vagy egy kommunistát, netán egy republikánust vagy egy demokratát. Aligha megyünk sokra azzal, ha azt szajkózzuk, hogy a másik mennyire rosszul látja a dolgokat. Ha valaki meg tud győzni egy mullahot arról, hogy amint keresztény hitre tér, gazdagabb lesz értékekben, akkor mullahunk pálfordulása nemcsak lehetséges, de valószínű is. Ám ha ebben nem vagyunk biztosak, akkor jobb bele se kezdeni a meggyőzésébe. Ha valaki meg tudja győzni Lilát arról, hogy értékesebb, ha „gyermekét” játék babának nézi, mint ha a játék babát igazi gyermeknek, akkor Lila „örültsége” csillapodik majd. De enélkül nem megy a dolog.

A játék baba számára megoldást jelent valamire, valamilyen gyerekkel kapcsolatos dologra, de Phaidrosz nem tudta, mi lehet az. Az a lényeg, hogy a lányt támogatni kell téveszméjében, és aztán lassacskán leszoktatni róla, semmint nekimenni és durván ellentmondani.

A buktató, amit bármely filozófus kiszúrna, a „téveszme”. Mindig a másik ember az, aki „téveszme” áldozata. Esetleg velünk is előfordulhatott valamikor a múltban. Saját magunk, a jelenben, sohasem esünk „téveszmék” vermébe. „Téveszmét” táplálhatnak egész embercsoportok is, feltéve, hogy mi nem tartozunk a csoportba. Ha a csoportba tartozunk, akkor a téveszme „kisebbségi véleményé” szelídül.

Őrült téveszmét azonban csoport egyáltalán nem táplálhat. Egy ember sohasem számít örültnek, ha akad néhány más ember, aki ugyanazt a hitet dédelgeti. Az örültség nem valamiféle továbbadható ragály. Mihelyt még egy-két ember kezdi ugyanazt fújni, az örültségből vallás lesz.

Így aztán nem számít örült téveszmének, amikor Olaszországban vagy Spanyolországban épelméjű felnőtt emberek Krisztus jelképeivel a kezükben masíroznak az utcákon. Ez a tevékenység teljesen értelmes vallásgyakorlás, mert rengetegen követik. Ha azonban Lila hurcolja magával gyermekének műanyag jelképét, az már örültségnek számít, mert ő egyedül van ezzel.

A katolikus pap arra a kérdésre, vajon tényleg Jézus Krisztus testét emeli-e a magasba a misén ostya formájában, azt fogja válaszolni, hogy igen. Arra a kérdésre, hogy „Ugye *jelképes* értelemben?“, a válasz „Nem, igazából“. Hasonlóképpen, Lila arra a kérdésre, hogy a játék baba, amit a karjában tart, saját halott gyermeke-e, azt fogja válaszolni, hogy igen. Arra a kérdésre, hogy „Ugye *jelképes* értelemben?“, ő is azt válaszolná, hogy „Nem, igazából“.

Elfogadott állítás az, hogy amíg valaki nem látja be, hogy az ostya tényleg Jézus teste, addig nem érti a misét sem. Ugyanilyen erővel állítható az is, hogy amíg be nem látja az ember, hogy a játék baba tényleg a halott kislány, addig nem érti Lilát. Lila egyetlen ember kultúrája. Lila egyetlen ember vallása. Az egyetlen különbség, hogy a kereszténység Konstantin császár óta a tekintély hatalmas társadalmi rendszerének támogatásával bír. Lila egyedül van. Az ő magányos vallásának fikarcnyi esélye sincs.

Azért ez az összehasonlítás mégsem áll szilárd lábakon. Phaidrosz arra gondolt, hogy ha a világ nagy vallásai tényleg csak jelképekből, ostyákból és efféle kellékekből állnának, akkor a tudományos ismeretek és a kulturális változások nyomása alatt már réges-rég letűntek volna az emberiség színpadáról. Máshol kell keresni tartós fennmaradásuk gyökereit.

Igencsak istenkáromló tett a vallás és az örültség összehasonlítása, Phaidrosznak azonban nem a vallás földbe tiprása volt a szándéka, hanem az, hogy az örültséget helyes megvilágításba helyezze. Az volt az érzése, hogy az „épelméjűség” és a „vallás” szellemi különválasztása mindkét jelenség megértését gyengítette.

A vallásról manapság bevett szubjektum-objektum szempontú nézet – amelyet rendszerint csak halkán illik kifejtteni, nehogy dühbe guruljanak a fanatikusok – úgy hangzik, hogy a vallási miszticizmus és az örültség egy és ugyanaz. A vallási miszticizmus szellemi hulladék. Abból a babonáktól terhes sötét kö-zépkorból maradt csökevény, amikor senkinek fogalma se volt semmiről, és a világ egyre mélyebbre süllyedt a mocsokba, a ragályokba, a nyomorba és a tudatlanságba. Ez az egyik olyan téveszme, amelyet csak azért nem neveznek örültségnek, mert túl sok ember hisz benne.

A keleti vallásokat és kultúrákat egészen a legutóbbi időkhöz ugyancsak „elmaradottnak” bélyegezték, mert agyalágyult miszticizmusba süllyedtek, amely ragályokat, nyomort és tudatlanságot hozott a fejükre. Ha a szubjektum-objektum kultúrák nem látszanának enyhén elmaradottnak a miszticizmushoz közeli japán kultúra hirtelen rájuk vetült árnyékában, akkor ez a védekező rendszer továbbra is megdönthetetlenül állna talapzatán.

A Minőség Metafizikája a vallási miszticizmust a Dinamikus Minőséggel azonosítja. Azt állítja, hogy a szubjektumban-objektumban gondolkodó embereknek *majdnem* igazuk van, amikor a vallási miszticizmus és az őrültség közé egyenlőségjelet tesznek. A kettő *majdnem* azonos. Az eszelősök és a misztikusok megszabadultak az őket körülvevő kultúra hagyományos statikus szellemi kereteitől. A kettő közötti különbség abban áll, hogy az eszelős saját különbejáratú statikus keretei közé vonul, míg a misztikus a tiszta Dinamikus Minőség kedvéért kilép az összes statikus rendszerből.

A Minőség Metafizikája szerint, amíg a pszichiátriai megközelítés a szubjektum-objektum metafizikai világszemlélet kalitkájában marad, addig egyedül az e keretbe beférő megoldásokat fogja erőltetni az őrültség megoldására, sohasem a misztikus választ. Ugyanúgy, ahogyan a csoktó indián nem tudja megkülönböztetni a kéket a zöldtől, vagy a hindik nem tesznek különbséget jég és hó között, a modern pszichológia sem lát különbséget a keretekbe rendezett valóság és a strukturálatlan valóság közt, aminek következtében nem látja, mi a különbség az őrült és a misztikus között. Külső jegyek szerint az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz.

Szókratész egyik dialógusában így szól: „A legnagyobb áldás őrület formájában száll az emberre, feltéve, hogy a megszállottság isteni ajándékként adatik.” A pszichiáterek még csak nem is kapiskálják, miről beszélhet Szókratész. Vagy amikor ennek a szemléletnek a nyomaira bukkannak olyan szólásokban, hogy „homlokon csókolta a múzsa” – ami annyit tesz, megérintette Isten –, akkor a kijelentés gyökereire ügyet sem vetnek, mondván, hogy ez csak tudatlan babonáság.

A „clevelandi eset” újabb példája annak, amikor az ember nem látja azt, aminek nem tulajdonít fontosságot. Ha kultúránkat úgy vizsgáljuk meg, hogy az őrült és a vallásos világszemlélet közötti összefüggésekre figyelünk, akkor lépten-nyomon igazolódik a kettő közötti kapcsolat. Még az őrültségnek az a megfogalmazása is, hogy „megszállta az ördög”, magyarázatot nyerhet a Minőség Metafizikája keretében, ahol az „ördögöt” mint alacsonyabb biológiai szintet értelmezzük, amely megpróbál felülkerekedni a kultúra magasabb szintű követelményein.

A Minőség Metafizikája azt állítja, hogy az őrültségre alkalmazott szokásos eljárások – a kultúrába való visszatuszkolás vagy a lakat alatt tartás – mellett van még egy megoldási lehetőség. A megoldás az összes statikus keret szétbomlasztását jelenti, legyen az akár épelméjű, akár őrült. Ez visszatalálást jelent a valóság alapjáig, a Dinamikus Minőségig, amely mindkét világlátástól független. A

Minőség Metafizikája szerint erkölcstelen, amikor az épelméjük kulturális alkalmazkodásra köteleznek másokat, elnyomva az eszelősséget okozó dinamikus erőket. Az ilyen elnyomásban az evolúció alacsonyabb szintje próbál egy magasabb szintet felfalni. A statikus társadalmi és szellemi rendszerek az evolúciónak csak *átmeneti* szintjei. Jó szolgálatot tesznek az élet folyamatában, de ha vérszemet kapnak, akkor magát az életet rombolják le.

Ha a fenti elméleti levezetés kéznél van, mindjárt akad megoldás néhány rejtélyre, amely az örültek manapság szokásos gyógykezelési eljárásaiban felmerül, így például az orvosok tudják, hogy a sokkterápia „használ”, de azt is szeretik mondogatni, hogy az isten se tudja, miért.

A Minőség Metafizikájának van rá magyarázata. A sokkterápia nem azért hatékony, mert visszarángatja az eszelőt a normális kulturális keretek közé. Ezt aztán bizonyosan *nem* teszi. Az az értéke, hogy az összes – akár saját, akár a kultúra által meghatározott – keretet megsemmisíti, és az ápoltat időlegesen dinamikus állapotba veti. A sokk semmi mást nem tesz, mint megkétszerezi azt a hatást, amit egy baseballütővel való fejbevágás vált ki. Egyszerűen érzéketlenné teszi az ápoltat. Ugo Cerletti valójában elsősorban azért ötlötte ki a sokkterápiát, mert a baseballütővel történő eszméletlenre verést koponyasérülés nélküli változtatban akarta elvégezni.

A szubjektum-objektum elméleti szerkezetben elsikkad az a tény, hogy az érzéketlen, strukturálatlan állapot értékes létállapot. A pszichiáterek természetesen nem tudnak mit kezdeni az ápolttal, amikor az ilyen állapotban fekszik. A kezelés alatt álló ember pedig gyakran visszacsúszik az örület állapotába, aminek következtében újra és újra eszméletlenre sokkolják. Egyszer-egyszer előfordul, hogy az ápolttal a zen bölcsesség pillanatában rádöbben mind saját ellentmondásos elképzeléseinek, mind a kulturális kereteknek a felszínességére, látja, hogy míg az egyik fehérköpenyes nap nap után elektronikus bunkóval köszönti, addig a másik elereszti az intézetből. Ebben a pillanatban bölcs misztikus döntést hoz arról, hogy mindegy, milyen áron, de kitör ebből az egész cirkuszból.

Az örültek kezelése során felmerült másik rejtélyt az értékközpontú metafizika azzal oldja meg, hogy rávilágít a békesség, a nyugalom és az elkülönültség értékére. Évszázadokon át ez volt az örültek kezelésének elsődleges módja. Magukra hagyták őket. Furcsa firtor, hogy az elmeegógyintézetek és orvosok azért az egy dologért nem kapnak elismerést, amit a legjobban csinálnak. Lehet, hogy egyszerűen csak attól tartanak, hogy valami keresztes hadjáratot folytató újságíró vagy valami másféle küldetésstudattól fűtött reformer bukkan fel, és nekik támad: „Nézzenek csak oda, ezek a szerencsétlen bolondok semmittevésre van-

nak kárhozható. Micsoda embertelen bánásmód!” Úgyhogy az orvosok nem verik nagydobra a kezelés ezen elemét. Tudják, hogy használ, csakhogy ezt nem lehet bizonyítani, mert a munkájuk kereteit meghatározó kulturális felállásban az, hogy valaki semmit nem csinál, egyenlő azzal, hogy valami rossz dolgot művel.

A Minőség Metafizikája rávilágít, hogy a szanszkritban *dhyānā*-nak nevezett természetes emberi folyamat zajlik, időnként véletlenül, az elmegyógyintézetben. A misztikusok ezt az állapotot hozzák létre szándékosan, amikor elvonulnak a világtól. A *dhyānā*-t a mi kultúránkban a homályos értelmű „meditáció” szóval illetik. Ahogyan a misztikus hagyományosan az elkülönültség és csönd áldását keresi a kolostor, az ashram vagy a remetelak mélyén, úgy kezelik az őrületet a viszonylagos nyugalom, az egyszerűség és a csönd világának elkülönített helyeken. Előfordul, hogy az ápolt a csönd és az elszigeteltség szerzetesi magányának hatására olyan állapotba jut, amelyet Kari Menninger úgy fogalmazott meg: „jobban van, mint ha gyógykezelték volna”. És az illető valóban jobb állapotba kerül, mint mielőtt az őrület megszállta. Phaidrosz hajlott arra, hogy számos ilyen „véletlen” esetben az ápolt magától megtanulta, hogy ne ragaszkodjon semmilyen statikus eszméhez, legyen az a sajátja vagy olyan, amit a kultúra diktál.

Az elmegyógyintézetben a *dhyānā*-t alábecsülik, sőt gyakran megkérdőjelezzik, mert hiányoznak tudományos megértésének metafizikai alapjai. A vallási – kiváltképp a keleti – misztikusok körében ellenben a *dhyāna* az egyik legtüzetezsebben tanulmányozott szellemi gyakorlat.

A *dhyānā*-val szembeni nyugati ódzkodás gyönyörű példája annak, hogyan tud egy kultúra adott statikus rendszere nemlétezővé tenni valamit, ami nyilvánvalóan létezik. A mi kultúránk emberébe belesulykolták azt a gondolatot, hogy nem meditál, amikor valójában pontosan ezt teszi.

A *dhyānā*-ról szólt az egész vitorlás. Phaidrosz ezért vette; hogy legyen egy hely, ahol egyedül lehet, nyugalomban és jelentéktelenségben, hogy magába mélyedhessen és az legyen, aki valójában, és ne olyasvalaki, akinek mások tartják, vagy aminek az elvárások szerint lennie kellene. Az ilyen állapot megélesekör nem úgy gondolt a hajóra, mintha az valamilyen célt töltene be. Az efféle vitorlások mindig is ezt a célt szolgálták... meg a tengerparti házacskák... meg a tóparti fakalyibák... és a hegyi ösvények... a golfpályák... A *dhyāna* utáni vágy rejlik mind mögött.

A szünet is... micsoda tökéletes elnevezés... a *szünet ideje*, a kikapcsolódásé... erről szól a *dhyāna*, amikor az összes statikus felfordulást és az élet hordalé-

kát a háta mögött hagyja az ember, és belesüpped valamilyen elomló békességbe.

És most itt van Lila, amint fenséges *szünidejét* tölti, és kiüríti az életében felhalmozódott szemetet. Abban a reményben ragaszkodik néhány új formához, hogy ezzel egyúttal védőfalat nyer a régi formák visszatérése ellen. Pedig jobban tenné, ha *valamennyi* keretből kikapcsolódna, legyen bár régi vagy új, és egy ideig csak bevacokolódna az üresség világába. Ha ezt az utat választja, a kultúrának erkölcsi kötelessége, hogy békén hagyja. Az ember akkor cselekszik a legerkölsősebben, amikor kivágya a medret, melyben az élet továbbhőmpölyöghet.

A Minőség Metafizikája összekapcsolja a vallási miszticizmust és a Dinamikus Minőséget, azonban bizonyosan tévedés volna azt feltételezni, hogy a Minőség Metafizikája elfogadná bármely vallási szekta bármiféle statikus hiedelmeit. Phaidrosz úgy gondolta, hogy a szektás vallás a Dinamikus Minőség statikus társadalmi forgácsa, és bár egyik szekta apróbb darabkákra forgácsolódik, mint a másik, egyikről se lehet azt mondani, hogy a teljes igazságot bírtozza.

Phaidrosz legkedvesebb keresztény misztikusa, Johannes Eckhart így beszélt: „Akkor juttok a tökélyig, ha nem csaholtok mindegyre Istenről.” Eckhart alapvető misztikus igazságra mutatott rá, de el lehet képzelni, micsoda sikert aratott az egyház statikus fensőbbsege köreiben. „Beteges, meggondolatlan és valószínűleg eretnek” – hangzott a sommás ítélet.

Amennyit Phaidrosz látott, abból az mutatkozott, hogy a misztikusok és a papok majdnem minden vallási szervezetben amolyan kutya-macska barátságban vannak. Az egyiknek szüksége van a másikra, de egyik csoport sem állhatja a másikat.

Van egy példabeszéd: „Mi sem bosszantja jobban a püspököt, mint egy szent a gyülekezetben.” Ez volt Phaidrosz egyik kedvence. A szentet dinamikus világlátása kiszámíthatatlanná és ellenőrizhetetlenné teszi, miközben a püspök egyik statikus szertartásról a másikra futkos egész álló évben; felügyelnie kell az adományok gyűjtését, a számlák kifizetését, találkoznia kell az egyházközség tagjaival. A szent meg csak felfordulást okoz, ha nem elég körültekintően járnak el vele. De még így is bármikor kitelik tőle valamilyen örültség, amivel az egész gyülekezetet összezavarja. Kínos, nemde? A püspökök éveket, évtizedeket, sőt évszázadokig fáradoznak annak a pokolnak a visszaszorításán, amit egyetlen szent egyetlen nap alatt elszabadít. Jeanne d'Arc kiváló példa erre.

A püspökök minden vallásban arra törekszenek, hogy a Dinamikus Minőséget mindenféle statikus magyarázatokkal szépítgessék, hiszen kultúránk pon-

tosan ezt kívánja tőlük. Csakhogy ezek a magyarázatok olyanok, mint a fára kúszó aranyzín indák, amelyek elzárják a napfényt, s végül megfojtják a fát.

Phaidrosz közeledő autó motorzúgására lett figyelmes. Ahogy közelebb ért, felemelte hüvelykujját, mire az autó megállt. Elmondta a vezetőnek, hogy élelmiszerboltot keres, az pedig be is vitte Atlantic Highlandsbe, ahova egyébként is tartott. Az élelmiszeráruházban Phaidrosz teletömte a két táskát minden jóval, amit csak megkívánt, és talált egy másik autót, amelyik visszavitte a Sandy Hook előtti utolsó kereszteződésig. Vállára kapta a mostanra ugyancsak megnehezült táskákat, és reménykedett, hogy sikerül még egy autót lestoppolnia, de senki se ment arra, amerre ő tartott.

Phaidrosz továbbra is a Lila örültsége és a vallási miszticizmus közti kapcsolaton töprengett, meg azon, hogy a Minőség Metafizikája révén miként egyesül a két jelenség az értelemben. Arra gondolt, hogy a Dinamikus Minőség meghatározásához szükséges információk lavinája szabadul el, amint az örültség és miszticizmus egyesülése bekövetkezik, és a Dinamikus Minőség a vallási miszticizmussal egy lapra kerül. A vallási miszticizmus tetemes része persze alacsony minőségű dolog – „Isten nevével való csaholás”, de ha az ember leás a forrásokig, és nem vesz minden vakkantást szigorúan szó szerint, akkor érdekes dolgok derülnek ki.

Amikor Phaidrosz réges-régen a Minőség eszméjének elemzésére adta a fejét, úgy érvelt, hogy ha a Minőség bármiféle világmagyarázat őseredeti forrása, akkor abból az következik, hogy a legjobb rálátást a történelem kezdete felől lehet nyerni, amikor a Minőséget még nem borította el a tudás mai statikus szellemi rendszereinek zagyva áradata. A Minőség nyomait egészen a görög filozófia kezdeteiig követte, és úgy gondolta, hogy ezzel eljutott addig, ameddig e tárgyban csak lehet. Aztán rájött, hogy még a görög filozófusok előtti időkhöz, a *retorikusokig* is vissza lehet nyúlni.

A filozófusok rendszerint a „természettől” vagy esetenként „Istentől” eredtetik eszméiket. Phaidrosz szerint egyik megközelítés sem volt egészen pontos. A dolgok logikai egymásutánja szerint a filozófiai vizsgálódás a „mítoszból” vezethető le. A mítosz az a társadalmi kultúra és retorika, amit a kultúra abban az időszakban szült meg, mielőtt a filozófiára az idő megérett. Az ősi vallási mondanivaló jelentős része természetesen értelmetlen, de értelmetlenség ide vagy oda, mégiscsak modern tudományos beszédünk *atyja*. A „mítosz a logosz előtt” elmélet megegyezik a Minőség Metafizikájának azzal a megfigyelésével,

hogy a minőség statikus szellemi rendszere a minőség statikus társadalmi rendszerének talapzatán épül.

Miközben a régi görög történelemben a mítosz-logosz átmenet idejét vizsgálta, figyelmes lett arra, hogy a régi görög retorikusok, a szofisták egy *areté*-nek nevezett dolgot tanítónak, ami a Minőség szinonimája. A viktoriánusok az *areté*-t „erény”-nek fordították, holott az ő „erényük” holdudvarában szexuális tartózkodás, finomkodás és szentfazék sznobéria sápadozott. Ez bizony messze esett attól, amit a derék görögök értettek a dolgon. A korai görög irodalom, kiváltképp Homérosz művei azt mutatják, hogy az *areté* központi és életszagú fogalom.

Homéroszig jutván Phaidrosz bizonyos volt abban, hogy ennél korábbra már igazán senki nem nyúlhat vissza a történelemben, mikor egy szép napon olyat hallott, amitől leesett az álla. A hír szerint nyelvi elemzés révén egészen a Homérosz előtti mítoszok világáig vissza lehet ásni. Az ógörög nem eredeti nyelv, hanem a ma proto-indoeurópai nyelvnek nevezett, még korábbi nyelv származéka volt. Az ősnelvnek nem maradtak fenn töredékei, de a tudósok a szanszkrit, a görög és az angol nyelvben fellelhető hasonlatosságok révén arra következtetésre jutottak, hogy e nyelvek egy közös, történelem előtti nyelvben gyökereznek. A görögégtől és az angoltól való évezredek elkülönültség ellenére a „mamát” a hindi ma is „ma”-nak mondja. A helytartó indiai *rádzsa* változata azért hasonlít annyira az angol *regent* szóra, mert mindkettő a proto-indoeurópai nyelvből származik. A mai proto-indoeurópai szótár több mint ezer szócikket tartalmaz, amelyek valamilyen változatban több mint száz nyelvben megtalálhatók.

Csupán az érdekesség kedvéért Phaidrosz felütötte a szótárt az *areté* szónál. Végignézte az „a”-val kezdődő szavakat, és csalódottan állapította meg, hogy nincs benne. Aztán felfigyelt egy jegyzetre, amely szerint a görögök szabadosan alkalmazták a proto-indoeurópai betűzést. Számos bűnük mellett arra vetemedtek, hogy sok proto-indoeurópai szó elé „a” betűt fűztek. Phaidrosz ezt is kipróbálta, a szótárt ezúttal az „r” betűnél nyitotta ki. Ez a kulcs már illett a zárba.

Az *areté* proto-indoeurópai gyökere az *rt* morféma volt. A morféma alatt az *areté* mellett a belőle származtatott szavak egész tárháza sorakozott: „aritmetika”, „arisztokrata”, „art”, „retorika”, „rítus”, „rituálé” és így tovább. Az aritmetika kivételével valamennyi szó úgy hangzott, mintha a Minőség szócikk szinonimaszótárba illő körvonalai bontakoznának ki. Phaidrosz alapos vizsgálódásnak vetette alá a szavakat, ízlelgette őket, s közben azt latolgatta, miféle elmélet, milyen világlátás az, amely életet lehel egy efféle szócscokorba.

Amikor a morféma az *arisztokrata* és az *aritmetika* szóban jelent meg, akkor a szótár szerint „elsőség” volt a jelentése. Amikor az *art*-ban és a *wright*-ban, akkor az, hogy „alkotott” és „szépségtől való”. A „rituálé” ismétlődő rendre utalt és így tovább. A sokféle jelentés egybefonódásából az *rt* morféma teljesebb képe bontakozott ki. Az *rt* az „elsőnek megalkotott erkölcsi és esztétikai tisztaságot megtestesítő szépséges, ismétlődő rend”.

Érdekes, hogy a tudomány világában az aritmetika mind a mai napig élvezi e kitüntető leírást.

Phaidrosz később felfedezte, hogy még a proto-indoeurópai csoporton kívüli, „túlparti” héber nyelvben is van hasonló fogalom, az *arhetton*, ami annyit tesz, az „Egyetlen”, és olyannyira szent szó, hogy az ember a szájára se vehette.

A jobbkezesség⁴ kérdése ugyancsak érdekes volt. Kezébe akadt Robert Hertz *La Prééminence de la Main Droite* című antropológiai műve, amely azt mutatta be, hogy a balkezesség „baljós jelként” való elutasítása szinte teljesen általános antropológiai jelenség. A mi huszadik századi kultúránk néhány kivételtől eltekintve az egyetlen, amely elüt az általános gyakorlattól. De azért még ma is, ha a bíróság előtti eskütételről, vagy katonai tisztelgésről van szó, vagy amikor az emberek kezét ráznak, vagy az elnököt beiktatják és igent mond arra, hogy országa elsőnek megalkotott erkölcsi és esztétikai tisztaságot megtestesítő szépséges, ismétlődő rendjét szolgálja mindenekfelett, akkor a jobb kéz felemelése kötelező. Ezt kívánjuk meg az iskolás gyerekektől, amikor a zászlóhoz mint a törzsi szépség és erkölcsi tisztaság jeléhez való ragaszkodásra esküsznek fel. A történelem előtti *rt* még mindig köztünk jár.

Egyetlen dolog hibádzott a proto-indoeurópai felfedezéssel, amit Phaidrosz hiába próbált eltussolni, minduntalan előbukkant. Az egyes szavak jelentése alapján az *areté* éppen hogy nem azt a jelentést sugározta, amit Phaidrosz szeretett volna adni neki. A „fontosság” süttött belőlük, csakhogy a fontosságnak az a formális, társadalmi, eljárászerű, mesterséges értelmezése, amely majdhogynem a Phaidrosz által használt Minőség szó ellentétébe csapott. Az *rt* annak rendje és módja szerint „minőséget” jelentett, azonban annak statikus változatát, nem pedig a dinamikusát. Phaidrosz azt remélte, hogy a dolog fordítva fog elsülni, de ez egyre inkább illúzióknak tűnt. Rituálé. Erre az eredményre akart a legkevésbé jutni az *areté* körüli vizsgálódás végén. Lelombozó hír. Még a viktoriánus értelmezés – miszerint az *areté* „erény”-t jelent – is jobbnak tűnt, mert az legalább a társadalmi eljárásokhoz való ritualisztikus igazodásra utal.

---

⁴ Az angol „right” (jobb) szóban szintén felfedezhető az „rt” morféma.

Az *rt* morféma értelmezésén való borongós töprengése közepette újabb „nyomra” akadt. Ezúttal bizonyosra vette, hogy most már aztán igazán ráakadt a Minőség – *aretê* – *rt* csapás kiindulópontjára. Emlékezete leülepedett rétegei alól egyszer csak felszínre bukkant egy szó, amelyre régóta nem gondolt, és amelyet mások sem említettek jó ideje:

Rta. Phaidrosz emlékezett a szanszkrit szó jelentésére: a *rta* a „dolgok világ-mindenséget átfogó rendje”. Aztán az is felidéződött, hogy olvasmányai szerint a proto-indoeurópai nyelvi gyökerek leghűségesebb megőrzőjének éppen a szanszkrit nyelvet tartják, valószínűleg azért, mert a hindu papok oly nagy gonddal óvták a nyelvi mintákat.

A *rta* napsütötte, halványsárga tantermi falak emlékképét idézte fel Phaidroszban. A terem elejében a *dhoti* ruházatú, verejtékben úszó Mukerjee brahmin több tucat szanszkrit szót ismételtetett gyakorlásképpen az egybegyűlt hallgatónak – *advaita, maya, avidyā, brahmān, ātman, prajñā, sāmkhya, visistādvaita, Rig-véda, upanishad, darśana, dhyāna, nyāya* – és így tovább. Mindennap újabb szavakat tanultak, s minden szót újabb száz szót ígérő kis mosoly kísért.

Phaidrosz saját izzadságában úszott a leghátsó, kopott padban, és a szemtelen legyekkel hadakozott. A hőség, a fények és a legyek szabadon jöttek-mentek az ablakokon keresztül, amelyekbe nem tettek üveget, mert Indiában arra semmi szükség. Jegyzetfüzete nyirkos volt a keze nyomától. A toll persze nem fogott a nedvességen, így jegyzeteit a nyirkos foltok köré kanyarította. A következő oldalnak se vette sok hasznát, mert a nedvesség átütött a papíron.

A hőségben kinszenvedés volt megjegyezni a rengeteg szó jelentését – *ajiva, moksa, kāma, ahimsa, susupti, bhakti, samsāra*. Felhőként lengedeztek át agyán, aztán szertefoszlottak. Az ablakokon át a valóságos felhők – óriási, több kilométer magas monszunfellegek – is látszottak, alattuk meg legelésző, girhes sindhi tehének fehérlettek.

Phaidrosz azt hitte, hogy már réges-rég elfeledte a sok éve hallott szavakat, de a *rta* visszatért. A *rta* az indoeurópai nyelven írott legősibb ismert mű, a *Rig-véda* legrégebbi részéből való szó. *Szúrja*, a napisten kocsjával a *rta* birodalmából kel útra, hogy beutazza a mennyországot. *Varuna*, az isten, akiről azt a várost is elnevezték, ahol Phaidrosz tanult, a *rta* fő támasza volt.

Varuna mindentudó volt, és az írás szerint az emberek veséjébe látott, ismerte igaz és hamis mivoltukat, „ha ketten tervet szőni fejüket összedugták, harmadikként ő is ott termett”. Lényegében ő volt az igazságosság istene, minden érdemes és jó dolog oltalmazója. Az írás szerint *Varuna* megkülönböztető

jegye a magas elvekhez való tántoríthatatlan hűség volt. Alakját később *Indra*, a mennydörgés és villámlás istene szorította háttérbe, aki az indoeurópaiak ellenségeinek megsemmisítésén fáradozott. De minden istenről azt tartották, hogy a „*rta* oltalmazója”, aki a jót kívánja, és azon igyekszik, a jó meg is valósuljon.

Phaidrosz egyik régi iskolai olvasmányában jó összefoglalást talált erre M. Hiriyanna tollából: „A *rta*, amely etimológiailag »irány« jelentéssel bír, eredeti értelme szerint a »világegyetem átfogó rendjét« jelentette, az istenek kitűzött céljának beteljesítését; később az »igazságosság« értelem is hozzátapadt, s így az istenek feladatát már nemcsak a világot fenyegető fizikai zűrzavar megelőzésében látták, hanem abban is, hogy az erkölcsi káoszba zuhanásnak elejét vegyék. Az egyik elgondolás magában foglalja a másikat: és rend uralkodik a világegyetemen, mert irányítása igazságos kezekben nyugszik...”

A világegyetem fizikai rendje egyben erkölcsi rend is. Mindkettő *rta*. Pontosan ezt állította a Minőség Metafizikája is. Nem volt ez valami új elgondolás. Maga volt az ember által ismert legősibb eszme.

Phaidrosz azt találta, hogy a *rta* és az *areté* közti kapcsolat felfedezése ropant értékes, mert olyan átfogó történeti áttekintést kínál, amelyben a statikus és Dinamikus Minőség közötti alapvető ellentmondás feloldható. Választ adott arra a kérdésre, miért jelent az *areté* rituálét is. A *rta* is bírt ilyen jelentéssel. Csakhogy a görögöktől eltérően a hinduk évezredes kulturális evolúciójuk során elmélyült figyelmet szenteltek a rituálé és a szabadság között feszülő ellentmondásnak. Az ellentét feloldására adott buddhista és védantista filozófiai válasz az emberi elme legeredetibb teljesítményeinek egyike.

A *rta* eredeti jelentése az indiai történelem *bráhmana* korszaknak nevezett időszakában a nyugati vallásokban sohasem tapasztalt, szélsőséges aprólékos-sággal kimunkált statikus rituálék keretébe merevedett. Hiriyanna így ír erről:

A természet isteneinek segítségül hívása elsődlegesen azt a célt szolgálta, hogy az ember sikeres életéhez elnyerje jóindulatukat a jelenben és a jövőben. Az imák aztán önkéntelenül egyszerű magvakból és vajból álló ajándékokkal egészültek ki. Csakhogy az istentisztelet ezen egyszerű változata egyre bonyolultabb formát öltött, és az idő előrehaladtával kicsiszolt áldozati szertartások alakultak ki, miközben hivatásos papok külön osztálya jött létre, akikről az a hiedelem élt, hogy egyedül ők a felkentek a szertartások hatásos végrehajtására. Későbbi időkből származó himnuszokban olyan hosszan elhúzódó szertartásokra találhatók utalások, amelyekben az áldozatot kezdeményező hívó számos papot fogadott fel. Ebben az időszakban változás játszódott le az isteneknek bemutatott felajánlás szellemében. Az áldozat bemutatását már nem az a vágy váltotta ki, hogy az isteneket valamely előny juttatására vagy veszély elhárítására bírják; az áldozatot

bemutató személy inkább egyszerűen csak rá akarta bírni őket, hogy tegyék meg, amit kíván...

Az áldozat felfogásában mélyreható változás zajlott le, és ennek következtében ugyanez történt az istenek és az ember kapcsolatában. Mindez a különböző szertartások – apró részletek betartására is kínosan ügyelő – végrehajtásához való ragaszkodásban testesült meg; a pontos végrehajtásból aztán, függetlenül a külső körülményektől, úgy hitték, automatikusan adódik a jó eredmény... Így helyeződött a ritualisztikus szórszálhasogatás a természeti törvénnyel és az erkölcsi feddhetetlenséggel egy szintre.

Phaidrosz úgy látta, hogy nem kell nagyon messzire menni a modern világban sem, hogy hasonló helyzetre bukkanjon az ember.

A hindu leckét az tette igazán mélyértelművé, hogy a Dinamikus Minőség statikus minőséggé való lecsúszásával még nem ért véget a történet. A *bráhmana* korszakot az indiai filozófia felvirágzása, az *upanisadok* kora követte. Az indiai gondolkodás statikus kereteiben ismét életre kapott a Dinamikus Minőség.

„A *rta* használata”, írja Hiriyan, „kis híján megszűnt a szanszkrit nyelven; azonban... a *dharma* kifejezés alatt ugyanez az eszme jelentős helyet foglalt el az életről vallott későbbi indiai elgondolásokban is.”

A *dharma* hétköznapibb értelmezésben „vallási kiválóság, amely – amint azt várni lehet – láthatatlanul működik, és az ember számára a jövőben, bárhová is vesse a sors, biztosítja a jót. Bizonyos áldozatok végrehajtásához tehát az a hiedelem fűződött, hogy a kezdeményezőt az élet után a mennyországba segíti, míg más áldozatok az élet során jólét, gyermekáldás és más efféle dolog biztosítását célozták.”

A szerző azt is megírja viszont, hogy a szót „időnként tisztán erkölcsi fogalomként is használták, mikor is igazságos vagy bátor kiállást jelent, amely a jó valamilyen formájában hozza meg gyümölcsét”.

A *dharma* csakúgy, mint a *rta* azt jelenti, „ami összetart”. Ez minden rend alapja. Egyenlő az igazságossággal. Az erkölcsi parancsolat. Ez az a biztos állapot, amely az embert tökéletes elégedettséggel tölti el.

A *dharma* kötelesség. Nem afféle kívülről, mások által önkényesen az emberre kényszerített kötelesség. Nem amolyan mesterséges szabályrendszer, amelyet kiválasztottak kiegészíthetnek vagy hatályon kívül helyezhetnek. Nem is olyan belső kötelesség, amelyet valaki saját felfogása szerint önkényesen kifundál. A *dharma* túl van a külső és belső kérdésén. A *dharma* maga a Minőség, a „jó-ság” alapelve, amely rendszert és célt ad az élet minden formában történő evolúciójának, és az élet által alkotott világ értelmezésének kibontakozásához.

A hindu hagyományban a *dharm*a a társadalmi körülményekhez képest alakul és attól függ. Mindig vannak társadalmi velejárói. Ez a habarcs, ami a társadalmat összetartja. Illeszkedik is a kifejezés ősi gyökereihez. A modern buddhista gondolkodásban azonban a *dharm*a a jelenségek világának része lesz – felfogás, gondolat és értelmezés tárgya válik belőle. A szék például nem a szubsztancia atomjaiból áll, hanem *dharmák*-ból.

E kijelentés a hagyományos szubjektum-objektum metafizika számára vas-kos halandzsa. Már hogyan állhatna egy szék apró egyedi erkölcsi rendszerekből? Ha azonban valaki a Minőség Metafizikáját alkalmazza, és belátja, hogy a szék statikus szeretlen rendszer, és hogy minden statikus rendszer értékekből áll, valamint, hogy az érték az erkölccsel rokon értelmű szó, akkor az egész halandzsa kezd értelmet nyerni.

Phaidroszban felmerült, hogy ez lehet az egyik talán alapvető – magyarázat arra, hogy Japánban, Tajvanon és a Távol-Kelet más országában miért tudnak a nyugati színvonalhoz képest oly jó minőségi szintet fenntartani a munkások. A múltban a statikus szeretlen rendszerekkel, a „természeti törvényekkel” szemben a misztikusok által tanúsított hagyományos lebecsülés alacsony szintre szorította a tudományosan kifejlesztett technológiák alkalmazását. Mióta azonban a Kelet megtanult túllépni az efféle előítéleteken, nagyot fordult a világ. Ha valaki olyan kulturális háttérrel rendelkezik, ahol az elektronikus berendezés elsősorban erkölcsi rend, semmint a szubsztancia semleges halmaza, akkor könnyebben érez erkölcsi felelősséget azért, hogy jól munkálja meg a munkadarabot.

Phaidrosz úgy gondolta, hogy a keleti társadalmak egységessége és a zokszó nélkül, kitartóan végzett kemény munkára való képesség nem a génekben, hanem a kultúrában rejlő jellemvonás. A jelenség a *dharm*a problémájának évszázadokkal korábban történt megoldásáig nyúlik vissza, amellyel a szabadságot és a rituálét összhangba hozták. Nyugaton a haladás inkább a ló egyik oldaláról a másikra való hánykódással írható le, ahol az egyik oldal a szabadságot, a másik a rituálét jelenti. A régi rituálék ellenében kitörő szabadságharc új rendet teremt, amely azonban hamarosan ismét csak rituálékba dermed, és a következő nemzedék már ez ellen lázad fel, és ez így megy a végtelenségig. Keleten is mindig volt épp elég konfliktus, de történelmileg ez a nyugati konfliktustípus nem vált uralkodóvá. Phaidrosz szerint a dolog magyarázata abban rejlett, hogy a *dharm*a ellentmondásmentesen foglalja magába mind a statikus, mind a Dinamikus Minőséget.

Például az ember a zen irodalom olvastán azt várná, hogy az „íratlan *dharmá*” felfedezéséhez való ragaszkodás élesen rituáléellenes, hiszen a szertartás maga az „írott *dharmá*”. Erről azonban szó sincs. A zen szerzetes élete másból áll, mint hogy egyik szertartást a másik után végzi, óráról órára, napról napra, amíg csak él. Senki nem mondja neki, hogy zúzza szét a statikus formákat azért, hogy föltárujjon előtte az íratlan *dharmá*. Éppen azt várják tőle, hogy a tökélyre vigye a formákat!

Az ellentmondás magyarázata abban a hitben rejlik, hogy az ember nem tud megszabadulni a statikus rendszerektől, ha ellentétes statikus rendszereket vet latba legyőzésük érdekében. Erre mondják időnként, hogy „csöbörből vödörbe esik”. A statikus formáktól úgy szabadulhat meg az ember, ha nyugovóra küldi őket. Azaz, olyan magabiztos jártasságra tesz szert idomításuk terén, hogy természetének tudattalan részévé válnak. A gyakorlás folytán annyira hozzájuk szokik az ember, hogy tökéletesen megfelelnek róluk, és azzal már tova is szálltak. A statikus szertartási formák legegységesebb unalmának kellős közepén található a dinamikus szabadság.

Phaidrosznak semmi kifogása nem volt e ritualisztikus vallással szemben, feltéve, hogy a szertartásokat pusztán a Dinamikus Minőség statikus jelképének tekintik. Afféle útjelző karónak, amely a társadalmi keretekben való gondolkodásra szoktatott embereknek látni engedi a Dinamikus Minőséget. A veszély akkor üti fel a fejét, amikor a szertartásokat, e statikus kereteket összetévesztik azzal, aminek pusztán képviselői, és lehetővé válik, hogy a statikus szertartások megsemmisítsék a Dinamikus Minőséget, jóllehet eredetileg éppen annak megőrzése volt a hivatásuk.

Hirtelen megszakadt az egybefüggő út menti lombozat, és a résen át feltárt a nyílt óceán.

Phaidrosz megállt egy percre a parton, és mozdulatlanul meredt a látóhatártól lassan a part felé tartó hullámok végtelen folyamára.

Itt csípős déli szél fúj, és ez lehütötte Phaidroszt is. Kitaró szél volt, mint a passzát. A szél lankadatlanul áradt az óceánról. „Hatalmas üresség, és semmi szentség.” Ha a Dinamikus Minőségnek valaha is létezett látható és kézzelfogható jelképe, akkor az óceán az.

A part ezen az oldalon sokkal tisztábbnak tűnt, mint átellenben. Phaidrosz szívesen sétált volna egyet, de vissza kellett térnie a hajóra.

...Meg Lilához.

Hogyan is lehetne közelebb férkőzni hozzá? Ez a kérdés. A Minőség *rta*-féle felfogása szerint a lánynak még több rituáléra van szüksége – de nem a Dinamikus Minőség ellen küzdő fajtából, hanem olyan szertartásokra, amelyek közepén ott a Dinamikus Minőség. De miféle szertartás volna alkalmas? Lila nem úgy nézett ki, mint aki bármiféle szertartást követni akarna. Épp a rituálék ellen lázadt fel.

De lehet, hogy éppen ez a válasz. Lilának nem az volt a baja, hogy a dinamikus szabadság hiányától szenvedett. Nehéz lett volna az övénél teljesebb szabadságot elképzelni. Lilának a megszerzett szabadságot *magába ölelő* szilárd keretekre volt szüksége. Valamilyen úton-módon vissza kellett illeszkednie a hétköznapi élet apró szertartásaiba.

De hogyan kellene a feladathoz látni?...

...Talán a babával. Először is fel kell adnia a babát. Az *ebben* való hitre senkit nem fog tudni rávenni. Minél tovább csüng ezen az elképzelésen, annál szorosabban kulcsolódik rá ez a fajta statikus elképzelés. A védekezésre használt formák nemhogy ugyanolyanok, de rosszabbak voltak, mint azok, amelyek elől éppen menekült! Most aztán *két* rendszertől kellett megszabadulnia, az egyik a kultúráé, a másik Lila sajátja.

...Phaidrosz azon törte a fejét, hogy a babával együtt nyugovóra lehetne-e helyezni a védekező formákat is. Phaidrosznak csak el kell fogadnia, hogy a baba Lila igazi gyermeke, és aztán a gyermekkel úgy kell bánni, hogy elnyugodjanak Lila vágyakozásai. Lila olyasmit említett, hogy a baba, a lánya, meghalt. Azt hiszi, hogy valami szigeten vannak. Miért ne lehetne a babát kegyelettel végső nyugalomba helyezni?

Ez szertartás volna, gondolta Phaidrosz. Lilának pedig éppen erre van szüksége. Nem a fejébe rögzült keretek ellen kell hadakozni. A kettőt egybe kell olvasztani. Lila már úgyis úgy tekint rá, mintha valami egyházi személlyel volna dolga. Miért is kellene csalódást okozni neki? Ez még elő is segítheti, hogy megpróbálja a babával együtt Lila örült elképzeléseit is a sírba helyezni. Kicsit színpadias és hamis lesz, morfondírozott, de hát a temetések amúgy is színházi előadások. Az biztos, hogy nem a halott test miatt zajlik a temetés, hanem inkább azt segíti elő, hogy az élők búcsút inthessenek vágyakozásaiknak és életük régi kereteinek. Lila számára ez igazi temetés lenne. Valószínűleg abba a gyermekbe helyezte a tőle telhető minden szeretetet.

Rta. Ez hibádzott Lila életéből. A szertartás.

A hétfő reggeli munkakezdés *rta.* A fizetés péntek este *rta.* Lemenni a boltba és ennivalót vásárolni a gyerekeknek *rta.* A pénztárnál a pénteki fizetésből

fizetni még inkább *rta*. A társadalom minden eljárása elejétől a végéig csupa *rta*. Ez az, amire Lilának igazából szüksége volt.

Phaidrosz csak találgatni tudta, meddig megy vissza ez a rituálé – világegyetem-kapcsolat, talán ötven vagy százezer év is lehet. A barlanglakó ősembert rendszerint szőrös, értelem nélküli teremtményként ábrázolják, aki nem sok mindent csinált. A napjaink primitív törzsei között folytatott antropológiai kutatások azonban arra mutatnak, hogy a kőkorszaki ember valószínűleg álló nap szertartások végzésével volt elfoglalva. Szertartása volt a mosásnak, a ház-építésnek, a vadászatnak, az evésnek és így tovább, olyannyira, hogy a „szertartás” és a „tudás” között nem is lehetett különbség. A könyvek nélküli kultúrákban, úgy tűnik, a szertartások töltik be a fiatalok tanításának és a közös értékek és ismeretek megőrzésének közkönyvtári szerepét.

A szertartások lehetnek az evolúció társadalmi és szellemi szintje közötti összekötő kapcsok. Könnyen el lehet képzelni, hogy a primitív ének- és táncszertartások összekapcsolódtak az első primitív vallások által kifejezésre juttatott világkeletkezési magyarázatokkal, mítoszokkal. Ezekből aztán le lehetett vonni az első szellemi igazságokat. Ha mindig a rituálé az első, és a szellemi alapelvek azt követően bontakoznak ki, akkor a rituálé nem döntheti a szellemet mindig csak hanyatlásba. A történelmi egymásutánosság arra mutat, hogy az alapelvek a rituáléból emelkednek ki, nem pedig megfordítva. Azaz a vallási szertartásokat nem azért gyakoroljuk, mert hiszünk Istenben. Hiszünk Istenben, mert gyakoroljuk a szertartásokat. Ha ez így van, akkor önmagában fontos alapelvekre akadunk.

Phaidrosz továbbsétált, és lassacskán kezdett elszállni a baba temetésével kapcsolatban imént érzett felbuzdulása. Nem fűlött a foga olyan rituáléhoz, amiben ő maga nem igazán hisz. Az volt az érzése, hogy az igazi szertartásnak a saját maga természete szerint kell előtörnie. A rituálé nem olyasmi, amit a szellem kiötlhet és alkalmazhat.

A temetés csak színlelés volna. Hogyan lehetne valakit visszahozni a „valóságba”, amikor a felkínált valóság szándékoltan hamis? Nem jó ez így. Már az elmegyógyintézetben se vette be az ilyesmit a gyomra, és bizonyos volt benne, hogy ezúttal sem működne. Mikulásosdi. A hazugságról előbb-utóbb lehull a lepel... és akkor mit lehet lépni?

Phaidrosz tovább törte a fejét, egyik megoldást a másik után fontolgatva, míg végül egy táblán a Horseshoe Cove felirat nem ötlött a szemébe.

Az öblöcske vizére látva a saját hajóját rendben a helyén találta, de egy másik hajó is ott állt, kikötve az övéhez. Phaidroszt minden miszticizmustól mentes aggodalom hulláma öntötte el.

Közelebb érve Phaidrosz felismerte Rigel hajóját. Micsoda megkönnyeb-
bülés. Bár Rigelnek Connecticut felé kéne tartania. Mi szél hozhatta ide?

Aztán eszébe ötlött, hogy Lila azt mondta, Rigel jönni fog. De vajon hon-
nan tudta?

A csónakhoz érve betette az élelmiszeres táskákat, és eloldozta a kötelet a
vasidomtól.

– Várj! – hallott egy kiáltást.

Hátrafordult, és Rigelt pillantotta meg saját hajója fedélzetén, amint kezé-
ből tölcserít formáz.

– Kijövök a partra – kiabálta.

Phaidrosz félbehagyta a csónak eloldozását, s Rigelt követte tekintetével,
amint csónakba száll. Azt találgatta, vajon Rigel miért nem várta be a hajón.

Figyelte a partra tartó Rigel csapásait, aki elővigyázatosan pillantgatott a
part felé a válla felett. Arisztokratikus vonásai mind közelebb értek és egyre el-
különíthetőbbekké váltak. Mosolygott. Mikor a partra futott, Phaidrosz segített
a csónakot a parti fűvényre húzni.

– Gondoltam, kievezek, hogy váltsunk pár szót – magyarázkodott Rigel.
Mosolya felszínes és kiszámított volt, amolyan jogászi mosoly.

– Mi a helyzet? – kérdezte Phaidrosz.

– Hát, elsősorban pénzbeszédésben járok – válaszolta Rigel. – Kifizettem a
kikötőben magad mögött hagyott számlát.

– Te jó ég! – kapott észbe Phaidrosz. – Erről teljesen megfeledkeztem.

– Hát, annyit mondhatok, hogy ők nem – mondta Rigel, és zsebéből elő-
húzta a nyugtát.

Míg Phaidrosz a számlát nézegette és tárcája után matatott, Rigel hozzátet-
te: – Adtam nekik némi borralalót, hogy lehűtsem a kedélyeket. Azt hitték,
kábitószert lehet a dologban, és nem akartak belekeveredni. Amint elhúztál,
megnyugodtak, és kitörölték emlékezetükből az egészet.

– Hál' istennek – mondta Phaidrosz. Közben Phaidrosz Rigel markába
számolta a pénzt, az így szólt: – Merre jártál?

– Vettem némi enivalót – felelte Phaidrosz. – Épp annyit, hogy legalább
Atlantic Cityig kihúzzuk.

– Aha – mondta Rigel. – Az helyes.

Pillanatnyi csönd támadt. Rigel arca kissé feszültnek tűnt.

– Hát Bill Capella hova lett? – kérdezte Phaidrosz.

– Vissza kellett mennie – felelte Rigel.

– Milyen kár.

Rigel mintha arra várt volna, hogy Phaidrosz tovább csevegjen, de ő valahogy nem volt beszélgetős kedvében. Az őket körülölelő csendben Rigelt egyre láthatóbb idegesség fogta el.

– Sétálhatnánk egyet – mondta végül. – Azon az ösvényen. ..

– Menj csak, ha akarsz – válaszolta Phaidrosz. – Én inkább visszamegyek a hajóra. Egész nap talpon voltam.

– Meg szeretnék beszélni veled pár dolgot – bökte ki Rigel.

– Például?

– Fontos ügyeket.

Rigelről mindig sugárzott, hogy valami miatt aggodalmaskodik, amiről viszont egy szót sem volt hajlandó szólni. Ezúttal még súlyosabbnak tűnt a helyzet. Szavai és gesztusai homlokegyenest ellenkező üzenetet közvetítettek.

– Emlékszel még a Lila kapcsán folytatott beszélgetésünkre Kingstonban?

– Persze – vágta rá Phaidrosz –, nagyon is elevenen. – Megpróbált semleges hangszínyrel válaszolni, de a gunyorosság így is átütött szavain.

– Azóta is azon rágódom – szúrta a szavakat Rigel –, amiket akkor mondtál.

– Komolyan?

– Nem tudom kiverni a fejemből, ezért szeretnék még egy keveset beszélgetni róla, és hát mivelhogy Lila jelenlétében ez nemigen lehetséges, gondoltam, járhatnánk egyet.

Phaidrosz vállat vont. Visszacsomózta a kötelet a rozsdás vasrúdhoz, aztán Rigel oldalán az út menti ösvény felé indult.

Errefelé az ösvényt faforgács borította, majd továbbhaladva sima kőburkolat következett. Az ösvény egyik oldalán tábla állt, amit korábban Phaidrosz észre sem vett: USA Belügyminisztérium. Az ingoványos, közepén a kikötőkaróval éppen úgy festett, mint korábban, de a nemeskőcsag eltűnt.

– Emlékszel, azt mondtad, hogy Lilában van minőség – tért a tárgyra Rigel.

– Így van.

– Megtennéd, hogy elmondod, *milyen úton-módon* jutottál erre a következtetésre?

Ó, az isten szerelmére, sóhajtott fel magában Phaidrosz. – Nem következte-
tés volt az – mondta hangosan. – Egyszerűen így érzem.

– De hogyan alakítottad ki ezt az érzést?

– Nem „alakítottam ki”.

Egy ideig csendben ballagtak. Rigel keze ökölbe szorult. Phaidrosz szinte hallotta, amint Rigel agyában csikorognak a fogaskerekek.

Aztán Rigel dühödten kifakadt: – Mi volt ott *érzékelnivaló*!?

– A Minőség – mondta Phaidrosz.

– Eh, nevetséges vagy – legyintett Rigel. Megint némán baktattak egy darabig.

Rigel szólalt meg: – Mondott a lány valamit aznap este? Ezért gondoltad, hogy Minőség van benne? Azt tudod, hogy idegbeteg, ugye?

– Tudom.

– Csak azért mondom. Soha nem vagyok biztos semmiben, ami Lila körül történik. Azt elmondta, hogy mióta elköltöztem Rochesterből, tűvé tette értem New Yorkot?

– Nem, erről nem beszélt nekem.

– Minden átkozott bárban. Minden átkozott étteremben, ahol csak megfordultam, Lila a nyomomban volt. Megmondtam neki, hogy semmit sem akarok tőle. Jim ügye lezárult, én befejeztem a ténykedésemet, de azt hiszem, mostanra nem kell neked magyaráznom, hogy Lila mennyire figyel arra, amit mondanak neki.

Phaidrosz némán bólintott.

– A kingstoni bárba is azért jött, mert tudta, hogy ott talál. Tudod, az se volt véletlen, hogy téged szedett fel aznap este. Láttá, hogy barátok vagyunk. Megpróbáltalak figyelmeztetni, de te a füled botját se mozgattad.

Phaidrosznak most felrémlt, hogy Lila rengeteget kérdezett Rigel felől. Ebben igaza van Rigelnek.

Aztán más is eszébe jutott: – Úgy be voltam rúgva, hogy alig emlékszem valamire a történetekből – mondta –, de egyvalami rémlik. Amikor a hajód fedélzetén botorkáltunk, át az én vitorlásomra, szóltam neki, hogy nagyon csendesen mozogjon, nehogy zajt csapjunk, mert valószínűleg odalenn alszol. Ő meg azt kérdezte: „Melyik részen?”, és amikor megmutattam, hogy hol lehet a kabin teteje, bőrdíjét magasán a feje fölé emelte, és tiszta erőből odasuvastotta.

– *Emlékszem!* – kiáltott fel Rigel. – Mintha bomba robbant volna!

– Miért csinálta?

– Mert már semmi közünk egymáshoz – mondta Rigel.

– Miért követett?

– Ó, az nagyon messzire vezet.

– Lila azt mondta, második korotokba.

Rigel ijedten pillantott Phaidroszra. Bármilyen okozta is az idegességét, ennek a mozzanatnak lehetett valami köze a dologhoz.

– Azt mesélte, ő volt az egyetlen, aki kedves volt hozzád – folytatta Phaidrosz.

– Ez nem igaz – utasította vissza Rigel.

Előttük elburjánzott bokrok között felismerhetetlen beton romhalmaz terebélyesedett, mint valami gyom között terjeszkedő modern szobor. Az aranyesővesszőktől szétpattant betonlapokból rozsdás csavarok meredeztek. Olyan benyomást keltett, mint két fémdaru talpzata.

– Nagyon megváltozott – magyarázta Rigel. – Aki ma látja, el se hinné, hogy az általános iskolában Lila Blewitt a legkiegyensúlyozottabb, legmegnyerőbb teremtés volt, akivel valaha találkozott az ember. Ezért voltam annyira elképedve, amikor azt állítottad, hogy „minőség” rejlik benne. Azt hittem, ismerted annak idején.

– Mitől változott meg?

– Nem is tudom – válaszolt Rigel. – Az a gyanúm, hogy mindannyiunkkal ugyanaz játszódik le. Felnőtt, és egyszer csak rádöbbedt, hogy a világ nem olyan, mint amilyennek az ember gyerekkorában képzelet.

– Lefeküdtél vele valaha? – kérdezte Phaidrosz. Vaktában találgatott.

Rigel elképedve nézett rá. Aztán rosszállóan felnyerített. – Mindenki lefektette! – tette hozzá. – Ebben a tekintetben te sem vagy kivétel!

– Nem esett teherbe tőled? – firtatta Phaidrosz. Rigel a fejét rázta, és háritó mozdulatot tett. – Nem, rossz felé kereskedsz. A gyerek akárkitől lehetett.

Továbbmentek, és Phaidroszon levertség vett erőt. Az ösvény ide-oda kanyargott, anélkül hogy bárhova kilyukadt volna. – Ideje volna visszafordulni – mondta.

Kezdte úgy érezni magát, mint valami nyomozó, aki rábukkan egy gyilkossági rejtély nyitjára, csakhogy míg a nyomozót elégedettség tölti el, amikor végül fülön csípi a gyanúsítottat, addig ő egyáltalán nem érzett elégedettséget.

Mindössze annyit kívánt lelke mélyéből, hogy megszabaduljon ettől az embertől.

Visszafordultak, majd Rigel újra megszólalt: – Még egy dolgot meg kell beszélnünk.

– Mi az?

– Lila velem akar jönni.

– *Most?*

– Igen.

– Hova?

– Rochesterbe. Ismerem a családját meg a barátait, és el tudom intézni, hogy gondját viseljék.

– Gondját viseljék?

– Úgy bizony.

Nagy ég, fohászzkodott Phaidrosz. Be akarja záratni.

A levertség elsöprő hulláma öntötte el.

Magába roskadva, szótlánul lépkedett, mert nem akart pontatlanul fogalmazni. Végül azt mondta: – Úgy gondolom, hogy ez kivételesen silány ötlet. Teljesen jó helyen van velem.

– Ő az, aki vissza *akar* menni.

– Mert belebeszélte a fejébe.

– Egy szóval se mondtam neki!

– Legutóbbi beszélgetésünk alkalmával azt mondta, hogy szeretne délre menni, s éppen ebbe az irányba haladunk.

– Nem ezt akarja – mondott ellent Rigel.

– Nagyon jól tudom, mit akar – vágott vissza Phaidrosz.

Most Rigel hallgatott el.

Tovább-ballagtak, és hamarosan ismét megpillantották a csónakokat.

– Nem nagyon tudom, hogyan is fogalmazzak mondta Rigel. – De azért jobb, ha tudod.

– Mit kell tudnom?

– Lila megkért, hogy vigyem vissza Rochesterbe... Rigel szünetet tartott -... mert meg akarod ölni.

Phaidrosz Rigelre meredt. Rigel ezúttal állta a pillantását, idegessége nyomtalanul eltűnt. – Most már érted, mi a gond – tette még hozzá.

- Ezért akartam, hogy járjunk egyet – folytatta. Nem gondoltam, hogy ilyen helyzetbe csöppenek itt. Egyszerűen eljöttem megnézni, hogy minden rendben van-e. De a jelen körülmények között... Már így is pont eléggé belerángattalak ebbe a históriába... bár az biztos, hogy nem szándékosan...

– Beszélek vele – szólt közbe Phaidrosz.

– Már áthozta a bőröndjét meg a többi holmiját az én hajómra – mondta Rigel.

– Akkor *ott* beszélek vele – keményedett meg Phaidrosz hangja.

Igazi katasztrófa közelített. Ha most túlfeszíti a húrt, akkor csak elősegíti a vihar kirobbanását. Beugrott a csónakba; Rigel engedte, hogy ő evezzen elől. A

csónakot saját hajójához kötötte, és a másik oldalon a kötélkorlát felett átlépve máris Rigel hajójának fedélzetén volt, mielőtt az felért volna a csónakból.

Lenézett a kabinba, ahonnan Lila maszatos, összezúzott arccal mosolygott vissza rá. Aztán a mosoly lehervadt az arcáról. Lehet, hogy azt hitte, Rigel jött.

Phaidrosz lemászott, és leült a lánnyal szemben. Lila ugyanolyan idegesnek tűnt, mint Rigel a beszélgetés kezdetén.

– Szia – köszönt Phaidrosz.

– Szia – üdvözölte a lány.

– Hallom, vissza akarsz menni.

A lány a földre szegezte tekintetét. Bűnös. Ez volt az első alkalom, hogy Phaidrosz büntudatot és szégyent látott az arcán.

– Azt hiszem, súlyos hibát követsz el – folytatta. A lány még mindig a földet bámulta.

– Miért mész vissza?

Lila felemelte fejét, és végül kibökte: – Veled akartam menni. Nem is tudod, mennyire vágytam rá. De meggondoltam magam. Előbb még egy csomó dologgal végeznem kell.

– Meglátod, csupa nyomorúság vár rád, ha visszamész – érvelt Phaidrosz.

– Tudom, de szükségük van rám.

– Kinek?

– Anyámnak meg mindenkinek.

Phaidrosz Lilára nézett. Hát jó, ha tényleg olyan veszettül hiányzol nekik, akkor miért akartál olyan megszállottan délre utazni? Ezt akarta kérdezni, de mégsem kérdezte. Mi változott meg?, tolt fel benne a kérdés. Rigel beszélt rá? Ki beszélte be ezt neked? Tudod, mi vár rád otthon? Öngyilkos akarsz lenni? Az ég szerelmére, Lila, tudod te, hogy amióta együtt vagyunk, az égvilágon semmit sem tettél, aminek értelme lett volna? Mikor fogsz végre értelmes dolgokat művelni?

De ebből sem mondott ki egy árva szót sem. Csak ült, mint valami gyerek a temetésen, és Lilát nézte.

Elfogytak a szavai. Lila vissza akar menni, és ő semmit sem tehet, hogy megváltoztassa az elhatározását.

– *Egészen biztos* vagy benne? – kérdezte.

Lila hosszú ideig nézte a férfit. Phaidrosz a kétely legkisebb jelét kutatta a tekintetében, de a lány csak ült, majd olyan csendesen, hogy alig lehetett hallani, azt suttozta: – Jól vagyok.

Phaidrosz hosszan elgondolkodott, hogy van-e még valami, amit el kellene mondania, amíg teheti.

Semmi sem jutott az eszébe.

Végül felállt, és annyit mondott: – Rendben.

Felkapaszkodott a fedélzetre, ahol Rigel várakozott. Phaidrosz odaszólt: – Menni akar... Mikor indultok?

– Azonnal – mondta Rigel. – Lila minél előbb menni szeretne, és úgy gondolom, a körülményeket tekintetbe véve ez a legjobb, amit tehetünk.

Phaidrosz elnézte, ahogy Rigel beindítja a hajó motorját, és úgy érezte magát, mint aki megnémult. Átmászott a saját hajójára, és segített Rigelnek eloldozni a köteleket. Aztán furcsa bémultságban bámulta, ahogy Rigel hajója kanyart ír le, és az öblön át északnak veszi az irányt.

Jó időbe telik majd, mire megemésztí ezt az egész históriát.

Egy órája még azt tervezgette, hogy élete hátralevő részében Lila gondját viseli. Most meg úgy fest a dolog, hogy a bűdös életben nem látja viszont. Volt, nincs. Ennyi az egész.

Agya olyan volt, mint a part, amelyen hurrikán söpört végig, és teleszórtá kidobott abroncsokkal, lepattogzott hajóteknőkkkel, kifakult műanyag flakonokkal.

Időre és csendre van szükség ahhoz, hogy visszatérjen a régi kerékvágásba, biztatta magát.

Az utóbbi napok eseményei mintha kitörölték volna a múltját. Bármi volt is, eltűnt. Valóban maga mögött hagyott mindent. Az óceán a homokdűne mögött zúgott. Itt és most egy teljesen új élet veszi kezdetét. Hamarosan nyoma sem marad annak, hogy valaha is erre járt.

A hajó csendesen ringatózott az enyhe szélben. Csak az üresség kongott. Csend. Megint magára maradt. Mintha Lila soha meg se fordult volna az életében...

Az a gondolata támadt, hogy örömet kellene éreznie. Nem tudta megmagyarázni, miért érzi annyira összetörve magát. Hiszen pontosan ezt akarta. Pezsgőt kéne bontani...

De mégis nagyon elszomorító volt, hogy Lilának így kell végeznie. Miért mondhatta azt Rigelnek, hogy ő meg akarta ölni? Ez szíven ütötte. Hiszen tudta jól, hogy egy ujjal se akarta bántani. Amikor beszélgettek, a lány mozdulataiban és szavaiban semmi sem jelezte, hogy ilyen félelmek gyötrik.

No persze soha nem *hallotta* a lány szájából azt az állítást, hogy Phaidrosz meg akarná ölni. Egyedül Rigel *mondta*, hogy a lány ilyet mondott.

...Rigel azért csak nem hazudik efféle dolgokban. Lila bizonyára mondott valami ilyesmit.

...A dolgot az tette olyan elszomorítóvá, hogy együttlétük kezdete óta most történt meg először, hogy a lány igazán erkölcstelen tettet követett el ellene. Az biztos, hogy a lány jó párszor vágott a fejéhez méltatlan dolgokat. Azt is inkább önvédelemből tette, semmint merő gonoszságból. Az igazat próbálta kifejezni. Ez esetben viszont hazudott. Ezért is akart mihamarabb odébbállni.

Ez volt az első alkalom, amikor Phaidrosz a hazudósokra jellemző lesütött tekintettel látta. Ez a látvány esett igazán rosszul neki. Lilában éppen az olyan

ember előreszegezett, nyílt tekintete volt a legvonzóbb, aki őszinte magához, és nem sokat törődik azzal, hogy mások vajon mit tartanak felőle. Most már ennek is vége. Ez annyit jelentett, hogy Lila visszatért azokhoz a statikus keretekhez, amelyekről elindult. Elbukott. A rendszer győzedelmeskedett felette. Végül csak megtört a gerince a rendszer nyomása alatt.

Pedig már úgy látszott, csak egyetlen lépés választja el attól, hogy kiszabaduljon a fogságból, s akkor visszaretent a lehetőségtől. Most aztán mindent elvesztett. Az a szemét egy életre rács mögé dugja.

Most már mindegy, riadt fel Phaidrosz a tűnődésből, ideje tenni-venni, hogy holnap útra kelhessen. Úgy kell előkészíteni mindent, hogy hajnalhasadtával kihajózhasson. Eljuthat akár Barnegatig, ha van ugyan szabad helyük. Még egyszer át kell nézni a térképeket.

Valahogy nem tudott mozdulni. Semmihez sem volt kedve.

...Nem szabad nagyon szigorúan ítélni Lila felett, gondolta. Hátborzongató dolgok játszódtak le a lánnyal. Ki is vethetne rá követ azért, hogy végre olyan helyre szeretne kerülni, amit biztonságosabbnak gondol?

...Érdekes, amikor azt állította, hogy meg akarja ölni, akkor örültséget beszélt, de nem állt túl messze a valóságtól. Phaidrosz tényleg megpróbálta megölni ha nem is a biológiai Lilát, de legalábbis azokat a statikus kereteket, amelyek tényleg kiszorították volna Lilából az életet, ha meg nem szabadul tőlük.

Statikus nézőpontból a Dinamikus Minőségbe való menekülés olyasminnek tűnik, mint a halál. Valamiből a semmibe jut az ember. Márpedig mennyiben különbözik a „semmi” a haláltól? Mivel a dinamikus világfelfogás szerint e statikus fogalmakra nincs szükség ahhoz, hogy válasz szülessen a kérdésre, ezért az megválaszolatlan marad. Buddhának csak annyi mondanivalója van a dologról, hogy „Járj utána magad”.

Amikor az első nyugati kutatók tanulmányozni kezdték a buddhista szövegeket, eleinte valamiféle öngyilkosságként magyarázták a nirvánát. Az egyik híres vers így hangzik:

Amíg élsz,
Legyél halott.
Legyél teljesen halott,
S aztán tedd, amit kívánsz.
És minden jó lesz.

Úgy hangzik, mintha egy hollywoodi horrorfilmből vett részlet volna, pedig a nirvánáról szól. A Minőség Metafizikája emígy fordítja saját nyelvére:

Tartsd fenn a biológiai és a társadalmi rendszereket.
Ölj meg minden szellemi rendszert.
Öld meg őket teljesen.
Majd kövesd a Dinamikus Minőséget,
És erkölcsösen cselekszel.

Lila még mindig a Dinamikus Minőség felé mozgott. Ami él, így tesz. Élete kereteinek széttöredezése mintha e folyamat része lenne.

Phaidrosz első indiai útja alkalmával azon elmélkedett, hogy ha a tiszta Dinamikus Minőséghez vezető megvilágosodás ösvénye annyira egyetemes valóság, akkor miért csak a világ egyes részein találtak rá? Akkoriban annak bizonyítékát látta ebben, hogy az egész dolog csak keleti vallási szemfényvesztés, ami megfelel a nyugatiak „mennyországnak” nevezett csodaországának, ahová akkor jut az ember, ha jól viselkedik, és a paptól jegyet tud szerezni. Mostanra már tisztába jött azzal, hogy a megvilágosodás éppen annyira egyenlő arányban oszlik el a világban, mint amennyire a sárga szín is mindenütt a világon megtalálható, csak van olyan kultúra, amely látja, és van, amelyik kizárja az érzékelésből.

Lila valószínűleg sohasem tudja meg, mi is történt vele, ahogyan Rigel és senki más sem. Úgy lehet, egész hátralévő életében azon tépelődik majd, hogy ez az időszak valamiféle kudarc volt, pedig a történetek nemhogy kudarcot jelentettek, hanem éppen hogy felemelkedést

Ha Rigel nem bukkan fel, még az is megeshetett volna, hogy Lila ott helyben, Sandy Hooknál leöli rossz beidegződéseit. Csakhogy ez már soha ki nem derül.

...Milyen különös, hogy éppen egy *Karma* nevű hajóval érkezett Kingstonba. Nem valószínű, hogy a hajó utasai közül bárki is tudta, mit jelent a szó valójában. Mintha úgy hívnának egy hajót, hogy *Oksági Összefüggés*. A sok évvel korábban bemagolt szanszkrit szavak százai közül a *dharma* és a *karma* ragadt meg legerősebben és legtartósabban benne. A többi szót le lehet fordítani, körül lehet határolni, de ezzel a kettővel sohasem lehet megúszni hosszas magyarázatok nélkül.

A Minőség Metafizikájának fordításában a *karma* „evolúciós hulladék” volt. Ettől volt olyan nevetséges, hogy egy hajónak ezt a nevet adták. Mintha azt sugallta volna, hogy Lila egy szemetes uszályon érkezett Kingstonba. A *karma* maga a kín, a világ statikus kereteitől való függésből eredő szenvedés. A szenvedéstől való szabadulás egyetlen útja a statikus keretektől való elszakadás, azaz a „meggyilkolásuk”.

Ezt végre lehet hajtani öngyilkossággal is, csakhogy az csupán a biológiai rendszert pusztítja el. Annyi, mintha az ember a számítógépet tenné tönkre azért, mert nem állhatja a rajta futó programot. Az öngyilkosságot kiváltó társadalmi és szellemi rendszerek terhét másoknak tovább kell hurcolniuk. Evolúciós nézőpontból ez a megoldás valójában visszalépés, és mint ilyen, erkölcstelen.

A statikus rendszerek elpusztításának másik erkölcstelen útja, ha az ember a terhet valaki más vállára rakja. Ezt a változatot Phaidrosz „karmaáthárításnak” nevezte. Ki kell találni egy ördögtől megszállt csoportot, zsidókat, feketéket, fehéreket, tőkéseket, kommunistákat, bárkiket, és aztán közhírré tenni, hogy ez a csoport a felelős minden szenvedésért: tessék gyűlölni őket és lehetőleg megsemmisíteni. Személyes és hétköznapi szinten mindenki fejében élnek dolgok vagy emberek, akiket és amiket utál és vétkesnek gondol a saját kínjaiért, s ez a gyűlölködés és vádaskodás valamiféle megkönnyebbülést hoz.

Rigel Kingstonban előadott reggeli prédikációja karmaáthárítás volt. Lila iménti vádaskodása nemkülönben. Ez tette annyira lehangolóvá. Lila túl sok karmás szemetet kapott életében, amivel már nem tudott mit kezdeni, s így beleőrült. Most egy részt sikerült más vállára raknia, ami minden bizonnyal – legalább egy időre – enyhíti majd a tébolyát, csakhogy ez akkor sem erkölcsös megoldás.

Teljesen érthető dolog, hogy ha az emberre túl sok karmás mocskok ragad, akkor jobban érzi magát, ha egy részét másokra hárítja. Ilyen a világ. Az az ember azonban, aki magas erkölcsi színvonalon áll, képes megemészteni a szemetet, ahelyett hogy továbbadná. Ezzel nemcsak magán segít, de előrevisz más dolgokat is. Javít a világon. Ha az ember szemügyre veszi a történelem nagy erkölcsi személyiségeit – Krisztust, Lincolnt, Gandhit meg a hozzájuk hasonlókat –, akkor azt látja, hogy éppen így cselekedtek; azáltal tisztították a világot, hogy felemészítették a karmás mocskot. Nem hárították tovább. Követőik néhanapján megtették, de ők nem.

Ha az ember éppen a rá záporozó karmás szemét alatt áll, akkor egyúttal fel is szabadul, vélekedett Phaidrosz. Ha kitétte volna Lila szűrét, amikor a lányon kitért az örület, akkor állandóan bántotta volna, hogy ilyet tett. Most viszont, miután mind Rigel, mind Lila visszautasította, semmi oka nem volt rá, hogy bűnösnek érezze magát a távozásuk miatt. Megszegték a kötelezettségvállalási egyezséget. Ha Lila csak halvány jelét mutatja hálának és ragaszkodásnak, Phaidrosz még mindig kiállt volna mellette. Most Rigelre szállt e dicsőség.

...A kabin másik felében az ágyról hiányzik a lány bőrröndje, nyugtázta. Szép kis űr keletkezett a helyén, így van rendjén. Ez azt jelenti, hogy újra előveheti a jegyzetes szekrénykét: elegendő a hely, hogy ismét munkához lásson. Ez is jó. Phaidrosz fejében felbukkant a PROGRAM cédula, amelyre azt írta: „Várni, amíg Lila el nem megy a hajóról.” Ezt most már át lehet húzni.

Azt latolgatta, hogy tényleg vissza akar-e térni a cédulákhoz. A maga módján a cédulatömeg is karmás szemét. Szigorúan véve bármiféle metafizika megalkotása erkölcstelen cselekedet, mert az evolúció alacsonyabb formája, a szellem próbálja a magasabb, misztikus formát felemészteni. Ugyanaz, ami rossz abban, hogy a filozofológia megpróbálja maga alá gyúrni és felemészteni a filozófiát, rossz akkor is, amikor a metafizika szellemileg akarja a világot felfalni. A dinamikus akarja megragadni a statikus keretek között. De ez soha nem történt még meg. Soha nem is sikerülhet. Akkor meg mire a küszködés?

Olyan ez, mintha valaki ki akarná találni a vitathatatlanul tökéletes sakkjátszmát. Lehet bármilyen okos az ember, soha nem találhat ki olyan játszmát, amely mindig, mindenütt, mindenkinek „jó”. Ha megválaszolunk tíz kérdést, száz másik kérdés keletkezik, és az azokra adott válaszokból ezer kérdés születik. Nemcsak hogy soha nem sikerülhet, de minél többet szöszmötöl valaki a dolgon, valószínűleg annál rosszabb eredményre jut.

...Miközben borongós hangulatában ilyesmiken törte a fejét, egyszer csak az ágy végében, az árnyékban megpillantott valamit:

A baba.

Itt felejtette.

Ez is elég elszomorító. Mekkora felhajtást rendezett a baba körül, azután egyszerűen lelép, ezt meg itt hagyja. Ebből is az erkölcstelenség hangulata árad. Mit gondol az ember egy olyan kislányról, aki csak úgy a sorsára hagyja a babáját, és odébbáll? Így tesz majd felnőttként is?

Phaidrosz odament, és szemügyre vette a babát.

Hétköznapi fröccsentett gumibaba, az olcsóbbik fajtából. Még a szemét se mozgatja. Barna haja is fröccsentett. Arcának egy része lehorzsolódott, nyilván valamivel összeütközhetett a folyó sodrában. Ha betűzdelt haja lett volna, már biztosan egy szálig kihullott volna a sok hányódás közepette.

Valami mélységes szomorúságot árasztott, ahogy meztelenül, nemi jelleg nélkül kuksolt. Valami ártatlanságot. Mint akit becsaptak. Phaidrosznak rosszulessett még ránézni is. Nem akarta, hogy bármi köze legyen hozzá.

...Mi a fenét csináljon vele?

...A hajón semmiképpen nem akarta tartani.

Egyszerűen a vízbe kellene hajítani, fordult meg a fejében. Nem különb, mint a többi parti szemét. Senki nem tudná, hogy nem hordalék. Valószínűleg akkor is itt kötött volna ki, ha Lila nem fogja ki feljebb a folyóból.

A baba mellett Phaidrosz számára ismeretlen ing feküdt. Újnak és tisztának látszott. Felemelte. Kihúzott belőle egy gombostűt, és szétterítette a térképesztalon. Vadonatúj kell hogy legyen, gondolta, ha még gombostű van benne.

Felpróbálta, de a gombokat csak a levegőt visszatartva tudta begombolni. Kicsi. Ugyan mit akart kezdeni Lila egy új férfiinggel? Phaidrosznak rémlett, hogy a lány valami ilyesminek látszó rongyba tekerte a babát. Ez lehet a magyarázat. De miért kellett inget vennie a babához? Tényleg valami álmovilágban járhatott.

Hát, ha egyszer a baba kedvéért vette az inget, akkor most ennél jobban nem is lehetne hasznát venni. Ha ráadja, talán nem árad majd belőle olyan szörnyű szomorúság.

Átbújtatta a baba fejét az ing nyakán. Az ing leért a baba lábáig, mintha hálóing volna. Mindjárt jobban nézett ki. Begombolta a gallérgombot. Volt valami a babában, ami a gyártó által soha nem álmódott Minőséget kölcsönzött az ingnek. Lila egész sor értéket tulajdonított az ingnek, s az értékek még mindig ott csillogtak rajta. Majdnem olyan volt, mint valami vallási bálvány.

Phaidrosz az ágy szélére ültette a babát, hátralépett, leült, és egy ideig bámulta. Jobban néz ki az ingben.

Bálvány! Pontosan! Egy olyan vallás igaz bálványa, amelyben egyetlen ember hitt, s ő is kilépett belőle. A bálványok minden nagyszerű tulajdonságával bír. Ettől rázza ki a hideg Phaidroszt. Ha egyszer valamit imádtak, s rítusokat szerveztek köré, akkor annak a valaminek megváltozik az értéke. Akkor éppúgy nem lehet a szemétdombra vetni, ahogy egy régi templomi szobrot sem lehet csak úgy kihajítani a porba.

Phaidrosz azon törte a fejét, hogy mit is csinálnak vajon a régi templomi szobrokkal. Talán van valamilyen eljárás, amivel megszüntetik szent mivoltukat? Eszébe jutott, hogy Lila épülésére meg akarta rendezni a bálvány temetését. Lehet, hogy ezt most saját épülésére kéne megtennie. Annyi az egész, hogy el kell helyezni valahol úgy, hogy ne váljon belőle szemét.

Fura érzés. Az antropológusoknak bőven lenne dolguk a bálványokkal. Talán már volt is. Eszébe jutott egy könyv címe, amelyet mindig el akart olvasni: *Isten álarcai*. Tömérdék dolgot meg lehet tudni egy kultúráról a bálványaival

kapcsolatos vélekedésekből. A bálvány a kultúra legbensőbb értékeinek, azaz valóságának tárgyiasulása.

A baba Lila legbensőbb értékeit, az igazi Lilát tükrözi, és olyasmint üzen a lányról, ami homlokegyenest ellentmond minden egyéb ismeretnek. A bálvány két, hallatlan erővel összeütköző ellentétes rendszerről mesél, amelyek szerkezetében valamilyen elmozdulás következett be, és ez égszakadást, földindulást váltott ki. Az első – Rigel által elutasított – rendszer az egyik irányba mutatott. A baba a másik irányba mutató rendszert jelképezi, hiszen Lila a halványban tárgyiasította az első rendszert, és így enyhítette az égszakadás-földindulást kiváltó feszültséget. Az, hogy a babát magára hagyta, azt bizonyítja, hogy valami rossz irányt vett. Az is lehet, hogy nem.

Lehet, gondolta Phaidrosz, hogy saját magának kell – a saját érdekében – méltósággal eltemetni a babát, nehogy rossz irányba forduljanak a dolgok.

Roppanásra eszmélt, és rájött, hogy a csónak ütődött a vitorlás oldalának. Az élelem még mindig odalenn volt. Olyan gyorsan pörögtek az események, hogy teljesen megfeledkezett róla.

Kimászott a fedélzetre, leereszkedett a csónakba, és félrakosgatta a csomagokat a fedélzetre, így, hogy Lila elment, az élelmiszer legalább Norfolkig kitart. Bár addigra úgymegromlik.

Visszkapaszkodott a fedélzetre, és leeresztette a két csomagot a kabinba, ahol az ágyra helyezte a jegesládát, és belepakolt. Aztán újra a baba-bálványra pillantott.

Felemelte, s mintha tulajdon gyermeke volna, átölelve vitte fel a fedélzetre, ahol leültette. Újra beszállt a csónakba, s a babát a szemközti ülésre helyezve a partra evezett. Jól jött az ing, amit a bálványra boríthatott szükség esetén. Ha valaki most látná, nehezen tudná elmagyarázni neki, mit is csinál.

Az ösvény kis duzzadt levelű, aprócska kék-szürke bogyós bokrok mellett vezetett. A homokos talajt narancssárga kövek tarkították, itt-ott száraz fűcsomókkal köztük. A kerek csomókat vagy tizenöt centi hosszú és fél centi vastag letördelt üreges nádszálak alkották. Talán hurrikán lehetett, találgatott Phaidrosz. Nem messze, egy hervadozó aranyesőbokor mellett előbukkant a Belügyminisztérium területét jelző tábla.

Később tetszetős tábla kérte az arra járókat, hogy az élővilág megóvása érdekében ne háborgassák a mocsarat. Jó, hogy a főúthoz nincs bekötőút innen, így sokkal elszigeteltebb a vidék.

Phaidrosz gágogó libák hangját hallotta a levegőben. Felpillantott, s oda-fenn vagy harminc-negyven liba V alakban északnyugat felé, rossz irányba repült. Bizonyára a meleg bolondította meg őket.

A halvánnyal sétálva Phaidrosz úgy érezte, mintha visszatérne gyermekkorába, és valami közös, képzeletbeli élményt élnének át. A kisgyerek babával beszélget, a felnőtt bálványokhoz fohászkodik. A baba segít a gyerekeknek, hogy felnőtten játsszon, míg a bálvány a felnőttnek ad módot arra, hogy úgy tegyen, mintha gyermek volna, okoskodott Phaidrosz.

Egy ideig e kérdést boncolgatta, aztán agya a következő kérdéssel állt elő: – Mit mondanál – kérdezte a bálványt –, ha most Indiában volnánk? Mit szólnál akkor a történetekhez?

Hosszan hallgatott, de válasz nem érkezett. Egy idő után agyában hangot hallott, amely nem tűnt a sajátjának.

– Boldog véget ért a história.

Boldog? Phaidrosz töprengett, hogy ezt meg hogyan értse.

– Boldognak éppen nem nevezném – mondta végül.

– Inkább azt mondanám, hogy nem meggyőző a befejezés.

– Tévedsz, ez a vég boldog megoldás mindenkinek – felelte a hang.

– Miért?

– Mert mindenki megkapta, amire vágyott – mondta a hang. – Lila megkapta a drágalátos Richard Rigelét, Rigel megkapta nagybecsű önigazolását, te meg itt vagy a számodra fontos dinamikus szabadsággal, én meg megyek, és végre úszom egyet.

– Tudod te, hogy mi következik ezután?

– Persze hogy tudom – mondta a bálvány.

– Ha tudod, mi lesz Lila sorsa, akkor hogyan mondhatod, hogy boldog véget ért a történet?

– Azzal semmi gond – hallatszott a bálvány hangja.

– Semmi gond? Az semmi, hogy Rigel bezárhatja egy életre?

– Neked semmi.

– Akkor meg miért van akkora gombóc a torkomban? – kérdezte Phaidrosz.

– Csak azt várod, hogy valaki a melledre biggyessze a kitüntetését – mondta a bálvány. – Abban reménykedsz, hogy talán visszafordulnak és idejönnek hozzád, hogy az érdemeidet dicsérik.

– De hát Lilát meg fogják *semmisíteni*.

– Nem – szolt a bálvány. – Lila nem fogja megengedni, hogy *bármilyen* rosszat tegyenek vele.

– Nem hiszem.

– Lila megkaparintotta Rigelt – folytatta a halvány. – Rigel sorsában ez *meg volt írva*. Mostantól kezdve Lila tenyeréből eszik.

– Nem így van – ellenkezett Phaidrosz. – Rigel ügyvéd. Nem fogja Lila miatt elveszteni a fejét.

– Arra már semmi szükség. Már elvesztette – tartott ki a halvány. – Lila Rigel minden erkölcsi tartását a férfi ellen fogja fordítani.

– Hogyan?

– Lila el fogja játszani a *tékozló fiút*. Még az is lehet, hogy belép az egyház-közösségbe. Rigelt mindenféle nagyszerű, erkölcsös embernek el fogja mondani, dicséri majd, amiért megmentette a te romlott karmaid közül. Mit tehetne Rigel? Hogyan utasíthatná vissza? Nincs olyan csodálatos fordulat, hogy ezt a csatát megnyerje. Erkölcsi személyisége úgy fel lesz fújva, mint valami fészülő léggömb, és amint szivárogni kezd a gáz, nem lesz más választása, mint hogy visszatérjen a lányhoz.

A nemjóját, gondolta Phaidrosz, ez aztán bálvány a javából. Gúnyos és cinikus. Majdnem rosszindulatú. Hát tényleg ilyen volna legbelül? Meglehet. Színpadi ripacs bálvány. A nők bálványa. Nem is csoda, hogy valaki a folyóba hajította.

– Tudod, te eleve nyerő vagy – szólalt meg a bálvány.

– Az meg hogy lehet?

– Megtettél egy erkölcsös dolgot az úton, ami megmenti a lelked.

– Mi volt az?

– Az, amikor azt mondtad Rigelnek, hogy Lilában ott rejtőzik a Minőség.

– A kingstoni beszélgetésre gondolsz?

– Arra. Egyedül csak azért mondtad ezt, mert Rigel meglepett, és nem volt időd a szokásos értelmes válaszokon törni a fejed, hanem kiforgattad a szavait. Ha nem így esett volna, nem jött volna most ide. Előtte a lányt semmire se becsülte, téged viszont nagyra tartott. A beszélgetés nyomán elveszett az irántad érzett tisztelete, ellenben szöveget ütött a fejébe, amit Liláról mondtál. Tehát adtál valamit Lilának, ami megmentette a lelkedet. Ha ezt az erkölcsi tettet nem követed el, akkor ma délnek vitorlázol, a nyakadban Lilával egy életre.

Phaidrosznak nem tetszett a magyarázat. A személyisége mély bugyraiból mindig ilyen zagyva és némiképp baljóslatú gondolatok bukkantak elő. Megélezte a dolgot.

– Jól van, bálvány – mondta –, lehet, hogy igazad van, lehet, hogy tévedsz, mindenesetre hamarosan az út végére érünk.

Elérkeztek a régi erőd romjainak látszó betonhalomhoz. Hasonlított a régi indiai romokhoz, csak azok sok száz évesek voltak. Kastélyfélének látszott, de betonból, ami diribdarabra repedett, és a résekből vastag, rozsdás merevítővasak ágaskodtak. Itt-ott olyannak látszott, mint egy kisebbfajta amfiteátrum fala. Nyilván az öreg erőd mellvédjeként szolgált. Az egyik részen a plafonon futó sínrendszer maradványa látszott, ami bizonyára gránátmozgatásra szolgált. A falban kerek lyukakat vágtak, bizonyára a már elszállított lövegek csöveinek. A mellvéd kellős közepén gyönyörű kopár fa magasodott, mint valami óriás esernyő. Csak három méter magas volt, de az átmérője jóval nagyobb annál.

Az északnyugati szárnyat még leromlottabb állapotban találta, a falak ki-be dőltek, némelyik már a vízbe is zuhant.

A betonban négyzet alakú lyukak tátongtak, ahova egykönnyen be lehetett volna zuhanni. Olyan érzés volt, mintha a beton repedései mentén bármikor beomolhatna az egész alkotmány. A repedés és pusztulás részint nyilvánvalóan a talajsüllyedés, részint bizonyára a tenger kitartó munkájának eredménye volt. Bár talán a tengernél is kíméletlenebb rombolást hajtott végre a legtöbb katonai létesítményt sújtó pénzhiány, gondolta Phaidrosz.

Lélegzetelállító érzés volt nézni, ahogy az erődöt mely az ember uralmát jelképezi a Föld felett – felemészti az Atlanti-óceán. Éppen alkalmas hely a bálvány örök nyugalomba helyezésére.

Phaidrosz ráakadt a betonkolosszus egyik sötét termébe vezető bejáratra, ahol az alatt zubogó víz morajlása visszhangzóit. Belépett a függőleges vasruddakkal és gerendákkal körülvett résen. Sötét volt, mint egy barlangban. Ami derengés volt, alulról jött.

Phaidrosz a ragyavert fal mellett tapogatózva jobbra fordult, és egy rövid lépcsőn a fordulóg botorkált. Minden lépést egyenként méricskelt, vajon kibírja-e a következő fok a súlyát, aztán balra fordult, haladt valamicskét, majd újra jobbra tért a sötét folyosón. Egyik helyen a porladozó beton résein fény szűrődött be alulról, ahol az Atlanti-óceán vize lüktetett.

Ahhoz elég volt a fény, hogy látszódjék a falon a dagály szintjét jelző fekete vonal. Phaidrosz leültette a bálványt, arccal az óceáni bejárat felé, és gondosan elrendezte rajta az inget. Néhány óra, és a dagály kiemeli nyugalmából.

Agya így szólt a bálványhoz: – Nos, kis barátom, mozgalmal életed volt.

Hátralépett, s két kezét a valaha Indiában tanult módon összetéve meghajolt. Aztán szívében megnyugodva, hogy végre rendben vannak a dolgok, megfordult és elment.

Irány a napvilág és a jó öreg józan ész. Tücskök ciripeltek. Odafentről zúgás hallatszott, és amint felnézett, egy Concorde repülőgépet látott, amint lassan délnek fordulva a magasba húz.

Jó öreg technológia. Ez az egész huszadik századi épelméjűség kevésbé volt izgalmas, mint a gyógyintézetben töltött szép napok, de Phaidrosz azért egyre kerekesebbnek látta a világot, legalábbis ami a társadalmi szintet illeti. Más kultúrákban bálványokhoz, állatszellemekhez, kőhasadékokhoz és a múlt szellemeihez fohászkodnak, de ezt nem neki találták ki. Neki más a dolga.

Frissnek és üdének érezte magát, ahogy a hajó felé vette útját. Micsoda fantasztikus nap volt ez! Hány embernek adatik meg valaha is, hogy fátylat boríthat a múltra? A legtöbbje csak küszködik a burjánzó problémákkal.

Fellépett egy borókafenyők között emelkedő homokbuckára, és nagyot sóhajtott. Széttárta karját. Szabadság! Vége a bálványnak, Lilának, Rigelnek, New Yorknak, még Amerika sincs többé. Csak szabadság!

Az égre emelte arcát, és megfordult a sarka körül. Ó, micsoda érzés! Idejét se tudta, mikor csinált ilyet. Talán négyéves korában. Ismét körbefordult a tengelye körül. Az égbolt, az óceán, a dűne, az öböl köröskörül suhant. Úgy érezte magát, mint egy pörgő dervis.

Könnyű lélekkel, amolyan semmi-gondja-baja lelkiállapotban lépdelt a hajó felé. Aztán eszébe jutott, hogy egyszer régen a montanai Lame Deerben, az Északi Sájen rezervátumban egy éppilyen elhanyagolt ösvényen ballagott. Dusenberry és a törzsfőnök, Faláb John volt ott, meg egy LaVerne Madigan nevű nő az Amerikai Indián Szövetségtől.

Milyen régen is volt. Annyi minden történt azóta. Valamikor vissza is kéne mennie az indiánokhoz. Onnan indult az útra, oda is kell visszatérnie.

Tavaszi volt, idézte fel Phaidrosz, Montana legszebb évszaka, a fenyves felől a szél az olvadó hó és a párolgó föld illatát hozta. Négyesben ballagtak az úton, amikor az indián rezervátumot otthonként számon tartó gubancos, meghatározhatatlan fajtájú kutya tűnt fel, amint peckesen baktatott előttük.

Egy ideig csendben haladtak a kutya nyomában.

Aztán La Verne megkérdezte Johnt: – Milyen fajta ez a kutya?

John gondolkodott egy keveset, majd így szólt: – Jó kutya.

LaVerne fűrészes pillantást vetett rá, aztán a földre szegezte tekintetét. Szeme sarkába ráncok gyülekeztek, és amint haladtak, Phaidrosz arra lett figyelmes, hogy mintha mosolyogna meg kuncogna magában.

Később, amikor John már nem volt velük, a nő megkérdezte Dusenberryt: – Mit értett azon, amikor azt mondta, „jó kutya”? Ez afféle „indián beszéd”?

Dusenberry tűnődött egy sort, aztán annyit mondott, hogy olyasmi. Phaidrosz se tudott mit kezdeni a válasszal, és valami oknál fogva őt is elfogta a LaVerne-t furdaló kíváncsiság és zavar.

Néhány évvel később a nő repülőszerencsétlenség áldozata lett, majd még pár év múlva Dusenberry is meghalt. Phaidrosz gyógyintézetbe kerülése és felépülése minden korábbi emléket beárnyékolta, erről a történetről teljesen meg is feledkezett, s akkor most hirtelen, a nagy semmiből újra felbukkant.

Már jó ideje rágódott azon a gondolaton, hogy ha bizonyítékot akarna találni arra, hogy a „szubsztancia” csupán az ősi görög kultúra hagyatéka, s korántsem végső valóság, akkor egyszerűen szemügyre kell vennie néhány kultúrát, amely nem a görög világban gyökerezik. Ha a szubsztancia „valósága” hiányzik e kultúrákból, akkor igaz a feltevése.

Felrémlt előtte a gubancos indián kutya képe, és most rájött, mit is jelentett a válasz.

LaVerne kérdése az arisztotelészi világszemlélet alapján fogalmazódott meg. Azt akarta tudni, hogy az a tárgy, ami előttük mozog, vajon mely genetikai, lényegi szempontokat figyelembe vevő kutyaosztályozási dobozba illeszkedik. Faláb John még a kérdést sem értette. Ettől lett a helyzet oly mókás. Nem tréfának szánta azt, hogy „jó kutya”. Valószínűleg úgy gondolta, hogy a nő attól fél, a kutya talán megmarhatja. Az a megközelítés, hogy a kutya egy általánosan „tárgynak” tekintett hierarchikus szellemi csoportosítási rendszer egyik eleme legyen, tökéletesen kívül esett az indián kultúra hagyományos megközelítésén.

De a legfontosabb az, hogy John a kutyát Minősége szerint különböztette meg a világ többi kutyájától, nem pedig szubsztanciája szerint, vitte tovább a gondolatot Phaidrosz. Ez annak a jele, hogy a Minőséget tartotta fontosabbnak.

Emlékei közül felbukkant, hogy amikor már Dusenberry halálát követően visszatért a rezervátumba, és megemlítette az indiánoknak, hogy Dusenberry barátja volt, azt felelték: „Ó, igen, Dusenberry. *Jó* ember volt.” Mindig a *jóra* helyezték a hangsúlyt, ahogyan John a kutya esetében is tette. A fehér ember úgy mondta volna, jó *ember*; vagy esetleg azonos hangsúlyt adott volna a két szónak. Az indiánok nem tárgynak tekintik az embert, akire vagy illik a „jó” jelző, vagy nem. Az indián szóhasználatban a jó az egész tapasztalás középponti eleme, és Dusenberry természeténél fogva magában hordozta vagy megtestesítette az életnek e középpontját.

Talán azzal, hogy Phaidrosz felépítette metafizikáját, segít majd az embereknek megérteni, hogy az általa leírt értékközpontrú valóság nem valamiféle elrugaskodott fantazmagória, ami sosem volt irányba vezet, hanem összekötő

kapocs bensejük azon részével, amelyet a kulturális elvárások folyamatosan elnyomnak, s amelyet újra életre kell kelteni. Ebben reménykedett.

William James Sidis leckéje arra mutatott, hogy nem elég beszélni az indiánokról, és azt várni, hogy az emberek majd odafigyelnek. Az emberek ismerik az indiánokat. Csakhogy csészéjük csurig van teával. Kulturális védekező rendszerük falként állja útját annak, hogy bármi mást meghalljanak. Phaidrosz abban reménykedett, hogy a Minőség Metafizikája talán áttörheti a falat, és meg tudja mutatni, hogy az indián miszticizmus nem idegen az amerikai kultúrától, hanem mélyre süllyedt, rejtett gyökere.

Nem kell az amerikaiaknak Keletre zárandokolniuk azért, hogy megtudják, mi fán terem a miszticizmus. Mióta világ a világ, itt szerénykedik mellettük Amerikában. Keleten szertartások, füstölők, pagodák és énekek köntösébe bújtatják a miszticizmust, és persze hatalmas üzleti vállalkozásokat építenek rá, amelyek évente dollármilliókat fialnak. Az amerikai indiánok semmi ilyesmi nem tesznek. Arra törekszenek, hogy egyáltalán ne legyen szervezetség. Nem kérnek érte pénzt, nem kerítenek nagy feneket a dolognak, s ebből fakad, hogy az emberek nem becsülik kellőképpen.

Phaidrosz emlékezett, hogy a pejot szertartás után azt mondta Dusenberrynek: „A hindu megközelítés csak halovány utánzata *ennek!* Így festhetett a dolog, mielőtt beindult a nagy mókuserék.”

Eszébe jutott Franz Boas is, aki azt mondta, hogy a primitív kultúrákban az emberek csak tényleges tapasztalataikról beszélnek. Nem vesztegetnek szót arra, hogy mi az erény, a jó, az ördög, a szépség; hétköznapi életük során az igények – csakúgy, mint a mi kultúránkban az alsóbb osztályok köreiben – nem terjednek túl konkrét emberek konkrét helyzetekben tanúsított erényein, törzsbéli társuk jó vagy gonosz tettein, egy-egy férfi, nő vagy tárgy szépségén. Nem beszélnek elvont eszmékről. Boas azt is mondja azonban, hogy „a dakota indián a jóságot inkább főnévnek, mint melléknévnek tekinti”.

Így igaz, és nagyon objektív, gondolta Phaidrosz. De magában e kijelentés olyan, mintha egy felfedező, aki észreveszi, hogy egy sziklafalból széles, tiszta sárga fém ér fakad, fogná és szépen naplójába körmölné a megfigyelést, és soha nem gondolkodna tovább a dolgon, mondván, hogy őt csak a tények érdeklik, és semmi köze a kiértékeléshez és magyarázathoz.

A jó főnév. Ez a megoldás. Ezt kereste Phaidrosz. A céltábla közepébe talált a nyílvevő. A Minőség Metafizikája végső soron arról szól, hogy a jó inkább főnév, mint melléknév. Persze a végső Minőség se nem főnév, se nem melléknév,

se semmi más meghatározható dolog. Mégis, ha a Minőség Metafizikáját egyetlen mondatba kellene sűríteni, akkor ez a mondat lenne az.

Európa Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó Osztovíts Levente igazgató
Szedte az SZBÉ Bt.
Nyomta a Szekszárdi Nyomda Kft.
Felelős vezető Vadász József ügyvezető igazgató
Készült Szekszárdon, 1998-ban
Felelős szerkesztő M. Nagy Miklós

A kötetet tervezte Sz. Bodnár Éva
Műszaki vezető Névery Tibor
Készült 30,01 (A/5) ív terjedelemben

ISBN 963 07 6414 8

Ez a kötet a Fűzfői Papír Rt.
70 gr Fűzfőpress papírjára készült.